

Н.К.КРУПСЬКА

ПЕДАГОГІЧНІ
Т В О Р И

М. К.
КРУТЦЬКА

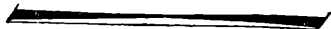
АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК РРФСР

Н.К.КРУПСЬКА

ПЕДАГОГІЧНІ
ТВОРИ
В ДЕСЯТИ ТОМАХ

•

За редакцією
М. К. ГОНЧАРОВА, І. А. КАІРОВА,
І. В. ЧУВАШОВА

ВИДАВНИЦТВО «РАДЯНСЬКА ШКОЛА»

Н.К.КРУПСЬКА

ТОМ ВОСЬМИЙ

БІБЛІОТЕЧНА СПРАВА

•
ХАТИ-ЧИТАЛЬНІ

•
КЛУБНІ ЗАКЛАДИ

•
МУЗЕЇ

•

Текст і примітки підготували
А. Г. КРАВЧЕНКО і Л. С. ФРІД

Переклад з першого видання
видавництва «Просвещение»
О. М. ІВАНЧЕНКА

Н. К. Крупська, 1936 р.

1918 – 1920

ЧИМ ПОВИНЕН БУТИ РОБІТНИЧИЙ КЛУБ

З часу революції робітники всюди організують свої робітничі клуби. Але не можна заплушувати очі на той факт, що робітничі клуби, за обладнання яких засновники їх беруться з таким завзяттям, нерідко хиріють і іноді навіть зовсім закриваються.

Мені здається, що причина цього полягає в тому, що організатори клубу неясно усвідомлюють, чим повинен бути робітничий клуб, і всю справу зводять до обладнання, наприклад, чайної, їдальні, залу для зборів і спектаклів. Хоч їдальню і зал необхідно обладнувати при клубі, але не в них суть справи. Коли б у них була суть справи, то ні для чого було б організувати і клуби: побідати і випити чаю можна і в громадській або в заводській їдальні, а то й просто в трактирі. Суть справи і не в залі для зборів та спектаклів: такий зал можна просто наймати в міру потреби в театрі, кінематографі або ще де-небудь. Суть справи в чомусь іншому. Розглянемо докладно, в чому ж вона полягає.

Власне кажучи, клубом називається об'єднання групи осіб для якої-небудь певної мети. Є клуби велосипедистів, яхт-клуби і різні інші спортивні клуби, клуби співацькі, театральні, клуби читців-декламаторів, клуби політичні і т. д.

У цих назвах ясно окреслено мету кожного з цих клубів: люди сходяться для того, щоб займатися спортом, мистецтвом, політикою і т. д. Там, де громадське життя б'є джерелом, люди звикають об'єднуватися один з одним для найрізноманітніших цілей.

В Америці, типовій країні клубів, звичка об'єднуватися в окремі гуртки, в клуби, настільки пройняла всю громадську атмосферу, що діти семи-восьми років уже об'єднуються в усякі клуби: клуб для читання казок, клуб для шиття лялькових суконь, клуб збирачів метеликів та ін.

Кількість членів клубу може бути дуже різною: і три чоловіка можуть становити клуб, можуть бути записані в члени клубу і тисячі. У сучасному капіталістичному суспільстві членів його поділено на класи, на професії. За способом життя, за звичками, за інтересами люди дуже відрізняються між собою. Один спосіб життя, звички, інтереси, освіта в земельних власників, інший — у великих промисловців, ще інший — у купців, інший — у прикажчиків і т. д. Між людьми однієї й тієї ж суспільної верстви багато спільних точок дотику, багато спільних інтересів, багато спільних поглядів на речі і т. д. Тому цілком зрозуміло, що виникли клуби станові, класові, професійні. Є клуби дворянські, купецькі, прикажничські, клуби журналістів та ін.

Мета таких клубів — провести своє дозвілля в товаристві духовно близьких людей, провести так, як це відповідає смакам, звичкам, потребам даної суспільної верстви.

Звичайно вільний час людина проводить у сім'ї. Але багато безсімейних, в яких сім'я далеко; багато таких, яких обтяжує замкнута атмосфера сучасної сім'ї з її вічними розмовами про дітей, господарство, яким хочеться провести своє дозвілля з тими, з ким можна поговорити про те, що цікавить. Потреба спілкування з людьми не може задовольнятися ходінням у гості, де не можна почувати себе, як дома, зовсім просто, не заважаючи іншим, не боячись їм набриднути, перешкодити.

Ось ця потреба, коли можна так висловитись, в «громадському домашньому вогнищі» і стала поштовхом для утворення всіх класових, станових, професійних клубів.

Робітникові більше ніж будь-кому потрібне своє громадське домашнє вогнище. Потрібне тому, що ні в одному класі суспільства не розвинуто так сильно громадських інстинктів, як у робітничому класі; сам характер праці, боротьба за свої інтереси згуртовують робітничий

клас. У робітника надзвичайно велике прагнення бути в оточенні товаришів по роботі. Та й щодо домашнього затишку, хатньої обстановки справа стоїть у нього не блискуче: тісне, убоге приміщення, шум, плач дітей — усе це не дає відпочити робітникамі.

У великих робітничих центрах багато робітників зайшлих, яким у вільний час зовсім нікуди подітися. Серед робітників зайшого безсімейного елементу більше, ніж серед якого-небудь іншого класу. Цілком зрозуміло, що в минулі часи всі шинки і трактири були повні-повні-сінькі робітників, повнісінькі вони й тепер. Для робітничого класу клуби потрібні більше, ніж для всякого іншого. Робітничий клуб повинен давати можливість робітникамі і робітниці проводити час, як їм захочеться.

Передусім клуб повинен давати робітникамі можливість відпочинку. Він має бути близьким до місця його роботи, до місця роботи членів його сім'ї, щоб натовленій людині не треба було тягтися в клуб кудись далеко. Для того, хто працює фізично, ця сторона важливіша, ніж для людини, яка займається якою-небудь конторською або якоюсь іншою сидячою працею. При клубі необхідно обладнати умивальну, де б людина могла вмитися, переодягнутись, взагалі привести себе в порядок, щоб їй не потрібно було за цим плентатись або їхати до себе на квартиру, іноді дуже далеко. Важливо, щоб робітник міг приходити до клубу просто з роботи. За дешеву плату повинен даватись чистий рушник, мило, а коли можливо, то треба зробити й так, щоб при умивальних були шафочки, де б постійні відвідувачі клубу, що приходять прямо з роботи, могли тримати одяг на зміну (звичайно, там, де умивальні і шафочки для одягу є при фабриках, мати їх при клубі немає потреби).

Чай і обід повинні даватись без затримки, коли робітники приходять з роботи. Треба уникати довгих черг. У їдальні не повинно бути шумно, не треба ставити грамофона і т. п., тому що після шуму фабрики людина потребує тиші. При клубі має бути ряд кімнат, призначених для різних цілей. Серед цих кімнат має бути і така, де не можна розмовляти і куди людина може зайти з чаєм, щоб просто посидіти, помовчати, відійти від денної метушні. Коли неможливо відвести для цього окремої кімнати, то треба, щоб у їдальні були такі відлюдні куточки,

де б утомлена людина могла посидіти сама... Разом з тим навколо має бути затишок, чистота, гравюри на стінах і т. ін. Треба, щоб були в людей, які не бажають розмовляти, під руками заняття, що давали б можливість відійти людині від утоми: тут треба розкласти альбом з фотографіями кращих картин, поставити шашки, розкласти газети.

Газети можна давати читати в їдальні, щоб можна було їх читати за склянкою чаю, під час обіду.

Неодмінною приналежністю клубу має бути читальня і бібліотека. Однак клубна комісія неправильно зрозуміє своє завдання, коли обмежиться тим, що розставить книги на полицях і розкладе газети на столах. Така бібліотека і читальня не стануть центром дуже великої уваги. Зрозуміло, що бібліотека повинна бути обставлена так, як бувають обставлені кращі бібліотеки. Тут мають стояти на відкритих полицях всілякі тлумачні словники, довідники, рекомендаційні каталоги, адрес-календар і т. ін. На стінах мають висіти карти, план міста, рекомендаційні списки книг з тих чи інших питань і т. п. У читальні повинен бути також стіл з чорнилом і папером, за який бажаючи могли б сідати, щоб робити собі виписки з книг або які-небудь замітки. Треба, щоб тут же в читальні можна було купувати поштовий папір, конверти і марки, щоб тут же писати листи. Повинна бути полиця з книгами та брошурами, що недавно вийшли, — полиця, також відкрита для вільного користування. Звичайно, дуже добре буде, коли тут же буде відкрито торгівлю книгами та брошурами і тут же прийматимуть передплату на газети. Добре також, коли в читальні висітимуть адреси всіх культурно-освітніх закладів району, оголошення про лекції, реферати, кінематографічні сеанси і коли бібліотекар даватиме довідки з усіх цих питань.

Поряд з читальнею має бути кімната для читання вголос, де можна в певні години читати найцікавіші статті з газет. Добре, коли за цю справу візьметься який-небудь гурток. Члени гуртка поділять між собою роботу: один візьметься стежити за зовнішньою політикою, другий — за економічним життям, третій — за нововиданими декретами і т. д., — і потім перед читанням тієї чи іншої газетної статті вголос робитимуть відповідні доповіді у вигляді невеликих вступних слів. Таке читання вголос

газет і спільне обговорення прочитаного приваблять багато публіки, викличуть обмін думками.

Разом з тим це буде чудовою школою агітаторів, та й взагалі привчатиме публіку висловлюватись, точніше формулювати свої думки. Дуже можливо, що в зв'язку з обговоренням газетних статей виникатиме думка про необхідність обговорити ту чи іншу брошуру або книгу. Це й буде робитись у певні години. Можливо, тут виникне потреба заслуховувати на ту чи іншу тему доповідь або лекцію.

Треба, щоб ініціативний гурток висунув із свого середовища доповідачів, може і не дуже вправних, але таких, які поступово вчитимуться робити хороші доповіді. Проте і навколо не особливо блискучої доповіді можуть розпалитися дуже жваві дебати, які всебічно висвітлять питання.

Такі центри обміну думок мають величезне значення, і на організацію їх при клубах треба звернути найбільшу увагу.

Але не всіх і не завжди цікавить політика. Читати вголос можна не тільки газети, але й вірші і художні твори, читати по ролях і т. п. Тут має бути теж свій організаційний гурток. Тут молоді автори можуть читати свої твори. Тут слухач близький до читця. І коли художнє читання за силою іноді і поступається перед зображенням даної речі на сцені, то на художньому читанні слухач якось ближчий до читця, між ними завжди може виникнути обмін думками, який у результаті часто дає читцю дуже цінні вказівки. Театральні вистави складні і потребують складної підготовки, затрат, в них бере активну участь дуже невелика кількість осіб, в той час як у художньому читанні може брати участь дуже багато. Цей гурток художнього читання може стати ареною, де може виявлятися дуже багато талантів.

Потім музичний гурток повинен становити неодмінну належність робітничого клубу; гурток осіб, які цікавляться образотворчим мистецтвом і вивчають його, пробують у цій галузі свої сили і т. д.

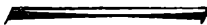
Важливо, щоб усі ці гуртки, які можуть ставити перед собою дуже різноманітні цілі, не були замкнуті, щоб доступ до них був відкритий кожному членові клубу, щоб

робота гуртка була на виду в усіх, захоплювала б інших, штовхала б, пробуджувала.

Всього не перелічити, що можна влаштувати в робітничому клубі.

Центр ваги в клубі повинен лежати саме в цій активній роботі гуртків. Лекції, доповіді, кінематографічні сеанси, спектаклі повинні бути лише святами, що дають новий, багатший зміст, нову силу цій повсякденній активній роботі членів клубу. Такий клуб, який об'єднує в собі цілий ряд найрізноманітніших діяльних груп своїх членів, ніколи не занепаде. Він буде одним з каменів, які підуть на велику будову соціалістичної культури.

1918 р.

БІБЛІОТЕЧНА СЕМІНАРІЯ

Гарячковий розвиток бібліотечної справи потребує кадрів підготовлених бібліотекарів, які добре знають книгу, добре знають потреби читача, знають його психологію, вміють підійти до нього. Крім того, і бібліотекарям нинішніх бібліотек, які звикли працювати за інших умов, необхідно оновити свої знання, підучитися, а багатьом і перевчитися. Необхідно створити такий центр, який зайнявся б підготовкою бібліотечного персоналу і водночас був би місцем, куди бібліотекарі могли б звертатися з різними запитами, вимогами та ін. Таким бібліотечним центром повинна стати *бібліотечна семінарія* при Народному Комісаріаті освіти. Характерною особливістю цієї семінарії повинен бути пролетарський її склад, а потім — лекційна система має відступити на задній план, тому що вона дає надто книжне, надто поверхове знання справи.

Центр ваги в цій семінарії повинен полягати в самостійній роботі.

При семінарії має знаходитись бібліотека, що складається з усіх книг з бібліотечної справи, причому найнеобхідніші книги мають бути там екземплярах у п'ятдесятя, щоб кожний слухач завжди міг одержати потрібну книгу.

Потім обов'язково повинен бути рекомендаційний каталог книг з бібліотечної справи. Кожен слухач повинен простудіювати вказані двадцять-тридцять книг, скласти їх конспекти і т. п.

При семінарській бібліотеці має бути довідковий відділ, де є всілякі рекомендаційні каталоги в кількох примірниках для постійного користування слухачами.

Курси повинні домовитися з місцевими бібліотеками, щоб там на практиці ознайомитися з постановкою, особливо з технікою, бібліотечної справи.

І, нарешті, курси повинні бути при якій-небудь обширній бібліотеці, де б слухачі могли мати під руками всілякі книги для перегляду і читання.

Перший курс полягає в теоретичному вивченні справи. Це робиться з допомогою вивчення певної кількості книг з бібліотечної справи і відвідання бібліотек різного типу. В результаті цих занять слухачеві повинні бути ясні завдання бібліотекаря. Спочатку слухачі слухають кілька лекцій з бібліотечної справи. При курсах є спеціаліст, який дає слухачам всі необхідні вказівки. Після проходження цього курсу слухач дає письмові відповіді на ряд запропонованих комітетом курсів питань, які повинні показати ґрунтовну обізнаність курсанта з теоретичною стороною справи. Комітет дає слухачеві посвідку про проходження теоретичного курсу бібліотечної справи¹.

Але оскільки бібліотекар може керувати читанням лише тоді, коли в нього в самого достатньо широкий горизонт, то йому необхідно одночасно з відвідуванням бібліотечної семінарії відвідувати пролетарський університет, той курс, який йому під силу (всі три курси пролетарського університету мають на меті дати цільний світогляд, тобто ознайомити з циклом наук, які дають можливість свідомо ставитись як до всього, що робиться в природі, так і до того, що відбувається в громадському житті).

Це заняття вечірні. А вдень справа слухачів — добирати книги з даного питання, визначати щодо кожної книги, яку попередню підготовку потрібно мати для чи-

¹ Цю частину бібліотечних курсів у більшій своїй частині слухач може проробити дома, так що приїхати йому потрібно лише для деякого доповнення свого теоретичного багажу і для перевірки своїх знань.— *Прим. автора.*

тання її, для якого типу читачів вона найбільше підходить, які посібники потрібні для її читання. Ця робота повинна виконуватись колективно і потім підлягати перевірці лекторів народного університету. Робота повинна являти собою рекомендаційний каталог, маючи на увазі читача, що володіє знаннями початкової школи і знаннями вищого початкового училища.

Результат роботи має бути підсобною роботою для бібліотечного відділу.

Оскільки курс пролетарського університету річний, то й курс бібліотечної справи теж річний.

Паралельно з цим слухач повинен звернути увагу на розвиток у собі формальних знань — уміння говорити, викладати на письмі свої думки та ін.¹

Прослухавши річний курс, слухачі їдуть на практику, замінюючи собою уже працюючих бібліотекарів, даючи їм можливість поїхати в свою чергу на курси. Рік практики повинен дати можливість застосувати на ділі свої знання. Протягом цього року практикант веде щоденник своєї роботи, звертаючись з усіма труднощами, запитами та іншим до бібліотечної семінарії.

Ці запити, які дають ясне уявлення про труднощі, що висуваються життям, повинні розбиратися на практичних уроках семінарів. Задоволення деяких запитів мають брати на себе слухачі.

Рік такої практичної роботи на місці дає слухачеві величезний досвід. Повернувшись, він у присутності того, кого він заміщував, дає звіт на курсах про зроблене, про хід своїх робіт, про труднощі, які виникали, про результати. Посвідчення про практичну річну роботу дає слухачеві доступ до місця бібліотекаря.

Додаткові самостійні заняття при семінарії, що служать йому для заповнення прогалин у своїх знаннях, які з'ясувалися для нього на практиці, допомога в роботі початкуючим зроблять його придатним до ролі інструктора.

Отже, характерним для цієї бібліотечної семінарії є:

- 1) велика самостійність у роботі слухачів;

¹ Після проходження університетського курсу і виконання практичних робіт по складанню каталога слухачі одержують після перевірки посвідчення про це.— *Прим. автора.*

2) обов'язковість проходження курсу пролетарського університету;

3) практичні заняття по складанню каталогів у зв'язку з курсом пролетарського університету;

4) практичні заняття на місцях, звітність у них;

5) перетворення курсів у своєрідну лабораторію, центр бібліотечного життя.

Р. С. До роботи курсів входить також розробка анкет, складання бібліотечних мереж і т. д.

1918 р.

ЩО ТАКЕ КЛУБ

Передо мною лежить кошторис Петроградського відділу народної освіти. На позашкільну освіту вимагають величезну цифру в 364 мільйони на друге півріччя. В перше півріччя на всю Росію було асигновано лише 160 мільйонів.

На народні клуби просять 26 720 300. Крім клубів, просять ще грошей на кінематографи, народні театри, хори та оркестри, студії образотворчих мистецтв, на витрати по влаштуванню народних свят, на народні будинки. Головна стаття витрати — утримання особового персоналу... потім дорого обходиться художньо-музична частина... харчування... 14 480 000. Потім бібліотеки...

Мимоволі постає питання, що розуміють під клубами п'єтерські товариші. Судячи по статтях витрати, — місце, де можна попиту чаю, послухати музику, подивитися п'єсу, де все і подадуть і зроблять. На освітню частину затрати порівняно не дуже великі.

І не одні петроградці розуміють під клубами просто місця розваги, проведення часу. Таке розуміння клубу дуже поширене.

А по суті клуб щось зовсім інше — об'єднання для тієї чи іншої мети. Об'єднання не тільки для відпочинку і чаювання, але й для інших цілей. Об'єднання може бути для найрізноманітніших цілей: для спільного читання, для вивчення музики, для художнього читання, для вироблення вміння говорити, для спільного обговорення тих чи інших питань.

Крім того, об'єднання можуть мати і таку мету, як, наприклад, розповсюдження літератури, розношення по домах листівок, пропаганда основ гігієни, поширення природничих знань, захист дітей від жорстокого поводження і т. ін. і т. ін. Усі ці об'єднання — клуби в справжньому розумінні слова — відрізняються від модних тепер клубів тим, що вони пробуджують у своїх членів ініціативу, ідейно об'єднують, вимагають від них активності. Клуб, який ставить перед собою певні, культурні здебільшого цілі, дисциплінує своїх членів, виховує в них характер, сприяє духовному розвиткові... В цьому головна особливість клубу, його характерна ознака.

Клуби, основані на самодіяльності, не потребують таких величезних коштів. Їм не потрібно ста викладачів, п'ятдесяти прислуг, не потрібно урочистої обстановки. Власне кажучи, на клуби значно більше схожі культосвітні гуртки, що всюди виростають останнім часом.

Завдання центру полягає в тому, щоб підтримувати щодо цього ініціативу, яка виникає на місцях. Це значно важливіше, ніж насаджувати всюди дорогі, широко обслуговувані, штучно створені «клуби».

РОЗПОДІЛ КНИЖКОВИХ БАГАТСТВ

За капіталізму, коли панує купівля-продаж, а не планомірний розподіл продуктів, книги були власністю осіб, що купили їх. Лише порівняно дуже невелике коло багатих осіб могло купувати велику кількість книг і зберігати їх у себе. Широкі маси населення книги купували рідко: їм не було за що купувати їх, ніде було їх зберігати або ніколи було читати їх. Крім того, книги мали на увазі головного покупця — багату людину, і тому писались мовою привілейованого класу, стосувалися питань, що цікавили цей клас.

З давніх пір, ще в ті часи, коли книга була рідкістю, коли книги переписувались від руки, виник спосіб колективного використання книг: влаштовувались бібліотеки. Але цими бібліотеками мало право користуватися дуже обмежене коло осіб. Такі були бібліотеки монастирські, потім університетські.

Капіталізм мав потребу в широких верствах інтелігенції, що перебуває в нього на службі. Він турбувався про виховання її. І ось для неї треба було відкрити доступ до книги. Один із способів відкрити доступ до книги — це здешевлення її, звичайний прийом капіталу, який він запроваджує, щоб придбати масового споживача. Але одного цього способу було недостатньо. Довелося запровадити інший спосіб — велике поширення бібліотек, — який відкривав широкий доступ інтелігенції до книги. Публічні і приватні платні бібліотеки почали швидко розвиватися в передових країнах.

Крім того, різні товариства почали влаштовувати свої бібліотеки з певним добором книг: релігійних, педагогічних, соціалістичних, спортивних і т. д.

Буржуазія досить швидко зрозуміла, що книга може стати чудовим знаряддям буржуазного впливу на маси, і нібито в інтересах мас почала відкривати всякі народні, окружні, комунальні і тому подібні бібліотеки для нижчих класів. Вона зуміла, не кажучи цього вголос, вплинути на склад цих бібліотек, дібрати їх так, щоб головна маса книг впливала цілком певним способом на читачів, робила їх слугами буржуазії не за страх, а за совість. Американська буржуазія особливо цінить цей «культурний» спосіб оброблення умів мас.

Як стояла справа в нас до революції? В країні були багаті книгосховища в приватних осіб, були багаті бібліотеки при окремих установах, доступні порівняно для невеликого кола осіб, було багато приватних платних бібліотек, були міські народні бібліотеки з певним добором книг, порівняно бідні; на селах були багаті поміщицькі бібліотеки, мізерні пришкільні бібліотеки та бібліотеки Товариства розумних розваг.

Жовтнева революція, висунувши на перше місце питання про колективізм, тим самим поставила особливо наочно питання про бібліотеки і в першу чергу питання про перерозподіл книжкових багатств. Їх треба було перерозподілити так, щоб кожний громадянин мав доступ до будь-якої книги.

Було проведено масові ревізиції поміщицьких бібліотек, потім бібліотек різних колишніх установ (земських управ і т. п.), великих бібліотек приватних осіб і т. п. Ця ревізіція відбувалася стихійно. Книги було розібрано і розподілено між різними бібліотеками. Робилося це не завжди вміло, але здебільшого сумлінно. Більшістю цих книг скористувалося місто. Значно збагатились губернські бібліотеки, поповнено було ревізованими книгами бібліотеки повітові, створено в повітових містах знову цілі дуже пристойні бібліотеки (досі в багатьох повітових містах зовсім не було бібліотек). Більшість бібліотек переведено на десяткову систему, і взагалі бібліотеки в містах стали на більш високий ступінь техніки. Що ж до села, то воно одержало лише крихти від ревізованих книжкових багатств. У більшості місць, мабуть,

кращу частину поміщицьких бібліотек було переведено в міста. Та й то сказати, дев'яносто дев'ять складу поміщицьких бібліотек було зовсім не потрібно селу: іноземна література¹, зводи не діючих нині законів, так далеких від того, що цікавить тепер селянські маси, історичні твори, які втратили всяке значення, і т. ін. Доводилось вибирати для села лише небагато що з старих поміщицьких книжкових багатств; не скрізь робили це вміло, не завжди вибирали те, що потрібно. Старі приस्कільні бібліотеки і Товариства розумних розваг довелось переглянути і очистити їх від маси книг просто шкідливих — релігійних, монархічних, лубочних. Діаграми деяких повітів про загальну кількість книг бібліотек повіту за 1917, 1918 і 1919 рр. дуже характерні. Вони показують, що на початку і в середині 1918 р. загальна кількість томів досить-таки знижується і тільки в кінці 1918 і 1919 рр. підвищується проти 1917 р. більш як удвоє. Це вказує на процес очищення бібліотек від непридатного мотлоху і потім на поповнення їх закупленими книгами. Тепер на село потрапляє досить багато брошурної літератури, але значна частина її, незважаючи на свій брошурний вигляд, зовсім не придатна для села.

На селі за 1918 р. влаштовувалось багато хат-читалень, постачених цією літературою і газетами. Іноді в повіті влаштовували до 500 хат-читалень. Але багато які з них без припливу нових книг дуже скоро розвалювались.

Доля хат-читалень ще раз показала, що не можна задаватись утопією: у кожному селі створити окрему ґрунтовну бібліотеку, — а треба організувати мережу, або, вірніше, ланцюг, бібліотек районних, волосних або сільських бібліотечних станцій; для пересувних бібліотек такими є хати-читальні і культурно-освітні гуртки. Всі ланки цього ланцюга повинні бути тісно приладнані одна до одної. Таку мережу вже пробують створити, а подекуди вже й створили повітові відділи народної освіти.

Ми говорили досі про напрями діяльності відділів народної освіти. Треба сказати, що на шляху планомірної діяльності відділів стояло немало перешкод. Перешкодою була темнота селян, які часто не знали самого

¹ Література іноземними мовами.— *Ред.*

поняття «бібліотека» і які розтягували книги по хатах і розбирали їх у приватну власність.

Перешкодою були реквізиції інших відомств, які реквізували книги, призначені для мережі. Найчастіше реквізиціями займалося військове відомство, і возились книги на фронт, де вони часто гинули, де їх кидали, і т. ін. З другого боку, військове відомство бралось за роботу по бібліотечній справі серед місцевого населення і розглядало обладнання хат-читалень, на жаль, не зв'язуючи їх ні з районними, ні з волосними бібліотеками (які, звичайно, не скрізь були, а там, де були, не завжди були на висоті завдання). Ця незалежна від відомства народної освіти робота Військового комісаріату, хоч і, безперечно, корисна, ілюструє дуже яскраво цілковиту непогодженість освітньої роботи різних відомств.

Візьмемо Москву як особливо яскравий приклад. У Москві поряд з бібліотеками, що перебувають у віданні відділів народної освіти, існує ціла мережа бібліотек військового відомства, цивільної кооперації, кооперації робітничої, існують бібліотеки професійних спілок, фабричні бібліотеки, бібліотеки при клубах, при народних будинках і т. п. Кожен комісаріат, кожна установа заводить свої окремі бібліотеки. Замість об'єднання всіх зусиль ведеться робота врозбід, необ'єднана. Нема різниці ні в доборі книг, ні в напрямі роботи, але часто спостерігається повне нерозуміння інтересів цілого, невміння користуватися спільними бібліотеками, бажання створити окрему, свою власну неодмінно, бібліотеку, приступну лише для особливого розряду осіб. Ніхто і знати не хоче про планомірний розподіл книг між усім населенням, і кожний турбується про свою лише дзвіницю.

Ми нищимо приватні бібліотеки, говоримо при цьому хороші слова і одночасно з цим створюємо бібліотеки лише для певних категорій осіб, бібліотеки, закриті для масового читача. Всі бібліотеки повинні бути публічні. Повинна бути одна єдина бібліотечна мережа, яка всебічно обслуговує кожного, хто в цьому має потребу. Тоді не буде недостачі в людях, не буде недостачі в книгах.

Період хаосу минув, потрібна найсуворіша планомірність.

НАРОДНИЙ БУДИНОК

Товариші!

У буржуазії — багачів, поміщиків та фабрикантів — завжди було вдосталь хоромів. Було їм де збиратися і обговорювати свої справи.

А де могли збиратися робітники й селяни?

Не для робітників красувалися в місті багаті палаци. Біля фабрики, при виході з неї, зупинялася юрба робітників. Крадучись від поліції, нашвидку виголошував товариш сміливу промову.

У поміщика для нього та його гостей був у будинку зал, а селяни збиралися на сход під відкритим небом, а взимку набивались у тісне волосне правління.

Коли взяли в свої руки робітники й селяни владу, двері палаців відкрились для робітників і вони влаштували в них народні будинки, клуби, курси, робітничі університети.

А на селі?

Уже в багатьох місцях влаштували в себе селяни народні будинки.

І за царя подекуди бували народні будинки, та тільки не для того їх влаштовували, щоб селянам обговорювати в них свої справи. При народних будинках чай пили, релігійно-моральні книжки читали, іноді нудні повчальні бесіди вели. Не самі селяни вирішували, що їм робити в народному будинку, а Товариство розумних розваг придумувало, як змусити селянина забути своє незадоволення.

Товариші, вам дуже потрібні народні будинки, але не такі, як за старих часів.

Навіщо ж потрібні народні будинки?

Передусім народний будинок потрібний як постійне місце зборів. Що не день, то нові питання постають і все треба до пуття, спільно обговорити. Чи декрет який вийде, яка нова постанова — треба зібратися і обговорити, як усе це виконати якнайкраще, без образи. Мало що є тепер обговорити селянинові!

Буде приміщення для зборів—тут і мітинг влаштувати можна, і приїжджого оратора послухати, і лекцію влаштувати.

Треба також мати при народному будинку довідкове бюро. Що це таке — довідкове бюро? В окремій кімнаті, а то й просто за окремим столом сидить людина і видає довідки: пояснює, як посилку послати; коли потрібно, лист напише; дає довідки, як у Москву доїхати, скільки це буде коштувати, де дозвіл на виїзд назад взяти і т. ін.; дає довідки, який декрет видано, наприклад, про землю, про школу, про кооперацію; коли потрібно, декрет покаже, а то і вголос прочитає і пояснить. В усякій справі, одним словом, з нею поговорити можна. Такі бюро важливо влаштовувати при народних будинках; кожний туди дорогу знатиме, і буде в народний будинок стежка народна протоптана.

До війни жило село, всіма забуте, від усього світу відрізане. Що на білому світі робиться, до нього не доходило. Але ось прийшла війна, забрали з села народу видимо-невидимо на фронт: синів, братів, чоловіків, батьків. І потягнулося село до газети. Сотні босих селянських дітей випрошували на станціях газетки в приїжджих: «Дядечку, дай!», «Тітонько, подаруй газетку!» І не на цигарки просили вони газети, а дома потім у глухих селах читали їх селяни: шукали, чи нема звістки про рідних, читали про те, що робиться на війні, старались зрозуміти, із-за чого ця війна. Не від перехожого, не від бсгомолки почали дізнаватися селяни, що робиться на світі, а з газет. Ось при народному будинку і треба обладнувати читальню, де б одержували найкращі газети: «Известия», «Правду», «Бедноту», місцеву радянську газету — і щоб кожний міг приходити туди і читати їх. Письменні повинні думати про неписьменних і по черзі чи як там або хто краще читає влаштувати читання газет вголос для неписьменних. Але не одні газети мають бути при читальні, потрібні і книжки — ціла бібліотека. З біб-

ліотеки книжки повинні видавати і додому, і для читання в читальні. Книжка кожне питання докладніше роз'яснює, ніж газета. Ось прочитала людина в газеті, що Англія нацьковує на Росію ворогів, і захочеться їй дізнатися, що це за Англія така. Візьме книжку, а може й дві і три, напевно узнає, що така за країна Англія. І так це в усьому. Книжки на все відповідь дати можуть.

Кращі книжки, найбільш зрозумілі і цікаві, повинні знову-таки читатися вголос.

Багато в нас ще на Русі неписьменного народу. Прийде в народний будинок, побачить, як інші газети і книжки читають, і прикро йому стане, що сам не може читати, інших просити треба. І тому повинна бути при народному будинку школа для неписьменних. Але цього мало. Не одну грамоту треба знати, а ще дуже багато чого іншого, щоб уміти розібратися в будь-якій книжці, щоб розуміти, що навколо робиться. Багато письменних, особливо молодь, хотіли б вчитися, та ніде. Тому при народному будинку потрібна також школа для дорослих письменших.

Багато що треба завести ще при народному будинку: і кінематограф, і театр, і хорівий спів, і виставку, і музей... Але найголовніше в народному будинку — це приміщення для зборів, бібліотека-читальня і школа для дорослих.

Товариші, влаштовуйте в себе на селах народні будинки. Добивайтеся для них найкращих приміщень. Де можна пристосувати для цього який-небудь панський будинок, що стоїть поблизу, робіть це: на селі мало приміщень. Тільки в крайньому разі починайте нове будівництво, тому що ця справа довга.

Звертайтеся по грошову допомогу на народні будинки до вашого повітового відділу народної освіти, що при Раді. Він звернеться по гроші до Народного Комісаріату освіти: той допоможе, скільки можна. А коли не вистачає, влаштовуйте збір. Збирали ж раніш на храми, по копійці збирали, а до храмів ви входили покірливими рабами і вчили вас у них тільки терпіти, не ремствувати та молитися за царя і вітчизну. А народний будинок навчить вас відрізняти правду від брехні, навчить, як налагодити спільними зусиллями нове, світле життя.

ЦЕНТРАЛІЗАЦІЯ БІБЛІОТЕЧНОЇ СПРАВИ

У міру того як широкі маси трудящих стають все свідоміші й свідоміші, попит на книгу зростає з кожним днем.

Ясно, що скоро для того, щоб постачити бажаними книгами, потрібно буде збільшити видавничу справу в сотні тисячі разів. Зараз, при загальній розрусі, це неможливо. Вихід один: перейти від індивідуальної, приватної власності на книгу до громадського користування нею. Однак громадське користування книгою можливе лише при розвитку найширшої мережі бібліотек.

Хоч починаючи з Лютневої революції і особливо після Жовтневої кількість бібліотек зростає з кожним місяцем, але досі не встановлено належного зв'язку між ними, немає правильного постачання їх, та й самих бібліотек далеко не достатньо.

На 1 липня 1919 р. у віданні Наркомосу перебувало близько 30 тисяч бібліотек різного типу. Тепер, після приєднання нових областей, число бібліотек ще не враховано. Крім того, значна кількість бібліотек є в Червоній Армії як на фронті, так і в тилу, є ще партбібліотеки, є бібліотеки і в професійних спілках, у Комуністичній спілці молоді, в жіночих комісіях, у кооперативів.

Облік цих бібліотек ще не проведено.

Загалом знайдеться, мабуть, тепер близько 100 тисяч бібліотек. Не можна сказати, щоб усі ці бібліотеки були планомірно розподілені. Часто в одному місці є цілий ряд бібліотек: є бібліотека у виконкомі, в партійному

осередку, при клубі Комуністичної спілки молоді, в жіночому клубі; бібліотеки майже однорідні, але кожна призначена для окремої категорії читачів. А загальної бібліотеки, приступної для всіх, немає. Все це є дуже ненормальним, дробить сили і засоби.

Треба встановити загальні принципи бібліотечної мережі. Життя зробило ясними такі положення:

1. У кожному місті всі наявні бібліотеки зв'язані в одну загальну мережу.

2. Університетські і інші наукові та спеціальні бібліотеки також входять у загальну мережу.

3. Між усіма наявними бібліотеками міста має існувати обмін книг¹.

4. У кожній бібліотеці з фондом понад 2 тисячі томів повинні бути каталоги всіх бібліотек міста, щоб читач, прийшовши в таку бібліотеку і взявши каталоги, міг дістати уявлення про всі книжкові багатства міста.

5. Але необхідно, щоб читач міг не тільки знати про всі книжкові багатства міста, але й користуватися ними.

Тому необхідно, щоб читач міг виписати через будь-яку бібліотеку потрібну йому книгу, якої немає в даній бібліотеці, для читання або в читальному залі цієї бібліотеки, або вдома.

5а. Дуже бажано мати при кожній громадській бібліотеці дитячі відділення, які поповнюються за погодженням з місцевою спілкою працівників соціалістичної культури та освіти. Ці дитячі відділення повинні, між іншим, постачати дитячі пересувки школам.

5б. Кожна міська бібліотека повинна мати педагогічний відділ, складений знову-таки за погодженням з місцевою спілкою працівників соціалістичної культури та освіти.

6. Бібліотек у місті має бути достатня кількість, щоб обслуговувати потребу населення в книзі.

7. Бібліотеки повинні бути рівномірно розподілені по місту, в першу чергу в робітничих кварталах, і відчинятися в години, зручні для читачів.

8. При кожній бібліотеці має бути рада з читачів, куди повинні неодмінно входити представники від організованого населення (партії, професійних спілок, Комуні-

¹ Мається на увазі міжбібліотечний абонемент.— *Ред.*

стичної спілки молоді, організованих жінок, спілки працівників соціалістичної культури і освіти і т. п.).

9. Бібліотечна рада повинна допомагати бібліотекареві виявляти запити читачів, організовувати дружини для читання вголос по домах, у місцях зборищ народу, в чергах та ін., влаштовувати дні збирання книг та ін.

10. Треба прагнути до злиття партійних бібліотек з найближчими громадськими міськими бібліотеками. У тих випадках, коли ці останні правильно організовано, партійні осередки дістають право впливати на добір книг і одержувати їх поза чергою.

11. Існуючі вже бібліотеки при виконкомах, заводах, клубах та ін. або вливаються в найближчу міську бібліотеку, замість чого бібліотека бере на себе зобов'язання постачати даному заводові, клубам та ін. пересувки, або ж перетворюються в філіальні відділення цієї бібліотеки, яка постачає їм і всім їм допомагає, але в той же час вимагає від них відкриття доступу до їх бібліотеки для всіх.

12. У кожному місті є бібліотека-колектор з одним або кількома інструкторами. Бібліотека-колектор інструктує всі бібліотеки міста, з'ясовує їх потреби і відповідно до них постачає їм книги. Книги для бібліотек колектор одержує безпосередньо з Державного видавництва по ордерах Наркомосу (для наукових бібліотек—по ордерах відділу вищих навчальних закладів, для спеціальних — по ордерах відділу професійної освіти і т. п.). Таким чином, Державне видавництво матиме справу не з десятками окремих бібліотек, а лише з міськими бібліотеками-колекторами, що значно спростить його завдання.

13. Бібліотека-колектор полегшує завдання бібліотекарів, на яких досі лежало комплектування своїх бібліотек, що було більшості бібліотекарів не під силу.

14. На губернському міському колекторі лежить обов'язок інструктувати бібліотеки губернського міста, допомагати бібліотечній мережі відділу народної освіти у влаштуванні бібліотечних курсів і в інструктуванні письмовому або через інструкторів повітових колекторів. На повітову бібліотеку-колектор покладено обов'язок постачати і інструктувати міські, повітові, обласні бібліотеки і хати-читальні.

15. Повітова бібліотека-колектор виписує з Державного видавництва готові комплекти для волосних бібліотек, для пересувок всякого роду, якими волості обслуговують хати-читальні, основні бібліотеки для хат-читалень. Комуни, радянські маетки, фабричні селища прирівнюються до волостей; для них виписують особливі комплекти, пристосовані до потреб робітничих радянських маєтків, заводів та ін.

16. При повітовій бібліотеці-колекторі мають бути роз'їзні інструктори, які налагоджують бібліотечну справу у волостях і селищах.

Р. С. Див. інструкцію і окреме положення позашкільного відділу Наркомосу по організації хат-читалень¹.

* * *

Досі постачання книгами було зовсім не врегульовано. Хто спритніший, той уриває більше книг для своєї бібліотеки.

Для врегулювання і централізації постачання в центрі при Державному видавництві організовано Центральну розподільчу комісію (ЦРК) з представників заінтересованих установ. До комісії входять по одному представнику від Політосвіти Наркомосу (колишній позашкільний відділ), єдиної школи, наукового сектора Наркомосу, Головпрофосвіти, Державного видавництва, ПУРа, Головполітшляху, ВЦВКа.

ЦРК розподіляє як усі нововидані книги, так і націоналізовані запаси по губерніях. На місцях має бути організовано також міжвідомчі комісії, які працюють за інструкціями ЦРК. Місцеві комісії повинні в першу чергу постачати бібліотеки всіх типів. Крім книг, що надсилаються на адресу губернських розподільчих комісій, ЦРК залишає певний процент у розпорядження бібліотечного колектора, який постачатиме відділам народної освіти готові бібліотеки різних типів.

Централізація постачання передбачає централізацію бібліотечної сітки. Бібліотечний підвідділ вжив деяких

¹ Див. журн. «Народное просвещение», щотижневик Наркомосу, 1920. № 59—61, стор. 7—9.— *Ред.*

заходів — розробив декрет про централізацію бібліотечної справи, який мають незабаром опублікувати.

Тепер при бібліотечному підвідділі Наркомосу створено особливу комісію, до якої входять представники і від Політуправління РСЧА і від ряду інших організацій і яка класифікує нововидані за останні три роки книги і складає списки для хат-читалень, пересувок, волосних бібліотек. Потім по цих списках складатимуть комплекти.

Бібліотечна справа розвивається, потрібні тільки нові сили, щоб справа просунулась належним темпом.

1920 р.

1921-1930

ВИСТУП НА X З'ІЗДІ ПАРТІЇ

Товариші, позашкільна робота в Радянській Росії з самого початку мала політичний характер; принаймні Наркомос старався надати їй цього характеру. Але тільки цього літа вдалося намацати вірний ґрунт, коли ми зв'язали нашу роботу з роботою економічних комісаріатів, зв'язали її із злободенними питаннями дня, коли поставили весь наш апарат позашкільної освіти на службу партії, і тільки тоді товариші на місцях відчули, що позашкільна робота заслуговує на увагу партії. І до цієї осені ми вже мали цілий ряд пропозицій з місць. Ряд міст (Нижній Новгород і деякі інші) уже подав проекти того, як треба об'єднати роботу і всю її повести за єдиним планом. Цей єдиний план став тим новим, що було внесено в позашкільну роботу. І зразу стало ясно, що проведення цього єдиного плану тісно зв'язане з партією і потребує напруження всіх сил; а паралелізм у дальшій роботі неприпустимий.

Польський фронт і продовольча кампанія супроводжувались агітацією Наркомосу, і на місцях досвід проведення цих кампаній показав, що шлях знайдено правильно. І коли ми проводимо кампанії, необхідно координувати роботу, потрібно щоб в одну точку били і Спілка молоді, і професійні спілки, і ПУР, і позашкільний відділ Наркомосу. Паралелізм роботи, який відчувався хворобливо на місцях, дався відчути ще різкіше останнім часом. Тому ще у вересні було висунуто питання про об'єднання всієї політико-освітньої роботи в Голов-

політосвіті. Пропозиція про об'єднання виходила з низів. Товариші з місць висунули це питання, і на сесії ВЦВК¹ прийнято було постанову створити єдиний орган — Головполітосвіту. Постанову цю було проведено через Раднарком, і ЦК всіляко підтримував її, давши у Головполітосвіту людей. Політосвіти на місцях могли розгорнути успішну діяльність тільки при найенергійнішому сприянні партії; і там, де партія усвідомила необхідність цієї роботи, де вся ця робота злилася і розгорнулася, там вона йшла іншим темпом.

Всю цю зиму довелося використати на організаційну роботу на місцях і в центрі. Було створено комітет Головполітосвіти з представництвом від Центрального Комітету. Робота комітету за цю зиму була головним чином організаційна. Товариші з місць знають, якою важкою іноді є ця робота. Справа в тому, що хоч ми й партійні люди, але не позбавлені чисто відомчих пристрастей, тому нам здається, що коли ПУР передає частину своєї роботи, то вся робота гине. Те саме здається й профспілкам.

Головне наше завдання — це ввести всю роботу в загальне русло. Ця робота організаційна, хоч і з великими труднощами, наближається уже більш або менш до кінця, і навіть намічається певна форма об'єднання не тільки із Спілкою молоді, з професійними спілками, але також і з Пролеткультом, і ми можемо сподіватися, що незабаром уся ця робота буде єдина. Але партія не може не розглядати органи Головполітосвіти як свої органи. Це за минулого часу буржуазія приховувала, лицемірила і говорила, що вона проводить освіту безпартійну. Пролетаріатові нічого лицемірити, він може відверто говорити, що його органи освіти повинні стати органами комуністичними. Роботою Політосвіти ми можемо зробити велику послугу партії.

У нашої Головполітосвіти на початку цієї осені був дуже високий процент товаришів комуністів, але потім, оскільки влилися і інші організації, склад трохи розрядився, та ми все-таки прагнемо всю роботу вести за директивами партії. Ми сподіваємось, що таким чином нам вдасться подати партії ту допомогу, яка їй так необхідна.

¹ Відбулася у вересні 1920 р.— *Ред.*

У партії свого освітнього апарату нема, і часто доводиться бачити, що губками влаштовують свої бібліотеки і на це витрачають багато сил, тому що нема для цього іншого відповідного апарату. Повинен бути єдиний апарат, який вів би і цю роботу так, щоб губками в цьому не витрачали своїх сил на організацію мережі бібліотек і клубів. І частину цієї роботи можна доручити Головополітосвіті...

Коли Головополітосвіта пройметься комуністичним духом, тоді буде поставлено питання, чи може вона перетворитися в орган партії, але зараз це питання ставити ще рано. Оскільки політосвіти є підготовчим ступенем і оскільки їх робота проходить головним чином серед безпартійних мас, то на них доводиться звертати якнайбільше уваги. Те саме і з профспілками, з якими на місцях існують надзвичайно великі тертя. Вони не дають своїх відповідальних працівників у освітні секції, які входять до Головополітосвіти. Вони вважають, що цю роботу вони повинні вести безпосередньо і самостійно. Тим часом у профспілок і в партії щодо цього одні й ті самі цілі, і тому необхідно всю їх роботу спрямувати по спільній лінії. Профспілки не можуть проїняти цю освітню роботу до основи комуністичним духом, якщо вони відриваються від спільної роботи і бажають працювати самостійно і незалежно. Як ми не можемо говорити про незалежність профспілок, так ми не можемо також говорити і про незалежність освітньої роботи в профспілках. Робота професійних спілок ведеться серед пролетаріату, і її необхідно влити в роботу Головополітосвіти.

Що ми бачимо тепер? Ми бачимо, що освітні відділи прагнуть зберегти свою самостійність, тим часом як на чолі їх часто стоять люди, чужі нашій партії, і робота політико-освітня, яка межує з партійною роботою, яка повинна допомагати партійній роботі, часто перебуває в чужих руках. Тому мені здається, що партійні товариші в професійних спілках повинні вести таку лінію, щоб професійні спілки давали своїх представників до освітніх секцій, і що вони повинні вести цю роботу пліч-о-пліч з Головополітосвітою.

Те саме із Спілкою молоді. Багато хто вважає, що вона повинна бути цілком незалежною і самостійно вести свою роботу. Товариші говорять: «Адже ви не підпоряд-

ковуєте партію Головполітосвіті, як же ви хочете підпорядкувати Спілку молоді?» Тут йдеться не про підпорядкування, а тільки про доцільність, щоб координувати сили, бо самостійно Спілка молоді не може справитися з роботою, тому що ряди пролетарської і селянської молоді надзвичайно обширні, і сама молодь з цією роботою не справиться. Тут стоїть питання про доцільність, про об'єднання сил і з Спілкою молоді.

Що ж до військових організацій, то це питання досі не розв'язане остаточно. Про організацію ПУРа та інших його органів остаточно рішення не прийнято, і це дуже гальмує роботу. Товариші з військових організацій дуже бояться, щоб їх робота не звелася нанівець. Всі організації вже чекають, що їх з'єднають з Політосвітою, і тому багато працівників під різними приводами переходять в інші військові частини, внаслідок чого організації дуже послаблюються, і, кінець кінцем, вони стануть настільки слабкими, що не зможуть передати головних сил Головполітосвіті. Звідти йдуть на роботу в інші галузі, і тому необхідно провести це об'єднання якнайскоріше, тим більше, що перехід на мирне становище змушує вести роботу військових організацій по тій самій лінії, по якій її веде Головполітосвіта. Необхідно підняти цю роботу на вищий ступінь, щоб результати її були плодотворніші.

А з боку партії ми просимо підтримки і просимо направити якомога більшу кількість старих партійних працівників у Політосвіту, щоб можна було цю роботу поставити на належну височінь... Робота ця надзвичайно важлива, на неї необхідно звернути якнайбільше уваги.

СПИСОК КНИГ ПРО РЕЛІГІЮ ДЛЯ ПОЛІТОСВІТПРАЦІВНИКІВ

И. Степанов. *О правой и неправой вере, об истинных и ложных богах.* М., Госиздат, 1921, 16 стор. Брошура дуже популярна. Спочатку в ній розповідається про те, як вірили два з половиною тисячоліття тому греки і як обстоювали свою віру. Потім розповідається, як вірили і обстоювали свою віру перші християни.

Потім — як обстоювали свою віру руські князівства, що стали християнськими, і як кожне вважало свою віру справедливою. А потім — як війна зрівняла всі віри. «Нема віри несправедливої і справедливої. Нема правдивих і неправдивих богів. Всі віри несправедливі, всі було вигадано, створено людиною. Нема чудес, здійснюваних божественною силою. Є чудеса, творені працею і розумом людини», — робить висновок автор.

Брошура придатна для масового розповсюдження.

И. Степанов. *О таинстве святого причащения.* М., Госиздат, 1921, 32 стор. Брошура дуже популярна. В ній проводиться паралель між таїнством святого причащення і кривавими жертвоприношеннями перуанців-язичників. Потім з'ясовується, що перші християни і дивилися на таїнство святого причащення як на людське жертвоприношення. Розповідається, як у дикунів виникла думка про необхідність жертвоприношень. Релігії, в яких і замість яких розвивалося християнство: римська, єврейська, карфагенська, єгипетська, перська, вавілонська — уже «піднеслися» над такими «грубими», «дикунськими» поглядами. Але багато збереглося від цих поглядів і

залишилося в богослужіннях цих релігій і потім увійшло до християнства.

Брошура придатна для масового розповсюдження.

Н. Мещеряков. *Поповские обманы*. (Факты и документы). М., Госиздат, 1919, 46 стор. дрібного шрифту. Наведемо заголовки окремих розділів цієї книжки, щоб показати, про що в ній іде мова. Ось вони: I. Що попи ховають у церквах, а ченці в монастирях; II. «Нетлінні моці»; III. Очі народу розкриваються; IV. Попи, що каються.

У брошурі наведено на підтвердження кожної думки автора факти і документи, і тому вона досить переконлива. Можливо, тих, що починають тільки сумніватися, буде відштовхувати заголовок брошури. Але це, зрештою, деталь. А по суті брошура дуже корисна.

С. К. Минин. *Религия и коммунизм*. М., Госиздат, 1919, 51 стор. С. Мінін не тільки письменник, він агітатор, його брошуру пророблено на ряді лекцій, на яких були присутні робітники, селяни, червоноармійці, ставили йому питання, заперечували. Це має і свої позитивні, і свої негативні сторони. Позитивна сторона полягає в тому, що порушуються саме ті питання, які найбільше цікавлять масу; негативна — в тому, що, пристосовуючись до маси, автор надто спрощує питання, вульгаризує їх, ганяється за гострим слівцем...

Перелічу насамперед заголовки окремих розділів: 1. Питання про релігію дуже важливе і має бути розв'язане безсторонньо. 2. Комунізм — це боротьба пролетаріату за повне визволення трудящих. 3. Релігія — це віра в божество. 4. Комунізм не обмежує свободи релігійної совісті, але й не підтримує ніякої релігії. 5. Комунізм за справжню науку і тому звільняє школу від релігії. 6. Як виникло і як змінювалось первісне християнство. 7. Коли виникло це вчення, за яких умов. 8. Християнство останніх днів: сліпа віра в бога і в його надзвичайні здібності. 9. Люта кара і марна спокута. 10. «Загальне воскресіння» і небесний «шем'якин суд». 11. Чорна магія сучасних дикунів («таїнства та обряди»). 12. Чудеса-фокуси і чудеса-небилиці. 13. «Нетлінні моці» або підлий обман? 14. Кілька слів про біблію. 15. Визнання і зречення «пастирів». 16. Остаточна відповідь на поставлене питання.

Із заголовків ми вже бачимо, що книжка С. Мініна не відірвана від дійсності лекція: вона порушує найпекучіші питання. Факти наводить автор переконливі, висвітлює питання правильно, але форма викладу дуже «вільна», коли не сказати більше.

Візьмемо кілька прикладів. Для зрозумілості Понтій Пілат називається генерал-губернатором (стор. 17). Або «після розмови з ним (Ісусом) самаритянка стає запальною агітаторшею і влаштовує масовку...» (стор. 19). «Але ми, товариші, повинні зрозуміти, що християнство — це не було революційне вчення, це не був комунізм, це не був соціалізм,— це були зачатки кооперативного руху «комітетів бідноти», не освітлені науковою теорією пролетарської класової свідомості» (стор. 21—22). Христа автор обвинувачує в шовінізмі і націоналізмі (стор. 19).

Або ось як описує воскресіння мертвих.

«Уявимо собі, що всі члени місцевої комуністичної партії потраплять до раю. Ми, звичайно, будемо дуже раді, що потрапили в таке привілейоване становище, але, звичайно, зацікавимося передусім класовим складом сучасного райського суспільства. Там є апостол Петро з ключами, він поведе нас і говоритиме: «Дивіться, яка музика чудова, який божественний спів...» А ми скажемо: «Почекай, товаришу, це після, а ось ти нам скажи, як би нам Карла Маркса побачити» і т. д. Все в цьому дусі.

Звичайно, чому б раз-другий не пожартувати, але викладати все в такому дусі не годиться.

Той, хто серйозно зацікавиться релігійними питаннями, повинен взяти і почитати ще й інші книжки, де порушувані питання висвітлюються більш ґрунтовно. Книжка придатна лише для того, щоб дати поштовх думці, змусити задуматись.

Э. Даенсон. *О боге и черте*. Переклад з франц. І. А. Шпіцберга, зі статтею цього останнього «Релігійна болячка». Пг., 1919. Ось що пише про памфлет Е. Даенсона П. Красиков в № 1 журналу «Революция и церковь», 1919.

«Даенсон виявляє величезну ерудицію. Історія церкви, писання, католицькі догмати, вся апокрифічна література відома йому, як свої п'ять пальців, все дає йому багатющий, історично вірний матеріал для нищівної іронії, для безприкладної, іноді важкої сатири, для гумористичного

викриття з точки зору простого здорового розуму всіх містерій, якими так довго зачаровувало себе людство».

«Як у кривому дзеркалі, в надзвичайно забавному і смішному вигляді проходять перед читачем усі ці незліченні попи, святі, угодники, ченці і черниці і сам Саваоф, здивований всіма неподобствами світу, які для нього є нібито навіть несподівані і з якими вперше знайомить його диявол під виглядом святого Люцифера».

Статтю Шпіцберга «Релігійна болячка» треба вважати невдалою. Автор вважає всі релігії, їх засновників і служителів або божевільними, або просто шахраями. Наприклад, про Христа він пише: «З точки зору антропології, всіх галузей знання, що входять у неї, Ісус Христос був тільки фізичний і розумовий виродок, а проповідь його — лише систематичне марення релігійно-містичного характеру». Цитата говорить сама за себе.

Одне тільки говорить за те, що корисно проглянути статтю Шпіцберга, незважаючи на всі її дурниці: у ній є цікавий матеріал про ставлення в 1917—1918 рр. церкви до поміщиків, Радянської влади та ін. Шкода, що цей матеріал не використаний для популярної брошури і тому мало відомий.

Наведу цей матеріал. У вересні 1917 р. вийшов цікавий документ — розпорядження Тимчасового уряду: «На зміну і доповнення належних узаконень постановити: надати найсвятішому синодові всеросійської православної церкви право нагороджувати осіб найвищої ієрархії церковної — саном митрополита, архієпископа — брильянтовим хрестом на клобук, митрою і наперсним хрестом з прикрасами. Підписали: міністр-голова О. Ф. Керенський. Міністр сповідань А. Карташов».

Тимчасовий уряд відпустив мільйон (з березня по жовтень 1917 р.) на скликання Московського собору. Відбувся він 5 листопада 1917 р. На ньому було обрано патріархом Тихона. Патріарх Тихон на Московському соборі оголосив опублікування Радянською владою грабіжницьких міжнародних договорів, укладених династією Романових, «зрадництвом Росії і вірних союзників».

Н. М. Никольский. *Иисус и первые христианские общины*. М., изд-во «Денница», 1918, 116 стор. За відзивом І. Степанова, Н. М. Нікольський не зумів звіль-

нитися від впливу німецької ліберальної теології, що прагне лише «пояснити» чудеса і суперечності новозавітної літератури, причому це трапалося з ним у відношенні не тільки до християнства, але, хоч не в такій кричущій мірі, і до староізраїльської релігії (див. І. Степанов. Нарис розвитку релігійних вірувань, стор. 3).

В. И. Невский. *Праздники христианские и рабоче-крестьянские*. М., Госиздат, 1920, 16 стор. Це брошура агітаційна, написана дуже простою мовою, але дає дуже мало. Власне кажучи, християнським святкам присвячено всього 9 сторіночок, з них три говорять про те, які християнські свята бувають, дві — питанню, як ці свята невідповідно святкуються, і тільки 4 сторіночки присвячено питанню про походження свят. Говориться про кожне свято окремо і дуже побіжно, так що вся брошура справляє враження малопереконливе, і хоч шкоди від неї нема, але й користі мало.

Проф. Р. Ю. Виппер. *Возникновение христианства*. М., изд-во «Фарос», 1918, 118 стор. Автор відзначає крайнє убозтво історичних свідчень про раннє християнство, неспроможність побудови «життя Ісуса» на даних евангелій і взагалі неправильне поводження з книгами Нового завіту як з документами справжнього життя засновників християнства. Далі з'ясовується історична обстановка, «в якій виникла християнська церква, її корені в грецькому та іудейському релігійному побуті, потім лад римського самодержавства та його відображення в житті суспільства, нарешті, значення для релігійної свідомості іудейської революції 66—73 рр. та її повторення в 132—137 рр». Після цього автор намічає «головні моменти виникнення новозавітної літератури: яким чином в середовищі провінціальних греко-іудейських громад, пригломашених катастрофою ерусалимської церкви, під впливом еміграції починають збирати оповідання про національне горе і як в результаті зміни настроїв з'являються нові дослідження про те, що сталося, і нові тлумачення майбутніх подій». Нарешті, «зроблено спробу зобразити соціальне обличчя ранньохристиянських гуртків та громад, великий союз яких становить спадщину іудейської церкви» (див. передмову, стор. 8—9).

Виклад ясний, питання цікаве, метод дослідження правильний.

Впадає тільки в око *неправильне уявлення автора про матеріалізм*. «Сучасний нам матеріалізм, навпаки, оголосив, що ідеї безсилі що-небудь творити в житті; ідеї — тільки показники нахилу інтересів, вони, в свою чергу, створені життєвими відносинами. Ідеї — не що інше, як виправдання, які складає людина для виправдання своїх вчинків, але зовсім не направлявачі її дій» (стор. 85). І далі: «Але людина зовсім не така нескладна машина, як уявляють собі матеріалісти, ідеї — зовсім не прямий безпосередній результат даного матеріального середовища». Р. Ю. Віппер ломиться у відчинені двері. «Сучасні матеріалісти» зовсім не твердять того, що приписує їм Віппер, вони ніколи не твердили, що ідеї не спрямовують дій людини. Коли б вони так думали, то не займалися б так старанно агітацією і пропагандою, як це роблять, наприклад, комуністи, що стоять на точці зору діалектичного матеріалізму.

У своїх тезах Маркс прямо говорить (теза 3-тя): «...обставини змінюються саме людьми...» і в другому місці (теза 11-та): «Філософи тільки по-різному *по-яснявали* світ, але справа полягає в тому, щоб *змінити* його»¹.

І з приводу механічного виникнення ідей автор зводить наклеп на сучасний матеріалізм. У «Людвігу Фейєрбаху» Енгельс пише: «...раз виникнувши, всяка ідеологія розвивається в зв'язку з усією сукупністю існуючих уявлень і піддає їх дальшій переробці. Інакше вона не була б ідеологією, тобто не мала б справи з думками, як із незалежними сутностями, які самостійно розвиваються з самих себе і підпорядковуються своїм власним законам»². І виходить, що Віппер просто неясно уявляє собі сучасний матеріалізм.

Ф. Енгельс. *К истории первоначального христианства*. Госиздат, 1921, 27 стор. У першому розділі проводиться паралель між християнством і сучасним робітничим рухом, вказуються точки зіткнення між ними. У другому розділі характеризуються два напрями в критиці біблії. Представником тюрінгенської теологічної школи є Д.-Ф. Штраус. Того ж методу додержується і Ренан. Ця

¹ К. Маркс і Ф. Енгельс, Твори, т. 3, стор. 2, 4.

² К. Маркс и Ф. Энгельс, Соч., т. XIV, стор. 673—674.

школа викреслює з історичного оповідання всі чудеса і суперечності. Та й годі. Представником іншого напрямку є Бруно Бауер. Бауер зруйнував легенду про християнство, яке зразу і в готовому вигляді виникло з іудейства і перемогло світ своєю догматикою та етикою, встановленою в головних рисах у Палестині. Він піддав також сумніву правильність моменту виникнення християнства і відніс його на півстоліття пізніше, вирвавши тим самим історичний ґрунт в оповідань про Ісуса та його учнів. Енгельс вважає, що Б. Бауер зайшов надто далеко, і сподівається, що істину допоможуть встановити нові дані етнографії, дослідження історичних пам'яток Сходу¹.

Потім Енгельс докладно спиняється на розгляді «Одкровення Іоанна» — єдиної книги в Новому завіті, час складання якої може бути точно встановлений: вона написана між червнем 67 і січнем або квітнем 68 року.

Розгляд «Одкровення Іоанна» є, з одного боку, нарисом християнства тієї епохи, з другого — дає метод підходу до оцінки такого історичного документа, як «Одкровення Іоанна».

Книжка Ф. Енгельса, незважаючи на те, що вона написана в 1882 р., ніскільки не втратила свого значення і дає дуже багато.

И. Степанов. *Происхождение нашего бога*. (По Г. Кунову). М., Госиздат, 1919, 124 стор. Книжка «Походження нашого бога» являє собою переробку праці Кунова «Теологічна або етнологічна історія релігії». І. Степанов викинув з неї полеміку з Мауренбрехером, розгляд книги якого по суті і становить вищезгадана праця Кунова.

¹ Нові дані в галузі орієнталістської міфології і релігії, успіхи порівняльної історії релігії, зв'язані в Англії з іменами Фрезера (Frazer) і Робертсона, а в Німеччині з іменами Вінклера, Ієрем'яса, Гункеля, Ієнсена, пролили світло на це питання і підтвердили в основному точку зору Бруно Бауера. Німецький професор Артур Древіс в 1910—1911 рр. видав велике дослідження «Міф про Христа», яке спростовує сам факт існування історичного Христа. Другий том цієї праці було перекладено і видано в 1913 р., але спалено цензурою. З другого боку, німецький пастор Кальтхоф випустив ряд праць, що відносяться до першого десятиліття ХХ століття, в яких розвиває ту точку зору, що виникнення християнської релігії можна пояснити без допомоги історичного Ісуса, зовсім як соціальний рух мас в епоху імператорів.—Прим. Н. К. Крупської.

Основне завдання Кунова в «Теологічній або етнологічній історії релігії» — вивчення вищих форм релігії, прикладом яких була для нього іудейська. «Наукове дослідження іудейської релігії, — пише в передмові І. Степанов, — з самого початку натрапляє на великі труднощі, які довго гальмували вивчення не тільки цієї релігії, але й релігійної історії взагалі. Відкриваючи в релігійних обрядах і поглядах дикунів і напівкультурних народів численні схожості з ізраїльською релігією, дослідники несміливо відмежовувались від того висновку, що іудейська релігія розвивалася так само, як і інші релігії. Вона довгий час залишалася, а для багатьох і тепер ще залишається предметом віри, а не наукового дослідження. І це тим більше, що бога ізраїльського народу християнські народи визнають і своїм богом». Нічого й казати, що Кунов підійшов до спеціальної мети своєї праці зовсім так само, як він підійшов би до вивчення релігії індусів, арабів, австралійців, кафрів і т. д. Він дав справді наукове дослідження «походження нашого бога, тобто бога не тільки євреїв, але й християнських народів» (стор. 3—4).

Н. М. Лукин (Н. Антонов). *Церковь и государство*. М.—Пг., «Коммунист», 1918, 39 стор. дрібного шрифту. Брошуру написано простою, зрозумілою мовою. В ній розповідається, як християнство стало релігією багатих і власть імущих; розповідається про те, що на Русі православна віра з самого початку була релігією державною, і пояснюється, що це означало; описується, яке було становище православної церкви при самодержавних російських імператорах: цар був главою церкви, духовенство — його чиновниками; церква була опорою самодержавства в боротьбі з революцією, опорою всього існуючого ладу; як церква і князі та царі нагороджували землю, як Катерина II відібрала в духовенства землі; яке привілейоване становище займала при самодержавстві православна церква, що служила йому вірою і правдою; як переслідували єретиків і зазнавали утисків релігії «другого сорту». Потім автор роз'яснює, що таке відокремлення церкви від держави, відмічає недостатність реформи 1905 р. щодо релігії, описує, як ладили Тимчасовий уряд і православна церква, яку роль відігравала церква під час революції 1917 р., кого підтримувала і як

поставилась до декрету про відокремлення церкви від держави.

Брошура дуже хороша.

И. Степанов. *Очерк развития религиозных верований*. (Пособие для преподавателей партийных и советских школ). М., Госиздат, 40 стор. Автор називає свій нарис «канвою для курсів і лекцій».

Цінність книжки полягає в тому, що вона дає докладні вказівки про літературу.

На жаль, книжка торкається переважно початкових стадій релігійних вірувань, іудейство і християнство зачіпаються лише у зв'язку з первісними віруваннями. Про модернізовані релігії в книжці зовсім не згадується.

Гуго Вінклер, проф. Берлінського університета. *Вавилонская культура в ее отношении к культурному развитию человечества*, пер. А. И. Певзнера под ред. Н. М. Никольского. М., изд-во «Фарос», 1913, 170 стор. Ось що пише про цю книжку в передмові редактор її перекладу Н. М. Нікольський: Гуго Вінклер є представником «того напряму в галузі вивчення вавілонської культури, який був охрещений зразу ж після його появи «панвавілонізмом»... Питання про всесвітнє значення вавілонської культури, про її вплив на культуру сусідніх азіатських народностей і народів стародавньої середземноморської області Вінклер, а слідом за ним і учні його школи розширили до крайніх меж, перетворивши його, по суті, в зовсім інше питання — про залежність культури всіх народів земної кулі від вавілонської культури». «...Старовавілонський світогляд Вінклер вважає *астральним*, тобто основаним на астральній науці, науці про зірки... світогляд всіх стародавніх народів Вінклер також вважає астральним і притому *запозиченим* (entlehnt) у вавілонян...» До цього треба додати, «що Вінклер за своїм методом є чистісіньким ідеалістом». Точка зору Вінклера натрапляє на найрізкіші нападки. «Проте панвавілонізм заслуговує на увагу не тільки як науковий курйоз або як забава вченого розуму, що не знає межі своєї фантазії... деякі положення панвавілонізму треба вважати доведеними, хоч і не можна надавати їм такого всеохоплюючого значення. Передусім незаперечно, що наука про зірки взяла свій початок у Дворіччі і що вже сумери встигли просунути її значно вперед; почавшись з найгрубішої

астрології, яка змішувала астрономічні і атмосферичні явища, вона пройшла, як і вся вавілонська культура, довгий шлях розвитку, і той її вигляд, в якому зображує її Вінклер, відноситься до пізньої ассірійської епохи... Від вавілонян їх астрологічна «мудрість» і астрономічні пізнання перейшли до греків, а потім до арабів; європейська середньовічна астрологія, таким чином, дійсно бере початок у вавілонській астральній науці, хоч пішла далеко вперед від неї. Далі, безперечним є вплив вавілонської легенди і міфа на легенду та міф сусідніх народностей, в тому числі ізраїльтян і народів середземної області. Можна з достатньою точністю простежити відбиття різних міфів і легенд і в біблії, і в фінікійських сказаннях, і в грецькому епосі, маючи, однак, на увазі, що вавілонські міфи і легенди далеко не всі мали астральний характер і що вавілонський вплив постійно перехрещується з не менш сильним єгипетським впливом. Нарешті, щодо окремих питань, то деякі важливі проблеми з історії вавілонського календаря і з хронології Вінклер розв'язав блискуче...»

Так оцінює працю Вінклера Н. М. Нікольський. До цього слід додати, що у «Вавілонській культурі» Вінклер дає дуже яскраве уявлення про завоювання новітньої етнології, про клиноподібні написи. Так само з книжки Вінклера можна дістати картину тих безперервних змін народностей, які відбувалися в Передній Азії під впливом переселення народів. Це та зовнішня рамка, яка необхідна, щоб той, хто вивчає стародавню східну культуру, міг у ній розібратися.

П о л ь Л а ф а р г. *Миф о непорочном зачатии*. Пг., изд-во Петросовета, 1918, 14 стор. Автор вказує на те, що міф про непорочне зачаття існував і в язических релігіях, що він виник в той час, коли чоловік хотів заволодіти майном жінки і панувати над нею в матріархальній сім'ї; коли він з цією метою намагався заперечувати важливу роль жінки під час акту народження; жінка у відповідь на це твердила, що вона може зачати без участі чоловіка. Міф про непорочне зачаття відродився в той момент, коли захиталися основи стародавнього суспільства¹ і патріархальна сім'я почала розпадатись.

¹ У книзі П. Лафарга сказано: *античного суспільства*.— Ред.

Брошура написана непопулярно, малопідготовленому читачеві важко розібратися в усій цій безлічі імен, але найголовніше — все виходить якось малоказово. Може, все це і так, але з брошури цього не видно.

К а л ь в е р. *Соціал-демократія и християнство*. М., изд-во ВЦИК, 1918, 16 стор. Автор старається довести, що завдання соціал-демократів цілком відповідає принципам християнства і що соціал-демократія не веде боротьби з релігією. «Релігія,— на його думку,— повинна залишатися релігією і не повинна служити державі для проведення її планів» (стор. 16).

У брошурі безліч натяжок, неправильних тверджень. Наприклад, стараючись пояснити, чому соціал-демократія не стає на ґрунт християнства, автор говорить: «Головна причина в тому, що ми ні на кого не хочемо справляти тиску в питаннях віри». Або, говорячи про те, що соціал-демократія повинна в боротьбі завоювати свої ідеали, Кальвер пише: «Але не слід думати, ніби цю боротьбу повинні вести за допомогою справжньої зброї, що при цьому має густо пролитися кров» і т. д. На брошурі лежить печать нещирості, перекладати цю брошуру не було ніякої потреби, нема потреби й читати її.

А. Б е б е л ь. *Християнство и соціалізм*. (Переписка между священником Гогофом и соціал-демократом Августом Бебелем). М., изд-во ВЦИК, 1918, 24 стор., перекл. з німецької, написана в 1874 р. Бебель у 1873 р. випустив брошуру «Парламентська діяльність німецького рейхстагу і ландтагів та соціал-демократії». Священик Гогоф умістив відкритий лист до Бебеля, в якому пише: «Ви робите відповідальною церкву за помилки, а релігію — за недоліки і гріхи її послідовників. Бебель відповів Гогофу цілою брошурою. Він указував на те, що коли розцінювати релігію з точки зору того, яка релігія викликала більший ентузіазм, найбільше породила людей, готових на самопожертву, то на першому місці повинен стояти буддизм. Далі Бебель докладно спиняється на питанні про походження біблії і походження християнства.

Написана брошура популярно і повинна бути прочитана в числі перших книг з антирелігійного питання.

Так само автор з достатньою силою висвітлює питання про те, що релігією користувалися як засобом

обманювати маси. Так, на стор. 20 він говорить: «Єпископ Сінезій у 410 р. після н. х. говорив: «Народ рішуче вимагає, щоб його обманювали, інакше з ним ніяк неможливо мати справу. Що ж до мене, то я завжди буду філософом тільки для себе, а для народу тільки священником», а це означає обманщиком. Приблизно те саме писав Григорій Богослов Ієроніму: «Треба якнайбільше небилиць, щоб справляти враження на юрбу. Чим менше вона розуміє, тим більше вона захоплюється. Наші батьки і вчителі не завжди говорили те, що думали, а те, що вкладали в їх уста обставини і потреби».

«За царювання папи Юлія II (1475—1513) при римському дворі панувало життя, яке переважало все можливе в розпусті і богохульстві. Коли з благочестивої Германії приходили великі грошові пожертвування, папа говорив одному з своїх кардиналів вікопомну фразу: «Дивись, брате, все-таки байка про Ісуса Христа штука доходна».

К. Каутский. *Происхождение первобытной библейской истории*. М., изд-во ВЦИК, 1918, 16 стор. Брошура, незважаючи на свій невеликий обсяг, надзвичайно корисна. Вона показує, що біблія майже дослівно повторює міфи і легенди, які існували раніше в язичеських релігіях ассіріян і вавілонян. Автор розкриває перед читачем процес складання біблії і тим в корені підриває віру в божественне одкровення.

Генрих Кунов *Возникновение религии и веры в бога*. Перевод и предисловие И. Степанова. М.—Пг., «Коммунист», 1919, 162 стор. Дуже важлива і хороша передмова Степанова, в якій він дає приклади того, як церква у нас в Росії під час революції стояла на боці поміщиків, вказує на необхідність подолання релігії (а не тільки її знешкодження), на суперечності релігійного погляду з досягненнями сучасної науки, на необхідність наочно показати це.

Не можна погодитися з твердженням перекладача, що книгу «Виникнення релігії і віри в бога» написано популярно. Вона не популярна ні за мовою, ні за змістом, бо за змістом спрямована головним чином на доведення однієї думки: що релігія первісних народів не являла собою культу природи, а лише культ духів і предків і лише на вищому ступені переходить у культ сил природи.

Для підтвердження своєї думки автор наводить не тільки описи тих чи інших релігійних обрядів і т. ін., але й цілий ряд *філологічних* міркувань; читач малопідготовлений неспроможний оцінити цих міркувань, і вони для більшості нефілологів не можуть сприйматися інакше, як на віру.

Розглядаючи книгу Кунова по суті, треба сказати, що основна думка Кунова — про зародження культу природи лише на більш високій стадії культурного розвитку — залишається недоведеною. Те, що книга доводить, — це що культ духів і предків зародився дуже рано, раніше обоготворення сил природи, але ніскільки не доводить, що одночасно з існуванням культу духів і предків не існував анімізм щодо окремих предметів і явищ природи. До узагальнення, яким є поклоніння «силам» природи, звичайно, первісні народи додумалися не зразу, але сумнівно, щоб вони не реагували ніяк на окремі явища природи.

Найціннішим у Кунова є 1-й розділ, де він дає оцінку філософським ідеям Арістотеля, Юма, Канта, Гердера, Гегеля, Фейєрбаха, Маркса і Енгельса в галузі релігійного питання. З цим розділом необхідно добре ознайомитися тим, хто звертається з антирелігійною пропагандою до інтелігентських верств, які говорять: «Ну хто ж вірить тепер тим казкам, які проповідуються церквою, — це ідолопоклонство, але ж видатні уми, видатні вчені, такі, як Кант, теж не заперечували ідею божества».

Стислі і змістовні формулювання Кунова дуже допоможуть читачеві розібратися в цьому питанні.

К. Каутський. *Соціал-демократія и католическая церковь* (у збірнику: Карл Каутський. *Очердные проблемы международного социализма*. М.—Пг., «Коммунист», 1918). Ця стаття Каутського була написана ще до 1905 р. Цінна в цій статті — вказівка на залежність розвитку церковних організацій та їх характеру від економічних умов, на тісний зв'язок інтересів сучасної буржуазії з інтересами духовенства, на половинчастість боротьби ліберальної буржуазії з церквою.

Це є цінним. Але більшу частину статті становить обґрунтування тактики німецької соціал-демократії в релігійному питанні. І тут ми знаходимо перли опортунізму. Наприклад:

«Пролетаріат, як найнижчий з усіх класів, відчуває інстинктивну відразу до всякого насильства»; «соціал-демократія зовсім не хоче і не може тіснити церкви».

«Протилежність між церквою і соціал-демократією зовсім не говорить, щоб неможливо було бути в один і той же час віруючим християнином і соціал-демократом.

...Поняття «християнин» стало в найвищій мірі невизначеним, і під нього так само, як і під поняття «релігії», підводяться найрізноманітніші уявлення. Отже, його можна розуміти і в такому значенні, в якому воно відповідає соціалістичним завданням».

«Християнське вчення євангелія сполучне з нашими цілями»; «соціал-демократія поважає кожне релігійне переконання».

Це не особиста думка Каутського, це думка всієї німецької соціал-демократії.

«Соціал-демократія в Німеччині висловила проти всякого обмеження свободи спілок, так само і церковних».

Цю тактику соціал-демократії Каутський обґрунтовує так: «Хто дає державній владі в руки зброю, щоб обмежити свободу однієї з імущих верств населення, той повинен бути також готовий до того, що та сама зброя завтра, і притому із значно більшою силою, обернеться проти пролетаріату», — так може міркувати лише людина, що цілком погрузла в передсудах парламентаризму. Немов класова держава, за будь-якої тактики соціал-демократії, не спрямовує повсякчасно своєї зброї проти своїх класових ворогів — в тій чи іншій формі.

Загальна опортуністична позиція німецької соціал-демократії виявилась і в тому, що Фольмар і Бебель висловилися проти посилок агітаторів у виборчі округи центру для боротьби з релігійними забобонами і впливом церкви. Вони вважали, що боротися з центром треба, але не на релігійному ґрунті, а на соціально-політичному.

Жорес обвинувачував Каутського за вищезгадану статтю, говорячи, що Каутський цурається революційних традицій французького пролетаріату, який не дозволяє паралізувати себе «педантичними формулами». У своїй відповіді Жоресу Каутський переходить у контратаку, правильно обвинувачуючи в безмірному опортунізмі французький міністеріалізм, але по суті питання його аргументація надто слабка.

Все ж стаття Каутського «Соціал-демократія і католицька церква» може бути прочитана не без користі, тим більше, що війна і революція цілком застрахували російський пролетаріат від боязкого опортунізму Каутського.

П о л ь Л а ф а р г. *Происхождение религиозных верований*. Пг., изд-во Петросовета, 1918, 35 стор. Брошура Лафарга «Походження релігійних вірувань» має архіагітаційний характер. Основна думка автора та, що християнство є релігією буржуазії, а сучасний пролетаріат ставиться глибоко індиферентно до релігії. Незважаючи на те, що брошура агітаційна, тобто розрахована на те, що її читатимуть маси, вона написана непопулярно. Автор порушує безліч дуже складних питань, не спиняючись скільки-небудь ґрунтовно ні на одному з них. Тут описується і боротьба свободомислячої буржуазії з католицизмом, і французька революція, говориться про Шатобріана, Лапласа, Анаксагора, «Армію порятунку», генерала Бутса, про дикунів, Віко і Грент-Алена, філософський детермінізм, Адама Сміта і Рікардо, Мегара, Ксенофонта, Мечникова і Сесіля Родса, про деїзм Фарадея і Кюв'є, про агностиків, Брайта і т. д. і т. п.

Цей калейдоскоп імен, фактів, подій робить брошуру зовсім не легкою для читання малопідготовленим читачем.

Багато що автор не доводить, не обґрунтовує, а просто твердить, що також значно знецінює брошуру, а шкода: окремі факти, які в ній наводяться, дуже яскраві. Наприклад, повідомляється, що Рокфеллер, знаменитий американський «творець трестів», створив спеціальний трест для видання біблії «для народу», з якої вилучені всі скарги на несправедливість багатців і всі заздрісні вигуки незадоволення проти їх обурливого щастя. Добре також пояснюється релігійний індиферентизм робітників.

Агітатор, у всякому разі, повинен ознайомитися з цією брошурою.

ХАТИ-ЧИТАЛЬНІ

На прикладі хат-читалень найяскравіше відбився той факт, що масові політико-освітні заклади не пустили коріння в маси, що вони з масою не зрослися.

У 1920—1921 рр. налічувалось до 100 000 хат-читалень. Як тільки їх зняли з державного постачання, вони майже повсюдно закрилися. Тим часом, згідно з положенням, робота хат-читалень переважно масова, хати-читальні повинні були організовуватися в першу чергу там, де щодо цього проявляється місцева ініціатива. Для пробудження населення до самодіяльності при кожній хати-читальні повинна бути організована рада хати. Очевидно, на цю сторону було звернено дуже мало уваги; і в результаті, коли хати-читальні були зняті з державного постачання, населення їх не підтримало і вони почали стихійно закриватись. І це збіглося з тим грізним моментом, коли в зв'язку з непом'якшенням для села вимальовувалась небезпека бути захльоснутим хвилею дрібнобуржуазної стихії, що піднімалася. Село виявилось позбавленим опорного пункту і навіть найпримітивнішого політичного впливу; при великому проценті неписьменності і майже поголовній малописьменності навіть наявність волосної бібліотеки при відсутності хати-читальні мало допомагала справі.

XI з'їзд партії врахував цю небезпеку — в резолюції з питання про пресу і пропаганду ми читаємо: «З'їзд вважає одним з найголовніших завдань нинішнього періоду піднести на належну височінь політико-освітню роботу

на селі»¹. Тут же було зафіксовано, що осередком цієї роботи повинна бути хата-читальня. «Констатуючи,— говориться далі в резолюції,— що у зв'язку з новою економічною політикою хати-читальні майже всюди скасовані, з'їзд вважає необхідним відродження хат-читалень, які були поставлені в центрі всієї політико-освітньої роботи на селі. Хати-читальні треба зробити центром правильної і регулярної інформації широких мас селянства про політичне життя країни (правильна доставка газет, усне читання їх, бесіда і т. д.). З'їзд вважає необхідним фінансування хат-читалень з місцевих коштів губвиконкомів і залучення до їх субсидування кооперативів, при неодмінній умові збереження керівної ролі за партією і політосвітами².

На розвиток цієї резолюції ЦК в кінці травня розіслав по обкомах, губкомах і політосвітах циркуляр з пропозицією терміново вжити заходів до відновлення мережі хат-читалень як опорних пунктів комуністичної і сільськогосподарської пропаганди³. Циркуляр дав наслідки: навіть з тих скудних звітів, які одержала Головополітосвіта після розсилки циркуляра, ясно, що потроху мережа хат-читалень відновлюється і організовується їх постачання з місцевих коштів. Так, у Катеринбурзькій губернії всім уполітосвітам запропоновано намітити сітку хат-читалень при установах губспілки, губсількущспілки, губземвідділу або всеробітземлісу. У Катеринбурзькому повіті намічено мережу в кількості 94 хат-читалень. У Тамбовській губернії проведено прикріплення хат-читалень до колгоспів, радгоспів та кооперативів.

У Гомельській губернії в липні на утриманні політосвіт було 180 хат-читалень, постачання газетами яких покладалося на губспілку. У виробничому плані на вересень — грудень черговими завданнями в галузі роботи на селі вважаються: 1) прикріплення наявних хат-читалень і створення їх там, де їх нема, 2) відрядження

¹ КПРС в резолюціях і рішеннях з'їздів, конференцій і пленумів ЦК, ч. 1, вид. 7-ме, Держполітвидав України, 1954, стор. 606.

² КПРС в резолюціях і рішеннях з'їздів, конференцій і пленумів ЦК, ч. 1, вид. 7-ме, Держполітвидав УРСР, 1954, стор. 606—607.

³ Циркуляр ЦК РКП(б) «Відновлення хат-читалень» було опубліковано в газ. «Правда» № 118 від 30 травня 1922 р.— *Ред.*

партшкільців для роботи в хатах-читальнях, 3) зміцнення матеріальної бази хат-читалень.

Вітебська губернія вживає заходів до організації хат-читалень по одній на волость. За виробничим планом на вересень — грудень Рязанської губполітосвіти залишено на губернію 60 хат-читалень. З Тули повідомляють, що стараннями губкому з місцевих джерел одержано грошові, продовольчі та інші засоби для забезпечення мінімальної мережі хат-читалень. Постановлено в кожній волості мати одну зразкову волосну хату і сільську, що перебуває на місцевому постачанні.

Одним словом, ці дані свідчать, що зрушення з мертвої точки в цій галузі зроблено: в одних місцях швидше, в інших повільніше мережа хат-читалень відновлюється; вживається заходів і до зміцнення матеріальної бази. Політосвіти не повинні ослаблювати своєї енергії в цій галузі, вони повинні за допомогою парткомів розгорнути мережу до краю — не менше одної хати на волость — і поставити міцно фінансування їх із місцевих коштів.

Але не менш важлива і інша сторона роботи: треба врахувати помилки минулого і старатись їх не повторювати; хати-читальні потрібно відновити не тільки для того, щоб вони були на папері і поглинали місцеві кошти,— роботу там треба поставити серйозно. Потрібно неухильно стежити за постачанням газет, пересувок, треба вміти використати поїздку у волость кожного партійного працівника, нехай це буде харчовик, кооператор, партійний агітатор і т. п., треба керувати хатами-читальнями у проведенні агіткампаній, і в першу чергу сільськогосподарської. Треба хатам-читальням давати певні завдання і контролювати їх виконання. Ясно, щоб усю цю роботу поставити, необхідно мати при кожній хаті одного постійного працівника-комуніста мінімум, про що говорить і циркуляр ЦК РКП(б). Оскільки досвіду в роботі ще нема, то політосвіті необхідно, особливо в перший час, частіше скликати наради працівників хат-читалень, разом виробляти план і намічати способи його проведення.

Враховуючи помилки минулої практики, не слід випускати з уваги і інше, а саме зв'язок населення з хатою-читальнею, залучення населення до самого процесу

роботи, пробудження його активності та ініціативи. Тут необхідно поставити цілком певне завдання: треба старатися зробити хату-читальню настільки необхідною для місцевого населення, щоб воно взяло її цілком на власні кошти і неухильно прагнуло б до розширення рамок її роботи.

Головполітосвіта має терміново розв'язати завдання по створенню методичних посібників по роботі в хатах-читальнях; місцям потрібно зміцнити мережу, міцно зв'язати її з населенням і організувати роботу згідно з вказівками центру.

1922 р.

ЯК ПОВИННА ВЕСТИ ХАТА-ЧИТАЛЬНЯ ПРОПАГАНДУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ЗНАНЬ

Передусім хаті-читальні треба подбати про передплату «Бедноты», популярної газети, присвяченої питанням сільськогосподарського життя. Для цього потрібно купити в найближчому поштовому відділенні переказний бланк, написати редакції свою адресу, здати гроші по вартості газети на місяць, і через деякий час газету тут же можна одержувати.

Звичайно, не можна розраховувати, щоб газета йшла регулярно, щодня. На це можуть розраховувати лише хати-читальні, розташовані поблизу міст і залізничних станцій.

Прибулі газети повинні бути занесені до спеціальної книги, де відмічається, як кожний номер було використано.

Коли приходить відразу кілька газет, то завідуючий повинен переглянути їх і вибрати з них найпопулярніше і найцікавіше написану статтю або дві-три статті на одну й ту саму тему для читання вголос та бесіди на тему про прочитане. Про газети, які надійшли (те саме треба зробити, коли надходять нові брошури або книги), і про читання, що має відбутися, треба вивісити на вулиці на дошці оголошення, написане великими буквами.

Добре мати при хаті-читальні групу зорганізованої молоді — найкраще з комсомолу, — яка бере на себе оповіщення жителів, треба насамперед оповістити вчителя або вчительку, які через учнів оповістять батьків їх про те, що придбано такі-то книги, тоді-то буде бесіда-чи-

тання. Потім треба оповістити сільську Раду і там на видному місці вивісити оголошення. Нарешті, молодь проходить по вулиці, оповіщаючи домохазяїв, поділивши між собою село на ділянки. Іноді треба оповістити сусідні села.

Оповідання — справа дуже важлива, від нього багато залежить. Для комсомолу це хороша виховна робота.

Завідуючий хатою-читальнею повинен підготуватися до читання. Уважно прочитати статтю; підчитати на порушувану тему, коли можливо що дістати; поговорити з місцевим вчителем, агрономом, якщо такі є, взагалі із знаючою людиною. Коли завідуючому самому важко провести бесіду-читання, то він повинен просити кого-небудь, хто знає справу.

Завідуючий хатою-читальнею повинен обдумати, який лозунг впливає з статті, заготувати, знову-таки з допомогою молоді, цей лозунг, вивісити його перед початком читання. Наприклад: «Не напувайте корів крижаною водою», «Утеплуйте хліви» і т. д. (Треба вибирати такі статті для читання, з яких впливає саме який-небудь такий практичний лозунг. Потім треба обдумати, з приводу яких пунктів статті розпаляться, мабуть, дебати і як їх треба вести, обдумати, на що в статті треба звернути особливу увагу і т. д.).

Дуже корисно, щоб з кожного читання впливала яка-небудь практична дія. Візьмемо приклад. Прочитано статтю, що треба, щоб хліви були теплі, щоб у них були вентилятори, щоб худобу напували не крижаною водою, а теплуватою. Буде від цього збереження корму і збільшення молока. І ось матиме надзвичайно велике значення, коли рада хати-читальні (де хата-читальня за місцем розташування близько знаходиться від дільничного агронома) з місцевим агрономом зробить такий дослід. З тих, що беруть участь у бесідах, вибере два-три двори, де таких умов не додержують. Два тижні корів хазяї тримають у звичайних умовах, але при суворому обліку згодовуваного корму та надоїв, щоб витрата і прибуток були ясні. Потім, після короткого перепочинку, тих самих корів триматимуть два тижні в тих самих хлівах, але тільки утеплених і пристосованих до основних правил догляду за твариною. Ведеться знову точний облік

витрати і прибутку, що їх роблять хазяїни корів. Підсумки цих двотижневиків порівнюють, і різниця буває разюча.

Після такого досліду необхідно результати повідомити всьому населенню через сходи і переконувати селян запровадити цю новину в своє господарство. Хто не має сил провести що-небудь сам — збираються групи, а маломіцним допомагають суботниками.

Після прочитання газету не викидають. Прочитану статтю або переписує група сприяння в окрему книгу, коли газети пересилаються в інше село, або в книгу наклеюють вирізку з газети. Потім записується, що було зроблено після прочитання статті і які це дало результати.

Іноді прочитана стаття глибоко зацікавить слухачів, і їм захочеться дістати які-небудь додаткові відомості з того ж питання. Тоді треба написати у волосну бібліотеку, щоб видали відповідну книжку, послати лист принагідно (попутником) і посланому дати доручення на одержання з волосної бібліотеки книги. З волосною бібліотекою потрібно підтримувати постійний зв'язок, узнавати, чи не прийшли які нові книжки або брошури з сільського господарства, і роздобувати їх. Найкраще було б, коли б можна було налагодити одержання в хату-читальню пересувки по сільському господарству, хоч би з п'яти-десяти книг або брошур.

Поряд з читанням газети треба організувати і читання брошур та книг. Невеликі і дуже потрібні брошури просто можна читати вголос, як це робиться з газетою, теж широко оповіщаючи про читання. Що ж до більш товстих книг, то тут треба організувати справу так. При хаті-читальні треба організувати гурток по читанню книг з сільського господарства. Добре було б, коли б такий гурток був навіть не один, а було їх два: один для більш сильних, які звикли багато читати, добре розбираються в читаному; другий — з публіки менш сильної. А втім, добір гуртка залежить від бажання осіб. Іноді буває корисним і змішаний гурток, де більш сильні допомагають більш слабким.

Коли одержують нову книжку, її здають насамперед у сільськогосподарський гурток, а на дошці вивішують оголошення, що таку-то книжку одержано і здано гуртку для пророблення.

Гурток повинен книжку прочитати і потім зробити доповідь на загальних зборах. Викласти зміст книжки, розповісти, що в ній найцікавіше, можливо, прочитати найцікавіші місця, відмітити, що в книжці на думку гуртка застосовне до селянського господарства.

Такі доповіді на загальних зборах дуже корисні для членів гуртка і можуть бути також цікаві і для слухачів.

Якщо яка-небудь книга дуже зацікавила слухачів і вони побажають мати її в хаті-читальні, складається постановка про її придбання і її купують із фонду хати-читальні, коли він у неї є. А коли нема, необхідно зробити складчину.

Коли хата-читальня завоює собі симпатії населення і стане центром сільськогосподарської пропаганди, корисно організувати такий фонд. Його можна утворити або з добровільних внесків, або від доходу з якого-небудь кооперативного колективного підприємства, наприклад, колективно оброблюваного городу, поля та ін. На нього купують книги, з нього сплачують за лекції, на нього влаштовують виставки та ін.

Кожну витрату повинні запосити до прибутково-видаткової книги.

Книги треба старатися роздобути і іншими шляхами: наприклад, діставати в місцевого агронома, в найближчому радгоспі, в земвідділі, в сільськогосподарському технікумі, де такий поблизу є, і т. ін. Звичайно, книги даватимуть тільки тоді, коли їх повертатимуть у цілості. Тому одержувані книги слід зараз же обгорнути папером і в них вкласти картки з правилами поводження з книгами. Такі картки може заготувати гурток або члени комсомолу. Ці самі правила поводження з книгою мають висіти і в читальні.

Дуже важливо, щоб при хаті-читальні були всякі довідники: атлас, словник іноземних слів, яка-небудь «азбука сільського господарства», енциклопедія сільського господарства, журнал «Новая деревня» та інші посібники та довідники. Список посібників треба проробити і подбати, щоб їх доставили в хату-читальню.

У повітовому земвідділі треба довідатись, які в даному повіті або губернії є сільськогосподарські дослідні станції або добре поставлені радгоспи, де є що подиви-

тися і чого повчитись. Треба також узнати, чи є у повітовому місті, в губернському або взагалі де-небудь поблизу сільськогосподарський музей, сільськогосподарська виставка, а також природноісторичний музей; зібрати про дослідні станції, дослідні поля, зразкові радгоспи, музеї, сільськогосподарські виставки докладні відомості, дістати точні адреси, коли є, то які-небудь доповіді про їх роботу. Про всі ці заклади зробити доповідь у хаті-читальні, адреси вивісити на видному місці, доповіді викласти на стіл для читання і радити кожному, хто буває поблизу цих закладів, заходити туди, все розглядати уважно і потім розповісти в хаті-читальні про те, що вдалося цікавого побачити. Треба завести листування з усіма цими закладами, і, можливо, можна буде організувати в свята або під час перерви в роботі екскурсії на дослідне поле, в дослідне господарство, на виставку; треба тільки спершу домовитись, щоб там була особа, яка може все пояснити як слід.

Такі екскурсії мають велике значення. Ніщо так не переконує, як чужий приклад, досвід. Побачивши, як та чи інша новина проводиться в життя, селянин і сам захоче зробити в себе те саме.

При хаті-читальні слід старатися влаштувати і свій музей та виставку. Для цього треба докладно обговорити план влаштування, поділити між собою роботу, обрати відповідальну особу або виставочний комітет. Влаштування такої виставки має величезне значення, і в процесі її влаштування відвідувачі хати-читальні придбають б ряд дуже цінних знань. Можна врахувати для такої виставки господарство місцевих селян, для чого провести, можливо, статистичне обстеження. Описати, можливо, краще поставлене господарство. Виставити зразки лікарських рослин даної місцевості, шкідників, описати боротьбу з ними і т. д. Але все це треба спочатку докладно обговорити. Важливо, щоб не взятися за непосильне завдання і не кидати його на півдорозі. Тоді краще не починати, не братися за діло. При влаштуванні виставки корисно залучити до цієї справи і школу — діти можуть подати велику допомогу. Потрібна допомога людей, потрібна допомога вчителя. Часто вчитель є завідуючим хатою-читальнею, і тоді на нього покладається велика відповідальна робота, яку він може виконати, лише весь

час навчаючись сам. Або ж учитель не є завідуючим, за-
відуючий інший, але й тоді треба вчителя постаратися
залучити до роботи хати-читальні, в якій він може бути
дуже корисний. Між хатою-читальнею і школою має бути
найтісніший зв'язок.

Отже, читання газети «Беднота», читання журналів і
брошур з сільського господарства, читання книг на ту
саму тему, доповіді про прочитане, ознайомлення з робо-
тою найближчих дослідних полів і станцій, відвідання
їх, відвідання радгоспів, сільськогосподарських музеїв і
виставок, влаштування своєї виставки — ось та робота,
яка ведеться в хаті-читальні з метою сільськогосподар-
ської пропаганди.

*Слід також старатися налагодити при хаті-читальні
лекції з сільського господарства, тижневі або двотижневі
сільськогосподарські курси, кіносеанс із фільмами з сіль-
ського господарства.*

Лекції повинні бути добре використані. Треба зазда-
легідь одержати від лектора конспект лекції і підготу-
вати відвідувачів до слухання її, провести бесіду на цю
тему, дещо прочитати вголос — одним словом, пробудити
увагу до питання, пробудити інтерес, змусити працювати
в цьому напрямі думку. Тоді лекцію буде заслухано зов-
сім інакше. Про лекції слухачі повинні будуть потім
скласти і записати звіт¹. Те саме треба проробити і з
курсами, щоб плодами їх могло скористатися все село.
Кінематографічні демонстрації бажано супроводжувати
поясненнями.

*Для пожвавлення роботи можна іноді інсценувати
«суди», наприклад «суд» над селянином, який не бажав
вводити в себе ніяких новин і працює по-стародавньому,
не бажав утеплювати хлів, орати на зяб та ін.*

Добре поставити яку-небудь агітп'єсу, коли така буде.
Звичайно, найкраще було б, коли б таку п'єсу було скла-
дено ким-небудь із відвідувачів хати-читальні і колектив-
но пророблено. Але на це навряд чи можна розрахову-
вати. Коли б цю роботу виконав літературний гурток,
це було б дуже велике досягнення.

Легше скласти який-небудь діалог і інсценувати його.

¹ Взагалі на колективне складання звітів, колективне пророб-
лення питань треба звернути особливу увагу.— *Прим. автора.*

Слід також спробувати написати спільно яку-небудь кореспонденцію або статейку з якого-небудь сільськогосподарського питання і послати в місцеву газету або в «Бедноту».

Так можна вести роботу з сільськогосподарської пропаганди в хаті-читальні. Ми далеко не вичерпали всіх форм роботи, вказавши тільки на головне. Решту доповнить місцева ініціатива.

Коли б вдалося таким чином поставити роботу, хата-читальня стала б улюбленим дітищем села. Тоді б уже населення, звичайно, подбало і про опалення і про освітлення, знайшло б гроші, щоб виписати ту чи іншу книжку, оплатити лектора, дорожні витрати йому та ін.

Найважливіше, звичайно, і при проведенні сільськогосподарської пропаганди додержувати тих методів підходу до справи, які необхідно практикувати при будь-якій роботі, що ведеться в хаті-читальні.

Необхідно насамперед пробуджувати самодіяльність відвідувачів хати-читальні, викликати їх на бесіду, на виступи, на доповіді, на повідомлення, розповіді, зауваження, на участь у дослідах, у практичному проведенні того чи іншого заходу в життя. Важливо, щоб ніхто не залишався пасивним свідком того, що відбувається, щоб кожний брав участь у спільній роботі, щоб він усвідомив, що в спільну роботу і він вніс свою частку, що тут і його краплина меду є. Це необхідна умова для того, щоб хату-читальню відвідували. На перший раз для залучення селян ініціативній групі не слід зупинятися перед тим, щоб бесіди виносити на зборища біля дворів.

Ми вказали вище на кілька прикладів такої самодіяльності відвідувачів: доповіді про прочитану книгу, розповіді про бачене, писання кореспонденцій, статейок, влаштування «судів», збирання матеріалів, оповіщення, виготовлення закладок, проведення дослідів і т. д. і т. д. Треба, щоб кожному знаходилась робота в міру його сил, робота до душі, робота добровільна, яка викликається інтересом до справи. Без цієї активної участі в роботі всяка хата-читальня, всякий клуб буде мертвою справою.

Ми маємо багато клубів, на які було затрачено масу коштів і які по суті справи є мертвими закладами, якимсь прохідним двором для їх відвідувачів. Душа клу-

бів, душа хати-читальні — це організація активної діяльності їх відвідувачів, це дружна колективна робота. Звичайно, організувати таку роботу не так-то легко, тут треба вміти спочатку розворушити кожного, виявити його інтерес, потім дати йому посильну роботу, об'єднавши з тими, в кого переважає той самий інтерес, але при цьому дати не тільки ініціативу, а полишити на нього самого намітити роботу і вибрати товаришів. Найважливіше, щоб не доводилось нікому виконувати роботи на-в'язаної, нецікавої йому.

Як у промисловому підприємстві суть справи полягає в тому, щоб правильно організувати працю: кожного поставити на відповідне місце, кожному дати посильну роботу, з кожного одержати максимум того, що він може дати,— так і перед організатором роботи в хаті-читальні стоїть те саме завдання: правильно оцінити сили кожного, кожному дати посильну роботу, від кожного одержати максимум того, що він може дати. Різниця тільки та, що організація праці в промисловому підприємстві ґрунтується — і довгий час ще буде ґрунтуватись — на примушуванні (що виражається хоч би в інституті заробітної плати, яку видають лише при умові виконання певної роботи), а організація праці в хаті читальні, в клубі повинна будуватись на особливому виборі відвідувачів цих закладів.

Звичайно, крім всього іншого, потрібно з боку організатора і знання самої справи, біля якої він створює організацію. В даному разі від нього вимагається знання сільського господарства. Отже, завідуючий хатою-читальнею повинен мати деякі агрономічні знання.

Будувати собі ілюзії щодо цього не доводиться. Досить буде і того, коли завідуючий хатою-читальнею сам цікавитиметься цією справою і матиме уявлення, як треба цієї справи вчитися, і буде вчитися разом з тими, кого обслуговує хата-читальня.

Йому потрібна допомога в цій справі. Звідки він її може одержати? Він може одержати її з центру у вигляді газети, брошури, книги, плаката, списку книг, інструкції, програми сільськогосподарського гуртка, кінематографа, картинки, моделі і т. п.

Він може потурбуватись про те, щоб всемірно використати одержане.

Він повинен потурбуватися про те, щоб одержати допомогу від практиків, які знають сільське господарство. Тому одним з найголовніших його обов'язків буде підтримувати постійний зв'язок з місцевим органом, з найближчою спілкою, з дослідним полем або станцією, з повітовим земвідділом, з сільськогосподарськими школами і технікумами, з сільськогосподарськими музеями, із зразковими господарствами з метою пропаганди, найважливішої пропаганди — пропаганди ділом.

Звичайно, робота завідуючого хатою-читальнею буде нелегка: «Беднота» буде доходити зрідка, брошури і книги трудно буде діставати, тим більше лекторів, посібників, кінематографи; агрономи перевантажені роботою і тому будуть неуважні до запитів; деякі радгоспи, можливо, неохоче пускатимуть оглядати свої господарства; те саме — дослідні поля і станції, які не звикли в нас у Росії турбуватися про популяризацію своєї роботи, досягнутих ними результатів, про залучення до своєї роботи населення; сільськогосподарські навчальні заклади неохоче виходитимуть із своєї замкнутості; земвідділи будуть зайняті організаційною роботою і мало цікавитимуться пропагандою сільськогосподарських знань, музеї бувають часто закриті і жахливо мертві...

Все так. Але треба поставити мету і до неї йти. Це — з одного боку, з другого — треба розвинути сільськогосподарську пропаганду по всій лінії, залучити до неї і агрономів, і дослідні станції, і радгоспи, треба оживити музеї, зорганізувати виставки і т. д. Все це повинна вміти використати хата-читальня, коли вона хоче зайняти почесне місце в справі піднесення сільськогосподарської культури.

НАШІ ЗАВДАННЯ

Створення бібліотечної мережі.— Поліпшення книжкового складу бібліотек.— Робота з читачем.

З'їзд по ліквідації неписьменності¹, що недавно відбувся, постановив ліквідувати неписьменність серед населення РРФСР у віці від 18 до 35 років на жовтень 1927 р., до X-річчя Жовтневої революції. Щоб досягти цієї мети, треба працювати не покладаючи рук.

Нові мільйони читачів створяться в процесі цієї роботи, багато мільйонів чоловіків і жінок, озброївшись знанням грамоти, жадібно потягнуться до книги...

Паралельно з ліквідацією неписьменності повинна не менш енергійно вестись інша робота — робота по розширенню каналів, по яких має доходити книга до масового читача. Без цього три чверті роботи по ліквідації неписьменності буде пророблено даремно, здобує колосальною працею знання грамоти не відкриє масам дверей знання, не прилучить їх до скарбниці людського досвіду, грамота не дасть їм того, щоб могла дати.

Знання грамоти можна порівняти з ложкою. Ложкою зручно сьорбати щі, але коли щів нема, то, мабуть, ні до чого купувати й ложку.

Справа бібліотеки поставляти миску із щами — скарбницю знань — володільцям ложок, людям, що володіють технікою читання.

І ясна річ, така ясна, як дважди два — чотири, — що треба, щоб були бібліотеки в кожному глухому сільці, треба, щоб книга була приступна кожному письменному.

¹ II Всеросійський з'їзд по ліквідації неписьменності (травень 1923 р.).— *Ред.*

І коли в галузі ліквідації неписьменності поставлено мету — до Х роковин Жовтневої революції ліквідувати неписьменність у країні, то в галузі бібліотечної справи треба поставити собі мету створити кровоносну систему — бібліотечну мережу, по артеріях якої розносилися б кров'яні кульки — книги — по всьому організму, по всій країні.

Як побудувати з найменшою затратою сил і коштів таку мережу, як змусити її регулярно, систематично працювати, — це треба старанно обдумати.

Не раз відзначалось, що радянський лад є найдемократичнішим ладом, що Радянська влада стоїть ближче до мас, ніж будь-яка інша влада в світі. Вона — кість від кості і плоть від плоті цих мас. І тому, звичайно, жодна влада не заінтересована такою мірою в тому, щоб відкрити масам доступ до знання, до книги, як влада Радянська. Дворянство, буржуазія не мали потреби в громадських бібліотеках, вони заводили свої власні бібліотеки. Трудящі не можуть закуповувати собі у власність необхідні їм книги, це їм не по кишені. Бібліотека — громадське користування книгою — для пролетаря, для селянина у сто раз більш потрібна, ніж для дворянина або буржуа; в робітника і селянина потяг до знання величезний, значно більший, ніж був у поміщиків і капіталістів. Необхідно створити потужну бібліотечну мережу.

Однак це не лише частина завдання в галузі бібліотечної справи. Щі до щів не приходяться. Треба варити їх не з сіна і потерті, а з достатньо поживних речовин, треба зробити вариво легкозасвоюваним, смачним. Важливо не просто розставити по полицях книги, треба розставити найкращі, найцінніші, найпотрібніші книги, найбільш приступні, такі, які найбільше відповідають на запити читача. Це — друге завдання. Треба створити не тільки достатню кількість правильно функціонуючих бібліотек, але бібліотек відповідного якісного складу. Це завдання не менш важливе, хоч і таке, що менше піддається обліку, ніж сторона кількісна. Тут треба ще встановити ознаки того, що таке хороша бібліотека такого-то і такого-то типу. Ці ознаки важливо точно зафіксувати, тому що вони визначають ясно мету, до якої треба прагнути в справі якісного підвищення бібліотеки.

Третє завдання — це допомогти читачеві добувати з книг усе те, що вони можуть дати, навчити читача користуватися книгою. Власне кажучи, це зовсім не завдання бібліотекаря. Навчити читати — це справа школи. Школа повинна навчити дитину користуватися бібліотекою, вибирати книги, складати конспекти, робити виписки, наводити довідки. Але в нас досі школа цього вчила погано, дуже погано, навіть зовсім не вчила,— і ця справа школи покладається на бібліотеку. Бібліотека повинна вчити читача читати. Справа це нелегка, потребує великої кваліфікації з боку бібліотекаря. Але коли бібліотека хоче мати читача, вона повинна взяти на себе і цю роботу, роботу важку, до якої більшість бібліотекарів не підготовлена зовсім. Де-небудь у Швейцарії, де бібліотечну справу поставлено блискуче (у будь-якому глухому гірському сільці можна одержати книгу з будь-якої швейцарської бібліотеки, одержати безплатно — пересилка бібліотечних книг у Швейцарії безплатна — і притому дуже швидка), можливо, і можна бібліотекареві не бути позашкільником, але в СРСР внаслідок загальної культурної відсталості країни на бібліотекаря покладається найрізноманітніша культурна робота з читачем і населенням взагалі. Тому наш бібліотекар повинен бути і політично підготовленим, і широко освіченою людиною, і досвідченим позашкільником, тоді тільки він виявиться на висоті завдання. Перед підготовленим бібліотекарем відкривається безмежне поле діяльності; вплив на читачів він може мати найширший.

Питання про підготовку бібліотекарів і про розподіл книжкових багатств — питання найбільш актуальні, злободенні.

1923 р.

ПОСЛАННИЦТВО

Я одержала лист і матеріали від К. Ю. Геруца, організатора «інституту сільських закордонників». У справі піднесення сільського господарства він, за його словами, є з 1905 р. проповідником посланницького (командировочного) методу і практично проводить його з 1908 р. Суть проповідуваного К. Ю. Геруцем методу полягає в тому, що молодь (селяни і селянки) відряджаються «на закордонну заробітну трудову практику», на практиці вивчають культурні способи ведення сільського господарства і сільських промислів. Вся справа будується на самооплатності. У Данію і Чехословаччину практично дозволено посилати, з Америкою, Німеччиною і іншими країнами ведуться переговори. К. Ю. Геруц думає майбутньої весни послати за кордон — у Чехію, Данію і (для наших мусульманок) в Боснію — кілька тисяч селянок.

Ідея «посланництва» може мати величезне майбутнє, вона дуже цінна.

Селянин, особливо наш російський, мислить образами, він практик, а не теоретик, не вміє, не звик користуватися книжкою для поліпшення господарства, і тому, звичайно, наочне практичне ознайомлення з культурним господарством має для нього величезне значення.

Кожний розуміє користь наочності. Тому й мала, наприклад, таке велике значення ця сільськогосподарська виставка. Але знову-таки одна річ подивитися з боку культурне господарство, а інша річ попрацювати в ньому. Трудовий метод — найплототворніший, найпродуктивніший.

Однак, щоб посилка на роботу в закордонні культурні господарства досягла мети, необхідна старанна організація всієї справи. Повинні бути уважно намічені пункти відрядження, обрані господарства, в яких справді можна багато чого навчитися, господарства, що за умовами своїми ближче стоять до нашого селянського господарства. Повинні бути старанно вироблені і умови роботи. Потрібно, щоб ті, кого посилають на місця, були поставлені в такі умови, щоб вони в процесі праці дійсно могли чого-небудь навчитися, потрібно вести попередні бесіди з особами, які йдуть на роботу, вказати їм, що їм треба дивитись, чого учитися. Дати план спостережень. Треба провадити старанний відбір тих, кого посилають, і захистити їх від експлуатації. Ставити до них вимоги письменності і певної політичної підготовки. Це необхідно для того, щоб зробити поїздки продуктивними і застрахувати тих, що їдуть, від фашистської агітації. Тому посилати слід лише через Спілки молоді, через жінвідділи, через спілку працівників землі і лісу.

Після приїзду необхідно влаштовувати підсумкові конференції та обмін досвідом.

При правильній постановці справи відрядження на роботу за кордон може стати великою і важливою справою.

«Метод посланництва» буде, безсумнівно, натрапляти на великі перешкоди. Це — безробіття і зайвина робочих рук у капіталістичних державах. Це по-перше. По-друге, заважати цій справі буде боязнь радянської пропаганди.

Але коли «метод посланництва» в застосуванні до відрядження на роботу за кордон поки і не зможе внаслідок вищеназваних причин набути належного розмаху, метод цей повинен бути широко застосований всередині країни.

Якщо характер тих господарств, куди пропонується посилати бажаючих за кордон, може визначатися лише приблизно, оскільки, посилаючи тепер за кордон, ми будемо «купувати kota в мішку», то, оскільки ми маємо можливість якнайточніше врахувати фізіономію наших культурних сільських господарств, дослідні станції, кращі премійовані радгоспи, колгоспи повинні стати тим, чим у свій час був маєток Енгельгардта в Смоленській

губернії. Тільки туди йшла на літню роботу передова інтелігенція. Тепер у культурні господарства повинна йти селянська молодь переважно. Організовані школи селянської молоді повинні тут сприяти розвиткові посланництва в культурні сільськогосподарські центри селянської молоді, проводити підготовку до такої посланки і використання результатів її.

Всеросійська сільськогосподарська виставка сприяла величезною мірою врахуванню того, що робиться в нас цінного в галузі сільського господарства. Тепер йдеться про те, щоб використати це цінне для піднесення рівня сільськогосподарських знань серед селянської молоді.

Звичайно, тут потрібні загальний план і енергійна робота Наркомзему, РКСМ, жінвідділів, спілки працівників землі і лісу, Наркомосу.

Справа важлива, її треба провести в життя.

1923 р.

ДО ПИТАННЯ ПРО РОЗВИТОК КОЛЕКТИВНОГО КОРИСТУВАННЯ КНИГОЮ

Останнім часом дуже багато говорили про побут, про його перетворення. Чим культурнішим ставатиме життя, чим глибше проникатиме комуністичний дух в робітничі маси, тим поширенішими, розробленішими будуть форми колективного користування речами. Бібліотека є однією з форм такого колективного користування — колективним користуванням книгою.

Треба сказати прямо: користування бібліотекою в робітничих масах не стало ще побутовим явищем, читають одинці, але не маса. Робітничі маси треба ще завоювати для бібліотеки, треба ще наблизити бібліотеку до мас. У справі окультурювання країни наближення бібліотеки до мас має надзвичайно велике значення.

Зробити користування бібліотекою, колективне користування книгою побутовим явищем — одне з надзвичайно важливих завдань.

Над цим завданням повинні працювати всі культурні сили країни: партія, профспілки, преса, школа, клуби і т. д. і т. п. Ввести у побут користування бібліотекою — це велике, серйозне завдання. Воно не під силу одному бібліотекареві. Від бібліотекаря дуже багато залежить, але тут потрібна колективна робота всіх, потрібно, щоб кожна балка міцно підпирала іншу, тоді тільки вийде користь, буде належний результат.

Партія не може не розуміти, яке величезне значення має вміння колективного користування книгою. І ось необхідно, щоб партія взяла на себе пропаганду бібліотеч-

ної справи, вела б цю роботу систематично. Жінвідділ, комсомол повинні бити в ту саму точку. Кожного разу, як партійний, жінвідділівський, комсомольський осередок підбиває підсумок своєї діяльності, він повинен здавати собі справу в гому, що зроблено ним для пропаганди, для налагодження бібліотечної справи, скільки нових передплатників залучено ним для бібліотеки, що зроблено для полегшення робітничій масі доступу до книги і т. д. Кожний член комсомолу, кожна учасниця делегатських зборів, кожний партієць повинні працювати в цьому напрямі, повинні дивитися на допомогу розвиткові бібліотечного користування книгою як на свій партійний обов'язок.

Пряме завдання профспілок — піднімати ступінь свідомості своїх членів, їх культурний рівень. Запитайте членів правління якої-небудь спілки, що вони зробили для наближення книги до спілчанських мас, — дістанете відповідь: «Ми завели бібліотеки». Дуже добре. Але чи цікавляться члени правління тим, як відвідуються ці бібліотеки, як вони обслуговують робітничі маси, як через них книга проникає в маси? Не знаю. Боюсь, що більшість зовсім не цікавиться цим питанням. Завели бібліотеку — ну і добре.

Наша партійна і радянська преса — що робить вона для пропаганди і поліпшення бібліотечної справи? Чи обговорюються на її сторінках питання, як наблизити книгу до мас, чи публікуються адреси бібліотек в місцевих газетах, списки книг, що тільки-но надійшли, чи даються звіти про роботу бібліотеки, бібліотечних гуртків сприяння і т. д.? Щось мало видно.

Клуб повинен, як у вузлі, зв'язувати в собі всі види політосвітроботи, завдяки чому кожний вид роботи, спираючись на інші, може бути поставлений особливо поглиблено і цікаво.

У клубі бібліотечна робота може розцвісти особливо пишним цвітом, коли вона пов'язуватиметься з усією роботою клубу, коли до прочитаної в клубі лекції своєчасно добиратиметься література, коли організовуватимуться колективні читання її, коли екскурсія, святкування, робота гуртків, дискусії на злободенні теми — все підкріплюватиметься роботою бібліотеки, коли читання газети буде вихідним пунктом для читання книг.

Завдання клубу — пробудити інтерес до певних питань, до певних сторін життя. Клубна бібліотека має можливість іти, так би мовити, по гарячих слідах, не давати згаснути інтересу, що спалахнув, і розпалювати, підтримувати його. Правильно поставлена клубна бібліотека може відігравати в житті клубу велику роль, може надзвичайно поглибити роботу клубу.

Ми прагнемо винести вплив клубу за стіни клубу, зв'язати клуб з робітничими масами, обліпити його клубними осередками всякого роду, прагнемо того, щоб не тільки робітник ішов до клубу, але щоб клуб ішов до робітника — на фабрику, в гуртожиток, в низи. І книга через клуб повинна проникати в маси. Клуб, який правильно працює, повинен обрости пересувками, які працюють через членів клубу, проникають у майстерні, в будинки робітників і т. п. Через членів клубу особливо зручно збирати відомості про враження, що його справила та чи інша книга, особливо зручно вести пропаганду колективних читань.

У кожному клубі повинна бути Червона дошка, куди записуються члени клубу, які проявили особливу активність в справі розвитку роботи бібліотеки.

У клубі бібліотекар працює вже не ізольовано, робота над постановкою бібліотечної справи перетворюється в колективну роботу.

Однак важливо, щоб пропаганда бібліотеки ставилась не тільки як пропаганда даної бібліотеки, а як пропаганда бібліотеки взагалі, пропаганда вміння і звички користуватися бібліотекою.

Клубна бібліотека повинна також працювати не ізольовано, а в тісному контакті з іншими бібліотеками району. Тільки таким шляхом вона сприятиме якнайкраще перетворенню користування бібліотекою в побутове явище.

Ми страшенно звикли працювати кустарно, врозбід.

Візьмемо роботу шкіл дорослих. Хіба роблять школи дорослих усе, що треба, щоб прищепити учням навички користування бібліотекою? А тим часом завдання шкіл грамоти і шкіл малописьменних, не кажучи вже про школи підвищеного типу, — дати учням не тільки вміння читати, але й навчити їх, де і як діставати книги. «Книга неприступна, не доходить до мас», — лунають з усіх боків

крики. Це правда, але треба пам'ятати, що єдиний шлях проникнення книги в маси — це бібліотека.

Зробити кожного учня школи відвідувачем бібліотеки, зробити його пропагандистом бібліотеки — одне з найнасущніших завдань школи взагалі і школи дорослих зокрема.

В Америці звертається надзвичайно велика увага на вироблення вміння самостійно, раціонально читати і користуватися бібліотекою.

У нас цієї роботи майже не починали. А вона дуже потрібна. Кожний політосвітник, кожний учитель, кожний свідомий робітник повинен стати пропагандистом бібліотечної справи. Де нема бібліотеки, повинні утворюватись зародкові форми бібліотек — гуртки колективного використання книг, колективної закупівлі і збереження книг. Такі гуртки, розвиваючись, можуть перетворюватись в опорні пункти пересувних бібліотек або розвиватись в самостійні бібліотеки, які на певній стадії свого розвитку включаються в загальну бібліотечну мережу.

Треба виробити заходи, які сприяють розвиткові таких зародкових бібліотек: надання їм книг зі знижкою на 50%, видача субсидій при наявності певної кількості членів такого бібліотечного гуртка і т. д. Треба створити якнайбільше рекомендаційних каталогів для таких бібліотек; такі видання, як «Книгоноша», треба всіляко пропагувати, вони можуть дуже багато сприяти раціональному виборові книг; треба створити елементарні посібники для таких гуртків колективного користування книгою; треба розпочати пропаганду таких гуртків.

Природно, зросла мережа таких гуртків могла б поставити на міцні ноги бібліотечну справу в Радянській республіці, могла б надати їй необхідної глибини і гнучкості.

«ОГРІХИ» ГОЛОВПОЛІТОСВІТИ

Бібліотечний відділ Головполітосвіти виконує, як відомо, величезну роботу. Але «хто не оре, у того й огріхів немає». За останній рік було два «огріхи».

Один «огріх» був весною минулого року. Мною було підписано циркуляр про вилучення з бібліотек непотрібних і шкідливих книг. Ми знаємо, як формувалися бібліотеки, і особливо «народні», до революції. Повчальні бесіди, божественні гуртки архічорносотенного характеру, такі, як антисемітське «Ходіння богородиці по муках», монархічна нісенітниця і т. ін. Ця нікчемна література досі в багатьох місцях не вилучена з бібліотек. Потім на полицях багатьох провінціальних бібліотек по сьогодні красується «патріотична» література часів війни, агітаційна література, написана на злобу дня 17-го року — про користь Установчих зборів і т. ін. Не менше агітаційної літератури з роз'ясненнями декретів і законів, що давно віджили свій вік, але здатні ще заплутати малознаючого читача. Циркуляр і говорив про необхідність вилучення цієї літератури з бібліотек, призначених для масового читача. Це проста охорона його інтересів. У циркулярі ніякої похибки, ніякого «огріху» немає. Але «огріх» все ж був. До циркуляра додали надзвичайно невдалий список книг, складений комісією по перегляду літератури, який було додано до підписаного мною циркуляра без мого відома, і, як тільки я побачила цей список, його зразу ж було анульовано.

Чому список був невдалий? По-перше, він не влучав у ціль. У ньому говорилося, що з масових бібліотек треба

вилучити Платона, Канта, Маха — взагалі ідеалістів. Філософи-ідеалісти — народ шкідливий, що й казати. Але наявність їх у бібліотеці для селянина або робітника-масовика ніскільки не шкідлива, вона байдужа: масовик читати Канта не стане. Таким чином, «список» фактично ні в чому не змінював справи. Значно гірше було те, що список вилучуваних книг з відділу «Релігія» був дуже обмежений.

Неприпустимою була заборона деяких творів Л. Толстого і Кропоткіна. Звичайно, світогляд Л. Толстого з його вірою в бога, вірою в провидіння і т. ін. не належить до числа тих, які треба поширювати. Закликання в собі, зосередження всіх сил на особистому вдосконаленні, непротивлення злу, заклик не боротися з ним — усе це діаметрально протилежне тому, до чого кличуть маси комуністи. І ці заклики Л. Толстого особливо шкідливі внаслідок його цілком виняткового таланту. Однак сучасний масовий читач уже достатньо пройнятий колективістичною психологією, надто багато боровся, і тому проповідь Л. Толстого не страшна, вона буде лише пробуджувати думку. Не страшні і анархічні тенденції Кропоткіна. Життя показує на кожному кроці, яка величезна сила — організація. Життя зробило вчення Л. Толстого і Кропоткіна нежиттєвими, безсилними, а тому забороняти їх книжки не має смислу. Одіозний список, про який прокричала вся емігрантщина і співчуваюча їй іноземна преса (наприклад, «Vorwärts»), було затримано і скасовано зразу ж після виходу.

Другий «огріх» полягає в тому, що бібліотечний відділ у випуску III збірника статей з бібліотечної роботи в дуже цікавій і важливій методичній праці А. А. Покровського не доглянув фрази, якої дійсно не можна було друкувати.

В останньому абзаці тез А. А. Покровського говориться, що «релігія, яка цілком вільна від забобонів з приводу втручання вищих сил у справи нашого світу, яка не ставить ніде перешкод або пасток для науки, яка визнає принципіально весь реальний світ пізнаваним, коли не «до кінця», то «до безконечності», така релігія (коли можна її назвати релігією) дійсно для нас не ворог, і боротьба з нею не є завданням наших бібліотек». Тут А. А. Покровський жорстоко помиляється. Така ре-

лігія не менш небезпечна, ніж усяка інша: вона так само затемнює свідомість людей, як і всяка інша релігія, так само, як і всяка інша, відвертає їх від боротьби за нове життя, від будівництва реального братерства людей на землі. А те, що ця нова релігія наряджається в мантію науки, діє приховано, проводить бога контрабандою, краще замилує очі, те, що вона діє більш тонкою і гострою зброєю,— це робить її ще небезпечнішою.

А. А. Покровський, як це видно з усіх його тез, ставив метою бібліотечної роботи «остаточне утвердження в голові людини рішучого атеїзму», пропаганду «продуманого, послідовного матеріалістичного світогляду». І він говорить про те, як треба цю пропаганду вести. В його тезах дуже багато надзвичайно цінних зауважень, які треба проводити бібліотекаряю для того, щоб потрапляти в належні двері. У А. А. Покровського величезний досвід, величезна любов до справи, він давно вже дружно, пліч-о-пліч, працює з комуністами; ми, комуністи, дуже багато чого від нього навчилися і звикли його цінити. А. А. Покровський вважає, що при нашому загальному низькому культурному рівні витончена релігія не може завдати нам особливої шкоди і що взагалі треба «клин клином вибивати».

Це його помилка. Підрахувати шкоду витонченої релігії, звичайно, важче, ніж будь-що, але це не змінює справи. І Головополітосвіта не могла, не повинна була пропустити фразу А. А. Покровського без примітки. Однак це ніскільки не змінює нашого ставлення до цього цінного працівника. Треба навчитися проводити в життя лозунг Володимира Ілліча: «Треба вміти будувати комунізм некомуністичними руками». Пускати тезу про нешкідливість витонченої релігії без усякої навіть примітки,— виходить, не розуміти цього лозунга. Але таким же нерозумінням цього лозунга було б невміння цінити такого працівника, як А. А. Покровський.

ЯКА КНИГА ПОТРІБНА СЕЛУ

У своїх спогадах про Володимира Ілліча хтось розповів, як після його виступу в порту один робітник сказав: «Найголовніше, він говорить з нами серйозно». «Серйозно», тобто про важливе, про те, що для нього самого має серйозне значення, що його самого хвилює. Те, що Володимир Ілліч завжди говорив з робітниками не для проведення часу, а «серйозно», особливо цінні робітники. Цього ж хоче й село.

Те, що ми повинні дати селу, повинно бути і з нашої точки зору важливим, сповненим змісту.

Звичайно наші видавництва, всі — одні більше, інші менше, — видаючи книги для села, починають гадати, що приступно сільському читачеві. І знаєте, ми зовсім не так далеко втекли від дореволюційних «ідейних» видавництв, навіть відстали від них. Даємо про бджільництво і конюшину, про те, як узнавати коня по зубах, з одного боку, «Про Спірку-дезертира», «Як баби самогон подолали» і «Живі мощі», «Від неї всі якості», «Пісні Кольцова» — з другого.

Ми повинні, зобов'язані дати селу все те, що ми для себе вважаємо потрібним знати, те, що вважаємо таким, яке має для кожного глибоке значення. Цього має право вимагати від нас село.

Це з точки зору *змісту*.

Тепер з точки зору форми. Форма повинна бути така, щоб книжка була приступна селянинові. Передусім вона повинна бути написана просто, тобто без іноземних слів,

з якомога меншою кількістю підрядних речень, дієприкметників і дієприслівників. Мова має бути якомога яскравішою і образнішою. Але необхідно, щоб мова була образною не взагалі, а була пройнята образами, близькими читачеві. «Як засохла земля жадає води, так жадає народ знання»,— пише Л. Толстой. Цей образ близький селянинові. Ленін порівнює в «Що робити?» партію з машиною, а окремих її членів — з гвинтиками і коліщатками цієї машини. Працювати машина може тільки тоді, коли кожний гвинтик на своєму місці, і з точки зору успішності роботи машини однаково цінна і робота махового колеса і найменшого гвинтика. Цей образ миттю сприймається робітниками і мало говорить селянинові.

Щоб зрозуміти, яка образність близька селянинові, Володимир Ілліч, між іншим, особливо уважно читав і вивчав словник Даля, наполягав на його якнайскорішому перевиданні.

Але цього мало. Є цілі наукові дослідження (наприклад, Отто Каммерера), які з'ясували, що характер мислення в робітника (тим більше в селянина) інший, ніж в інтелігента. Робітник і селянин мислять значно більше образами, ніж логічними міркуваннями. Так мислить також художник. Це не нижчий тип мислення, як дехто вважає, це просто інший тип. Тому в книгах, які пишуться для села, необхідно якнайбільше конкретності. Але, щоб писати конкретно, треба знати добре сучасну дійсність, конкретне селянське життя. І отут звичайно ми й натрапляємо на головну трудність. Адже в нас такі речі бувають. Довелося мені читати одну біографію Леніна, написану для селян. Біографію було написано з примовками, в ній дуже багато говорилося про суперечки по першому пункту Статуту на II партз'їзді, але нічого не говорилося про ставлення Леніна до землі. Це, звичайно, уже надто груба помилка, над якою кожний радий посміятися. Але хіба ми не робимо на кожному кроці таких помилок тому, що не знаємо села, не знаємо, куди спрямований його інтерес.

Треба вивчати інтерес села. Чим цікавиться тепер село? В «Известиях» промайнула замітка. Від селян за останні місяці надійшли тисячі вимог на історію РКП(б), на книги з соціального виховання і з сільського господарства. Мабуть, для багатьох здається крайньо неспо-

діваним і навіть неправдоподібним цей інтерес до такого питання, як «соціальне виховання». Інтелігенція ним дуже мало цікавиться. А селяни цікавляться. Їздив Володимир Ілліч у Волоколамський повіт. Селяни говорили йому: «Школа погана. Мої діти три роки вже ходять до школи, а щоб порозумнішали—не видно». Виступав Володимир Ілліч у Горках. Знову селяни про школу: «Школа погана». Виступав Ілліч раніш ще на конференції селянської бідноти — і знову про школу. Це, безперечно, загострювало і інтерес Володимира Ілліча до питань народної освіти. А тепер на селянських конференціях ще більше говориться про школу. Що треба давати дітям замість релігії, щоб знали, що добре, що погано; чи добре, що в школі не б'ють, чи діла там навчають (тобто, чи хороші програми) — ось питання, які тепер обговорює селянство. А ми даємо в сільські бібліотеки лише брошурки «Що таке ясла» за 10 копійок.

У нас є багатючі «лабораторії», які можуть чітко і досить точно виявити вимоги, що їх ставлять різні верстви селянства до книги, і напрям їх інтересів, треба тільки вміти ними користуватись. Такими лабораторіями є редакції селянських газет і журналів («Беднота», «Крестьянская газета», «Новая деревня», «Крестьянка»), наші політосвітзаклади на селі, в першу чергу хати-читальні. Надзвичайно цінною лабораторією є Червона Армія. Треба тільки вміти читати, вміти бачити, вміти спостерігати. Листи, що надходять до редакцій,— невичерпне джерело для врахування інтересів села, для врахування цінності для нього тієї чи іншої книжки.

Ще кілька слів про облік. Не слід захоплюватися обліком за допомогою анкет. Анкета надто багато нав'язує і вирішує наперед. І потім в анкеті запитується про речі, на які невідомо, що відповідати. Питання звичайно надто загальні. Запитується, наприклад, що вам більше подобається: про любов, про пригоди, про віру, про сільське господарство, вірші та ін. (запитують звичайно ще мудріше). Відповісти на це питання може тільки той, хто багато читав. Потім вибирати дуже важко: інтереси майже в кожній людині багатогранні. Хочеться знати й про любов, і про бджіл, і про віру. І до того ж, чим менш розвинена людина, тим менш диференційований у неї інтерес до знання. Вона хоче знати вза-

галі про все — «про життя», а до неї чіпляються: ти подорожі читати хочеш чи історію? Це залежить часто від того, яка книжка трапиться. Добре хорошу книжку і з історії прочитати, і про подорожі цікаво. Відповіді на анкети випадкові, а їх старанно розробляють, витрачають на це сили, час, гроші. Можливо, іноді анкети і корисні, але вони повинні бути дуже короткі, обдумані, ставити перед собою певну вузьку мету.

Найголовніше — вчитися розуміти сучасного сільського читача, розуміти навколишні умови, вивчати його не з пташиного польоту, а живучи поряд з ним.

Село жадає книги; і хоч важко, але необхідно дати йому саме ту книгу, яка йому потрібна, і над цим треба серйозно і багато працювати.

Примітка. Говорячи про те, яка книга потрібна селу, я хочу нагадати план Володимира Ілліча — створити радянську хрестоматію із злободенних питань, яка була б прийнята як загальновизнана і затверджена для читання вголос в усіх хатах-читальнях, на сходках — всюди, де збираються селяни. Ця хрестоматія повинна складатися з коротеньких ділових статейок, з найважливіших для країни і селянства питань, з відповідної белетристики, повинна включати в себе пояснення найважливіших декретів і т. ін. Для цього в період VIII партійного з'їзду у нас на квартирі збиралась скликана Володимиром Іллічем комісія з літераторів, найбільш пристосованих для писання для села. Були там, пригадую, І. Степанов, Карпінський та ін. Поговорили, поміркували. Названі товариші написали немало хороших брошурок, але радянської хрестоматії, яку хотів створити Володимир Ілліч і для якої він хотів сам писати, і досі нема. Цю думку Володимира Ілліча треба тепер, нарешті, здійснити, давши для цієї роботи кращі літературні сили. Важливо написати хрестоматію і не менш важливо її затвердити в якомусь особливому порядку, а потім подумати, які сили на селі мобілізувати для читання її вголос. І ще іншу хрестоматію треба дати селу — хрестоматію по Іллічу. Зараз село не має зовсім ніяких ні промов, ні статей Ілліча. Треба ж про це подумати. І ця хрестоматія, як і біографія Ілліча для села, має бути затверджена також в особливому порядку особливо відповідальними товаришами.

1924 р.

ОДИН ІЗ ЗАПОВІТІВ ВОЛОДИМИРА ІЛЛІЧА

У № 4—5 «Красного бібліотекаря» (за 1924 р.), органі бібліотечного відділу Головополітосвіти, вміщено статтю А. Покровського «Директиви Леніна». У цій статті автор зібрав докупи все, що говорив Володимир Ілліч з бібліотечної справи.

Автор має рацію. Володимир Ілліч приділяв багато уваги цьому питанню. І як могло бути інакше.

Книга — могутнє знаряддя спілкування, праці, боротьби. Вона озброює людину досвідом життя і боротьби людства, розсуває її горизонт, дає їй знання, з допомогою яких вона може примусити служити собі сили природи. Книга — знаряддя праці. Але не тільки. Вона прилучає людей до життя і боротьби інших людей, дає можливість розуміти їх переживання, їх думки, їх прагнення; вона дає можливість порівнювати, розбиратися в навколишньому і перетворювати його. Не можна думати, що можливий соціалізм у країні, де люди не вміють читати, не вміють користуватися книгою. Адже соціалізм означає не тільки перехід знарядь виробництва в суспільну власність, соціалізм означає вміння колективно працювати, колективно творити, передбачає дуже глибокі колективні переживання. При цьому йдеться не про десяток чоловік, а про масу, про мільйони. Хіба все це можливе при невмінні користуватися книгою?

Ось чому у своїй останній статті «Про кооперацію» Володимир Ілліч писав про необхідність культурної революції:

«Нам наші противники не раз говорили, що ми розпочинаємо нерозсудливу справу насадження соціалізму в не досить культурній країні. Але вони помилилися в тому, що ми почали не з того кінця, як належало за теорією (всяких педантів), і що у нас політичний і соціальний переворот виявився попередником тому культурному переворотові, тій культурній революції, перед лицем якої ми, все-таки, тепер стоїмо»¹.

Що ж ми, комуністи, будемо в цьому разі байдужими, не братимемо участі в цій культурній революції або будемо і цій революції так само пристрасно служити, як служили революції політичній? Або оцінка Володимира Ілліча невірна, і ми перед лицем культурної революції не стоїмо? А коли стоїмо, то повинні її розпалити і зробити все, щоб дати робітникові і селянинові у руки потрібну книгу, навчити їх користуватися нею.

Так, але ми бідні, ми повинні економити, ми економимо на ділі народної освіти дуже широко, навіть збираємось 65 центральних губернських бібліотек, що мають величезні, дбайливо зібрані книжкові багатства (пермська має 300 000 томів, пензенська — 150 000, в'ятська — 120 000, самарська — 132 000 і т. д.), що обслуговують своїми фондами губернії і безпосередньо працюючих за завданнями Головополітосвіти, зруйнувати одним помахом пера, перевівши їх з державного бюджету на місцевий.

Ми бідні, і саме тому ми повинні давати якнайбільше коштів на бібліотечну справу. Бо бібліотека — найекономніший, найдоцільніший спосіб наближення книги до маси. Бібліотека — це колективна форма користування книгою. Ось чому, коли ми розуміємо, що стоїмо перед лицем культурної революції, ми повинні зробити все можливе, щоб підтримати колективну форму користування книгою.

Володимир Ілліч з самого початку звертав особливу увагу на бібліотечну справу. Наводимо виписку із статті А. Покровського: «Постанова Ради Народних Комісарів від 14 січня 1919 р. знову зауважує Наркомосові за недостатність його турбот про правильну постановку бібліотечної справи в Росії» (слово «знову» показує, що

¹ В. І. Ленін, Твори, т. 33, стор. 418—419.

й раніше, у 1918 р., уже були нагадування Наркомосові про важливість бібліотечної справи). І, що характерно для Леніна, постанова Раднаркому не обмежується загальним зауваженням, а дає і більш конкретні вказівки: про централізацію бібліотечної мережі, про «швейцарсько-американську» систему. Лютим 1919 р. помічено лист голови Раднаркому відділові позашкільної освіти НКО спеціально про бібліотечну звітність. У 1920 р. Ленін редагує декрет про централізацію бібліотечної справи. У 1921 р. дано «Директиви ЦК комуністам — працівникам Наркомосу» з вимогою докорінної реорганізації постачання бібліотекам літератури. Коментарем до цих директив є стаття Леніна в «Правде» «Про роботу Наркомосу»; у ній знову дуже конкретні зауваження, що стосуються роботи бібліотек,— про систему пересувок, про способи розклеювання газет та ін. І ще кілька разів, з різних приводів, іноді досить несподіваних, Ленін торкається бібліотек не тільки в промовах на різних з'їздах і нарадах з народної освіти, але й у директивах для Робітничо-селянської інспекції, у передмові до книги з електрифікації, в наказі економічним нарадам та ін.

Те, що писав Володимир Ілліч з бібліотечної справи, є постійною директивою бібліотечним працівникам. Вони докладали всіх зусиль, щоб провести ці директиви в життя. Ми бачимо, наприклад, як, незважаючи на найлютіші скорочення коштів на бібліотечну справу, загальна кількість пересувних бібліотек, яким Володимир Ілліч надавав такого значення тому, що вони несуть книги в маси, неухильно зростає за останні роки.

На 1 жовтня	1922 р.	Іх було по РРФСР	— 1453
» 1 квітня	1923 р.	» » »	— 3595
» 1 жовтня	1923 р.	» » »	— 4652
» 1 липня	1924 р.	» » »	— 7877

Але хіба 7877 пересувних бібліотек треба, щоб обслужити багатомільйонні маси трудящих книгою? Адже це крапля в морі.

XIII партз'їзд постановив, що необхідно оплачувати з місцевого бюджету одного волосного бібліотекаря на неукрупнену волость. Це зроблено тому, що волосна хата-читальня, яка згідно з постановою цього з'їзду, є центром усієї культурної роботи у волості, може роз-

горнути свою роботу, лише спираючись на роботу волосної бібліотеки з її пересувками, що обслуговують кожний червоний куток сусідніх сіл.

Але волосні бібліотеки не зможуть існувати, коли не будуть зміцнені бібліотеки повітові і губернські, які постачають і інструктують їх. Централізація бібліотечної справи, про яку так піклувався Володимир Ілліч, саме і мала на увазі таку планову бібліотечну роботу, організацію інструктажу і постачання.

Всеросійський бібліотечний з'їзд обговорюватиме, як найкраще провести в життя директиви Володимира Ілліча.

Цьому з'їздові товариші комуністи повинні приділити максимум уваги. Цей з'їзд — зміцнення одного з форпостів культурної революції.

ВЦВК і Раднарком допоможуть, безперечно, здійснити справу зміцнення і постачання бібліотечної мережі.

ПРО РОБОТУ ХАТИ-ЧИТАЛЬНІ

Останнім часом загальний добробут села почав підніматися. Однак одночасно з цим помітно посилилось розшарування села: з одного боку, почали забирати силу куркулі, з другого — почали розорятися бідняки. На селі посилилась класова боротьба. На одному боці стоять куркулі, на другому — бідняки і середняки. Бідняки і середняки об'єднуються проти куркуля. Щоб їм здобути перемогу в цій боротьбі, щоб по-господарському піднятися і піти шляхом кооперування, треба, щоб боротьба їх була якомога свідоміша, треба озброїтися їм силою знання.

Ось чому XIII з'їзд РКП(б), який тільки що закінчився, приділив так багато уваги питанню про піднесення культури на селі. З'їзд постановив, що *осередком, центром усієї роботи на селі повинна стати хата-читальня*. До неї треба підтягувати всі інші існуючі на селі політосвітзаклади (бібліотеки, культосвіти, лікпункти, гуртки та ін.). Важливо, звичайно, робити це так, щоб жодним способом не обмежити самодіяльності громадян і не вдаватися ніяким способом до закриття уже існуючих закладів, які мають певну опору в населенні. Кожним закладом треба дорожити, але треба вести лінію на об'єднання, треба старатися, щоб уже існуючі заклади перетворити в зародок хати-читальні і навколо нього розгорнути роботу. Мета наша — щоб *у кожному селі* була хата-читальня, і *тільки починаємо* ми з того, щоб уже напевно була хата-читальня в кожній волості. Одно-

часно з влаштуванням такої хати-читальні у волості треба вирощувати зародки хати-читальні всюди.

XIII з'їзд РКП(б) постановив, що, з огляду на те, що сил на селі так мало, їх не можна дробити. Не можна, щоб осередок РКСМ вів окремо гуртки, щоб школа працювала відособлено, щоб шефи заводили окремі культосвіти. *Всю роботу треба пов'язувати*, тоді тільки можна чого-небудь добитись.

Одне з найважливіших завдань завідуючого хатою-читальнею — це зуміти *зорганізувати навколо хати всі наявні на селі культурні сили. Треба залучити до роботи учительство*. Як це зробити? Треба давати вчителям посильну і цікаву для них роботу, але в той же час постаратися, щоб хата-читальня і їм *допомагала в їхній роботі*. Треба потурбуватися, щоб у хаті-читальні були книжки, потрібні для вчителів, щоб усіма іншими шляхами хата-читальня допомагала вчителям, ставила іноді бесіди з населенням про школу, про те, чим повинна бути радянська школа і т. д. З другого боку, через школярів можна оповіщати населення про те, що робиться в хаті-читальні. Потрібна найтісніша змичка між хатою-читальнею і школою. *Не менш важлива змичка хати-читальні з агропунктом, залучення до роботи агронома*, постановка ним при хаті-читальні дослідів, демонстрацій, агрономічних екскурсій. *Лікарю хата-читальня повинна служити для санітарної освіти, сільраді — для роз'яснення декретів, радянських законів і т. д.*

Культурна допомога шефів повинна також бути спрямована на підтримку, на посилення, поглиблення роботи хати-читальні. *Особливо важлива допомога хаті-читальні з боку осередків РКП(б) і РКСМ*. Вони при вдумливому ставленні до справи можуть багато допомогти.

Тепер робота хати-читальні повинна ставитись як найглибше. Необхідно, щоб вона йшла назустріч запитам села. Завідуючий хатою-читальнею має уважно стежити за життям села, за його запитам, використати навколишнє життя для постановки роботи. *Теми читань вголос, теми доповідей треба пов'язувати із злободенними питаннями*. Особливо докладно спинятися на питаннях, які злободенні для села, хвилюють його. Повинно бути найтісніше пов'язання між життям села і роботою хати. *Дуже багато може допомогти цьому пов'язанню стінна*

газета. Вона внесе гласність у село. Така стінна газета при вмілому її веденні може відіграти велику роль у житті села. Біля неї добре організувати групу сількорів (сільських кореспондентів), яких на стінній газеті можна добре навчити дивитись, навчити розуміти, про що саме важливо писати. Кореспондування¹ в газету важливе в тому відношенні, що підвищує інтерес до газети взагалі. А мета хати-читальні — зробити читання газети жваво відчутною потребою для кожного бідняка і середняка. Треба, щоб його тягнуло до газети, як п'яницю до вина. Коли хата-читальня зуміє це зробити, вона зробить велике діло. Потреба в газеті, потреба в книзі змусить бідняка і середняка потягнутися і до грамоти. Хата-читальня повинна поставити в число своїх завдань і боротьбу з неписьменністю. Вона повинна допомогти здійснити виставлений лозунг: до X-річчя Великої Жовтневої революції ліквідувати в країні неписьменність. Хата-читальня може допомогти здійсненню цієї мети, невтомно пробуджуючи самодіяльність в цьому напрямі.

XIII з'їзд РКП(б) поставив перед хатою-читальнею усі ці завдання. Тепер треба працювати над їх здійсненням.

1924 р.

¹ Кореспондування — писання до газети листів і повідомлень про місцеве життя.— Прим. автора.

БІБЛІОТЕЧНА РОБОТА НА СЕЛІ

(ДОПОВІДЬ НА І З'ЇЗДІ БІБЛІОТЕЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ РРФСР)

Товариші, в останні місяці особливо багато говорять про роботу на селі. Ми бачимо, наприклад, що цієї весни молодь, яка їде у відпустки, готується до літньої роботи на селі з величезним запалом. З однієї Москви виїхало близько 12 тисяч чоловік молоді, озброєної книжками, газетами і палким бажанням культурно прийти на допомогу селу.

Ця молодь, приїжджаючи в село, розгортає там зразу велику роботу. Мені недавно розповідали, як у Псковській губернії група студентів, приїхавши на практику в радгосп о 10 годині ранку, о 5 годині дня уже відкрила хату-читальню і встигла так оповістити населення, що хата-читальня зібрала силу-силенну народу. Я не знаю, чи вистачить у цієї молоді витримки, щоб у такому темпі пропрацювати все літо, але безперечно, що робітничо-селянська молодь, яка їде на літо в село, привезе з собою великі запаси нових ідей, великий ентузіазм. І, звичайно, не одна молодь. Ми знаємо, що на село поїхали запалені тим же ентузіазмом червоноармійці. Ми знаємо, що в цілому ряді інших областей відбувається та сама робота, що всі працівники, які мають зв'язок із селом, думають про те, як допомогти селу піднятися. Ми бачимо, як на фабриках і заводах відбуваються збори, де обговорюється, що треба буде робити на селі тим робітникам, які туди прийдуть. Таким чином, питання про роботу на селі, про культурну роботу, про політосвітню роботу поставлено на всю широчінь. І, звичайно,

бібліотекарям треба поставити це питання, треба уважно придивитися до того, як ведеться тепер робота на селі і як її треба ставити. Це питання не таке просте, як ви самі чудово знаєте, особливо ті з вас, хто працює на селі. Ви чудово знаєте всі ті труднощі, які стоять перед бібліотекарями, що працюють на селі. Партійний з'їзд дав деякі директиви щодо роботи на селі.

Одна з цих директив була та, що треба постаратися зв'язати всю культурну і політико-освітню роботу на селі в один вузол. Тепер ми дійсно бачимо дуже строкату картину роботи на селі. Де-не-де є культосвіти, де-не-де є бібліотеки, в інших місцях — хати-читальні, ще в інших деяка робота ведеться окремими школами — словом існують найрізноманітніші форми роботи, причому буває так, що в одному селі роботу ведуть кілька організацій зовсім розрізнено. Шефи, приїжджаючи в село, не орієнтуються на тих працівників, які вже працюють на селі, а починають влаштовувати свою роботу. Комсомольський осередок працює окремо, партійний осередок працює теж окремо. Звичайно, треба сказати, що в більшості місцевостей ми не бачимо такої поганої картини, але не бачимо її просто тому, що там взагалі ніякої роботи не ведеться.

Починаючи з 1921 р., наші політосвітзаклади почали швидко зникати з горизонту, вони падали, як карткові будиночки. Справжніх коренів у населенні в них не було. Звичайно, не давали коштів, але питання про кошти — не єдине питання, яке має тут значення. Коли б ті заклади, які в такій кількості в перші роки революції були створені на селі, мали корені в населенні, то, незважаючи ні на яке скорочення коштів, ці заклади протрималися б; можливо, вони працювали б з меншою інтенсивністю, але ми не бачили б того, що спостерігаємо зараз, коли від деяких закладів не залишилося зовсім ніякого сліду.

Зараз, коли говориться про роботу на селі, мається на увазі підхід до цієї роботи такий, щоб кожна культурна сила могла бути на селі використана максимально, підхід до цієї роботи з найменшою витратою сил — щоб не було на селі штовханини і метушні і щоб усі працюючі вели роботу не розрізнено, а за загальним планом. Ось чому партійний з'їзд прийняв резолюцію, що на селі повинен бути один політико-освітній центр — волосна хата-читальня.

Що це значить? Чи означає це, що ніякої іншої роботи, ніяких інших закладів не повинно бути? Треба сказати, що на місцях де-не-де так і розуміють. Мені довелося зустрітися з таким тлумаченням, що у волості повинна бути тільки хата-читальня, на неї мають затрачувати всі кошти, а іншого нічого не повинно бути. Звичайно, таке розуміння резолюції є неприпустимим розумінням. Що має на увазі ця резолюція з'їзду? Те, що повинен бути єдиний політосвітний центр на селі. Це означає, що хата-читальня повинна бути якнайтісніше зв'язана з усіма освітніми закладами, які є на селі. Коли там є лікпункт, то вона повинна бути тісно зв'язана з цим лікпунктом, всіляко допомагати йому в його роботі. Коли на селі є волосна бібліотека, то ця волосна бібліотека має бути тісно зв'язана з хатою-читальнею. Це не означає, що треба лікпункт переселити в приміщення хати-читальні і що заняття повинні відбуватися тільки в хаті-читальні. Це не означає, що книги волосної бібліотеки повинні бути неодмінно перенесені в приміщення хати-читальні і що лікпункт або волосна бібліотека повинні припинити своє самостійне існування. Звичайно, не в цьому смисл прийнятої резолюції.

Резолюція, прийнята на з'їзді, означає, що і волосна бібліотека, і лікпункт, і всі ті політосвітзаклади, які можуть бути в даному селі, повинні тісно і органічно пов'язатися з роботою хати-читальні. Звичайно, коли знайдеться таке приміщення, в якому можуть поміститися і волосна бібліотека і школа грамоти, то в цьому приміщенні можна об'єднати всі існуючі заклади, але це не є обов'язковим. Треба так робити, щоб за основу брати той заклад, який має найміцніше коріння в населенні, і біля цього закладу влаштовувати хату-читальню.

Так само необхідно, щоб був тісний зв'язок між роботою школи і роботою хати-читальні. Але це зовсім не означає, що не повинно бути вчителів, що не повинна вестись робота з дорослими, що не повинно бути розмов з дорослими, що не повинна вестись робота з батьками і т. д. Ця робота повинна вестись, але вона має бути тісно зв'язана з роботою хати-читальні.

Тісний зв'язок усіх культзакладів, що намічається партійним з'їздом, має на увазі так само, що всі організації, які бажають допомагати селу, повинні працювати

не врозбрід, а спрямовувати всі зусилля на те, щоб підтримати роботу хати-читальні, пов'язуючи з нею всі новоорганізовані культурні заклади.

Звичайно, таке пов'язання роботи ніскільки не применшує значення волосних бібліотек. Навпаки, воно ставить волосних бібліотекарів у значно більш вигідне становище.

У нас в Росії існує добра традиція з давніх часів: кожний бібліотекар знає, що він повинен бути не тільки простим видавцем книжок, але й громадським працівником. Пам'ятаю, як я, будучи у Франції, здивувалася, коли побачила, що в робітничій бібліотеці бібліотекар видає мовчки книги, які робітники й робітниці беруть по запису. Тут же стояв жандарм — не знаю, чи для того, щоб спостерігати, чи будуть вестись які-небудь розмови, або ж для охорони бібліотеки від замахів робітників, але картина бібліотеки була дуже сумна.

Звичайно, у нас в Росії традиції зовсім інші. Ми стоїмо на тій точці зору, що необхідно пов'язати роботу бібліотек з широкою громадською роботою. Але треба сказати, що коли на селі одна тільки волосна бібліотека і немає ніяких інших закладів, які ведуть громадську роботу, то тоді бібліотекар є культурним одиночкою, якому доводиться надзвичайно багато приділяти часу на суто організаційну роботу. Звичайно, він не може існувати без тієї громадської атмосфери, яку необхідно створити навколо бібліотеки, але створення цієї громадської атмосфери, оскільки він працює самотньо, надзвичайно нелегка річ. Значно краще, коли волосна бібліотека буде навіть при хаті-читальні, що ніскільки не звільняє, звичайно, бібліотекаря від необхідності розбиратися в громадських питаннях і особливо в тих із них, які мають у даний момент особливе значення для села.

Організаційна ж, дрібна робота, яка відбирає надзвичайно багато часу, може бути знята з бібліотекаря, коли робота волосної бібліотеки буде тісно пов'язана з роботою хати-читальні, лікпункту, з роботою школи. Адже завдання хати-читальні — це в першу чергу завдання організаційне: залучити якомога більше народу до хати-читальні з тим, щоб втягнути в громадську роботу відвідувачів читальні, за допомогою читання газет і книг зацікавити населення громадською роботою, організувати її навколо хати-читальні. Це завдання хати-читальні; і коли

буде тісна змичка між бібліотекою і хатою-читальнею, то бібліотекар одержить те, що йому необхідно,— одержить ті маси, з якими він працюватиме. Але працюватиме він уже не сам, а разом із завідуючим хатою-читальнею, з усіма тими культурними працівниками, які повинні зосередитися в хаті-читальні.

Така постанівка справи значною мірою полегшить роботу бібліотекаря і дасть можливість йому зосередитися на його основній роботі — на роботі з населенням за допомогою книг. Ця робота для нас у даний момент є роботою колосальної ваги. Агітаційна робота, що не кажіть, ведеться, але для того, щоб ця робота могла бути поглиблена, щоб село могло через книгу змінити своє життя, щоб воно могло через книгу прилучитися до того інтенсивного громадського життя, яке тепер відбувається в країні, щоб село могло через книгу вийти з своєї відірваності,— для цього, звичайно, бібліотекареві треба зосередити багато уваги на роботі з книгою.

У бібліотекаря, так би мовити, своя спеціальність. Завдання бібліотекаря — пов'язати свою роботу з хатою-читальнею.

Скажімо, хата-читальня поставила перед собою мету вести агропропаганду. Вдалося прикріпити до хати-читальні агронома, який читає там лекції і веде показову роботу. Яке ж тут завдання бібліотекаря? Чи може волосний бібліотекар залишатися осторонь цієї роботи, або, можливо, він у той момент, коли хата-читальня веде агропропаганду, займатиметься антирелігійною пропагандою? Цього, звичайно, не повинно бути; в той момент, коли читається лекція з агрономії, коли агроном показує досліди, коли ведеться робота в цьому напрямі, завдання волосного бібліотекаря — підібрати все, що є з цього питання, постаратися самому ознайомитися з цими книгами, виставити їх, організувати читання, організувати, можливо, сільськогосподарський гурток — одним словом, вести паралельну роботу, яка поглиблювала б роботу лектора, яка давала б можливість серйозно і глибоко проробити те, що одержали слухачі-селяни під час лекції.

Така робота з книгою надзвичайно плідотворна. І тут уся вага роботи не цілком припадає на бібліотекаря. Ряд працівників веде цю роботу, але в бібліотекаря своя велика робота.

Так само, коли хата-читальня веде роботу по санітарній освіті, паралельно має бути організовано роботу з книгою. Поглиблення лекторської роботи — це надзвичайно важливе завдання, але в бібліотекаря є інше завдання: треба вчити читача користуватися книгою як знаряддям праці, зрозуміти, що книга є знаряддям навчання, знаряддям праці, знаряддям боротьби. Ось коли волосний бібліотекар зуміє створити це, він посилить культурну роботу на селі надзвичайно.

Володимир Ілліч в одній із своїх останніх статей, в статті «Про кооперацію», говорив про те, що ми почали з політичної революції, з соціальної революції, підійшли тепер до революції культурної, перед якою ми стоїмо. Треба здати собі справу в тому, чи правильно це? Чи стоїмо ми перед культурною революцією? Мені здається, що так. Коли доводиться бувати на фабриках і заводах, то бачиш, як підросли за останні роки робітничі маси, бачиш, як виступають не тільки молодь і піонери, як виступають і робітниці, і рядові робітники, які навчилися говорити і яким є що сказати. З цих виступів, з того, що робітничий люд тепер пристрасно прагне знання, видно, що в робітничих масах ця культурна революція відбувається. Принаймні, в робітничих масах є в даний момент передумови цієї культурної революції.

Цей потяг до знання, звичайно, є і в селянських масах. На якому ґрунті вирости усі ці розмови про село, прагнення допомагати селу? Вони вирости на ґрунті зростання самодіяльності селянських мас. Бідняцькі і середняцькі верстви останнім часом, може бути завдяки загостренню класової боротьби на селі, проявляють надзвичайний потяг до організації. Ті обслідування села, про які говорилося на даному з'їзді і які до певної міри показують його культурне обличчя, — ці обслідування малюють досить похмуру картину. На селі нічого немає. Хати-читальні є рідкістю, бібліотеки — теж рідкість. Школи розвалені. Одним словом, треба дивитися правді у вічі і здати собі справу в тому, що в нас культурне становище села надзвичайно тяжке. Але треба сказати, що поряд з цим тяжким культурним становищем на селі ми бачимо, що й на селі є величезний потяг до знання. Ми бачимо, що нинішній селянин зовсім не той, яким він був до війни. Звичайно, за роки війни і революції він пере-

жив і продумав надзвичайно багато. У нього сила-силенна нових запитів.

Передумови для культурної роботи на селі є. Тепер треба працювати і працювати. Щодо цього перед бібліотекарем, який працює на селі, стоять надзвичайно великі завдання.

Потрібно усвідомити також і те, що нам необхідно сільські бібліотеки обновили, бо той книжковий склад, який є в цих бібліотеках, надзвичайно застарів. Але не тому, що там особливо багато контрреволюційних книг, хоч, звичайно, необхідно бібліотеки очистити від релігійної і всякої чорносотенної літератури. Суть питання в тому, щоб зараз дати селу ту літературу, яка потрібна йому. Тепер провадиться велика робота над книгою. Зараз, наприклад, в Червоній Армії ведеться робота по з'ясуванню запасу слів, запасу понять, які є в червоноармійців, що тільки-но прийшли із села. До певної міри ці спостереження дають дуже цікаві результати. Потім провадиться велика робота по переоцінці книг. Так, наприклад, при Інституті Тімірязєва група біологів веде роботу по перегляду популярних книг з біології. Ведеться ще робота по перегляду книг популярних та белетристичних, які призначалися для села і які за традицією вважаються корисними для бібліотек. Однак необхідно, щоб цю роботу по перегляду книжкового багатства провадили не тільки на підставі простих припущень, що така-то книга нинішньому селянинові незрозуміла, нецікава і т. д., а треба, щоб було проведено масову перевірку літератури. Тепер село має потребу в цілому ряді книг, які йому необхідні, щоб переглянути своє життя. Воно має потребу в книгах по землекористуванню, в книгах, які пояснювали б зміст Радянської Конституції, зміст радянського законодавства. Ось т. Яковлев у своїй брошурі¹, яка є результатом обслідування волості, розповідає, як відбувається робота в народних судах, розповідає, як селянки знають усі ті закони, які написані для того, щоб поставити їх в незалежне становище від чоловіка. Необхідно мати літературу, яка поглиблювала б усі питання, що цікавлять селянина і селянку, ті питання,

¹ Я. А. Яковлев, Деревня как она есть (Очерки Никольской волости), М., «Красная новь», 1924.— *Ред.*

які ставляться життям. Треба, щоб ці питання пов'язувалися із загальними питаннями і пов'язувалися б з політикою Радянської влади і з усією ідеологією пролетаріату. Вони не повинні бути відірвані від тих великих питань, які стоять перед країною і перед усім світом тепер. Таку літературу необхідно створювати. Та література, яку пишуть тепер, здебільшого пишеться невмілими руками. Коли ми будемо розглядати книги з кооперативного питання, з цього животрепетного питання, то ми побачимо, що таких брошур, які правильно підходять до питання про кооперування селянського населення і які дають практичні вказівки селянинові, занадто мало.

Перед нами тепер величезне завдання — це робота над книгою. Це та робота, яку можна виконати, тільки спираючись на волосного бібліотекаря і хату-читальню. Треба на досвіді в масовому масштабі перевірити, наскільки та чи інша книга захоплює селянина і наскільки вона йому потрібна. Робота волосного бібліотекаря полягає в даний момент не тільки в тому, щоб видавати книги, а полягає в роботі над книгою, тобто в тому, щоб брати участь у цій величезній колективній роботі, яку треба провести для створення нової книги, необхідної селянинові. Роботу цю доводиться провадити центрові обов'язково з участю місцевих працівників. У цій роботі волосні бібліотекарі повинні зайняти одне з перших місць.

Ми говоримо про роботу волосних бібліотекарів і про роботу хат-читалень. Завдання хат-читалень і волосних бібліотек полягає не тільки в обслуговуванні певного села книгою, але і в агітації за книгу. Практика вже показала, що деякі волосні хати-читальні мають у сусідніх селах червоні кутки, названі по-різному. У деяких місцях вони називаються селянськими клубами, в інших — «м'якими хатами-читальнями». Суть справи тут у тому, що на селі утворюються такі осередки читачів, які беруть на свій рахунок освітлення і які несуть витрати по придбанню газет і книг. Це вже є зачатковим типом хат-читалень на селах. Але коли хати-читальні будуть тісно пов'язані з волосними бібліотеками, то волосні бібліотеки спиратимуться на червоні кутки в своїй роботі з пересувками. XIII з'їзд постановив, що по чотири працівники на волость має бути кинуто на цю роботу, а саме: заві-

дуючий хатою-читальнею, волосний бібліотекар, ліквідатор неписьменності і волосний організатор. На волосного організатора випадає завдання організувати по всій волості зачаткові хати-читальні. Коли будуть такі організації по всіх селах і коли вони будуть тісно пов'язані з хатами-читальнями, то тим самим значною мірою полегшиться робота пересувних бібліотек.

Треба звернути особливу увагу на правильний склад цих пересувних бібліотек. Треба, щоб у цих пересувках були книги для різного типу читачів. Пересувка може бути дешевою формою, яка тепер обслуговуватиме всю волость.

Звичайно, в майбутньому ми матимемо більш досконалиу мережу політосвітніх закладів на селі, але тепер треба поставити мінімум, до якого ми повинні прагнути і який повинен бути таким: хати-читальні, органічно зв'язані з волосними бібліотеками, з лікпунктами, зі школою, які можуть групувати навколо себе всю культурну роботу на селі,— ці хати-читальні підтримуватимуть і профспілки, і різні шефи, і комсомол, і партійні осередки, всі старатимуться піднести політосвітню роботу на вищий ступінь. Це щодо волостей. А про села треба сказати, що зачатковими формами хат-читалень є пересувки і лікпункти.

Звичайно, це завдання не таке просте і не таке легке. Коли ми його належно виконаємо, коли ми зуміємо розгорнути роботу в усіх цих закладах, поставити роботу досить глибоко, коли ми зуміємо зробити її потрібною для села, то ми зробимо велику справу в напрямі розвитку тієї культурної революції, про яку писав Володимир Ілліч.

І я думаю, що бібліотекар так само запалений усією цією роботою, як і всі працівники, які зараз їдуть на село. Я думаю, що спільними зусиллями центру і місць вдасться поставити цю роботу на ту височінь, якої потребує даний момент.

1924 р.

ВИСТУП НА ПЕРШОМУ З'ЇЗДІ КЛУБНИХ ПРАЦІВНИКІВ

Товариші, останні місяці останнього півріччя особливо характеризуються якимсь просто стихійним зростанням радянської громадськості. Страшенно піднімається самодіяльність і в робітничому класі і в селянському середовищі. Коли тепер ви приходите на фабрику, то ви почуваете, як щось змінилося там. Здається, ніякої зовнішньої зміни нема, а в той же час відчувається, як маса за останній час виросла і як вона прагне себе проявити. Ось це зростання радянської громадськості, зростання самодіяльності мас ставить перед нами в галузі клубної роботи зовсім нові завдання.

У перший час існування Радянської влади більшість працівників дивилася на клуб як на місце розумних розваг. Це не завжди так формулювалось, але суть справи була така. Клуб — це місце розумного відпочинку, місце розумних розваг. Можливо, в перший період існування Радянської влади такий підхід до справи був закономірний. Спочатку робітники хотіли утвердити своє право на відпочинок, своє право на насолоду мистецтвом, своє право на доцільні і розумні розваги, на розумне проведення часу. Цей перший період характеризується засиллям всіляких театральних вистав — театр переважав і становив головний зміст клубної роботи. Не дуже звертали увагу спочатку навіть на те, які саме п'єси ставили. Мені пригадується, як приїхав з Нижегородської губернії із суднобудівних верфей хлопець і з великим запалом розповідав, що в них таке велике завоювання —

свій клуб є і спектаклі ставлять; а коли я його запитала, що ставлять, він відповів: «Це не має значення. «Весілля Явдохи»¹ ставимо, але важливо не це, а те, що свій клуб у нас є». Найважливішим було те, що є свій клуб, що можна ставити спектаклі і проводити там час як хочеться — таке ставлення було дуже характерним у перший період існування наших клубів. Потім в наступний період, коли країна переживала громадянську війну, клуб почали використовувати як агітаційне місце для проведення тих чи інших кампаній, і цей погляд на клуб як на вогнище пропаганди та агітації, головним чином і в першу чергу як на вогнище агітації, зберігся і досі.

Тепер ми спостерігаємо паростки нових форм клубного життя. Ми бачимо, що клуб починає будуватися знизу і створюються цілком нові форми клубної роботи, форми, де закріплюється новий побут, де виконується громадська думка, де якимось особисте життя пов'язується з громадським життям. Тепер ви зайдете в клуб і побачите там і октябрини, і юних піонерів, і як підносять ці юні піонери символічній матері якимсь зроблене ними самими покривало, і всякі напівінсценіровки, які мають величезне значення для зміни всього старого побуту. Якимось була я в молоді на змичці клубів. Вони влаштували біля свого Рогожсько-Сімоновського клубу сад, власними руками посадили квіти, обладнали читальню в саду, на доріжках виклали білими камінцями: «Читай газету, читай журнал», — влаштували сцену, вишили завісу зірками; на змичку клубів запрошені були діти з інших районів, а коли почалося засідання, то підлітки, майже вже дорослі, розповідали, чому і як вони вступили у клуб, і висвітлювали все своє життя; і видно було, як у цих загальних клубних засіданнях і цих зборах зростає і зміцнюється нове життя.

Можливо, тепер у клубах обговорюється інше коло питань, ніж обговорювалося в 1917 р., можливо, ці питання менші за розмахом, але вони близькі до життя і, головним чином, пов'язують повсякденне життя членів клубу із загальними великими завданнями, що стоять перед Радянською владою і робітничим рухом.

¹ Комедія А. Ф. Морозова, в якій надто спрощено відображається життя радянського села 20-х рр.— *Ред.*

Відображення нового життя в клубному житті, тісний зв'язок клубу із життям його членів і є, по-моєму, тим новим, чого раніш у наших клубах не було. Раніш правління клубу зверху щось будувало. Правління клубу влаштовувало спектаклі, правління клубу одне було дуже активне, а масові члени більш або менш пасивно ставилися до того, що робили: схвалювали або не схвалювали, але не вони визначали характер клубної роботи, дивилися на роботу клубу якимось збоку, і дуже часто клуб перетворювався просто в театр, у місце розваги. Тепер кипить самодіяльність, помічається зростання нових форм клубу; вони потребують особливо дбайливого ставлення до себе — необхідно дати можливість цьому новому клубові розвинути і зміцнитися.

На керівників клубу покладається завдання не стільки самим придумувати різні форми роботи, скільки уважно спостерігати за тим, куди спрямовуються інтереси мас, допомагати масам самим ставити роботу, давати можливість їм розгорнутися, не йти навперейми їх устремлінням, нав'язуючи їм старі форми, вміти орієнтуватися на те, чого самі маси хочуть. Підвищення тепер радянської громадськості, радянської самодіяльності потребує іншого ставлення, значно більш уважного ставлення до мас, значно більш умілого підходу до них, уміння вслухатися, вдивлятися в те, чого ці маси хочуть, не стільки вести маси, скільки йти з масами. Це одна сторона справи.

Друга сторона справи — це знову-таки зростає само собою — полягає в тому, щоб клуб (я говорю про робітничий клуб при фабриці, при підприємстві) перетворюється в таке місце, де формується громадська думка робітників. Тепер, останнім часом, особливо почали розвиватися стінні газети, і така стінна газета відображає життя заводу. Вона висміює майстрів грубих, неправних, висміює робітників, які недбало працюють, — одним словом, у стінній газеті відображається життя заводу. У тому підході, який дається стінною газетою, виявляється певне ставлення до всього того, що відбувається. Так виковується громадська думка, і чим більш вміло ведеться така стінна газета, тим більше вона відображає життя заводу, тим вдаліше вона висвітлює болючі місця; чим глибше вміє вона підходити до питань, роз-

виває біля того чи іншого факту, біля тієї чи іншої події агітацію (важливо часто схарактеризувати факт однією влучною фразою, яка глибоко западає в пам'ять), тим більше значення має стінна газета. Важливо, щоб стінна газета факти навколишнього життя вмiла правильно висвітлити і пов'язати з основними питаннями робітничого руху і радянського будівництва. Стінні газети, які почали останнім часом так швидко поширюватись, є великим завояванням для робітничого клубу. Поки це були поодинокі явища, вони такого значення не мали, але, оскільки вони стають масовим явищем, вони набувають величезного значення, бо сприяють перетворенню клубу в місце, де формується громадська думка робітників даного заводу.

Потім далі, ще одна сторона справи, яку вже знайдено,— це читання газет; прагнення до читання газет досить широке тепер у робітничих масах. Робота з газетою має надзвичайно велике значення. Чим глибше її буде поставлено, тим краще буде спаяно життя даного району з життям усього робітничого класу, з життям і міжнародною боротьбою пролетаріату. Робота з газетою, всебічна робота, вмiло поставлена, має бути поставлена на таку височінь, на яку поставлено роботу із стінною газетою. Робота із загальнополітичною газетою дещо, звичайно, інша, ніж робота із стінною газетою, але стінна газета підготовляє робкорів і для газети загальнополітичної, яка, звичайно, має величезне значення для виховання робітників даного району в дусі комунізму, в дусі ідеології пролетаріату.

Усе це ті завдання, які головним чином стоять перед місцевим клубом, що знаходиться при підприємстві, при якому-небудь заводі.

У професійних клубах до цих основних завдань, які залишаються тими самими завданнями, додається ще те завдання, яке особливо підкреслював Володимир Ілліч. Це завдання — виробнича пропаганда.

У нас питання про виробничу пропаганду закинута тепер профспілками — зовсім не в тому розмірі вона ведеться, не в тому масштабі, в якому слід було б її вести. У свій час Головполітосвіта почала цю роботу — роботу по виробничій пропаганді. Але, звичайно, Головполітосвіта не знаходиться безпосередньо на виробництві, і

це виходило трохи штучно. Головполітосвіта не могла вести тієї виробничої пропаганди, яку може вести профспілка, яка чудово знає потреби свого виробництва, окремі процеси свого виробництва.

Доцільну виробничу пропаганду можна вести тільки на заводі, і Володимир Ілліч вважав, що виробничу пропаганду треба передати в профспілки. Так це і було зроблено, але, очевидно, завдяки тому, що маси були в той момент ще пасивні і в той момент спілки ще не усвідомлювали всієї важливості виробничої пропаганди, вони не зуміли знайти належних форм її, повели її шляхом плакатів, шляхом лекцій і т. д. Тим часом, виробничу пропаганду повинні ставити на самому виробництві. Однак не можна відмовитися від виробничої пропаганди. Потрібно поставити її тепер в інших умовах, спочатку в клубі, об'єднуючи її з НОПом, а потім і на заводі.

Друге завдання профспілок — одне з найважливіших завдань — це завдання залучення всіх мас до профруху. Профрух мислиться як школа комунізму, і треба, щоб це не на словах була школою комунізму, а на ділі; і тому і клубна робота повинна так само ставити питання профруху на першому місці, обговорювати всі питання профруху і шляхом обговорення підготовляти громадську думку для того, щоб потім уже в певному профспілковому порядку ці питання могли б розв'язуватися; підготовляти в клубах громадську думку, викристалізувати її — це одне із завдань професійних клубів.

Потім ще одне завдання є в професійних клубів. Робітничі маси ще тісно зв'язані в нас із селом — це історично сформований факт. Сам характер виникнення у нас фабрик і заводів, період кріпосництва, коли приписувалися цілі села до тієї чи іншої фабрики, зміцнював цей зв'язок. Власник фабрик — поміщик — перекидав своїх робітників на літо в своє село, де вони працювали на землі, а взимку вони працювали на заводі. Потім, у пізніші часи, коли вже не було кріпосного права, такої політики додержували фабриканти. Вони старалися закріпити зв'язок робітників своєї фабрики з селом для того, щоб відокремити робітника від загальної боротьби робітничого класу, від загальних завдань, які стоять перед робітничим класом. Тепер залишився зв'язок з селом, але він змінив зовсім своє обличчя. Цей зв'язок

сучасного робітника з селом може бути запорукою того, що змичка між робітничим класом в цілому і між селянством, його бідняцькими і середняцькими верствами, може бути проведена досить широко, але форми цієї змички ще тільки починають знаходити. Крім такого природного зв'язку, як поїздка на село, необхідний організаційний зв'язок, необхідно не тільки, щоб робітник мав зв'язок із своїми родичами, але важливо, щоб робітнича організація була зв'язана з організацією, яка знаходиться на селі, з комітетом взаємодопомоги, з кооперацією, з хатою-читальнею, з тими організаціями, які вже є на селі і які теж ростуть і розвиваються. Ось ця змичка між робітничим класом і селом є загальним завданням робітничого класу.

Коли ми не хочемо впадати в синдикалізм, ми повинні враховувати роль робітничого класу як вождя всіх трудящих, ми повинні підходити до всіх питань не з вузькопрофесійної точки зору, а з точки зору всього руху в цілому. Ось чому ми повинні мати завжди завдання роботи на селі перед очима. І тепер, коли зростає самодіяльність не тільки в робітничих верствах, але і в бідняцьких і середняцьких верствах села, настав надзвичайно сприятливий момент для розгортання роботи на селі. Тепер надзвичайно важливо, щоб профспілки в своїх клубах мали певний селянський відділ, куди б зверталися робітники даного виробництва по довідки, що стосуються села, щоб робітника, який приїхав із села, могли б направити прямо в цей відділ, до товариша, який завідує цією справою і який міг би йому дати необхідні довідки.

У нас дуже часто профспілки зосереджували свою увагу лише на поліпшенні становища робітників, лише на їх суто професійних інтересах, і це роз'єднує робітників з селянами, а нам важливо, щоб по всіх лініях нашої роботи відбувалася змичка, в тому числі і в клубній роботі. У нас є цілий ряд виробництв, де робітники дуже зв'язані з селом. Наприклад, текстильники, залізничники, цукровики і т. д.— вони всі безпосередньо зв'язані з селом, і необхідно, щоб у клубах цих спілок велася робота, яка обслуговує не тільки робітників, але також обслуговує і село. Треба, щоб ця культурна допомога селу йшла правильним руслом.

Перейду тепер до питання про районні клуби. Мені здається, що районні клуби тепер, спираючись на клуби місцеві, можуть набути винятково важливого значення. Звичайно, районний клуб повинен мати на увазі роботу свого району в цілому. Треба думати, що тепер уже відживає та боязнь розширення клубної роботи, яка відчувалася в минулому.

Наприклад, боялися клубів при домових комітетах. Мені здається, що необхідно тепер, щоб кожний районний клуб ставив перед собою мету розвинути клубну діяльність до найширших розмірів в усьому своєму районі. Мені здається, що тепер районний клуб повинен бути відповідальним за постановку роботи всіх місцевих клубів, за кількість цих клубів і за те, як робота в цих місцевих клубах ставиться.

При великих фабриках і заводах є клуби, але й при більш дрібних виробничих одиницях можуть бути свої куточки — зачатки клубів. Повинні бути також осередки, де б велась робота по закріпленню нового побуту, по виявленню громадської думки, по зв'язку даного підприємства або невеликого виробничого осередку з усією роботою робітничого класу. Нам потрібно прагнути, щоб таких клубів створити якомога більше. Такий клуб може бути навіть без керівників; клуб домового комітету або якої-небудь майстерні зуміє сам організуватися і власними зусиллями провести роботу: читання газет, видання стінгазети і т. д. Можливо, такий клуб буде дуже бідно обладнаний, але він виконуватиме велику, дуже потрібну тепер роботу. І найважливіше — взяти цей клуб у поле свого впливу і влити його роботу в загальне русло. Звичайно, це можна зробити не шляхом офіційного нагляду, а шляхом такої постановки роботи центрального клубу, щоб став можливим облік місцевих клубів. Однією з форм роботи центрального клубу може стати колективний облік роботи місцевих клубів, щоб кожний клуб міг зробити звіт про свою роботу; тоді всяка нова робота, всяка місцева ініціатива обговорювалася б членами клубів і встановлювалися б найбільш бажані форми роботи. Якби вдалося поставити таку форму обліку, тоді не було б страшним створення окремих клубів, куди не можна дати керівника; тоді вся робота клубів була б на виду і центральний клуб спирався б на місцеві клуби,

які б розвивали свою роботу, звичайно, орієнтуючись на місцеві умови і на ті умови, які для даної майстерні, житловариства або чогось іншого були б більш актуальними і ставали б центром їх уваги. Кожний клуб, звичайно, мав би своє обличчя і свою індивідуальність.

Чим більше розвиватиметься самодіяльність мас, тим більше індивідуальний відбиток матиме кожний клуб. Клуби, які створюються з центру, можна створювати за одним зразком, але ті, які основуються на самодіяльності мас, будуть різноманітні, і те чи інше обличчя клубу залежатиме від того, які робітники є його членами, робітники якого виробництва, якої фабрики і т. д. Ось ця різноманітність в обличчі клубів, на мою думку, не є чимсь небажаним; навпаки, вона є показник самодіяльності мас і тому є чимсь надзвичайно бажаним. Потрібно тільки вміти зібрати роботу всіх клубів, врахувати її і зв'язати в один спільний вузол.

Потім я уявляю собі, що робота районного клубу зовсім не повинна бути схожою на роботу місцевих клубів. Коли в місцевому клубі стінна газета відображає життя даного підприємства, даної майстерні і т. д., то в районному клубі стінна газета, звичайно, може відображати і повинна була б відображати не ці поодинокі і дрібні факти, що мають значення для окремих клубів, а повинна відображати великого політичного значення факти, які-небудь події, що мають значення для всього даного району, для всієї країни, для всього робітничого руху, а не для окремої фабрики. Крім того, цей районний клуб повинен вміти зібрати навколо себе всіх працівників даного району, зуміти використати кожного з того боку, з якого його можна використати. Такий районний клуб зможе зміцнювати роботу окремих місцевих клубів. Припустімо, місцевий клуб веде роботу з газетою в себе на фабриці. Робітників цікавить, скажімо, питання фінансове; керівник в міру сил своїх пояснює ці питання, але, для того щоб поглибити роботу окремих клубів, районний клуб може організувати лекції з фінансових питань, які, як він знає, цікавлять робітників.

Мені здається, що завдання районного клубу і полягає в тому, щоб допомогти підвести базу під роботу в місцевих клубах, і районний клуб повинен на себе брати ті завдання, які не можуть виконати окремі міс-

цеві клуби. Крім того, мені здається, що в районного клубу (або центрального клубу) повинні бути і певні місцеві відділення, у вигляді місцевих клубів, які б задовольняли потреби неорганізованої маси. Одне із завдань клубу — це залучити не тільки організовані, але й неорганізовані маси до клубної роботи, щоб через клуб підвести маси до організації, пробудити інтерес до цілого ряду питань, в тому числі і до питань політичних. І тому відштовхувати зовсім неорганізовані маси було б неправильним.

На закінчення відмічу, що ті форми клубної роботи, які тепер ростуть знизу, увібрали в себе дещо від тих, що переважали раніш. Наприклад, від першого періоду залишилась театральність: піонери вміють досить театралью пройти з барабанным боєм, октябрини обставлені цілою імпровізованою обрядністю і т. д. Це якась широка театральність, але інша за змістом, ніж стара театральність, театральність, яка має велике значення, тому що вона впливає на емоціональну сторону і пов'язує особисте життя з громадським і, що надзвичайно важливо, допомагає тому, щоб комунізм увійшов у плоть і в кров, щоб він був не тільки теорією, а щоб був кусочком життя. Тепер завдання так і стоїть, що треба спаяти життя з комунізмом, проїняти його все комунізмом, і мені здається, що в цьому відношенні клуб може відіграти велику роль.

Період агітації теж залишив на клубі свої сліди: агітація надала клубові характеру злободенності. У першому періоді розвитку цієї злободенності не було. Елементи злободенності були внесені в той період, коли клуб був перетворений у своєрідний агітпункт. Ця злободенність залишилась: із злободенністю зв'язана газета, політичні звіти, зв'язане кіно — уся ця злободенність входить у роботу клубу. Звичайно, і театральність, і злободенність — орієнтація на сучасність, на поточний момент — залишились і в сучасних, що складаються в нові, формах клубної роботи.

Мені здається, що з'їздові треба особливо уважно поставитись до всього зростання нових форм клубної роботи, потрібно намітити план роботи в цьому напрямі, уважно поставитись до цієї сторони справи, щоб не заглушити паростки, а створити таку атмосферу, де б вони

могли повністю розгорнутись. Це завдання велике, воно значно складніше, ніж просто дати спектакль у клубі або провести яку-небудь агітаційну кампанію. Воно потребує від керівників уміння жити з масами, уміння спостерігати маси, прислухатися до їх інтересів, бачити, на що спрямовується центр уваги маси. Усі ці сторони справи надзвичайно важливі для нової форми роботи. Я думаю, що одне з найбільш насущних завдань цього з'їзду — підійти до всіх цих питань. Дозвольте побажати з'їздові успіху в його роботі.

1924 р.

ДО ПИТАННЯ ПРО АНТИРЕЛІГІЙНУ ПРОПАГАНДУ

Як найдоцільніше вести антирелігійну пропаганду?
Щоб правильно відповісти на це питання, треба подивитись, в чому заховані корені релігійності.

ОДНА З КОРИННИХ ПРИЧИН РЕЛІГІЙНОСТІ —
У БЕЗЗАХИСНОСТІ ЛЮДИНИ ПЕРЕД ЛИЦЕМ ПРИРОДИ

Чим пряміша залежність людини від природи, тим більша в неї потреба знайти десь якийсь захист від грізних і згубних для неї явищ природи.

Згадаймо вірш Некрасова:

...І за припинення лютого голоду
Молиться щиро народ.
В нього я настрої сумніший, суворіший
Рідко коли зустрічав¹.

Відомий факт, що селяни більш релігійні, ніж робітники. Буде хороший урожай чи ні — залежить від того, чи піде вчасно дощ, чи буде досить тепла і т. ін. Селяни, навіть ті, які чудово знають, що таке гроза та ін., схильні все ж пояснювати своєчасність дощу і т. ін. волею божою. «Всі під богом ходимо», — говорять вони. Робітники, які часто знають про явища природи не більше, ніж селяни, значно менш релігійні: вони почувають не стільки свою залежність від бога, скільки свою залежність від майстра, від директора фабрики. Дуже релігійні моряки.

¹ З вірша «Молебень» М. О. Некрасова. — *Ред.*

Треба пояснити причину явищ природи. Це необхідно. Але найголовніше — це навчати селян оволодівати силами природи, регулювати ці сили, використовувати їх, примушувати служити собі. В цьому головне. Треба навчити селянина, як боротися з посухою, як доглядати худобу, як провести в себе на селі електрику і т. д. Необхідно антирелігійну пропаганду тісно пов'язувати з виробничою пропагандою. Треба не тільки розповідати, але й показувати, як можна примушувати служити собі сили природи.

Чим більшою стає влада людини над природою, тим людина стає незалежнішою від неї, тим менш релігійною вона стає.

Висновок: 1) треба пояснити явища природи і тісно пов'язати ці пояснення з показом того, як примушувати собі служити сили природи; 2) треба пояснити, що захисту в бога людина шукає через свою безпорадність.

НЕОРГАНІЗОВАНІСТЬ, БЕЗПОРАДНІСТЬ ПЕРЕД СИЛАМИ СУСПІЛЬНОГО РОЗВИТКУ

Але не тільки перед природою почуває себе беззахисною людина. Вона беззахисна і перед невідомими їй суспільними силами. Чому один багатий, а інший бідний? Одному «щастить у житті», а на іншого «всі кози скачуть»? Не інакше, як бог... Так міркують звичайно темні і затуркані люди. *Пояснювати хитру механіку суспільного ладу, хід його розвитку так само важливо, як і пояснювати, чому буває гроза.*

У капіталістичному суспільстві людина людині ворог. Відбувається боротьба між великими капіталістами, відбувається глуха боротьба серед дрібної буржуазії. Людивласники самотні. А самотня людина страшенно безпорадна. Вона перестає бути безпорадною, коли об'єднується з іншими. Жінка, прикована до дому, звичайно значно більше самотня, ніж чоловік, який буває частіше серед людей. Може, тому жінки такі й релігійні. Об'єднання трудящих, їх спільна боротьба знищують самотність людей. «Пролетарі всіх країн, єднайтеся!» — це величезний інтернаціональний лозунг, який вириває коріння релігійності.

Висновок: 1) треба пояснювати будову сучасного суспільства, висвітлювати боротьбу, що відбувається, показувати, куди йде суспільний розвиток; 2) треба вказувати, що тікати від самотності треба не в церкву, а в спілку, на мітинг, в організацію. «У єднанні — сила».

РЕЛІГІЯ ДІЄ НА ПОЧУТТЯ

І ще тому міцно тримається релігійність, що ходіння до церкви, виконання обрядів задовольняє потребу в спілкуванні: люди сходяться разом, об'єднуються хоч на час у спільному почутті. Богослужіння впливає на почуття, дає яскраві емоціональні переживання.

Найвпливовіша релігія — католицька — особливо дбає про вплив на почуття: церковна благоліпність, квіти, прикраси, хоровий спів, музика — усе спрямовано на те, щоб пов'язати релігію з пробудженням почуттів. Той же смисл має прикрашання православних церков, благосний церковний спів, церковний дзвін і т. д.

Висновок: необхідно масі дати що-небудь взамін — клуб, кіно, театр і т. п.

НАУКА ПРО ВСЕСВІТ

Підійдемо тепер до того, що являє собою релігія по суті. З одного боку, в релігії відбивається певне світорозуміння, з другого — вона дає правила поведінки, «кодекс моралі».

У кожній релігії відбивається звичайно той погляд на світ, який існував у той час, коли виникла дана релігія. Адже був час, коли навіть найбільш учені люди думали, що Земля плоска, що небо — це щось подібне до скляного купола, зовсім не знали, що таке місяць і зірки і т. ін. І в релігіях стародавнього походження відбивається саме такий погляд на природу. З того часу наука далеко пішла вперед, і давніше уявлення про світ мало хто сприймає серйозно. Навіть у народних школах пояснюють, яку форму має Земля, що таке небесне склепіння, яким великим є Сонце і т. д. і т. п. Але робітники глухих місць, і особливо селяни, часто зовсім не обізнані з досягненнями сучасної науки і приймають уявлення про Всесвіт, про Землю і небо, висловлене в релігійних

книгах, за правдиве, через те що вони не знають, як дізналися, що старий погляд неправильний, і як дійшли до сучасного наукового світорозуміння.

Висновок: треба пояснювати, що і чому неправильне в релігійному світогляді і як узнали, що старий світогляд неправильний.

ВИКРИВАТИ СУТЬ РЕЛІГІЙНОЇ МОРАЛІ

Але погляд на природу — старе світорозуміння — становить тільки немовби рамку, в яку вставлена сама суть релігії — це мораль, певний ряд правил поведінки. Релігійна мораль — ось де основа нашого ворожого ставлення до релігії. Коли ми будемо розглядати релігійну мораль з точки зору пролетаріату, ми побачимо, що в наявних релігіях ця релігійна мораль служить на користь багатих, пануючих. Наприклад, християнська мораль учить смирення, непротивлення злу. Буржуазії, поміщикам, царській владі, які були гнобителями, які гнобили неїмущих, дуже вигідна була проповідь смирення народним масам: їм було дуже вигідно, щоб ці маси думали про царство небесне, а не думали про те, щоб тут, на землі, влаштуватись так, щоб було всім добре, і про те, як скинути гнобителів. Ось чому царська влада так охоче підтримувала православ'я, ось чому царські міністри, всяке велике панство, яке не вірило ні в бога, ні в чорта, ходили до церкви. Треба було показувати приклад народові, щоб спокійно правити, треба було одурманювати народ. *Релігійній моралі, згідно з якою людина відповідає за свої вчинки лише перед господом богом, згідно з якою вона керується лише бажанням дістати тепленьке місце в царстві небесному, повинна прийти на зміну комуністична мораль. Згідно з комуністичною мораллю кожна людина повинна керуватися в своїх вчинках не своїми інтересами, а інтересами спільними.*

Вона повинна жити і працювати на загальну користь. Комуністична мораль учить, що в цій роботі на загальну користь полягає найвище людське щастя.

Злити свою роботу, свою боротьбу, своє життя з роботою, боротьбою, життям трудящих мас — в цьому полягає комуністична мораль. Треба це робити не тому, що так велить якийсь господь бог, а тому, що це дає

людині таку радість, таке щастя, як ніщо інше,— життя її стає яскравіше, барвистіше, сила її зростає, тому що спирається на силу мас, кожне переживання стає глибшим...

Нова, комуністична мораль, що виросла з середовища організованого пролетаріату, стане згодом мораллю всіх трудящих і з корінням вирве всяку релігію, всяку віру в міфічного бога.

В и с н о в о к: під час ведення антирелігійної пропаганди треба викривати суть релігійної моралі, викривати її непролетарський характер і протиставити їй нову, комуністичну мораль.

1924 р.

ХАТА-ЧИТАЛЬНЯ І ЧЕРВОНІ КУТКИ

Ми прагнемо до того, щоб усю Росію вкрити мережею хат-читальень. Найближчим своїм завданням ставимо, щоб у кожній неукрупненій волості мати хату-читальню. Однак ми повинні будувати ці хати-читальні так, щоб не руйнувати зародків політосвітроботи, які виникають у навколишніх селах, а, навпаки, дбайливо вирощувати їх. *Волосна хата-читальня повинна допомогти сусіднім селам завести в себе червоні кутки*, які при сприятливих умовах можуть вирости в місцеві хати-читальні. Ці червоні кутки можуть виникати при різних закладах: при школах, кооперативних чайних, при залізничних станціях, при сільраді, а то й просто в хаті якого-небудь селянина, який погодиться, щоб у нього в хаті збиралися громадяни для спільного читання та обговорення газет і брошур.

Волосна хата-читальня повинна не тільки допомогти селянам сусідніх сіл заводити червоні кутки, але й тримати з ними міцний зв'язок — налагодити постійне обслуговування їх газетами і книжками, довідками і вказівками. Якщо є на селі який-небудь культзаклад, гуртки, культосвіта і т. п., треба з ними зв'язатися і використати активність їх членів для організації хати-читальні, куди вони і увійдуть організованим ядром. Адже важливо, щоб всюди відбувалася робота, щоб всюди були політосвітні осередки, які природно виростають і мають коріння в населенні. Нехай у кожному з таких осередків буде своє обличчя, важливо, щоб вони були

зв'язані з хатою-читальнею, нею обслуговувались, перебували під її впливом.

Може і так бути, що село, де знаходиться хата-читальня, дуже велике і хата не вміщує всіх бажуючих, тоді не біда, коли, крім хати, виникнуть два-три кутки, треба їх тільки зв'язати з хатою.

1924 р.

ЧИМ ПОВИННІ БУТИ КУТКИ імені В. І. ЛЕНІНА

(ВІДПОВІДЬ НА АНКЕТУ ТЕХНІЧНОГО БЮРО ГАЗЕТИ
«ЭКОНОМИЧЕСКАЯ ЖИЗНЬ»)

У відповідь на анкету, одержану мною від техбюро «Экономической жизни», скажу таке.

У своїй книжці, написаній у 1894 р., «Що таке «друзі народу» і як вони воюють проти соціал-демократів?» Володимир Ілліч у першому ж розділі співчутливо наводить вірш, взятий Каутським до своєї книжки про економічне вчення Карла Маркса: «Ми хочемо, щоб нас менше шанували, та зате старанніше читали!»¹.

Гучне прославляння, надмірне шанування якого-небудь революційного діяча викликало у Володимира Ілліча завжди зауваження: «Ну, перетворюють його в ікону». У «Замітках публіциста» в 1920 р. Володимир Ілліч писав: «...ми не допустимо перетворення лозунга «диктатура пролетаріату» в ікону...», «...на ікону треба помолитись, перед іконою можна перехреститись, іконі треба поклонитись, але ікона нітрохи не міняє практичного життя, практичної політики»².

У своїй книжці «Держава і революція» Володимир Ілліч пише про великих революціонерів, що «після їх смерті робляться спроби перетворити їх у нешкідливі ікони...»³.

Я думаю, що наведені цитати говорять ясно, чим повинні бути кутки імені В. І. Леніна: вони повинні бути спрямовані не на прославляння його імені, а на ознайомлення мас з його поглядами.

¹ В. І. Ленін, Твори, т. 1, стор. 112.

² В. І. Ленін, Твори, т. 30, стор. 322, 323.

³ В. І. Ленін, Твори, т. 25, стор. 347.

При кутках неодмінно повинні бути бібліотеки, куди має входити якнайбільше творів Володимира Ілліча в таких виданнях, які особливо зручні для розповсюдження: статті і промови, підібрані з окремих питань,— а також твори інших авторів, які дають зведення поглядів Володимира Ілліча в тих чи інших питаннях, служать немовби рекомендаційною інструкцією до читання статей Володимира Ілліча.

Бібліотечка повинна давати одну-дві біографії з найбільш ділових, де менше всяких фантастичних оповідань з життя Володимира Ілліча, які звичайно перекручують його особу, і більше даних про його діяльність. Треба також дати матеріал про ставлення Володимира Ілліча до мас і мас — робітників, селян, пригноблених національностей — до нього. Необхідна історія РКП(б): з історії партії взагалі треба дати якнайбільше.

У кутку неодмінно повинні бути розвішані списки статей і промов Володимира Ілліча з окремих питань — коли можна, з коротким викладом їх основних думок, з цитатами. Списки можна вміщувати на плакатах з малюнками. Що ж до лозунгів, то їх треба брати здебільшого з творів Ілліча, які відносяться до останніх років, брати найбільш життєві, такі, що мають практичне значення і для даного моменту: про пресу, про культуру, про кооперацію, про селянство, про революцію, про держ-апарат, про роботу серед жінок, про завдання молоді і т. д. Найкраще було б доручити вибір лозунгів ленинським гурткам, які треба зв'язувати з кутками.

З портретів Володимира Ілліча найкраще брати ті, які зображують його в дії: коли він сидить над «Правдою», виголошує промову, робить запис, слухає оратора.

Скульптури всі дуже потворні — їх краще не вміщувати. Хороща тільки маска, знята з Ілліча в першу ніч після смерті¹.

Картин, подібних до безглуздої картини «Ілліч, який грає в шахи» або «Есерка, що стріляє в Ілліча», ні в якому разі вішати в кутках не слід.

Добре мати грамофон з пластинками промов Ілліча.

¹ Робота скульптора Меркурова.— *Прим. автора.*

ДОПОВІДЬ ПРО РОБОТУ НА СЕЛІ НА НАРАДІ НАРКОМІВ ОСВІТИ

ПРО МЕТОДИ СІЛЬСЬКОЇ РОБОТИ

У нас є відділ по роботі на селі, метою якого є допомогти цій роботі в галузі організації хат-читалень і всіх видів політосвітньої роботи, налагодити цю роботу і спрямувати її в правильне русло. Коли ми розглянемо методи роботи і зміст її, то ми побачимо, що у відношенні змісту робота ця потребує ще дуже багато, тому що ми схильні ті методи роботи, які ми застосовуємо в наших міських умовах і які цілком прийнятні для постійної роботи з робітниками, переносити і на село.

Потім часто-густо висувають питання, в напрямі яких важливо пробудити самодіяльність населення,—скажімо, Доброхім, Доброліт, МОПР; ці питання висуваються і в партійному порядку, проводяться шляхом кампаній на селі. Влітку 1924 р. мені довелося спостерігати, як у Ростові-на-Дону, у місцевості, охопленій недородом, де в селян центром уваги було питання про те, як прожити зиму, студенти університету, вирушаючи на літню практику, поставили своїм завданням пропаганду МОПРу і Доброхіму. Той, хто знає село, може собі уявити, яка картина виходить: вся увага селян зосереджена на питанні про те, як проіснувати, а тут до нього йдуть з агітацією МОПРу і Доброхіму. Смісл і зміст такої революційної агітації зовсім пропадають, тому що селянинові в дану хвилину не до цього. Застосування тих методів, якими ми працюємо в місті, на селі вимагає перегляду. Необхідно значно уважніше орієнтуватися на село і на його потреби.

ТРЕБА ДИФЕРЕНЦІЮВАТИ РОБОТУ НА СЕЛІ

Питання вивчення села, його господарства, побуту і т. д. повинне проводитись не за шаблоном; вивчення села має бути диференційоване. Скажімо, в Башкирській республіці одні умови господарства, на Україні — інші, в РРФСР — ще інші і т. д. Коли ми хочемо, щоб наша агітація і пропаганда нашої роботи на селі зачіпали селянство і просвіщали його, то нам необхідно дійсно вивчити особливості кожного району. Коли ми працюватимемо за шаблоном, то ніколи не позбудемося клопоту. Я думаю, що товариші з інших республік поділяться з нами своїм досвідом у цьому напрямі.

Наприклад, питання про літературу на селі. Ми не можемо ще знайти необхідний для селянина тип популярної літератури, прийнятної для села. Так само книжки з сільського господарства. Часто-густо ці книжки зовсім не орієнтовані на село. Ця література не враховує тих умов, в яких існує село. Часто буває, що який-небудь метод роботи, цілком прийнятний у радгоспі або великому господарстві, є зовсім непридатним для селянського господарства; селянин знаходить його в популярній книжці і не знає, що з цим робити. Він починає дивитися на сільськогосподарську літературу, як на літературу, в якій говориться щось таке, що зовсім не має ніякого відношення ні до його життя, ні до його господарства. Потім серед популярних книжок майже зовсім немає книжок із животрепетних питань на селі: з питань землеустрою, комітетів селянської взаємодопомоги і т. д.

Я думаю, що зміст роботи в різних республіках має бути трохи різний, залежно від побуту республік, від особливостей економічних умов і т. д.

Коли ми візьмемо роботу в хатах-читальнях (а ця робота — питання надзвичайної важливості), то ми побачимо, що поки в більшості хат-читалень є тільки досить сильні драматичні гуртки, але не гуртки, які б займалися обслуговуванням найбільш животрепетних питань сільського життя. Добре, коли є гурток з сільського господарства, але коли він і є, то звичайно він веде роботу без певного плану; а тим часом вся робота хати-читальні повинна вростати в найважливіші сільські питання, тим

більше що досі в селян є такий погляд на хату-читальню, що там займаються не зовсім діловими питаннями: туди можна піти тільки іноді подивитися веселий спектакль.

СТІННА ГАЗЕТА НА СЕЛІ

У нас нема посібника по проведенню стінних газет, а тим часом стінна газета на селі має величезне значення: вона вносить гласність — коли, звичайно, вона правильно поставлена, — а це дуже важливо для життя села, бо коли з'являється яке-небудь животрепетне повідомлення в стінній газеті на селі, то все населення цим дуже цікавиться. Тому можна сказати, що ця частина роботи хати-читальні надзвичайно важлива. Важливо поставити стінну газету так, щоб вона відбивала інтереси села.

Біля стінної газети можуть, звичайно, виростати і сількори, які писатимуть і на місця і в центр. Звідси зовсім ясна необхідність вкласти більш серйозний зміст у роботу нашої хати-читальні в розумінні обслуговування її книгами у вигляді пересувних бібліотек...

Таким чином, навколо хати-читальні ми можемо зосередити велику культурну роботу, коли ми включимо туди і роботу лікаря, і роботу агронома, і взагалі роботу всіх інтелігентних сил і будемо з кожного брати те, що він може дати. Таку ділову, серйозну роботу для селян ми можемо організувати; і коли б ми захотіли оцінити діяльність хати-читальні, то ми передусім повинні були б звернути увагу, наскільки до роботи залучені всі інтелігентні сили села і наскільки вся ця робота об'єднана...

ВАЖЛИВА НЕ ФОРМА, А ЗМІСТ

У нас взагалі існує досить первісний підхід щодо цього. Наприклад, XIII з'їзд партії постановив, що в кожній волості повинна бути хата-читальня. Дехто зробив з цього такий висновок: потрібна хата-читальня, а все інше треба закрити. З Тамбовської губернії приїжджав сюди сількор і розповідав, що в них закривають культосвіту тому, що в сусідньому селі влаштовується хата-читальня. Культосвіта, про яку говорив сількор, виконала велику роботу по залученню масового селян-

ства до кооперативу, і закривати її ні в якому разі не можна. Ми домовилися з цим сількором, що важливо зробити так, щоб культосвіта зв'язалася з хатою-читальнею: поставила б спектакль, виручку від якого віддала б на організацію хати-читальні, а далі повести справу так, щоб поступово хата-читальня покладала на цю культосвіту ту чи іншу роботу. Треба сказати, що втискувати в одні й ті самі форми роботу, що ведеться в різних місцях, неможливо. У кожній місцевості форми можуть бути різні; важлива не форма, важливо, щоб зміст, який вона містить у собі, був такий, який нам потрібно; треба прагнути до об'єднання роботи, до ліквідації організаційної відірваності. Одне з основних завдань — якнайширше розкинути вплив хат-читалень поряд з розвитком і інших організацій...

ПРОФСПІЛКИ І РОБОТА НА СЕЛІ

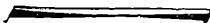
Треба сказати, що профспілки недооцінюють тієї ролі, яку вони можуть відіграти в справі свого впливу на село. Верхівки профспілок цією роботою мало цікавляться, і здебільшого кваліфіковані робітники мало на це відгукуються. Але низи профспілок в цілому ряді галузей, спеціальностей надзвичайно цікавляться питаннями, що стосуються села,— залізничники, цукровики, Всеробітземліс, гірники, торф'яники, текстильники, нархарч; цілий ряд працівників за професією належить до числа тих робітників, які ще зберегли зв'язок з селом. Треба сказати, що цей зв'язок робітника з селом становить особливість РРФСР. У нас робітники ще зберегли зв'язок з селом і тому відчують великий інтерес до села. Це, звичайно, треба було б дуже широко використати, але профспілки байдуже ставляться до цього.

Недавно в партійному порядку обговорювалося питання про необхідність послати на село якнайбільше комуністів. Коли посилати їх у звичайному порядку мобілізації, то це не дає позитивних результатів. Коли на село приїжджає людина, хоч би це був сам нарком, але коли він села не знає, то на нього дивитимуться як на чужого. Але організація партійців-робітників, які їдуть на село як свої, організація, виражена в формі земляцтва або в яких-небудь інших формах,— така організа-

ція надзвичайно важлива, бо через неї ми можемо мати зв'язок з селянством.

Мені хотілося б заслухати від товаришів з інших республік їх погляд на цю роботу. Цікаво було б узнати, як у них ця робота йде: чи стоїть вона також у центрі уваги і які явища її супроводять.

1924 р.

ЧИ МАЮТЬ ПРАВО СЕЛЯНИ ЧИТАТИ МАРКСИСТСЬКУ ЛІТЕРАТУРУ?

Марксизм — наукова теорія, яка допомагає розкрити і осмислювати навколишню дійсність, теорія, що допомагає розуміти, куди йде суспільний розвиток. «Учення Маркса всесильне, тому що воно вірне»¹, — писав Володимир Ілліч у статті «Три джерела і три складові частини марксизму». Учення Маркса найближче і найзрозуміліше робітничому класові. Однак вихідці з будь-якого класу можуть визнавати вірність учення Маркса і стати революційними марксистами, послідовними учнями Маркса. Наочним доказом того є сам т. Ленін, не робітник за походженням. І саме тому, що вчення Маркса вірне, воно в період перехідний від капіталізму до соціалізму ставатиме все більш і більш загально визнаним. Все більша і більша кількість людей, і робітників і не робітників, читатиме Маркса, вивчатиме його, ставатиме завдяки цьому свідомішою.

Наша країна — Союз Радянських *Соціалістичних Республік*, ми переживаємо перехідну епоху від капіталізму до соціалізму, тому нічого нема дивного, коли все більша кількість громадян захоче вивчати марксизм. Комуністична партія повинна всіляко допомагати їм.

«Ну, звичайно. Який же може бути сумнів? В чому справа?» — запитає здивований читач.

Я б не стала про це писати, коли б не довелося спостерігати, як те, що потрібно знати *всім* взагалі, наприклад, біографію Володимира Ілліча, дозволяють слухати не всій фабриці, а лише партосередку.

¹ В. І. Ленін, Твори, т. 19, стор. 3.

А ось справжня подія, що мала місце в Саратовській губернії Балашовському повіті Пугачовської волості. Наркомосу РРФСР надійшла копія паперу, надісланого саратовському губернському прокуророві:

«Травня 7-го дня 1925 року Гривсько-Красавським сільполітосвіткомом було порушено клопотання про висилку марксистської літератури по вивченню родоводу сучасного комунізму вказаним сільполітосвіткомом, тому що селу така необхідна, особливо для політосвітпрацівників, що Наркомос задовольнив, вислав літературу згідно з накладною, надісланою сільполітосвіті, за № 828/6 у кількості 149 штук, відпущено згідно з наказом № 1825, які й надійшли в Макаровське поштове відділення на адресу сільполітосвіткому із ст. Гривок, але таке, не маючи ніяких законних прав, і без документів, видало книги відповідальному секретареві Пугачовського волосного комітету партії т. Пожарському, що за законом РРФСР суворо забороняється, тобто відсилати пошту не за адресою, а тому просимо згадане розслідувати і винних віддати до суду за існуючим законоположенням, тому що Радянська держава приділяє всю увагу на виховання селянства, не шкодуючи ніяких засобів, а подібне явище в корені гальмує.

Головполітосвітком, він же і відповідальний секретар осередку РКП(б) — Дякін».

Цю заяву написано 15 липня 1925 р., після того як секретар Пугачовського волкому т. Пожарський на пропозицію повернути книги відповів: «Оскільки книги є марксистського характеру і зовсім не підходять для села, то книги повернуто не буде, про що повідомляю в Головполітосвіту нашим відношенням. 13 липня. Пожарський».

Виходить, що селяни не мають права читати марксистську літературу, підбрану Головполітосвітою.

Добре, що секретар партійного осередку вміє протестувати і вимагати додержання революційної законності, — а коли б це було не так?

Така сваволя — пережиток старих часів. Але є вже і ознаки того, що такому самодурству буде скоро покладено край. Доказом цього — протест т. Дякіна.

ПРО КЛУБ

З розвитком промисловості природно зростає і активність робітників, їх прагнення розібратися до кінця в цілому ряді основних питань, зрозуміти, усвідомити життєві зв'язки в усій їх складності. Смішно думати, що курси політграмоти можуть замінити ту глибоку роботу думки, яка відбувається і буде все поширюватися з кожним роком в надрах робітничого класу. Курси політграмоти, при умові, що вони складені не доктринерськи, у кращому разі можуть допомогти лише тій самостійній роботі думки, без якої не може бути справжньої переконаності. Партія сильна не зовнішньою дисципліною, а дисципліною внутрішньою, яка дається тільки переконаністю. Можна закінчити партшколи всіх ступенів, відповісти з усіх питань «на ять» і все ж залишитися внутрішньо чужою партії людиною.

Для того щоб розібратися в основних питаннях суспільного життя, людям треба мати можливість поговорити між собою, поділитися своїми міркуваннями, почути на них товариську, уважну відповідь, посперечатися, спільно подумати.

Де може зробити це робітник? На заводі життя стає все більш розміреним, регламентованим, робота — напруженішою. Треба знайти якесь інше місце для бесід, для товариської розмови. Таким місцем може стати клуб.

Але в сучасному клубі надто багато опіки, регламентації: синя блуза, вечори самодіяльності, гуртки, концерти, кіно, фізкультура... Гучно згаяти час можна з ус-

Н. К. Крупська серед активістів хати-читальні. 1925 р.

піхом, але ні відпочинку, ні задоволення не виходить ніякого.

Тепер спостерігається таке явище. Пишно обладнаний клуб з бібліотекою, оркестром, сценою, шахами, радіо. Завод у кілька тисяч чоловік, до клубу заходить чоловік п'ятнадцять. А поряд, в казармі, — свій живий клуб. Сидять на підлозі, говорять голосно, не боячись ніяких представників та інструкторів, говорять відкрито про те, що лежить на душі. Заливається гармонія в тон настрою — і куди ближчою здається вона тим, що зібралися, ніж оркестри, які влаштовують у клубах для «розумної розваги робітників».

Робітники — не хазяї в більшості клубів, не вони визначають, що в клубі треба робити, не вони добирають керівників. Дискусія про клуби вперлася в питання про внутріклубну демократію. Треба знайти живі шляхи здійснення цієї внутріклубної демократії, що може найтісніше спаяти клубну роботу з працею і побутом робітників.

Тепер певні верстви заводських робітників розгортають велику відповідальну роботу. Однак ця робота розпорошена і не висвітлюється по-належному перед усіма масами. Клуб повинен стати своєрідним центром, де вся ця робота збиралася б до купи, обслуговувалася, де б вона проймалася соціалістичним духом. Коли б це вдалося, клуб став би для профспілкових мас могутньою «школою комунізму». Ось чому комуністи, члени профспілоку повинні брати в клубній роботі найактивнішу участь.

Один із засобів оздоровлення клубів — це перенесення буденної клубної роботи в обстановку, близьку робітникам. Необхідно перенести цю роботу в червоні кутки в цехах і гуртожитках. Потрібні індивідуалізація і поглиблення цієї роботи. У цеху і стінна газета, і виробнича пропаганда, і санітарія, і всяка інша робота набувають зразу іншого характеру. Треба давати якнайбільше ініціативи, наочних пояснень і виявляти в цій роботі якнайменше опіки.

Загальний клуб повинен якимось враховувати роботу окремих червоних кутків, виявляти її, влаштовувати спільні обговорення цієї роботи, повинен її об'єднувати, допомагати їй, доповнювати її.

І не треба роботу червоних кутків і клубів шаблонізувати, підганяти під загальний ранжир, треба тільки створювати сприятливі умови для розвитку різних видів клубної роботи, якнайменше нав'язуючи, якнайменше регламентуючи, залишаючи простір творчій роботі самих робітників і робітниць.

Багатьом здається, що це відмовлення від партійного і профспілкового керівництва. Якраз навпаки. Партійна пропаганда повинна буде вийти за стіни політгуртків, вона повинна пройняти собою всю роботу клубу і роботу кіно, інсценівки, читання, лекції та ін. Це ні в якій мірі не значить, що вся робота повинна перетворитися в якусь шаблонну, тріскучу агітку, але це значить, що в кіно зображатимуть не пожадливі руки, які шукають голого тіла, не побут кафе-шантанів, а справжнє життя мас з його боротьбою, перемогами і поразками. Звичайно, коли почати використовувати кіно для грубої тенденційної агітки, його перестануть дивитися, але коли навчитись дивитися на життя крізь мікроскоп марксизму, побачиш такі чудеса, відображення яких здатне буде викликати захоплення в кожного глядача і виховати його не гірше, ніж виховує будь-яка школа політграмоти. А радіо? Чи треба його використовувати? Аякже, але як? Послухайте, і ви почуете, як наше радіо часто лле воду зовсім не на млин Радянської влади.

Влітку 1925 р. один німецький комуніст розповідав мені (в чому, між іншим, не могло бути сумніву), як німецька буржуазія вміло використовує радіо і кіно в своїх цілях, яким просто могутнім засобом обману народних мас вони є. У свій час Володимир Ілліч писав і говорив про те, як важливо концентрувати пропаганду. Коли послухаєш іноді, яку дурницю несуть недосвідчені пропагандисти, які дрібнобуржуазні ідейки підносять вони, наприклад, сільському комсомолові, страшно стає. Радіо і кіно можуть відігравати в нас, в Радянській країні, через клуби і хати-читальні величезну виховну роль. В той час як ми тут ледве-ледве розкачуємось, буржуазія не дримає.

І вся робота в клубах повинна бути пройнята духом марксизму-ленінізму. Не в тому цей дух повинен виражатись, щоб розвісити всюди портрети Маркса і Леніна, а в тому, щоб з'ясувати їх підхід до питань.

Завідуючий клубом, керівник, повинен бути хорошим марксистом; нехай у клубах буде в десять раз менше опікунів — від цього буде тільки користь, але ті керівники, які залишаться, повинні бути вже на висоті завдання.

Адже в усіх дрібницях виявляється, чи розуміє керівник що до чого чи ні. Візьмемо питання про фізкультуру. Фізкультура може бути могутнім засобом оздоровлення населення, але в руках буржуазії фізкультура і спорт завжди були і є дуже дійовим засобом для відвернення робітників від робітничого руху, від класової боротьби.

Підіб'ємо підсумки сказаному.

Які лозунги щодо клубної роботи диктує нам життя?

По-перше, клуб повинен належати робітникам, вони повинні бути господарями в клубі, у клубі має розгортатися їх самодіяльність.

Якомога менше опіки над робітниками в клубі.

По-друге, необхідне марксистське поглиблення роботи, проймання всіх галузей клубної роботи духом марксизму-ленінізму.

Поглиблене марксистське керівництво.

По-третє, необхідне перетворення клубу в колектор (збирач) робітничої самодіяльності.

ПОВ'ЯЗАННЯ РОБОТИ ХАТИ-ЧИТАЛЬНІ З СІЛЬСЬКОЮ ГРОМАДСЬКІСТЮ

(ПРОМОВА НА КУРСАХ ПО ПЕРЕПІДГОТОВЦІ ЗАВІДУЮЧИХ
ХАТАМИ-ЧИТАЛЬНЯМИ І ВОЛОСНИХ ОРГАНІЗАТОРІВ)

Коли ми підійдемо до питання про те, яку роль може відіграти хата-читальня в підвищенні культурного рівня населення, то перше, що слід відмітити, — це те, що хата-читальня не просто заклад, який у такі-то години відчиняє свої двері і в такі-то години зачиняє. Насамперед необхідно підкреслити, що хата-читальня — це культурний центр, робота якого не може відбуватися тільки в чотирьох стінах. Це культурний центр, до якого повинні тяжіти всі культурні сили села, і притому такий центр, якому не байдуже, що на селі робиться. Звичайно, і тепер можна знайти хату-читальню, яка дивиться на справу не так. Але таких хат-читалень не так багато. Здебільшого бажання піднести культурний рівень населення в цілому є. Звичайно, в одних місцях це роблять більш уміло, в інших — менш уміло. Що хата-читальня — культурний центр села, необхідно особливо підкреслити. Та й саме життя диктує такий підхід до хати-читальні.

Що ж хата-читальня може зробити?

Перше завдання — підвищення рівня технічної грамотності. Ми й тепер спостерігаємо між хатою-читальнею і школою найтісніший зв'язок. Хата-читальня часто навіть міститься в школі, а коли вона працює нарізно зі школою, то необхідно пов'язати роботу хати-читальні з роботою школи. Часто буває і так, що хата-читальня на селі є, а школи нема. Та хата-читальня, яка добивається того, щоб школа була, завойовує собі авторитет у населення.

Буває й так: школа переповнена комсомолом і підлітками, сидить восьмирічний хлопчина і поруч — три-

надцятирічний хлопець. В таких випадках найкраще створити однорічну школу для підлітків або лікпункт. І в цій справі хата-читальня не повинна стояти осторонь.

Підростаючий молодняк — це будівники нового життя, і їх віднадувати від хати-читальні, від культурного центру, ніяк не можна. З них треба готувати помічників хати-читальні, організовувати, вчити.

Створити лікпункт коло хати-читальні дуже корисно. Необхідно, щоб у хати-читальні і вчитель і ліквідатор неписьменності бували, щоб вони звіти про свою роботу там робили так, щоб населення бачило, що хата-читальня цікавиться цією справою. І коли важливо, щоб селянин навчився грамоти, то не менш важливо ще, щоб було *що* читати. Технічна грамота набувається, але через невживання вона забувається. І ось треба, щоб одна балка кріпила іншу, треба, щоб технічна грамотність пов'язувалася з матеріалом для читання. Газета — могутній засіб для цього. І вона почала проникати тепер на село. А стінна газета, коли в ній обговорюються питання, що не дуже захоплюють населення, — мертва справа. Але ось в одній хати-читальні в стінгазеті за щось фінансового агента пробрали, і все населення пішло, щоб прочитати статейку.

Звичайно, невідомо, чи за діло пробрали цього фінансового агента, чи був він винуватий насправді, але коли в стінгазеті повідомляється факт, який хвилює населення, інтерес до читання зростає. Коли селянин бачить, що письменність вривається в його життя, вклинюється в нього, інтерес до читання в нього, звичайно, зростає.

Не із загальною агітацією за ліквідацію неписьменності треба виступати, а вживати цілий ряд конкретних заходів. На вчительському з'їзді говорили про те, що в деяких місцях школярі розподілені по хатах, в яких є неписьменні. Цей підхід корисно практикувати і в хати-читальні, вона завжди зможе зорганізувати групу дітей, яка взяла б на себе цей обов'язок.

Принести в хату, де є неписьменні, газетку і книжку — обов'язок школяра. В такому разі газета потрапляє до тих, хто не піде в хату-читальню. Все це — елементарні речі, але я думаю, що, коли ми хочемо з нашої хати-читальні зробити культурний центр, треба приділяти якнайбільше уваги дрібницям.

Тепер повернемося до газети. Вона має величезне значення, вона вривається куском нового життя, яке звідкись на село приходить. Правда, в газетах часто пишуть такою мовою, що не всякий селянин її зрозуміє, пишуть для людей, які закінчили середні навчальні заклади і вузи, і пишуть часто про речі, які селянинові не потрібні. Але все ж газета все більше і більше пристосовується до потреб читачів.

Тепер у будь-якій газеті є матеріал, який приступний навіть неписьменним. Іноді треба сказати тільки два-три пояснювальних вставних слова — і стаття буде зрозуміла. Але нам треба ще багато працювати, щоб створити популярну, приступну книжку або газету. У Головополітосвіті з наступного року буде організовано практикум, де громадські працівники, природники працюватимуть над тим, як писати для малописьменного населення популярно і приступно. У нас уже є такі книжки, які написано без іноземних слів, коротко, без підрядних речень, але й цього мало. Треба ще вміти і «зачіпити читача». Ви всі повинні спостерігати, як на читачеві позначається та чи інша книжка або стаття в газеті, і повідомляти нам про це.

Завідуючі хатами-читальнями пишуть нерідко: пришліть книжку *грунтовнішу*. Просять: пришліть Бердникова і Светлова¹, а то просять і «Анти-Дюрінг». Отже, є вже прагнення до більш ґрунтовної книжки, але ми все ж таких листів одержуємо дуже мало.

Робота з газетою дуже важлива, але треба вчити, як читати газету, що з газети брати, треба користуватися іноземним словником, треба, щоб було пов'язання з життям, треба брати з газети те, що, можливо, має відношення до життя саме даного села. Важливим є пов'язання життя з газетою.

Завідуючі хатами-читальнями пишуть, що агітують за передплату газет. Справу цю необхідно підсилити. Треба, щоб читали газети в червоних кутках, це буде наближення газети до читача.

Тепер про книжку. У нас у колекторі є готові набори для різних читачів: і для дітей, і для сільського хазяїна, для жінок, для кооператорів. Всякі питання, які перед

¹ Мається на увазі книга А. Бердникова і Ф. Светлова «Начала політґрамоты». Л., изд-во «Прибой», 1926.— *Ред.*

селом стоять, висвітлено там. Ці книжки ще потрібно вдосконалити. Давайте нам ваші відзиви про них.

Хочу спинитися ще на такому. У нас часто хата-читальня в Орловській губернії, наприклад, схожа на таку ж у Сибіру, а сибірська хата-читальня схожа на сармаську. Всі за одним зразком, за одним шаблоном працюють, а тим часом у кожній місцевості кожна хата-читальня повинна працювати по-різному, залежно від того, чим населення займається. Наприклад, візьмемо сільськогосподарські гуртки. І в Сибіру і в Астрахані вони повинні бути, але за змістом вони мають бути різними. У більшості наших клубів нема тих гуртків, яких вимагає життя, а є лише такі, які орієнтуються на молодь. Боюсь, що це не тільки в клубах, боюсь, що й на селі так. Скажімо, ось село, яке збирається переходити на новий землеустрій. Природно, що тут повинен бути гурток, який захопив би все село,— гурток землемірний. Таких не буває, але ж саме це хвилює село. Кооперативних гуртків на селі мало, а це для нас особливо важливо зараз. Так само стоїть справа з питаннями технічними.

У листах, звітах, які ми одержуємо від хат-читалень, нема вказівок на технічні гуртки. І нема також вказівок на гуртки кооперативні. На поглиблену гурткову роботу треба звернути більшу увагу.

Тепер далі. Сказати легко, як по картах все розклали, але проводити на ділі важко. Часто завідуючий хатою-читальнею опиняється в скрутному становищі, як без обладнання і людей усе це проводити в життя. Але ще Володимир Ілліч говорив, що ми не вміємо користуватися тим небагато чим, що в нас є. Наш інспектор, який обслідував Тверську губернію, розповідав, що одна завідувача хатою-читальнею там зуміла залучити до роботи всіх на селі — навіть учителя, який був зовсім старого гарту, і того залучила. Учитель цей виявився досвідченим садоводом, який любить, знає садівництво. Організувала завідувача гурток по садівництву, чоловік тридцять прийшло. Почали роботу, добилися великих результатів. На селі є або агроном, або хто-небудь з медичного персоналу. Завжди є люди, в яких є спеціальні знання, їх якраз і треба залучати. Коли завідуючий думає, що можна все власними руками і ногами зробити, це велика помилка. Молодь, яка стоїть у гушці життя, по-

винна розуміти, що власними ногами і руками багато не зробиш. Вся справа в організації. Хати-читальні мають навчитися не тільки залучати, але й зацікавлювати людину, щоб вона взяла участь у житті хати-читальні; треба добитися від спеціаліста, щоб він показав, розповів, як робити. Скажімо, мова йде про радгосп: там є агроном, він не бажає брати участі в роботі хати-читальні. Але, можливо, можна організувати молодь для садіння в радгоспі яблунь і т. п. і таким чином залучити на свій бік агронома. Те саме із школярами: передплатить зарادي залучення їх і вчителя педагогічний журнал, ви вчителя схилите на свій бік. Тепер уже рідко зустрічаються такі вчителі, яких нічим не зацікавиш.

Тепер на селі уже є організаційні осередки; є партійні осередки, є комсомол. З ними можна зв'язатися; можна зробити кооперації цілий ряд дрібних послуг по вивішуванню плакатів та ін. Важливо, щоб кооперація бачила, що хата-читальня зацікавлена її роботою; коли вона допоможе, наприклад, організувати крамничні комісії, вона зробить кооперації велику послугу. Так само і комітетам взаємодопомоги щодо цього хата-читальня надзвичайно багато може зробити.

Робота хати-читальні повинна бути тісно пов'язана з роботою сільради, цілий ряд послуг хата-читальня може зробити сільраді: виписки робити для неї і т. д. Відбуваються, наприклад, перевибори, важливо, щоб хата-читальня це питання висвітлила і дала б можливість громадянам провести це питання серйозно. Так само і в питанні з жінкою. Вона йде на громадську роботу, але не бачить у навколишніх підтримки собі, вона часто погано розбирається в багатьох питаннях. Потрібно і жінці допомогти.

Далі, візьмемо піонерів. Адже тут могутній рух. А треба сказати, що діти в нас дуже часто занедбані, часто їх сил не вистачає, щоб самим йти правильним шляхом, і комсомол не завжди може допомогу подати. Адже на одному барабанному бої, на одному показному далеко не поїдеш. Діти часто не знають, з якого кінця треба починати, треба їм у цьому допомогти.

Коли ми говоримо, що хата-читальня — культурний центр, то потрібно і можна через неї піднімати і всю культурну роботу.

На закінчення спинюся ще на одному питанні. У листах до нас пишуть, яке величезне враження справляє *кіно*. На Північному Кавказі показували кіно — вперше воно там було, — на екрані був Володимир Ілліч, враження вийшло величезне, думали, що живий до них Володимир Ілліч з'явився. Кіно — надзвичайно могутній засіб агітації, робоча людина мислить образами, і кіно її особливо хвилює, кіно розширяє горизонт, кіно вас і в надра землі переносить, і в повітрі ви літаєте, і на Північний полюс, і до тропіків. Кіно надзвичайно розширяє горизонт і дає дуже глибокі переживання. Говорять, що, коли в кіно показують «Броненосець «Потьомкін», всі глядачі всім серцем переживають те, що на екрані. І ось, коли бачиш, як глядач сприймає картину, розумієш, яку величезну виховну роль відіграє кіно. І буржуазія це чудово розуміє і використовує кіно в своїх інтересах. В Європі кіно спрямоване на те, щоб робітників роз'єднувати, а не об'єднувати, воно створює схилення перед багатством, національну ненависть, «квасний патріотизм». Ми підходимо тепер до того, щоб ставити своє кіно, і, коли вдасться піднести роботу на потрібну височінь, у наших руках буде могутній засіб, щоб піднести маси. Коли ми їх піднесемо, ми піднесемо і той революційний рух, який виховано всіма подіями останніх років. Щоб дух цей не вмер, важливо, щоб він продовжував жити в образах. У хаті-читальні необхідно використати кіно. Але дати треба таке кіно, яке зміцнювало б будівництво соціалізму, а не руйнувало його; важливо, дуже важливо турбуватися про те, щоб кіно проникало на село.

Інший могутній засіб агітації — це радіо. Буржуазія західноєвропейських країн та Америки дуже вміло використовує і його. У нас тільки-но створюється радіо, ще треба добирати матеріал для села, у нас тільки починається контроль за ним, за всім тим, що передається на село по радіо. Звичайно, коли радіо потрапляє на село, воно буде допомогою завідуючому хатою-читальнею.

Кіно і радіо надзвичайно могутні підйоми для обслуговування мас. Треба старатися, щоб кіно і радіо проникли на село, прийшли б на допомогу завідуючому хатою-читальнею.

НАМ ТРЕБА ВСТИГНУТИ ЦИВІЛІЗУВАТИСЬ

Село треба цивілізувати.— Радіо і кіно — одне з кращих знарядь у цій справі. Однак ми ним користуємося лише незначною мірою.— Необхідно йому приділити більше уваги і коштів

Село не згодне більше жити по-старому. Воно не хоче бути відірваним так, як раніш, від усього світу. Війна імперіалістична, революція, громадянська війна, радянський лад, зростаюча товарність селянського господарства привели до того, що тепер селянин все бажає знати «точнісінько»: і те, як живуть люди в нашому Союзі по селах і містах, і про те, як живуть люди в інших країнах, до чого вони прагнуть, чого і як добиваються. Селянин бажає знати і про чудеса підземного світу і про те, що робиться на дні морському, що робиться за хмарами. Він хоче оволодіти таємницями минулого і заглянути в майбутнє. Він хоче увібрати в себе весь досвід людства, оволодіти наукою, вивчити найкращу постановку сільського господарства і прийоми надзвичайно потрібної йому техніки. Він розуміє, що знання — сила. Раніш знання набувалося лише роками довгого навчання і, по суті справи, могло бути приступним лише для порівняно невеликої верстви. Тепер завдяки радіо і кіно знання демократизується, стає доступним для мас. Найглухіше сільце може дістати можливість слухати найталановитіших ораторів, слухати кращих світил науки. Найглухіше сільце може побачити, те, що відбувається в усіх кінцях світу. Ми погано ще враховуємо все значення можливості централізації пропаганди та агітації через кіно і радіо, погано враховуємо той колосальний вплив, який цим шляхом можна справляти на найширші маси. Ми мало думаємо про те, що від того, наскільки широко ми зуміємо радіо-

фікувати і кінофікувати наш Союз, залежить те, наскільки швидко ми встигнемо цивілізуватися, наскільки глибоко проникнуть у маси ідеї комунізму. Ми забуваємо, що темп життя стає тепер зовсім іншим, що ми живемо не одні на землі, що ми живемо в буржуазному оточенні і що ніколи не можна применшувати сили ворога. Буржуазія бореться за своє існування одчайдушно, і вона вміє чудово використовувати радіо і кіно з метою ідейного поневолення мас, з метою розбещення їх, обдурення їх. А ми живемо так, немов над нами не капає. Про радіо- і кінобої ми мало думаємо. Ми дивимось на радіо і кіно більше як на засіб розваги, а не як на знаряддя боротьби з світовою буржуазією. Знаряддя боротьби, звичайно, повинно бути теж сучасним, не можна радіо перетворювати в просту агітку і без кінця говорити по радіо на повчальні теми, що Болдуїн — це йолоп, або набивати кіно одними агітками проти самогону і повитух. Треба нагострити якнайкраще радіо- і кінозброю.

Цілком виняткове значення має кіно. Є два типи мислення: абстрактне і образне (конкретне). Абстрактне мислення властиве, наприклад, філософам, певній частині математиків, юристам; конкретне — інженерам, винахідникам, агрономам та ін. Конкретний тип мислення не нижчий від абстрактного, це тільки інший тип; людина мислить не логічними міркуваннями, а живими образами. Робітники й селяни, які завжди мають справу з речами, найчастіше володіють конкретним мисленням. Ось чому «показ» для робітника перекопливіший від «розповіді», ось чому кіно для нього має зовсім особливе значення, ось чому наші робфаківці так страждають і терплять від словесних методів навчання, ось чому вони так часто знебарвлюються. На цьому питанні Головопрофосвіті потрібно було б спинитися детальніше. Однак це питання не входить у предмет нашої статті. Я хотіла тільки підкреслити особливе значення кіно для широких мас трудящих.

На закінчення спинюся ще на тому, яке величезне значення має кінофікація села. Ми живемо в епоху перехідну від капіталізму до соціалізму. В цю епоху повинно бути зжито поділ суспільства на класи. Зокрема, нам, СРСР, в цей період треба буде зжити поділ трудящих на робітничий клас і селянство. Економічною базою, яка

зробить можливим злиття цих класів, буде індустріалізація села, наближення обробки продуктів добувної промисловості до джерел сировини. Паралельно відбуватиметься процес ідейної змички між цими двома класами, процес, який уже почався, але повинен бути дуже поглиблений. Одним із способів поглиблення має бути розширення горизонту селянина, знищення пут сільської обмеженості, ізолюваності. Тут кіно відіграє цілком незамінну роль.

У нас існує «Сількіно». Воно ледве-ледве ще почало свою роботу, але зібрало вже немало матеріалу про ставлення селян до кіно, про ті вимоги, які ставлять селяни до нього. «Сількіно» з ентузіазмом взялося за свою роботу, але в нього часто не буває під рукою навіть потрібної сотні карбованців. Так справа не піде. Потрібно приділяти якнайбільше уваги і допомоги роботі «Сількіно». Ця допомога необхідна, без неї буде кустарництво, а тут потрібний розмах, який на ділі допоміг би нашому селу цивілізуватися.

1926 р.

ТОВАРИСТВО «ГЕТЬ НЕПИСЬМЕННІСТЬ» (ТГН) І ЗАВДАННЯ ХАТИ-ЧИТАЛЬНІ

Тов. Ленін не раз повторював, що побудувати нове, світле життя в країні неписьменній не можна. Де неписьменність, там темнота і нецтво. Людина неписьменна — подібна до напівдикої. «Неписьменна людина стоїть поза політикою, її спочатку треба навчити азбуки. Без цього не може бути політики, без цього є тільки чутки, плітки, байки, забобони, але не політика»¹.

«Мало того,— говорив Ілліч на II Всеросійському з'їзді політосвіт,— недосить неписьменність ліквідувати, але треба ще будувати радянське господарство, а при цьому на самій письменності далеко не поїдеш. Нам потрібне величезне підвищення культури. Треба, щоб людина на ділі користувалася вмінням читати і писати, щоб вона мала що читати, щоб вона мала газети і пропагандистські брошури, щоб вони правильно розподілялись і доходили до народу... Треба навчитись користуватися тим скудним, що у нас є... Треба добитись, щоб уміння читати і писати служило підвищенню культури, щоб селянин дістав можливість застосувати це вміння читати і писати до поліпшення свого господарства і своєї держави»².

Від часів царизму у нас залишилося море неписьменності. По одній РРФСР неписьменних віком до 35 років ще є 12 мільйонів чоловік. Ясніше ясного, що, коли ми

¹ В. І. Ленін, Твори, т. 33, стор. 52.

² Там же, стор. 49—50.

підемо звичайним шляхом, шляхом адміністративним, справа затягнеться на десятки років, а з неписьменності, темноти, злиднів, убозтва нам потрібно вилізати якнайскоріше. Де ж шлях? На тому самому з'їзді політосвіт Ілліч вказав його: *справу можна завершити тільки, коли самі народні маси допомагають*.

Ту саму думку Ілліч висловив на III з'їзді Спілки молоді: «Всі говорять про ліквідацію неписьменності... Недосить того, щоб Радянська влада наказала, або щоб партія дала певний лозунг, або щоб кинути певну частину кращих працівників на цю справу. Для цього треба, щоб саме молоде покоління взялося за цю справу»¹.

І ось треба, щоб усе населення РРФСР увійшло до складу товариства «Геть неписьменність», тобто щоб воно безпосередньо взялося за цю справу. Тоді справимося так скоро, як і не сподівались.

Треба тільки, щоб кожний член ТГН не обмежувався тим, що вносив ним самим визначуваний внесок у ТГН (внески необхідні: потрібно постачати бажаним вчитися букварі і письмове приладдя). Треба, щоб кожний член ТГН пройнявся до кінця важливістю завдання по піднесенню культури країни, щоб він поставив перед собою мету допомагати всіма силами неписьменним навчатися: іноді треба людину переконати, іноді дати в руки їй буквар, іноді допомогти їй звільнитися на кілька вечорів, на тиждень, іноді підшукати вчителя, іноді самому показати неписьменному, як підійти до справи, іноді завербувати нову силу для боротьби з неписьменністю — нового члена ТГН. Про письменність дітей і підлітків треба піклуватися не менше, ніж про письменність дорослих.

А справа нашої ВЧК л/н, наших грамчека², всіх політосвітзакладів допомагати цій народній ініціативі, народній самодіяльності, допомагати інструкціями, вказівками, порадами.

Кожна хата-читальня повинна стати опорним пунктом по боротьбі з неписьменністю: вербувати нових членів ТГН, з'ясувати їм їхні завдання, організувати їх, допо-

¹ В. І. Ленін, Твори, т. 31, стор. 260.

² Так у 20-х рр. іноді називали Всеросійську надзвичайну комісію по ліквідації неписьменності (ВЧК л/н) і особливо місцеві (губернські, повітові, волосні) комісії по ліквідації неписьменності.—Ред.

магати їх самодіяльності, пробуджувати серед них соц-змагання. Натиском, примушуванням можна зіпсувати всю справу, але переконувати і переконати ми повинні навчитися щоб там не стало.

Товариші, беріться за справу якнайміцніше. Налагодити життя сите, здорове, освічене, світле в країні неписьменній не можна. Станемо всі членами ТГН!

1926 р.

КРАЄЗНАВСТВО І БІБЛІОТЕКА

(ДОПОВІДЬ І ЗАКЛЮЧНЕ СЛОВО НА ЕКСКУРСІЇ-КОНФЕРЕНЦІЇ
ЗАВІДУЮЧИХ ПОВІТОВИМИ ЦЕНТРАЛЬНИМИ БІБЛІОТЕКАМИ)

Товариші! Я сьогодні хотіла з вами поговорити на ту тему, яка останнім часом особливо хвилює і захоплює нас, всіх політосвітників, і яка також має пряме відношення і до бібліотекарів. Я говорю про питання краєзнавства. Питання це, звичайно, не нове. Про краєзнавство говориться давно. Про необхідність налагоджувати роботу і шкільну, і політосвітню так, щоб вона відповідала потребам даної губернії, розмова йшла давно. Але коли ми подивимося наші політосвітні журнали, наші книжки, то побачимо, що в нас дуже багато говориться про методи робіт, про різні окремі дуже доцільні і дуже корисні прийоми роботи. Вказується на окремі неправильні підходи, а найбільше місце займають питання методичні. І це в усіх видах праць. Я скажу, що це має місце не тільки щодо роботи політосвіт, але й в іншій роботі. Наприклад, в роботі соцвихівській також найбільше говориться про методи роботи, про підходи, але порівняно дуже мало говориться про краєзнавство. Мені доводиться ознайомлюватися з місцевими журналами. І ось, наприклад, Уральська область — область надзвичайно характерна, своєрідна, не схожа на інші області, а беремо місцевий журнал — там про ці особливості нічого не говориться (я говорю в розрізі Соцвиху), а говориться про всякі загальні питання. Мало говориться про те, чим живе, чим дише ця Уральська область у розумінні виробничому, які перспективи її розвитку.

Ваша конференція являє собою конференцію бібліотечних працівників двох великих економічних районів.

вірніше, двох з половиною: Центрально-Чорноземного, Середньоволзького і почасти, оскільки тут є представники Сталінградської і Саратовської губерній, Нижньоволзького району. Це надзвичайно типові райони, і, може, пізніше я спинюся докладніше на їх характеристичі.

У нас організовується тепер кабінет політосвітроботи. Коли довелося оглядати цей кабінет політосвітроботи в старому його вигляді, то впадало в очі, що там також нема відбиття особливостей місць, а тим часом треба звернути особливу увагу на ті особливості, якими відзначається кожний район, кожна губернія, кожний повіт. Без цього ми не зможемо правильно розгорнути справу, знайти ті сили, які допомогли б піднести роботу на належну височінь і розгорнути її в тому масштабі, який потрібний.

Тепер у трудящого населення надзвичайно великий потяг до освіти, а те, що ми даємо йому, знаходиться значно нижче від рівня тих потреб, які в трудящих є. В цій галузі потрібна дуже напружена робота. Ми говоримо про те, що в нас повинна розвиватися індустріалізація країни, що ми повинні сільське господарство піднести зовсім на інший рівень, ніж той, на якому воно перебуває тепер. Без цього країна не зможе розвиватися далі. Але треба усвідомлювати, що ми не можемо цього зробити, коли культурний рівень населення залишатиметься таким, яким він є тепер. Мені як педагогові доводилось ознайомлюватися з історією народної освіти на Заході. На початку XIX ст., коли почали особливо інтенсивно розвиватися фабрики й заводи у Франції і Англії, уряди цих країн, хоч вони і були буржуазними і хоч вони найменше були заінтересовані в тому, щоб піднести свідомість робітників, проте докладали колосальних зусиль для того, щоб насадити письменність серед робітників. Ми, наприклад, знаємо про те, що на початку XIX ст. були дуже поширені так звані ланкастерські школи. Не було вчителів, не було ніяких приміщень. Влаштувались величезні школи на 600, на 1000 чоловік, де один учитель працював з такою величезною кількістю учнів. Справа була організована на зразок заводського розподілу роботи. Це були так звані школи взаємного навчання, той, хто знав п'ять букв, навчав того, хто знав три

букви, той, хто знав три букви, навчав того, хто не знав жодної. Звичайно, ці школи давали мінімум знання, але треба мати на увазі, що в той час ніяких інших шкіл не було. Ось таким чином крок за кроком вживався цілий ряд заходів в галузі народної освіти.

Для чого, заради чого старалася так буржуазія? Звичайно, не заради чудових очей пролетаріату, а тому, що розвиток промисловості, індустріалізація країни потребували більш високого рівня розвитку, потребували письменності, знань, хоч би елементарної арифметики і т. д. І звичайно, порівнюючи цей факт з тим, що нам доводиться мати тепер, ми повинні сказати, що ми можемо розвинути продуктивні сили країни тільки при умові піднесення культурного рівня країни. Ми багато про це говорили в зв'язку з розвитком ліквідації неписьменності і значно менше, на жаль, говорили в зв'язку з розвитком бібліотечної справи. Але для того, щоб цю роботу виконати, треба вкрити країну достатньою кількістю закладів, необхідних для піднесення культури: бібліотек, шкіл письменності, шкіл більш високого типу і т. д.

Треба врахувати всі місцеві особливості. За стрижень, за основу треба взяти економічне життя району. Щодо цього дає надзвичайно багато так зване держпланівське районування, яке згрупувало губернії і автономні області залежно від типу того господарства, яке ведеється. Ми маємо область Центрально-Промислову з дуже характерними особливостями, маємо область Центрально-Чорноземну, яка сильно відрізняється від Центрально-Промислової. Маємо області: Північно-Східну, Північно-Західну, Західну, Середньоволзьку, Вятсько-Ветлужську, Уральську, Нижньоволзьку,— і кожна з цих областей має особливий характер.

Дуже цікаву роботу виконав Держплан по складанню так званих економічних профілів. Це означає ось що: враховували середні цифри по всій РРФСР щодо деяких сторін економічного життя. Наприклад, береться кількість робітників. Кількість робітників є показником розвитку великої промисловості — враховується середня по РРФСР. Потім беруться кустарні промисли, і знову таки враховуються середні. Потім беруться сільське господарство, розвиток залізниць, густота населення, кількість лісу, величина експорту, величина міського насе-

лення. Крім середніх по РРФСР, вираховуються середні по держпланівських районах. Порівняння їх із середніми по РРФСР дає надзвичайно цікаву картину. Наприклад, ми бачимо, що в Центрально-Промисловому районі треба особливу увагу звернути і на роботу серед робітників і на змичку робітників із селом. Потім інше: ми бачимо, наприклад, яким невеликим є в Центрально-Промисловому районі сільське господарство (в два рази менше середнього). Це свідчить, що в Центрально-Промисловому районі сільське господарство є лише підсобним господарством. Іншу картину ми бачимо в Центрально-Чорноземному районі, де кількість фабричних робітників невелика, невеликий розвиток кустарної промисловості, а значно вищим є розвиток сільського господарства.

Кожний район має своє певне обличчя. Візьмемо, наприклад, Вятсько-Ветлузький район. Коли ми його порівняємо з Центрально-Промисловим, то побачимо, що особливістю Вятсько-Ветлузького району є те, що там дуже слабо розвинуті залізниці, слабо розвинута велика промисловість, а кустарна промисловість розвинута дуже сильно. Це вказує на особливості кустарної промисловості Вятсько-Ветлузького району, на її особливий характер: вона має на меті обслуговувати здебільшого місцевий ринок, тобто задовольнити потреби, які в інших місцях задовольняє велика промисловість. Проте кустарна промисловість у Центрально-Промисловому районі тісно зв'язана з великою промисловістю, є підсобною і т. д. і т. п.

Коли ми підійдемо з точки зору цих економічних профілів, то ми побачимо, що народну освіту не можна за одним і тим самим типом будувати скрізь і всюди. Кожний виробничий район має своє обличчя, свою особливість, на яку доводиться зважати. Візьмемо, наприклад, Рязанську губернію — Скопінський повіт. З ним зв'язана Головполітосвіта. Ми бачимо, що в Скопінському повіті розвивається дуже слабо кооперація. Винуватимо завідуючого хатою-читальнею. Завідуючий винуватий — погано розгортає роботу по кооперації. Однак чи може його робота, його агітація за кооперацію мати успіх у Скопінському повіті? Треба подивитися, до якого району відноситься Рязанська губернія. Південні повіти, і Скопінський у тому числі, примикають значно більше до Цент-

ральпо-Промислового району. Ми бачимо страшенне перенаселення цього району. Центральньо-Промисловий і Центральньо-Чорноземний райони дуже перенаселені, так що на душу місцевого сільського населення припадає дуже невеликий наділ для сільського господарства, що змушує населення шукати побічний заробіток. Таке перенаселення ми бачимо в Центральньо-Чорноземному районі. Рязанська губернія — одна з найбільш перенаселених, а в Рязанській губернії Скопінський повіт теж один з найбільш перенаселених. Ми там бачимо величезний надлишок населення. Яке там сільське господарство? Зораної землі 85%, лісу незначна кількість, лук теж незначна кількість — це нам дає зразу картину стану сільського господарства: земля там повинна бути зорана, а коли ми до цього узнáємо, що там ще досі існує трипільля, в деяких місцях працюють сохою, то ми дістанемо картину досить первісного стану господарства, яке торгувати хлібом не дає можливості, а дає можливість ледве-ледве прохарчуватися, та й то надзвичайно погано. І населення змушене йти на заробітки, на торф'яні роботи. Із Скопінського повіту йде на торф'яні роботи, здається, близько 30 тисяч чоловік. В деяких місцях Скопінського повіту є поклади кам'яного вугілля, наприклад у Победінському районі. По Скопінському повіту промислів ніяких нема через брак сировини, яку б можна було обробити. Тому там є тільки мережевниці. Є глина, виготовляють цеглу, черепицю. От і все. Торф'яники закупають все необхідне влітку там, де працюють, де це зробити найзручніше. Таким чином, ми бачимо, що в Скопінському повіті немає умов для розвитку кооперації: промислів нема, сільське господарство відстало, закупувати нічого, збувати нічого. Скільки б наші завідуючі хатами-читальнями не розгортали свої агітаційні таланти, дуже важко тут що-небудь зробити. Можна зробити, коли буде вжито ряд економічних заходів, які штовхнуть вперед справу кооперації.

Я докладно спинилася на одному повіті, щоб показати, який відбиток накладають на роботу не тільки губернії, але й повіту своєрідні особливості економічного розвитку. Зараз я брала питання про кооперативну пропаганду, але, звичайно, не тільки цього треба торкатись. Особливість кожного району повинна впливати, напри-

клад, на добір книг. Добір книг, скажімо, з агрономічної пропаганди повинен бути поставлений і в Центрально-Промисловому, і в Середньоволзькому і в Нижньоволзькому районах, але в кожній губернії по-різному. Не можна, наприклад, взяти Сталінградську або Саратовську губернії і там вести таку саму пропаганду в галузі тваринництва, яку треба вести в Рязанській губернії. У Скопінському повіті однією з галузей тваринництва, що дуже прищепилася, є свинарство. І зрозуміло, тому що там нема лук, а ця галузь може розвиватися й так. А коли туди в бібліотеку ми понапихаємо книг про вівчарство або яку-небудь таку галузь тваринництва, яка потребує великих пасовищ для цієї худоби, то ми побачимо, що читати цих книжок не будуть, а про свинарство напевно книги будуть читати. Тому при доборі книг у бібліотеки надзвичайно важливо знати особливості краю.

Перед тим як іти на конференцію, я постаралась розшукати педагогічні журнали тих губерній, бібліотекарі яких зібралися на цю конференцію, і знайшла три журнали: «За роботу» — сталінградський, пензенський — «Просвещение» і «Самарский бюллетень». У пензенському «Просвещении» я знайшла надзвичайно цікаву річ. Там друкується матеріал, взятий з пензенської «Трудовой правды», де вказуються краєзнавчі статті, вміщені в цій газеті. Це, звичайно, є дуже цінним, тому що по місцевих органах дуже добре можна стежити за економічним розвитком даної губернії, встановити її особливості і на ці особливості орієнтувати бібліотеку, добирати відповідно книги. Зрозуміло, як важливо знати економіку краю. Але не одна економічна сторона важлива. Важливе і минуле краю. І так само всякому політосвітнику і бібліотекареві це минуле краю треба знати.

Коли ми візьмемо Центрально-Чорноземний район, то ми знаємо, що в цьому районі, де величезною мірою було розвинуте поміщицьке господарство, якраз передача землі з поміщицьких рук у спільне користування населення мала особливо важливе значення. За минулих часів кріпосне право в цьому районі мало особливо тяжкі для селян форми, особливо тяжко відчувалася кабала поміщика і в пореформений час, і ми знаємо, що населення і досі пам'ятає, як воно за старих часів було в лаптах поміщика. Тому вся література, яка стосується

минулого, стосується поміщицького землеволодіння, стосується цієї сторони Жовтневого перевороту — знищення поміщицької власності на землю,— матиме особливий успіх. На цю сторону треба звернути особливу увагу, коли ви хочете, щоб бібліотека була співзвучна з інтересами населення. Візьмемо район Нижньоволзький. У Саратовській губернії, наприклад, в 1917 р. поміщицька земля становила 8 процентів усієї землі, зате там процвітало велике селянське господарство. Тому питання про те, що Жовтнева революція знищила поміщицьке землеволодіння, менше цікавить селян Саратовської губернії, але їх цікавить ставлення Радянської влади до розшарування селян, до комун, до машинізації. Добирати бібліотеки треба залежно від місцевих особливостей.

Я б хотіла спинитися на такому. Останнім часом цілком правильно бібліотечні працівники звертають увагу на вивчення інтересів читачів, але треба сказати, що до вивчення інтересів читачів треба підходити, уже озброївшись певними методами підходу до цього. Не можна просто так сказати: «Ми вивчаємо інтереси читача». Не можна собі уявити, що однаковим буде вивчення інтересів читачів, скажімо, в Саратовській губернії і в губернії, наприклад, Орловській. Підходи будуть зовсім різні. Тут важливо знати, з якою верствою населення маєш справу. Наприклад, у 80-ті роки минулого століття у нас процвітало вивчення інтересів читача «взагалі». Алчевська і Рубакін підходили до вивчення читацьких інтересів саме «взагалі» — вони вивчали читацькі інтереси «народу взагалі». Тепер ми повинні стати на класову точку зору і добре знати ту аудиторію, інтереси якої ми вивчаємо.

Коли ви візьмете селянство, селянську аудиторію, взагалі не розчленовану аудиторію, то можете почути найсуперечливіші думки. А коли ви спробуєте ту саму аудиторію розгрупувати, прочитати окремо одну й ту саму книгу серед бідноти, серед заможного селянства, то ви побачите зовсім різні підходи. Так само, говорячи про вивчення інтересів читача міського, не можна говорити про міського читача взагалі. Треба дивитися, яка це група міського населення, що вона собою являє, коли вона являє собою промислових робітників, то якого виробництва. Ясно, наприклад, що текстильник ставить до

книжки інші вимоги, ніж металіст, в якого зовсім інший характер роботи на фабриці, інші інтереси і інший рівень розвитку. Потім коли це кустар, то він поставиться зовсім інакше до всіх цих питань, ніж заводський робітник, а коли це який-небудь дрібний торговець, він поставиться ще по-іншому. На жаль, у нас дуже мало є праць— правда, я можу цього просто не знати, тому що не спеціаліст у цій галузі,— навіть взагалі не знаю, чи є така праця, яка виявляла б, як одна і та сама книжка серед різних верств населення дістає різну оцінку.

Мені довелося недавно спостерігати, як заможна селянка Тамбовської губернії, робфаківка, людина дуже цікава, з колосальною енергією, її життя становить надзвичайно яскраву картину боротьби селянки за свої людські права, за право учитися,— як ця селянка, завдяки тому що вона належить до заможної верстви, розцінює книжки. Вона взяла популярну брошурку, і її оцінка цієї книжки дуже характерна для заможної селянки. Перше, що вона сказала: «Є три слова, від яких усе лихо. Ці слова — куркуль, середняк і бідняк. Від цих трьох слів усе лихо». Ось ця характеристика відразу відзначає, до якої верстви селянства належить ця робфаківка. За такою оцінкою книги ми не можемо, звичайно, сказати, що все селянство так дивиться. Ми можемо сказати, що так дивиться певна заможна верства селянства.

Класовий підхід до вивчення читацьких інтересів, мені здається, зовсім необхідний, інакше нам дуже мало дасть вивчення читацьких інтересів. Це не тільки щодо вивчення читачів, але, скажімо, і у вивченні глядачів. Тепер часто ведеться вивчення глядача. Провадиться спостереження над глядачем, коли він дивиться п'єсу, навіть розроблені особливі способи. Наприклад, складаються криві, які показують, що ось у цьому місці аудиторія позіхала, в цьому місці аудиторія сміялась і т. д. Це крива того враження, яке п'єса справляє на аудиторію. Цей прийом може дати прекрасні результати, коли в нас аудиторія певного складу. Ми можемо по цих кривих визначити, як ставиться до п'єси, наприклад, аудиторія робітнича або аудиторія обивательська, які місця п'єси цікавлять, викликають співчуття одних і які місця п'єси привертають увагу інших. Одного часу в нас вивчали аудиторію так: наприклад, їдуть на завод і там у завод-

ській аудиторії проводять оцінку п'єси. Така оцінка п'єси давала дуже багато. Не можна заперечувати, що вище-згадані криві дають деякі вказівки того, як дивляться п'єсу: позіхаючи, байдуже чи хвилюючись. Але цього мало. Можна було б поставити в двох різних за соціальним складом аудиторіях одну й ту саму п'єсу і побачити, як на різні місця п'єси по-різному реагують різні аудиторії. Це дуже характерно. Наприклад, доводилось за минулих часів спостерігати, коли ми жили в Парижі, як на одну й ту саму п'єсу реагує публіка, що живе в центрі міста, і як реагує робітнича околиця. Значно тепліше реагує робітнича публіка. Пам'ятаю одну п'єсу, де зображувалось життя робітників. Там зображено було, між іншим, як хазяїн робить дівчині-робітниці пропозицію зійтися з ним і обіцяє за це не виселяти її з квартири. Тут цікаво, як уся аудиторія не стримується і кричить: «Ах ти, мерзотник!» і т. д. Видно, що такі факти глибоко обурюють аудиторію. Та сама п'єса надто малій успіх мала в центрі Парижа.

Соціальний склад читачів допоможе правильно підійти до вивчення читацьких інтересів. При вивченні краю — а без цього вивчення не визначиш інтересів читача — треба за стрижень взяти економіку і, звичайно, не одну економіку — її треба зв'язати з вивченням природних умов. Потім при вивченні краю величезне значення має вивчення минулого краю і вивчення національного складу. Останнє має, наприклад, особливе значення при вивченні Середньоволзької області. Звичайно, Пензенська губернія і губернія Самарська мають потребу в цьому більше, ніж, скажімо, Тамбовська або Орловська губернія. Взагалі, національний склад скрізь треба вивчати, але в Середньоволзькій області важливо на цю сторону звернути *особливу* увагу. Потім має величезне значення культурний рівень населення. Коли ми підійшли до питання про те, що треба вивчати губернії у зв'язку з виробничими районами, то тоді ми спробували виконати таку роботу: ті статистичні дані, які в нас були про політосвітню роботу, розгрупувати по районах,— і вийшла така картина. Брала ліквідацію неписьменності серед населення від 11 до 35 років і встановили, що Центральньо-Промисловий район має тільки 5% неписьменних, Центральньо-Чорноземний — в середньому

20% неписьменних цього ж віку, а Воронежська губернія має 29% неписьменних. Коли ми візьмемо Середньоволзький район — це район теж непромисловий, — то побачимо, що там неписьменність дуже висока: 23% з лишком. Ми бачимо, що письменність населення перебуває у цілковитій відповідності з економічним рівнем району.

Ми спробували провести ту саму роботу щодо хат-читалень. Треба сказати, що цифри взято із статистичного збірника. Вони дуже приблизні, в них треба ввести дуже істотні, дуже великі поправки, але загальну картину вони дають. Ми бачимо відносно хат-читалень, що, наприклад, в Центральній-Чорноземній районі на 7,5 тисячі населення припадає лише одна хата-читальня, а по окремих губерніях цього району картина ще тяжча: в Орловській губернії одна хата-читальня — на 13 тисяч, в Тамбовській губернії одна хата-читальня — на 13,5 тисячі, в Курській — на 10 тисяч. У Центральній-Промисловій районі картина інша: там одна хата-читальня припадає на 4 тисячі населення. По окремих губерніях становище ще краще: у Московській губернії одна хата припадає на 2,5 тисячі жителів, а в Іваново-Вознесенській навіть на 2 тисячі. Картина виходить цілком співзвучна з тією, яку ми одержали по ліквідації неписьменності.

Потім про книжки в бібліотеках. Ми склали книжки, які є в сільських бібліотеках і хатах-читальнях, і потім подивилися, скільки бібліотечних книг припадає на людину. І знову-таки вийшла картина надзвичайно показова: на селі Центральній-Промислової району одна книга припадає на чотири чоловіка, а для Центральній-Чорноземної району одна книга припадає на десять чоловік. Картина культурного рівня виходить надзвичайно показова.

Безмежно багато і напружено треба працювати для того, щоб підняти культурний рівень країни. Недаремно Володимир Ілліч бив у цю точку, стільки говорив про необхідність піднесення культурного рівня країни і в цьому бачив одне з найбільш центральних питань. Але і в межах однієї й тієї ж губернії культурний рівень різних верств населення дуже різний. Коли ви візьмете населення робітниче — один культурний рівень буде в межах однієї й тієї ж губернії; коли ви візьмете населення

глухих сіл, що лежать не біля залізниць, культурний рівень буде зовсім інший.

Для організації пересувної мережі закладів також важливим є вивчення краю. Візьмемо Урал, де страшенно погані дороги: там пересувні форми взагалі дуже слабо можуть розвиватися через погані проїзні дороги,— і візьмемо, наприклад, велике село Центрально-Чорноземного району: тут пересувну роботу важливо розвивати в межах одного села. Важливо, що бібліотека стала приступна жителям найглухіших закутків. Значно легше в межах одного великого села організувати цю пересувну роботу. Коли село від села розкидані на величезній відстані, тоді зовсім неможливо пересувну роботу організувати так, щоб з одного села перекидати її в інше: надзвичайно велике напруження сил потрібне і затрата коштів для цього.

Я думаю, що підхід з точки зору краєзнавства, як ми його тепер розуміємо,— не в старому значенні, коли центр уваги краєзнавчої роботи було спрямовано тільки на археологію, фольклор, пам'ятки давнини і т. д., а в новому його розумінні, коли в поняття краєзнавства входить у першу чергу вивчення економіки, суспільного життя, недавнього минулого і т. д.,— що такий підхід дасть можливість краще організувати задоволення потреб населення. У це ми впираємося всюди.

Як ви знаєте, 25-го числа цього місяця буде бібліографічний з'їзд, і дуже характерно, що на цьому бібліографічному з'їзді теж поставлено питання краєзнавства, і дуже важливо, щоб на цьому з'їзді було відмічено, що краєзнавство ми повинні розуміти не в старому значенні — не в значенні тільки археології або фольклору, або вивчення пам'яток давнини,— а повинні розуміти як вивчення всієї суми економічних і політичних факторів. Правильно поставити облік краєзнавчої літератури дуже важливо тому, що це дасть можливість прийти на допомогу читачам у вивченні краю.

Інше питання, яке має теж дуже велике значення, яке стоятиме на цьому бібліографічному з'їзді,— це питання про рекомендаційну бібліографію. І тут треба сказати таке. Необхідно в кожній бібліотеці забронювати великий відділ пропагандистського характеру. Володимир Ілліч говорив якимось про те, що завдання, яке стоїть перед

нами,— це неухильне виховання мас в дусі революційного світогляду і революційної дії. Бібліотекар повинен зробити все, щоб допомогти тому, щоб у широких масах склався цей революційний світогляд. Тому важливо, щоб у кожній бібліотеці було особливо добре поставлено відділ з природознавства, з техніки, з праці, форм праці та організації праці, з висвітлення громадського життя краю, його історії. Все це становить так звану пропагандистську літературу. Пропагандистську агітаційну не у вузькому значенні цього слова, а в широкому — літературу, яка допомогла б виробленню революційного світогляду, яка показувала б, як треба будувати тепер життя, яка спонукала б населення, маси до перетворення свого господарства, до перетворення свого життя, до перетворення його в розумне, світле, освічене життя. Цей відділ бібліотеки повинен бути обслужений особливо уважно. І надзвичайно важливо, щоб у цього відділу бібліотеки був свій каталог, написаний так, щоб кожний бажачий, навіть малопідготовлений читач, міг розібратися в цьому каталозі.

Говорять про каталоги, про класифікацію і т. д., але важливо, щоб при каталозі були рецензії і щоб рецензії були написані якнайпопулярніше — так, щоб були зрозумілі кожному, щоб кожний бажачий міг знайти в цьому каталозі книжку, яка його цікавить. Цей каталог дасть можливість читачеві вибрати книгу, яка відповідає його інтересам. Робота ця повинна йти паралельно з роботою по вивченню читача, тому що ця робота дасть можливість читачеві самовизначитись. Я гадаю, що на бібліографічному з'їзді треба підійти і до висвітлення цього питання і поставити безпосередньо питання про створення такого популярного каталога.

Зараз в усіх галузях політосвітроботи помічається певне пожвавлення. Уже одне те, що, наприклад, ми одержуємо багато вимог на кабінети політосвітроботи, де була б представлена вся література, було б показано, щб з літератури найцінніше, де б відображалась місцева робота, був би облік цієї місцевої роботи,— уже одне це показує зростання інтересу до політосвітроботи. Я думаю, що і в галузі бібліотечній ми переживаємо момент, коли необхідно пожвавити цю роботу і ширше розгорнути її. Цього вимагає розвиток країни, цього вимагають

інтереси мас, цього вимагають інтереси політосвітроботи. Не можна розвивати окремо шкільну справу або галузь самоосвіти, коли не зв'язувати цієї справи з бібліотечною роботою. Я хотіла б вказати на те, що не можна бібліотеку розглядати як щось самодостатнє, як щось існуюче незалежно від розвитку інших галузей політосвітроботи. Бібліотекареві треба якнайтісніше зв'язуватися із закладами всіх видів роботи: і з шкільними, і з секціями міськрад, з секціями культвідділів — з усіма тими галузями роботи, які заінтересовані в розвитку культурної роботи. Тоді ми тільки можемо надіятись, що бібліотечна справа займе те місце, яке вона повинна займати і якого вона, на жаль, ще не займає в нашій країні.

ЗАКЛЮЧНЕ СЛОВО

У справі пов'язання бібліотечної роботи з вивченням краю — два основні шляхи:

- а) вивчення краю через книжки;
- б) встановлення зв'язку з місцевими радянськими і громадськими організаціями.

Тепер часто доводиться чути від молоді, що місцевий край треба вивчати «не через книжечки, а шляхом обслідування». Це в корені невірно. Це зовсім первісна точка зору, що те вивчення тільки хороше, яке провів сам. Книга дає надзвичайно багато: збирає, висвітлює матеріал. У нас страшенно зловживають обслідуваннями. Часто проводять обслідування, не підготувавши його, а тим часом обслідування забирає силу-силенну часу.

Крім книг, треба використати місцеві газети і журнали, звіти губвиконкомів, господарських і громадських організацій.

Крім того, для всебічного вивчення краю необхідний тісний зв'язок з місцевим населенням, радянськими організаціями і науковими товариствами.

Тут виникає питання, як використати різні заклади.

Статистичне бюро неспроможне задовольнити потреби всіх шкільних, бібліотечних та інших працівників, якщо вони кожний окремо звертатимуться безпосередньо до нього. Це завдання зв'язку з установами з метою зби-

рання краєзнавчого матеріалу повинні взяти на себе відділи народної освіти і сконцентрувати в себе необхідний матеріал.

Про місцеві краєзнавчі товариства: місцеві краєзнавчі товариства часто захоплюються спеціальними питаннями. Все ж у цих товариствах є багато цінного матеріалу. У Тверській губернії, наприклад, є музей, який досить повно відображає економіку і історію краю; вплив музею видно на дітях, горизонт яких завдяки музею розширюється. Подібні музеї мають величезне значення в справі поширення краєзнавчих природничо-наукових знань.

Книжне вивчення місцевого краю необхідно доповнювати спілкуванням з низовими працівниками по політосвітній лінії (завідуючі хатами-читальнями і т. д.), використовуючи наявний в них матеріал.

Перейду до іншого питання — питання *про організацію читацького активу*, кадрів добровільних працівників. Необхідно в цьому відношенні використати існуючі організації. На селі — цілий ряд організацій: комітет селянської взаємодопомоги, комсомол, піонерзагони, школи. Бібліотека повинна з ними пов'язатись; важливо, щоб бібліотека вміла комсомол використати; його завдання — працювати не тільки над своїм комсомольським навчанням, але й над освітою всієї молоді. Так само важливим є зв'язок з жінвідділом, педтехнікумами, профшколами і т. д. Коли тут є воронезькі делегати, хотілося б почути, чи зв'язана, наприклад, їх бібліотека з вузом, який знаходиться у Воронежі. Важливо бути зв'язаними з передовими загонами молоді вузів. Потрібно побороти стару звичку працювати поодиноці, треба групувати громадські сили навколо бібліотеки.

У кожній організації необхідно створити актив, який робить її роботу життєздатною.

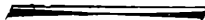
Деякі товариші вказують на обурливе ставлення до книги.

Треба ще з шкільної лави розвивати навичку користування книгою в бібліотеці. Книга — джерело знань; до неї повинно бути уважне і бережне ставлення; бібліотека має увійти в систему народної освіти поряд із школою. Пропаганда книги є однією з найважливіших форм пропаганди. Колективне користування книгою — той шлях,

по якому ми повинні йти, проштовхувати цю ідею через організації по самоосвіті.

Мене просять сказати *про дитячу книжку*. Бібліотеки бідні на дитячу літературу. Біда в тому, що на ринку дуже мало підхожої дитячої літератури, її треба ще створювати. Школи прагнуть мати свої бібліотеки, але книг у шкільних бібліотеках так мало, що це не задовольняє потягу дітей до книги. Треба політосвітним бібліотекам звернути особливу увагу на обслуговування дітей. При існуючій бідності треба не розпорощувати дитячу літературу, а об'єднати її в бібліотеці.

1926 р.

ПРИВІТАННЯ ПІ ВСЕРОСІЙСЬКОМУ БІБЛІОГРАФІЧНОМУ З'ЇЗДОВІ

Товариші, мені дуже захотілося привітати ваш з'їзд, тому що питання бібліографії тісно пов'язані з питаннями політико-освітньої роботи. Звичайно, із спеціально бібліографічними питаннями я недостатньо обізнана, але всі ці питання якнайтісніше пов'язані з тими, які для нас, політосвітників, мають колосальне значення. Само поняття «бібліографія» в перекладі на мову політосвітників, по суті справи, є не що інше, як облік — облік того величезного книжкового ринку, який зростає з кожним роком і буде все більше і більше зростати в міру того, як широкі маси населення ближче підходять до бібліотеки і ширше користуватимуться книгою. Безсумнівно, що тоді питання обліку набуватимуть ще більшого значення, але й тепер вони мають колосальне значення. Надзвичайно важливо саме з точки зору обліку, щоб ті книжкові багатства, які постійно викладаються на книжковий ринок, були враховані по можливості скоріш, з найбільшою економією сил, з усуненням всякого непотрібного паралелізму і давали можливість кожному науковому працівникові, кожному, хто має потребу в цьому, швидко орієнтуватися в питаннях того, що вже є на книжковому ринку. Тільки такий облік книжкових багатств на ринку дасть можливість поставити правильно і контроль над продукцією.

Далі. Бібліографія суто облікового характеру переростає, природно, в облік змісту книг; останній враховується певним чином рекомендаційною бібліографією.

Розкриття змісту книг допомагає правильній їх класифікації, що для бібліотечної справи, для політосвітроботи має, звичайно, теж дуже велике значення. Тепер, коли з кожним днем зростає читацька маса, питання врахування змісту книг набувають все більшого і більшого значення. Важливо встановити щодо книг ступінь їх науковості, ступінь їх приступності. Особливо важливі для нас питання оцінки популярної книжки. Тут треба мати не випадковий критерій, а науково продуманий критерій того, як підходити до оцінки популярної книги.

Потім перед нами, політосвітниками, стоїть таке питання. Нам необхідно мати тепер каталоги, які були б приступні не тільки спеціалістам, але й широким масам. Питання каталога в широких масових бібліотеках — питання надзвичайної ваги. Треба створити умови, за яких керівництво читанням покладалося б не тільки на бібліотекаря; важливо, щоб сам читач міг орієнтуватися в каталозі і вибирати ту книжку, яка йому потрібна. Тому необхідно, зважаючи на рівень підготовки широких мас, щоб каталоги давали відзиви, написані популярною мовою, щоб ці каталоги мали такий характер, який дав би можливість людині, навіть не дуже звичній до книги, швидко орієнтуватися і знаходити те, що їй треба. Усі ці питання — питання надзвичайної ваги, вони стоять на вашому з'їзді. Я думаю, що бібліографічний з'їзд ці питання може розв'язати і підійти до них безпосередньо.

Потім одне питання, яке останнім часом в галузі народної освіти набуло особливого значення, — це питання краєзнавства. Якраз на вашому бібліографічному з'їзді питанням краєзнавства, бібліографії краєзнавчих матеріалів і книг приділяється велика увага. Мені здається, що це якраз те, що потрібно, тому що тепер ми підійшли близько до питання про необхідність тісно пов'язувати заходи по народній освіті з держпланівськими господарськими районами.

Типи народного господарства тісно зв'язані і з рівнем розвитку населення і з потребою в народній освіті. Останнім часом в цьому напрямі в Наркомосі провадиться робота. Грукуються губернії по держпланівських районах, і ті статистичні і всякі інші матеріали, які є про народну освіту, грукуються так само. Виходить дуже

показова картина, навіть дещо несподівана. Ми перегрупували матеріали з питань ліквідації неписьменності по держпланівських районах і побачили, що Центральньо-Промисловий район, наприклад, де найбільше розвинута велика промисловість, має найменшу кількість неписьменних — неписьменних від 11 до 35 років в цьому районі виявилось тільки 5%. Тоді, коли візьмемо сусідній район, землеробський — Центральньо-Чорноземний, — там неписьменних від 11 до 35 років уже 20%. У Середньоволзькому районі майже стільки ж. Залежно від економічного укладу стоїть і ступінь письменності. Потім ми підраховували, скільки чоловік у губернії припадає на одну книгу, і побачили, що кількість чоловік, які припадають на одну бібліотечну книгу, а також на одну книгу в хатах-читальнях, змінюється по районах в тому ж напрямі. Ми багато говорили про це з учителями, з бібліотекарями і з іншими працівниками.

Тепер інтерес в рядах освітян до питань краєзнавства підвищився надзвичайно — до краєзнавства не в колишньому розумінні, а в новому, коли враховується і економічна сторона справи, і культурний рівень, і національні особливості. На останній конференції, яка в нас була по бібліотеках Центральньо-Чорноземного і Середньоволзького районів, довелося заслухати повідомлення і розповіді бібліотекарів про те, як доводиться їм ходити по губпланах і статистичних бюро, всюди збираючи відомості про економічне становище. Одна з бібліотекарок розповідала, як статбюро в них завило: що таке сталося — всі вчителі і бібліотекарі приходять і вимагають цифр? Звичайно, коли кожний учитель або бібліотекар ходитиме самостійно по цифри, то організації завинуть. Необхідно, щоб справа була централізована, щоб видавалися певні збірники, які давали б матеріали. І ось мені здається, що зараз дуже своєчасна постановка питання про бібліографію суто краєзнавчих матеріалів. Це потрібно освітянам і кожному взагалі працівникові, який бажає і повинен орієнтуватися на місцеві умови. В усякому разі, ці питання мають колосальне значення.

Таким чином, ми, політосвітники, дуже зацікавлені в результатах вашого з'їзду. Нам надзвичайно важливо буде те, що ви дасте в цьому відношенні — в розумінні

книжкових багатств, у відношенні обліку популярної книги, полегшення для читачів можливості знайти цю книгу. Нас надзвичайно цікавлять результати вашого з'їзду і щодо бібліографії краєзнавчої. Тому дозвольте побажати з'їздові всякого успіху і висловити надію, що ми, політосвітники, зможемо повністю використати його результати.

1926 р.

ВИСТУП НА I ВСЕСОЮЗНІЙ НАРАДІ (КОНФЕРЕНЦІЇ) З КУЛЬТУРНО-ОСВІТНЬОЇ РОБОТИ СЕРЕД СІЛЬСЬКОЇ МОЛОДІ

Дозвольте, товариші, вважати Всесоюзну конференцію по культурній роботі на селі відкритою.

Насамперед мені хотілося б згадати з вами т. Красіна, звістка про смерть якого надійшла вчора. Мені довелося знати т. Красіна з самого початку його роботи. На початку 90-х років у Пітері небагато тоді було марксистів, мало їх знали, але ім'я Леоніда Борисовича Красіна було надзвичайно популярним серед молоді, а також серед передових робітників. За тих часів революціонери, і марксисты в тому числі, працювали підпільно, до Красіна на квартиру приходили робітники, знали його по прізвищу.

Потім мені доводилося знати Красіна по його підпільній роботі. За тих часів, коли партія могла звертатися до робітників тільки через нелегальну газету, тільки через нелегальні брошури, Леонід Борисович зробив надзвичайно багато для того, щоб поставити як слід, в широкому масштабі нелегальне видавництво. Будучи в Баку, він організував з участю цілого ряду товаришів, які самовіддано працювали там, нелегальну друкарню. За тих часів у Росії існування нелегальної друкарні тривало звичайно дуже короткий строк. Але ця друкарня в Баку була надзвичайно міцною, її було добре конспіративно організовано. У нас кличка була цієї друкарні «кінська» друкарня. Ця «кінська» друкарня постачала всій Росії нелегальну літературу. Душею цієї справи був Л. Б. Красін. Його особливістю було те, що він умів зорганізувати працівників, запалити їх вогнем, ентузіазмом.

Пам'ятаю я і інший період — це 1905 рік. У цьому році більшовики висунули лозунг збройного повстання. Щоб цей лозунг здійснити, провести в життя, потрібна була відповідна бойова організація. І ця організація бойовиків мала надзвичайно велике значення. Розраховувати на успіх збройного повстання можна було тільки тоді, коли хоч передова верства робітників була б озброєна. Про це говорив і писав Володимир Ілліч, про це говорили всі більшовики — про необхідність збройного повстання і необхідність озброєння робітників. Красін був тим практиком, який невтомно, ризкуючи кожної хвилини потрапити на шибеницю, вів роботу по озброєнню, по доставці спорядження, динаміту і т. д., і цілий ряд працівників, які самовіддано працювали на цій справі, цілий ряд бойовиків чекали його вказівок і організаційної допомоги. Всі бойовики готові були в огонь і в воду йти з Красіним. Красін користувався з їх боку безмежним довір'ям. І він це довір'я виправдав, він зробив у 1905 р. для партії надзвичайно багато.

Користуючись своїми зв'язками, своїм впливом, Красін умів добувати для партії кошти. Тепер, коли партія матеріально чудово забезпечена, звичайно, це дивно чути, але тоді роздобування грошей було важливою справою, від неї залежала можливість дальшого існування наших нелегальних друкарень, дальшого існування тих нелегальних груп, які в страшенній небезпеці працювали, створюючи основу, на якій потім могла розгорнутися широка діяльність партії.

Ще треба сказати про т. Красіна, що він був глибоким, освіченим марксистом. Він мало виступав з промовами і тільки тоді, коли це було безумовно необхідно, але зразу було видно, що це людина, яка багато думала і продумувала весь наш рух з точки зору поглибленого вивчення марксизму. Володимир Ілліч до Красіна ставився дуже добре, він любив розмовляти з ним, любив разом з ним говорити про майбутнє нашої Радянської країни, бачив у ньому людину з широким революційним розмахом.

Партія дуже багато чим зобов'язана Красіну. Я не буду говорити про дальшу його діяльність уже за Радянської влади, вона описана досить докладно, її найближче знають товариші. Скажу тільки, що в цій роботі

престиж партії, інтереси партії були для Леоніда Борисовича найдорожчими. Тому-то звістка про його смерть була тяжка для всіх, але особливо тяжка вона для старих більшовиків, які знали його по його підпільній роботі.

Я пропоную вшанувати пам'ять Леоніда Борисовича вставанням.

* * *

Товариші, конференція, що зібралася тут, повинна обговорити надзвичайно важливе питання — питання про постановку політосвітроботи на селі, про залучення до цієї роботи молоді. Я б хотіла ось на чому зупинитись.

Ви, звичайно, знаєте, що говорив Володимир Ілліч в питанні про зв'язок з масами. Весь марксизм-ленінізм оснований на орієнтації на широкі маси. Немислимо було б будувати роботу в марксистському дусі, коли б не було контакту і підтримки широких мас, зв'язок з якими є для нас основою.

Володимир Ілліч не раз вказував, що для того щоб вести за собою маси, треба передусім спиратися на авангард робітничого класу, на передову його верству, яка, в свою чергу, повинна спиратися на весь робітничий клас в цілому, а робітничий клас, в свою чергу, повинен бути якнайтісніше зв'язаний з усіма масами трудящих. Цю думку про те, що треба, спираючись на актив, все ширше і ширше охоплювати широкі маси трудящих,— цю думку повторював Володимир Ілліч не раз. Він говорив: у нас широкі маси, які веде за собою пролетаріат,— це селянство. В інших країнах нема таких селянських мас, але там є інші маси трудящих, які веде за собою робітничий клас. І ось обслуговування цих найширших верств, організація їх є одним з основних завдань будівництва соціалізму. До цього питання нам і доводиться підходити все ближче і ближче.

Комсомол є авангардом трудящої молоді. За своїм настроєм він найближче стоїть до партії, він вбирає в себе революційний досвід партії, вчиться на цьому досвіді, як у дану хвилину і в дальшому потрібно буде будувати нове життя, нові порядки, як треба буде будувати соціалізм. Але було б великою помилкою думати, що комсомол повинен якимось замкнутися і відокремитися

від усієї маси молоді. Якраз через комсомол і можливий вплив партії на всі широкі маси молоді. І тому на цю сторону справи треба звернути увагу. Дуже часто доводиться одержувати листи, в яких наводяться такі факти, що деякі осередки мало беруть участі в роботі серед усієї молоді, що вони ставлять себе в якесь привілейоване становище, що вони комсомол протиставляють усій молоді. Я знаю, що в цілому у комсомолу нема таких поглядів, це некомсомольський погляд. Комсомол розуміє необхідність зв'язку з широкими масами трудящої молоді, але серед окремих комсомольців такі погляди іноді спостерігаються.

І ось, коли ми підходимо до питання політосвітроботи, ми повинні тут розрізняти два завдання. Перше завдання, яке стоїть перед комсомолом,— це працювати над своєю самоосвітою, працювати над виробленням у себе революційного світогляду, над виробленням уміння зв'язати свою практичну повсякденну роботу з великими принципіальними питаннями. Це з одного боку. А друге завдання, що стоїть перед комсомолом,— це передача своїх поглядів, переконань, ентузіазму, своїх знань і вмінь решті молоді — і не тільки шляхом самої агітації, а також і шляхом згуртування і організації всієї робітничої і селянської молоді навколо комсомолу. Всі ці питання мають пряме відношення до питання політосвітроботи.

У нас, в нашій країні, культурний рівень такий низький взагалі, комсомол щодо цього не становить винятку, що треба комсомолові надзвичайно багато працювати над собою, над своєю самоосвітою. Я нагадаю вам одну вказівку Володимира Ілліча, що перед нами стоїть завдання неухильно працювати над вихованням революційного світогляду мас і над вихованням мас для революційної дії. І ось це завдання стоїть і перед комсомолом.

Революційний світогляд комсомол повинен собі виробити. Він не тільки повинен знати політграмоту, тобто суму фактів з революційного руху, але він повинен знати і розуміти, як ці факти вкладаються, як вони зв'язані з навколишнім життям, розуміти всю перспективу, весь взаємозв'язок, всі співвідношення, повинен виробити в себе революційний світогляд. Звичайно, це завдання багатьом може здатися непосильним, важким, але воно

повинно бути розв'язане. Тут потрібна дружна робота. Необхідно, щоб серед комсомолу розвивалася звичка взаємодопомоги. Коли на Заході на початку минулого століття почала швидко розвиватися промисловість, французька і англійська буржуазія зрозуміла, що промисловості потрібні письменні, з певними загальноосвітніми знаннями робітники, що без цього промисловість розвиватися не може, вона почала вживати всіх заходів для проведення загального навчання. Не було шкіл, не було вчителів. Тоді буржуазія почала будувати так звані школи ланкастерського взаємного навчання. Це були примітивні. На одного вчителя припадало часто по тисячі учнів, посібників ніяких не було. У цих школах все будувалося на взаємодопомозі: той, хто знав десяток букв, учив того, хто знав тільки п'ять букв, той, хто знав п'ять букв, учив того, хто знав три букви. Це були, зрозуміло, мізерні крихти, вони перепліталися з вивченням і співом молитов і тому подібними речами. Важливо тут було те, що буржуазія зуміла в своїх цілях у кожній школі організувати взаємодопомогу. Загальне навчання в Європі пройшло шляхом величезного напруження сил.

Я думаю, що тепер в наших умовах, коли в нас ще народна освіта стоїть на такому ступені, що в деяких районах одна хата-читальня припадає на 15 тисяч населення, а то й більше,— тут без взаємодопомоги, без найбільш напруженої допомоги більш сильних більш слабким не обійтись. На цю сторону справи, на сторону взаємодопомоги, треба звернути увагу. Але, звичайно, не самі комсомольці повинні братися за цю роботу: треба, щоб політосвіта приходила їм на допомогу в тій роботі по взаємодопомозі, яку вони розвинуть, щоб приходила на допомогу партія, тому що зараз питання освіти є корінним питанням. Часто-густо ми впираємося в те, що потрібно піднести продуктивність праці, провести індустріалізацію країни, і всього цього ми не можемо робити без знання. Тому ми говоримо, що на цьому фронті необхідно надзвичайно велике напруження сил.

Інше питання — це питання про охоплення широких верств. Тут треба мати на увазі важливість опори на актив. Важливо не тільки вести агітацію серед молоді безпартійної. Треба зуміти її організовувати, треба на селі визначити, які саме групи молоді на селі чим

цікавляться, які в них інтереси, з якого боку можна підійти до кожної групи безпартійної молоді. Треба вміти виділити найактивнішу частину, якій зразу ж дати практичну роботу. Треба, щоб на цій практичній роботі вона зростала, розвивалася, допомагала комсомолу залучати решту молоді.

Я закінчую. Я хотіла зробити тільки невеликий вступ, в якому мала на меті підкреслити ось ці всі основні завдання: з одного боку — піднесення організації роботи над власною самоосвітою, над вихованням у себе революційного світогляду, над умінням практичні завдання пов'язувати з великими принципіальними питаннями і друге — я хотіла підкреслити необхідність залучення до будівництва, до згуртування навколо комсомолу всієї робітничої і селянської молоді.

У дебатах ви торкнетесь і того і другого питання, а тепер дозвольте перейти до ділової частини.

1926 р.

ПРО КІНО

Зорові образи надзвичайно владні над нами. Тому кіно є могутнім засобом впливу на найширші маси, в тому числі і на підростаюче покоління. Сучасна техніка кіно постановок дає можливість до безмежності розширювати поле спостереження глядача. Він може «на власні очі» побачити дно морське, надра землі, піднятися за хмари, потрапити в тропічний ліс, на Північний полюс і т. п. Він може побачити всі чудеса сучасної техніки, будь-які фабрики і заводи, побут, життя різних верств населення.

Сучасне кіно вириває жителя глухого містечка, закинутого сільця з його ізолюваності, прилучаючи його до життя всього людства.

Ми зовсім недостатньо оцінюємо звичайно це колосальне значення кіно.

Але кіно не тільки розширює горизонти,— воно джерело найглибших переживань.

Тепер ось ставиться, наприклад, фільм «Броненосець «Потьомкін»; треба бачити юрбу, те величезне піднесення, яке її охоплює, щоб зрозуміти, які неосяжні, просто виховні можливості закладені в кіно.

Але... кіно не тільки відображає дійсність — воно може перекручувати її; воно не тільки виховує революційний дух, почуття братерської солідарності — воно може перекручувати дійсність, паморочити голову, облутувати людину пошлістю, виховувати жорстокість, ненависть, себелюбний егоїзм і т. ін і т. п.

Буржуазія чудово знає, що може кіно, і вона використовує кіно, щоб сіяти в масах зерна мистицизму, національної ворожнечі, схиляння перед багатством і владою, щоб роз'єднувати ряди трудящих, обплутувати їх забобонами.

Ми повинні широко використати видові і наукові фільми європейського та американського кіно незмірно більше, ніж ми робимо це зараз, але ми повинні створити свої фільми революційного змісту, фільми, які виховують дух колективізму, братерської солідарності, дух великого пориву до будівництва світлого життя.

Фільм — таке саме, тільки значно могутніше знаряддя будівництва соціалізму, як і книга. Ми повинні ним оволодіти. Ми повинні за допомогою кіно зробити великі ідеї Леніна надбанням мас.

ПРО ДИТЯЧУ БІБЛІОТЕКУ І ДИТЯЧУ КНИГУ

(ДОПОВІДЬ І ЗАКЛЮЧНЕ СЛОВО НА КОНФЕРЕНЦІЇ
ПРАЦІВНИКІВ ДИТЯЧИХ БІБЛІОТЕК)

Хоч би якою хорошою була шкільна програма, вона не може ніколи дати всього того, що треба знати молоді, що треба буде знати людині в дальшому житті. Всі знання, які набуваються в школі, весь час поповнюються самоосвітою. Завжди доводиться звертатися до книги і з книги ознайомлюватися з цілим рядом галузей знання.

У нас, в Радянській Росії, питання про самоосвіту стоїть ще гостріше, ніж в інших країнах, тому що в нас маси в кращому разі можуть посилати своїх дітей тільки в чотирирічку, тільки чотирирічка є масовою школою. Але коли ми подивимось на село і навіть на деякі міста, то побачимо, що здебільшого діти закінчують тільки дворічки. Навіть у Москві є таке явище. Часто діти навчаються в школі сяк-так читати і писати.

Необхідно, щоб дитвора якомога раніш звикла користуватися книгою, навчилася з книги черпати необхідні їй знання. Той, хто пам'ятає своє дитинство, той знає, яку величезну роль для дитини може відіграти книга. Не можна чекати від найкращої школи, що вона дасть дитині все, що їй потрібно. Хоч би які хороші були програми, вони дають тільки крихти. Треба, щоб дитина поповнила читанням ті знання, які дає їй школа. Необхідно створити багату дитячу літературу, з якої діти могли б черпати якнайбільше знань. Такі країни, як Америка, давно оцінили величезне значення дитячого читання, і Америка по дитячих бібліотеках стоїть попереду всіх. Ми якось легковажно ставимось до цього, недооцінюючи значення дитячого читання.

Ми говоримо про навички в читанні, — але хіба може йти мова про навички в читанні, коли діти не захоплюються змістом книг, коли книга не викликає в них захоплення? Книга, крім того, має і те значення, що вона організовує емоціональні переживання дитини. Звичайно, книга може завдати в цьому відношенні і шкоди, і тому особливо важливо дати дитині хорошу книгу. Коли в Державну вчену раду прийшли з РСІ і запитали, що ми робимо, то я, відповідаючи на запитання, сказала: «Найболючіше місце в нас — це дитяча книга, тому що діти вимагають книги, а її в нас немає».

Перед нами стоїть завдання створити дитячу книгу. Треба створити такі книги, які б давали дітям те, що їм необхідно. Підходячи до цього питання, треба звернутися і до давньої дитячої літератури. Давня література давала дітям дуже багато, над цією літературою вони багато що переживали, вона розширяла їх горизонт, пробуджувала нові інтереси. З свого дитинства пам'ятаєш, як, наприклад, читали Жюль Верна — цілий новий світ відкривався. Можна по-різному ставитися до Жюль Верна, але він дає дитині поняття про техніку, дає так звану романтику техніки. І не тільки Жюль Верн, але й багато старих книг давали дитині нові знання, пробуджували нові інтереси. У старих книгах поряд із змістом, який викликав захоплення у дітей, багато чужої ідеології, зовсім для нас неприйнятної. Коли тобі нагадують яку-небудь книгу, то часто-густо пригадуєш, що над цією книгою було пережито, і думаєш: «Ой, яка хороша книжка». Але коли її береш, то бачиш, що вона зовсім неприйнятна. Не всяку захоплюючу книжку можна дати дітям. Мені здається, що давня література повинна бути переглянута і з неї має бути взято те, що можна використати для нас, а деякі місця можна викинути. Стару книжку треба переробити, треба її «зробити радянською», і я думаю, що на це мало звернуто уваги, а тим часом це треба зробити, тому що талановиті люди, які вміють добре писати для дітей, не народжуються кожного дня і при всьому бажанні ми нового небагато можемо дати. Коли ми проглянемо дитячих письменників, то побачимо, що таких письменників, які дали б дитині що-небудь цікаве, дуже небагато. І тому треба використати і старі книги, переробити їх так, щоб вони

нарівні із захоплюючим матеріалом дали і ту ідеологію, яку ми повинні і хочемо дати.

Переглядаючи дитячі книги, я тільки дивом дивувалася, чим ми отруємо дітей. Я переглянула книги не всіх видавництв, а тільки держвидавівські за каталогом, який видано в 1927 р., і скажу просто про враження, яке я винесла. Там 300 книжок для дітей від 10 до 13 років, 100 для дошкільного віку і 75 для дітей від 7 до 10 років.

Я не була упереджена проти Держвидаву, але я уважно прочитала книжки, відзначені в каталозі, і скажу: те, що дається для дітей від 7 до 10 років,— більшої частини цих книжок ми не повинні давати. Ми боремося проти казок, але в держвидавівських книгах є дещо гірше. Я прочитала, наприклад, книжку Коваленського «Лось і хлопчик». Йшов хлопчик лісом, заблуdivся, зустрівся з ним лось, подивився на нього розумними очима, вивів хлопчика на узлісся і на прощання махнув йому рогами. Адже це містика, адже краще дати дитині книжку про чарівницю, про яку ніхто з дітей не подумає, що вона справді існує, а говорити про таємничого лося, який усе розуміє,— це чиста містика. Брала я ще книжки Кіплінга — там теж говориться, наприклад, про кита, який проковтнув хлопчика разом із шлейками. Що дасть ця книжка дитині 7—10 років, дитині, для якої життя — ще книга за сімома печатками і яка хоче його пізнати. Проглядала я і книжки з сільського життя. Чимало з них викладено дуже захоплююче, але видно, що багато письменників — люди, які села не знають, і я уявляю, як подивиться на ці книжки дитина, яка живе на селі. У Л. М. Толстого, в його педагогічних творах, зазначається десь, що діти вимагають точності в дрібницях, і коли вчитель замість слова «віз» скаже «повозка», дитина не може розв'язати завдання, тому що вона весь час думає не над завданням, а над тим, чому вчитель назвав віз повозкою. І в дитячій книжці, коли дитина бачить неправильні деталі про село, вийде те саме — їй вся книжка не сподобається. Книжки для дітей від 10 до 13 років також дуже малозмістовні. Ось, наприклад, книжка Заяцького «Африканський гість». Це книжка про слоненя. Коли говорять про слоненя, то треба було б говорити про його життя, про ті умови, в яких слоненя

живе, а в цій книжці розповідається тільки про те, як слоненя втекло з вагона, коли його везли в Москву. Чи варто цю книжку читати? Коли ми пишемо програму, ми переоцінюємо сили дітей, а коли ми пишемо дитячі книжки, ми зовсім недооцінюємо, чим дитина живе і чим вона дише. Мені здається, це невірно, що дітям можна і треба розповідати тільки про дітей. Навіть у казках є старики і старухи, і спритні люди, і хитрі люди, і люди сильні, сміливі, добрі і лихі — взагалі змальовуються дорослі, змальовуються яскраві картини побуту. А в наших дитячих книжках дається тільки штучний опис якогось побуту дітей, а дорослих зовсім нема. Взагалі, прочитавши всі двісті книжок, дитина дуже мало збагатиться знаннями. А, крім того, в розумінні емоціональному що тут є для дитини? Нічому дитина не порадувалась, нікого не пожаліла. Тільки дві-три піонерські книжечки відображають піонерське життя, дають піонерські радості, а в решті нічого нема, і тому вони не можуть захопити дитину. Для старшого віку книжки трохи кращі. Я не хочу сказати, що всі двісті книжок негодяці, є окремі хороші книжки.

Крім того, я може надто суворі умови ставлю, але все-таки, коли подивишся на ці книжки, то побачиш, що сучасна дитина від них «сита» не буде. Тому я й кажу, що поряд з новими книжками треба використати і давню літературу, викинувши з неї все ідеологічно чуже. Нам необхідно подбати про бібліотечне ядро, тому що книжка впливає на дитину, на її життя.

Часто говорять, що необхідно, щоб дитячі бібліотечки були при школі. Я боюсь, коли б тут не перебравши міри. Звичайно, там, де нема бібліотечки, нема хати-читальні, там це необхідно, але, де є бібліотека з дитячим відділенням, там неправильно заводити ще спеціальні шкільні бібліотеки. Важливо, щоб дитина з самих ранніх років вчилася користуватися громадською бібліотекою, брати з неї книжки. Крім того, не можна вимагати від учителя, щоб він учив дітей і керував їх читанням,— це надто велика робота. Крім того, нам важливо, щоб діти, які не потрапили чомусь до школи, а навчилися читати самотужки, щоб і вони одержали книжку, а коли вчитель буде всіх дітей обслуговувати, то він буде дуже завантажений, а в нас і так уже скаржаться на перевантаження вчителя.

Тому там, де нема бібліотеки, нехай книжка буде в школі, а де є бібліотеки, хати-читальні, треба, щоб у них були дитячі відділення. Мені здається, що між бібліотекою і школою повинен бути тісний зв'язок, тому що бібліотекар не стежить за дитиною, він знає дитину тільки як читача. З другого боку, книжки пробуджують в дитині нові інтереси, їх повинен враховувати вчитель. Найтісніше пов'язання між школою і бібліотекою в усякому разі має бути.

Останнім часом доводиться іноді чути думку, що дитина повинна читати тільки про те, про що говориться в шкільній програмі: ось це треба читати першого року, це — другого, це — третього і т. д. Я думаю, що це неправильно. У різних дітей в одному і тому ж віці бувають різні інтереси. Кожна дитина по-своєму розвивається, і надто обмежувати її у виборі книг було б неправильним. Можна і потрібно підібрати в дитячій бібліотеці кращі книжки, але треба дати дитині право вибору. Важливо навіть дитину першого ступеня привчити самостійно вибирати книжки, важливо, щоб не завжди допомагав їй у виборі вчитель або бібліотекар, а щоб вона навчилася розбиратися в каталозі, тому що інакше вона не зможе користуватися книжкою і в дальшому. Тут дуже важлива постановка довідкового відділу у дитячій бібліотеці.

У нас дуже багато говорять про дитячу енциклопедію,— але тільки говорять — не знаю, чи відбувається робота в цьому напрямі.

Дуже важливими є дитячі довідники, особливо потрібний дитячий рекомендаційний каталог, написаний самими дітьми. Прочитала дитина книжку, захопилася нею, сподобалася вона їй — вона записує відзив про неї в каталог. Ось такі невеличкі рекомендаційні каталоги, де рекомендують книгу самі діти, були б дуже важливі. Звичайно, тут не можна зовсім залишити дітей без допомоги, але треба пробудити самодіяльність, збирати найяскравіші відзиви дітей і вписувати їх у дитячі каталоги. Дитина часто рекомендує книжку іншій дитині: прочитає про таку-то подорож — і навіть підкреслює те місце, яке і її і іншу дитину найбільш зацікавить. Дорослий подивиться на ту саму книжку зовсім інакше, а дитина зверне увагу саме на те, що цікавить і інших дітей.

Часто дітей залучають як друзів книги, друзів бібліотеки, і та громадська робота, яку роблять діти по підклеюванню, роздачі книг та ін., дуже важлива, але, мені здається, треба звертати увагу і на іншу сторону. Треба, щоб дитина була пропагандистом книги, щоб, прочитавши книгу, вона йшла до інших дітей, розповідала про прочитане, пробуджуючи в них інтерес до читання, бажання записатися до бібліотеки і т. д. Така пропаганда дуже важлива, і до неї треба було б залучати якнайбільше дітей.

Потім дуже важливе з нашої точки зору питання про розповідання. У дітей, які разом слухають розповідь, створюються спільні переживання, вони ближче знайомляться одне з одним, на ґрунті спільного слухання діти можуть зорганізуватися в гуртки на основі однакових інтересів.

Гуртки, які створюються на основі інтересу, можуть мати велике значення. Наприклад, одні діти цікавляться літаком — зорганізується невеликий гурток з трьох дітей, які читатимуть про це. Заносити такі гуртки до статистики, може, не варто, тому що вони то створюються, то розпадаються, але все-таки вони можуть мати величезне значення. Там, де є дитячі клуби, це має ще більше значення. Діти не задовольняються тим, що прочитали в книжках: дитині хочеться зробити те, про що в книжці говориться, або зобразити прочитане, — і тут клуб може зробити дуже багато. Наприклад, прочитали діти про рослини, зацікавилися ними — клуб допоможе їм зробити гербарій; захопилися діти тваринами, влаштуванням свят — і тут знову-таки клуб може допомогти дітям, дати вихід тій енергії, яка нагромаджується в дітей під час читання. Звичайно, говорити про це легше, ніж зробити. Чи багато в нас дитячих клубів?

На мою думку, дитячі об'єднання, дитячі ланки часто не знають, що їм робити, але коли вони займатимуться читанням, то для них робота знайдеться. Найважливіше наше завдання, звичайно, — пробудити інтерес до книги, любов до книги, пробудити інтерес до читання, тому що це допоможе дитині згодом стати будівником нового життя.

Я, звичайно, товариші, коли говорила про нову і стару книгу, найменше хотіла сказати, що всі старі книги хороші і всі нові погані. Справа в тому, що в старих книгах є дуже багато неприйняттого для нас, і я підкреслювала, що є цілий ряд старих книг, якими не можна користуватися. А щодо переробки, то споконвіку цілий ряд книг переробляли. Наприклад, коли ми візьмемо відому книжку «Робінзон Крузо», то адже дитячі «Робінзони Крузо» — це переробка великої книги «Робінзон Крузо». Так переробляли дуже багато книг. Коли взяти, наприклад, Жюльє Верна, то з нього можна викинути ряд місць, пройнятих архібуржуазною психологією. Тут мені подали записки — як бути з класиками. Я думаю, що коли Толстого перероблятиме людина, яка не вмє писати, то з цього не буде користі, але я думаю, що не завжди треба переробляти книги, дуже важливе значення має вмілий вибір; із Л. Толстого можна вибрати цілий ряд місць, дуже цікавих і приступних для дітей (звичайно, не «Бог правду бачить, та не скоро скаже»), і не тільки такі місця, де говориться про дітей, але й такі, де пишуть про дорослих. Але треба обов'язково вибрати. Часто буває, що через дві сторінки не можна дати цілу книжку, але, звичайно, я не думаю, що треба старі книжки обов'язково класти на полиці; такі книжки, які захоплюють дітей, наприклад «Робінзон Крузо», треба дітям дати, подивившись, що можна тут переробити і, можливо, переробити якнайістотніше. Із класиків, на мою думку, треба тільки вибирати, але не переробляти. Я, наприклад, не уявляю собі, щоб у Тургенєва і Толстого хто-небудь вписував свої сторінки або переробляв їх (у нас бували приклади таких переробок; так, наприклад, в якійсь хрестоматії вхитрилися переробити «Школяра» Некрасова і замість «по своїй і божій волі» написали «по своїй мужицькій волі став розумний і великий»).

Тепер про нову книгу. Я тут навмисно загострила питання і, можливо, до нової книги поставила великі вимоги, але це тому, що в новій книжці хотілось би бачити справді щось цінне для дітей. Не всяку книжку, яка випущена після 1917 р., можна вважати дійсно новою книжкою. Таких книг, які за духом були б новими, які

навчали б дітей по-новому підходити до життя, навчали б їх розуміти життя,— таких книг майже нема і я повинна сказати, що книги, які пишуть, наприклад, про Леніна для дітей, здебільшого краще не писали б. Ось, наприклад, «Мільйонний Ленін». Вона написана в новому стилі, у віршах, у ній багато балаканини, торохтіння, але про Леніна в ній нічого цінного немає. Гучні фрази. Дуже багато дитячих книг, які зображують Леніна якимсь патріархом, який завжди з дітьми вів бесіди, повчав їх, говорив їм, наприклад, «чисть зуби». Звичайно, таких книжок не треба видавати. Коли я говорила про книжки, випущені Держвидавом, і дуже напала на них, то це тому, що хотілося б, щоб Держвидав випустив справді цікаві книжки, які захоплювали б дітей,— над цим треба працювати.

Тепер Головоцвх, Головополітосвіта роблять перегляд наявних на книжковому ринку книг; буде видано загальний рекомендаційний каталог дитячих книг. Збираються всі відзиви, перевіряються, підсумовуються. Я думаю, в результаті вийде цінна робота. Робота значною мірою підходить до кінця.

Тепер про інше. Тут товариші вказували, що необхідно, щоб оцінки поточної дитячої літератури були де-небудь зосереджені, щоб вони не були розпорошені. Комісія по книзі при Державній вченій раді, куди входять працівники Головоцвху і Головополітосвіти, прийшла до того, що необхідно видавати бюлетень по дитячій книжці. Він матиме не тільки те значення, що там вміщатимуться всі рецензії про дитячі книги, він також буде організуючим центром. Але тепер дуже важко видавати нові журнали, їх потрібно проводити через Відділ преси ЦК; журналів тепер розвелось більше, ніж треба, і тому Відділ преси дуже обережно підходить до видання нових журналів, і дуже важко добитися дозволу на них. Але ми вирішили захищати необхідність видання бюлетеня, тому що бюлетень може мати величезне значення¹.

Тут надійшли дві записки, де пишуть, що я нічого не сказала про книжку для дітей-нацменів. Це моя велика помилка, тому що діти нацменівські ще більше,

¹ У 1928 р. почав виходити щомісячний журнал, присвячений питанням дитячого і юнацького читання,— «Книга — детям».— *Ред.*

ніж діти не нацменівські, мають потребу в книжці, і тут хороша перекладна книжка або видання своєї книжки — справа дуже важлива. Взагалі мені здається, що роботі над місцевою нацменівською книжкою повинно бути приділено велику увагу в бюлетені. Хотілося б, щоб усі присутні в тій чи іншій формі взяли участь у виданні бюлетеня. Важливо писати, як діти реагують на ту чи іншу книжку, яку дають їй оцінку. Тут думка бібліотекарів має величезне значення. Так само важливо нам, щоб писали ті, хто веде розповіді. Кожний розповідає по-своєму, часто розповідач відчуває дитину, змінює деякі місця книжки, але треба, щоб це робилося не несвідомо, не чисто інстинктивно.

Коли письменник пише, він не бачить дитини і не почуває її, а коли ми розповідаємо живій дитині, то ближче підходимо до неї і більше її відчуваємо, і ось отут нам дуже важливі зауваження бібліотекарів-розповідачів.

Тепер питання про те, де бути бібліотеці. Звичайно, коли б ми були дуже багаті, ми могли б при кожній школі створити хорошу бібліотеку, але товариші знають, як стоїть справа з нашими багатствами. Може, в Ленінграді справа стоїть краще, але на селі дуже погано. І коли ми підемо шляхом розпорошення коштів, це буде не дуже добре. Звичайно, при школі повинні бути книги, необхідні для роботи.

Я боюсь надмірної опіки з боку вчителя. Йому легко збитися на неї. Припустімо, вивчають матеріал про зиму, і часто буває, що вчитель хоче, щоб школяр читав про зиму, а тому хочеться про аероплан читати. Колись Бокль писав, що дитині треба дозволяти читати все, що вона хоче,— вона сприйме все хороше, а все шкідливе відкине. Я не ручаюся за точність цитати, але я думаю, що в цій думці є частка істини. Дитині треба дати більше самостійності,— мало які в дітей інтереси, які їх захоплюють і відповіді на які вони знаходять у книжках? Коли ми все читання поділимо по комплексах і скажемо: «Тепер читай ось це, а потім ось це, а потім ось це»,— то я думаю, що ми відіб'ємо в дітей інтерес до читання і перешкодимо їх розвитку.

Я думаю, що бібліотекар також не повинен переборшувати з керівництвом дитячим читанням.

Треба давати добре підібрані книжки, і з цієї суми книг вибирай, що хочеш. Коли я слухаю педагогів, то я почуваю, що вони хочуть перетворити книжку в посібник, але ж читати треба не тільки за програмою. Що бібліотекареві і вчителю треба працювати разом у найтіснішому контактi,— це безумовно. У нас і тепер ще є великий розрив між школою і бібліотекою, і цей розрив треба зжити. Треба загальними силами знайти шлях, як найкраще обслужити дітей. Мені здається, що тепер питання про дитячу книгу все більше і більше привертає до себе увагу, і це є запорукою того, що справа ця піде, і бібліотекареві разом з тими, хто пише і працює над дитячою книжкою, удасться дитячу книжку створити.

1927 р.

ДО З'ЇЗДУ ЗАВІДУЮЧИХ ХАТАМИ-ЧИТАЛЬНЯМИ

У понеділок 21 березня відкривається з'їзд завідуючих хатами-читальнями. З усіх кінців, з найглухіших закутків з'їдуться низові політосвітпрацівники — завідуючі хатами-читальнями. Це їх перший з'їзд.

IV з'їзд політосвіт, що відбувся весною минулого року, підбив підсумки того, що було пророблено в галузі політосвітроботи за три з половиною роки, які минули від III з'їзду політосвіт. Після IV з'їзду зразу відчулося, що робота пішла планомірніше, що вона знайшла своє русло і все глибше його прориває.

Минув рік. За цей рік ми багато чого навчилися. Лінія політосвіт визначалась загальними завданнями будівництва соціалізму. Зміцнення роботи Рад, індустріалізація країни, кооперування населення, підвищення боєздатності країни, підвищення культурного рівня бідняцьких і середняцьких верств — все це проймало собою роботу політосвіт.

Але доводилось спостерігати, що ця робота часто натрапляла на ряд труднощів, які перекручували правильно взяту лінію. Необхідно було вчитися краще враховувати ці труднощі, враховувати всі місцеві умови. Робота Держплану дає нам картину господарських особливостей різних районів. Культурний рівень населення цих районів перебуває в прямій залежності від економічних, історичних і національних особливостей краю.

Не можна будувати всюди політосвітроботу за одним шаблоном, треба вміти пристосовувати її до місцевих особливостей. Не можна, наприклад, вести однаково політосвітроботу і в Центральньо-Промисловому районі

і в Нижньоволзькому... Від уміння враховувати в політосвітроботі місцеві умови залежить її успішність.

Політосвітроботу треба ставити більш поглиблено, пов'язувати її з навчанням, шкільною і самоосвітньою роботою. Цього вимагає населення.

Але зараз йдеться не тільки про поглиблення роботи,— йдеться про те розширення її, якого вимагає життя. Треба, щоб політосвітробота обслуговувала не тільки актив, треба, щоб вона обслуговувала всі бідняцькі і середняцькі верстви в цілому. Треба ближче підійти до тих, хто сам ще не досить активний. Потрібно краще обслуговувати базари, чайни, посидінки, всякі місця зборищ, потрібна подомова агітація і культробота і т. д. і т. п.

Треба продовжувати будити самодіяльність населення, і не тільки будити цю самодіяльність, але й організувати її. Ми бачимо, як зростають добровільні товариства, але бачимо також, що робота їх звичайно дуже погано організована. Треба прийти їм на допомогу, тісніше пов'язувати їх роботу з роботою політосвітніх закладів.

Збільшення розмаху політосвітроботи, розгортання її вишир повинно йти пліч-о-пліч з охопленням нею всіх сторін життя населення. Не можна обмежуватися лише політичною і виробничою пропагандою та навчанням, необхідна робота над окультурюванням всього побуту.

Всі ці питання будуть обговорені на з'їзді завідуючих хатами-читальнями. Завідуючі — це верства політосвітпрацівників, яка щодня стикається з селянськими масами, це працівники, які за характером своєї роботи постійно обговорюють з селянством його повсякденні потреби, обговорюють з ним всі поточні події, допомагають селянським масам культурно підніматися, допомагають їм учитись. Їх досвід, їх думка надзвичайно важливі.

Увага до політосвітроботи ні на хвилину не може послаблюватись. Не можна говорити: коштів у нас мало, давайте зосередимо всю увагу на навчанні і вихованні дітей. Ми бачимо, що в усіх галузях життя вирішальною групою є дорослі. Це ми повинні пам'ятати.

Перший з'їзд завідуючих хатами-читальнями — ми в цьому не сумніваємось — надзвичайно допоможе дальшому розгортанню і поліпшенню політосвітроботи.

ПРОМОВА НА I ВСЕРОСІЙСЬКОМУ З'ЇЗДІ ЗАВІДУЮЧИХ ХАТАМИ-ЧИТАЛЬНЯМИ

Насамперед, товариші, дозвольте вас привітати. Адже це в нас перший з'їзд завідуючих хатами-читальнями. Політосвітники, взагалі кажучи, завжди влаштовують усякі конференції і курси, а завідуючі хатами-читальнями з'їжджаються на такий великий з'їзд вперше.

Завідуючий хатою-читальнею — працівник, якому за ходом своєї роботи доводиться мати з населенням найбезпосередніше спілкування, тому завідуючий дуже яскраво відчуває весь настрій села, разом з ним переживає дуже багато. Ось чому нам надзвичайно важливо всі ті питання, над якими ми працювали, які ми обговорювали разом з губерпськими та повітовими політосвітниками на різних конференціях, ще раз проробити по всій лінії із завідуючими хатами-читальнями.

Ми чекаємо від цього з'їзду дуже багато, надіємось, що всі висловлюватимуться і говоритимуть про те, як іде робота, які труднощі зустрічаються в роботі.

Я думаю, що нам не стільки доведеться говорити про лінію, яку треба проводити завідуючим хатами-читальнями, скільки про те, як треба проводити в життя ті чи інші директиви партії, директиви Радянської влади. Справа в тому, що лінія роботи визначається директивами партії, постановами Радянської влади. У нас окремої своєї якої-небудь лінії немає. Кожний з нас знає, що йому треба свою лінію в роботі пов'язувати з постановами партії, з постановами Радянської влади, з рішеннями всесоюзних, всеросійських і місцевих з'їздів. Всі

ці постанови, рішення йому треба знати і проводити як найкраще в життя. Так що про те, що проводити, про це, мабуть, менше доведеться говорити. Більше доведеться говорити про те, як проводити.

Недавно інспектори Наркомосу провели обслідування ряду губерній. Коли підряд читаєш одне за одним ці обслідування Самарської, Тамбовської, Смоленської, Вятської, Північно-Двінської і т. п. губерній, то виходить досить яскрава картина, яка дає загальний стан роботи, показує, які сторони роботи в нас сильні, які слабкі. Враження вийшло таке, що найсильніші місця — це агрономічна пропаганда, довідкова робота, проведення передвиборної кампанії. Судячи з більшості обслідуваних губерній, робота іде більш або менш благополучно. Але майже скрізь слабо іде кооперативна пропаганда. Робляться кроки в цьому напрямі скрізь, пробують організувати гуртки, але справа просувається щодо цього в більшості губерній слабо. Вияток нібито становить Вятська губернія.

Подекуди починають проводити в життя директиву про те, щоб ширше захоплювати під вплив політосвітроботи всі сторони життя. Звертають увагу не тільки на навчання, агітацію та пропаганду, але й на дозвілля селянства. З цілого ряду місць повідомляють, що там, де завідуючі хагами-читальнями зуміли взяти під свій вплив вечірки, курилки і т. д., там зразу ця робота пішла дуже поживавлено.

Так змальовують звіти сильні і слабкі місця роботи хат-читалень. Звичайно, це тільки загальне враження від читання матеріалів обслідувань; після ваших доповідей, після ваших розповідей картина буде значно повніша, значно яскравіша.

Тепер я хотіла ось на чому спинитися. Коли ми подивимось, то побачимо, що місцям необхідно політосвітроботу зробити значно гнучкішою. Часто ця робота ведеться за шаблоном, і тільки в деяких місцях зуміли підійти до неї більш поглиблено.

Політосвітробота має бути тісно пов'язана з місцевими умовами, але це пов'язання не скрізь спостерігається. Ось чому — особливо після IV з'їзду політосвіт — Головлітосвіта звертає увагу на те, щоб краще поставити вивчення місцевих умов.

Як ви знаєте, Держплан поділив РРФСР на ряд економічних господарських районів. У кожному районі свій особливий уклад господарського життя. Так, Централь-но-Промисловий район, де розвинута велика промисловість, різко відрізняється від районів землеробських, наприклад від Центрально-Чорноземного району. Кожний район має свою господарську фізіономію, має своє обличчя. А кожному економічному укладові відповідає і певний культурний рівень. Погляньте, що виходить по ліквідації неписьменності. У Центрально-Промисловому районі, де сильно розвинута промисловість, де великий вплив міста на село, там неписьменних віком від 11 до 35 років тільки 5%. А поряд, у Центрально-Чорноземному районі, де головне, основне заняття — сільське господарство, і притому сільське господарство досить відстале, ми бачимо, що процент неписьменних від 11 до 35 років доходить до 20.

Коли ми порівняємо ці губернії щодо книг, то побачимо, що кількість чоловік у Центрально-Промисловому районі, які припадають на одну книжку громадського користування, значно більша, ніж у Центрально-Чорноземному районі.

Те саме і в інших галузях політосвітроботи. Кожний господарський район має і своє певне культурне обличчя. Відповідно до цього треба ставити в ньому культурну роботу.

Візьмемо Ярославську губернію. В ній майже зовсім немає неписьменних. Певна річ, що там треба звертати увагу вже на розвиток шкіл дорослих, на що є величезний попит, в той час як у Центрально-Чорноземному районі, наприклад, ліквідація неписьменності залишається ще ударним завданням.

Не тільки, звичайно, економічні фактори впливають на культурний рівень. Надзвичайно важливе значення має минуле районів. Чи було, наприклад, в тому чи іншому районі раніш сильно розвинуте поміщицьке землеволодіння. Коли порівняємо Саратовську губернію з губернією Орловською або якою-небудь іншою, де сильно було розвинуте поміщицьке землеволодіння, то ми побачимо, що в Саратовській губернії перед революцією було тільки 8% поміщицької землі. Який висновок доведеться зробити з цього? Там Жовтневу революцію переживали

зовсім інакше, ніж у тих районах, де селяни були в кабалі в поміщиків і де Жовтнева революція від цієї закабаленості їх визволила. Тому зовсім по-іншому треба підходити в цих губерніях до питань агітації і пропаганди, з різного починати, докладно спинятися на різних стонах.

Чи враховуємо ми так запити населення? Адже від цього залежить, наскільки наша робота дасть благотворні результати. Наприклад, на селі іде переділ землі, провадиться землеустрій. Звичайно, вся увага селян зосереджена на цьому питанні. Навіть діти, як зазначають учителі, стають у такі моменти надзвичайно нервовими, надзвичайно недисциплінованими. І все село стурбоване питаннями землеустрою. Про землеустрій треба говорити і в хаті-читальні. Якщо в цей час почати говорити про яке-небудь інше питання, наприклад, про антирелігійну пропаганду, то наперед забезпечено її провал.

Необхідно якнайбільше орієнтуватися на те, чим живе населення в дану хвилину, чим воно цікавиться. Але правильно визначити найістотніші питання, правильно врахувати ці інтереси і правильно підійти до їх розв'язання можна лише тоді, коли добре знаєш свій край і його особливості. Це питання треба проробити на з'їзді.

Треба взагалі поглибити значно більше всю нашу роботу. Тепер населення не задовольняється простою агіткою. Воно хоче, як мені писав один комсомолец, всі питання знати глибше, тобто ґрунтовніше, знати з книжок, як висвітлюється те чи інше питання. І тому ми спостерігаємо тепер таку картину: надзвичайний попит на книжки з одного боку, з другого — на школу дорослих. Сильно також виявляються запити на технічні знання. Оскільки в нас проводиться індустріалізація країни, це позначається і на населенні. Візьмемо за приклад Курську губернію. З Курської губернії я одержала п'ять листів від селянок на тему про механічну прядку. Вони хочуть ввести машинну обробку льону. У Сергіївському повіті Московської губернії селяни оподаткували себе троячкою, щоб для молоді влаштувати технічні курси, хоч би найелементарніші, але які дадуть певні знання.

Все це показує, що треба всю роботу піднести на вищий ступінь, більше проїняти її навчанням, глибше її ставити. Треба ширше розвинути всякі гуртки, всякі шко-

ли і курси, треба наполягти на самоосвіті. Правда, ця остання робота перебуває в самому зародку. Місцями її навіть не розпочинали. Крім того, самоосвітня робота може розвиватися тільки тоді, коли людина вміє поводитися з книгою, коли в неї є уміння з цією книгою працювати. Але в нас уже є широкі верстви, які можна обслуговувати правильно поставленою самоосвітньою роботою.

Однак доводиться говорити не тільки про поглиблення роботи. Із звітів інспекторів впливає така картина: у нас є волосні хати-читальні, в них ведеться дуже велика і дуже важлива робота, яку всі визнають. Але такі хати-читальні охоплюють своєю роботою порівняно невеликий район, невелику частину населення. Наприклад, у Самарській губернії, у Мелекеському повіті, добре працює хата-читальня, але поряд є села, в яких п'ять-шість тисяч населення і в яких нема ніякої політико-освітньої роботи. Така картина має місце не тільки в Самарській губернії. Досить часто можна натрапити на той факт, що робота зосереджується в одному, порівняно невеликому районі, близькому до хати-читальні, а у волості в цілому ніякої політико-освітньої роботи не провадиться.

Що робота хати-читальні дістає загальне визнання, це видно із звітів інспекторів. Наприклад, голова волвиконкому вказує на те, що завідуючі хатами-читальнями не брали участі у посівній кампанії, а беруть участь тільки агрономи, і тому з кампанії мало що вийшло. Потім, вказують завжди на перехід населення під впливом політосвіроботи до багатопілля.

Правильно писав один завідуючий хатою-читальнею, що політосвіробота тим хороша, що провів роботу, зробив — зразу і результат бачиш. Наприклад, про передвиборну кампанію, що відбувалася знову-таки в тій же Самарській губернії, розповідає інспектор Наркомосу: «Де хата-читальня брала участь — провели у більшості випадків намічених кандидатів, а де хата-читальня участі не брала, там пройшли небажані елементи — куркулі; з намічених кандидатів пройшло лише близько 5%». Тут зразу видно, що роль хати-читальні дуже велика.

У цьому році Головополітосвіта особливо загострила питання на тому, що на селі треба вести не тільки навчання, пропаганду та агітацію всіх видів, але й охоп-

лювати все життя села. У ряді губерній відзначається таке: де є хата-читальня, рідшими стають хуліганство і бійки, що особливо часто трапляється під час церковних свят. І тут зразу видно результат роботи завідуючого хатою-читальнею. Звичайно, має рацію той завідуючий, який писав: «Весело працювати: провів роботу, зробив — і зразу бачиш результати». Необхідно тільки ширше розгорнути політосвіроботу. Не можна обмежитися тим, що охоплено населення, яке знаходиться поблизу від хати-читальні, і треба охоплювати всю волость в цілому впливом політосвіроботи.

Треба розвивати пересувні форми роботи. Однак пересувні форми хата-читальня може розвинути дуже незначною мірою, тому що звичайно вона дуже бідна, навіть книг у неї мало або коли вони є, то не ті, які треба мати: або вони застарілі, або просто нецікаві для селянства.

Бідність хат-читалень позначається на всьому. Візьмо приміщення. Тіснота жахлива. Про Північно-Двінську губернію розповідають, що хата-читальня там переходить як пастух, з будинку в будинок, з однієї установи в іншу: то вона працює при сільраді, то перейде куди-небудь в інше місце. Становище політосвіроботи і завідуючого хатою-читальнею в цілому ряді губерній дуже тяжке — і щодо оплати, і щодо постійних перекидань.

З одного боку, видно дуже великий вплив політосвіроботи на весь побут і життя села, з другого боку, в різкій суперечності перебуває матеріальна незабезпеченість. З цього становища треба вилізати. Загальне скрутне матеріальне становище політосвіроботи не дає їй можливості розгорнутися так широко, як цього вимагав би поточний момент. Але, незалежно від цього, треба значно ширше, ніж це є насправді, підтримувати самодіяльність мас населення. На цей бік справи менше звертають уваги, ніж повинні звертати. Звіт із місць показує таке: там, де є політосвіторганізатор, справа стоїть щодо цього благополучно, а де місця вирішили його скоротити для того, щоб «навести режим економії», там підтримка самодіяльності населення надзвичайно слабка.

Ми бачимо в населення ініціативу, але їй ні з якого боку допомоги не подають. Не можна сказати, щоб ця ініціатива була слабка. В деяких місцях ми бачимо, що

Н. К. Крупська на I Всеросійському з'їзді завідуючих хатами-читальнями. 1927 р.

ініціатива прямо пре, але справжньої підтримки вона не має.

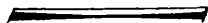
Іноді ця ініціатива виявляється в організації добровільних товариств. Але ми спостерігаємо таку картину: утворюються добровільні товариства, та їх робота погано пов'язана з роботою Рад, з роботою політосвіт. І добровільні товариства занепадають, не ведуть тієї роботи, яку повинні б вести. Головне в організації їх роботи — треба її пов'язати і з роботою завідуючого хатою-читальнею. Особливо важливо, щоб було використано актив добровільних товариств. Я зазначу, що часто завідуючий хатою-читальнею завантажений по горло, сам і книги видає, і довідки дає, і гуртки веде, але ніякої допомоги не має і нікого не залучає. Там, де вдається залучити актив добровільних товариств, актив комсомольський, актив делегаток, актив селянських комітетів взаємодопомоги та ін., там виходить інша картина, там обслуговування самодіяльності населення іде значно ширше і результати виходять значно позитивніші. Щодо цього треба поставити завдання — допомагати організації цих товариств і не тільки для того, щоб згуртувати їх, але й намітити плап їх дальшої роботи, допомогти його проводити і приходити їм на допомогу в цій роботі. В цьому відношенні завідуючим хатами-читальнями потрібно провести велику роботу.

Потім доводиться спостерігати, що не скрізь залучені ті працівники, яких можна залучати до цієї справи. Очевидно, недостатньо залучаються вчителі, хоч це питання по-різному стоїть у різних губерніях. Агрономів, як правило, залучають скрізь. Як правило, звичайно залучають і медичних працівників. Є ще працівники, яких досі не залучали до роботи, — я маю на увазі краєзнавців. На одних зборах, на яких мені довелось бути, краєзнавці скаржились, що ось учителі звертають увагу на їх роботу, а політосвітники нею не цікавляться. Я думаю, що це правильно, бо дійсно досі здебільшого на роботу краєзнавців, на роботу краєзнавчих товариств політосвітники звертали недостатню увагу. Потім, як це не дивно, мало залучають до роботи хат-читалень жінок; тільки в деяких хатах трапляються випадки, що для жінок влаштовують гуртки крою і шиття. Хати-читальні повинні роз'яснити, що таке дитячі садки, який повинен бути підхід до дітей,

повинні мати відповідну літературу, повинні також використати для цього посидінки; коли це буде проводитись, то жінки братимуть значно більшу участь в спільній роботі хати-читальні.

Ось те, що я хотіла зазначити для початку. Сподіваюсь, що ви будете обмінюватися своїм досвідом, своїм практичним знанням життя, що дасть можливість ще глибше підійти до всіх питань. Дозвольте висловити побажання, щоб з'їзд дав якнайбільше практичних результатів.

1927 р.

ЩОДЕННИК СІЛЬСЬКОГО БІБЛІОТЕКАРЯ

Недавно у Головополітосвіту було передано щоденник одного з волосних бібліотекарів Подольського повіту Московської губернії. Скромний щоденник без підпису. Щоденник цей охоплює період від 28 листопада 1924 р. по 18 січня 1926 р. Його склав переведений партією на кооперативну роботу волосний бібліотекар своєму наступникові, щоб легше тому було продовжувати розпочату ним справу. День у день волосний бібліотекар з місцевих селян просто записує свою роботу. Він веде не тільки роботу бібліотекаря, він веде величезну громадську роботу. Це той політосвітник, роботі якого Ілліч надавав такого значення, політосвітник, який не відгороджений від життя кам'яним муром, не замикається у своїй вузькій спеціальності, якому діло до всього.

У щоденнику нема гучних фраз; в усьому щоденнику, здається, не згадується ні разу слово «соціалізм», але безсумнівно, що описана робота є справжнє будівництво соціалізму, а сам волосний бібліотекар — нова людина, в якій особисте життя до кінця зливається з громадською роботою. Це жива людина, якій ніщо людське не чуже. Величезне враження справляє опис підпалу будинку бібліотекаря. Підпалює будинок селянин, який служив у кооперативі, пропив кооперативні гроші і був виключений за наполяганням бібліотекаря з членів кооперативу. Весь опис пожежі надзвичайно реальний: «Сталося те, чого я весь час чекав. О 9-й годині вечора, після видачі книг, задзвонив дзвін, і мені закричали: «Миколо, виходь, твій

дім горить!». Весь народ, що був у хаті-читальні, кинувся до дверей. А я вийшов останнім, погасивши лампи і замкнувши двері. Я не міг бігти через якусь слабкість, що раптом напала на мене». Волосний бібліотекар — людина, в нього підломлюються ноги, на нього нападає слабкість, коли він узнає, що його дім горить, але це нова людина — він іде з хати останнім, погасивши лампи і замкнувши двері. «Будинок залишився цілий, але згорів увесь корм для худоби, і я не знаю як бути. Батько і мати плачуть і докоряють мені з братом за надто енергійну роботу...»

Говорячи про своїх ворогів, автор щоденника пише: «Що мені робити, яким шляхом боротися з ними, я не знаю. Краще було б, коли б вони переслідували мене особисто, стріляли б чи що з-за рогу! Для мене було б легше, але вони обрали найжорстокіший прийом помсти і, напевне, пустять з торбами всю сім'ю. Що мені робити! Але відступати не буду». І на другий день він знову на посту, видає книги, проводить читання в хаті-читальні.

Але й потрапити на розправу до рук бандитів теж не весело. І автор, який провів велику кампанію по перевиборах, відверто пише: «Сьогодні я повинен був піти в село Ащеріно, але мене замінив товариш з повіту з представниками контрольної комісії від губкому, чому я дуже зрадив, бо мушу признатися, що боюсь ащерінських бандитів, яких я усунув від виборів. А їм, до речі, було по дорозі, тому що вони йшли у Подольськ».

Обсяг роботи у волосного бібліотекаря величезний: він видає книги, збирає мужиків на всякі доповіді і лекції, допомагає лекторові, іноді заміняє його, влаштовує читання, роздобуває газети і книги, підбирає пересувки, іноді по коліна в снігу несе на собі троху не пудовий вантаж — книги з сусідньої бібліотечки, реєструє книги, інструктує сусідніх бібліотекарів, допомагає обладнати червоні кутки, пише заяви, дає вказівки, викладає в школі-пересувці, впливає на шефа, лагодить труби в читальні, роздобуває кошти для хати-читальні, складає діаграми, вступає у диспути з попом, допомагає ставити спектаклі, суфлірує, гримує, виступає з доповідями, головує на зборах, дістає радіоприймач, кінопересувку, допомагає лікнепу, роздобуває для нього посібники і т. д.

і т. п. Ходить іноді пішки до Москви, ходить в дощ, зимову заметіль із села до села. Він тісно пов'язує свою роботу з роботою волвиконкому і сільради, допомагає в їх роботі, він тісно зв'язаний з нарсудом, земвідділом, відділом охорони здоров'я, кооперацією, селянським комітетом взаємодопомоги, з пожежною дружиною, різними добровільними товариствами, працює з комсомолом, з селянками, з дітьми, з учителями, скрізь працює, всюди вносить порядок, чесне ставлення до справи, всюди проводить партійну лінію. Він не гребує ніякою роботою, треба — виступає в спектаклі в ролях без промов, треба — сидить до ранку над домовими книгами, бореться з пияцтвом, матерщиною, хуліганством.

Волосний бібліотекар працює не сам. Поряд з ним працює завідувач хатою-читальнею, голова сільради, кооператор, учитель, агроном, лікар, жінорганізатор, осередок комсомолу. Автор щоденника б'ється над тим, щоб пов'язати всю цю роботу, воює за те, щоб робота ішла дружно, погоджено, за загальним планом.

Читаєш цей щоденник і відчуваєш — ось де відбувається справжнє будівництво соціалізму, ось де перетворюються в життя великі лозунги. Волосний бібліотекар б'ється над розв'язанням найбуденніших питань, але ці буденні питання нерозривно зв'язані з вирішенням основної проблеми — проблеми будівництва нових порядків, порядків соціалістичних. Мимоволі пригадуються слова Ілліча: «Ми перейшли до самої серцевини буденних питань і в цьому полягає величезне завоювання. Соціалізм уже тепер не є питання далекого майбутнього, або якоїсь абстрактної картини, або якоїсь ікони. Відносно ікон ми залишилися думки старої, дуже поганой. Ми соціалізм протягли в повсякденне життя і тут повинні розібратися. Ось що становить завдання нашого дня, ось що становить завдання нашої епохи»¹.

І ще інші слова Ілліча пригадуються. Пригадується, як він говорив, що основне в будівництві соціалізму — організація.

В галузі організації, писав Ілліч, починається для нас соціалістичне будівництво. «Шлях організації — шлях довгий, і завдання соціалістичного будівництва вимага-

¹ В. І. Ленін, Твори, т. 33, стор. 391.

ють наполегливої тривалої роботи...»¹. Ось чому, за словами Володимира Ілліча, «треба, щоб усе, що прокинулося в народі і здатне до творчості, вливалось в наші організації, які існують і будуватимуться надалі трудящими масами»². Ось чому Ілліч писав: «Ми підемо собі своєю дорогою, стараючись якомога обережніше і терпеливіше випробовувати і розпізнавати справжніх організаторів, людей з тверезим розумом і з практичною кмітливістю, людей, які поєднують відданість соціалізові з умінням без шуму (і всупереч метушні і шуму) налагоджувати міцну і дружну спільну роботу великої кількості людей в рамках радянської організації»³.

Таких невідомих будівників соціалізму, як подольський волосний бібліотекар, немало по СРСР, їх робота часто проходить непоміченою, їх героїзму ми часто-густо не помічаємо, а тим часом в тому, що такі будівники є і що їх стає день у день більше, в цьому запорука успіху розпочатої справи будівництва соціалізму.

Щоденник без прикрас змальовує нам побут села, не замовчує його темноти, нещастя, пияцтва, але тут же на ділі показує, як треба організовано, самовіддано перебудовувати це життя. Багато ще в нас темноти і злиднів. Але обличчя нашого села стало вже інше: на фоні загальної темноти яскраво виступають рушійні організовані сили соціалістичного будівництва. І нема сумніву — вони переможуть.

1927 р.

¹ В. І. Ленін, Твори, т. 27, стор. 263.

² В. І. Ленін, Твори, т. 26, стор. 303.

³ В. І. Ленін, Твори, т. 27, стор. 228.

КСГВ І ПОЛІТОСВІТРОБОТА

Злидні і темнота — рідні сестри. І того і другого залишилося від старого ладу більш ніж досить. І хоч десять років минуло з того часу, як існує Радянська влада, і не мало зроблено, щоб допомогти масам позбутися злиднів і темноти, але треба сказати правду: старе ще не зжите до кінця, хоч і видно шлях, як його зжити.

Одне з великих лих — це те, що той, хто ріс у злиднях, не маючи звичайно часу і можливості навчитися грамоти, книжок не читає, газет не читає і часто не знає своїх прав, не знає навіть заходів Радянської влади по допомозі бідності. Він не знає, що робиться на світі, не знає, як організуються робітники і селяни, як починають будувати нові порядки. І сидить бідняк зі своїм горем і здається йому, що сам він на світі, що нікому до нього діла немає.

Комітети селянської громадської взаємодопомоги приходять на допомогу бідності матеріально, але потрібна не тільки матеріальна допомога. Тепер неписьменній людині дуже скрутно. І КСГВ не може байдуже проходити повз те, що залишаються люди неписьменними. КСГВ повинен тісно бути зв'язаний із хатою-читальнею, допомагати їй в обліку неписьменних і в навчанні їх. А коли нема на селі ні хати-читальні, ні лікпункту, треба допомогти налагодити хоч яку-небудь роботу, хоч індивідуально-групове навчання, хоч спільне читання газети. Треба зв'язатися з найближчим ТГН і добиватися в нього допомоги.

Неписьменній людині важко із злиднів вибитися. Але мало самої письменності. Треба, щоб ця письменність допомагала зрозуміти шляхи радянського будівництва і свої права та обов'язки. Тому дуже важливо залучати малописьменних селян і селянок до хати-читальні, а там, де немає їх, організовувати червоні кутки. Слухаючи читання газет, їх обговорення, слухаючи доповіді, дістаючи роз'яснення від товаришів у питаннях, які цікавлять, селянин-бідняк або селянка-біднячка перестають себе почувати такими самотніми, закінчутими. Спільний спів, участь у політсудах і т. п. якимось зближують з іншими.

У хатах-читальнях звичайно ведеться роз'яснювальна кампанія з найважливіших питань, як-от: по кооперації, по зниженню цін, по перевиборах та ін. Звичайно при хатах-читальнях ставиться довідкова робота, яка допомагає узнавати про закони Радянської влади, про її заходи. Людина, яка відвідує хату-читальню, перестає себе почувати такою безпорадною.

КСГВ заінтересований у роботі хати-читальні, ця робота тісно змикається з його роботою. Потрібна найтісніша змика між КСГВ і хатою-читальнею. Іноді хата-читальня зможе повести агітацію за трудову допомогу КСГВ, іноді КСГВ може чимсь допомогти хаті-читальні: у виписці якої-небудь потрібної для піднесення добробуту села книжки (по курівництву, кролівництву, кооперації і т. п.) або внести пайку на влаштування бібліотеки-пересувки на лісопилці, у млині або в іншій якійсь установі комітету селянської громадської взаємодопомоги. Бібліотеками-пересувками треба також обслуговувати артїлі. Треба допомагати навчанню малописьменних верств. Наприклад, починає розвиватися тепер мережа селянських курсів. Іноді необхідно допомогти тому чи іншому біднякові в тій чи іншій формі, щоб він міг учитися. Треба іноді допомогти гуртку, який вивчає сільське господарство або яке-небудь інше питання, придбати книжки. Життя покаже, де і чим треба допомогти.

У звітах про роботу КСГВ часто доводиться читати, що КСГВ утримує на свої гроші стільки-то хат-читалень. Це, звичайно, дуже добре. Але у звітах звичайно говориться про підтримку хат-читалень як про статтю видатків. Не видно, чи ці хати-читальні, які утримуються КСГВ, близько зв'язані з КСГВ, чим їм допомагають,

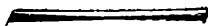
чим допомагають бідності. Не видно, з другого боку, чи залучає КСГВ яку-небудь бідноту до культурної роботи, чи ведуть який-небудь облік, наскільки культурно обслуговується біднота, або вважають, що це питання не входить у коло їх турбот. Потрібна тісна змичка між КСГВ і закладами політосвіт.

Важлива і робота активних членів КСГВ над підвищенням своєї кваліфікації. Ми знаємо, що інші працівники немало працюють у цій галузі. Наприклад, дуже велику роботу по підвищенню своєї кваліфікації ведуть учителі. Треба підвищувати свою кваліфікацію і активним працівникам КСГВ. Треба тільки, щоб було складено план роботи гуртка, підібрано книжки, які треба прочитати, зібрано ті декрети, які треба знати працівникові КСГВ, підібрано зразкові звіти, організовано взаємні відвідування КСГВ і т. д.

У цьому навчанні їм можуть допомогти технікуми, школи II ступеня, радпартшколи та ін. Можна організувати і заочну консультацію.

Весь СРСР учиться. Треба учитися і активу, який згуртовується біля КСГВ.

1927 р

КРАЄЗНАВСТВО І НАРОДНА ОСВІТА

(ПРОМОВА НА ІІІ ВСЕРОСІЙСЬКІЙ КОНФЕРЕНЦІЇ ПО
КРАЄЗНАВСТВУ)

Товариші, останнім часом мені як працівникові освіти доводиться на кожному кроці особливо переконуватися в тому, яке величезне значення для справи народної освіти має краєзнавство. Тому я напросилася на вашу конференцію, щоб привітати працівників, які зібралися тут.

Товариші, питання краєзнавства тепер для країни має величезне значення, тому що, хоч би яку галузь будівництва ми взяли, ми завжди натрапляємо на те питання, що найбільш плідотворно господарське і культурне будівництво може відбуватися лише в тому разі, коли воно враховує всі особливості краю, всі рушійні сили, які в даному районі є...

Звичайно, по господарському будівництву це очевидно, але і в питанні культурного будівництва ми бачимо ту саму картину. Коли ми розгрупуємо губернії по районах, то побачимо в кожному районі своє певне культурне обличчя. Візьмемо питання про ліквідацію неписьменності. Коли ті цифри, які були по ліквідації неписьменності, ми перегрупували по губерніях, відповідних районах, то вийшло, що губернії, які належать до певного району, мають і відповідний культурний рівень, певний процент письменності. Відхилення є в тому випадку, коли в одній із губерній, що входять до району, є яка-небудь особливість, наприклад строкатий національний склад. Потім ми пробували те саме зробити з обліком кількості книг. Звичайно, пробувати облікувати кількість книг громадського користування, що припадають на губернію,—

питання дуже важке. Бере сумнів, наскільки точні ці дані — вони, звичайно, дуже приблизні, — але все ж після підрахунку по групах губерній, по районах знову вийшла така картина, що кожній губернії того чи іншого району відповідає певна кількість книг громадського користування. Таким чином, кожному господарському району відповідає певний культурний рівень. Звичайно, тут не одні господарські умови: історичні умови, національний склад — все разом взяте становить собою щось ціле, певну величину. І в даний момент, коли країна охоплена такою жаждою будівництва, краєзнавство, звичайно, набуває особливо великого значення.

Мені довелося бути на заводі в Брянську, і що мені особливо впало в око — це захопаність робітників у будівництво. Кожний з особливою любов'ю показує свій цех, свій верстат, говорить про одне удосконалення, про друге удосконалення і особливо це якось позначається на робітниках. Коли приїдеш на село, то там теж з незвичайною любов'ю показують свої досягнення: збудували те-то, переробили конюшню на народний будинок і т. д. Якось одна московська робітниця, яка виступала на конференції, висловилася так: «Ми будемо життя з великоурочистим апетитом». Певна річ, вираз не дуже звичайний, але він дуже вірно передає те захоплення, з яким робітничі маси будують тепер життя. Я думаю, що і краєзнавця не може не заражати цей настрій, і краєзнавець теж почуває, що, просуваючи свою науково-дослідну роботу, впливаючи на краще пізнання краю, він разом з тим бере участь у цьому будівництві.

Мені тут пригадуються слова Леніна, який на III з'їзді Рад говорив, що «раніше весь людський розум, весь його геній творив тільки для того, щоб дати одним всі блага техніки й культури, а інших позбавити найнеобхіднішого — освіти і розвитку. А тепер всі чудеса техніки, всі здобутки культури стануть загальнонародним добром, і віднині ніколи людський розум і геній не будуть обернені в засоби насильства, в засоби експлуатації»¹. Цю думку про цільову настанову нашої культури Володимир Ілліч повторював не раз. Така настанова запалює.

Не випадковим є широкий розвиток краєзнавчої

¹ В. І. Ленін, Твори, т. 26, стор. 430.

роботи, який ми бачимо, наприклад, в Сибіру, на Північному Кавказі і в ряді інших місць. Свідомість того, що дослідна робота допомагає здійсненню правильної постановки господарської, культурної роботи, пробуджує енергію. Я не хотіла б, щоб мої слова зрозуміли так, що в краєзнавстві цінне тільки те, що дає безпосередні результати, це було б невірно. Ми знаємо, як досягаються наукові відкриття,— як доводиться роки і роки часто спостерігати, проводити, можливо, тисячу спостережень, тисячу дослідів для того, щоб досягти справжніх наукових результатів, які мають і можуть мати величезне значення. Це було б зниження роботи, коли б ми думали, що треба робити тільки те, що тепер має безпосередній результат. Це було б неправильно. Але загальна цільова настанова на соціалістичне будівництво захоплює наукових працівників.

Я ще на іншому питанні хотіла б спинитися. Краєзнавство виникло за часів царської влади. В той час було природним, що робота пішла головним чином по лінії найменшого опору, по лінії вивчення природних умов і побуту. Питання господарських умов, умов політичних не порушувались краєзнавцями. Галузь краєзнавства штучно звужувалась. А тепер життя вимагає розширення кола тих питань, які вивчає краєзнавець.

Нашвидку проглянувши програму вашої конференції, я бачу, що по окремих секціях ставляться такі питання, як вивчення кустарних промислів, як історичне вивчення краю і т. д. Ясно, що коло вивчення краєзнавства стає ширшим під тиском життя, під тиском низу. Я думаю, що це, звичайно, тільки принесе користь; це не значить, що кожний повинен неодмінно всім займатися, це навіно було б так говорити — кожний займається тією галуззю, яка його найбільше цікавить, але загалом краєзнавство охоплюватиме дедалі ширше коло, всю суму факторів, з яких складається, так би мовити, пізнання краю. Це цілком природне розширення цього кола.

Ще інше. Все більше і більше починають маси цікавитись роботою краєзнавців. Тут у Москві недавно була конференція. На конференції були присутні завідуючі хатами-читальнями, і один завідуючий вигукнув: «Як це ви нам не розповіли досі: живемо ми поруч з краєзнавцями і не знаємо, яку корисну роботу вони виконують».

Я не знаю, чи винувата тут Політосвіта або краєзнавці, але коли завідуючий хатою-читальнею відчув, що йому необхідно це знати, кривда вже зазвучала в нього. Зростає велика важлива справа, яка йому може допомогти в роботі і якій він може допомогти; а він стоїть осторонь, нічого про неї не знає.

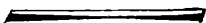
Тепер ми маємо дуже велике культурне зростання мас. Особливо увагу на Всесоюзній конференції робітниць і селянок на те, як змінилася їх мова, запас слів і понять. Люди говорять про бюджет, про продуктивність праці, у них цілий ряд нових понять, виразів, які раніш не входили в словник не тільки робітниць і селянок, але навіть і інтелігенції, говорять правильною мовою, по суті справи. Тут вплив не школи, а всієї обстановки. Мені доводиться досить багато одержувати листів; таке видно пристрасне бажання вчитися, такий потяг до знання, що починаєш відчувати величезне зрушення. Маса починають все більше і більше цікавитися також і питаннями краєзнавства; тільки мало їм пояснюють, що таке краєзнавство, яка тут робота відбувається. Звичайно, бажано, щоб широкі селянські маси до цієї роботи були залучені; є ціла галузь знань по вивченню краю, які можуть бути поставлені по-справжньому тільки тоді, коли ця робота спирається на маси. Цей інтерес маси до краєзнавства також може захопити краєзнавця.

У роботі Головополітосвіти ми на кожному кроці переконуємося в тому, що для правильної постановки роботи потрібна її індивідуалізація. У кожному районі треба знаходити особливий підхід. Ось, наприклад, історія краю: коли взяти період часу з шістдесят першого року, візьмемо хоч би Саратовську губернію і Орловську губернію, що вони собою являють? Чи однаково пережив край революцію 1905 р., Жовтневу революцію? Різний характер поміщицького землеволодіння змушує зовсім по-іншому підходити до селян у поясненні всяких земельних питань і навіть у висвітленні Жовтневої революції. Підходити до розуміння Жовтневої революції доводиться з різних кінців. Хіба можна ставити агрономічну пропаганду, не спираючись на краєзнавство?

Коли ми візьмемо інший відділ культурної роботи — шкільну роботу, загальне навчання, — ясно, що не можна побудувати правильної мережі шкіл, не можна правильно

врахувати, де яка школа потрібна, коли не знати всіх особливостей краю. Я натрапила в одній із статей про загальне навчання на таке: визначається радіус у дві з половиною верстви, а в житті виявляється, що тут яр і пройти по радіусу в теорії дуже просто, а насправді треба іти вісім верстов кругом. Без врахування місцевих умов реальної мережі не побудувати. Таких прикладів дуже багато. Візьмемо, приміром, індустріалізацію країни. Ми виробили програму, в програмі говориться, що треба давати дітям конкретний матеріал, а де ж черпати цей матеріал, як не в краєзнавстві? Ось на кожному кроці відчуваєш необхідність того, щоб усю нашу роботу прийняло всебічне ознайомлення з краєм. Маючи все це на увазі, я й напросилася на те, щоб привітати ваш з'їзд і побажати йому плідотворної роботи.

1927 р.

ПРО НОВИЙ ПОБУТ

(ДОПОВІДЬ НА ЕКСКУРСІЇ-КОНФЕРЕНЦІЇ КЕРІВНИКІВ ГУРТКІВ
ДОМОВОДСТВА, АНТИРЕЛІГІЙНИКІВ І БІБЛІОТЕКАРІВ-
ПЕРЕСУВНИКІВ)

Десяті роковини Жовтня і XV партз'їзд показали, що ми тепер близько підійшли до справжнього будівництва соціалізму і що тепер ми для цього краще озброєні, краще підготовлені, ніж це було десять років тому. Десять років тому робітничий клас і значна частина передового селянства хотіли змінити існуючий лад, були незадоволені ним. Особливо світова війна показала, яким неподобним є старий порядок. Але ясного уявлення, як нове життя будувати, ще не було. Говорили про те, що треба життя будувати по-новому, що необхідний соціалізм, а як підійти до цього будівництва, як його здійснити в житті, як зробити, щоб соціалізм входив у все наше життя, у весь наш побут — це питання було в ті роки зовсім неясне.

Знали одно: геть експлуатацію, геть поміщиків і капіталістів, які створюють рабство, геть тих, які заважають розвиватися і йти вперед. Одно це було ясно, і перші роки після революції пішли на ломку старого. Треба було порвати всі пута, які зв'язували руки й ноги робітничим і селянським масам. Треба було із старим покінчити, старе змести, розчистити ґрунт для нового. Багато забобонів було знищено, багато зовсім по-новому почало виглядати після цієї ломки, багато старого було знищено. Я працювала в галузі школи, в галузі народної освіти і теж знаю, як стара школа, привілейована школа, школа, яку ненавиділи робітничі маси, яким не було доступу до неї, — як цю школу було зламано. Я пам'ятаю, коли

тільки організувався Комісаріат народної освіти (тоді не було поділу на військову освіту, профспілкову і т. д., вся освітня робота велася в Комісаріаті освіти), прийшов молодий поручик і розповів, як вони під час війни стояли на посту в якійсь школі і солдати все ламали, нищили: розбили прилади фізичного кабінету, всі інструменти і т. д. Це відбувалося тому, що стара школа, в яку старі міністри старалися не допустити «кухарчиних дітей», викликала ненависть робітників і селян. Ця ненависть викликала не завжди розумні вчинки. Тут був порив почуття.

Так глибоко ламалося старе.

Коли громадянська війна почала підходити до кінця, довелося підійти до будівництва життя, довелося подумати, як пов'язати нашу роботу. Це був перехід до непу — до нової економічної політики, коли все почали будувати на розрахунок. Раніш не було розрахунку, ми не знали навіть, як лічити — тисячами, мільйонами і т. п. Тоді знали, наприклад, що треба будувати народний будинок — і будували, а на які кошти його утримувати будуть — невідомо. Тоді ще не було розбивки на місцевий і державний бюджет. Ми з першого ж року почали будувати дуже багато культурних закладів, а потім виявилось, що утримувати їх нікому. Тут довелося відступити і розпочати майже все спочатку, цеглину за цеглиною закладати. Тепер ми в культурному відношенні підійшли до того, що було зроблено в перші роки, але підійшли вже по-іншому. Тепер кожна школа, кожний культурний заклад завойовані масами, і їх не можна стерти, мов губкою з дошки, як це було раніш. Тепер це все підтримується масами.

І ось тепер, коли до X-річчя Жовтневої революції кожний комісаріат, кожна установа, кожне місто, кожний повіт підбивали підсумки проробленого, коли ознайомишся з цими матеріалами, ясно стає, що за останні роки зроблено величезний крок вперед і все життя підводить нас до того, що цілий ряд питань ми можемо ставити і ставимо по-новому. Я була в Брянську, і там цілий цех робітниць звернувся до мене з таким запитанням: «Діти наших робітників одержують пенсії, але ми вважаємо, що несправедливо, що діти кваліфікованих робітників одержують значно більше, ніж діти некваліфі-

кованих робітників. Ми розуміємо, що тепер необхідна різниця між заробітком кваліфікованого і некваліфікованого робітника. Але ось наші діти — вони живуть і житимуть в інших умовах, і чи не можна зробити так, щоб діти одержували по потребах, а не по тому, які в них були батьки, — заслуговували чи не заслуговували цього». Ця постановка була не така, як раніш: давайте поділимо все, щоб було порівну. Ні, це цілком продумана постановка, яка показує, куди ми йдемо. Це, звичайно, тільки одне з таких питань. Потім не випадково, що X-річчя Жовтня ознаменувалося таким документом, як маніфест¹, де говориться, що ми будемо переходити найближчим часом до семигодинного робочого дня. Це свідчить про те, що ми не зв'язуємо собі руки і ноги тим, що вже зроблено, а будемо намічати такі моменти, які ведуть нас по шляху до нового ладу, до поліпшення всього життя. Коли ми так подивимось, то ми побачимо, що є цілий ряд питань, які нам треба розв'язати, і їх ставлять уже по-новому, по-соціалістичному.

Але всі, хто бореться за соціалізм, розуміють, що соціалізм — це не тільки означає добре влаштоване планове господарство, що стоїть на високому технічному рівні, а розуміють, що соціалізм — це нові відносини між людьми, це нова людина.

Коли ми тепер подивимось на життя, ми побачимо, що в нас старе з новим переплутано, і часто не розбереш, де старе і де нове. Наше законодавство захищає права більш слабких, але мало того, щоб існував такий закон, треба, щоб відносини між людьми стали іншими, щоб не тільки в судових установах слабкий мав захист своїх прав, а щоб усе життя так було поставлено, щоб сильний слабкого не гнобив, щоб людина людині не була вовком, а щоб були нові, товариські взаємовідносини, які проїмали б усе наше життя. Треба, щоб ці нові, товариські відносини, взаємодопомога, взаємна повага, — щоб це проїмало наскрізь усе наше життя. За це доводиться і треба буде ще довгі роки боротись.

¹ Йдеться про маніфест ЦВК СРСР до X роковин Жовтня «До всіх робітників, трудящих селян і червоноармійців СРСР, до пролетарів усіх країн і пригноблених народів світу» від 15 жовтня 1927 р. Опублікований в газ. «Известия» № 238 від 16 жовтня 1927 р. — *Ред.*

Я пам'ятаю, як Володимир Ілліч, виступаючи на конференції робітників і червоноармійців Пресненського району, вжив вираз, який мені часто доводиться цитувати, часто згадувати. Він говорив: «Ми почали велику війну, яку ми не скоро закінчимо: це — безкровна боротьба трудових армій проти голоду, холоду і сипняку,— за освічену, світлу, сити й здорову Росію...»¹ Ось ця боротьба і є боротьба за соціалізм. Ці слова Володимира Ілліча намітили завдання по боротьбі за новий порядок, за нові відносини між людьми, за відносини взаємної поваги, взаємодопомоги.

Володимир Ілліч говорив: «Боротьба за життя сите». Це, звичайно, вжито не в тому розумінні, що кожний повинен дбати про свою кишеню, щоб забезпечити *собі* сите життя. Не в цьому справа. Боротьба за сите життя, як це розумів Володимир Ілліч, означає, по-перше, боротьбу з силами природи. Коли ми подивимося в глибину століть, вдивимося в шлях, який пройшло людство, то ми побачимо, що це була дійсно боротьба за сите життя. Коли ми подивимось, як малокультурні народи жили, та й тепер живуть, ми побачимо, що вони безсилі проти природи. Коли трапиться неврожай або хвороба, то вони безсилі у боротьбі з цим. Коли трапиться повідь або щонебудь подібне, то людина безпорадна і гине. Історія людства показує, як вимирали цілі народи. Ми це відчували, коли під час громадянської війни почався голод. Способи боротьби з цим злом були ослаблені. Транспорт було зруйновано, залізниці не працювали, не було можливості перекидати хліб з одного місця в інше, не було можливості боротися з неврожаєм, і ми бачили, яким лихом для нас був голод. Допомога не могла бути такою глибокою, щоб ліквідувати лихо неврожаю. Тепер, коли є більш або менш налагоджений зв'язок між різними частинами держави, коли налагоджено підвіз і т. п., такої небезпеки нема. І ось боротьба за сите життя означає насамперед боротьбу із стихією, боротьбу з природою, щоб людина була господарем природи, щоб вона могла багатства країни повністю використати. Це одно.

Злидні, голодне життя є результатом не тільки того, що не вистачає уміння боротися з природою. Ми знаємо

¹ В. І. Ленін, Твори, т. 30, стор. 276.

передові капіталістичні країни, де поряд існують неймовірне багатство і неймовірні злидні. Мені під час еміграції доводилося жити в Лондоні, і там особливо вражає існування «двох націй», як висловився один англійський письменник. Там поряд розкішні будинки і тут же підвали із розвішаною білизною, де сидить виснажена дитина. А поряд — розкішне життя. Боротьба за сите життя означає боротьбу із старими порядками, коли поряд була розкіш і безпросвітні злидні.

Є ще одне питання — питання культурне і побутове. Це питання про вміння користуватися тим, що в нас є. Щодо цього у більш письменних країнах, у більш передових у промисловому відношенні країнах, — там уміння користуватися тим, що є, значно більш розвинуте, ніж у нас, і хоч ми ні в якому разі не хочемо таких порядків, які існують у буржуазних країнах, але це, звичайно, не означає, що в буржуазних країнах ми нічого не будемо вчитись. Ми вчимося в них техніки і будемо вчитися уміння користуватися тим, що здобуто. Візьмемо питання про харчування. Значно краще, значно правильніше налагоджено харчування в такій країні, як, наприклад, Швейцарія. Особливо це виявилось під час війни, коли ця налагодженість надзвичайно розвинулася і розгорнулася. Довго довелося мені прожити за кордоном, і коли в 1917 р. я повернулася до Пітера (Ленінграда), то мене особливо вразила різниця між тим, як уміє яка-небудь німкеня, швейцарка, француженка використати те, що є, і як цього в нас немає. Особливо це помітно в Швейцарії. Зайдеш у їдальню — там хліб нарізано дрібними скибочками, і кожний бере скільки хоче, але не псують нічого. Так само і з супом — кожному насипають небагато, а потім додають, коли він хоче. У нас же нарізано все величезними скибками: візьме людина скибку, вкусить і кине на стіл, де розлито суп, — і цей шматок уже не годиться. Сьорбне супу ложку — більше ніхто вже не може його їсти, і він іде в помийну яму. Після швейцарського життя було видно, як це недоцільно. Я працювала у Виборзькому районі (одному з найпередовіших) і бачила, як робітник купує сир (це досить дорогий продукт, і ніякий німець не дозволив би собі купити зразу півтора фунта сиру), і ходить він і гризе цей сир, а наїстися не може. Звичайно, не всі так харчуються, як цей

молодий робітник, про якого я розповідаю, але що всі харчуються нерационально — це впадає в око.

Колись давно я працювала в іншому районі, за Невською заставою (теперішній район Володарського). Там я працювала в недільній школі, і мені розповідав робітник, як вони живуть. Кожна сім'я ставить свій горщик з м'ясом та ін., готує спільна кухарка, якій платять по 2 карбованці. Коли їй не заплатиш, то вона поставить твій горщик в сторону і доведеться їсти сире м'ясо. Рокми люди харчувались і не додумалися до спільного котла. Не знаю, як тепер там харчуються. Я чула, що у Володарському районі організуються нові їдальні, але ця любов до свого горшка досить поширена.

Звичайно, такі моменти, як війна, як голод, є величезним лихом, але в ці моменти мимоволі знаходяться нові форми побуту. На селі ніколи не було спільних їдалень, а під час голоду — чи добре, чи погано — спільні їдальні з'явилися. Під час війни громадські їдальні поширилися по містах. Від громадських їдалень до соціалізму ще далеко, вони можуть бути і при буржуазних порядках, але вони змінюють побут. Це розкріпачує жінку.

Мені доводиться працювати в раді Нархарчу і доводиться заслуховувати звіти. Жінок у робітничі їдальні приходить дуже мало, тому що, загалом, там виходить дорого, години незручні, довго чекати і т. д. Тим часом, коли взяти ту саму Швейцарію, то не тільки службовець, але й жінка і діти ходять у їдальню. По цій лінії потрібна боротьба за громадське харчування. Це розвантажує жінку і створює новий побут. У вас, як у домоводок, на цю тему були розмови, і мені доводиться тільки мимохідь на цьому спинятися.

Питання харчування, питання одягу дуже важливі. У нас увійшло в звичай, що одяг шиють самі вдома. Щодо цього, коли ми візьмемо Швейцарію, Францію, Італію, ми побачимо, що питання про шиття вдома зовсім виходить з побуту, тому що там у магазинах є великий вибір і кожному кофточку можна вибрати на свій смак. У нас, як тільки хто гроші має, обов'язково кравчиху додому візьме, і вона шиє спеціально для нього. Щодо цього нам треба в інших країн повчитися. «Як у крамниці купувати — не так там пошито, як до їдальні йти — там не смачно буде». Тут багато забобонів, особливо в жінок.

Ми ще тільки підходимо до цього, тільки ще доводні курси влаштували, та й то в центрі. Такі курси повинні бути при кожному містечку, а в нас, щоб повчитися домоводства, приїжджають з Уралу, з Сибіру і т. д. у Москву. Ми робимо тільки перші кроки. Щоб подумати, як раціонально влаштувати господарське життя в себе, нам треба з Сибіру їхати в центр. Я пам'ятаю, що за кордоном доводилось господарство вести і доводилось проходити таку школу. Як французенка швидко чистить овочі, як швидко варить обід! Це ще не новий побут, але це передумова для нового побуту. У нас ще буває, що перевантажена роботою мати дитину заїде по голові рогачем або чимсь іншим. Це накладає свій відбиток.

Тепер питання про житло — питання дуже важливе. Я не знаю, як нові житла в нас будують, але тут у буржуазних держав є чого повчитися. Живеш у невеличкій квартирі, тут тобі і шафочка для книг, і для каструльок і т. п., вмурована в стіну, — ніяких меблів купувати не треба. Тут же газівка, і робиться все дуже швидко — за півгодини можна зварити обід. Це теж нам необхідно, бо без цього жінка не розкріпачена.

Далі питання про боротьбу за здоров'я. Тут теж про це говорити на центральних курсах нібито неможливо, але говорити доводиться. Подивіться, як ми відкриваємо їдальню. Відкриваємо урочисто, тут і представники партії, і Радянської влади, і Нархарчу. Проспівали «Інтернаціонал», все добре. А прийдеш туди через місяць — знову як у трактирі. Ходить людина і змахує всі кістки на підлогу, знову «класичний» бруд. Тут ніякими резолюціями і постановами (хоч би ЦК постановив) цього не зживеш, а потрібно почати боротьбу повсякденну, боротьбу за чистоту. Тов. Цеткін розповідала, як Володимир Ілліч показував їй лист дітей. Вони писали: «Ми в школі руки миємо, вуха миємо», — і ще в такому дусі. Володимир Ілліч говорить Цеткін: «Невже ми соціалізму не побудуємо? Адже ось діти вчать нового життя». У цій розмові яскраво з'ясувалося те, що Володимир Ілліч уявляє соціалізм не так, що урочисто приходить хтось з музикою і вводить соціалізм, а що це тривалий процес, який вимагає впертої повсякденної роботи.

У Хамовнічеському районі є клуб «Красная роза». Мене туди покликали якось робити доповідь. Оскільки

виступала жінка, та ще старуха, то всі старухи, які ніколи не ходили на збори, прийшли. Після доповіді я сиджу на лаві, і ось починають показуватися кусочки побуту. Біжить жінка з плачем: вона пішла на збори, а колишній її чоловік, з яким вона розлучена, але на одній житлоплощі живе, її набив за це. Сидить зі мною поруч робітник, передовий, і розповідає: «Я в усьому допомагаю дружині, один день вона, другий день я працюю. А ось сину комсомольцю ми за холодну воду не даємо взятися». Тут, з одного боку, новий побут, взаємодопомога, а комсомолец або комсомолка нехай по-панськи живуть. Тут є і від нового життя, є і від старого зневажливого ставлення до чорної роботи, яке довго ще не зживеться. Тут справа самого комсомолу не давати застосовувати до себе таких мірок. Тут треба, щоб були нові відносини по суті. Ось на таких домашніх відносинах і виявляється, як важко встановити взаємну допомогу в таких дрібницях.

Я трохи відхилилась, перейду до питання про боротьбу за здоров'я. У наших школах на боротьбу за чистоту звертають велику увагу. Звичайно, тут не можна в усьому наслідувати Швейцарію, там це вироджується в міщанство. Я пам'ятаю, приходжу я додому, а хазяйка, охоплена жахом, мені говорить: «Була ваша знайома, і я в неї на плечі, на сукні побачила волосину. Я просто від сорому вся почервоніла, не знаючи куди подітись». Звичайно, це показує, що вона так зайнята цими дрібницями, що ні про що інше думати не може. У нас тут повинно бути щось середнє. З одного боку — уміння працювати і робити все розумно, а з другого боку — не бути в полоні цих дрібниць. Коли живеш за кордоном, то дивуєшся, наскільки жінка перебуває в полоні їх. Вона вмирає, коли каструлька не так вичищена, не так блищить або не так висить, як слід. Коли уміння працювати йде поряд з громадськими інтересами, то це правильно. Але там жінка ніколи на збори не піде, громадських інтересів у неї ніяких, і оскільки вона вся віддається дрібним турботам, то людина зовсім вироджується; вона потрапляє у владу своїх каструльок, вичищених суконь і т. д. Виходить незвичайна пошлість і міщанство. Адже це жахлива убогість змісту життя. Потрібно знайти правильний підхід.

Але коли діти ще вчаться в школі чистоти, то треба

сказати, що взагалі у нас боротьба за чистоту ще дуже слабка. У нас тепер боротьба за фізкультуру. Бігають усі, висолопивши язик, а дома квартира як була, так і залишається заклеєною. Не пов'язується в нас фізкультура з побутом. Я вважаю, що боротьба за чистоту в нашій відсталій країні дуже потрібна. Це показали всі тифи, холери і інші пошесні хвороби, які є тільки у відсталих країнах. Адже за кордоном хазяйка вмерла б, коли б у неї на стіні показала блощиця або блоха, а в нас це побутове явище.

Питання про сон у нас ніякої уваги не привертає. Пам'ятаю, приїхала сюди американка. Вона мені говорить: «Як у вас мало сплять, як у вас діти мало сплять». До того я і в думці не мала цього, а потім я звернула увагу. Справді, у нас діти сидять до 11—12 години, як дорослі. Звичайно, це почасти житловими умовами пояснюється, а почасти і тому, що не знають, що дитині потрібний сон. В основному наш відсталий побут оснований на незжитих ще в нас злиднях.

Учора на педагогічному з'їзді мені довелося заслухати доповідь Блонського. У школі відстаюча дитина — це дитина дуже погано оплачуваного робітника або міської бідноти, яка живе в бруді і злиднях. Він розповідав, що коли до цих відстаючих дітей звернулися з запитанням, на кого ти хочеш бути схожим, то невстигаючі діти говорили — на Леніна, а встигаючі говорили — на тата, на маму. Так говорять діти службовців і добре оплачуваних робітників, а біднота говорить — на Леніна. Ці діти живуть у таких умовах, що вони не хочуть бути схожими на своїх батьків. Наша бідність і неписьменність відіграють тут величезну роль.

Ми дуже багато говоримо, що треба зжити нашу темноту, а просуваємось ми черепашачими кроками. Особливо в окремих областях. Коли ми візьмемо Центрально-Чорноземну смугу, то ми побачимо, що із ста чоловік тільки сім одержують місцеві газети. Це характеризує культурний рівень. Треба зрозуміти, що з тим ступенем письменності, який у нас є і який тісно переплетений з побутом, нового побуту не побудуєш, на даному культурному рівні новий побут дуже важко буде будувати. Тут треба наполягати всіма силами — і не тільки такими гуртками домоводства. Це тільки перші кроки.

Я ще спинюся на одному питанні — про працю. Питання це особливо підкреслено маніфестом, який говорить про семигодинний робочий день. Я вже стара людина, і мені доводилось спостерігати ще старі порядки. У 90-х роках доводилось мені працювати в недільній школі, де перед очима проходило багато робітників, і доводилось спостерігати, як впливає надмірна тривала механічна праця на людину. Особливо залишився в пам'яті один робітник, якого я вчила грамоти. У нього була дивовижна відсутність ініціативи. Всі беруть так перо, а він бере навпаки, поки не скажеш йому. Скажеш — він зробить як треба і вже так робитиме. Поки не скажеш йому, що треба по лінійках писати, він не догадується. Всі догадаються, а він ні. Ніякої спостережливості. Мене це здивувало. Виявилось, що він з раннього дитинства працював довгі роки на фабриці, причому він там був додатком до машини. Працював він протягом дванадцятип'ятнадцяти годин щодня. Ось що означає механічна робота. Нам треба пам'ятати, що в промисловості переважає механічна праця. Тепер ми йдемо до того, щоб цю механічну працю по можливості скоротити. Але в домашньому господарстві в нас ця праця нічим не обмежена. У Центральній-Чорноземній районі ця механічна робота, яка припадає головним чином на дівчат і жінок, надзвичайно велика. На десятому році революції дівчатка, наприклад, у Вятській губернії ходять до школи з прядками. Під час перерви хлопчики грають і бігають, а дівчатка сидять і прядуть. (Тут, певно, є в'ятичі, і вони підтвердять мої слова). Коли говорити про побут, то треба сказати, що цю механічну роботу жінок потрібно зжити.

Тепер питання про одноосібну і про усупільнену працю. Раніш доводилось бачити, як селянка, коли в неї чоловіка нема, оре і падає знеможена, а допомоги їй ніхто не подає. Недавно мені одна селянка розповідала (вона робітниця Ленінграда) про те, що коли робітникові трудно, то йому допомагають всі інші, а на селі кожний сам по собі. Вона розповідала, як вона почала обробляти поле з десятирічним сином. «Ми мучимося, мучимося, всі, закінчивши оранку, проходять мимо, хоч би один допоміг». Питання про працю індивідуальну і працю суспільну на основі взаємодопомоги також дуже

важливе. Коли всі думатимуть, що кожний за себе, а бог за всіх, то до нового побуту ми не перейдемо, і старий зжито не буде, хоч би які хороші закони ми писали. Звичайно, з моїх слів не можна робити висновок, що я проти тих законів, які захищають права жінки і дитини. Звичайно, я за це, але необхідно, щоб у побуті зживалися старі форми праці і старі форми взаємовідносин. Тільки тоді можна буде просунутися і в розумінні побутовому вперед.

Я вже торкнулася почасти питання про переживання, про психологію людини, яка звикла думати тільки за себе. Коли ми візьмемо сільську бідноту, селянку, то така психологія в неї досі є. Селянка так прикріплена до дому, що іноді не встигає побувати в сусідньому селі. Я знаю п'ятнадцятирічну дівчинку, яка не була в селі, віддаленому від них на три верстви. Я її запитую: «Чому ти не ходила?» — «Та я ось з матінкою весь час дома». Ось цей дрібний власницький інстинкт, коли кожний за себе, страшенно діє на жінок і на дітей, відокремлюючи їх від усього іншого і створюючи в них обмежений світогляд. Далі свого господарства людина нічого не бачить. Як відпочинок розуміють? Посудачити з сусідкою, перемити в іншій сусідки всі кісточки — це відпочинок. Відпочинок, який піднімав би людину і розширював би її горизонт,— до цього ми тільки починаємо підходити. До громадської роботи жінка теж тільки починає підходити.

Тут був з'їзд робітниць і селянок. Там багато чого можна було повчитися. Там говорили про те, як новий побут проникає на село. Особливо цікавим було висловлення селянок про те, як суспільні відносини проникають у новий побут. Селянка Тамбовської губернії говорить: «Я йому кажу: дорогий товаришу муж, ти про цю справу як думаєш?» Не знаю, хто десять років тому так говорив: «Дорогий товаришу муж, як ти про громадську справу думаєш?» Новий побут і громадська робота тісно зв'язані одне з одним. Новий побут означає поступову заміну одноосібної праці колективною працею, означає залучення жінки до роботи. Зрушення в нас дуже велике, але думати, що це зробиться само по собі, не доводиться. З'їзд робітниць і селянок змусив кожного дуже багато подумати. Розповідають, що селянки беруть участь у виборах, а жінка, що сиділа поруч зі мною, говорить:

«Пішла одна жінка на вибори, поквапилась грубку за-
крити раніше часу (а чоловік і діти на печі сплять). При-
йшла, а всі до смерті вчаділи». Це справило велике вра-
ження на село, говорили, що ось пішла на збори, а чоло-
віка і дітей уморила. Звичайно, це виняткове явище, але
й тут старий побут з новим переплітається.

Новий побут невіддільний від громадського життя,
і, оскільки є громадське життя, остільки є новий побут.
Треба тільки пам'ятати, що нам ще багато над цим до-
ведеться попрацювати. Ці гуртки домоводів — тільки
перший крок у цьому напрямі. Не треба думати, що наші
домоводки все запозичать від швейцарок, німкень та ін.
Але це й не наша мета. Наша мета — створити жінку —
громадського працівника, допомогти їй створювати но-
вий побут, нові відносини, щоб побут не стримував но-
вого зростаючого життя, щоб мертвий не тримав живого.
Гуртки домоводок — це теж знамення нової громад-
ськості, яка створює нову людину. Дозвольте вам поба-
жати успіху в роботі вашого гуртка, дозвольте побажа-
ти, щоб ви енергійніше боролися із старим і створювали
новий побут, який допоможе зростанню нових людських
взаємовідносин.

* * *

Мені тут товариші докоряли, що я про антирелігійни-
ків, про бібліотекарів-пересувників нічого не говорила,
про молодь не говорила. Я повинна сказати, що я не го-
ворила тому, що інакше мені ще дві години довелося б
говорити. Скажу тільки, що це нерозривно зв'язане з усім
побутом, але говорити сьогодні про це докладно не можу.

Про релігію скажу, що під час воєнного комунізму
було так, що насильно зривали ікони і трохи не хотіли їх
розстріляти. Тепер це пішло інакше, і ми бачимо, що там,
де побут, і жіночий побут особливо, тяжкий, там ми ба-
чимо відродження релігійних вірувань. Я хотіла б під-
креслити таке. Звичайно, релігія ґрунтується на темноті,
на неправильному уявленні про навколишній світ. Це до-
водилось і за минулих часів відзначати, коли траплялося
мати справу з робітниками. Тут питання про релігію
виступали дуже різко. Пам'ятаю, як один робітник на
уроці географії мені розповів усе про рух Землі і т. д.
«Тільки, знаєте,— каже він,— це все пани вигадали, що

Земля рухається навколо Сонця і т. д. Ми не за панамі підемо, а будемо в бога вірити». Тут виявилось недовір'я до пануючих класів. Про те, що духовенство правлячим класам служить, це не всі знали. Особливо не знали цього про сектантство, яке часто проти уряду боролось.

Ми повинні враховувати те, що голою агітацією ми дуже мало можемо зробити. Коли доводилось в Галичині з селянками у горах розмовляти, доводилось чути таке: «Весь тиждень живеш у горах, а прийдеш до церкви — народ побачиш. Весь тиждень думаєш про дітей, телят і т. д., а в церкві про інше подумаєш». Це те, чого вони добиваються — щоб не вічно про дітей, телят і горшки думати. Коли ми візьмемо релігію католицьку, то треба сказати, що вона давала досить багато яскравих переживань. Наприклад, музичні переживання. До опери селяни в Польщі не потраплять, а в церкві вони чують оперних співаків. І наше духовенство йде тепер на це. Село Павлово запрошує оперних співаків з Москви для співу в церкві. Релігія також показує і сценічне мистецтво, особливо католицька релігія. Всі богослужіння мають театральний характер. Таким чином, релігія задовольняє потреби в спілкуванні, мистецтві і в інших переживаннях. Боротьба наша повинна бути такою, щоб дати все це поза церквою, іншим шляхом — через кіно, через радіо. Це могутній засіб відвернення від церкви, від релігії. Я одержала якось лист з Ленінградської губернії про те, що до фіннів приїжджають сектанти і влаштовують радіння в хатах-читальнях. Писали, що треба це заборонити. У відповідь на цей лист я запитала, чи організовує хата-читальня лекції фінською мовою, чи ставить кіно і т. д. Виявилося, що ні. Потім довелося розмовляти з антирелігійниками. Вони говорили, що в день, коли приїжджали сектанти, вони ставили кіно і відвертали від сектантів. Дати мистецтво, в якому потреба дуже велика, — це теж означає боротися з релігією. Але не тільки слухати і бачити, треба дати можливість і самому брати участь в усьому цьому. Треба влаштовувати хори, влаштовувати танці і т. д. Звичайно, коли ми зовсім не проводимо політосвітроботи, коли ми не ставимо ні спектаклів, ні кіно і т. д., ми не задовольняємо природних потреб маси, і вона шукає задоволення там, де звикла раніше його шукати. Чистою агітацією нічого не даси.

Потреба вирватися з щоденної сірості надто велика. Коли ми не підемо на форми пропаганди, про які говорила, на форми, близькі масі, і особливо жіночій масі, то ми відштовхнемо масу до релігії.

В питанні про пересувні бібліотеки я теж скажу кілька слів. Ми знаємо, що на селі є певне розшарування і що на селі більш культурним є заможніший селянин. Такий селянин передплачує часто і «Правду» і книжку з агрономії купить і прочитає і т. д. У нас виходить часто нового типу куркуль. Не куркуль, якого малюють на картинках з великим животом і який усіх якнайгрубіше гнобить. У нас є вже новий тип — тип «культурного» куркуля, який може використати ситуацію, який може розжитися без таких грубих форм. Недавно мені розповідали, що в Калузькій губернії організувалась кооперація. Куркуль, який одержував прибутки на кожній хустці по двадцять копійок, раптом заявив, що він бажає пожертвувати 3 тисячі карбованців на кооперацію. Як же це? Селяни не могли зрозуміти. Але коли вони запитали, на яких умовах він дає ці гроші, виявилось, що за 3000 карбованців він хоче, щоб за ним залишилось виключне право закупівлі пряжі в державних установах. Ось таким більш тонким способом куркуль новий витісняє старий тип куркуля. Звичайно, це не скрізь однаково, але майже скрізь найкультурнішим є куркуль. Біднота, батраки ще дуже відсталі. Важко повірити, що в нас є такі бідняцькі верстви, до яких ще не докотилися завоювання Жовтня. Я недавно одержала лист із тамбовського села; селянин пише: «Уже так ми скривджені, всі святкували Жовтень, а ми навіть не знали, що таке Жовтень. Виявляється, що в жовтні поміщиків і капіталістів прогнали. Це б ми відсвяткували — поміщик моему батькові шию скрутив». Взагалі лист висловлює цілковиту солідарність з Радянською владою, але до них ще не дійшов Жовтень. З приводу святкування Жовтня взагалі дуже багато писали. Один завідуючий хатою-читальнею чудово описував це: «У нас хату-читальню прикрасили і написали плакат «Хай живе визволена праця!» У нас є хата-читальня, селянські курси, комітет взаємодопомоги і т. д. Раніш на маніфестацію в нас ходило п'ятнадцять чоловік молоді, а тепер усі пішли — старики й старухи семидесятирічні. Як заспівали «Вперед, зорі назустріч», то я подумав: еге,

тепер уже маси пішли. Виступила восьмидесятирічна старуха, яка ще кріпосне право пам'ятає. Вона говорить: «Де був бог, коли нас сікли? Бога нема і не треба». Народ просльозився і говорить, що до кінця буде завоювання Жовтня захищати. Село було прикрашено де хусткою, де червоною сорочкою» і т. д. Ось ці своєрідні прапори, старики і старухи, які співають «Вперед, зорі назустріч», виступаючи восьмидесятирічні старухи — це новий побут, на який можна спертися. Треба пересувнику прийти з книжкою до таких, які досі не знають, що таке Жовтень (вони в читальню не підуть). Треба, щоб завідуючий хатою-читальнею до них пішов. Одна рязанська жінка розповідала: «Жінки не ходять на збори. Я думала, як зробити. Пішла я по домах з книжками і почала читати їх. Почали слухати і просять ще приходити. Ну, кажу, давайте збиратися по десятках, ви будете працювати, а я читати. Так і зробили. Коли приїхали з волості і були збори, я всіх покликала, і всі селянки прийшли на збори». Ця селянка пішла правильним шляхом — подомової агітації. Цей шлях має величезне значення для пересувника. Ми мало звертаємо уваги на подомову агітацію, а тим часом пересувник, який принесе книжку бідності, принесе її тим, які далі свого господарства нікуди не забиралися, а це має величезне значення.

Дозвольте вам побажати разом дружними рядами наступати на старий побут і будувати новий, будувати соціалістичні взаємовідносини.

БУДЕМО ВЧИТИСЯ В ІЛЛІЧА

Якось одного разу, коли ми ховали близького товариша, мені впав у вічі плакат: «Вожді умирають, а справа їх живе». Правда це.

Чотири роки вже як не стало Ілліча, а справа, якій він віддав усього себе до кінця, живе, шириться, зростає.

За ці чотири роки думки Ілліча, його слова і діла докотилися до найглухіших закутків нашого Союзу, і став він ще ближчий і рідніший масам.

Схилившись над книгою, знову і знову перечитує Іллічеві статті і промови партієць, в них шукає він відповіді на питання, що його хвилюють, шукає керівництва для своєї боротьби, для своєї роботи, шукає і знаходить.

Знає в Ілліча таке керівництво і робсількор.

Власне кажучи, сам Ілліч був зразковим робсількором. Він умів проникливо вдивлятися в життя, помічати те, мимо чого байдуже проходили інші, розцінювати всі дрібниці з точки зору інтересів робітника, а потім у своїх статтях він розбирав побачене ним і почуте, на цих дрібницях з'ясовував великі принципиальні питання.

У 1895 р. пітерські товариші з Леніним на чолі задумали видавати нелегальну газету «Рабочее дело». Тоді робітничий рух тільки-тільки ще починався. Багато робітників ще не усвідомлювали зовсім, чому їм погано живеться, не розуміли, що їм треба боротися з капіталістами, не розуміли, що їм треба боротися з царською владою. І ось газета «Рабочее дело» повинна була висвітлити робітникові його життя, осмислити все те, що

він переживав, що навколо себе бачив. Ілліч став справжнім робітничим кореспондентом. Він ходив до робітників і докладно розпитував їх про все. У своїх спогадах один робітник писав про Ілліча: «Зовсім засипле, бувало, запитаннями, до всіх дрібниць добереться, аж упрієш».

І не тільки сам Ілліч став робітничим кореспондентом, він усіх товаришів залучив до цієї справи. Годинами говорили про одержані відомості. Ілліч всіх захоплював цією роботою, вимагав від кожного точності в передачі фактів, перевірки їх. Доводилось не раз ходити за додатковими відомостями. Вийшла своєрідна робкорівська школа. І кожний з нас почував, як під впливом Ілліча він ріс на цій роботі, навчався точніше, уважніше спостерігати. Багато було розмов і про те, як писати. Менше фраз, загальних міркувань, більше фактів.

Якщо в Пітері Ілліч був робкором, то на засланні він став сількором. Багато приходило до нього, як до юриста, селян радитися в судових справах. І Ілліч давав поради, а попутно докладно розпитував кожного селянина або селянку, що прийшли до нього, про умови їх життя і праці. Збирив багатющій матеріал.

Живучи за кордоном, так само вдивлявся він в життя німецького, англійського, французького робітника...

Недавно, у зв'язку з десятими роковинами Жовтня, я перечитувала промови і статті Ілліча 1917 р.— від квітня до моменту взяття влади в Жовтні. У них якимось особливо яскраво відбилася уміння Ілліча спостерігати. Через три тижні після свого приїзду в Росію він виступає на партійній конференції, і було видно, як багато він уже узнав і з розмови з солдатами, і з бесід з робітниками, з вуглекопами, помітив те, чого інші не помічали.

Нехай робітники і сільські кореспонденти, вивчаючи статті і промови Ілліча, звернуть увагу на його робсількорівську діяльність. Вони побачать його дивовижне вміння спостерігати, бачити паростки нового життя, зростаючі сили, бачити силу і гніт старого.

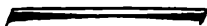
Вони побачать, що інтерес до справи, вивчення робітничого руху в усій його широті, знання теорії марксизму навчили Ілліча так проникливо дивитися і бачити.

Вони побачать, що вміння спостерігати зробило з Ілліча людину, яка тверезо оцінювала становище (згадаймо хоч би Брестський мир), ніколи не захоплювалась

гучною фразою, яка вміла знаходити живі сили і організувати їх для боротьби, яка вміла, спираючись на побачене і почуте, спираючись на свої спостереження, зробити свої погляди близькими і зрозумілими масам.

Уміння спостерігати — велика сила. Ми всі повинні вчитися спостерігати в Ілліча. Озброївшись цим умінням, ми зможемо краще проводити в життя в нових умовах його ідеї.

1928 р.

ВИСТУП НА I ВСЕСОЮЗНІЙ ПАРТІЙНІЙ НАРАДІ З КІНЕМАТОГРАФІЇ

У цьому році особливо привертає до себе увагу питання виховання, питання побуту, питання людських взаємовідносин, чувається якийсь перелом, тоді як ще рік тому на ці теми дуже мало говорили, на ці теми дуже мало думали. Ми бачимо, що в цьому році і по лінії піонерській, наприклад, і по лінії комсомольській, і по лінії жінвідділівській — скрізь і всюди питання людських взаємовідносин ставиться особливо гостро, і тому ми зараз звертаємо увагу на такі питання, на які, можливо, ще років два тому ми не звертали уваги, і тому помічаємо зараз те, чого ми раніше не помічали.

Коли ми порівнюватимемо наше кіно з кіно буржуазних країн, то ми побачимо дуже велику різницю; у нас, звичайно, немислима ні пропаганда царизму, ні пропаганда релігії, ні пропаганда шовінізму, антисемітизму. Усе це на нашому екрані річ зовсім неможлива і не тільки неможлива тому, що така лінія Радкіно, але неможлива тому, що маси не допустили б цього. Але зараз ми ставимо глибші вимоги, ми не можемо спокійно дивитися на те, як на екрані ведеться проповідь суто буржуазного характеру і в галузі людських взаємовідносин.

Візьмемо такий приклад: вся наша жінвідділівська робота так глибоко розгорнулась, так захопила маси, що бачити на екрані постійну проповідь ставлення до жінки як до іграшки якоїсь, оспівування дрібнобуржуазних сімейних відносин, розмальовування домів розпусти і т. д. стає чимсь уже зовсім нестерпним, таким, що

суперечить усій нашій повсякденній роботі. Оспівування рвацтва, яке так зросло з усією буржуазною ідеологією, уже немислиме, нестерпне. Ми ведемо політику боротьби проти рвацтва, а на екрані воно оспівується страшенно.

Ми не можемо спокійно ставитись до проповіді буржуазних підходів до всіх питань. Адже це все переплітається. Можливо, це довго було не так помітним, буржуазний підхід до тих чи інших явищ повсякденного життя не є яскраво вираженою антирадянською пропагандою, але ж це ідеологія, ідеологія буржуазна наскрізь.

І ось коли ми подивимося на цей факт з точки зору того завдання, яке підтримував завжди т. Ленін, завдання, яке під час пролетарської диктатури покладається на пролетарську державу,— перевиховати, перевчити всі класи, заразити їх ідеологією пролетарською, то як стоїть справа щодо цього в галузі кіно? Зрозуміло, що вимогливість з боку комуністів щодо цього велика. Не можна залишатися спокійним, коли замість того, щоб за допомогою кіно поширювати пролетарський вплив на дрібнобуржуазні верстви, через іноземні фільми, що ввозяться у величезній кількості, поширюється дрібнобуржуазний вплив не тільки на верству дрібної буржуазії, але й до певної міри і на пролетаріат, поширюється на наше підростаюче покоління.

Адже ми не помічаємо, можливо, не враховуємо усієї тієї сили, яку має кіно. Є цілий ряд праць із психології, в яких доводиться, що інженер, агроном, робітник, селянин — всі ті, хто має справу з матеріальними речами, з переважанням їх,— що для них значно переконливіші образи, ніж логічні переконання. В цьому сила кіно, а ми користуємося цією силою, щоб поширювати не наші впливи. Ми не враховуємо значення всього цього.

Ясна річ, надзвичайно важко створювати фільми такі, які нам потрібні. Коли б говорилося тільки про ці труднощі, то тут і суперечки не було б, але коли т. Рафес починає захищати таку лінію, що ми і не можемо давати на 100% нашої ідеології, то доводиться заперечувати. Тов. Криницький цілком правильно поставив це питання. Він говорить про необхідність ідеологічної витриманості. Він визнає ті труднощі, які ми тут маємо. Труднощі,

звичайно, заперечувати не доводиться, тому що доводиться часто працювати чужими руками, тому що нема кадрів ідеологічно витриманих комуністів, які могли б розв'язати це питання. Зрозуміло, що зісковзування неминуче, але коли це зводиться в принцип, коли говориться, що ми не можемо за цим гнатися, що ми повинні пристосовуватися до певних найбільш заможних верств, які можуть платити, і коли про пристосування до їх смаків якщо не прямо говориться, то розуміється під ним як щось само по собі зрозуміле, то, звичайно, з цим доводиться боротись. І те, що такі нотки проскакують, це вносить гарячність в усі суперечки. Тут говорять про перегин палки. Звичайно, перегини палки бувають, вони неминучі в усякій боротьбі, але йдеться не про те, щоб визначити процент відхилення від правильної лінії, а йдеться про накреслення цієї лінії. І зовсім неприпустимим для нас є свідоме допущення поширення дрібно-буржуазної ідеології.

З приводу торгівлі. Це передсуд, коли говорять, що «треба орієнтуватися або на ідеологію, або на торгівлю». Я наведу такий приклад. У нас монополія зовнішньої торгівлі. Тут і політика і торгівля зв'язуються в одне ціле. Мені здається, коли йдеться про торгівлю книгою, про торгівлю кіно, тут повинні бути зв'язані і торгівля, і політика, і ідеологія в щось ціле. Робити протиставлення між тим і другим є зовсім неприпустимим. Ленін не раз говорив: не можна адміністрування відривати від політики, а це треба застосувати і до торгівлі. Не можна торгівлю протиставити політиці. Що таке неп? Старі форми взято. Але для чого? Для того, щоб за допомогою звичних форм проводити свою, істотно іншу лінію. Мені здається, що це треба ясно і чітко зрозуміти, що тут ніякого протиставлення немає. В усякій торгівлі у нас, в Радянській державі, орієнтація на що йде? Орієнтація йде на широкі маси, і з точки зору інтересів цих мас ми підходимо до оцінки того, неприпустимим є це чи неприпустимим.

Звичайно, в розумінні техніки досягнення в нашій кінематографії дуже великі. Але я думаю, що ми і цієї техніки і деяких підходів до глядача ще серйозно повинні вчитися в буржуазії. Коли не потрібна її ідеологія, то її техніка, її досвід нам дуже і дуже потрібні. Нам тут

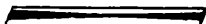
відставати не можна. Тут у своєму виступі т. Мюнценберг вказував на те, як уміло буржуазія використовує з метою агітації кіно. Звичайно, німці великі майстри щодо цього. У них кожна господарська справа пройнята агітацією. Наприклад, їдеш дорогою і бачиш великий плакат, на якому написано: «Французи відібрали в нас стільки-то корів, підвищимо доброю годівлею удій тих корів, що залишилися». Питання про підвищення удою корів пов'язується з шовіністичною пропагандою, з пропагандою ненависті до французів. Вони пов'язують в даному разі ідеологію з господарством, вони це чудово вміють, і тут нам дечого повчитися треба.

Можна повчитися в Заході і того, як у них використовуються навчальні фільми. У Норвегії міські самоврядування запроваджують у своїх школах під час викладання біології, географії, історії і ряду інших предметів ілюстрування за допомогою навчальних фільмів. Там проведено вже цілий ряд обслідувань, які показують, наскільки це підвищує засвоєваність, наскільки ці фільми зацікавлюють дітей. Щодо цього нам, звичайно, є чого повчитися. Адже ми хочемо виховати наше молоде покоління для боротьби, хочемо виховати так, щоб воно в культурному відношенні було досить підковане, щоб воно було озброєне в ідеологічному відношенні, і ми, звичайно, повинні старатися використати той досвід, який є в Західній Європі, і на навчальні і на культурні фільми наполягти, щоб у нас не було так, як це було досі: сьогодні про аборт поговоримо, завтра про фізкультуру, там ще про щось, і все це йде під назвою культурного фільму. Тут, звичайно, потрібний план, потрібна система. Це дуже велика робота, і тому ми повинні в цьому відношенні багато чого ще повчитися в німців і в Америки.

Але, звичайно, у нас проти буржуазних фільмів є велика перевага, тут цього ніхто не заперече. І ми хочемо, щоб увесь час не знижувати темпу розвитку кіносправи, а нашу ідеологію за допомогою кіно ширше і ширше проводити. Я думаю, що гарячість, з якою обговорюється тут кіносправа,— це показник зрослої вимогливості, яка не випадкова. Тут натискають маси, натискають маси на всіх, це мимоволі відбивається у виступах. (Г о л о с: Правильно!). Але мені здається, тим більше дасть резуль-

татів ця нарада, коли на дальші доповіді висуватимуться практичні пропозиції. Кожний думав над тим, чого треба добиватися, як проводити, думав, спостерігав, дивився, бачив, і я думаю, що в цих практичних пропозиціях тепер центр ваги, тому що відносно ідеологічної лінії тут, мені здається, справа ясна. У доповіді т. Криницького була досить ясна настанова щодо цього. Я думаю, що тепер у дальшому питанні вже повинно стояти про практичні пропозиції.

1923 р.

КЛУБ — ВОГНИЩЕ БУДІВНИЦТВА СОЦІАЛІЗМУ

(ДОПОВІДЬ НА ВСЕСОЮЗНИЙ КОНФЕРЕНЦІЇ
КЛУБНИХ ПРАЦІВНИКІВ)

Згадуючи і оглядаючи ті гарячі суперечки про клубну роботу, які були минулого року, можна прийти до висновку: *клуб повинен зайняти якесь інше місце, ніж те, яке він займає тепер*. Він не повинен бути чимсь випадковим, куди можна прийти або не прийти, а повинен відігравати велику роль у ланцюгу тих закладів, тих організацій, які беруть участь у будівництві соціалізму. *Клуб* — це вогнище будівництва соціалізму, і це не тільки гучне слівце. *Вогнище будівництва соціалізму* — слово велике, звичайно, але минулий рік, мені здається, поставив перед нами на повний зріст це питання, питання про те, чим повинен бути клуб і що клуб повинен бути не просто якоюсь чайною, не просто кіно або театром або не просто якимсь місцем, де можна зібратися й потанцювати, як-небудь провести час, а повинен бути дійсно тим місцем, яке б допомагало будівництву соціалізму. Все питання полягає в тому, як дійсно зробити клуб вогнищем будівництва соціалізму, які ті конкретні шляхи, які перетворять клуб у це вогнище.

Коли справа стосується економічних питань, то кожний, звичайно, знає про необхідність плановості в сільськогосподарському житті: знає про це в нас кожний член Ради, кожний член фабзавкому і т. д. — всі чудово розуміють роль плановості. Але коли йдеться про культуру, то питання про плановість кудись зникає і відходить на задній план. Тут у нас все йде по-старому: старі традиції над нами надзвичайно владні, і кожний

наш заклад (і політосвітній і культвідділівський) починає працювати сам за себе: «...а там ВЦРПС про все інше подбає!..» А як усю цю роботу спланувати, як знайти місце тому чи іншому закладові, як зробити його ланкою загального ланцюга, про це дуже мало думаємо.

Візьмемо шкільну справу. У нас існують всякого типу школи, школи дорослих та ін., а як це зімкнуто з усією роботою, це висвітлено недостатньо. Є, скажімо, робітничі університети, такого-то типу школи, клуби, будуються тепер Будинки культури, достатня кількість усяких інших закладів, але все це між собою якимось дуже мало зв'язане і нема загального ланцюга, в якому кожний заклад є ланкою. Немає ясного плану роботи, не знаємо ми, де в нас рушійна сила, на кого спертися; ми, взагалі кажучи, знаємо, звичайно, що робітничий клас — рушій економічного, політичного і культурного розвитку, але де в даному районі такі робітничі згустки, такі робітничі вузли, які впливали б на весь район, були б вогнищами культури, де в нас слабкі місця, як тепер кажуть, «вузькі місця», вогнища безкультурності,— ми не знаємо. Якщо іноді це буває відомо в місті, районі або у волості, то тільки як виняток, а взагалі, коли ми говоримо про культурний рівень якого-небудь району, якої-небудь волості або міста, ми говоримо про це дуже загально. Мені здається, питання про те, яку ж ланку в загальнокультурному ланцюгу становить клуб, це одне з найважливіших питань.

У нас Радянська влада. Ми всі розуміємо величезне значення Радянської влади. Під час X-річчя Жовтня ми враховували результати роботи Рад, заслуховували дуже цікаві доповіді керівників радянської роботи про те, як вирости за ці роки Ради. Спочатку, в 1917—1918 рр., це були, звичайно, Ради в окремих містах, які спочатку мали на меті тільки зміцнення політичної влади робітничого класу і лише поступово Ради почали переростати дійсно в організації будівництва нового життя; правда, переростати повільним темпом, не так, як треба було б, але все ж, коли ми порівнюємо те, що собою являє організація Рад тепер за десять років Жовтня, з тим, що вона собою являла спочатку, в 1917 р., то ми побачимо величезне зростання і зміцнення Рад.

Далі в нас постають все нові й нові питання. В останні роки, тобто порівняно не так давно, постало питання про секції Рад, але питання це до кінця не дороблене і до кінця не доведене, і конкурс на кращу секцію провадився якимось в'яло. Часто тут не було ні мірки, ні достатнього критерію для того, щоб виявити, яка секція і як працює. Тільки останніми роками почали працювати окремо міськради, що мають таке велике значення для організації справи народної освіти в місті, де особливо великий вплив пролетаріату на інші примикаючі верстви...

Мені доводилось у Твері в 1926 р. говорити якимось з цього приводу з секцією міськради про те, що ця секція собою являє, яка її роль і яку роль вона повинна відігравати в будівництві. І характерно, що тоді представник профспілки з величезної фабрики, яка впливає на життя всього міста Твері (з «Пролетарки»), сказав: «Це все про секції, а чи не буде тут з боку секцій якоїсь конкуренції з роботою культвідділів?» Це питання дуже характерне: в ньому яскраво виразилось нерозуміння співвідношення між роботою Рад і інших організацій. Не можна протиставити роботу тих чи інших організацій роботі Ради і роботі її секцій. У нашому радянському ладі всі наші організації — радянські, професійні, добровільні — повинні об'єднуватися коло Рад, всі повинні бити в одну точку і працювати за одним загальним планом. Коли ми справді хочемо, щоб наша Радянська влада росла і міцніла далі, щоб Ради глибше і глибше виконували ту роль, яку вони повинні виконувати, ми, звичайно, не можемо протиставити (і було б смішно, коли б ми почали протиставити) роботу політосвіт або культвідділів роботі Рад. До цього побіжного зауваження представника тверських профспілок мені доводилося весь час повертатись, бо воно дуже типове, дуже показове. Таке нерозуміння співвідношення Рад і інших організацій треба зжити.

Визначаючи місце клубу в загальному ланцюгу будівництва, треба сказати, що клуб не може становити собою щось відірване від дійсності Рад, тобто від роботи над основними питаннями будівництва, а повинен бути тісно, органічно спаяний з роботою Рад. Тут ми впираємось у часто неправильне розуміння того, що таке культура і культурне будівництво. Чи є культура щось специфічне,

що створюється осторонь від бурхливого життя, твориться в лабораторіях, десь у чотирьох стінах, або це щось таке, що проймає все наше життя, все життя країни? Це питання, яке в нас протягом десяти років обговорювалося головним чином під кутом зору Пролеткульту. Пролеткульт виступив з планом такої відособленої роботи, замкнутої, відокремленої від інших: «тільки для пролетаріату» і «тільки силами пролетаріату». Пролетаріат десь осторонь творить свою, пролетарську культуру. Проти цієї ідеї — відособленості, замкнутості пролетарської культури, як її уявляв собі Пролеткульт, — завжди сперечався В. І. Ленін. Його основна думка полягала в тому, що культура однієї суспільної верстви заражає собою культуру інших верств. У пролетаріату не може бути своєї відособленої культури, на яку не справляє впливу культура інших верств населення. З другого боку, треба добитися того, щоб на культурі всієї країни лежала печать пролетарської думки, пролетарської ідеології, психології, щоб пролетаріат ішов попереду і вів за собою всі верстви.

Думку про зв'язок між собою культури різних верств населення Ілліч висловлював уже давно. Ще в 1913 р. він писав статтю «Росіяни і негри». Ця стаття спочатку не увійшла до загального Зібрання творів В. І. Леніна, а була вміщена лише в додатковому, XX томі (частина I)¹. В цій статті «Росіяни і негри» Володимир Ілліч писав про письменність, писав про те, як в Америці, у штатах, де було рабство негрів, неписьменність негрів заражала і білих, у рабовласницьких штатах письменність і серед білих була набагато нижчою, ніж в інших штатах, де рабства не було, і весь рівень культури в рабовласницьких штатах був набагато нижчий. У статті «Росіяни і негри» Ілліч говорив про те, що в нас теж всю культуру нашої країни заражає неписьменність; неписьменність на селі заражає місто, заражає пролетаріат. В той час, звичайно, це писалось підцензурним способом, ще за старого режиму, в 1913 р., так, що це можна було сказати тільки півголосом, але згодом, коли Володимир Ілліч заперечував проти Пролеткульту, він головним чином заперечував теж з цієї точки зору. Він

¹ Див. 4-е вид. Творів В. І. Леніна, т. 18, стор. 486—487.— *Ред.*

і сам іноді вживав вираз *пролетарська культура*, але в значно ширшому розумінні — в тому розумінні, що завдяки впливу пролетаріату на примикаючі верстви вся культура матиме особливий характер, протилежний характерові буржуазної культури; але він завжди заперечував проти замкнутої, відособленої культури.

Говорячи про роль клубу, ми теж повинні мати на увазі пролетарську культуру не в специфічному значенні слова; клуб повинен бути ланкою в загальній нашій роботі по будівництву соціалізму і по будівництву пролетарської культури в широкому значенні цього слова.

Комсомол висунув питання про *культурний похід*, Бауманська райрада Москви приєдналася до цієї ідеї і оголосила похід проти неписьменності. Надзвичайно цінно, що Ради вважають себе вже тепер зобов'язаними серйозно братися за питання культури, виявити культурне обличчя району і допомогти тій справі, яку розпочав комсомол. Обговорювалося це питання в Раді, і прийнято було резолюцію. Але ось характер обговорення показав, що розгорнутися це питання в Раді не може на всю широчінь; час обмежений, а висловитися хочуть члени Ради дуже ґрунтовно, і їм не дають слова; було пізно, і дали висловитися двом. Ці двоє, що виступали, були робітничі, які по суті сказали про дві цілком необхідні речі. Одна робітниця говорила: «Ось агітуеш за те, щоб вступали до лікпунктів, а мені кажуть: «Та йди ти к бісу, ми «в хвостах» стоїмо, а ти тут говориш про неписьменність...» Це висловлення показало те, що треба нашу агітацію за письменність не відривати від загальної боротьби за поліпшення життя, а пов'язати її з роботою в кооперації, з роботою по боротьбі з чергами та ін. Друга робітниця говорила про те, як відбувається це навчання неписьменних: «Ми,— говорить,— учимося на підлозі, нікуди нас не пускають, у клуб нас не пускають; нема жодної табуретки, ми сидимо на підлозі... Трудно в таких умовах працювати...» Знову-таки найважливіше питання про пов'язання походу проти неписьменності з роботою клубів та інших закладів, що мають приміщення.

Коли б ця дискусія в Раді розгорнулася далі, то постало б на повний зріст питання про те, що ліквідація

неписьменності не є щось вирване із загальної боротьби за культуру, за поліпшення всього життєвого укладу, але так і обірвалося це питання на півслові.... На порядку денному Ради, крім питання про культурний похід, стояли інші питання. На обговоренні в Бауманській раді стояло ще інше важливе питання — *про похід проти хуліганства*. Доповідь робив т. Стельмахович, і знову-таки і по цьому питанню до кінця не договорили. Дебати обірвалися. Тим часом питання про ті злочини, про які розповідали міліціонери, що виступали там,— питання першорядної ваги. Де ж ці питання будуть дороблені? На фабриках? Так, але на фабриках будуть дороблятися, коли там є клуби. Ясно, що клубна робота повинна якимось пов'язуватися з планом роботи Рад, повинна поглиблювати її, давати їй пролетарську основу. Треба часто багато що підчитати, з'ясувати; клубна бібліотека повинна підбирати матеріал, потрібні часто лекції з даних або стичних питань, екскурсії, бесіди. Важливо, щоб у бесідах багато що було висловлено до кінця і спільно було знайдено способи боротьби, які потім у Раді мають бути вже членами клубу, робітниками й робітницями, висвітлені глибоко і повністю.

Пов'язання між планом роботи клубу і планом роботи Рад накладає новий відбиток на всю роботу. У клубі не просто обговорюватимуться питання. Обговорення матиме чітку цільову настанову — через Раду сприяти правильній постановці справи. Ця можливість негайно направляти через Раду справу в правильне русло надасть роботі клубу значно більшої життєвості. Я думаю, що питання про пов'язання клубу з роботою Рад, з роботою міськрад, з їх планом роботи — це одне з найзлюбоденіших питань.

Друге питання — це питання про вплив клубу, що виходить далеко за стіни клубу, питання про «надто широку» роботу клубу. «Надто широка» робота культурно-відділівських закладів останнім часом висувається життям дуже настійно. У нас це питання висунуто життям дуже випукло щодо шкіл, їх недостатня кількість. За наших умов, коли ми маємо копійки на всю цю роботу, наші заклади не можуть бути якимись замкнутими, а потрібно, щоб вони виходили за свої стіни і далеко забиралися за межі свого закладу.

Клуб не повинен бути якимсь замкнутим закладом; він повинен бути організацією, яка особливо гнучко протягає свої щупальця всюди. Він повинен бути такою організацією, яка зв'язана з найглухішими закутками. Проміж себе агітувати ми вже втомилися... Необхідно забратися в такі місця і такі куточки, де це питання є питанням особливо актуальним, особливо життєвим.

Минулого року мене дивувала така річ: у клубі виступають робітниці, виступають робітники,— і дивуєшся їх літературній мові, дивуєшся діловій постановці питання і думаєш: «Як ми культурно вирости!» А на цій же фабриці ідеш потім у спальні, а в спальні розмова уже в зовсім інших тонах. Тут уже ті, які виступали на загальних зборах, говорять якимось по-іншому, і починають виявлятися тяжкі деталі побуту, вся некультурність нашого життя: відсутність елементарних культурних навичок, старі, віками успадковані сімейні традиції, неповага до людини, звичка діяти нарізно.

Треба, щоб клуб був живим організмом, треба, щоб і з цими спальнями, з усякими глухими заулками, де відбувається повсякденне життя робітника, він був зв'язаний, щоб у нього був цілий ряд опорних пунктів, для того щоб на низах можна було повести справжню боротьбу з безкультурністю, щоб можна було захопити ці відсталі верстви і заразити їх більш високою культурою передових верств пролетаріату. Я думаю, що це питання величезної ваги, це питання про зв'язки, якими обростає кожний клуб.

І тепер ще скаржаться на те, що дорослого робітника в клубі не побачиш, що в клубі багато молоді. Це погано, що в клубі багато молоді, а погано, що дорослих робітників і особливо робітниць там немає; це одна з найбільших хвороб клубу. І це не зміниться, якщо не буде вестись попередня робота, яка полягала б у тому, що в глухих закутках провадиться чорнова робота, яка приведе в клуб відсталіх робітників і робітниць, зробить його для них близьким і потрібним. Всі питання релігійних устремлінь, питання антисемітизму, питання алкоголізму, питання підвищення кваліфікації та ін.— всі вони якнайтісніше зв'язані з нашою некультурністю. І ось клуб, виявляючи побутову приховану причину питань, розкриваючи перед масами болючі питання, розробляю-

чи способи їх розв'язання, може допомогти тому, щоб Ради стали дійсно до кінця виразниками ліній пролетаріату в культурних питаннях. Клуб має бути ініціатором тих конкретних пропозицій, які повинні бути попередньо обговорені в клубі найширшими масами. Питання про зв'язок клубу з широкими масами — це друге важливе питання — пов'язане з першим питанням про план роботи клубу, про погодження цього плану з планом роботи Ради.

Дальше питання — це питання про поглиблення всієї роботи. Хоч би який був план роботи, потрібно, щоб він не мав випадкового характеру, а щоб усі його частини були пов'язані між собою, щоб між ними був внутрішній, органічний зв'язок, щоб він був зрозумілий кожному клубному працівникові.

Ось, наприклад, споруджуються Будинки культури. Звичайно, ми вітаємо і допомагаємо чим можемо і навіть чим не можемо, але коли починаєш розмовляти про план цього Будинку культури, то в товаришів це викликає деяке здивування: «Еге ж,— говорять,— дитяча кімната в нас є, а загального плану... нема». А що в цьому Будинку культури робитиметься, як він стане Будинком культури, який там буде клуб,— це ще покрито якоюсь завісою і висить у повітрі... Цю завісу треба підняти!

Треба, щоб кожному членові клубу зрозуміло було, чому потрібні дитяча кімната, їдальня і чайна, «тихі кімнати», чому потрібні фізкультура, бібліотека-читальня, ті чи інші гуртки, ті чи інші форми поглибленої роботи. Треба, щоб член клубу вчився користуватися методами клубної роботи при обговоренні, при проробленні кожного питання—нехай це буде алкоголізм, антисемітизм, шкільне питання, питання перевиборів Рад, кооперації та ін.

Треба, щоб він знав, яку допомогу в проробленні газетного і книжкового матеріалу з цього питання йому подадуть бібліотека, екскурсія, виставка, лекція, колективна робота в гуртку, ті чи інші курси. Треба, щоб він під час цієї роботи не був голодний; щоб перед читанням або лекцією він міг відпочити від метушні в «тихій кімнаті», втомившись читати, міг би розправити мускули, зайнявшись фізкультурою; щоб робітницю — члена клубу — не мучила турбота про дитину; щоб можна було спокійно порозмовляти з товаришами, використати всі переваги колективного обговорення питання. *Треба, щоб*

член клубу яскраво відчував, як уся обстановка клубу, весь клубний уклад допомагає його роботі.

Але поряд з цим для нього повинно бути ясним пов'язання між окремими питаннями порядку денного. Треба, щоб у цих питаннях був внутрішній зв'язок, щоб в усіх цих питаннях був єдиний стрижень — поглиблення соціалістичного будівництва, і тоді згладжуватиметься строкатість плану, виразніше виступить внутрішня логіка цього плану.

Наші відомості про роботу клубів досить випадкові. Треба ширше використати в цьому пресу. Ми дуже мало знаємо роботу наших місцевих газет, те, як вони висвітлюють питання клубної роботи. Треба внести більше системи, більше глибини в обговорення клубної роботи. Перетворивши клуб у місце виконання колективної думки робітничих мас, треба тісно зв'язати його з пресою. Не тільки окремі робсількори, але весь клуб повинен дійсно допомогти тому, щоб газета відбивала колективну думку пролетаріату, насамперед — в культурних і побутових питаннях. Я думаю, що клуб повинен уважно стежити за місцевою газетою, за тим, що і як з життя клубу висвітлює місцева газета, повинен посилати туди колективні кореспонденції і взагалі допомагати їй висвітлювати думку пролетаріату, що виявляється в клубі, і таким чином робити її також знаряддям впливу пролетаріату на примикаючі верстви.

Тісний зв'язок клубу з пресою необхідний — і не такий зв'язок, коли пише тільки один кореспондент, порушуючи те чи інше питання, а саме такий зв'язок, коли виступає організована маса як ціле. Тут, на мою думку, клуб може відіграти в цій справі велику роль.

Мені здається, що питання про зв'язок клубної роботи з планом роботи Рад і секцій Рад, питання про плановість і зв'язок клубу з усією масою, з усім районом і потім питання про поглиблену роботу, про більш продуману роботу в цілому, про відображення її в пресі — ось ті питання клубної роботи, які стоять на порядку денному, які треба розширити і які ми зможемо розширити тоді, коли вся маса клубних працівників візьме в них активну участь і своєю активністю заразить глибокі робітничі маси.

ЦЕХІВЩИНУ ТРЕБА ПОЛИШИТИ!

В № 254 «Труда» (від 31 жовтня) у відділі «Бібліографія» я з великим здивуванням прочитала рецензію т. Бека на журнали «Красный библиотекарь» та «Книга и профсоюзы».

Перед нарадою профспілкових бібліотекарів, що має відбутися, рецензія поспішає всіляко очорнити «Красного библиотекаря» і вихвалити «Книгу и профсоюзы». Не дуже це доцільно. Стан бібліотечної справи у нас в РРФСР, не кажучи вже про весь Союз, аж ніяк не відповідає тій величезній ролі, яку має відіграти книга в майбутній культурній революції. Бібліотек у нас надзвичайно мало, запас книг у них ще менший, якість книг вкрай погана, широкі маси і робітників і селянства не знають, як користуватися книгою, не знають, що таке бібліотека. В галузі сільського господарства ми посилено проповідуємо колгоспне будівництво, прагнемо його здійснити, а в галузі користування книгою ми ніякої уваги не звертаємо на те, щоб зміцнювати форму колективного користування книгою, що склалася протягом десятків років,— бібліотеку.

В загальній пресі ми говоримо про змичку робітничого класу і селянства,— а коли до робітничого клубу чи до робітничої бібліотеки не в порядку шефства, а так просто зайде селянин або напівубогий кустар, що живе поблизу, як найчастіше його зустрінуть? Нехай на це запитання краще дадуть відповідь самі клубники і бібліотекарі профспілкових бібліотек.

Тепер у профспілок «свої» бібліотекарі, яких культвідділи профспілок вивели з бібліотечних об'єднань, де нагромадився за роки революції великий бібліотечний досвід, бо часто вважають, що класова лінія полягає в тому, щоб цим бібліотекарям максимально відособитися. А тим часом від того, що бібліотекар називатиметься «профспілковим», він не стане одразу культурнішим. В тому ж номері «Труда» я прочитала кореспонденцію з Ленінграда, як на фабриці «Рабочий» викинуто в яму для сміття «Библиотеку ленинца» з № 1 по 52, зовсім новеньку і навіть у чохлах, видану «Московским рабочим». Для масового читача часто-густо недоступне Зібрання творів Леніна, якщо воно і стоїть навіть на бібліотечних полицях, тому що нема у нас ще путівника по Зібранню творів Леніна для масовика, тому що тип приміток у Зібранні творів Леніна розрахований не на масовика. «Библиотека ленинца», видана «Московским рабочим», — найкраща дешева серія передруків статей і промов Володимира Ілліча. «Але, — міркує профспілковий бібліотекар, — кинемо в купу сміття дешеве видання праць Леніна: навіщо воно? Дарма, якщо внаслідок цього масовик-робітник не прочитає Леніна: не будемо дешевиною псувати бібліотечні полиці, наш робітник може користуватись Зібранням творів Леніна».

На обслуговування кого мають держати курс профспілкові бібліотекарі? На обслуговування тільки кваліфікованих робітників чи і на обслуговування робітника-масовика? Тов. Бек у піклуванні «Красного библиотекаря» про масового читача, про необхідність кинути книгу в маси, наблизити її через пересувку до масового читача побачив шкідливий ухил. У цьому він вбачає «принципiальну» відмінність між «Красным библиотекарем» і журналом «Книга и профсоюзы». Потрібно, мовляв, звертати увагу не на кількість книг, що їх просують у масу, не на кількість залучених читачів, кількість бібліотечних пунктів; «Книга и профсоюзы» на це уваги не звертає, зате звертає увагу на якість книги, на що нібито «Красный библиотекарь» плює, навіть не згадавши, що отакий-то белетрист — «попутник»... Доводиться захищати «Книгу и профсоюзы» від звинувачення в тому, що вона обслуговує тільки робітничу аристократію, а до масового робітника-читача їй і діла нема. Це

не так, у журналі є і такі замітки, як «Облік кількості читачів по цехах», і про працівників пересувних бібліотечок, і про книгонош кілька статей надруковано та ін. Особливо багато говориться про це в кореспонденціях з місць. Погано було б, коли б справа стояла інакше.

Я не стану докладно спинятися на обвинуваченні «Красного бібліотекаря» в аполітичності. В «Красном бібліотекаре» ви знайдете і рекомендаційні списки, і статті з питань резолюцій XV з'їзду, позики, X-річчя Червоної Армії, кооперації, перевиборів Рад, про міськради, про антирелігійну пропаганду та ін. Сказано даремно.

У нас так мало ще бібліотечного досвіду, що не можна давати волі цеховим настроям, в даному разі потрібно використати цілком досить-таки солідний досвід «Красного бібліотекаря». Не тільки про якість книг, про вивчення читача, про методи цього вивчення можна знайти там чимало цінного, а й про бібліотечну роботу серед робітничих мас, наприклад про бібліотечну роботу з сезонниками, про роботу з виробничою книгою в робітничій бібліотеці, про бібліотеки на московських фабриках і заводах, на клинцівських текстильних підприємствах, про поїздки з книгами на автомобілі на робітничу околицю, про те, що читає робітнича молодь, про те, що говорить робітник про професійну і виробничу літературу тощо.

Цехівщину треба полишити, більше навчаючись один в одного, разом проробляючи питання, що їх так настійно висуває життя.

Багатьох питань, що стосуються робітничих бібліотек, ще зовсім не поставлено ні тим, ні іншим журналом.

Наприклад, недостатньо обговорено питання про комплектування робітничих бібліотек, про те, яке місце мають займати в ній книги про село, про колективізацію, про індустріалізацію сільського господарства, сільгосподаток, класове розшарування села та ін., яким має бути добір політичних книг — що треба давати з Леніна, з Маркса і Енгельса, з історії, з історії революційних рухів та ін.

Не обговорено питання, на які категорії книг слід звертати особливу увагу при комплектуванні книг для робітників різних професій і навіть різних категорій однієї й тієї ж професії. Той самий склад чи різні мають

бути, наприклад, для текстильників і гірників, для торф'яників і шахтарів і т. д. і т. п.: які «показники» потрібно брати до уваги при комплектуванні бібліотек для робітників різних професій, різних виробничих районів і т. п.

Потім ми багато говоримо про вивчення інтересів читачів, але як це вивчення інтересів відбивається на комплектуванні бібліотек, на вимогах, що ставляться перед Держвидавком, на характері обслуговування книгою читача,— це не виявлено ще.

Не висвітлено ще ролі рекомендаційних списків, каталогів, полиць вільного користування, які звільняють робітника-читача від занадто старанної опіки бібліотекаря, що перешкоджає інколи вільному вибору ним тієї книги, яка для нього в даний момент цікава і потрібна.

ЯКІ КНИЖКИ ПОТРІБНІ ПО КООПЕРАЦІЇ

Переглядаючи книжки з колгоспного будівництва, з подивом бачиш, що майже зовсім немає книжки, необхідної для широкої пропаганди колгоспного будівництва в селянстві, немає також і книжки, яка допомагала б рядовому колгоспникові брати активну участь у будівництві колгоспного життя.

Необхідно видати цілий ряд популярних книжок, проте таких, які б уникали будь-якого популярничання.

Необхідно насамперед теоретично висвітлити питання про колгоспи. Передусім потрібно видати збірник статей і промов Леніна з питання про кооперування, з необхідними довідками і роз'ясненнями. Цим тепер зайнятий Інститут Леніна.

Крім того, потрібна книжка, яка на прикладах роз'яснювала б зміст слів Леніна про «дійсну участь дійсних мас» у кооперуванні. Навести приклади кооперування суто зовнішнього і кооперування по-ленінському. Навести приклади, як некультурність заважає.

Потім необхідна книжка, яка показувала б переваги великих господарств над дрібними, роз'яснювала б водночас переваги великого кооперованого господарства (комуни) над великим приватновласницьким господарством.

Потрібно висвітлити питання про колишні форми кооперування, коли вигодами його користувався поміщик чи багатій; нагадати про досвід «толоки», яка супроводжувалася пиятикою. Поряд з цим треба висвітлити

і досвід монастирів, які вміли організувати кооперативну працю, створити внутрішню дисципліну і водночас проповідували ченцям і черницям самозречення земних благ і тим самим полишали використання переваг результатів кооперованої праці ігумену і взагалі монастирським хазяям. Тут багатий матеріал, певно, зуміла б дати спілка безвірників.

Потрібен ряд книжок, які показували б переваги кооперування в різних галузях господарства. Дати описи молочних, птахівничих, машинних та різних інших об'єднань. При цьому слід уникати казенного оптимізму, суто зовнішнього опису вигідності колгоспів і комун, а треба показати ті труднощі, які потрібно переборювати, ті дефекти, які потрібно зжити.

Треба дати спеціальну брошуру про форми кооперування, які поліпшують життя селянки: кооперування в хлібопеченні, кооперовані пральні, кравецькі артілі, кооперування в городній справі, в птахівництві, молочному господарстві тощо. Ясла, дитсадки та ін.

Потрібна книжка з побуту, яка малювала б можливі перспективи організації життя на нових засадах — визволення з лабет злиднів, повсякчасної турботи про шматок хліба, турботи про підшукання роботи, турботи про майбутнє своїх дітей, з лабет хвороб, самотньої старості.

Треба показати, як об'єднує комуна, яку товариську взаємодопомогу вона може дати. Треба показати, яким культурним вогнищем може стати комуна, як може вона розумно перебудувати все життя, зробити його яскравим. Тут не в тому справа, щоб солоденько розписати рай земний, а в тому, щоб зібрати зародки нового побуту, які вже з'явилися, і показати, як вони можуть розвиватися.

Потрібно видати книжку, яка показала б, якою рушійною силою в перетворенні всього життя села може стати комуна. Треба показати, який вплив може мати комуна на навколишнє населення, особливо на бідняцькі та батрацькі верстви, яке значення має для населення «показ», як і що слід показувати, треба показати, що можуть комунари робити в сільраді, в райвиконкомі, який вплив на них справляти, як впливати на селянські комітети взаємодопомоги, як комунам потрібно підтримувати між собою зв'язок.

І, нарешті, треба видати ряд книжок з суто практичними вказівками: як організувати всю справу, куди записуватися, звідки одержувати вказівки, як вести розрахунки і т. п. і т. д.

Ці останні книжки особливо важливо написати якомога ясніше, якомога зрозуміліше, вміщуючи в них лише найнеобхідніше.

Важливим є також підбір бібліотек для колгоспів, куди б ввійшли книжки з сільського господарства, особливо по застосуванню машин, нових наукових методів, нового будівництва та ін. До бібліотеки мають ввійти також описи дослідних сільськогосподарських станцій, селянських філіалів робітничих університетів, такі книжки, як «Оновлена земля» Гарвуда, та ін.

Хто повинен писати книжки з колгоспного будівництва? Той, хто добре знає колгоспне будівництво і розуміє смисл і перспективи колгоспного будівництва. Добре писати книжки вдвох, втрох, і необхідно перевіряти, посилаючи їх на попереднє прочитання комун, курсів з колгоспного будівництва, селян тих губерній, де є вже певний потяг до організації колгоспів і комун. Особливо важливо використати досвід сільгоспкооперації.

Робота у вищезазначеному напрямі надзвичайно важлива, це одна з найпекучіших справ.

У ПОХІД ЗА БІБЛІОТЕКУ

Будуються все нові й нові фабрики та заводи. Насамперед виготовляють вони машини для нового устаткування всіх фабрик, виготовляють вони машини — плуги, трактори, трієри та ін. для села. А по селах кидають люди старі звичаї, по-новому починають обробляти землю, об'єднуючись у колгоспи, комуни. Новий якийсь струмись влився в життя села. Всі відчують, що сталося якесь зрушення в житті, і всі тягнуться до знання.

Багато у нас неписьменних, відрізани вони від того, що робиться на білому світі, відрізани від громадського життя, від політики. В останні роки мало людей вчилася грамоти, та коли перейшли до нових способів обробітку землі, стали об'єднуватися в колгоспи, в комуни — потяглися люди до грамоти. За одну минулу зиму навчилося близько 2 мільйонів чоловік дорослих. Та не для того вчать читати і писати неписьменні, щоб вивіски читати чи підписувати прізвище. Хочуть читати книгу, газету, журнал.

Страшенно зростає попит на книгу. Завідуючий Держвидавком на XIV Всеросійському з'їзді Рад говорив, що, незважаючи на нашу економічну і культурну відсталість, Радянська країна в справі створення книги робить значно більше, провадить значно інтенсивнішу культурну роботу, ніж більшість передових капіталістичних країн. За останній 1928 р. випущено 209—219 мільйонів примірників книг (це в два з половиною рази більше, ніж випускалося до революції). Якщо раніше книги залежувалися на складах, то тепер це не так. «Уже в цьому 1928 р.,— говорив т. Халатов,— ми ввійшли в таку смугу

розвитку, коли книжкова продукція, яку ми випускаємо, розходиться за коротші строки, ніж ми передбачали: мільйонні тиражі окремих брошур розповсюджуються без залишку протягом найкоротшого проміжку часу. Величезний потяг мас до знання, культурний похід, розширення роботи наших освітніх закладів — все це приводить до того, що настає період недостачі книжкової продукції.

Бурхливе підвищення попиту на радянську книгу відбувається не тільки в місті. Слідом за робітничими машинами за книгою рушило і наше село».

Попит на книгу величезний, а книг на складах не вистачає — нема паперу. Треба швидким темпом розвивати паперову промисловість. Інше — *книга* ще *дорога*, це визнає і сам Держвидав. Папір буде виготовлено; книга, що коштувала скажімо 1 крб. 20 коп., коштуватиме 80 коп., яка коштувала 60 коп., коштуватиме 40 коп.

Та не в цьому тільки справа. Якщо книга стане навіть вдвоє дешевшою і можна буде її виготовляти в будь-яких тиражах, робітник і рядовий селянин не зможуть купувати її. Можна купити коли-не-коли товсту книгу, можна купувати кілька брошур на місяць, але тепер читаюча людина не може задовольнитися цим: життя вимагає від неї багато знань, знань різноманітних. Багато є книг, які видано кілька років тому, їх нема в продажу, а прочитати їх потрібно. Купувати книги треба вміючи, щоб вибрати підхожу для людини. Інакше ризикуєш накупити всякого мотлоху. Як же бути? Розширювати книжкову торгівлю? Не в цьому справа.

Треба йти по шляху колективного користування книгою, треба йти по шляху розвитку бібліотечної справи. В бібліотеці людина має великий вибір книг, має рекомендаційні списки, з яких вона дізнається, що їй потрібно прочитати. Вона може, беручи книжки з бібліотеки, міняти їх хоч кожного дня.

Єдиної бібліотечної мережі у нас на 1929 р. нема. Профспілки відокремили свої бібліотеки, зробили їх закритими. Ними можуть користуватися члени відповідних профспілок. Говорять про те, щоб вирвати і дитячі бібліотеки із загальної мережі. В 1921 р. Ілліч говорив про *50 тисяч бібліотек*. Тепер їх тільки 15 000, у них абонентів дещо більше 4 мільйонів. Отже, *мережа бібліотек зменшилась*.

Їх *перестали* не те що даром, а взагалі *регулярно постачати*. Постачання внаслідок цього погіршилось надзвичайно.

Багато бібліотек *платних, бере заставу*.

Книжкові фонди в бібліотеках дуже бідні. З старих фондів довелося викинути дуже багато мотлоху. Нові книги зачитуються до дірок і дуже швидко. Треба прямо сказати: *на бібліотечному фронті у нас цілковите неблагополуччя*. Як же ми можемо вчитися, якщо в письмених немає книг для читання?

Що ж робити? Коли йшлося про ліквідацію неписьменності, Ленін говорив, що ліквідувати неписьменність можна дуже швидко, але за однієї умови, якщо маси самі візьмуться за цю справу. Всі ми дуже часто повторювали ці його слова, але проводилась ліквідація неписьменності до останньої зими в звичайному відомчому порядку, і рік у рік ця справа занепадала. Та останньої зими маси самі взялися за справу ліквідації неписьменності, першими застрільниками була молодь, але приєдналися і дорослі робітниця, робітники, селянки, селяни. Партія, міські і сільські Ради, політосвіти, ТГН підтримали маси, і цього року ми бачимо, як завдяки культпоходіві справа стала швидко посуватися вперед.

Треба цілком використати досвід культпоходу. Треба організувати бібліотечний похід, який, безперечно, підтримають партія, комсомол, жінвідділи, Ради, політосвіти, культвідділи, профспілки та інші організації. *Треба об'єднаними силами зрушити з мертвої точки бібліотечну справу*.

Як це не дивно, але у нас часто навіть і не знають, що таке бібліотека. Зупиніть на вулиці перехожу жінку, запитайте, як пройти до районної бібліотеки, вона здивовано подивиться на вас. Запитайте будь-якого перехожого — дістанете відповідь: «Бібліотека?.. Не знаю. Запитайте у міліціонера». А треба, щоб бібліотеку знали, як знають, наприклад, кооператив.

Запитайте в робітничій казармі, чи всі записані до бібліотеки, чи всі бували в ній, виявиться, що навіть половина письменних, якщо не більше, ніколи не брали із заводської бібліотеки жодної книги. Читає в заводській бібліотеці переважно молодь, невеликий актив дорослих.

У селах знають, де бібліотека, бо знають кожен будинок, та чи багато селян нею користується?

Треба насамперед популяризувати кожну бібліотеку. Нехай кожен піонер, комсомолец, делегат, партієць дізнаються, де в околиці є бібліотеки, побувають там, нехай кожен читач знайде людину, яка не бувала в бібліотеці, поведе її до бібліотеки, зробить абонентом. Нехай кожна школа дітей і дорослих влаштовує екскурсії в бібліотеки, великі і малі, нехай водять туди делегатки — жінок, піонери — школярів і т. д. Треба вербувати абонентів. Бібліотеки, що є, мають бути використані на 100%.

У бібліотекарів завжди дуже багато роботи, штати бібліотек просто злиденні, тому треба організувати на допомогу бібліотекареві *бригади бібліотечних помічників*. Одна бригада опрацьовує книжки, друга допомагає бібліотекареві швидше обслуговувати читачів, третя допомагає читачам знайти потрібну книгу, допомагає і розбиратися в каталогах, четверта дбає про те, щоб бібліотека мала чистий, затишний вигляд, п'ята пише довідки про новинки, складає рекомендаційні списки тощо. Треба записуватись до бригад бібліотечних помічників.

Навербуємо абонентів, зробимо бібліотеку затишною, швидкопрацюючою, а книг не вистачає. Бібліотеки безплатні. Вони мають бути загальнодоступні. Але кожен читач повинен відчувати, що бібліотека не щось чуже, а своє кровне. Якщо у нього є хороша, але вже прочитана і непотрібна йому книга, хай віддає її в бібліотеку, хай дістає книги у знайомих, у яких вони валяються даремно. Необхідно *влаштовувати суботники по збиранню книг і по включенню їх до бібліотек*.

Члени кооперації всіх видів, члени колгоспів, члени профспілок, партійці, делегатки, комсомольці, піонери, члени Рад, добровільних товариств повинні добиватися у всіх організацій *уваги до бібліотечної справи і не тільки уваги, а й серйозної, матеріальної підтримки бібліотечної справи*, відрахувань на неї. Особливо багато в цій справі можуть зробити члени Рад та профспілок.

Мережа бібліотек громадського користування до смішного мала. А тим часом у нас багато закритих бібліотек. Кожна установа, кожна школа, кожен загін, кожен комсомольський осередок хочуть завести обов'язково свою, хоча б поганеньку, бібліотеку. Буває так. Село.

В ньому є хата-читальня, школа, дитбудинок, комсомол, осередок, спілка будівельників — у хати-читальні своя бібліотека, у школи своя, у дитбудинку своя, у осередку комсомолу своя, у спілки будівельників своя. На кожну бібліотеку витрачаються гроші, бібліотеки поганенькі. Коли б об'єднатися, була б одна хороша бібліотека, що обслуговувала б усіх.

Кооперування потрібне не тільки в господарстві, а не менше, а ще, більше і в культурній справі. Потрібні нам кооперативні, створювані вскладчину бібліотеки. Якщо організації складатимуть свої кошти для розвитку бібліотек, справа посується.

Крім того, у нас багато відомчих бібліотек для своїх службовців. Ними часто мало користуються. Кожен місцевком, кожен партосередок мають добиватися, щоб ці бібліотеки зробити бібліотеками громадського користування. Ілліч часто говорив: «Ми не вміємо користуватися тим малим, що у нас є». Треба вчитися.

Кожна велика бібліотека повинна обростати пересувками. Хоч би як широко ми пропагували бібліотеку, ми знаємо, що багато хто так зайнятий, що до бібліотеки ходити не може, коли б і хотів. *Треба наблизити бібліотечну книгу до маси.* Пересувки складаються з різноманітних книг (при бібліотеках виділяється для цієї мети пересувний фонд) і посилаються з спеціальною людиною в різні червоні кутки. На фабриках пересувки приносять у спальні, в їдальні, в червоні цехові кутки, в робітничі житлотовариства. Слід посилати пересувки і в школи та в майстерні різні, сезонникам. У сільській місцевості — по сусідніх селах і т. д. Пересувки мають величезне значення. Їх потрібно з кожним роком розвивати все ширше і ширше. Через пересувки нам треба добитися того, *щоб бібліотечна книга, як кажуть, сама лізла в руки кожному робітникові, кожній робітниці, домашній господарці, кожному біднякові, біднячці, батракові, батрачці, кожному трудящому.* Пересувки розносять книгоноші, які роздають і збирають книги пересувок, дають усі потрібні відомості.

Треба допомагати всіляко налагоджувати справу пересувок, заявляти в бібліотеки, де потрібно влаштовувати пересувки, інколи брати на себе роль книгонош, допомагати в справі роздачі і повернення книг, допома-

гати в справі організації читання вголос книг, що особливо сподобалися, збирати відзиви про книги. Книгоношам потрібна допомога з боку червоних кутків.

Уся країна повинна вкритися мережею червоних кутків. У кожному житлотоваристві, в кожній майстерні, в кожному цеху, в кожній школі, в кожному місці, де збираються робітники і робітниці. в кожному селі, при кожному млині, в кожному колгоспі треба організувати червоні кутки. Червоний куток — місце, куди можна прийти почитати газету і книжку, послухати читання вголос, поговорити про прочитане. Добре, коли в червоному кутку є ряд довідників, підручників, карта; добре, коли куток має затишний вигляд. Та найголовніше, щоб куток був міцно зв'язаний з хатою-читальнею чи бібліотекою, систематично одержуючи звідти пересувки, щоб була в червоному кутку газета і була людина, яка берегла б одержані в пересувці книги, передавала до бібліотеки запити читачів, їх побажання. Кожен може зробити чимало для розвитку червоних кутків.

Необхідно, щоб увага найширших верств трудящих була привернена до бібліотечної справи, щоб ця справа була поставлена під громадський контроль. Тому необхідно якомога ширше висвітлювати цю справу в пресі. Робкори і сількори, пишуть про бібліотечну справу якомога більше. Бібліотечні кореспонденти, «бібкори» потрібні тепер надзвичайно. Пишіть до стінгазети, пишуть у загальну пресу. Треба ставити бібліотечну справу під контроль мас.

Товариші, ні на хвилину не будемо забувати наведених вище слів Ілліча, що швидкий розвиток мережі хат-читалень та бібліотек допоможе тому, що народ в сто раз сильніше, швидше, успішніше потягнеться до грамоти, до світла, до знання, допоможе справі освіти рушити вперед семимильними кроками.

Наша відсталість на бібліотечному фронті б'є нас так само сильно, як наша відсталість на фронті ліквідації неписьменності.

Нехай кожен знає, що він і його організація можуть зробити для піднесення бібліотечної справи, і зробить усе, що він може.

БУДЕМО ВЧИТИСЯ В ІЛЛІЧА

У кожного класу є свої ідеологи, свої мислителі, що виражають інтереси цього класу, вказують, якими шляхами найкраще можна задовольнити ці інтереси, забезпечити їх. У дворянства були і є свої мислителі, були вони і є в буржуазії, в окремих її верств — у буржуазії великої, середньої і дрібної; є свої мислителі і в робітничого класу.

Ідеологи кожного класу бувають різного ступеня талановитості, різний у них буває розмах, різна глибина думки, різний ступінь спостережливості. Коли той чи інший клас зміцнюється і розвивається, і мислителі його відзначаються широтою та сміливістю думки. Так було, наприклад, з ідеологами буржуазії в період, що передував Великій французькій революції, в період, коли буржуазія боролася за владу, боролася проти дворянства. Коли клас починає підупадати, втрачати свою владу і вплив, розкладатись, тоді і його мислителі, найталановитіші, починають відзначатись обмеженістю і вузькістю думки.

Робітничий клас — це клас, який невпинно зростає, розвивається, організовується в боротьбі, це клас, який веде за собою всі трудящі маси, це клас, що не тільки існує тепер, це клас, який має величезне майбутнє, що зливається з майбутнім усього людства. І тому робітничий клас має мислителів, які відзначаються велетенською силою, глибиною і широтою думки, дивляться далеко вперед, здатні передбачати дуже далеке майбутнє.

Вчення Маркса і Енгельса відповідає силі і значенню робітничого класу, воно яскраво освітлює шлях суспільного розвитку взагалі, шлях зростання і розвитку міжнародного пролетаріату зокрема. Життя на кожному кроці підтверджує правильність їх передбачення.

Ленін був послідовним учнем Маркса. Він ретельно вивчав усе, написане Марксом і Енгельсом. В Інституті Леніна зберігається чимало зшитків з нотатками Леніна, які показують, як уважно вивчав він твори Маркса і Енгельса. Він знову і знову перечитував їх, роблячи з них виписки, відмічаючи те, що особливо вражало його. І часто в моменти найгострішої політичної боротьби можна було застати Ілліча за перечитуванням Маркса. Він десятки раз перевіряв себе, чи правильно він розуміє Маркса, чи не випустив чогось з уваги. Для нього вчення Маркса було керівництвом до дії, керівництвом до боротьби.

В творах Ілліча, в його статтях і промовах читач марно шукатиме якихось нових відкриттів «Америк». Ленін не шукав якихось «нових» шляхів: його передбачення збігалося з передбаченням Маркса і Енгельса,— і не «нових» шляхів, відмінних від шляхів, вказаних Марксом, треба шукати у Ілліча.

Але Ілліч вчився не тільки у Маркса, він вчився у життя. Гострим, уважним поглядом вдивлявся він у життя, умів пов'язувати між собою всі сторони навколишнього життя, осмислювати їх вченням Маркса. Ілліч умів пульс життя освітлювати світлом найпередовішої теорії — теорії Маркса.

І ось ми бачимо, як протягом усієї революційної діяльності Ленін керується основними ідеями, основними положеннями вчення Маркса. Але ми бачимо також, як на різних етапах робітничого руху до тієї самої основної ідеї Ілліч підходить з різних боків, бере її в різних розрізах, в різних опосередкуваннях.

Візьмемо, наприклад, питання про перебудову всього сільського господарства на основах колективізації. В статті Енгельса від 1894 р.¹ це питання висвітлено так повно, що ця стаття і тепер, через 35 років, є безпосереднім

¹ «Селянське питання у Франції і Німеччині». Див. К. Маркс и Ф. Энгельс, Соч., т. XVI, ч. II, стор. 439—461.— *Ред.*

керівництвом до дії, і тепер вона має величезне значення.

Ілліч знав, що з даного питання говорили Маркс і Енгельс. Але в перших творах ця ідея у Ілліча фігурує лише як частина теорії марксизму, яку він захищав. Вона є керівництвом до дії лише остільки, оскільки вона є ланкою теорії, яка вся загалом має бути прийнята як керівництво до дії. Вона висміює народників, які виривають цю ланку із загального ланцюга і намагаються здійснити колгоспне будівництво в умовах самодержавства.

В п'ятому році, коли боротьба йшла за демократичну республіку, в роки реакції Ілліч не говорить про колгоспне будівництво, про комуни. Не тому, щоб він забув про це, відмовився від цієї думки, перестав вважати її важливою, а тому, що це питання тоді не було злободенним, актуальним. Але після Лютневої революції, повернувшись з-за кордону, він ставить уже це питання на весь зріст.

Виступаючи в травні 1917 р. на I Всеросійському з'їзді селянських депутатів, він говорить уже про великі зразкові господарства, що обробляються спільно, найновішими способами, із застосуванням машин, під керівництвом рад сільськогосподарських робітників, говорить про колективний обробіток землі. І з того часу він знову і знову повертається до цього питання, дедалі більше і більше поглиблюючи його, даючи практичні вказівки, як будувати колективні господарства так, щоб вони допомагали перебудові всього землеробства на нових засадах. Він говорить про це в 1918—1920 рр., говорить при переході до непу, говорить у статті, яку диктує встанню. І кожного разу він дає нові конкретні вказівки.

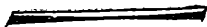
Тепер, коли колгоспне будівництво стає масовим, коли про комуни вже починає думати, мріяти рядове селянство найбільш хлібородних областей, усі ці вказівки Ілліча мають особливу цінність. Інститут Леніна збирає все, що говорив Ленін про колгоспне будівництво, і незабаром видасть ці його висловлювання окремою брошурою.

І не тільки з колгоспного будівництва, а й з ряду інших злободенних питань надзвичайно важливо висвітлити, як на різних ступенях розвитку робітничого руху

підходив до цих питань Ілліч, як неухильно, послідовно проводив він у різній обстановці те чи інше положення вчення Маркса, як завжди мав він на увазі мету руху, як ясно бачив завжди, куди треба йти.

Вся партія, весь робітничий клас училися цього в Ілліча, вчилися в нього, як у найскладніших умовах, долаючи всілякі перешкоди, йти впевненим, твердим кроком, ведучи за собою все нові верстви трудящих, йти до великої мети, до здійснення соціалізму. Будемо вчитися у нього цього і далі.

1929 р.

ПРО БОРОТЬБУ З СЕКТАНТСТВОМ

У 90-х роках, працюючи на Шліссельбурзькому трак-ті, я щодня спостерігала таке явище. Досить широки верстви робітників дивилися на науку, як на панську витівку («пани вигадали»), а на релігію, як на щось своє: піп і на весіллі у тебе погуляє, і полаятись з ним можна, і горе твоє він по чину вислуховує. Дев'яте січня підірвало віру не тільки в царя, а й у попа, і тепер православна віра зовсім втратила свій престиж. Що таке піп? Кожен знає — прислужник царів, поміщиків і капіталістів.

Але якщо втратило престиж у масах православ'я, то не втратило престижу сектантство. Царський уряд переслідував сектантство, і сектантство в минулому було оточене певним ореолом мучеництва. В прислужництві царям воно не було винним. І ми спостерігаємо за останній час поряд з цілковитою байдужістю до православної релігії подекуди досить сильне зростання сектантства.

В стародавньому гнізді всякого сектанства, в Нижегородській губернії, в невеликих селах, що споконвіку займалися кустарними промислами, які тепер швидко занепадають, можна знайти таку картину: в одному селі сім сект — є секта, яка ще досі в трунах спить, — і всі сім сект цькують підупалого попа. За останній час ми бачимо зародження нових сект і пристосування старих до нових умов.

Було б неправильним усі секти підводити під один ранжир. І колись були секти, які обслуговували різні верстви населення. Було старообрядництво, що обслуго-

увало переважно купецтво. Старообрядці мали свої церкви, скити, свої кладовища; це — секта, яку наполовину визнавав царський уряд. У старообрядництві справа була не так у релігії, як у своїй особливій класовій організації. Причому старообрядництво охоплювало найбільш реакційну, особливо експлуаторську частину куркульства. На селі старообрядницькими верховодами були звичайно «міцні» селяни. Певна річ, старообрядці тягли за собою і частину несвідомої маси. Характерною особливістю старовірів була проповідь відособленості і нецтва. Грамота — печать диявола. Адже тільки темні маси можна безмежно експлуатувати. Тепер ряди старообрядців поповнюються приватниками, що розоряються, і тими, хто знаходить біля приватника заробіток.

Щодо старообрядців — необхідно якомога повніше викривати перед масами їх класову суть, виводити на чисту воду їх експлуаторські устремління, організувати маси, згуртовуючи їх навколо Рад, організуючи допомогу бідності. Оскільки вирвано економічну базу з-під даного суспільного класу, остільки ідеологічна надбудова цього класу — старообрядництво — приречена на загибель. Розширення кадрів старообрядців — явище тимчасове. Найкраща форма боротьби — розвиток могутнього кооперативного руху, організація бідноти, особливо бідняків-кустарів, навколо Рад, навколо селянських комітетів взаємодопомоги, причому треба особливо боротися з тим, щоб до Рад, до селянських комітетів взаємодопомоги не потрапляли скупники, куркулі. Боротьба з куркульством, скупництвом водночас є і найкращою боротьбою з старообрядництвом.

Але є секти іншого класового складу. Є секти, де більшість становить найбільш знедолена, найменш організована частина населення.

«Гвоздь і основа соціалізму — в організації», — не раз говорив Володимир Ілліч. «Наше завдання — видозмінення загальної організації». В Радах Ілліч бачив насамперед їх величезну організуючу роль: «Автоматично, — писав він, — радянська організація *полегшує* об'єднання всіх трудящих і експлуатованих навколо їх авангарду, пролетаріату»¹.

¹ В. І. Ленін, Твори, т. 28, стор. 222.

За час існування Радянської влади трудящі далеко пішли вперед в справі організації. Червона Армія, профспілки, кооперація, партія, комсомол, Ради — все це організації, що об'єднують трудящих. Крок вперед в справі організації зроблено великий. Але все ще залишились значні верстви трудящих, з якими не ведеться ніякої роботи і які не залучені ні до якої організації. Культпохід доповіг виявити такі верстви. Як тільки формальний підхід до навчання було замінено уважним ставленням до тих, що вчать, як тільки неписьменні побачили піклування про себе, вся робота набрала іншого розмаху; постійно дізнаєшся з листів про велике зрушення: то раптом виявляється, що в Астрахані сіло за буквар 30 тисяч, то якесь село Уса на Уралі вчить 250 чоловік, то село Кошкіно Барнаульського округу — 244 чоловіка і т. д. і т. п.

Слід сказати, що жити по-старому ніхто вже не хоче, шукає нових шляхів, а треба прямо сказати, що наша пропаганда ще в саму глибину не скрізь проникла. Позначається гостра недостача світоглядних книг, книг, які розширюють горизонт, а нових популярних книжок у цій галузі мало, здебільшого агітки примітивного або студентського типу. Та й не потрапляє потрібна книжка в низи. Все це штовхає необслужені верстви в обійми сектантства. Навіть неорганізована, навіть темна маса виросла і не задовольняється більше агітаційними примітивами. Вона хоче, щоб з нею говорили серйозно, щоб до неї ставились з увагою.

І слід віддати належне сектантам: світоглядних питань, питань моралі сектанти торкаються ґрунтовно. Багатьох приваблює те, що сектанти не п'ють, що у них чистота, письменність, організованість, збори, співи тощо. Приваблює ставлення до кожного «наверненого».

Кілька років тому з Ленінградської губернії я одержала лист за підписами секретаря партосередку, голови сільради, вчителів, комсомолу з скаргою на те, що баптисти мають великий успіх у фіннів, які мало не всі ходять на баптистські радіння. Я знаю фіннів, що живуть у Ленінградській губернії. Свого часу їм відводили ділянки лісу з тим, щоб вони розчищали їх своїми силами під поля. Убогі фінські хатини розкидані були по лісу.

Цілий тиждень не бачить такий фінн-переселенець нікого, крім своєї сім'ї, хочеться йому на свято людей побачити, поспівати, потанцювати з людьми. А хата-читальня в цьому селі, звідки я одержала лист, не мала жодної книжки, жодної радянської газети фінською мовою, фінни не були залучені ні до якої громадської роботи, в сільраді ніхто навіть не розумів по-фінському, кіно в хаті-читальні не було, і нікуди фіннам було піти, крім як до баптистів. В результаті нашого листування було передплачено фінські газети, в хаті організували кінопересувку, приїздив на село фінський агітатор, потім мені розповідали, що фінни почали відходити від баптистів.

На VIII з'їзді партії Ілліч говорив: «Прекрасна річ революційне насильство і диктатура, якщо вони застосовуються, коли слід і проти кого слід. Але в галузі організації їх застосовувати не можна. Цього завдання виховання, перевиховання і тривалої організаційної роботи ми зовсім не розв'язали і до цього ми повинні систематично приступити»¹.

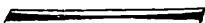
Це писалося десять років тому. Ми тепер навчилися вже значно краще втягувати маси в організацію, але темп роботи у нас був недостатній. Ми відстали в галузі культурній і організаційній. Треба працювати значно наполегливіше. Потрібно розгорнути роботу саме в тих місцях, де процвітає сектантство, розгорнути широко художню роботу — вистави безплатні для бідноти, кіно безплатне ставити. Поставити якомога ширше хорові гуртки. Розвинути фізкультуру. Та найголовніше — залучення до громадської роботи, до роботи Рад. Потрібно ширше розгортати культурну роботу. Треба якомога уважніше вивчати соціальний склад і соціальну суть кожної секти, прагнути відірвати маси від вождів, від нетрудових елементів, виводити на свіжу воду тих, кому існування даної секти вигідне. З'ясування класової суті секти вкаже, як піти напереріз сектантському руху.

Вдивляючись у сучасний сектантський рух, спостерігаючи його зростання, приходиш до висновку, що, з одного боку, це зростання — результат реконструкції

¹ В. І. Ленін, Твори, т. 29, стор. 137.

всього народного господарства на нових засадах, результат відмирання колишніх господарських форм, з другого — що це зростання — результат зрослих потреб у спілкуванні, в організації, в осмислюванні навколишнього життя. Лише трактор культурної революції і дальша індустріалізація країни остаточно покладуть край всякому сектантству.

1929 р.

КУЛЬТУРНА ЗЛИДЕННІСТЬ

Рік тому я наводила в «Правде» дані, які показували, що неписьменність у нас стабілізувалась¹. Тепер це вже не так. Ми бачимо значне зрушення в цій справі в цілому ряді районів. Кожного дня надходять вісті про нові зрушення. З міст перекинулась робота і на села.

Щоправда, все ще зневажливо ставиться до цієї справи Ленінградська область, де весь актив уже письменний, правда, все ще важко зрушити найбільш відсталим, найбільш темним районам, де не вистачає потрібних на це коштів, де лід неписьменності примерз ще до берегів злиденного життя. Але «середняцькі» щодо письменності райони, подібні до Нижньо-Волзького, вже прийшли в рух, лід уже пішов. Саратовський округ ліквідує неписьменність у 40 тисяч, Астраханський — у 30 тисяч. Зрушив ряд сибірських округів — Новосибірський, Рубцовський, Іркутський, рушили вперед окремі райони на Уралі, в Іваново-Вознесенській губернії (Посадський район) і ін. Зрушення, що почалося, навряд чи вже припиниться: за справу взялися самі маси.

Та ліквідація неписьменності передбачає, що люди, які навчилися грамоти, щось читатимуть. Чекати, що бідняцькі верстви села, які ще недавно були неписьменними, купуватимуть книги, — утопія. Матеріал для читання мають поставляти бібліотеки. Ми багато говоримо про

¹ Див. у т. 9 цього видання статтю «Знати особливості кожного району» та примітки до неї.— *Ред.*

колективізацію сільського господарства, а на колективне користування книгою, що склалося вже з давніх часів, на бібліотечну справу ми не звертаємо ніякісної уваги.

Якщо ми візьмемо дані ЦСУ за 1926 р., то побачимо, що *на селі порівняно з дореволюційним часом мережа бібліотек у нас не збільшилась*. У РРФСР на одну бібліотеку в середньому припадає 9,9 населених пунктів. Бібліотеки розміщені переважно у великих селах, а дві третини населених пунктів розташовані від бібліотеки на відстані більшій як три кілометри. У бідняцьких верств нема ні одягу, ні часу, щоб ходити так далеко за книгами.

Володимир Ілліч надавав виняткового значення бібліотечній справі, уважно стежив за роботою Головополітосвіти в цьому відношенні, вимагав дані від РСІ, Центродруку, Мвно, читав усі статті і книжки, що стосувалися бібліотечної справи. В статті, написаній у 1921 р., він говорить: «...прагнення до освіти і до створення бібліотек могутнє, «народне» в справжньому розумінні слова»¹. Він вимагав безплатного розподілу газет і книг «по бібліотеках і читальнях, по *сітці* їх, яка правильно обслуговувала б всю країну, всю масу робітників, солдатів, селян»².

Минуло вісім років. Чи стало прагнення до освіти і створення бібліотек менш «народним» за ці вісім років? Запитайте у політсвітників. Вони розкажуть вам, що робиться на місцях. Ось лист бібліотекаря з Шламського підрайону Кошкінського району Ульяновського округу Середньоволзької області: «В нашому підрайоні населення понад 17 тисяч, колгоспів і об'єднань, крім сіл, 37. Нині відбувається суцільне землевпорядкування, реорганізація господарств, прийняття статутів у зв'язку з контрактацією. Масу піднято всю цілком на перебудову громадського обробітку землі в цілому і перебудову нового господарства. Я вам хочу сказати як бібліотекар, що в нашому районі не ведеться культурна робота по колгоспах, а особливо обслуговування літературою, *але маса цього вимагає*, вона мало обізнана з будовою кол-

¹ В. І. Ленін, Твори, т. 32, стор. 103.

² Там же, стор. 105.

госпів і тим, як побудувати в ньому свої порядки; агроном у нас один не може обслужити такий великий район».

Як постачаються сільські бібліотеки? Той самий бібліотекар пише: «Я бібліотеку одержав 2 березня 1929 р., книги з райбібліотеки в кількості 180 штук, за їх якістю ледве наберемо 20 %, але та література, яка надійшла, вона у нас є, вона здебільшого стара з сільського господарства — за 1923—1924 рр., а тепер уже інші заходи по сільському господарству, нам таких книг не треба, а то, розумієш, вислали, що самим не потрібне».

Слід на виправдання райбібліотеки сказати, що вона посилає те, що їй висилає Гіз. Це ще благодать, а то буває й так, що в села тієї ж Середньоволзької області завозять філософські книги Канта.

Звичайно, за час революції ми в дечому просунулись вперед: бібліотеки, наприклад, очищено від старої, чорносотенної і релігійної літератури, якими так насичені були вони до революції. Число книг, що припадає на одну бібліотеку, стало більше, а головне — розвинулась мережа пересувних бібліотек, яка вже в 1926 р. включала в себе 25 579 бібліотек, а в 1927 р. ще дуже збільшилась. У дореволюційний час ця мережа була зовсім мізерна.

Але тішитись цим не доводиться. Навіть у найбільш насичених бібліотечними книгами областях, наприклад у Північно-Східній області, на 100 чоловік користуються бібліотекою менш як п'ять чоловік, у Центрально-Промисловій — менш як чотири. А в таких областях, як Сибір, як Центрально-Чорноземний район, з сотні жителів бібліотекою користується лише один чоловік.

Слід звернути особливу увагу на такий факт. Якщо ми порівняємо по окремих районах письменність населення і число бібліотечних книг, то побачимо, що число книг і число письменних перебувають в очевидному зв'язку, якимось взаємно впливають одне на одне.

Візьмемо дані 1926 р.¹

¹ Стосуються лише *сільського* населення перелічених нижче економічних районів РРФСР. Наводяться Н. К. Крупською за збірником: «Народное просвещение РСФСР», М.—Л., Гіз, 1928, стор. 31, 80—91.— *Ред.*

Райони	На 100 душ населення:	
	книг (прим.)	письменних (чол.)
Центрально-Чорноземний	9,9	35,0
Північний Кавказ	14,0	38,0
Нижньо-Волзький	16,0	38,5
Північно-Західний	23,0	48,0
Центрально-Промисловий	31,0	47,0
Північно-Східний	43,0	44,0

Що є причиною, що наслідком? Чи неписьменність є причиною малої кількості книг, чи мала кількість книг є причиною неписьменності?

Ми — марксисти і розуміємо, що така постановка питання була б схоластичною. Неписьменність зменшує натиск мас на бібліотечну справу, відсутність книг живить рецидив неписьменності.

Що не кажіть, справа в такому стані далі лишатися не може. *Партія, Радянська влада, профспілки, вся громадськість повинні приділяти бібліотечній справі не менше уваги, ніж справі ліквідації неписьменності.* Вимагає книг доросле населення, вимагають діти. А у нас у зв'язку з районуванням скорочують бібліотечну мережу, зменшують суми, що відпускаються на постачання бібліотек. Так далі тривати не може.

Потрібно через широку мережу бібліотек, читалень, червоних кутків, через розгортання пересувних бібліотек просунути книгу в маси, *обслужити кожного письменного, причому обслужити якнайкраще, зробивши для нього доступним усе найцінніше, що є серед книжкових багатств.*

Потрібно передусім розширити мережу читалень, влаштувати їх де тільки можна — при житлотовариствах, у їдальнях, у приймальнях, при млинах, на пароплавах, на вокзалах та ін., необхідно, щоб робоча людина могла використати кожен вільну хвилину для читання. Потрібно наблизити бібліотеку до дитячої школи, до школи дорослих. Потрібно наблизити її до мас.

Треба кожен установську, кожен замкнуту бібліотеку зробити бібліотекою громадського користування. Треба покінчити з цехівщиною, коли робітничі-хімічні не

дадуть нізащо книгу з бібліотеки текстильників, коли дають книгу з бібліотеки металістів робітникові-металістові, але не дають дружині його і т. п. Потрібно кожному варту уваги книгу зробити книгою громадського користування, раз назавжди покінчити з платністю бібліотек, з заставами, потрібно зробити бібліотеки не на словах, а на ділі загальнодоступними.

Потрібно (про це вже надходять листи від селян), щоб кожен наш агроном, технік, громадський діяч, живучи в найглухішому селі, міг безплатно одержати будь-яку наукову книгу, як це робиться, наприклад, у Швейцарії, в Північно-Американських Сполучених Штатах. А у нас, коли бібліотечна конференція звернулась до Наркомпошти з проханням піти назустріч цій справі і дозволити безплатне пересилання бібліотечних книг, вона дістала категоричне відмовлення: це, мовляв, справа Наркомосу, а не Наркомпошти. Тим часом, звичайно, не можна чекати що ця справа ляже особливим тягарем на бюджет Наркомпошти, бо читачі наукових книг у нас, на жаль, не мільйонами налічуються. Головополітосвіта, звичайно, знову і знову ставитиме це питання.

Як вилізати з нашої бібліотечної некультурності?

Треба піти тим шляхом, яким пішли в справі ліквідації неписьменності. Треба підняти на це громадськість, розпочати в День преси своєрідний бібліотечний похід — «бібпохід».

Цього дня кожен червоний куток, кожна хата-читальня, кожна бібліотека повинні влаштувати у себе виставку кращих книг, скласти до цього дня звіт про свою роботу. Треба, щоб у День преси ті, що закінчують лікпункти і школи дорослих, влаштували екскурсії в бібліотеки, щоб цього дня відбувалися збирання пожертвувань книг у бібліотеки, щоб утворилися гуртки допомоги бібліотекам — «Допбі», які зможуть покласти початок добровільному товариству «Допбі». «Допбі» допомагатиме збирати книги, ремонтувати їх, опрацювати, допомагатиме книгоносництву, організуватиме інструктаж червоних кутків, збиратиме відзиви про книжки, писатиме рецензії на них, організуватиме читки книг і газет, бібліотечні виставки, екскурсії, складатиме для бібліотек рекомендаційні списки і т. д. і т. п.

Проповідь колективного користування радянською книгою словом і ділом — таке буде завдання «Допбі». «Техмас» має піклуватись про те, як просунути через бібліотеки в масу технічну книжку. «Друг дітей» повинен піклуватись, як просунути в маси дитячу книжку, і т. д. Гуртки «Допбі» мають залучати на допомогу бібліотеці широкі кадри. Потрібно почати справу зараз же, в День преси, щоб до осені чимало вже просунулись вперед, щоб дати негайно серйозний поштовх справі. Восени потрібно буде провести огляд зробленого.

1929 р.

ЗНАЧЕННЯ МАСОВОЇ КНИГИ В ЕПОХУ СОЦІАЛІСТИЧНОГО БУДІВНИЦТВА

Епоха соціалістичного будівництва — це епоха, коли докорінно перебудовується все господарство країни, коли місце окремих господарств і підприємств, що конкурують між собою, займає єдине планове господарство, яке базується на найсуворішому облікові всіх сил і можливостей; економічно дедалі більше і більше зникаються між собою місто і село; різні галузі народного господарства, які не конкурують одна з одною, а підтримують одна одну, поступово створюють єдине могутнє господарське ціле. Змінює обличчя промисловість — убогі майстерні замінюються заводами-велетнями. Змінює обличчя село — солом'яні покрівлі халуп зникають, їх замінюють красиві будівлі колгоспів. Тракторні колони переорюють усі межі. Кажуть, і пісні співають уже не про свою «сму-жечку», а про спільне, про «наше» поле; весь уклад стає іншим, відмирають класи, все краще, талановите не за страх, а за совість стає на бік комунізму, примикає до загального будівництва нового життя; зникає будь-яка експлуатація, всі працюють, але не як наймані раби, а як господарі, як свідомі будівники соціалізму. Змінюється побут — громадські їдальні, пральні, ясла, дитсадки, школи, дитячі організації розкріпачують жінку; громадська робота, як і робота на підприємствах, виробляє навички колективної праці і колективного життя; життя стає значно змістовнішим і красивішим.

Був час, коли соціалісти вважали, що соціалізм можна «запровадити»; тепер ми знаємо, що соціалізм не може

бути запроваджений, що він будується «по гаєчці, по цеглинці», що це будівництво вимагає колосальної енергії, величезної свідомості мас, величезної згуртованості, що сільськогосподарські комуни, зразковий завод не збудуєш за один день, що без наполегливої праці, без наполегливого навчання соціалізму не побудуєш. У нашій країні, де нове перемішане ще з старим, відмираючим, перші кроки особливо були важкими. Якщо порівняти старе з новим, то відчуваєш, як далеко ми пішли, а якщо подивишся вперед, то побачиш, що перші кроки тільки-тільки зроблено. Треба працювати, треба вчитися.

Вчитися з життя, з практики, на зборах, в організаціях, слухаючи доповіді, лекції, радіо, дивлячись кіно, вчитися з газет і ще більше з книжок.

Велика перебудова всього господарства, всього життєвого укладу неможлива без якнайактивнішої участі самих мас, і треба дати масі знання, дати масі книгу. В Радянській державі більше, ніж у якійсь іншій країні, потрібна масова книга.

Дуже помиляється той, хто вважає, що масова книга одна й та сама повинна бути за всіх часів і в усіх країнах. Ні, масова книга, яка потрібна масі, а не просто яку викидає видавництво в масу, змінюється разом з масою. Маса в 1895 р. була одна, маса в 1905 р. була інша, маса в 1917 р. відрізняється і від маси 1905 р. і від маси 1929 р. Різна обстановка, різний досвід, різне коло інтересів, різні організаційні навички, різний запас понять.

І смішно думати було б, що масову книгу можна однаково писати в усі періоди.

Всяка масова книга має бути написана простою мовою, без іноземних слів, без складних заплутаних речень. Таких книг дуже мало, на жаль, але якою мовою треба писати масові книги, це цілком ясно. Мова має бути образною, але образність ця повинна бути різна. Якщо книжка пишеться для металіста, наприклад, образи потрібно брати з навколишньої заводської обстановки, якщо пишеться книжка для селян, образи треба брати із знайомої селянинові сільськогосподарської обстановки.

Але не в самій мові справа. Важливою є форма викладу — проста, ілюстрована прикладами, чітка. План книжки повинен бути ясний не тільки авторові, але й читачеві.

Та найголовніше — зміст книжки, а він обов'язково повинен змінюватись. Не можна по-однаковому було трактувати восьмигодинний робочий день у 1896, 1905, 1917, 1929 рр.

Тепер коло інтересів у маси значно ширше, досвід у маси вже зовсім інший, інший підхід до питань.

Тепер та книжка, яка була цікавою в 1905 р., вже звучить повторенням давно пережитого. Масова книга повинна бути сучасною. Звичайно, це стосується переважно книжок з суспільних питань, питання сільського господарства, техніки, гігієни застарівають значно менше, але й вони змінюються, бо змінюються суспільні умови, в яких проходить навколишнє життя. Раніше, говорячи про сільське господарство, агроном мав на увазі умови дрібного, відсталого одноосібного господарства, тепер маса вимагає книжок про колгоспи, комуни. Раніше йшлося тільки про індивідуальну гігієну, тепер центр уваги переноситься на гігієну соціальну. І в усьому так.

І от тепер, слід прямо сказати, справжньої масової книги, простої і доступної щодо форми, багатой сучасним змістом, насиченої ним, ще як кіт наплакав. Необхідно всіма силами налягти на цю справу.

Книга систематизує знання, ув'язує їх, поглиблює, розширює горизонт, будить думку. Не можна тепер жити і працювати без книги.

Цього року ми були свідками культпоходу проти неписьменності, тепер до нього приєднується інший культпохід, який проходить під лозунгом «Книга в масі». Ми бачимо швидко зростаючу потребу в книзі, тисячі жадібних рук тягнуться до неї, пустіють склади Держвидаву, а попит наростає і наростає. Нема паперу, починається справжній книжковий голод.

Через кілька років ми його зживемо, а поки що наполегливо працюватимемо над створенням сучасної масової книги, яка не створюється з одного маху, на замовлення, створимо ряд покажчиків, виудимо з старого все цінне, доступне сучасній масі, — це допоможе і справі створення нової книги.

Використаємо час паперової кризи для створення бібліотечної мережі, яка організовувала б колективне користування книгою, робила б книгу доступною най-

більш бідняцьким, найбільш відсталим масам. Колективне користування книгою має величезне значення. Без нього не проникне книга в найглухіші кутки, не стане другом трудящих.

Треба буде максимально використати кожну книгу, потрібну для маси, треба продумати, здійснити ряд заходів по лінії збільшення доступності масової книги для маси.

Посилена робота видавництва, посилена робота по лінії бібліотечної справи допоможуть просуванню масової книги. Ліквідація паперової кризи ввілле потоки нових цінних масових книг у бібліотечну кровоносну систему.

Треба нам поспішати: життя не чекає, будівництво соціалізму не чекає, маси не чекають.

Потрібна величезна ідеологічна і організаційна робота. Треба посилити її темп.

ПЕРЕДМОВА ДО ПЕРШОГО ВИДАННЯ БРОШУРИ «ЩО ПИСАВ І ГОВОРИВ ЛЕНІН ПРО БІБЛІОТЕКИ»

Будівництво нових фабрик і заводів, швидкий розвиток колгоспів і радгоспів, успіхи ліквідації неписьменності, зростання розвитку міських і сільських мас надзвичайно підвишили потяг до знання. У бібліотеки ринула маса читачів, а книг нема, мережа бібліотек мізерна. *Питання про якомога швидший розвиток бібліотечної справи постало тепер на весь зріст.* Це така ж важлива справа, як і ліквідація неписьменності. Треба, щоб і за цю справу взялися самі маси, щоб і ця справа завоювала собі таку саму увагу, яку завоював культпохід у справі ліквідації неписьменності.

Починаючи бібліотечний похід, необхідно ознайомитись з тим, що говорив і писав з цього приводу Ілліч.

Бібліотечну справу він брав дуже близько до серця. Працюючи сам завжди в бібліотеках, він знав, бачив, як страшенно відстає наша країна на цьому фронті. Він ще в 1913 р. мріяв про те, щоб величезні бібліотеки з сотнями тисяч і мільйонами томів зробити доступними для маси, для юрби, для вулиці.

Пізніше, коли владу було завойовано, Володимир Ілліч приділяв багато часу на те, щоб якнайбільше допомогти розвитку бібліотечної мережі, якомога кращому її постачанню. Він постійно вимагав дані і від Наркомосу, і від окремих спеціалістів, і від РСІ. Він уважно читав усе, що виходило по бібліотечній справі.

Характерним є календар роботи Леніна за лютий 1921 р., опублікований у «Записках Інституту Леніна», вип. III за 1928 р. Там описується, як 5 лютого він під

час засідання Політбюро читав статтю Ф. Доблер «Сучасна бібліотечна мережа», надруковану в «Правде» від 4 лютого 1921 р. Читаючи, він робив нотатки. Заголовок статті він підкреслив синім олівцем, відмітивши знаком NB, а дальші позначки і підкреслювання, якими рясніє вся стаття, зроблено іншим олівцем, хімічним.

Про цю статтю т. Доблер він згадує в статті «Про роботу Наркомосу». Перш ніж писати свою статтю, Володимир Ілліч уважно прочитав ряд матеріалів і спеціально попросив з бібліотечної секції Мвно дані про кількість бібліотек у Центральній Росії і їх розподіл та з Центродруку дані про кількість центральних газет по губерніях і областях; на одержаних з Мвно і Центродруку матеріалах зробив підрахунок бібліотек і агентств Центродруку. Роблячи цей підрахунок і звіряючи одержані ним дані, Володимир Ілліч, між іншим, виявив в оригіналі помилку, яку тут же записав: «Додали бібліотеки до повітів! (і зробили помилку в додаванні)». Крім ознайомлення з цими матеріалами, Володимир Ілліч мав ще особисту розмову з т. Модестовим, якого він викликав спеціально для цього. До прийому Модестова він говорив з ним по телефону і просив його приїхати для розмови в Кремль. Як видно з спогадів В. Модестова («Книгоноша» за 1924 р., № 4), Володимир Ілліч говорив з Модестовим більше години, розпитував його: скільки бібліотек і хат-читалень не тільки лічиться на папері, а дійсно працює, яка в них провадиться робота, який склад книг і чим вони поповнюються, які одержують газети і як їх використовують, який склад працівників, хто йде на цю роботу і як живе бібліотекар. Володимир Ілліч висловив свій погляд, що бібліотека і хата-читальня довгий час будуть головним джерелом і майже єдиним закладом, особливо на селі, для політичного виховання мас і робота в них дуже цікава і водночас відповідальна.

Ми, політосвітники, добре знаємо цей погляд, добре знаємо його статті про бібліотечну справу, добре знаємо його величезну увагу і до бібліотечної справи і до хат-читалень, але інші товариші, старанно вивчаючи статті і промови Леніна, звичайно пропускають саме ці статті, і місцеві працівники часто-густо безбожно ріжуть кожну копіюку на купівлю книг, на утримання бібліотеки і бібліотекаря.

Тому, я гадаю, тепер, коли маси приєднують так гучно свій голос до голосу Ілліча, вимагаючи розвитку бібліотечної справи, правильного постачання всіх бібліотек, буде вчасно передрукувати окремою брошурою всі висловлення Ілліча з цього питання.

Ніщо, мабуть, так не потерпіло під час громадянської війни і розрухи, як бібліотеки. Їх палили білі, їхні приміщення займали під госпіталі. В календарі роботи В. І. Леніна (див. «Записки Інституту Леніна», вип. 1) говориться про те, що 27 січня 1921 р. Володимир Ілліч доручив надати Академії наук приміщення, яке раніше належало її бібліотеці, а в той час зайняте польовим запасним госпіталем: «Досі нічого не зроблено. Треба перевірити, зробити і, мабуть, призначити розслідування про тяганину»¹.

Якщо потрібне було втручання Ілліча для того, щоб очистити приміщення бібліотеки Академії наук, то можна собі уявити, як жилося різним звичайним бібліотекам. На бібліотечному з'їзді свого часу т. Сейфулліна розповідала, як одного чудового дня місцеві власті розпорядилися перевести колектор, де були тисячі книг, у маленьку кімнатку і дуже здивувалися, коли дізнались, що колектор — це не комісія, а книжковий склад...

Бібліотеки то відкривали, то закривали. Доводилося чистити бібліотеки від чорносотенних і релігійних книг, і виявлялось, що при цьому полиці старих бібліотек ставали майже порожніми. Поміщицькі бібліотеки часто просто розбиралися по руках, те саме сталося і з бібліотеками, яких позбавили бібліотекаря. Багато було добрих намірів і мало уміння.

Наприклад, мені довелося спостерігати в 1919 р., як у Казані в одному з найкращих особняків з дзеркальними вікнами вирішено було організувати Палац книги. І що ж зробили? Позакривали бібліотеки по всій губернії, книги з них взяли і звезли в Палац книги, зібралися їх розкласифікувати за десятковою системою, а поки що вони були звалені в купу, безладно лежали одна на одній, і ніхто не знав, що з ними робити. В той самий час у Румянцевській бібліотеці (тепер бібліотека ім. Леніна) в Москві лежало близько мільйона нерозібраних книг.

¹ Записки Інституту Леніна, вип. I, М., Госиздат, 1927, стор. 154.

Про це розповідала Володимирові Іллічу т. Ману-
чар'янц, а він говорив про те, що треба влаштовувати
суботники, на що вона відповідала, що тут потрібні ква-
ліфіковані люди, а то так розберуть, що потім напла-
чешся.

Бібліотекарі загалом і в цілому виявили велику само-
відданість. Завдяки їм головним чином вдалося зберегти
дуже багато що. Та роки громадянської війни і загальної
розрухи наклали свій відбиток на загальне ставлення до
бібліотечної справи. Їй не надають того значення, яке
вона має.

Коли тепер перечитуєш висловлення Ілліча з біб-
ліотечної справи, відчуваєш, яким важливим і життєвим
є те, що він говорив, і хоч минули роки, але статті його,
написані з цього приводу, і тепер, мабуть, більше, ніж
коли-небудь, є керівництвом до дії.

1929 р.

НА ДОПОМОГУ НОВИМ РОБІТНИЧИМ КАДРАМ

Практика соціалістичного змагання, яка широко розгорнулась, крім того, що дає матеріальні результати, підвищуючи загальну продуктивність праці, має ще величезне значення в тому відношенні, що вона ламає у робітничих мас психологію, виховану в них капіталістичним укладом. За капіталізму пролетар почував себе найманою людиною. За соціалізму робітник буде на 100% відчувати себе колективним господарем виробництва. Така свідомість може виховуватись лише протягом тривалого часу. Одне із завдань перехідного періоду від капіталізму до соціалізму—виховати в робітничих масах відчуття, що вони, робітники, не наймити, а колективні господарі виробництва. Передумова виховання такої свідомості — це перехід власності на фабрики і заводи з рук капіталістів у власність робітничо-селянської держави. Цей переворот відбувся в Жовтні. Але зміна психології робітничих мас, усвідомлення ними, що фабрики і заводи — дійсно їх колективна власність, даються не відразу, вироблення такої свідомості — тривалий процес.

Виробничі наради, соціалістичне змагання виховують і зміцнюють цю свідомість. У дальшому виникатимуть ще інші шляхи зміцнення цієї свідомості.

Індустріалізація країни, що йде швидкими кроками, наштовхується на необхідність залучати до виробництва широкі верстви некваліфікованих робітників.

У заново споруджуваних підприємствах, особливо в нових галузях виробництва, кадри «потомствених»

робітників часто дуже невеликі. В підприємства вливаються навколишні селяни, з психологією дрібних власників, які не пережили всієї тієї боротьби, яку пережили основні кадри робітничого класу нашої країни, вони ще «чужаки» в робітничому класі і у виробництві, у них нема тієї внутрішньої дисципліни, яка є в основних кадрів, найменше вони відчувають виробництво як *своє*, найменше почувають себе колективними власниками його.

Профспілкам треба працювати і працювати над вихованням цих кадрів.

Одним з способів виховання у них свідомості своєї близькості до виробництва, інтересу до нього, бажання піднести це виробництво на належну висоту, крім змагання, могла б бути організація *вступних у виробництво курсів*. Ці курси повинні складатись з ряду бесід, лекцій, демонструвань, екскурсій, які б давали уявлення про всю галузь виробництва загалом, заражали б слухачів інтересом до цієї галузі виробництва, захоплювали б його «романтикою» тощо.

Візьмемо, наприклад, хімію. Нехай робітник зайнятий миттям пляшок, але важливо, щоб він дістав уявлення, що таке хімія, що вона може дати сільському господарству, промисловості, важливо дати уявлення про те, що в цій галузі зроблено за кордоном, що у нас, та ін.

Курс має бути надзвичайно популярним, він повинен ілюструватися дослідями, діапозитивами, кіно, екскурсіями. Менш за все це повинно бути сухе навчання.

Можна почати з організації таких курсів у клубах, потім створювати їх у цехах, а далі зробити їх обов'язковими.

Такі курси змусять кожного слухача зрозуміти роль його підприємства в усій галузі виробництва, відчути себе учасником великої, важливої і потрібної справи — будівництва соціалістичного господарства.

На базі «вступного у виробництво курсу», що має особливо важливе значення для кадрів некваліфікованих робітників (звичайно, для кожної галузі виробництва потрібно будувати свій курс: у хіміків це буде один курс, у будівельників — другий, у харчовиків — третій), повинна будуватись усяка інша виробнича пропаганда.

Дбайливо має бути підібрана виробнича бібліотека, повинні бути складені до неї рекомендаційні списки, роз-

раховані на різний рівень підготовки, повинні бути організовані спільні читання, заняття в лабораторії, підготовка до виробничих нарад, навчальні курси різної тривалості тощо.

Провести цю справу в життя можуть і повинні профспілки, а Наркомос (Головполітосвіта і Головпрофос переважно) може і готовий тут багато чим допомогти. Дещо вже тут намічається. Головполітосвіта може допомогти своїм пропагандистським досвідом, Головпрофос може рушити на допомогу цій справі студентство, аспірантуру та ін.

Треба починати. Якщо цю справу провести як слід, вона дуже допоможе і виробничим нарадам і змаганням, вона допоможе всю роботу по будівництву проводити, спираючись на маси.

У цій справі заінтересовані господарники, профспілки, органи Наркомпраці, освітяни. Потрібно, щоб усі допомагали цій справі.

ВИСТУП НА ВСЕСОЮЗНІЙ НАРАДІ ПО ПОЛІПШЕННЮ ПРАЦІ І ПОБУТУ ЖІНОК

Товариші, я хочу сказати кілька слів з приводу побуту робітниць і селянок, який доводиться спостерігати у нас в РРФСР. Я хочу на цьому питанні спинитися тому, що мені здається, що РРФСР у деяких відношеннях могла б створити у себе умови, які були б показовими і тим самим допомогли б відсталим республікам змінити умови побуту.

Цього року, коли стали будуватись нові фабрики і заводи, коли на селі швидким темпом почала розгортатись колективізація, питання побуту якимось особливо постали на весь зріст. Правда, вони ніколи і не сходили з порядку денного, але обговорювались вони в останні роки менш палко, ніж тепер. Тепер, через дванадцять років після Жовтня, особливо гостро відчуваєш, як у галузі побуту ми відстаємо.

Я, мабуть, почну з колгоспного будівництва. Влітку мені довелось, правда тільки мимохідь, бачити один великий радгосп, де будуються нові селища. І директор цього радгоспу, лєнінградський робітник, говорив: «Ось ми так будуємо, що тут у нас будуть і їдальня, і пральня, і лазня, така пральня, щоб жодна ганчірка не пралась вдома, і будинки споруджуватимуться так, щоб кухні не було в будинку». Далі говорив про дитячий будинок, про ясла, які тут будуть. Для цього будуть зразу ж створені приміщення в селищі, і новий побут будуватиметься сам по собі, якимось пристосовуючись до всього цього. Це, звичайно, питання надзвичайної ваги.

У мене нещодавно була делегація батраків і батрачок з Києва. Вони приїхали сюди до нас у Москву і ходили по різних комісаріатах, щоб зібрати відомості, як працюють комісаріати. Я, даючи ці відомості, кажу: «Але ж це у нас в РРФСР, а у вас на Україні інакше». Вони говорять: «А нам важливо мати і ваші дані, щоб порівняти вашу роботу з роботою нашого комісаріату». Підхід цілком правильний, вони вдумуються глибше в роботу комісаріату. І ось коли ми з ними розмовляли, то торкалися і питань побуту. Коли я розповідала про свої літні враження і про це селище, яке з самого початку будується так, щоб весь побут батрачки і селянки, яка працює в радгоспі, одразу змінити, працю механізувати і колективізувати, то слід сказати, що ця частина моєї розповіді була вислухана з найбільшим інтересом. Видно було, як ці київські батрачки відгукуються на це питання, що треба побут перебудувати. Відчувається, як цей повсякденний побут, який поки ще існує,— це домашнє господарство з його дрібницями ще лягає усім тягарем на батрачку і на селянку.

Довелося мені бачити ще влітку на Північному Кавказі одну дуже цікаву річ. Поблизу Сальська є колгосп імені Артюхіної. Колгосп цей має трактор. Відведено там під город приблизно близько 20 гектарів землі, там водокачку збудовано та ін. Це навчальний колгосп. Туди жінки з усього Північного Кавказу, селянки зібрались, є й з інших областей, також і з Сибіру одна там була, довелось з нею розмовляти. Вони мають намір у цьому колгоспі побути років два для того, щоб навчитися колгоспної справи і навчитися організовувати колгоспну справу. Слід сказати, що тепер у цілому ряді областей потяг до колгоспного будівництва надзвичайно великий. Ми, наприклад, по Середній Волзі знаємо про це. Мені якраз селянка розповідала під час з'їзду Рад. Усі, каже, готові йти у колгоспи, тільки говорять: «Давай організатора!», людину, яка б уміла організувати справу, зуміла б підійти до того, як організувати і оплату праці, як організувати побут працівників тощо. І от мета цього колгоспу імені Артюхіної полягає в тому, щоб з жінок підготувати цих організаторів.

Слід сказати, що в колгоспах йде багато що постарому. Ще часто село цілком переносить свій побут

у колгосп, у комуну. У нас часто буває так, що утворилась комуна, чоловіча частина дуже захоплена будівництвом, а жіноча частина, розгубившись, не знає, що робити. Адже треба мати на увазі, що жінка більше терпіла від старого побуту, і водночас старий побут більше спутував її ланцюгами, ніж чоловіка. В сільському житті селянка, яка повинна доглядати дітей і вести роботу по господарству, з худобою, в городі, в полі, зв'язана старим побутом по руках і по ногах, і їй дуже важко відірватись від цього старого побуту і почати жити якимось по-новому. Можливо, вона швидше згодна йти на все інше, але коли справа стосується повсякденного життя, тут відчуваєш, як вона саме ланцюгами прикута до старого побуту.

Слід сказати про комуну і колгоспи. Комуна — це вищий ступінь колгоспного руху, вона часто розвалюється, тому що жінка хоче жити так, як вона звикла в селі: вона гадає, що і в комуні можна так жити. Від цього комуна часто розвалюється, а якщо не розвалюється, то виникає затримка в розвитку.

Та й чоловіки дивляться по-старому на жінку. Тому надзвичайно важливо, щоб жінка приходила в комуну, уже звільнившись від забобонів, від старих звичок побуту, і щоб вона була корисним членом — організатором комуни. Це, звичайно, має величезне значення. Навчальний колгосп імені Артюхіної, який розрахований на 200 чоловік, має величезне значення. Але шляхи цього колгоспу надзвичайно важкі. Справа в тому, що вони працюють там, живучи під відкритим небом: вони влаштувались в другій половині сарая, де зсипано зерно в засіках, а молодь просто спить на вільному повітрі...

Приїхала я в Москву, бачу: на синьому папері прислано великий кошторис на ті будівлі, які мають там споруджуватись. Я прочитала кошторис — 300 000 карбованців. Звернення до Головполітосвіти. У Головполітосвіті на таке будівництво ніяких грошей нема. У нас нема будівельного фонду в Головполітосвіті. У нас взагалі кошторис такий, що доводиться дорожити буквально кожною копійкою. Пішли у Колгоспцентр. У Колгоспцентрі кажуть, що це має піти за рахунок Головполітосвіти. А ті 14 000 карбованців, які асигновано на будівництво лазні, їдальні тощо, можна одержати на місці в кредит від отакого-то банку, але спочатку потрібно про-

вести обслідування. Я не знаю, хто мені прислав цей кошторис, він був без будь-якого супровідного папірця. Звичайно, місцева влада добре знає, що робиться в комуні, який саме будинок буде споруджено, як саме вони поселять на зиму цих жінок, і вони як-небудь виб'ються з цього становища. Тепер у них є трактор, і коли нам довелось розмовляти з ними, вони заявили: «Ти не думай, ми всі трудючі переживемо і навчимося бути організаторами колгоспу». Видно величезну енергію, величезну зарядку, але ніхто не піклується про те, щоб прийти на допомогу в галузі будівництва.

Я гадаю, що комісії по поліпшенню побуту повинні звернути особливу увагу на те, щоб допомагати в цих колгоспах і радгоспах будівництву, без якого не можна перебудувати побут. Коли дивишся, як ці нові будиночки споруджено, відчуваєш, що вже є можливості розгорнутись новому побуту. Якщо ж нема ні їдалень, ні пралень, нічого цього нема, якщо все лишилось по-старому, то яким же способом зламати цей побут? Коли перегортаєш журнал «Совхоз», то бачиш, що там питанням побуту приділяється надзвичайно мало уваги. Але ті дві-три статейки на рік, які приділяють увагу цьому питанню, свідчать про те, що необхідно механізувати побут. Це значить створити такі умови, які звільняли б жінку від її домашньої роботи і від залежності від чоловіка, які створюються для селянки і для батрачки внаслідок існування домашнього господарства.

Певна річ, якщо вдасться створити показові радгоспи, і не один який-небудь радгосп створити, а багато показових радгоспів, де і хлібопекарня буде, де будуть машини, що перуть, пральні, де будуть чудово налагоджені їдальні, і якщо при цьому буде вказано, звідки можна одержувати на це кошти, створити якийсь спеціальний фонд для допомоги цій справі, тоді справа піде. Звичайно, показові радгосп і колгосп відіграватимуть дуже велику роль. Ми знаємо, що в 1919—1920 рр. було організовано окремі комуні і якимось напочатку на них не звертали уваги. Вони довго жили поза будь-якою увагою. Часто сусідня волость не знала, чи є за тридцять верст від неї комунa чи нема. А тепер ми бачимо, що ці комуні, які пережили важкі роки, тепер подають дуже велику допомогу всьому колгоспному рухові. Вони за ці роки виробили

у себе певний побут. Дивишся — там і їдальня є, є і хлібопекарня. І от тепер у цих комунах прямо відбою нема од відвідувачів. Звичайно, переважно відвідувачі з селян і селянок, які бажають подивитись, як люди по-новому будують своє життя.

У комунарів поступово складаються інші відносини між чоловіком і жінкою. Чоловіки перестають дивитись на жінок, як на своїх служниць, які зобов'язані і зварити, і все зробити для них. Жінки з комуни кажуть: «Ми тому живемо так добре, що ми — люди вільні, коли б ми не поладнали, то розійшлися б». Ці нові відносини складаються там, де є дитячий будинок, де є школи, — адже в комунах піклування про дітей значно більше, ніж у звичайному селі. Коли селянка залишається вдовою, вона завжди думає: «Я ось помру або що-небудь зі мною станеться, куди діти подінуться?» А тут комуна піклується. Вона і до школи віддасть, вона і подбає про те, щоб був вихід у життя для дитини. Цілий ряд комун у цьому відношенні є показовим. Нам селянки пишуть: «Вступила я до комуни — і старі турботи відпали».

Часто ще в колгоспах тримається старий селянський побут, а в кращих колгоспах, комунах, цій вищій формі колгоспів, там у галузі побуту вже робиться дещо, і я думаю, що треба, щоб ця справа не була занедбана, а вона часто занедбана. В дев'яти товстих номерах цього журналу «Совхоз», де про все на світі говориться, тільки три статейки є, які торкаються побуту колгоспників, побуту робітниць великих радгоспів, а решта номерів дуже мало висвітлює побут.

Якщо ми візьмемо тепер умови, в яких живуть робітниця на фабриках і заводах, то ми бачимо, що нині питання побуту ставляться надзвичайно гостро і тут питання про механізацію побуту, тобто про механізацію обслуговування домашнього життя, про будівництво їдальень, про будівництво пралень, про будівництво водопроводу та всього цього, стоїть надзвичайно гостро. Особливо при тій напруженій роботі, яка виконується при переході на семигодинний день, а тепер на безперервний тиждень, це питання постає в усю широчінь з усією гостротою.

Ось у Ленінграді виходить дуже цікава «Бытовая газета», яка цим питанням приділяє велику увагу. Вона

підтримує (у вас про це, мабуть, була розмова) пропозицію бакинців про створення побутових секцій. Я не дуже в курсі цієї справи, товариші краще знають, чи створюються ці побутові секції при Радах. Тільки починають створюватись, здається. Я знаю, що в окремих місцях їх ще нема, але питання це палко обговорювалось і палко обговорюється, і треба, щоб ці секції було створено, і важливо, щоб не тільки їх було створено, а щоб були такі умови, за яких ця робота могла б розгорнутись. Матеріальна допомога, звичайно, потрібна, тому що мало одних добрих побажань.

Я мушу сказати, що перехід на безперервку дає в цьому відношенні певний поштовх. Доводилось говорити з робітниками тих виробництв, які вже перейшли на безперервку. На «Серпі і молоті» розповідають так. Раніше в неділі їдальня не працювала, перейшли на безперервний тиждень, поголодували одну неділю, натиснули робітники, стала працювати їдальня цілий тиждень, а раніше цього не було. В будні дні чоловік у їдальню ходить, а в неділю вдома. В неділю на заводі чи фабриці нема роботи у робітниці, але зате вона з ранку до вечора повинна поратися біля господарства, біля дітей, пригощати гостей. Тут і випити можна і поговорити про всяку всячину, прийдуть родичі, як бути? І це до певної міри жінку поневолювало, тому що весь недільний побут лягав важким тягарем на робітницю.

Тепер на деяких фабриках, які перейшли на безперервний тиждень, відчувають себе дещо розгубленими робітники і робітниці: як ми це житимемо по-новому? А як же гості, тітка, коли ж вона прийде? Не можна пригостити, не можна і піти в гості. Якось новий побут ще не створився, а старий ламається, по-старому не можна. Та, безперечно, що цей побут примусив цілий ряд питань культурних і особливо побутових поставити з великою гостротою. Наприклад, ясла, дитячі садки переходять на безперервку. Ми відстоюємо в Наркомосі такий порядок речей, щоб мати в дні відпочинку не зобов'язана була брати дитину з ясел на цілий день. Ми для цього так і організуємо справу, щоб їй не доводилось тягти з собою дитину або залишати на старшого сина чи дочку. Треба, щоб руки були розв'язані, щоб жінка могла не тільки відпочити, а й до школи піти тощо.

Питання переходу — питання важке і питання не одного дня. Але тут культурно-побутові організації нібито розуміють усю гостроту питання, і деяке зрушення в дошкільному поході робиться в розумінні обслуговування харчуванням дітей та ін.

Тепер я хочу трохи спинитись на питанні про дітей. Ви знаєте, що на селі відбувається величезний переворот, зміна всіх старих звичок. Колективізація значиться не тільки в програмі партії, не тільки обговорюється на зборах, а її протягнуто в життя. І ось тепер на селі йде ломка старого побуту, старих поглядів. Тепер, коли селянин бачить який-небудь комбайн, за яким він женеться чотири години на коні, щоб подивитися, як він працює, в ньому відбувається цілий переворот. Він звик жити, як його батьки жили, працювати, як його діди працювали, а тут комбайн «вліз» в життя, і оре, і косить, і молотить, зерно зсипає в мішок, а потім мішок викидає. Треба бачити, з яким подивом сприймає селянин механізацію сільського господарства і який переворот в усій його психіці створюється. Те, що робиться на селі, створює перебудову стародавнього, одвічного життя села, і всі забобони, темнота комбайном, трактором руйнуються. Нині характерне те, що ті питання, які стояли на початку революції, після Жовтня, наприкінці 1917—1918 рр. і на початку 1919 р., усі ці питання тепер постають, але тільки постають на іншій основі. Тоді ніякого досвіду не було. Подумайте, не було навіть бюджету. А тепер усі знають, що без бюджету не можна жити, без нього нічого не зробиш, а тоді жили без бюджету. Як до непу працював Наркомос? Будував хати-читальні, дитячі садки, але на які кошти вони повинні були існувати — невідомо. «Будуть гроші — папірці надрукують; мало надрукують — зроблять більше». У нас було неощадливе господарство, і ті хороші правильні думки, які тоді були, не вдалося здійснити, тому що не було умілих рук: зразу з підпілля, зразу від верстата, від сохи важко було будувати нову державу по-новому. Звичайно, потрібно було активові, передовим верствам навчитися господарювати, потрібен був облік, розрахунок.

А ось тепер з чим ми підходимо? Тепер, коли на селі так усе заворушилось, це позначається і на місті; коли в місті швидкими кроками йде індустріалізація, тепер

знову постають ті самі питання, які стояли в 1918 р., але ми вже краще озброєні для їх розв'язання. Ми вже знаємо, що для того, щоб механізувати побут (те, про що так добре писали свого часу Коллонтай, Самойлова, Інесса Арманд, усі ми писали про це в 1918—1919 рр., і це зависло тоді в повітрі), потрібен ряд заходів, і це можна тепер здійснити. Ми знаємо, що потрібен фонд, що треба боротися за те, щоб цей фонд дали, треба, щоб ЦВК допоміг, щоб жінки, які оселилися на голій землі для того, щоб з себе виховати організаторів колгоспного руху, не лишилися самотніми, а щоб держава прийшла їм на допомогу. Тепер нам ясно, де і як потрібно добиватись. Є комісії по поліпшенню праці і побуту, шлях тепер визначено цілком ясно; що робити і як робити тепер значно ясніше. Багато питань ставиться знову з тією чіткістю, з якою вони ставились у 1918—1919 рр., але, крім цієї чіткості, є вже великі організаційні навички. Тепер будуть не лише одні розмови або одні поривання, одні спроби, які ні до чого не приводять; а все те, що зроблено за ці роки, буде враховано, врахуємо те, що зроблено, і підемо далі.

Питання про дитячі будинки ставилось і в 1918 та 1919 рр. Тов. Ленін та інші тоді дуже багато писали з цього питання: потрібно, щоб усі діти в дитячих будинках виховувались. А що вийшло з дитячими будинками? Обслуговувати ми їх не вміли, це виявилось важко, потім усі дитячі будинки брати на державний рахунок виявилось не під силу державі. Так що дитячі будинки тільки для безпритульних дітей. А тепер? Тепер у радгоспах, колгоспах знову постає питання: потрібні дитячі будинки, але не такі дитячі будинки, куди пхають безпритульних дітей, а такі, в яких би усі діти діставали громадське виховання.

Громадське виховання — тепер не тільки назва. Ось ми бачили в Москві зліт піонерів. Піонери — саме ті діти, які дістають громадське виховання в своїх організаціях. На тих, хто бачив зліт цих піонерів, він справив надзвичайно сильне враження. Ми бачили дітей, їх приїхало 8 тисяч, та ще московські діти. Ми бачили кадри нового покоління, які вже на старе покоління несхожі. Коли відкривався зліт на стадіоні «Динамо», де зібралось 48 тисяч чоловік, де були робітники від виробництва,

понад 20 тисяч дітей, коли всі бачили організованість дітей, діти були не тільки московські, а й з далеких республік, бачили, як вони організовано діють, організовано виступають, і це на всіх справляло величезне враження. Поруч зі мною сидів Горький. Так він від хвилювання не міг навіть і говорити нічого, сльози у нього на очах були. Бачив, як давня мрія, що діти наші виростуть організованими, ось тепер збувається. В парк культури ходили, в парку культури було влаштовано їдальню для піонерів. Кожного дня 8000 дітей ранком харчувались, обідали потім і з собою їм давали ще їжу. Коли бачиш, як діти йдуть до їдальні, швидко миють руки, як усе це відбувається організовано, відчуваєш, як росте нове покоління. Знайдено вже шляхи громадського виховання.

Потім ці піонери ходили в наркомати — і в наркоматах влаштовували з ними бесіди. Четверо з дітей навіть потрапило на засідання Раднаркому. І всі дивилися на наше нове покоління: як якась дівчинка чи якийсь хлоп'я веде розмову з приводу різних питань, як тверезо підходить до всіх питань, як знає життя, — і на всіх це справляло дуже велике враження. Щоправда, дітей було відібрано найбільш свідомих, найбільш організованих, — але все-таки, подумати тільки, хіба років п'ятнадцять тому могло б бути так, щоб прийшли у міністерство діти, які приїхали з якихось глухих сіл, і стали б говорити, які школи потрібно підтримувати та ін.? Діти вживали такі слова, як бюджет і кошторис. У Раднаркомі один хлопчина говорив про те, що потрібно дати грошей і на школи селянської молоді, але це не з тих сум, які асигнуються по лінії народної освіти, а Наркомфін повинен знайти інші джерела. Зліг теж показав все зрушення нашого життя і те, в яких умовах наші діти ростуть, показав, як змінюється у нас життя.

Робітники розбирали дітей до себе додому. Потім діти розповідали, як робітники зустріли їх. І самі робітники розповідали, як їм приємно було у себе мати цих піонерів. І піонери розповідали: «Прийдемо ввечері пізно з барабанним боєм у селище; зразу всі виходять, малюки беруть кожен свого піонера за руку і ведуть додому — наш піонер». Все це, звичайно, частка зовсім нового побуту.

Коли читаєш різні старі утопії, які малювали майбутній лад, звичайно діти в цьому майбутньому ладі були відсутні. А тепер ми бачимо, що діти вже в новому ладі займають не на словах, а на ділі дуже велике місце. І ось тепер постає питання про дитячі будинки, не про притулки, а про дитячі будинки, де був би широко розвинутий піонеррух, де це не закриті дитячі будинки, а дитячі будинки в комуні, де діти на себе теж беруть якусь посильну роботу у будівництві. Це нові комуні. Коли питання так ставиться, тоді ясніше розумієш, куди ми йдемо і як ідемо. Питання про дітей найбільш правильно може бути розв'язане в комунах. Ось, товариші, те дещо, що я хотіла сказати.

З побутом особливо важко стоїть справа в національних республіках, де населення внаслідок історичних умов, внаслідок того, що воно свого часу було затоптане царською владою, де це населення дуже відстале, там жінка ще в повному розумінні слова рабиня чоловіка. Та ми знаємо, що індустріалізація, колективізація починаються і в найбільш відсталих республіках, і важливо, щоб там, де це легше зробити, було б показано, як механізувати побут, як виховувати дітей за нових умов, і ця допомога показом буде найбільшою допомогою цим відсталим республікам. Не обов'язково потрібно проходити усі ступені, з рабині ставати кріпачкою, з кріпачки ставати більш вільною, але все-таки залежною, а важливо, щоб глибоко закріпачений раб, закріпачена жінка одразу змогли б розірвати ці ланцюги і звільнитись від тих умов побуту, які в найвідсталіших культурно республіках особливо тяжко зв'язують жінку.

Дозвольте побажати комісіям успіху в їх дальшій роботі.

ДОПОВІДЬ НА КОНФЕРЕНЦІЇ З ПОБУТОВОЇ ПРОПАГАНДИ

Товариші! Останнім часом ми в усій нашій роботі постійно упираємось у побут. Яку б роботу ми не почали — з політосвіти, з освіти взагалі, ми завжди наштовхуємось на побут. Тепер виходить цілий ряд книжок про комуні серед молоді, в Ленінграді виходить дуже цікава «Бытовая газета». В зв'язку з безперервною питання про побут постало особливо яскраво. Нарешті, на селі питання про колективізацію, про велике господарство тісно зв'язане з питаннями побуту. Тим часом цим питанням не приділяється досить уваги, і вони не ставляться в тій перспективі, в якій їх треба ставити.

Інколи питання побуту дуже звужуються, зводяться до п'ятики, до того, що чоловік дружину б'є, діти не влаштовані тощо, і цим обмежуються. А тим часом питання про побут — це частина дуже великого питання про перебудову всього нашого життя на соціалістичних засадах. Це питання з особливою гостротою стояло одразу після Жовтня. Якщо ви переглядатимете літературу того часу, то ви побачите, що, наприклад, по лінії роботи серед жінок приділялося дуже багато уваги пральням, їдальням, кравецьким майстерням тощо. В спеціальних журналах по жіночій роботі і в усіх загальних журналах та газетах це питання завжди ставилось з усією гостротою. На зборах, коли говорилось про це питання, то говорилось завжди, що ми повинні якимось по-новому, по-соціалістичному все життя перебудувати.

Потім внаслідок громадянської війни побутові питання були на певний час відсунуті на задній план. Далі

почалась боротьба за ситу Росію, за те, щоб голоднечі у нас не було, щоб по-новому було організовано виробництво, сільське господарство. Тут пригадуються слова Енгельса, який говорив, що характер організації нашого розподілу і споживання визначається тією кількістю продуктів, які у нас є. В одному з своїх листів до Конрада Шмідта¹ він це підкреслює і вказує на неправильність розуміння соціалістичного устрою суспільства, як чогось стабільного, незмінного, такого, що не розвивається. Він говорить, що змінюється кількість благ, які суспільство має, і залежно від цього буде той чи інший суспільний устрій. Само собою зрозуміло, що певний мінімум добробуту необхідний для того, щоб можна було будувати соціалізм. Для соціалізму потрібні матеріальні передумови.

І от нам довелося боротися за те, щоб не було голоду, щоб були хоча б найперші передумови для того, щоб можна було забезпечити хоча б дітей, старих і т. д. Створення нашої великої промисловості, перебудова нашого сільського господарства — все це по суті є боротьба за ситу країну.

Тепер, коли знову постає багато питань, які стояли в 1918 р., з особливою гостротою постають і питання побуту. Ми знаємо, що тепер уже більше уваги зосереджується і на обслуговуванні стариків, і на організації дитячого життя (дошкільний похід). Усі ці питання привертають особливу увагу наших фабрик і заводів, де гостро відчувається потреба влаштування нашого життя по-новому.

Коли ми подивимось на те життя, яке у нас є по окремих квартирках, кімнатках, казармах, коли ми подивимось на наші їдальні, на весь наш побут, то ми побачимо, як ми страшенно відстали на цьому фронті. Це тепер особливо виділяється. Якщо раніше до цих питань ставились байдуже, то тепер вони викликають особливо гострі переживання. Тепер, коли розвинуто велику пропаганду в галузі п'ятирічки, в галузі виробництва тощо, мимоволі у кожного виникає питання, раціонально чи нерационально організовано відповідно до цього наш побут. Ми бачимо, що у нас належної уваги до цього

¹ Див.: К. Маркс и Ф. Энгельс. Соч. т. XXVIII, стор. 231—234.— *Ред.*

питання не було. У нас є комунальна секція Мосради. Якщо про секції культурну, господарську та ін. говорять досить багато і навколо них, особливо навколо культурної секції, створено велику громадськість, то хай товариші скажуть, чи створено цю громадськість і чи багато говорять про комунальну секцію. У мене враження таке, що навколо комунальних секцій дуже слабка громадськість і активність. Але мені здається, що саме комунальні секції мають вникати в питання побуту і що це потрібно зробити.

Коли ми дивимось, як споруджуються наші нові будинки, ми бачимо, що вони споруджуються по-старому. Залишаються умови, які утруднюють переведення побуту на нові рейки, механізацію його.

Тепер стали створюватись комуні молоді. Тут уже йдеться не про передумови для реорганізації побуту, а про те, як організувати нове життя, як організувати нові людські відносини, нові взаємовідносини між чоловіком і жінкою тощо. Тут уже йдеться про спільні каси, звідки кожен може брати, записуючи тільки, скільки взято, а не на який предмет. Тут справа йде про перебудову всіх людських взаємовідносин. Отже, ми бачимо, що спочатку ставляться загальні питання про перебудову життєвих умов (зокрема, житлових), про перебудову побуту і на основі цього — далі завдання — змінення відносин між людьми.

Питання про побутові умови, про усупільнення побуту — питання не нове. Воно ставилось ще в середні віки. Якщо ми подивимось на монастирі, то це ж були, по суті справи, споживчі комуні, які виростили на низькій технічній основі. Монастирі являли собою споживчі комуні, члени яких всіляко скорочували своє особисте споживання, свої потреби, стояло питання про пости і про те, щоб не мати дітей, та ін. Усе це мало на меті скорочення споживання, хоч усьому цьому і надавали релігійного вигляду. Більшість монастирів водночас була і виробничими сільськогосподарськими комунами: вони і землю обробляли, і деяке господарство вели. Між виробництвом і споживанням був зв'язок. Це було в середні віки. Та коли ми подивимось, наприклад, на робітничий побут 90-х років, то робітничі казарми теж були свого роду зародками комуні.

Коли ми візьмемо квартирних хазяйок, які здавали внайми кімнати, то ми знаємо, що було багато таких, які чоловік по двадцять годували. Там було спільне чаювання, спільне приготування їжі. Були тоді і будинки-гуртожитки. Візьмімо, наприклад, відому Лихачовку на Василівському острові в Ленінграді, де жила здебільшого учнівська молодь. У кожній кімнаті водопровід, можна одержувати кип'яток, ходить булочник і вигукує: «Булки, булки»,— в будинку була громадська їдальня.

Тепер монастирі віджили свій вік, неможливі і не потрібні вони в наш час. Щодо нового влаштування життя якийсь крок вперед у нас є. Деякі фабрики проводять дуже великі і цікаві починання. Візьмімо Івановську фабрику — її їдальню, цікаві починання в Тверській губернії тощо. На окремих підприємствах нові будинки споруджують дуже цікаво. Та все це лише поодинокі приклади. Поряд з цим часто будинки споруджують по-старому. В Харкові мені показували нові будинки для робітників. Їх споруджено у вигляді маленьких будиночків (на англійський зразок). В Англії це дуже добре, тому що всі продукти доставляються додому, а в нас, коли треба ходити і стояти за ними в черзі, вони не годяться. Тов. Артюхіна, яка їздила оглядати будинки-гуртожитки, розповідала, що їй там доводиться бачити, як робітниця стоїть, нахилившись, зігнувшись у три погібелі, і пере білизну. За цим не треба далеко їздити. На текстильних фабриках це й тепер є, але поряд з цим є й нове. Зароджуються студентські комуни. Дуже хороша комуна у молоді в голодні роки була у Вхутемасі, куди ми з Володимиром Іллічем їздили. Там юнаки і дівчата дуже мужньо переносили злигодні. Пам'ятаю, один хлопчина говорив: «У нас нема хліба, але зате є крупа»,— і щоб пригостити Володимира Ілліча, вони зварили кашу. Солі у них не було, але все це переносилось з бадьорістю і життєрадісністю.

Є у нас і дитячі їдальні та ін., але все це загалом і в цілому тільки зародки, всього цього мало. Потрібен якийсь перелом, щоб прикувати до цього питання увагу і розпочати будувати наш побут по-новому. Один товариш прислав проект будинкових підприємств і пропонує в тих будинках, які вже є, все переробити. У них потрібно обладнати спільні їдальні, спільні пральні,

умовитись, як спільно їжу готувати, тощо. Звичайно, треба обладнати і окремі будинки. Москву та інші великі міста, певна річ, швидко не перебудуєш, не повернеш по-новому. Важливо нам, хоча б молодь по-новому повернути, але, щоб було зроблено навіть мінімум, необхідно дуже багато попрацювати. Як перебудувати, як створити передумови для нового побуту? Це дуже важливе і складне питання.

Я хочу ще коротко спинитись на комунах молоді. Дуже цікава, наприклад, комуна 133, комуна при Гірничій академії. В цих комунах йдеться вже не тільки про спільні господарства, а й про глибші зміни людських взаємовідносин. Та коли читаєш про ці комуни, то бачиш, що на побуті цих комун позначається наша загальна побутова відсталість. Не вистачає умілих рук, щоб справлялись з господарством, нема елементарних культурно-побутових навичок. Треба створити якісь передумови, щоб господарські дрібниці не лежали важким тягарем на комунах, і тоді легше буде здійснити і нові людські взаємовідносини.

Комуна молоді нагадує не тільки вхутемасівську комуну, а й комуни засланців, емігрантські комуни. При редакції «Искры» в Лондоні була один час комуна, до неї входили Засулич, Мартов і Н. А. Алексеєв. Туди ми направляли усіх приїжджих. І ось одного дня варить один, другого — другий, третього — третій. Вийшло так, що один варив все яйця, другий годував тільки бараниною. Засулич дещо краще все це робила. Відзначалась комуна страшеним брудом. Я пам'ятаю, що приїхав до нас робітник Бабушкін і ми його направили в цю комуну. Він дуже добре ввійшов у побут комуни. Через кілька днів комуна зовсім змінилась: на столах газети, всюди чистота. Виявляється, що Бабушкін був вражений брудом у комуні, взяв усе в свої руки і каже: «Інтелігенція завжди так — або їм десять чоловік слуг потрібно, або бруд розводять». Він своєю робочою рукою все впорядкував. Теперішні комуни молоді нагадують комуни засланців, емігрантські комуни.

Хотіла б я ще звернути увагу на те, що комуни молоді часто створюються тільки як споживчі комуни, і тому вони не вдаються. Потрібно, щоб такі комуни, крім споживання, мали ще якісь спільні цілі. Якщо ми візьмемо

середні віки, то монастирі мали релігійні цілі, якщо ми візьмемо комуни при «Искре», то там людей об'єднувала робота в «Искре». Це було міцною основою, і тому склокни ніякої не було. Коли створюється комуна молоді, то важливо, щоб публіка була там не звідки трапиться, а спеціально підібрана молодь, що поставила собі за мету соціалістичне будівництво. Тоді ця мета відбиватиметься і на їх побутовій стороні і допомагатиме побутові налагоджуватись.

Мені здається, що нам потрібно вивчити історію питання (монастирські комуни, утопічні — я забула про них сказати — та ін.). Монастирські комуни говорили про скорочення потреб, а утопічні говорили про розширення потреб, або — кожному по потребах. Те затирання особи, яке мало місце в середні віки, відійшло вже у вічність. У цих комунах особа затиралась, нею розпоряджався колектив. Це вже відійшло. Маркс і Енгельс говорять дуже багато про позитивну сторону капіталізму, що він допомагає розвитку індивідуальності. Ми повинні не придушувати цю індивідуальність, а поєднувати її розвиток з колективною роботою. Теперішні умови, теперішній колективізм відрізняється від середньовічного саме тим, що той зводив особу нанівець, а ми шукаємо таких форм, які забезпечили б всебічний розвиток особи і завдяки цьому сприяли б організації могутнього колективу.

Я хочу ще спинитися на питанні, якому т. Ленін приділяв велику увагу. Після організації Радянської влади серед англійських соціал-демократів (частково комуністів) виникла течія, відома під назвою «гільдійського соціалізму». Ці соціалісти говорили, що в Радянській Росії Ради за виробничою ознакою побудовані, а це здається американцям і англійцям неправильним. Їм здавалось, що всі повинні дістати однакові права. Переглядаючи брошурку про «гільдійський соціалізм», натрапляеш на річ, яку корисно поставити в поле нашого зору. Загалом і в цілому це, звичайно, книжка нікудишня, там є і релігійний момент, і інші, але мене зацікавило там трактування споживача. Вони говорять: кожен робітник не дорівнює іншому робітникові; серед робітників є певна диференціація — металіст не рівнозначний текстильникові; текстильник не схожий на харчовика і т. д. Така диференціація є і серед споживачів. Я гадаю, що цей

їхній погляд нам треба взяти до уваги, хоч ми і не стаємо на цю точку зору. «Гільдійській соціалізм» поділяє споживання на дві частини: споживання колективне, яким можна користуватися тільки колективно, і домашнє, або особисте, споживання, наприклад приготування їжі тощо. Звичайно, вони називають це споживання кооперативним. Вони вважають за потрібне розвинути великий досвід кооперативного споживання і провести таку роботу, щоб була ув'язка між інтересами споживача і виробництвом. Слід сказати, що у нас, як я говорила про комунальні секції при Радах, навколо цього питання дуже слабо розвинута громадськість. Добре розвивається громадськість навколо кооперації, але слабо розвивається навколо питань житлових тощо. На всі ці види громадськості слід звернути велику увагу. Коли ми візьмемо, наприклад, освіту, то у нас є і товариство «Геть неписьменність», і товариство «Друг дітей» та ін., а коли ми візьмемо комунальні питання чи кооперативну роботу, то тут громадськість значно слабше організована.

Нещодавно я розмовляла з одним товаришем з Наркомздоров'я. У них є дослідний інститут з побуту. Наркомторг дав їм завдання провести обчислення, яка кількість продуктів потрібна буде для споживання в СРСР. Це показує, що у нас справжньої ув'язки між виробництвом і споживанням ще нема і на цей бік справи, на нормування споживання, на ув'язку споживача з виробництвом, нам доведеться звернути особливу увагу.

Я навмисне не спиняюсь на деяких питаннях, наприклад на питаннях будівництва (про це скаже т. Зеленко), на питаннях домоводства, тому що над цим працює комісія (т. Радченко, може, скаже про це), але я хотіла тільки поставити ряд питань, які дуже різноманітні і великі і які тепер потрібно обговорити. Ми повинні поставити з цих питань велику пропагандистську роботу, обговорити на раді зборів і в пресі висвітлити, виконати велику дослідну роботу в різних галузях. Особливо важливим є висвітлення всіх цих питань у літературі, в пресі. В недалекому майбутньому передбачається з'їзд комун молоді. До цього часу потрібно ці питання якомога глибше розробити. Життя не стоїть; треба, щоб машина йшла в той бік, куди ми хочемо її повернути, а не в зворотний, як це буває під час будівництва.

Не торкнулась я ще питань селянського будівництва. Я мушу сказати, що коли я восени була у відомому радгоспі «Гігант», то директор цього радгоспу звернув мою увагу на те, що там по-новому будується селище. Воно будується так, що жодну ганчірку не можна випрати вдома, ніяких щів вдома не звариш, усе треба носити в їдальню, в лазню, в пральню. Колективне господарство тепер розвивається надзвичайно швидко. Ми тут у нас завжди бачимо людей, які приїзять по книжки або просто поговорити. Сьогодні був товариш з Ленінграда і розповідав, як серед карелів колективізація налагоджується. Майже кожного дня хто-небудь приїздить і розповідає про нові форми роботи, про нове життя, що будується. І ось тут особливо постає питання про побут. У статтях, які з цих питань пишуться, дуже мало говориться про колективізацію побуту. На одних зборах по машино-тракторних станціях при Головополітосвіті представники господарських організацій заявили, що ці питання їх не стосуються, що питання культури, побуту самі по собі виростуть і розв'яжуться. Довелося в цьому питанні бити на сполох.

Організувався один жіночий колгосп. Близько 200 селянок зібралося, щоб навчитися бути організаторами колгоспів. Оселилися вони на голій землі. Попросили вони влаштувати їх. Їм влаштували спільний водопровід, дали трактор та ін. Та коли постало питання про пральню, то виявилось, що нема установи, яка могла б це зробити. Трактороцентр може дати трактори, може дати машини, інші організації можуть допомогти чимось іншим, а от на лазню, пральню ніхто грошей не може дати.

Тут приїздила делегація з Києва, щоб порівняти, як у нас тут, в Москві, організовано освіту і як там. Стали розпитували про ліквідацію неписьменності тощо. Я кажу: «Для чого вам це, адже у вас все інакше»,— а вони мені відповідають, що саме ось це для них і важливе, що вони хочуть саме подивитись різницю між їхньою організацією і нашою. Серед цієї делегації були жінки, які стояли мовчки з кам'яними обличчями. Та, коли я стала розповідати, як передбачається будувати в радгоспі «Гігант» селище так, щоб жодна ганчірка вдома не пралась, щоб готувати спільно, тут ці кам'яні

обличчя ожили. Ось що їх цікавить. Очевидно, що ці питання є цікавими і для міста і для села.

Тому ініціатива комсомолу є дуже важливою і своєчасною. Потрібно, щоб і жінкомісії і комсомол дещо розширили свою роботу в цьому напрямі і привернули особливу увагу інших організацій, у тому числі і Головополітосвіти, до цих питань.

1929 р.

ВИСТУП НА РОЗШИРЕНОМУ ЗАСІДАННІ ГОЛОВПОЛІТОСВІТИ

Тов. Ширямов та інші товариші вказували, що на допомогу колгоспному рухові приходять різні організації, а в культурній галузі існує надзвичайний паралелізм. Коли ми підходимо до цього питання, ми жартома говоримо, що *нам потрібен «колгоспний рух»* на культурному фронті, а то кожен працює на себе, а об'єднання сил і коштів нема. Якщо ще потроху підходять до об'єднання коштів, то про об'єднання сил говориться ще дуже мало і ще менше робиться. Необхідно, щоб уся робота йшла за єдиним планом. По лінії бібліотечній Головополітосвіта вже проводить план об'єднання всієї бібліотечної роботи в такий своєрідний «колгосп» в Орехово-Зуєві.

Перше, що нам потрібно в галузі будівництва нашого культурного життя,— *добитися об'єднання сил*. І не тільки об'єднання сил, які працюють у галузі політосвітньої роботи. Необхідно, щоб залучались сили з шкіл селянської молоді, там, де вони є, сили технікумів, сили шкіл соцвиху тощо. Нам важливо максимально розгорнути роботу, тому що коли ми тепер бачимо величезний потяг до знання з боку населення районів суцільної колективізації, то ми маємо надзвичайно мало сил. Посилання бригад викликається саме тим, що не вистачає сил.

Звичайно, не можна сподіватись, що бригади скрізь і всюди розгорнуть цілком усю роботу. Необхідно, щоб усі ті, хто працює в бригадах, усвідомлювали важливість вклинитися в побут і в роботу місцевих працівників, вчитися у них. З другого боку, і місцеві працівники повинні

взяти до уваги, що не можна всю роботу звалити на бригаду і на цьому заспокоїтись. Потрібна тривала робота для того, щоб бригади могли справді дати всю ту користь, яку вони можуть дати. Для цього необхідно, щоб у місті проводилась серйозна робота з бригадами, щоб був спочатку пророблений той досвід, який уже є, щоб цей досвід культурмійці засвоїли.

Тепер перед районами суцільної колективізації стоїть завдання перевести кожний колгосп *на вищий ступінь*. Питання організаційні стоять на першому плані. Як краще zorganizуватись, як зробити так, щоб комуна добилась найкращих результатів і щоб життя стало легшим, щоб кожен усвідомлював, що в колгоспі, в комуні значно краще живеться,— це наші головні організаційні завдання.

Слід сказати, що у робітників є великі організаційні навички. Роки революційної боротьби розвинули певне уміння, певні навички. Робітники, можливо, не стільки знають, але вони внесуть у колгоспи свої організаційні навички і вміння. Тому постанова про те, щоб дати 25 тисяч робітників у колгоспи і радгоспи, має величезне значення і допоможе колгоспному рухові.

ЦК говорить про «виробничу ділянку» — треба, щоб вона була і культурною ділянкою. У нас досить велика кількість районів обслуговується за допомогою хат-читалень та червоних кутків, але є й такі райони, де нема ні хат-читалень, ні червоних кутків. Важливо, щоб у районах суцільної колективізації було і суцільне обслуговування населення.

Має рацію товариш, який говорив, що найважливіше — *організувати актив*, щоб тоді, коли виїздить завідувач хати-читальні, хто-небудь з активу міг його зразу ж замінити, щоб завідувач хати-читальні працював не одними своїми руками, а щоб дружно працював цілий колектив. У нас є такі випадки, що працює завідувач хати-читальні непогано, але працює тільки своїми руками, а організувати роботу колективу, щоб кожен мав свій певний розділ, цього у нас не вміють.

Кажуть, що нема у нас книг. Це вірно: у нас книг не вистачає. Тут ми перегризлились з Гізом: ми вимагаємо книжок з питань колгоспного руху, а він посилає зовсім не те, що треба. Лають нас, а ми — Гіз. Але Гіз не має

тих книг, які потрібні. Нам треба максимально кожную книжку використати. Все-таки є десятки хороших книг. У селах треба організовувати колективне читання, обговорення цих книг, тоді вони підуть значно ширше і більшу користь дадуть.

Тепер питання про спільні читки. Я хочу на цьому питанні особливо спинитись. В перші роки революції, коли майже не було ніяких революційних книг, т. Ленін висував питання про максимальне використання газети. Газету прочитують і змінють, а роботи вирізки, наклеювати їх тощо — це у нас не практикується. За останній час ми стали занадто «багаті» і не займаємось такою чорною роботою. Але ж молодь, яка хоче набути якомога більше знань, може дістати таким способом одразу багатий матеріал для читання. Якщо ви zorganizуйте актив робітників, можна таку читку влаштувати.

Отже, я підкреслила два моменти — організацію і об'єднання сил та коштів і використання усіх людей, що приїздять у колгоспи.

Тов. Ширямов уже говорив про *культуповноважених*. Нині по Московській області відбувається цікавий експеримент. Тут проходять вибори культуповноважених. Обирають так само, як у сільради. Проводять велику кампанію, скликають бідняцькі і середняцькі збори. На них обговорюються кандидатури культуповноважених, щоб вони були людьми, які розуміють селянські потреби. Культуповноважені утворюють раду хати-читальні і у себе в селі доповідатимуть, що робиться по культурній лінії. Це має те значення, що працівники стануть під контроль мас. Ми часто вживаємо цей вислів, але не знаємо, як це організувати. Якщо ми правильно підійдемо до справи, то може вийти справжній контроль мас. Якщо ми так само організуватимемо і райони суцільної колективізації, то результат вийде добрий.

Тут виступав товариш з Щигровського району, розповідав, як там поставлено ліквідацію неписьменності, як вона докорінно змінює побут. А в Орловській губернії виникла нова форма роботи — *дошкільні хати*. Життя — це не суха формула, і тут завжди є щось нове. Раніше говорили про літні майданчики, а тепер з'явилися цілі *зимові хати*. Потім посилаються *бригади кравців*. Ми чули про бригади культпрацівників, а про це чуємо вперше.

Але ця річ потрібна. Ті жінки, які ліквідовують неписьменність, хочуть навчитися шити. Це відповідає запитам населення. Треба уміти нові форми роботи, що тільки зароджуються, підхопити, і тоді при невеликих коштах можна розгорнути велику роботу. Треба зуміти організувати самодіяльність, тоді можна добитися великого зрушення.

Я ще хотіла звернути увагу на те, що наші господарські організації недостатньо розкачалися. Сьогодні Х-річчя декрету по ліквідації неписьменності. В цьому декреті, підписаному Леніним, є пункт про те, що треба звільняти для ліквідації неписьменності на дві години. Багато хто здивований. Як же так: з одного боку, надзвичайно напружена робота, а з другого — звільнення на дві години, — не можемо ми цього зробити. Можливо, на дві години не можна звільняти, та не в формі справа, думка тут така, що *господарники повинні піти на різні втрати і збитки заради ліквідації неписьменності*. Господарники повинні на це піти. Дві години — це для них втрата, але в декреті сказано, щоб втрати вони не боялися.

Коли ми розмовляли з представниками машинно-тракторних станцій, то товариш навіть здивувався: «Як це, — каже, — можна? Машинно-тракторні станції повинні культурно допомагати і якісь кошти на це витрачати?» Тільки після зборів, коли почали колективно на нього натискувати, він погодився, що, мабуть, це потрібне, і навіть запитав, скільки товаришів треба виділити.

Незважаючи на постанову ЦК, господарники не знають нічого про культурну допомогу. В господарських журналах про культурну роботу нічого нема. Нічого не говориться про те, як культуру з побутом пов'язати. Ми бачимо, що за останній час відбуваються різні побутові збори про те, як споруджувати по-новому будинки, тощо. Це в місті, а як у районах суцільної колективізації? Як там будувати, як пов'язувати це будівництво з усією роботою? Чи можна залишити так, як раніше було, щоб кожна господарка собі сама місила хліб, чи потрібне щось нове? Чи треба шити, як і раніше, руками чи потрібна швейна машина? Чи має кожен для себе готувати чи потрібна їдальня?

Тепер про дітей. Це всіх стосується — і завідувачів хат-читалень і інших працівників. З усіх листів від колгоспів і комун видно, як це питання всіх цікавить. Одна комуна зовсім було розпалась, а діти стали пропагандистами колективізації і самі організували колектив. З сусідніх сіл приходили діти дивитись на них. Батьки спочатку їм погрожували, але вони втікали. Я пам'ятаю, як спочатку завідувачі хат-читалень скаржились, що діти штурмують хату-читальню, і один завідувач хати-читальні придумав спосіб — з відра їх обливати, тому що вони, як мухи, обсідали хату-читальню. Тепер ми повинні знайти інші форми для організації дітей. Потрібно організувати їх активність.

Коли ми говоримо про суцільне обслуговування, треба мати особливого виду працівників: не завідувача хати-читальні, який на місці сидить, а актив і окремих, можливо, платних інструкторів, які переїзять з місця на місце. Ці інструктори зможуть вказати, як організувати роботу, які газети передплатити, як їх використовувати, як організувати гурток тощо. Це — інструктори роз'їзні, вони вже стихійно створюються, і їх треба оформити. Вони матимуть велике значення. Звичайно, важливо, щоб кооперація сказала інструкторові, що їй потрібно, профспілки — що їм потрібне і т. д. Інструктори мають бути спільні. Нині це стоїть на порядку денному. Це надзвичайно важливе питання. На можливості тепер скаржитись не доводиться.

Там, де є радіо, воно відіграє колосальну організуючу роль. Це такі можливості, яких раніше не було. *Всі їх треба використати і поставити на службу колгоспному рухові.*

ГРУНТ ЗОРАНО, ПОТРІБНЕ ЗЕРНО

Радянське село переходить на колективні форми господарювання.

Питаннями колективізації зайняті всі газети, журнали.

Але громадська увага приковується поки що майже виключно до господарської сторони справи, а та докорінна ломка всього традиційного селянського світогляду, всієї звичної дрібновласницької психології селянина, яка відбувається паралельно переходові мас на колективне господарство, абсолютно недостатньо висвітлюється в пресі і взагалі не привертає до себе тієї уваги, яку повинна б привертати.

Цей перелом світогляду, перелом психології дуже слабо обслуговується, полишається напризволяще; муки народження масового комуністичного світогляду відбуваються десь на задвірках, і про допомогу цьому актові народження якось мало думають. А допомога потрібна.

Народження проходить в зараженій старими забобами атмосфері, в темноті.

Треба широко розчинити вікно і впустити світло знання, треба так широко, як ніколи, поставити пропаганду комунізму, надати їй небувалого розмаху, потрібна широка весняна сівба ідей марксизму-ленінізму, грунт зорано вже — потрібне зерно...

У цій обстановці посилення культбригад має надзвичайно велике значення. Саме тепер культбригада може зробити неймовірно багато.

Звичайно, для цього треба, щоб до культбригади вступали найцінніші працівники.

Не «в чинах і орденах» тут справа, а в тому, наскільки люди озброєні ідеями Маркса і Леніна, наскільки палко переконані в їх правоті. Важливим є не те, скільки років просиділа людина над вивченням істмату, економполітики, історії класової боротьби — чим глибше вона їх вивчила, тим краще, звичайно, — але найважливішим для культбригадирів є марксистська переконаність, знання основ марксизму-ленінізму, прагнення передати своє знання, розуміння масам.

Це необхідне для культбригадира.

І ще необхідне для культбригадира ясне розуміння того, що він їде в колгосп не тільки вчити, а й учитись.

Сила Леніна була в тому, що він умів, як ніхто, вчитися у мас. Він умів вслухатися в питання, що їх ставили йому робітники, селяни, солдати. Умів вслухатися в мимохідь кинуті зауваження. Він продумував кожне поставлене йому питання, кожне зауваження, з'ясовував собі, що змушує людину саме так, а не інакше, ставити питання.

В простих словах умів чути голос історії.

Ми не Ленін, і тому нам треба бути вдвоє уважнішими до того, що відбувається навколо нас; нам треба пильнувати, щоб не вдаватися в чванство городянина перед жителем села, треба вчитися по-товариському підходити до колгоспника, який потягнувся до ідей Маркса і Леніна.

Особливо треба бути насторожі учнівській молоді. Вступ до бригади для неї має перетворитись у вступ на курси живого марксизму-ленінізму.

Але, звичайно, було б великою помилкою, коли б бригадири їхали тільки вивчати село, що пробуджується до нового життя. Село чекає від культбригад реальної допомоги. І кожен бригадир, що їде в село, повинен усі сили використати на те, щоб передати селу свої знання, свій організаційний досвід.

Побажаємо йому успіху в цій справі.

ВИСТУП НА ЗАСІДАННІ ГОЛОВНОГО ПОЛІТИКО-ОСВІТНЬОГО КОМІТЕТУ РЕСПУБЛІКИ

Мені якось довелося редагувати книгу Джона Ріда. Перше оповідання називалось «Дочка революції». Там розповідалось, у якій обстановці жила дочка комунара, який побут її оточував, як він на неї впливав. Дід був комунаром, батько і брат соціалістами, учасниками страйку, а вдома залишався звичайний міщанський побут. Чула вона великі слова — «революція» тощо, бачила, як для цього жертвували життям, але водночас вона спостерігала і обивательський міщанський побут. Закінчується оповідання тим, що ця дівчина вирішила піти з міщанського побуту робітничого життя і стала повією. Це дуже загострено. І в цьому оповіданні і в ряді інших Джон Рід саме підкреслює тісний зв'язок між соціалістичною пропагандою і тим, як вона перетворюється в життя, в побут. Якщо на зборах люди говорять про соціалізм, а в житті, в побуті, живуть, як батьки і діди жили, то виходить суперечність, яка відштовхує людей.

Я гадаю, що тепер питання стоїть не тільки про те, що клуб повинен бути зв'язаний з побутовими питаннями. Це правильно і вірно. Та важливо не тільки це, важливо, щоб побут, який клуб допомагає будувати, був не звичайним побутом, а *побутом соціалістичним*. Ми повинні до цього питання підходити, розглядаючи повсякденний побут крізь соціалістичні окуляри. Це великі слова, і не завжди їх можна вживати, але в даному разі слід це сказати, тому що одна справа, наприклад, звичайна швейна майстерня, коли вона вчить шити для себе, і інша спра-

ва — кравецька майстерня, де шиється одяг для дітей-дошкільників та ін. Одна справа, коли йдеться про сім'ю — як би їй краще прогостувати, і інша справа, коли ставляться і проводяться питання громадського харчування. Важливо, щоб питання не тільки обговорювалось у клубі, а щоб клуб допомагав в організації цієї справи, щоб він перестав бути тільки місцем, де збираються, щоб згаяти час, а став би місцем, де дістається зарядка для практичної роботи.

У нас дуже багато і на зборах і в пресі говориться про ті чи інші вади нашого побуту, нашого життя. Обслідницьких комісій у нас сила-силенна, а практичних результатів дуже мало.

Зараз у нас дуже великі «ножиці» між успіхами в галузі промисловості, організації господарства і нашим побутом. Справді, якщо ми візьмемо який-небудь великий завод, то побут там той самий, що був і раніше. Якщо взяти сезонників, то вони сплять так само без простирадл, без ковдр, бараки казна-які. Зайдеш до казарми—побут той самий, що й був. Маса починає не переносити цього. Здається, що або пусті слова все те, що написано, або треба зробити якісь практичні кроки.

Тут клуб може зробити дуже багато, але тільки тоді, коли він буде правильно організований, коли він спиратиметься на масу місцевих клубів при невеликих підприємствах, при житлотовариствах тощо. Усі вони повинні об'єднуватись у великому клубі, який має організувати роботу дрібних клубів і червоних кутків, має бути організатором роботи. Те чи інше велике питання, що обговорюється в клубі, повинно потім обговорюватись у червоних кутках, а то тепер у нас червоні кутки самі по собі, а клуби самі по собі. Між ними нема погодженості. У нас нема такого, щоб великий клуб пускав свої щупальця в усі сторони життя — і в червоні кутки, які є на заводах, і в червоні кутки при житлотовариствах — і допомагав організувати життя, бо тепер абсолютно неможливо жити так, як ми живемо. Це гостро усвідомлюють усі. Недарма і ЦВК і ЦКК звертають особливу увагу на це.

Це не означає, що ми вибираємо—або лицем до виробництва, або лицем до побуту. Тут товариші правильно говорили, що ці дві речі нерозривно зв'язані між собою.

Треба, щоб вся праця була правильно налагоджена, правильно організована, щоб не було побутових перешкод, які гальмують виробництво. Я собі не уявляю, щоб клуб займався тільки побутовою роботою. Він займатиметься і питаннями виробництва, політики, але ці питання будуть ближче зв'язані з життям.

Для II Інтернаціоналу характерним був розрив між побутом і теоретичними питаннями. Який-небудь доповідач соціал-демократ виступає на зборах і висловлює дуже радикальні погляди, а приходять додому і стає звичайним бюргером, міщанином. Ми під час еміграції жили з Володимиром Іллічем у Лондоні. До нас приходив один товариш, який написав чудову (на той час) книжку з питань англійського робітничого руху. Коли він приходив і не заставав Володимира Ілліча, він починав зі мною говорити на «жіночі» теми: погано жити одному, як собака живеш, білизна не випрана, господарство погане, треба, мовляв, йому одружитись, взяти господарку в дім. Те саме доводилось спостерігати в швейцарському і французькому побуті. Це міщанське життя дуже зв'язує, припикує жінку, та й чоловіка теж.

Я хотіла сказати про побут ще в іншому розрізі. Адже нам треба наздоганяти Європу. Ми живемо не в таких лещатах міщанства, як там, це так, але зате в Швейцарії, наприклад, громадське харчування чудово організовано. Сидиш у нас де-небудь на побутовій комісії, говорять про фабрику-кухню, а чи може робітник там одержати такий обід, який йому потрібний,— це нікого не цікавить. Був би лише гігант.

У нас є дуже багато хоч і найпростіших, але дуже важливих питань, які ще стоять у нас на задньому плані. Мені довелося довгі роки жити за кордоном, і я за цей час звикла до того укладу життя — до економії, до розміреної роботи. Через кілька років повернулася в Пітер, пішла в кооператив харчуватись, і що мене вразило — це марнотратність: шматки хліба нарізано великі, кусне людина і кине; тарілку налито через край, сьорбне ложкою — і все розлито. Тут зовсім не в соціалізмі справа, а справа в умілих руках, які могли б організувати це діло. Я дивилася, як препогано харчуються робітники. Влітку, коли у нас робітники ходять на прогулянку, нема ніде ніяких культурних чайних, їдалень... А у Франції,

в Швейцарії ця справа добре організована. Можна піти на екскурсію і за невелику плату по дорозі випити кофе. У нас це раніше не було заведено, щоб робітник міг жити по-людському, і тепер ще наші організації не можуть цього добитися.

Є ще багато дрібниць, які стоять поперек громадської діяльності. Тут говорили, що коли ми приходимо в клуб, слухаємо доповіді, то ніби й добре все, а коли потім дивимось, що робиться в побуті, то бачимо, що все залишається по-старому. Я спостерігала це, наприклад, на «Красной Розе». Там були звітні збори. Робітниці чудово висловлювались. А прийшла в казарму, почались розмови з приводу потребилівки, і та сама робітниця, яка дуже радикально висловлювалась на зборах, почала викладати такі побутові взаємовідносини з комсомолом, такі речі стала розповідати, що було слухати тяжко. Це не значить, що вона на доповіді не була широкою. Загальна атмосфера доповіді настроює певним способом, змушує відповідно висловлюватись. Тут справа не в тому, що хто-небудь забороняє інакше висловлюватись, але на робітницю впливає в клубі загальне піднесення. Вдома ж на неї впливають побут і навколишні.

Якщо ми хочемо нашу агітацію, нашу пропаганду поглибити, треба їх пов'язувати з побутом. Тоді ми краще зуміємо поставити і агітацію, і пропаганду. Потрібно обговорення питань ставити не так, що доповідач зробить доповідь, напишуть у президії резолюцію, всі проголосують. І тільки. Потрібно, щоб клуб став організатором діяльності мас. Він має стати також організатором боротьби робітників і робітниць за новий побут, за побут соціалістичний.

ПЕРЕБУДОВА КЛУБНОЇ РОБОТИ

Сьогодні відкривається Всесоюзна клубна нарада. Самокритика в галузі клубного будівництва у нас вже давно переповнює сторінки наших газет. Завдання клубної наради полягає не в тому, щоб ще раз вправлятися в самокритиці, а щоб на основі матеріалів, які вже є, доцільно перебудувати всю клубну роботу.

В якому ж напрямі має йти перебудова? Яка цільова настанова клубу? В момент, коли наша революція піднімається на вищий ступінь, коли зростають кадри робітничого класу, коли тіснішим стає зв'язок між містом і селом, коли на робітничий клас сучасна епоха покладає величезні організаційні завдання, завдання вождя багатомільйонних мас, невже в такий момент клуб може бути лише місцем відпочинку й розваги? *Клуб повинен стати опорним пунктом культурної революції.*

З такої цільової настанови випливає, що клуб повинен обслуговувати не тільки невеликі кадри членів клубу, не тільки молодь, а *робітничі маси та їх родини в цілому, що клуб повинен впливати і на примикаючі до робітників верстви міста й села.*

А як же з приміщенням? Клуби часто зовсім недостатні для того, щоб вмістити в себе всіх робітників заводу, тим більш з їх родинами. Тепер потреба в знанні, культурі така велика, натиск з боку мас такий великий, що всі школи, всі освітні заклади повинні працювати не тільки в стінах закладу, а й поза ним. Вузи, технікуми обростають різними курсами і конференціями, школи перетворюються на консультпункти для заочників, Будинки культури — на центр пересувної роботи.

Треба, щоб клуб мав можливість розвинути широку роботу, щоб міг він випускати свої численні щупальця в найглухіші кутки і підтягував би відсталі маси до культурного центру; і чим далі від культурного центру та чи інша верства трудящих, чим вона більш темна, більш косна, тим гнучкішими мають бути щупальця, всебічнішим охоплення, тим сильніше треба охопити цю верству міцною культурною хваткою, тим більше потрібно напружити всю енергію, щоб витягти цю верству з темноти, якомога краще проварити її в культурному котлі.

Домашніх господарок, сезонників, нацменшості — всіх їх треба обслужити не тільки в освітленому електрикою, красиво декорованому приміщенні клубу, а й у кутках робітничих казарм, у перекошених халупах, у місцях скупчення робітників, у селах, на вокзалах, у «хвостах» повинен вести клуб свою роботу. Тоді тільки його робота буде чогось варта.

Але де взяти сили на таку величезну роботу? Штати клубів дуже обмежені. Досвід культпоходу дає відповідь: *треба навколо клубу організувати самодіяльність робітничих мас*. Треба стати на шлях обрання *культуповноважених, організації їх навколо клубу*.

Кожен цех повинен обирати своїх уповноважених, наприклад одного на сто чоловік, кожен уповноважений повинен виконувати певні обов'язки: піклуватись, щоб його сотня була вся добре письменна, читала газети, одержувала книги з бібліотеки, вчилася, слухала лекції, радіо, ходила на збори, на екскурсії, відвідувала театр, кіно, брала участь у виробничому навчанні, була правильно інформована в усіх питаннях сучасного політичного життя, брала в ньому участь.

Якщо багато сірої публіки в цеху, треба не одного уповноваженого обирати на сотню, а двох-трьох; один, можливо, буде по культурі, другий — по побуту, третій — по організаційних питаннях. І всі ці культуповноважені повинні одержувати інструктаж у клубі, повинні бути організовані в могутню армію культармійців.

Та як би не вийшло чисте культурництво? *Тепер усі питання стають політичними*. Тепер боятись культурництва нема чого. На лікпунктах за бажанням тих, що вчать, всюди запроваджується політгодина, навіть діти і ті ведуть розмови про політику.

Клуб повинен давати культармійцям необхідні вказівки, певні настанови, повинен приходити на допомогу слабшим, повинен організовувати соцзмагання, узагальнювати досвід через культармійців, дізнаватись про всі потреби мас, їх думку.

Клуб насамперед повинен організовувати бюро зв'язку. Зв'язок йому потрібно тримати з культармійцями, з партійцями і комсомольцями, з профспілковими організаціями, з рядом спеціалістів — інженерами, вченими, лекторами, господарниками, з підприємствами, житло-вариствами, кооперативами, цілим рядом наукових і культурних закладів, вузами, школами робітничого навчання тощо.

Бюро зв'язку повинно мати дуже добре налагоджену інформацію.

З виборними культармійцями мають проводитись постійні наради, з ними разом має вироблятися оперативний план роботи, повинні вноситись до нього поправки, що їх диктують сучасні події, повинна здійснюватись постійна перевірка роботи та поглиблення її.

Клуб повинен звертати особливу увагу на пересувні форми роботи, на пересувний інструктаж, залучаючи в міру потреби до стін клубу ті чи інші верстви робітників, їх родини чи близькі до них верстви дрібних службовців, селян-бідняків, безробітних з бірж праці та ін. Клуб має бути організатором лекцій, зборів, масових екскурсій, відвідань театрів, демонстрацій, прогулянок, різних масових дій.

Само собою зрозуміло, що клубне членство, скопійоване з станових і буржуазних замкнених клубів, повинно відмерти. На зміну йому має прийти широке культурне кооперування мас у різних галузях культурної роботи.

Клубна робота повинна стати міцною ланкою в ланцюгу культурної роботи, що проводиться за єдиним планом усіма організаціями. Спільний план — найкраща гарантія того, що клубна робота ввійде в правильне русло і допоможе не тільки «культурно відшліфувати маси», як тепер інколи прийнято висловлюватись, а організує самодіяльність робітничих мас на культурному фронті і тим допоможе розв'язанню цілого ряду складних але надзвичайно важливих завдань, що їх висуває життя

ПРИВІТАННЯ ВСЕСОЮЗНІЙ КЛУБНІЙ НАРАДІ

Дозвольте, товариші, привітати вашу нараду. Ваша нарада збирається в момент, коли перед усією країною стоїть завдання особливо напруженої роботи в культурній галузі. Події останнього часу і той натиск, який ми постійно відчуваємо знизу, з боку найширших мас, змушує тепер усі організації, що провадять культурну роботу, уважніше до цієї роботи придивитись і визначити, чи так її організовано, як треба.

Потім нинішній момент вимагає, звичайно, значно глибшої постановки питання. Коли ми подивимось на те, що зараз відбувається в країні — на перебудову сільського господарства, на індустріалізацію країни, — то ми побачимо, що роль робітничого класу тепер надзвичайно посилюється і вплив робітників повинен тепер значно більше поширитись, ніж це було досі. Тому, вдивляючись у роботу, насамперед треба подивитись, у якій мірі наша організація відповідає тим величезним завданням, що стоять у культурній галузі.

І ось, товариші, слід сказати, що йдемо ми на культурному фронті врозсип. У нас нема спільного плану. Близько сорока організацій працює в галузі культури і кожна по-своєму. Я не буду довше спинятись на цьому питанні, тому що про це ми дуже багато говорили; і на партнаradі, яка буде через п'ять днів¹, це питання стоятиме на порядку денному. Якщо в господарській галузі

¹ Мається на увазі II Всесоюзна партійна нарада з питань народної освіти (26—30 квітня 1930 р.).— *Ред.*

питання про плановість розуміється само собою, то в культурному відношенні ми до цього питання тільки-но ще підходимо. Коли ми говоримо про це, — а ми говоримо часто, — то говоримо надто в загальних рисах.

А яка у нас плановість і яка плановість нам потрібна? Плановість потрібна оперативна. Треба всі сили і засоби спрямувати на те, щоб кожна організація могла робити свою справу з найбільшою ефективністю, щоб зосередження цих сил означало для кожної організації можливість максимального розвитку своїх сил.

Це одне питання. Цього питання ваша клубна нарада, мабуть, не буде детально торкатись.

Але поряд з цим стоїть і інше питання: як усю цю роботу налагодити так, щоб у цій роботі були опорні пункти? Нині маси вимагають вказівок, вимагають допомоги, вимагають керівництва. На кожному засіданні, на кожних масових зборах ви можете почути запит мас щодо цього. Старе керівництво, керівництво паперове, нікуди не годиться. Тому потрібне значно більш безпосереднє керівництво, керівництво через певні ланки.

І ось, наприклад, як ми в Головополітосвіті плануємо сільську роботу. Ми вважаємо, що не можна продовжувати так її вести, як ми її вели досі. Досі у нас були хати-читальні. Завідувач хати-читальні тільки одержував папірці з центру, які він часто не читав, а працював, як казали колись, «як заманеться». Один завідувач хати-читальні працював добре, інший — нікудишньо, а керівництва безпосереднього не було.

І от ми тепер вважаємо, що необхідно створити Будинки культури у великих колгоспах, у радгоспах, такі Будинки культури, які розвивали б якнайширші форми пересувної роботи, які втягували б цілий ряд населених пунктів у сферу свого впливу. Пересувні форми роботи тепер, у даний момент, можуть розвиватись завдяки тому, що можна і радіовузол обладнати, завдяки тому, що можна і літературу поширювати в стотисячних тиражах, завдяки тому, що нові шляхи зв'язку, пересування створюються самою технікою. Тепер ці пересувні форми починають відігравати зовсім іншу роль, ніж відігравали раніше.

Тепер уся робота зовсім іншого характеру набрала. Якщо ми раніше говорили, що тут може бути чудова

хата-читальня, а там чудовий клуб, то тепер цього мало. Нам уже потрібне поголовне обслуговування населення і необхідна значно ширша постановка справи. Нам треба все це питання якнайтісніше пов'язувати з питаннями політики. Тепер нема тільки питань культурних, які могли б не бути зв'язаними з питаннями політики. Ні, вся робота набрала такого загального політичного напрямку, що на лікпунктах населення само вже вимагає політгодини. Тепер неможливий розрив між політичною і культурною роботою і необхідно повинен бути якийсь центр, який обслуговував би ці потреби, допомагав би розгортанню пересувних форм. Тут важливо, щоб цей центр навчив маси і допомагав масам зорганізовуватись.

Ми бачимо дуже велику самодіяльність з боку мас. Але ми бачимо також, що ця самодіяльність дуже погано організовується. Справа йде якимось стихійно, а військові кажуть, що коли справа йде стихійно, то поразка неминуча. І от я боюсь, що, коли у нас робота на культурному фронті далі йтиме стихійно, то щоб тут теж не було неминучої поразки. Тому опорні пункти потрібно всіляко зміцнювати. Коли ми візьмемо профспілкову роботу, то ми бачимо, що є окремі чудові установи, які працюють, але це установи, які обслуговують тільки невелику верству робітничого класу і не обслуговують усю масу загальною. Ми бачимо, що масова робота потребує опорних пунктів, і гадаємо, що клуби тепер повинні стати такими штабами культурної революції. Правда, у нас був такий період, коли ми йшли повільнішим кроком, коли йшла робота не дуже бойова, тоді дуже багато говорилося про те, що клуб — це лише місце відпочинку і розваги. Але тепер і відпочинок, і розвага якнайтісніше пов'язуються з політикою. Тепер не можна тільки на цьому їхати. І це всі розуміють, і тому тепер питання про роботу клубну набуває винятково великого значення.

У нас клуби почали виникати вже давно, і я пам'ятаю, як у 1917 р. в Ленінграді, у Выборзькому районі, організувався перший клуб і ніхто — ні робітники, ні партійці — не знав, як його організувати. Я пам'ятаю також, як на першому засіданні цього клубу були наші товариші, які провадили велику роботу тоді, і всі вони потрапили в полон до кухарів, тому що кухарів взято було з клубів буржуазних, і вони стали дуже докладно розповідати, як

треба судаків готувати,— одно слово, перші кроки нащупувались надзвичайно важко. Люди тупцялися на місці і вели всі ці розмови про судаків та ін., тому що не знали, з якого краю підійти і яке дати призначення клубові. Потім клуби перетворились на місця відпочинку, але тепер уся та критика, яка за останні два роки йде по лінії клубної роботи, вказує, в якому напрямі потрібно перебудуватись.

По-перше, необхідно, щоб клуб якось збирав, організовував сили, необхідно, щоб на чолі були такі люди, які б збирали кадри, що можуть обслуговувати маси. Занадто слабо і занадто неплановірно залучаємо ми спеціалістів до цієї справи, мало залучаємо до цієї роботи інженерів, наукових працівників, а їх треба якось організувати для того, щоб вони могли допомагати поставити роботу не в політичному відношенні, звичайно,— адже робітникам потрібен і цілий ряд практичних знань.

Ми говоримо, що клуб повинен повернутись лицем до виробництва. Що це значить? Це значить, що в клубі питання виробничої пропаганди, питання організації праці мають зайняти особливе місце, а в цьому відношенні треба, звичайно, залучити цілий ряд таких людей, які могли б у цій справі подати допомогу. Але треба, певна річ, щоб керівництво лежало не на них цілком, а провадилось за спільно виробленим планом, який відповідав би вимогам мас.

Потім потрібно, щоб було організовано актив, і в цьому відношенні, я гадаю, в клубах має бути те, що ми проводимо тепер по лінії роботи на селі. Ми тепер проводимо вибори культуповноважених. На заводах і підприємствах вибори культуповноважених значно легше провести, ніж у сільській місцевості. На заводах робітники знають один одного, і в цеху провести вибори і висунути тих людей, які потрібні, не становить особливих труднощів. Через цих виборних, число яких поступово б збільшувалось, через цих культуповноважених можливий тісний зв'язок з масою. І ось тут кожен культуповноважений повинен виконувати певну роботу і відбивати вимоги маси.

Я гадаю, що тільки таким шляхом можна буде дійсно добитися того, щоб клуб обслуговував потреби маси і дійсно став тим, чим він може бути.

Далі відносно того, кого повинен обслуговувати клуб. У нас якось за традицією пішло так, що клуб тримається на членстві. Цю традицію успадковано від старих буржуазних клубів. Тепер я розумію товаришів, які продовжують стояти за членство, тому що у них є деяке побоювання щодо того, як би клуб не перетворився просто на місце безперервних мітингів і щоб не зірвалась ця робота. Мені доводилось у Москві спостерігати кілька років тому роботу клубу «Наполеон», тепер він якось інакше називається, і там відбувалась саме робота така, що з вулиці приходила зовсім неорганізована маса, показувала профквиток і дивилась кіно. Певна річ, клуб не може бути таким місцем, через яке тільки проходить маса. Якщо ми проводитимемо вибори культуповноважених, то тоді не буде цього, не буде того, що клуб являтиме собою щось неорганізоване. Через культуповноважених вдасться зорганізувати певним способом у культурному відношенні масу. Це дасть можливість зовсім інакше, значно поглибленіше поставити роботу.

Я зараз закінчую, тому що той час, який належить, уже кінчився, я хочу сказати тільки ось що — що клуб у нас досі провадить роботу переважно в стінах клубу, а завдання його — охопити всі сторони життя робітничої маси. Тому надзвичайно важливо, щоб робота клубу поширювалась і на роботу житлотовариства, і на роботу в усіх тих місцях, де збираються робітники. Треба, щоб усі сторони життя клуб охоплював. Він повинен вести поширювальну роботу, як кажуть англійці. Ця поширювальна робота в даний момент має величезне значення.

І, нарешті, я б хотіла звернути увагу ще на надзвичайно важливість організації клубів у колгоспах і радгоспах — клубів, які спиралися б на клуби-читальні в окремих населених пунктах, на червоні кутки і теж були б центрами, що притягували б маси. Важливо створити такий культурний центр, який обслуговував би не тільки постійних робітників, а й сезонних робітників, який справді охоплював би маси, що тільки-но прийшли в радгоспи, перед якими ставляться великі культурні вимоги і які з цими вимогами не можуть справитись.

Дозвольте, товариші, закінчити цим своє привітання і побажати вашій конференції всякого успіху в її роботі.

ПРОМОВА НА НАРАДІ ШТАБІВ БІБЛІОТЕЧНОГО ПОХОДУ

Вчора мені довелося бути на конференції шкіл молоді. Там були делегати-підлітки, які працюють в оточенні колгоспів. Ці підлітки надзвичайно активні. Конференція була досить цікавою в тому відношенні, що кілька місяців перед цим ми мали таку саму конференцію з делегатами з тих самих шкіл, і могли бачити, як за ці кілька місяців виросла ця публіка, як виросла колгоспна молодь.

Найпоказовішим є те, що зовсім змінилася мова. Кілька місяців тому мова делегатів була специфічно селянською, а тепер вони говорять літературною мовою, і притому не тільки хлопці, а й дівчата, що теж є показовим. Раніше була велика різниця між виступами хлопців і дівчат. Мова змінилася. Тепер вони дуже просто говорять про кадри, про диференціацію села, про плановість, взагалі у них з'явився цілий ряд нових слів, нових понять, які ввійшли до мови. Крім того, видно зростання настроїв. У них зовсім інша зарядженість, відчувається, що вони варилися в котлі класової боротьби.

Для мене було цікаво знати, як проходить культробота в колгоспі. Така конференція цікава тим, що вона дає неприкрашену картину того, що робиться в колгоспі. За вчорашній вечір висловилося досить багато делегатів, і загальне враження таке, що насамперед скрізь є бібліотеки, чого кілька місяців тому не було. Потім усі вказують на велику потребу в книзі. Ті книги, які є, читаються нарозхват, зачитуються до дірок. Потім майже

кожна школа виділяє учнів для збирання книг і для проведення читок. Читають вони газети, читають книги. Видно зростання, підвищення культурного рівня.

Отже, ми, можливо, просто зайво нервуємо і не уловлюємо того, що відбувається в колгоспах. Але ось усі юнаки і дівчата говорили, та ми й самі знаємо, що книг надзвичайно мало. Кожна книжка зачитується до дірок. Тепер питома вага книги дуже змінилась. Якщо раніше ми мали взагалі книги для самоосвіти, для розваги тощо, то тепер книга стала знаряддям боротьби, знаряддям організації. Є такі книжки, які перечитує буквально все село вже після того, як їх було прочитано вголос. У зв'язку з новими формами господарювання надзвичайно підвищився інтерес до партійних директив, до політичної книги.

Переходжу до питання про облік. Коли не рахувати вибіркового обліку, що його проводять бригади¹, які привозять у центр відомості про той чи інший колгосп, то справжнього обліку у нас нема. Може, представник Колгоспцентру розповість нам про те, що у них цю справу поставлено краще, але в статті «Статистичний огляд» говориться:

«Зовсім неможливо сказати, як нині стоїть справа з культурою в соціалістичному секторі сільського господарства, тому що кількість колгоспів весь час змінюється, то вона збільшується, то зменшується. Неможливо встановити точні межі соцсектора сільського господарства».

Я гадаю, що коли ЦСУ кожного разу перераховуватиме свої статистичні дані, то цій роботі не буде краю, тому що кількість колгоспів весь час зростає. Звичайно, змінюється і постачання, наприклад постачання книг. Тепер бібліотечна робота провадиться швидшим темпом, але й це облічити дуже важко, тому що в одній і тій самій області працює багато різних організацій.

На партнаradі з народної освіти² дуже багато говорилося про необхідність єдиного плану культурної роботи, але поки ніяких конкретних результатів ще нема, кожна організація продовжує працювати, навіть кожен

¹ Маються на увазі бригади, що їх посилав на місця Наркомос.— *Ред.*

² II партійна нарада з народної освіти (квітень 1930 р.).— *Ред.*

місцевком посилає від себе бібліотеки в порядку шефства, не кажучи вже про те, що профспілки діють самі по собі, Колгоспцентр — сам по собі, політосвіти — самі по собі. Залишається та сама роз'єднаність, яка була досі. Плану єдиного нема, і тому говорити про плано-мірне постачання поки ще важко.

Але все-таки якийсь облік потрібен був би. Треба щодо статистики домовитись з ЦСУ про нові методи обліку. Можна було б поставити тільки два питання: перше — чи є там бібліотека або хата-читальня, яка має бібліотеку, або червоний куток, або нічого нема. Це питання, по-моєму, можна було б дуже швидко розв'язати, а потім треба було б облічити інше — кількість книг.

Коли б ми здумали тепер вимагати точні цифри, то з цього нічого не вийшло б. Ми не можемо навіть сказати, як лічаться книги: в сотнях, тисячах чи десятках. Якщо це червоний куток, то там налічуються книги десятками, якщо це хата-читальня, то подекуди десятками, подекуди сотнями, а подекуди й тисячами.

Облік бібліотечного майна колгоспу можна було б провести, коли б використати радіо, дати за його допомогою замовлення «всім, всім, всім» і одержати через округи відповіді. Тоді ви могли б, звичайно, скоротивши обробку, дістати своєчасно необхідні нам дані. Цифри нам потрібні, без них посилаються книги туди, де вже є хороші книги, і не посилаються туди, де нічого нема. Виходить «в одних місцях густо, а в інших — пусто».

Оскільки доводиться стежити за провінціальною пресою взагалі, слід сказати, що в деяких областях місцева преса відіграє велику роль у розумінні обліку. Я певний час уважно стежила за «Орловской правдой». Вона дає дуже повну картину того, що робиться в колгоспах, повідомляє, наприклад, про те, що привезено 100 тисяч книг. Звичайно, це величина теж вельми умовна, тому що може бути привезено 100 тисяч книг по 5 копійок, а може бути 100 тисяч книг по карбованцю. Та все-таки місцева преса дає картину, як ці книги розподіляються і т. ін.

Можна було б домогтися, щоб місцева преса давала повну картину становища в кожному окрузі, що там робиться з бібліотечною справою.

Не можна сказати, щоб у кожному районі бібліотека мала однаково актуальне значення. В тих районах, де

населення письменно, де воно звикло до книги, там бібліотека має велике значення і там вона важлива. Там мають бути книги, які задовольняли б усі потреби. Але ми маємо і відсталі області, де значно менше письменних, які можуть читати, там бібліотека має зовсім інший характер. Там треба мати переважно такі книжки, які можна читати вголос. Взагалі тут не стільки важливою є кількість книг, скільки їх злободенність, популярність.

Далі, добре було б мати точну картину, як поширився колгоспний рух по всіх областях на сьогоднішній день. Особливо важливо мати точні дані про райони масового поширення колгоспного руху. На цю карту треба накласти іншу карту, яка давала б ступінь письменності населення, скажімо, на 1926 р. Крім того, потрібно знати темпи ліквідації неписьменності в кожному районі. Це не менш важливо, ніж знати стан письменності. Візьмемо, наприклад, Центрально-Чорноземну область. Ми побачимо, що, згідно з даними 1926 р., це один з найвідсталіших районів, але коли ознайомимось з темпами ліквідації неписьменності і запровадженням загального навчання в цій області, то ми переконаємось, що ЦЧО — передовий район. Його ж можна зробити ударним районом щодо бібліотек. Якщо у нас будуть такі карти, ми знатимемо, в який район потрібно послати кілька великих бібліотек, а в який район потрібно послати більше дрібних бібліотечок.

Дуже важливим питанням є питання про збір книг. Школи колгоспної молоді проводять тепер збір книг. Про фабричні машини говорять, що вони «морально зношені». Це означає, що якийсь новий винахід зробив машину застарілою. Цей термін ми можемо вжити до бібліотечної справи. Слід визнати, що «моральна зношеність» бібліотечних книг надзвичайно велика. Якщо рідка тому якась книга була дуже актуальною, то тепер вона в багатьох випадках не потрібна, а інколи навіть шкідлива.

Тому мені здається — тепер центр ваги в тому, щоб цілому рядові організації домовитись про плановість дій, домовитись про посилення сучасної, злободенної літератури на місця. Якщо залучати громадськість, а її треба залучати якнайширше, то краще провадити збір по п'ятачку або по три копійки на книги, ніж проводити

збір книг, бо ніколи не стояло так гостро питання про застарівання книг, як воно стоїть тепер. Книга, яка нещодавно була цілком придатною, тепер часто політично готиться тільки на утильсировину.

У нас тепер уся робота ще йде стихійно. Візьмемо комуна «Авангард» — це велика стара комуна. Як туди книги потрапляють? Ходить учитель з організації в організацію і буквально випрошує як милостину. Дивиться — політосвіта, «настріляє» на 15 карбованців книг, потім бачить — соцвих, там «настріляє» на 10 карбованців і т. д. Не тільки вчителі у нас випрошують книжки, а й голови комун, завідувачі хат-читалень та ін. Це збирання книжок не може відбуватись інакше. Тепер книга стала необхідною, а дістати її звичайним шляхом стало так волокитно, що йдуть ось цим шляхом випрошування. Цей спосіб довгий час ще лишиться в практиці, його не зживеш.

Та все це крихти, а нам треба колгоспне бібліотечне постачання поставити «на ять». Для цього потрібно об'єднати сили і кошти.

Візьмемо Колгоспцентр. Журнал «Коллективист» має 80 тисяч тиражу. Про культурну роботу там можна б дуже багато писати, однак пишуть дуже мало, і тільки випадково, «нелегально» щось проскочить про культурроботу. А тим часом потрібно таку ділянку, як бібліотечна справа, зміцнити. Лікнеп завоював собі становище, лікпункти вже визнано, а бібліотечна справа ще тільки повинна бути визнана.

Далі слід сказати, що школа взагалі відіграє виняткову роль у культурній справі не тільки тому, що вона вчить дітей, а й тому, що вся робота школи, наприклад її суспільно корисна діяльність, здійснюється по культурній лінії. Тому кожна школа колгоспної молоді є, певна річ, культурним центром, та й школа I ступеня теж є культурним центром. Дітлахи завжди активні. Нещодавно я була на великих зборах текстильниць фабрики імені Фрунзе, і там дуже гостро виявилась різниця між старим і новим поколінням. Старі ткалі і прядильниці говорили, що дітей, як і колись, слід віддавати з десяти років на фабрику або в науку до шевця. Вся біда в тому тільки, скаржились вони, що руки короткі, не можна бити дітей. Правда, старухи вибачались за свої виступи, розу-

міючи, що вони не всім сподобаються, але все-таки це було їхнім глибоким переконанням. Потім виступали піонери (комсомольців на ці збори не пустили, їх було лише кілька чоловік, і голова на них частенько покрикувала: «Ну ви там, тихіше!»), і з їх виступів ясно видно було, яку велику роль відіграє піонеррух у боротьбі між старим і новим побутом. Піонер років дванадцяти, що виступав, говорив: «У Замоскворецькому районі ми створили садковий колгосп, але хулігани проломили паркан, і п'яні стали лазити в садок і влаштовувати на травичці пиятики. Ми, піонери, свідомі, на нас це не вплине, але там же дошкільники, вони бачать п'яних і самі починають гратися в п'янку. Ми пішли до фабзавкому, а фабзавкомівці сказали, що гроші вони віддали ВНО, тому ми від ВНО повинні вимагати, щоб відремонтували паркан. ВНО в свою чергу сказав, що це не його справа ремонтувати паркани, і ми ледве-ледве добилися того, щоб він все-таки був відремонтований. Товариші, не можна так ставитись до виховання дітей».

Цей виступ піонера показав роль молоді, і ми бачимо, що молодь дійсно бореться за культуру. Кажуть, серед присутніх є представник газети «За коммунистическое просвещение». Якщо цей товариш справді тут присутній, то хай він подумає про те, що саме газеті «ЗКП» треба мобілізувати школярів під лозунгом «Книгу — в колгоспи».

Тут школа дуже багато що може зробити і робить фактично, але треба, щоб ця робота проводилась систематично, щоб приділялась належна увага цьому питанню.

Візьмемо комсомол. Він наш перший союзник, але в комсомольській пресі, в «Комсомольской правде», більше займаються політичними і господарськими справами. Ліквідація неписьменності завоювала для себе там місце, потрібно щоб комсомольська преса питанню «Книгу — в колгоспи» приділяла достатню увагу.

Візьмемо профспілки. Вони тільки в цьому році повернулися лицем до села. Поворот тут великий, але це тільки перші, не дуже впевнені кроки. Не завжди розгортається робота на допомогу селу в тому розмірі, в якому вона повинна розгорнутись. Потрібно добитися, щоб профспілки звернули увагу на питання про книгу. Візьмемо мобілізованих «двадцятип'ятитисячників».

Треба, щоб профспілки на них натискували, щоб книги, які посилаються в колгоспи, правильно використовувались.

Відносно кооперації. Слід відзначити, що кооперація велику увагу звертає на торгівлю книгами і навіть практикує примусовий асортимент. Є навіть багато анекдотів про те, які книги потрапляють у примусовий асортимент. Я не повторюватиму фактів, які стали широко відомими, але скажу, що треба й кооперації повернутися лицем до громадського використання книги, а не тільки до індивідуального користування нею.

Далі господарники. Це наше болюче місце. Тут є тільки представники Гізу і Сільгоспгізу, в інших господарників ще не заведено ходити на наші збори. А тим часом господарники можуть зробити дуже багато. Подивіться, як капіталісти враховують значення освіти. Форд відваляє 100 мільйонів на створення шкіл, бо він хоче, щоб професійну освіту було поставлено по-капіталістичному, щоб ці школи виховували слухняних рабів капіталу. А ми поки що за старою звичкою звертаємо мало уваги на цю справу. Забезпечити нашою бойовою книгою, яка є зброєю в класовій боротьбі, наше село — дуже важлива справа. А наші господарники мовчать. Доведеться сказати: «Товариші, не можна так мало уваги звертати на культурботу». На Держвидав особливо натискувати не доводиться, бо він усвідомлює важливість книги.

Тепер я говоритиму про підготовку бібліотекарів. Бібліотечна справа досить важка, тому що вона потребує політичної зрілості, політичної свідомості. Крім того, потрібна і спеціальна підготовка. Бібліотекарі обов'язково повинні знати село і колгоспний рух, тому що без цього вони не зможуть давати для читання саме ті книги, які треба. В цьому відношенні дуже багато що може зробити Колгоспцентр. Бібліотечна підготовка тут повинна мати дещо інший характер, ніж взагалі. Звичайно, ми звертаємо дуже багато уваги на те, щоб бібліотекар знав белетристику, але тут бібліотекар повинен знати переважно ту літературу, яка є особливо актуальною для колгоспів. Крім того, бібліотекар повинен уміти вербувати актив. Саме тепер необхідно втягувати в рух найширші маси, а для цього треба вміти підійти до мас. Нарешті, бібліотекар має бути озброєний технічними

навичками, тобто він повинен уміти знайти книгу за найкоротший час.

Мені здається, що тепер треба почати цілу кампанію за просування книги в маси і ця кампанія повинна дістати своє відбиття в пресі.

Я хочу звернути вашу увагу ще на одну обставину — на вміння бібліотекаря показати товар лицем. Ми цього зовсім не вміємо робити. Книги часто лежать на полиці, і про них ніхто не знає. Як тільки з'явилася нова книга, одразу ж потрібно вивісити біля бібліотеки плакат, написаний великими буквами, про те, що отаку-то книжку одержано. Нині питання про темп просування книги має вирішальне значення. Вчитель у школі повинен продиктувати дітям: «Скажіть батькам, що в бібліотеці одержано отаку-то книгу».

Ми повинні вчитися в американців. Вони вміють робити такі списочки книг. Ми теж повинні випускати ці списочки, розраховані на кожну верству читачів окремо. В Америці, наприклад, один список дається для дитини, інший — для жінок, один — для віруючого, інший — для невіруючого і т. д.

Там, в Америці, вважають, що вони повинні віруючих окремо обслуговувати, у нас, звичайно, інший підхід, але ось таке диференційоване, індивідуальне обслуговування у нас не налагоджено. Ми тут дуже повільно розкачуємось. Потрібно опанувати швидкі темпи в роботі, тоді ми доб'ємося успіхів так само, як на фронті ліквідації неписьменності. Бібліотечний фронт ми ще не завоювали.

КНИГА — КОЛГОСПАМ

Дуже цікаві бувають конференції учнів шкіл селянської молоді. Це — своєрідний барометр настроїв села. З'їжджаються діти тринадцяти-вісімнадцяти років. Вони не тільки чудово знають, що робиться на селі, вони активні, свідомі учасники боротьби, що відбувається.

Нещодавно була така конференція. З'їхалося цього разу 130 хлопців і дівчат з різних кінців РРФСР. Якщо порівняти цю конференцію з тією, яка відбувалася кілька місяців тому — восени 1929 р., бачиш, як змінилося обличчя села за ці місяці. Діти — з тих самих шкіл, того ж віку, але говорять уже інакше, про інше. Змінилася насамперед мова. Вона перестала бути колишньою селянською мовою, це — мова газетна, і нею говорять не тільки хлопці, а й дівчата. «Кадри», «диференціація», «раціоналізація» — такі слова ввійшли у них в ужиток.

Слухаючи дітей, особливо добре відчуваєш, що *класова боротьба не тільки загартовує, а й підвищує культурний рівень*. Посилено працює думка. Якщо на минулій конференції дітей цікавили переважно культурні і суто практичні питання, то тепер усі діти, і дівчата в тому числі, стали політиками. Тепер відбувається у них переконаність, революційна зарядженість.

Водночас діти розповіли про великий попит у колгоспах на книгу взагалі, на книгу політичну зокрема. Скрізь, за винятком найдрібніших колгоспів і колгоспів з національним складом, є бібліотеки, які стали працювати культпохідними методами, скрізь організуються читки, збирання книг, книгоношництво.

Більш як рік тому було оголошено бібліотечний похід,

але можна було руки собі покусати, спостерігаючи, на що перетворюється часто-густо цей похід на місцях: він перетворюється інколи на похід проти бібліотек та бібліотекарів, книги викидають з приміщень, бібліотекарів цькують, «чистять» бібліотеки від Леніна, Бебеля та ін. І тому розповіді про те, що бібпохід докотився до села і там позначаються вже його плоди, радували, показували, що спостерігається те зрушення, без якого не можна було б ручитися, що книги, послані в колгоспи, не будуть звалені куди-небудь у сарай або не будуть моментально розібрані по руках. Але всі діти одностайно заявляли: в колгоспах нема книг; попит надзвичайно зріс, а книг нема; особливо гостро відчувається відсутність нової книги, книги, потрібної селу.

Нещодавно проведена в масовому секторі Наркомосу нарада на тему «Книга — колгоспам» за участю представників з місць підтвердила картину, виявлену мимохідь конференцією ШКМ. Бібпохід проник на село, проник у колгоспи.

Ленінградські представники (на бібліотечному фронті Ленінградська область завжди дає багато цінного досвіду) розповідали дуже багато цікавого про нові форми бібпоходу, про широкі кадри культурміщців-книгонош, про бібліотечних «самоходів» — організований самодіяльний обмін читачів між собою новими актуальними книгами, що значно підвищує роль пересувок. Тепер набувають поширення ті масові читки особливо важливих книг, яких добивався свого часу Ілліч і які ніяк не вдавалося налагодити.

Нарада «Книга — колгоспам» виявила також обличчя села, що змінюється під впливом класової боротьби. Всі відзначали зрослу активність жінок. «Чортові баби, — сказав один член бригади, який їздив по колгоспах, — ми підраховали, що на чотири виступи чоловіків припадає сімнадцять виступів жіночих». «Чортові баби» стоять тепер у бібліотечних чергах. «Чортові баби» раніше брали книжки про жіночі хвороби, про ясла, белетристику, тепер вимагають книг з питань політики та колгоспного будівництва. Ясно, *книга стала вже знаряддям класової боротьби, знаряддям будівництва, і маси прагнуть до того, щоб боротися не голими руками, а бути озброєними цим новим, гострим знаряддям боротьби.*

Ліквідація неписьменності, що охопила мільйони жінок, має своїм природним наслідком підвищення попиту на книгу. Та слід сказати ось про що. Подібно до того, як той чи інший новий винахід у галузі техніки дуже часто знецінює нове, дороге устаткування фабрики і новенькі машини доводиться інколи здавати в архів, ми на культурному фронті також маємо це «моральне зношування», яке тяжко позначається на нашому книжковому фонді. Купи книг вибувають з ладу, точаться відомчі суперечки, що з ними робити, чи знищити їх на місцях, чи пересилати в центральні бібліотеки.

На початку бібпоходу ми дали лозунг подомового збирання книг з метою збільшення бібліотечних фондів. Нема грошей — хоч-не-хоч підеш випрошувати. Книги потрібні до зарізу, а допомоги нема. Якщо на чомусь економлять, то на бібліотечній справі, навіть у контрольних цифрах «сам Наркомос» мало не забув вставити суми, потрібні на бібліотечну справу. В Іванові зібрали таким способом 150 тисяч книг. Івановці вважають, що 50 тисяч з цих книг можна віддати до бібліотек, 100 тисяч піде на утильсировину. Треба взяти, однак, до уваги, що розбирання книг, відбір кращих потребують великої кваліфікації, інакше до утильсировини потраплять дуже потрібні книги, а в оборот піде макулатура. Якщо в Іванові є сили для правильного сортування книг, то на місцях саме по цій лінії ми бачимо дуже багато головоотяпства. Відбір потребує також і часу, а поки йде цей відбір, деякі книжки встигають уже застаріти.

Потрібно переходити до інших способів постачання селу взагалі і колгоспам зокрема. Треба посилати в колгоспи бібліотеки, сформовані з нових книг. Актуальну, потрібну літературу треба *негайно* пересилати в колгоспи. Збирання книг доцільно практикувати лише у великих центрах або ж збирати не «книги взагалі», а підручники, книжки про колгоспи, книги точно наміченого автора.

А взагалі з справою постачання селу потрібної книги треба поспішати. Редакції газет, Секретаріати тт. Калініна, Ворошилова можуть розповісти про купи листів з палкими пристрасними проханнями, що стосуються книг. Щоб одержати кілька книжок, людина всю свою біографію напише, додасть посвідчення сільради, що

вона справжнісінький бідняк, тощо. Колгоспники, приїжджаючи в місто, атакують установи, які мають хоч якесь відношення до постачання книг. Ходять з однієї кімнати в іншу, намагаються «настріляти» якомога більше книг для колгоспу. Звичайно, ми повинні піклуватись, щоб у нас жодний мотузочок у нашому культурному господарстві не пропадав, був правильно використаний, але «мотузочків»-то цих занадто вже мало порівняно з тим величезним попитом на книгу, який пробудили на селі колективізація і класова боротьба.

Нарада «Книга — колгоспам» дала негайні результати: Держвидав на цю справу виділив 25 тисяч та Головополітосвіта, або, як тепер вона називається, масовий сектор,— 20 тисяч, та ще якась організація — 2 тисячі. Аж 47 тисяч. З миру по нитці. Все-таки хоч дещо. Але це лише тимчасова затичка. Потрібен зовсім інший розмах цієї справи. Не допоможе і та партизанщина, яка дедалі більше й більше неминуче розвиватиметься в цій справі. Будуть при партизанщині різнобій, паралелізм, «примусовий асортимент» — збуватимуть застарілі книжки з обламаним і заржавілим вістряем. Боротьба на селі поглиблюється з кожним днем, одних газет не досить, потрібна книжка.

Партнарада з питань народної освіти, що відбулася, поставила з усією гостротою питання про необхідність єдиного планомірного наступу на культурному фронті. Нові методи роботи, методи культпоходу тоді тільки дадуть найбільші результати, коли робота проводитиметься за єдиним планом, не мертвим, бюрократичним, а живим, гнучким, таким, що організував би існуючий потяг мас до книги.

XVI партз'їзд — ми, освітяни, культармійці, покладаємо велику надію на це — приділить питанням культурної революції належну увагу, вникне в конкретні форми розгортання цієї революції і прийде їй на допомогу всім своїм авторитетом.

КНИГУ — КОЛГОСПАМ!

Нині всі товариші, які знають село, констатують надзвичайно зрослу активність селянок і колгоспниць. На зборах жіночий голос звучить найсильніше. Ставлять вони питання дуже гостро.

Селянка, завантажена безліччю домашніх справ, завжди відставала на культурному фронті. Темнотою жіночою широко користувались куркулі, сектанти та ін., поширюючи серед жінок найбезглуздіші чутки і перетворюючи їх часто на своїх підсобників. У селі тепер точиться гостра класова боротьба. Класова боротьба вчить, просвіщає, і слід сказати, що широка маса батрачок, біднячок і середнячок багато чого навчилася в цій боротьбі: не так уже вірять кожному слову, кожній плітці. Робітниці-активістки багато в чому тут можуть допомогти і допомагають, діляться своїм організаційним досвідом, своєю класовою зарядженістю. Пробудження політичної свідомості створило величезний потяг до навчання. Цієї зими культпохід перекинувся на село, і ним було охоплено 8 мільйонів, переважно жінок. На лікпунктах проходили заняття і з політграмоти.

Цими днями відбулася при масовому секторі Наркомосу нарада з питання: «Книга — колгоспам». На цій нараді відзначались зросла активність жінок, їх інтерес до книги — стоять у бібліотечних чергах,— і особливо змінився характер попиту на книгу. Раніше брали книжки більше по жіночих хворобах, по догляду за дітьми, белетристику, тепер просять книги по колгоспному руху,

політичні. В жіночій масі пробудився інтерес до політики.

Справа в тому, що книга перетворилась тепер на знаряддя класової боротьби, вона розкриває очі на те, що робиться на селі, вона стала знаряддям будівництва соціалізму. Що таке колгосп, чому він неvigідний куркульові, хто такий куркуль, чому досі не вибрались із злиднів і темноти — відповіді на ці питання дає книга. Не для розваги читає тепер книги село, книга потрібна селу, як нові сільськогосподарські знаряддя.

Та всі промовці вказували на мізерну кількість книг, які потрапляють у колгоспи, бідність складу бібліотек, дуже малу кількість бібліотек та хат-читалень, зношеність книг.

Минулої зими книга ще дуже слабо проникала в колгоспи. Цього року в зв'язку із зростанням індустріалізації, колективізації, із запровадженням загального навчання, широким розмахом ліквідації неписьменності на бібліотечному фронті спостерігається певний перелом. Бібліотечний похід, який спочатку дуже туго прищеплювався, тепер дійшов до села. Надзвичайно цікаву доповідь зробив т. Віленкін, представник Ленінградської області. Ось що пише він у своєму звіті:

«За одностайним відзивом селянських бібліотечних працівників попит на книгу протягом минулої зими зріс надзвичайно. Контрольні цифри вербування читачів, встановлені на початку року, були вже на травень місяць майже вдвоє перевищені, кількість пересувок, посланих у червоні кутки, більш ніж подвоїлась. Бібліотекарі опинились віч-на-віч з порожніми полицями і безперервно зростаючим попитом на книгу. Нічого не лишалось, як широко розгорнути бібпохід. Обласна ленінградська конференція сільських бібліотекарів мала цього року небувалий вигляд. Звичних скарг, невіри не було чути. Працівники привезли з собою зарядку села, яке бурхливо перебудовується, працівники стали говорити мовою великих чисел. Урочисто обіцяли розгорнути похід. Але всі вони в один голос твердили, що селу потрібна щоденна, енергійна допомога пролетарського міста. Треба негайно дати дитячі бібліотеки. Не книгу, а саме бібліотеки, готові, цілком обладнані. Під керівництвом штабу бібпоходу вдалося за півтора місяця обладнати

55 бібліотек по 3 тисячі книг кожна. Було укладено договори з організаціями. Облпрофрада зобов'язалася дати 12 бібліотек, облвно — 14, Ленінградське шефське товариство — 9, союз спілок — 3, ЛССТ — 6 і т. д. Перед місцями було поставлено вимогу: хочете бібліотеку — гарантуйте приміщення, гарантуйте ставку для бібліотекаря, підшукайте і підготуйте його. Робота перейшла в округи. Почалися переговори з райвиконкомом. Заявки на цих умовах надійшли на 80 бібліотек. Штаб бібпоходу намічає другу кампанію — 50 бібліотек у колгоспи до річниці Жовтня».

Ленінград іде попереду. Йдуть на допомогу колгоспам і інші центри. Іваново-Вознесенськ в порядку бібпоходу зібрав 150 тисяч книг.

Треба рівнятися на Ленінград. Треба розвинути якнайширше соціалістичне змагання в справі культурної допомоги колгоспам і селу шляхом посилення в колгоспи бібліотек, які були б добре підібрані, мали каталоги.

Кожна організація повинна взяти участь у цій справі. Книга радянська, сучасна книга допоможе краще подолати труднощі, що зустрічаються, вона підвищить свідомість колгоспних мас, допоможе організації колгоспного господарства.

«Книгу — колгоспам, бібліотеки — колгоспам» — такий черговий лозунг культурної революції.

ЯК ТРЕБА ПИСАТИ ДЛЯ ПОЧАТКУЮЧОГО ЧИТАЧА

Мені здається, в газеті для початкуючого читача треба менше говорити про неписьменність, не колоти кожної хвилини малописьменному очі тим, що він малописьменний. З цієї точки зору мені не подобається передова № 1 «Основы». Крім того, треба звертатися до читачів, а не писати про них: «їх» потрібно вивчити, «вони» повинні знати. В передовій слід сказати що-небудь на тему, як нам треба вміти багато що: господарювати, налагоджувати життя, розбиратися в усіх подіях.

З чотирьох ілюстрацій три говорять про неписьменність. Для чого це? Краще інші ілюстрації дати.

Треба давати більше фактичного матеріалу. Ось стаття про XVI з'їзд партії. Потрібно розповісти, коли партія виникла, як росла, як боролася, скільки тепер членів партії тощо. Потрібно дати окрему статейку про правих ухильників і про «лівих», а не в підрядному реченні говорити про них.

Або стаття «Революція в Індії». А що це за країна Індія? Слід було б про Індію дати невелику географічну статтю, може, малюнок із зображенням індуса або географічну карту Індії, а в іншому місці розповісти, як користуватися картою. Потрібен конкретний матеріал.

Стиль віршів не те щоб дуже добрий був: «На страх товстопузим шкідникам-баям». Це — вульгаризація, підробка під малописьменного. Це неприпустимо. Вірші для

малописьменних мають особливе значення, вони запам'ятовуються. Вірші повинні бути дуже хороші.

Треба пояснювати незнайомі слова.

Треба залучити негайно до написання кореспонденцій самих робітниць, обговорювати з ними теми.

У кожному номері потрібно давати відзив про дві-три книжки для читання. Матеріал подавати різноманітніше. Трохи белетристики. Давати хроніку. •

1930 р.

НЕВІДКЛАДНА СПРАВА

XVI з'їзд цілком схвалив рішення ЦК про ліквідацію округів і про зміцнення району як основної ланки соціалістичного будівництва на селі¹ Це має дуже велике значення щодо спрощення діловодства, демократизації всього радянського апарату. Випадає зайва інстанція, зменшується можливість перекручення директив області, неправильного їх тлумачення. Але потреба в інструктажі, дуже добре продуманому і ретельному, не відпадає, а збільшується.

З цією метою необхідно поліпшити зв'язок, і тут абсолютно виняткову роль мають відіграти місцеві радіостанції. Радіостанція, що правильно функціонує і зв'язує обласний центр з районними центрами, зробить можливим масове інструктування.

По радіо можна і треба передавати не тільки розпорядження, а й якнайдокладніше їх роз'яснення, ілюстроване прикладами, цифрами, фактами. Цим шляхом можна забезпечити інформацію абсолютно з усіх галузей роботи, цим можна забезпечити інформацію контролюючих організацій. Звичайно, треба, щоб директиви в районах стенографувались, потрібна дуже добра злагожденість апарату; потрібно, щоб ті, кому належить, були завжди в певний час біля радіоприймача, щоб був точний розклад, коли, хто і що має слухати. *Слухання радіо по-*

¹ Мається на увазі постанова ЦК ВКП(б) від 15 липня 1930 р. «Про ліквідацію округів». — *Ред.*

винно стати таким самим обов'язком, як читання відповідних паперів.

Потрібно, певна річ, точно визначити коло питань, з яких дає вказівки область. Місцеві працівники повинні вчитися самостійно застосовувати директиви до місцевих умов, не чекаючи ніяких уповноважених. Місцеві організації повинні навчитися краще контролювати роботу місцевого апарату.

Все це налагодиться, звичайно, не одразу: вимагатиме десятка пристосувань, значно кращого знання області своїх районів, їх обличчя, вимагатиме більшої підготовленості місцевих працівників,— але це буде *добрим засобом боротьби з тяганиною*. Сучасна техніка, радіотехніка дають змогу цю тяганину ліквідувати, і це потрібно зробити якомога швидше. Слід негайно почати робити експерименти. Телефонний зв'язок доповнюватиме радіозв'язок.

1930 р.

МУЗЕЙ НА ФРОНТІ КЛАСОВОЇ БОРОТЬБИ І РАДЯНСЬКОГО БУДІВНИЦТВА

Маси мислять не абстрактними формулами, а живими образами. Це не якась нижча форма мислення, так мислять і інженери, і архітектори, природознавці, лікарі, люди-практики. Це окремий вид мислення.

В усякому разі, загальновідомим є факт, як переконує робочу людину, коли вона що-небудь «бачила на власні очі». «Більше вір своїм очам, ніж чужим речам»,— говорить народне прислів'я.

Музей дає можливість багато що бачити на власні очі, і це робить музей могутнім засобом переконання, засобом агітації і пропаганди.

Вся справа полягає в тому, *що і як* показує музей.

У нас довгий час з уявленням про музей пов'язувалось уявлення про якусь колекцію предметів, які переважно належать до далекого минулого. Музей не стільки вибирав предмети для показу, скільки збирав їх. За попередніх часів існувало дуже багато безхребетних музеїв. Кращі з них мали загальноосвітнє значення (природознавчі, з історії культури та ін.).

Більшість музеїв була за колишніх часів далекою від мас.

У нас зрушення в музейній справі відбулося передусім саме на цій ділянці. Музеї стали відкритими для мас. Іноземці відзначають саме цю сторону, їх вражає кількість екскурсій, які відвідують наші музеї.

Але маси почали ставити, можливо, не завжди чітко сформульовані, але цілком ясні вимоги: *музеї повинні*

перетворитись на опорні пункти пропаганди і агітації, зайняти певне місце на фронті класової боротьби і соціалістичного будівництва.

Нині в музейній справі ми бачимо певні кроки в цьому напрямі, але головна робота ще попереду.

Візьмемо приклад.

У нас досить багато антирелігійних музеїв, але не завжди в них достатньо підкреслюється те, що має тепер винятково важливе значення: класовий характер релігії.

В антирелігійних музеях у нас часто є безліч експонатів, які зображують ідолів різних видів і сортів, що, може, і має загальноосвітнє значення, але ці ідоли інколи затемнюють класову суть релігії.

В таких музеях мають бути створені окремі щити, кутки, в яких на першому місці повинна відображатись класова сторона релігії.

Наприклад, Владимирська ікона, де на іконі зображено царську сім'ю з генералами, які стріляють з гармат по робітниках і яких охороняють ангели небесні, святі, повиша бути в кожному антирелігійному музеї, повинна бути на першому місці, повинна впадати в очі.

Потрібно розкрити класовий характер різних сучасних сект, зв'язок їх з куркульством, показати обличчя класового ворога, який серед нас і маскується другом.

На першому плані має бути все, що викриває обман мас, «замилування очей», повинні бути викриті «чудеса», повинні бути кутки дослідів, які демонстрували б посилення небесного вогню на жертви, мироточиві черепи, процес виготовлення мошей та ін.

Повинен бути щит з фотографіями того, в що перетворено взяті церкви — ідальні, дитячі садки, млини, кіно та ін.

Все те, що має злободенний агітаційний характер, потрібно висунути на перший план, і тоді решта експонатів являтиме собою для цих вузлових пунктів цікавий фон. Весь музей набере іншого вигляду. Може не бути жодного крикливого лозунга. Переконаватимуть факти.

Ідею агітаційних щитів висунув, між іншим, Музей імені Дарвіна.

У музеях, які ілюструють еволюційну теорію і мають велике значення, матеріал також можна давати по-різному. Центр ваги можна перенести на еволюцію нижчих видів. Можна показати і еволюцію вищих форм, але коли поруч не буде показано розвитку мозку, нервової системи, її ролі у поведінці людини, то, виходячи з музею, релігійна людина скаже: «Справді, тлінним є людське тіло, он воно як виникло, і в якесь тіло вдунув господь безсмертну душу». І в еволюційному музеї потрібно ставити крапку над і.

Наші музеї картин дуже часто звертають увагу лише на художню сторону, полишаючи екскурсводам роз'яснювати ідейний зміст картин. А тим часом нехудожник шукає в картині насамперед зміст. Мені запам'яталась одна виставка картин, яку довелося бачити в дитинстві,— це виставка картин Верещагіна з турецької війни. На все життя врізалась у пам'ять картина, що зображує штабну офіцерню в білих рукавичках, яка в біноклі дивиться з гірки на бій. Я не раз думала про те, як добре було б поруч з цією картиною дати шмат життя Червоної Армії, який малював би близькість командного складу до червоноармійської маси. Я не могла знайти цієї картини Верещагіна в Третьяковській галереї.

Старе потрібно пов'язувати з новим. Це внесе момент емоціональності в усю музейну справу. Треба далеко, чуже пов'язувати з близьким. Наведу приклад. У нас буває багато виставок з побуту народів нацменшостей. Інколи на цих виставках більше показується чуже, відстале. А треба підкреслювати те, що близьке, хоч і своєрідне. Якимось один наш політосвітник, робітник-булочник, який працює в Хакассії, прислав дуже цінний шиток з описом побуту хакасів. У нього там є, між іншим, опис, як хакаси в глибокій глушині з власної ініціативи організували День пам'яті Леніна. Це якимось одразу зближує з хакасами. Коли б побутовий музей зумів так відобразити цю справу, як описав її політосвітник, це краще, ніж щось інше, змусило б відчутти, що за народ хакаси, і вдарило б дуже сильно по великодержавному шовінізму, внаслідок якого життя відсталих народностей зображується занадто спрощено, по-дикунському якимось.

Потрібно цілком використати стару спадщину для агітаційних і пропагандистських цілей, зуміти вип'ятити

на виставках найпоказовіше, розмножити його, створити з нього ряд пересувних виставок. Тепер у соцсекторі села при Будинку соціалістичної культури особливо звертають увагу на пересувні форми роботи. Через пересувні виставки можна все це дати селу, показати мільйонам, дати науку і мистецтво в саму гущу трудящих мас.

Я б хотіла сказати лише кілька слів про те, що переконує на виставках і в музеях: не лозунги, не діаграми, а предмети, образи. Хома Невірний згідно з легендою хотів обов'язково вкласти персти свої в рани Христові. Музей повинен допомагати масам вкладати персти свої в науку, в життя, в перспективи розвитку.

Цілком особливу роль повинен відігравати музей на фронті соціалістичного будівництва. Тут повинні створюватись музеї зовсім нового типу. Життя підказує ці форми. Я пам'ятаю, як один з визначних музейних працівників Москви в 1919 р. висував ідею створення музеїв при заводах. Було зроблено кілька спроб, але недостатньо було розкачано самодіяльність мас, і важлива та потрібна справа замерзла. Замерзла, але не вмерла. Зайдіть на який-небудь ударний завод. Я от була на заводі імені Лепсе. Ударництво перетворило завод на живий музей — у цехах всюди виставка браку, досягнень, плакати, стінгазети. І треба, щоб цей матеріал десь збирався, відображався. Йде нове будівництво — будуються нові цехи. Потрібно сфотографувати нове і відживаюче, якому йде на зміну нове. Треба дати лише методику створення живих заводських музеїв. Прикріплені до заводів школи придуть на допомогу, робітнича молодь заводу докладе до цієї справи рук, і музей виросте, може стати несподівано дуже цікавим, говорящим, переконуючим.

Ми повертаємо нашу політосвітроботу більш ніж будь-коли лицем до виробництва. Тому особливого значення набувають технічні і агротехнічні станції. Навколо них також має бути організована самодіяльність мас.

Кожна електростанція, наприклад, повинна обрости музеями з електрифікації.

Або краєзнавчий музей. Я бачила, наприклад, років два тому музей Пермський. Кожен завод Уралу шле туди свої щити, в зоопарк тягне звірів, рослини. Дещо, найці-

кавіше, треба розмножувати, дати в районні краєзнавчі музеї. На цьому фоні забезпечені методикою створення музею можуть виростати районні, близькі, доступні для мас, ними самими створювані районні музеї, де можна відобразити соцзмагання на фронті соціалістичного будівництва радгоспів, колгоспів. І тут практика вже є. Соцзмагання по хлібозаготівлях рік у рік повинно фіксуватись. Музей має стати стимулом дальшого розгортання соцзмагання. В таких музеях мають бути відбиті методи соцзмагання, особливості, які дають максимальний ефект.

Відбувається велике будівництво. Завдання музеїв узагальнити досвід соцбудівництва, зберегти його.

Методами культпоходу, культестафети треба залучити маси до створення музеїв.

На даному етапі соцбудівництва музеї можуть стати могутньою підмогою пропаганди нових форм праці, побуту тощо.

Ось минулої зими багато писалося і говорилося про агроміста та соціміста. Нещодавно мені довелося розмовляти з товаришами з одного району Нижнє-Волзького краю. Вони палкі прихильники агроміста. Агромісто повинно охопити тридцять сіл району, які мають бути в нього переселені. А що говорять, запитала я, селяни цих сіл про агромісто? Виявляється, нічого не говорять, не знають. Цифрові викладки мало що скажуть їм, і прихильники агроміста до селянських мас з пропагандою не йдуть. А коли б дати модель агроміста, нового побуту в агромісті, показати нову організацію праці в ньому тощо, дати відчутне на дотик, говоряще, пропаганда стала б можливою.

Музейна пропаганда нових будов, нового планування нових їдалень, пралень, шкіл, клубів та ін. могла б мати велике значення. Вона могла б викликати цілий рух.

Я не буду торкатися ролі музеїв як місця навчання. Про це всі знають. Тут найменше дискусій. Тут нам, мабуть, більш за все потрібно вчитися у Заходу. Треба тільки, щоб музеї цього типу краще використовувались.

Само собою зрозуміло, музейну роботу не можна виврати із загального ланцюга шкільної і політико-освітньої роботи. Попередня навчальна проробка відповідних

матеріалів, вивчення відповідної літератури, лекції з проєкційним ліхтарем та кіноілюстраціями, екскурсії на фабрики, заводи, в колгоспи повинні робити дедалі ефективнішою музейну роботу. Вогонь масової критики повинен допомогти робити музейну справу дедалі більш співзвучною із завданнями класової боротьби і соцбудівництва, робити її самою ділянкою цієї боротьби і будівництва.

1930 р.

1931~1939

НА ДОПОМОГУ КУЛЬТБРИГАДАМ

(РОЗМОВА З БРИГАДАМИ, ПОСЛАНИМИ НАРКОМОСОМ РРФСР
НА ПОСІВНУ КАМПАНІЮ)

Мені захотілося поговорити з вами, коли розповіли мені, що молодь їде на посівну кампанію. Торік дуже багато виїздило бригад на місця. Цекос потім влаштовував бесіди з цими бригадами, і мені довелося бути присутній на одній такій бесіді. Я чекала, що всі зроблять дуже яскраві звіти про свою поїздку, але публіка виступала стримано. Я ніяк не могла визначити, чим це пояснюється, та потім з'ясувалось, що всі намітили собі дуже великі маршрути — об'їхати от стільки-то міст, сіл та ін., а вийшло те, що вони дуже мало бачили і мало зробили в розумінні результатів. Тому у багатьох і було почуття незадоволення. Мені потім довелося розпитувати колгоспників про бригади, і ті говорили: бригад приїздить страшенно багато. Але коли цінують бригаду? Коли вона що-небудь зробить. Потрібно, щоб бригада об'їхала хоча б небагато, але так, щоб видно було користь від її роботи, щоб не було так, що бригада приїхала для бесіди, прийшла, подивилась — її кругозір розширився і тільки. Це, певна річ, цікаво. Але ж ви їдете для того, щоб подати на місцях істотну допомогу. Треба, щоб кожен з вас намітив собі не дуже великий просторовий маршрут. Краще менше об'їхати, але зробити більше.

Вам доведеться працювати в галузі культурної роботи — адже ви студенти Московського пединституту. Я гадаю, що вам важливо буде не тільки робити доповіді, в яких говорити те-то і те-то, а конкретно показати, як робити.

Щодо бібліотеки. Тут важливо подивитись, як працюють бібліотеки, чи обросли вони в достатній мірі гуртками, чи є там книжки, які торкаються природознавства, посівної кампанії, всього того, що треба знати. Потрібно перевірити роботу бібліотек, подивитись, чи є у них виставка книг по посівній кампанії чи цієї виставки нема, а коли нема, може, допомогти їм зробити це з того, що там є. Щоправда, у них бідний матеріал, але до таких речей, як посівна кампанія, легше підібрати матеріал, тому що мало яка бібліотека не має агрономічного матеріалу. Виставку треба організувати, і треба навчити бібліотекаря, як це робити.

Якщо є хата-читальня, то із завідувачем хати-читальні потрібно опрацювати питання, причому треба вказати завідувачеві хати-читальні, щоб він ні на одну хвилину не виїздив так, щоб хата-читальня була зачинена на замок. Весь час одержуєш листи, що хата-читальня зачинена на замок. Питання полягає в тому, щоб був актив навколо завідувача хати-читальні, і треба перевірити, чи вміє завідувач хати-читальні це робити.

Якщо він збере навколо себе актив, то він може домовитись про те, хто замінятиме його під час його від'їзду. Треба, щоб ні на одну хвилину хата-читальня не була зачинена. Треба, щоб вона могла розгорнути велику роботу по читанню газети, яка має виняткове значення в тих місцях, де багато неписьменних. Потрібно організувати подомове читання. Колись т. Ленін особливу увагу звертав на організацію читання газет. Питання про читання газет має велике значення, тому що коли навіть і одержують газети, то це не означає, що читають їх. Потрібно навколо бібліотеки, навколо хати-читальні організувати таку роботу, виділити ряд читців, щоб вони ходили в ті місця, де найбільше збираються, в хати, де найбільше буває людей, і там би організовували читки.

Колись Володимир Ілліч — це було приблизно в 1919 р. — пропонував таку річ: скласти з газетних вирізок збірничок, який в обов'язковому порядку читали б на місцях. Цей збірничок повинен бути складений з белетристичних оповідань, цифрових матеріалів, з фактів тощо. Володимир Ілліч так зацікавився цією справою, що на квартирі влаштував збори письменників — Карпін-

ського та ін.— і говорив, як ці статті треба писати, як треба скласти такий збірник, який потрібно читати, забираючись у найглухіші місця. Він говорив, що коли народ не йтиме в хату-чигальню, то треба самому йти до нього, добиратись до самих низів.

На цю роботу вам потрібно звернути увагу. Звичайно, не кожен зуміє сам до ладу розповісти, але прочитати зуміє кожен. А тепер наші газети так заповнені різними матеріалами, які торкаються посівної кампанії, що організувати це читання, безперечно, можна. І ці читки вже проводяться, діти з ШКМ є читцями.

...Мені здається, на цей бік справи вам також слід звернути увагу. Звичайно, потрібно звертати увагу і на те, як ШКМ в усьому цьому бере участь.

Але особливо серйозно вам треба поговорити з сільрадою, тому що в кожній сільраді є культурно-побутова секція. І часто ці культурно-побутові секції Рад не знають, що вони, власне кажучи, мають робити. Одні вважають, що їм потрібно займатися тільки дошкільною справою, другі вважають, що їхня справа тільки хати-читальні, а треті — тільки школа. А що вони в цілому повинні допомагати всій культурній роботі, вони цього часто не знають. Крім того, вони інколи неясно уявляють собі практичні завдання, а органи народної освіти не завжди приходять у сільраду і не завжди сільрадам пояснюють, що треба говорити і що треба робити. А найголовніше — потрібно розворушити маси, в чому повинна брати участь і школа.

На VI Всесоюзному з'їзді Рад, наприкінці його, було влаштовано нараду жінок-делегаток. Це були надзвичайно цікаві збори, і я, грішним ділом, сиділа з олівцем у руці і записувала образні вислови з точки зору мови. Селянки не говорять шаблонно. Ми говоримо: буржуазія засипає піском очі робітникам, а селянка не скаже «піском», вона скаже «жорствою».

Це хороші були збори. Жінки говорили, що колгоспниці тепер стають у перші лави. Я гадаю, що в різних районах справа стоїть по-різному. Здається, дехто з вас поїде на Північний Кавказ. Я не знаю, чи на Північному Кавказі всі до кінця повернулися лицем до колгоспу. Ви перевірте і потім розкажіть, чи так це. Жінка говорила: «Лицем-то повернулись, а тільки так: ми йдемо передом,

але нас не видно і про нас не чути». Це дуже добре, що вони йдуть передом, але все-таки вони не навчилися показувати свою роботу. Жінка дуже скромна — робити робить, а про себе не говорить. Вам треба підучити її трошки, зробити так, щоб було видно її роботу, чути було б про неї.

Друге. Виступала селянка з Північного Кавказу. Вона говорила про важливість ясел. Та ось що вона розповіла: «Чоловік був проти того, щоб я брала участь у громадській роботі. Каже: «Будеш брати — розлучусь». «Я говорю, — розповідала делегатка, — розлучайся. Жінка тепер повинна ставити себе гордо». Це показує крок вперед селянки-колгоспниці, це крок вперед, коли вона говорить, що жінка повинна ставити себе гордо, і розшифровує це в тому розумінні, що вона повинна відстоювати те, в чому переконана. Була одна делегатка з Сибіру. Вона говорила відносно того, як треба розподіляти: «Не можна так, що в одного піджак лежить, а в іншого душа тремтить». Говорила вона надзвичайно палко і образно.

Тепер навіть і одноосібники розуміють вигоду колгоспу, але їх турбує те, що в колгоспі повинна бути нова організація праці, повинна бути інтенсивна праця, чого не було в домашньому господарстві, де можна було працювати спроквола. Торік діти так писали: «Чоловіки сплять, а хлопчачки сіють». Отже, підлітки швидше до цього пристосовуються, а чоловіки спочатку були розгублені.

Та очевидно, що у делегатки, яка виступала в цьому питанні, думка йшла по іншій лінії. Вона на цей бік менше звернула уваги, а переважно говорила про те, що в колгоспі треба уникнути злиднів. А як це зробити, вона до кінця не додумала.

Потім був цікавий виступ однієї селянки з Північного району, яка розповідала: «Ми створили колгосп. Над нами сміялися і говорили: «Ну й Горпини!» А коли ми просунули всю цю справу, то заговорили по-іншому».

І ось моє прохання до вас таке: придивіться до цих Горпин, як вони працюють, чи повернулися вони лицем до колгоспу, поговоріть з цими Горпинами, і якщо ви зумієте терпляче підійти до них і поставити деякі «провокаційні запитання», то розмова з ними у вас налагодиться.

Я кажу «провокаційні запитання», тому що коли просто запитуєш, наприклад, з антирелігійних питань, то виходить так, як це було під час моєї розмови з екскурсантами з Хакассії. Я запитую: як стоїть справа з релігією? Мені відповідають: «Добре — шаманів обклали податком, шамани здають свої бубни, і на 80% шаманство ліквідовано». Тоді я кажу: «Але інколи буває так, що шамани здають бубни, все виходить нібито добре, а старих пережитків ще багато». Один з членів цієї екскурсії говорить тоді: «Справді, буває. Ось, наприклад, якщо у нас коня помиють молоком, то він вважається священним, і якщо він іде селом, то всі йому до пояса вклоняться».

Це я кажу для того, щоб показати, що треба якимось прикладом викликати людей на висловлювання.

Хотіла б я вам порадити ще одну справу, та боюсь, що у вас часу не буде на це: дуже добре було б вести щоденники, запис того, що ви чули за день. Я вела такий щоденник у 1919 р., коли їздила на пароплаві «Красная звезда». Це давало дуже багато, але я боюсь, що цього вам зробити не вдасться, тому що ви, приїхавши на місце, потрапите в таку роботу, що у вас не залишиться для написання щоденника жодної секундочки. Якщо у вас будуть секундочки, це добре, а якщо їх у вас не знайдеться, то нічого не поробиш.

Мені говорять, що серед вас є художні бригади. З цього приводу я з задоволенням скажу кілька слів. Якщо їдуть художні бригади, то вони повинні якимось допомогою колгоспникам навчитися співати. Музика організовує. Треба навчити масового «дійства», як кажуть. Я не знаю, як художня бригада планує свою роботу, але я її роботу уявляю собі не тільки в формі постановки агітаційної п'єси. Це добре (коли п'єса хороша і коли її добре зуміють зіграти теперішніми прийомами — виходячи в натовп, розмовляючи з натовпом тощо). Коли я була в «Гіганті», на Північному Кавказі, і в «Хуторку», то мені селяни розповідали про те, як до них приїздили з Будинку Поленова художники і на вільному повітрі ставили інсценівки. Це так зацікавило селян, що приїздили дивитися з сусідніх сіл.

Отже, тут усе полягає у виборі п'єси, тому що треба вибрати таку п'єсу, щоб у ній не було ніяких особливих

утрировок, бо люди, незвичні до театральних видовищ, до всякого утрирування ставляться насторожено, вбачаючи в цьому фальш. Можливо, що вистави потрібно змінювати залежно від району і обирати п'єсу, орієнтовану на ту масу, перед якою доведеться грати. Певна річ, Західна область зовсім інша, ніж Північний Кавказ. Я з одним товаришем говорила про Північний Кавказ, і він заявив, що оскільки він добре знає колгоспи Північного Кавказу, то, отже, він добре знає і всі колгоспи. Я йому сказала, що це зовсім не так, тому що історія краю, повсякденне життя селян тощо в кожному краї склалися по-різному. І, можливо, та п'єса, яка є цінною, наприклад, у Західному краї, невідомо як пройде на Північному Кавказі, і навпаки.

Як ви гадаєте, чи вдасться вам залучити маси до музичної роботи,— це має величезне значення з точки зору організації активності мас, коли маса не тільки дивиться і слухає, а й сама бере участь у якійсь роботі, наприклад у музичній.

Я говорила про щоденник. Дуже цікаво мати звіт за кожен день, запис, зроблений під першим враженням того, що ти побачиш і почувеш. На це я хотіла звернути вашу увагу, а не з точки зору дисципліни — адже їдуть не малі діти. Вам потрібно взяти у вагон книжки про Урал. Бригада їде вся в певне місце.

Дуже добре зібратися на годинку після першого дня роботи і обмінятися думками. Це вам допомагатиме у вашій роботі. Я завжди згадую про такі збори на «Красной звезде». Це було вже давно. Ми йшли по слідах білих, і кожен працював у своїй галузі. Я працювала по лінії освіти, був товариш по Наркомздоров'ю і по різних інших галузях роботи. І кожен у галузі своєї роботи проводив той чи інший захід, ми ввечері збиралися і обговорювали те, що кожен з нас робив, обмінювалися досвідом, а потім планували дальшу роботу.

Як ви поїдете — бригадами чи поодиночі? Мабуть, у вас у бригаді буде поділ праці: одні візьмуть собі дошкільнят, інші — хати-читальні і т. д. І, звичайно, дуже важливо, щоб не вийшло просто перебалакування, а щоб кожен з вас виробив план роботи і за цим планом обмінювалися б враженнями, запитували б про те, що особливо цікавить, тощо. Тоді ви на кінець перебування в

місці відрядження працюватимете краще, ніж на початку. Колективний обмін думками в гарячці роботи матиме велике значення.

Тепер, товариші, вам ясно, про що я хотіла говорити з вами, і ви можете дати яку хочете «шапку» моему виступові.

Мені нагадують, що я хотіла торкнутися питання, яке не має прямого відношення до посівної кампанії, але яке потрібно з нею пов'язати: це як пов'язати з посівною кампанією святкування 1 Травня? Можна це святкування пов'язати, розповівши про теперішнє становище, чому потрібно особливо напружено працювати, як кожен наш промах в оточенні капіталістичних держав іде на радість буржуазії, як кожне наше досягнення йде на радість робітничому класові тощо. Це все можна пов'язати з посівною кампанією. Та мені хотілося б докладніше спинитися на такому питанні: як звичайно святкують у школах 1 Травня? Торік мені довелося переглядати підручники для шкіл 1 ступеня. І мені впало в око, що в цілому ряді підручників 1 Травня трактується тільки як весняне свято. Багато-багато, якщо додадуть «Пролетарі всіх країн, єднайтеся!», скажуть про братерство народів. Дуже часто умудряються жодного слова не сказати про боротьбу робітників. А часто говорять тільки про те, що була демонстрація, хто був вожатий, якими вулицями ходили тощо. Виходить так, як за старих часів говорили: «Жоміні та Жоміні, а про горілку ні півслова»¹. Так і тут — такого дня, коли робітники не просто об'єднуються, а об'єднуються для боротьби, це питання зовсім стерто. Мені здається, вам треба подивитися, як збираються проводити в школі 1 Травня. В усіх країнах точиться напружена класова боротьба, святкування 1 Травня буде зв'язане з цілим рядом сутичок, та атмосфера, яка існує тепер у капіталістичних країнах, приведе до того, що 1 Травня буде бойовим Першотравнем, і тому потрібно, щоб школярі в день 1 Травня дістали уявлення про те, що робиться в капіталістичних країнах.

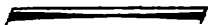
А коли художня бригада підучить дітей співати пісень про 1 Травня, то це буде вода на той самий млин. Треба

¹ З вірша Д. Давидова «Пісня старого гусара». Цей вислів у ХІХ ст. часто вживався в значенні: «не бачити життя, яким воно є».---
Ред.

розучити до 1 Травня спеціальні бойові пісні. Старі першотравневі пісні тепер потрібно значно змінити, пристосувати до моменту. Вивчення цих бойових пісень має входити до проекту. Цей проект потрібно продумати так, щоб він вийшов більш «апетитним». Я чула, що масовий сектор збирається видати листа з цього приводу і буде стаття в «ЗКП». Так що вам підмога буде. Пов'язати це потрібно буде з сівбою, показавши всю нашу обстановку, в якій ми працюємо, показавши те, що ми стоїмо наче під склом, що кожен наш успіх є допомога пролетаріатові інших країн і кожен наш промах — допомога буржуазії.

А тепер, товариші, дозвольте побажати вам всякого успіху у вашій роботі. Бажаю, щоб результати поїздки були якомога кращі.

1931 р.

ОГЛЯД БІБЛІОТЕК

Огляд бібліотек — справа дуже важлива. Без книги, без бібліотеки, тобто громадського користування книгою, культури країни не піднімеш на той ступінь, якого вимагає сучасна техніка, соціалістичний уклад. Масам потрібні знання, вміння вчитися, як птахові потрібні крила для польоту, а тим часом постановка у нас бібліотечної справи стоїть вкрай погано, належної уваги на цю справу не звертається.

Чого нам не вистачає? Насамперед розуміння важливості цієї справи. І ось *перше*, на що потрібно звернути увагу при огляді,— це на перевірку того, як парторганізація, комсомол, Рада, профспілки, школи, господарські організації ставляться до бібліотечної справи. Це найважливіше. Буде розуміння важливості цієї справи — буде міцна бібліотечна мережа. Потрібна агітація за бібліотечну справу. І тому кожна бібліотека, хоч би якою малою вона була, повинна вміти рекламувати себе. Вона повинна бути відкрита в години, зручні для читачів; вона повинна робити так, щоб бібліотечна книжка буквально лізла кожному громадянину, кожній громадянці, кожній дитині і підліткові в руки. В червоних куртках колгоспу, радгоспу, заводу, в школі завжди повинні бути опорні пункти бібліотек. Піонери, школярі повинні стати книгоношами, треба, щоб жодна квартира не залишилась не обслуженою бібліотекою. Густою мережею книгонош повинна вкритися вся країна. Треба, щоб у нашій Радян-

ській країні, країні, яка ліквідує неписьменність, на кінець п'ятирічки не лишалося б жодної людини, не обслуженої бібліотечною книжкою. Потрібно організувати постійні читки кращих книг, щоб школа налягла на цей бік справи. Читки, важливість яких так підкреслював завжди Ленін, необхідно організувати всюди і скрізь.

І ось *друге*, на що повинен бути спрямований огляд,— це на перевірку того, який обсяг має робота бібліотеки по обслуговуванню маси жителів бібліотечною книгою, доставкою її додому, організацією читок. Це пов'язано з перевіркою того, яка чисельність активу, що згуртувався навколо бібліотеки і допомагає їй роботі. І насамперед потрібно виявити, наскільки обслужені діти, підлітки, робітники і робітниці, бідняцькі і середняцькі верстви села. Книга потрібна геть усім, але в першу чергу повинні бути обслужені книгою ті, кому вона найпотрібніша. Наскільки широко обслуговує бібліотека населення, виявити це — друге завдання бібліотечного огляду.

Третє, що потрібно простежити,— це чи достатня кількість бібліотечних пунктів і чи там вони створені, де треба. Щоб ходити за книгою за п'ять кілометрів, для цього потрібна величезна енергія. Од відділів народної освіти, од культпунктів, од міськрад потрібно вимагати, щоб бібліотечні мережі були якомога більш розгалужені, щоб вони були якомога зручніше для населення організовані.

Четверте. Потрібно з'ясувати, як постачаються бібліотеки. Чи в достатній мірі комплектовано, чи добре щодо якості, чи своєчасно. Від чого це залежить? Від кількості коштів, що затрачаються, від правильності і налагодженості постачання, від правильності обміну між бібліотеками. Всі ці сторони потрібно виявити. Центральне питання — це налагодженість постачання. Потрібно, щоб Огіз видавав у достатній кількості необхідну літературу, а не всякий мотлох, щоб найбільш потрібна література механічно, швидко постачалась усім бібліотекам, без будь-якого зволікання. Це головне. Велику роль відіграє обмін книгами між бібліотеками, здійснити який намічає єдина бібліотечна мережа. На ці питання потрібно звернути увагу при огляді.

П'яте. Важливим є в бібліотеці добір книг, тому що коли бібліотека може дати велику користь, то вона може завдати і великої шкоди. Важливою є загальна фізіономія бібліотеки, а не те, чи попадеться через недогляд на тисячу книг п'ять непридатних. Було чимало чисток бібліотек. Релігійні, чорносотенні, порнографічні книги давно вилучено. Та важливо, щоб у бібліотеці були потрібні для робітників і робітниць, колгоспників, бідноти, молоді, комсомолу книги. Треба, щоб книги були хороші, цікаві, враховували потреби даного району і сучасного моменту, щоб потрібні книги надходили своєчасно. Американський бібліотечний лозунг: «Треба давати ту книгу, яку треба, тоді, коли треба, тому, кому треба».

Тепер особливе значення має постачання бібліотекам різних підручників. Це одне з найважливіших завдань. Багато чого нині маси вбирають, як кажуть, з повітря, слухають радіо, доповіді на зборах та ін., але не вистачає систематизації набутих знань. Цю систематизацію дають підручники.

Надзвичайно важливим є відділ техніки. Коли вся країна тепер бореться за оволодіння технікою, бібліотека не може лишатися осторонь цього руху. Вона повинна ближче бути зв'язаною із заводом, колгоспом, радгоспом. Не тільки територіально бути зв'язаною з ними, а ближче примкнути до всього життя їхнього, до їхньої роботи. Тоді бібліотека, червоні кутки, пересувки наблизяться до маси і навчатися давати робітникам і колгоспникам те, що їм потрібне.

Під цим кутом зору треба перевірити якісний склад бібліотек. У доборі книг не можна винити тільки бібліотекаря. Тут винна часто та книжкова спадщина, яку він дістав, неналагодженість постачання, відсутність консультації бібліотекарів.

Шосте. Потрібно перевірити, наскільки та чи інша бібліотека вміє обслужити читача відповідних верств: відкрити доступ до полиць, скласти відповідні рекомендаційні каталоги, списки, рецензії, інструктувати читача, нічого йому не нав'язуючи, але допомагаючи йому. Важливо знати, чи проводяться літературні вечори, чи створюються при бібліотеках різні читацькі гуртки, яка допомога їм подається.

Проведений під таким кутом зору огляд дасть картину того, в чому головні болючі місця нашої бібліотечної справи, на що треба особливо налягти, щоб піднести всю справу на належну висоту.

Проведений так огляд допоможе бібліотекарям краще зрозуміти завдання, що стоять перед сучасною бібліотекою, допоможе краще налагодити свою роботу, відчутти велику відповідальність за роботу, яка проводиться, розбудить прагнення підвищити свою кваліфікацію.

1931 р.

«ПЕРЕТВОРИТИ ЗНАННЯ, НАУКУ
В СКЛАДОВИЙ ЕЛЕМЕНТ ПОБУТУ» —
ТАКИЙ ЗАПОВІТ ЛЕНІНА

Кожен знає, що говорив Ленін про ліквідацію неписьменності, кожен знає його слова, що «в країні неписьменній побудувати комуністичне суспільство не можна»¹. Він говорив, що справа зрушиться з мертвої точки тільки тоді, коли маси самі візьмуться за цю справу. І ми бачили, як правий був Володимир Ілліч. Культпохід, в основі якого лежить якраз залучення самих мас до справи лікнепу, надав справі небувалого розмаху. Коли раніше за рік навчалось приблизно близько 1 мільйона неписьменних, у 1929 р. вже навчалось 5 мільйонів, у 1930 р. — також 5 мільйонів, а в 1931 р. мало бути навчено 17 мільйонів. До п'ятнадцятої річниці Жовтня РРФСР повинна стати письменною. Місяці, що лишилися, повинні бути місяцями напруженої роботи. Вимітати неписьменність доводиться вже з найглухіших щілин, це найважче завдання, але виконання його — справа честі.

Та інша справа: мало однієї письменності, письменність лише шлях до знання, до опанування науки, а треба, «щоб наука дійсно входила в плоть і кров, перетворювалась у складовий елемент побуту цілком і по-справжньому»².

Перетворити знання в складовий елемент побуту можливо лише за умови, коли маси поголовно користуватимуться книжкою, коли книга буде для них доступ-

¹ В. І. Ленін, Твори, т. 31, стор. 260.

² В. І. Ленін, Твори, т. 33, стор. 431

ною, коли читання стане елементом побуту цілком і посправжньому. А коли так, то абсолютно виняткового значення набуває *бібліотечна справа*. Про роль бібліотечної справи Ленін писав ще в 1913 р. у статті «Що можна зробити для народної освіти», надісланій у «Рабочую правду». В цій статті він приковував увагу робітників-читачів «Правды» до постановки бібліотечної справи, вказував на необхідність використати американський досвід. Книгу — масам, бібліотека — шлях до здійснення цього лозунга.

В жовтні 1917 р. влада перейшла до рук Рад.

Голова Ради Народних Комісарів — Ленін — невтомно став працювати над тим, щоб налагодити якомога швидше і краще просування книг у масу, насамперед за допомогою правильної організації бібліотечної справи.

17 липня 1918 р. за підписом Леніна видається декрет Ради Народних Комісарів «Про охорону бібліотек та книгосховищ», де на бібліотечний відділ Наркомосу покладається «дальше призначення цих бібліотек, розподіл їх, надання їх у користування населення, поповнення їх, так само як і створення нових бібліотек...

Усі установи і організації, за якими лічаться або в розпорядженні яких є які б то не було бібліотеки, зобов'язані не пізніше 15 серпня цього року довести про це до відома Відділу бібліотек Народного Комісаріату освіти; невиконання цього правила розглядається як порушення революційного правопорядку і веде за собою судову відповідальність»¹.

28 листопада 1918 р. Раднарком видає декрет «Про порядок ревізії бібліотек, книжкових складів і книг взагалі».

14 січня 1919 р. Рада Народних Комісарів робить зауваження Наркомосові за недостатність його піклування про правильну постановку бібліотечної справи, доручає Наркомосові вжити найенергійніших заходів для централізації бібліотечної справи Росії і для запровадження швейцарсько-американської системи.

30 січня 1919 р. Рада Народних Комісарів нагадує Наркомосові декрети від 17 липня 1918 р. і 14 січня

¹ Див.: «Директивы ВКП(б) и постановления Советского правительства о народном образовании». Збірник документів за 1917—1947 рр., вип. 2-й, М.—Л., Вид-во АПН, 1947, стор. 134—135.— *Ред*

1919 р. і вимагає щомісячних звітів про дійсне розширення числа бібліотек і читалень та про зростання поширення книг серед населення.

У лютому 1919 р. Ленін дає вказівки бібліотечному відділові, як проводити соцзмагання щодо бібліотечної справи¹.

У травні 1919 р., виступаючи на I Всеросійському з'їзді з позашкільної освіти, Ленін говорить про значення бібліотечної справи для піднесення культурного рівня мас, підкреслює політичну сторону цієї справи, говорить про необхідність плановості в цій справі, про необхідність раціоналізації її.

У 1920 р. він дає вказівки, як скласти декрет про централізацію бібліотечної справи, виправляє проект декрету, складений Крупською.

У лютому 1921 р. проводить сам велику роботу по з'ясуванню стану бібліотечної справи, багато разів розмовляє з працівниками Наркомосу, з т. Аванесовим з РСІ, викликає т. Малкіна з Центродруку, Модестова з бібліотечної секції Мвно, читає статті з бібліотечної справи, в результаті цього половина статті «Про роботу Наркомосу» присвячена бібліотечній справі. В цій статті Ілліч пише, що коли створити мережу бібліотек, які правильно обслуговували б усю країну, «тоді народ в сто раз сильніше, швидше, успішніше потягнеться до грамоти, до світла, до знання. Тоді справа освіти піде вперед семимильними кроками»².

У цій статті Володимир Ілліч вимагає, щоб протягом одного року «дати народові, по 2 екземпляри на кожну з 50 000 бібліотек і читалень, всі необхідні підручники і всіх необхідних класиків всесвітньої літератури, сучасної науки, сучасної техніки»³.

У листі до Літкенса від 17 травня 1921 р. Ілліч пише: «...треба, щоб Ви (і ми) з абсолютною точністю знали, кого посадити (і з Центродруку, і з бібліотечної мережі; обов'язково з обох установ), якщо через 1 місяць (2 тижні? 6 тижнів?) після виходу кожної радянської книги її нема в кожній бібліотеці»⁴.

¹ Див. В. І. Ленін, Твори, т. 28, стор. 415—416.— Ред.

² В. І. Ленін, Твори, т. 32, стор. 105.

³ Там же, стор. 106.

⁴ Ленинский сборник XX, стор. 312.

16 листопада 1921 р. у циркулярі ЦК РКП(б) ¹ говориться про неприпустимість для Комуністичної партії запровадження платності за користування бібліотеками.

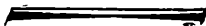
Десять років минуло відтоді, як Ілліч не зміг більше піклуватися про бібліотечну справу.

Тепер добробут країни, її господарська міць, культурність населення зросли в багато разів. Число читачів зростає, книги, що видаються, негайно розкуповуються. Змінився характер попиту на книгу: надзвичайно підвищився попит на політичну книгу, на технічну і навчальну. Були спроби створити єдину бібліотечну мережу в районах, але досвід показав, що таку мережу можна створити лише на базі широко розгорнутого бібліотечного походу. Попереду ще велика робота.

Заповіти Леніна в галузі бібліотечної справи потрібно в життя провести з тією ж наполегливістю, з якою проводимо справу лікнепу.

1932 р.

¹ Циркуляр ЦК РКП(б) «Про політико-освітню роботу». Див.: «Директиви ВКП(б) и постановления Советского правительства о народном образовании». Збірник документів за 1917—1947 рр., вип. 2-й, М.—Л., Вид-во АПН, 1947, стор. 153—156.— *Ред.*

РОБОТА ЛЕНІНА В БІБЛІОТЕКАХ

Ленін проводив дуже багато часу в бібліотеках. Коли він жив у Самарі, він брав дуже багато книг з бібліотеки. Коли приїхав до Пітера, цілі дні просиджував у Публічній бібліотеці, він брав книжки і з бібліотеки Вільного економічного товариства і з ряду інших. Навіть коли він сидів у в'язниці, сестра носила йому книги з бібліотеки. Він робив виписки з цих книг. У III томі нового (третього.—*Ред.*) видання Творів Леніна встановлено, що для того, щоб написати свою книжку «Розвиток капіталізму в Росії», йому довелося користуватися 583 книгами. В «Розвитку капіталізму в Росії» є посилання на ці книги. Чи міг Ленін купити собі всі ці книги? Багато які з них не надходили навіть у продаж, наприклад особливо цінні для Леніна земські статистичні збірники. Та, крім того, Ленін жив тоді як студент, у невеликій кімнатці, витрачав на себе копійки. Не було в нього можливості потратити стільки грошей — не менше тисячі,— щоб купити ці книги, не було часу бігати по книжкових крамницях розшукувати ці книги, не лишилося б часу на читання, без книжкових бібліотечних каталогів він навіть не знав би про існування багатьох з цих книг. І, нарешті, ніде йому було тримати ці книги. Прочитавши ці книги, він не тільки зміг написати таку велику і важливу книгу, як «Розвиток капіталізму в Росії», а водночас дуже добре вивчив тодішнє життя робітників і селян. А без цього не міг би з нього вийти той Ленін, якого ми всі знаємо. Книгу «Розвиток капіталізму в Росії» було видано в 1899 р.

Потрапивши за кордон, Володимир Ілліч ще більше став користуватися бібліотеками. Він знав іноземні мови і прочитав на них безліч книг. Він ніколи не зміг би купити їх, тому що в еміграції доводилось розраховувати кожную копійку, економити гроші на трамвай, на їду та ін. А не читаючи книг, не читаючи іноземних газет і журналів, Ілліч не міг би провадити тієї роботи, яку він провадив, не було б у нього тих знань, якими він був так добре озброєний.

Коли подивитися його «Листи до рідних», видно, якого значення надавав він бібліотекам.

У 1895 р. їде він вперше за кордон; дуже багато нових вражень, живе кілька тижнів у Берліні, стежить за робітничим життям і водночас працює у берлінській «Імператорській бібліотеці». Потрапив у 1896 р. до в'язниці і через три тижні вже організовує користування бібліотечними книгами. Він користується не тільки книгами тюремної бібліотеки, він турбується про те, щоб, сидючи у в'язниці, користуватись бібліотеками з волі. Через три тижні після арешту Володимир Ілліч писав на волю:

«Літературні заняття ув'язненим дозволяються: я навмисне спитав про це у прокурора, хоч знав і раніше (вони дозволяються навіть ув'язненим у тюрмі). Він же підтвердив мені, що книжки пропускають без обмеження. Далі, книжки дозволяється повертати назад,— отже, можна користуватись бібліотеками. З цього боку, значить, справи стоять добре.

Значно серйозніші інші перешкоди — по доставанню книжок. Книжок треба багато,— я далі додаю список тих, які намічаються у мене вже зараз,— так що доставання їх вимагатиме чимало клопоту. Не знаю навіть, чи вдасться дістати все. Можна напевно розраховувати на бібліотеку Вільно-економічного товариства (у мене вже звідти взято книжки і залишено 16 крб. застави), яка видає книжки під заставу додому на строк 2 місяці, але вона дуже неповна. От коли б скористуватися (через якогось-небудь письменника або професора) бібліотекою університетською і вченого комітету Міністерства фінансів,— тоді питання про доставання книжок можна б вважати розв'язаним...

Останнє, і найважче — доставка книжок. Це вже не те, що принести дві-три книжки: треба періодично, про-

тягом довгого часу, збирати їх з бібліотек, приносити (я думаю, що цілком досить було б одного разу на 2 тижні, а, може, навіть на місяць,— коли б доставати більше книжок разом) і відносити. Це вже я навіть не знаю, як би можна улаштувати. Хіба ось як: знайти якогось-небудь швейцара або двірника, або посылного, або хлопчика, якому я міг би платити, і він ходив би за книжками. Обмін книжок — і за умовами роботи, і за умовами видачі з бібліотек — вимагатиме, звичайно, правильності і акуратності, так що все це треба налагодити.

«Скоро мова мовиться...». Я добре відчуваю, що справу цю не так-то легко здійснити і що «план» мій може стати химерою»¹.

Одержання книг з бібліотек і доставку їх у в'язницю Володимирові Іллічеві взяла на себе Анна Іллінічна.

По дорозі до місця заслання Ленін прожив з 4 березня по 30 квітня 1897 р. у Краснопоярську. В цей час він ходив до бібліотеки якогось Юдіна. Ось що пише Ленін 10 березня з Красноярська:

«Вчора попав-таки в тутешню знамениту бібліотеку Юдіна, який привітно мене зустрів і показував свої книгосховища. Він дозволив мені і працювати в ній, і я думаю, що це мені вдасться. (Перешкоди тут дві: по-1-е, його бібліотека за містом, але відстань невелика, всього версти дві, так що це приємна прогулянка. По-2-е, бібліотека ще остаточно не впорядкована, так що я можу надто обтяжити господаря, часто запитуючи книжки.) Подивимось, як це вийде на ділі. Думаю, що і друга перешкода буде усунута. Ознайомився я з його бібліотекою далеко не цілком, але це в усякому разі дуже цікаве зібрання книжок. Є, напр., повні комплекти журналів (найголовніших) з кінця 18 століття до теперішнього часу. Сподіваюсь, що вдасться скористатися ними для довідок, таких потрібних для моєї роботи»².

Про ту саму бібліотеку пише він і в листі від 15 березня:

«В бібліотеку ходжу щодня, і оскільки від околиці міста до неї 2 версти, то мені доводиться ходити верст

¹ В. І. Ленін, Твори, т. 37, стор. 19.

² Там же, стор. 29.

5 — коло години. Прогулянкою такою я дуже задоволений і гуляю з насолодою, хоч прогулянка мене частенько зовсім усьпляє. В бібліотеці виявилось значно менше книжок з мого предмета, ніж можна було думати, судячи з її загальної величини, але все-таки є дещо для мене корисне, і я дуже радий, що можу провести тут час не зовсім даремно. Відвідаю і міську бібліотеку: в ній можна переглядати журнали й газети; приходять вони сюди на 11-й день, і я все ще не можу звикнути до таких пізніх «новин»¹.

Потрапивши в заслання, в с. Шушенське, куди листи і газети приходять тільки на тринадцятий день, Ленін і в цьому далекому кутку Сибіру прагнув налагодити користування московськими бібліотеками.

25 травня 1897 р. він пише з Шушенського в Москву сестрі Анні Іллінічні Єлізаровій:

«Я все роздумую відносно користування московською бібліотекою: чи вийшло що-небудь у вас з цим, тобто чи знайшли доступ в яку-небудь громадську бібліотеку? Справа в тому, що коли б можна було брати на строк у 2 місяці (як в СПб., в бібліотеці Вільного економічного товариства), то пересилка *бандероллю* коштувала б не так дорого (16 коп. за фунт) можна послати 4 фунти=64 коп.); 7 коп. за заказ) і, певно, було б більше користі для мене витратити гроші на пересилку і мати багато книжок, ніж витратити значно більше грошей на *купівлю* небагатьох книжок. Мені здається, що це було б значно зручніше для мене; питання тільки в тому, чи можна одержувати книжки на такий строк (під заставу, звичайно) з якої-небудь хорошої бібліотеки: університетської (я думаю, Миті легко було б улаштувати це або через якого-небудь студента-юриста, або прямо піти до професора політичної економії і сказати, що він бажає працювати по цій спеціальності і брати книжки з фундаментальної бібліотеки. Тільки тепер доведеться вже відкласти до осені) або бібліотеки Московського юридичного товариства (треба навести там довідки, взяти каталог бібліотеки, узнати умови прийому нових членів і т. д.) або ще якої-небудь. Мабуть, у Москві є все-таки кілька хороших бібліотек. Можна навіть довідатися і

¹ В. І. Ленін, Твори, т. 37, стор. 30—31.

відносно приватних. Якщо хто-небудь з вас залишився ще в Москві, то, будь ласка, дізнайтеся про все це.

Коли поїдеш за кордон, то повідом, і я тобі докладно напишу відносно книжок звідти. Посилай мені якнайбільше всяких каталогів від букіністів і т. п. (бібліотек, книгарень). Твій *В. У.*»¹

У листі від 19 липня 1897 р. до матері і Марії Іллінічни Володимир Ілліч, відповідаючи на пропозицію Марії Іллінічни робити для нього виписки, пише: «Виписки, не знаю вже, чи потрібні будуть. Я сподіваюсь зв'язатися на осінь з якою-небудь московською або с.-петербурзькою бібліотекою»².

Взимку 1897 р. Ілліч пише листа рідним, з якого видно, що дещо вдалося зробити, але Ілліч шукає дальших можливостей:

«Маняші

Одержав твою листівку від 2.XII і 2 книги Семенова. Мерсі за них. Їх відішлю незабаром, не пізніше як через тиждень, назад (в середу, 24-го, я боюсь, що поштар не поїде у нас зовсім).

Виявилось, що саме в перших двох томах нічого цікавого. Звичайно, такі історії неминучі при виписуванні книжок незнайомих,— і я наперед був готовий до цього.

Сподіваюсь, що хоч штрафу не заплатимо: перепишуть ще на місяць.

Не зрозумів твоєї фрази: «Щоб проникнути в юридичну бібліотеку,— я питала у Каблукова,— треба бути юристом і подати рекомендацію 2-х членів юридичного товариства»? Тільки? А *членом* товариства самому бути не треба? Я постараюсь через Пітер дістати собі рекомендацію.

Що в члени товариства може увійти і не-юрист, це безперечно. Тисну руку. *В. У.*»³

Скільки-небудь широкого користування бібліотеками, однак, у Шушенському налагодити не вдалося і через труднощі поштового характеру.

У вересні 1898 р. Володимир Ілліч дістав дозвіл поїхати до Красноярська лікувати зуби. Він надзвичайно

¹ В. І. Ленін, Твори, т. 37, стор. 48—49

² Там же, стор. 56.

³ Там же, т. 37, стор. 70—71.

радий був поїздки, але й під час цієї поїздки збирався робити виписки в Красноярській бібліотеці.

Повернувшись із заслання, Ленін оселився в Пскові. В листі від 15 березня 1900 р. він пише матері: «...часто відвідую бібліотеку і гуляю»¹.

В еміграції Ленін працював дуже багато в бібліотеках, але це досить слабо відбилося в листах до рідних.

Коли ми жили в Лондоні в 1902—1903 рр., Володимир Ілліч половину часу проводив у Британському музеї, де є найбагатша в світі бібліотека з чудово налагодженою технікою обслуговування. Користувався Ілліч також дуже широко лондонськими читальнями, як це видно з його листа до матері від 9 листопада 1902 р.²

У Лондоні багато читальень — одна кімната, куди заходять просто з вулиці, в них нема навіть ніякого сидіння, а лише стойки для читання і прикріплені до палиць газети; той, хто заходить, бере газету, прикріплену до палиці, і, прочитавши, вішає її на місце. Такі читальні дуже зручні і в них буває багато відвідувачів протягом цілого дня.

Під час другої еміграції, коли розгорілися дискусії з філософських питань і Володимир Ілліч засів за написання книжки «Матеріалізм і емпіріокритицизм», у травні 1908 р. він поїхав з Женеви до Лондона, де пробув більше як місяць спеціально для роботи в Британському музеї.

У Женеві, куди ми приїхали в 1903 р., Ілліч цілі дні проводив у бібліотеці «Товариство читання» (Société de Lecture), де була велика бібліотека і дуже добрі умови для роботи, одержувалась безліч газет та журналів французькою, німецькою й англійською мовами. В цій бібліотеці було дуже зручно працювати. Члени товариства — здебільшого старики-професори — рідко відвідували цю бібліотеку; в розпорядженні Ілліча був цілий кабінет, де він міг писати, ходити з кутка в куток, обдумувати статті, брати з полиць будь-яку книгу. Широко користувався Ілліч у Женеві і багатою російською бібліотекою імені Кукліна, якою завідував т. Карпінський. Живучи в інших містах, він потім випишував з цієї бібліотеки книги.

¹ В. Ленін, Твори, т. 37, стор. 213.

² Див.: В. І. Ленін, Твори, т. 37, стор. 271.— *Ред.*

У Парижі Ілліч користувався переважно Національною бібліотекою (Bibliothèque nationale).

У грудні 1909 р. я писала матері Ілліча про його роботу в бібліотеці: «От уже другий тиждень встає о 8 год. ранку і їздить в бібліотеку, звідки приїжджає о 2 годині. Перші дні важко було так рано вставати, зате тепер він дуже задоволений і спать лягати почав рано»¹.

Крім Національної бібліотеки, Ілліч обійшов і ряд інших бібліотек у Парижі, але вони мало задовольнили його. В Національній бібліотеці не було каталогів за пізніші роки, крім того, була велика бюрократична морочка з видачею книг. Взагалі у Франції бібліотечна справа була поставлена архібюрократично. Міські районні бібліотеки складались майже з однієї белетристики, та й то, щоб дістати право користуватися ними, потрібно було принести посвідку від домохазяїна, який повинен був брати на себе відповідальність за акуратне повернення книг пожилцем. Нам домохазяїн довго не видавав такої посвідки в зв'язку з бідністю нашої обстановки. З того, наскільки налагоджена бібліотечна справа, судив Ілліч про рівень культури; стан бібліотечної справи був для нього показником загальної культурності.

Ось що писав він 22 квітня 1914 р. з Кракова: «...працювати в Парижі незручно, Bibliothèque nationale налагоджена погано,— не раз ми згадували Женеву, де працювалося краще, зручна бібліотека, менш нервово й безтолкове життя. З усіх місць моїх мандрів я б вибрав Лондон або Женеву, коли б обидва не були так далеко. Женева особливо хороша своєю культурністю і надзвичайним вигодами життя. А тут, ясна річ, про культуру вже годі й говорити — майже як Росія,— бібліотека погана і архінезручна, але мені майже й не доводиться в ній бувати...»²

Коли ми приїхали з Кракова до Берна, Ілліч писав Марії Іллінічній від 22 грудня 1914 р.: «Хороші тут бібліотеки, і я влаштувався непогано щодо користування книжками. Приємно навіть почитати — після періоду щоденної газетної роботи. Надя має тут ще педагогічну бібліотеку і пише педагогічну працю»³.

¹ В. І. Ленін, Твори, т. 37, стор. 510.

² Там же, стор. 431—432.

³ Там же, стор. 434.

20 лютого 1916 р. Володимир Ілліч пише Марії Іллінічній: «Ми з Надею дуже задоволені Цюріхом; тут хороші бібліотеки...»¹, а 12 березня 1916 р. пише матері: «Ми живемо тепер в Цюріху. Приїхали попрацювати в тутешніх бібліотеках. Озеро тут дуже нам подобається, а бібліотеки багато кращі від бернських, так що пробуємо ще, мабуть, довше, ніж хотіли»².

І потім знову 22 жовтня в листі до Марії Іллінічній повторює: «...в Цюріху бібліотеки кращі і працювати зручніше»³.

В Швейцарії бібліотечна справа поставлена чудово. Особливо добре налагоджено обмін книг між бібліотеками. Наукові бібліотеки німецької Швейцарії зв'язані з бібліотеками Німеччини і навіть під час війни Володимиру Іллічу вдавалося одержувати через бібліотеку потрібні йому книги з Німеччини.

Друге — це прекрасне обслуговування читачів, відсутність будь-якого бюрократизму, дуже добре складені каталоги, відкриті полиці, винятково уважне ставлення до читача.

Влітку 1915 р. ми жили в горах, біля підніжжя Ротхорну, в дуже глухому селі, і одержували там з бібліотек книжки, що пересилалися безплатно поштою. Книжки присилалися в складаній папці, до якої прикріплювався білет з написом: на одному боці було написано адресу того, кому надсилається книга, на іншому — адресу бібліотеки. Повертаючи книгу, потрібно було лише перевернути білет з написом і віднести на пошту.

Володимир Ілліч всіляко вихваляв швейцарську культуру і мріяв про те, як налагоджено буде після революції бібліотечну справу в Росії.

1932 р.

¹ В. І. Ленін, Твори, т. 37, стор. 439.

² Там же, стор. 440.

³ Там же, стор. 443.

СУЧАСНИЙ СТАН СПРАВИ НА БІБЛІОТЕЧНОМУ ФРОНТІ

(ЛЮТИЙ 1932 р.)

Тепер бібліотечна справа набуває винятково особливої гостроти, тому що країна стала письменною, а книг нема — «ложки є, а сьорбати нічого». Коли ми візьмемо дані Держплану за 1929—1930 рр., то в наших бібліотеках є 54 мільйони книг. На перший погляд здається не дуже погано — 54 мільйони книг. Потім, коли ми візьмемо дані по місту, то в нас на одну людину припадає 0,7 книги. Це дорівнює тому, що є в ПАСШ. Можна було б сказати: ось це чудово. Але коли ми подивимося на ті книги, які в нас є, то треба сказати, що *нових книг мало*.

З цієї величезної кількості книг, які видано Огізом за роки його існування в кількості 3 з лишком мільярди, тільки 2% потрапили до наших бібліотек — мізерна частина. Крім того, книги морально старіють. Часто вийде книга, а через рік, навіть через кілька місяців цю книгу вже не можна пускати в оборот.

Далі абсолютно необхідно, щоб книги своєчасно прибували на місця. Коли ми подивимося з цієї точки зору на наше книжкове багатство, то ми побачимо, що тут справа в нас стоїть зовсім трагічно. Нові книги ми не просуваємо в низи, сільські і навіть робітничі низи користуються старими книгами. У нас звичайно так буває, що кожна бригада, яка відвідує бібліотеку, вважає, що треба вичистити її. Кожна бригада вважає, що має право чистити бібліотеку. *Тепер перед нами стоїть завдання просунути нові книги*. Той шлях, яким іде тепер книга з

Держвидаву, нікуди не годиться. Бібліотеки повинні закуповувати книги, але коли вони збираються це робити, то книг уже на ринку немає. Ми весь час спостерігаємо в Наркомосі таку картину: приїжджають з місць люди з грошима, бігають, висолопивши язик, по всіх книжкових магазинах і організаціях, щоб закупити книги, і, оскільки закупити нічого, тратять гроші на закупівлю старої літератури, яка зовсім непотрібна.

Недостача потрібних книг — це найголовніший недолік у бібліотечній роботі. У нас такий порядок: книги йдуть через Книгоцентр, який розподіляє літературу; література потрапляє в розподільник, потім у колектор Наркомосу, потім з нашого колектора література потрапляє в наш розподільник; і коли вона потрапляє на місце, то література до весняної посівної кампанії часто приходить після осінньої посівної кампанії.

Треба зовсім змінити шлях просування книги. Треба так організувати наші бібліотеки, щоб вони обслуговували низові маси. Можна було б у самому процесі виготовлення книг з допомогою Головліту уже намічати ті книги, які можуть іти в низові бібліотеки. Низові бібліотеки — це найважливіша справа. *Потрібно, щоб книга дійшла до маси.* Разом з Головлітом можна було б визначити в самому процесі виготовлення книги, що дана книга повинна бути направлена в масову бібліотеку. Це дає можливість встановити робоче ядро, яке повинно бути в кожній бібліотечі — у профспілковій або сільській, однаково необхідно, щоб у ній була політична література, необхідно, щоб у ній була деяка основна технічна і спеціальна література, загальноосвітня і підручники. Необхідно намітити таке робоче ядро і так поставити йому книги, щоб книги йшли конвейером: відразу, як вийшла книга, щоб вона негайно через Книгоцентр, а можливо, прямо через Держвидав пересилалась на місце, щоб книга приходила вчасно.

Потім у наших бібліотеках дуже різні читачі. Одна справа який-небудь великий машинобудівний завод, інша справа село або невеликий колгосп, або навіть великий радгосп. Тут зовсім різні читачі. Тут можна зробити так: у нас є певна кількість бібліотек, які мають право одержати будь-які книги, у нас бронюється фонд для цих бібліотек, і ці бібліотеки протягом трьох місяців можуть

брати ті книги, які їм потрібні. Те саме ми можемо зробити і з масовими бібліотеками. Книги бронюються протягом 2—3 місяців, і з цього заброньованого фонду бібліотеки можуть вибирати те, що їм треба: профспілкові — свою літературу, колгоспні — свою, радгоспні — свою, тобто ту літературу, яка їм потрібна.

Але як вони дізнаватимуться про те, що ця література вийшла? *Необхідно, щоб певного числа кожного місяця видавався бюлетень виданої нової масової книги.*

Ми з рядом товаришів обговорювали це питання, і всі вважають, що, коли удасться поставити правильно постачання, ми зразу всю бібліотечну справу поставимо на інші рейки, тому що тепер ні внизу, ні вгорі нема достатньої уваги до бібліотечної справи. Тепер відбувається, наприклад, таке: нема приміщень, і всі економлять на приміщеннях. Є постанова Раднаркому від 2 березня 1930 р., яка забороняє переселяти бібліотеки. Але одна справа постанова, а інша — практика. Ніхто за цим не дивиться. Треба, скажімо, розгорнути ШКМ. Ніхто не дає приміщення, і тому бібліотеку в 36 тисяч томів відправляють у підвал. Або ж потрібно приміщення для вузу. Приміщення ніде немає, а вуз наказано відкрити. А оскільки бібліотека мала справу, вона може потіснитись.

Необхідно підтвердити постанову Раднаркому про невиселення бібліотеки і вказати на те, що відповідальність за це покладається на органи Наркомосу.

Всього за даними Держплану у нас є 17 тисяч бібліотек. Коли це порівняти з тим, що було в 1921 р., і коли взяти статті т. Леніна, де він говорить про бібліотеки¹, то це буде вдвоє менше. Чи дійсно в нас вдвоє менше тепер бібліотек? Це не так. Тут, звичайно, дуже багато не враховано, але це ілюструє стан нашої статистики. Наша статистика дуже сумарна, вона дуже багато недооблічує. На питання обліку бібліотек потрібно звернути особливу увагу. Візьмемо хати-читальні. Всього у нас хат-читальень близько 20 тисяч, а тут вказано близько 5 тисяч. Правда, це свідчить про те, що не в усіх хатах-читальнях є бібліотеки, у багатьох їх немає. В де-

¹ За даними статті В. І. Леніна «Про роботу Наркомосу» (1921) в Центральній Росії налічувалось 33 940 бібліотек, хат-читальень та ін. (Твори, т. 32, стор. 102).— *Ред.*

яких хатах-читальнях є тільки по кілька книжок. Але все-таки питання про облік більш точний тепер необхідно поставити. Нам необхідно розширити мережі масових бібліотек і по профспілковій лінії, і по лінії Наркомосу, і по лінії Житлоспілки. Необхідно, щоб Қолгоспцентр взяв у цьому участь, щоб певні організації відповідали за цю мережу, яка обслуговує ті категорії трудящих, що перебувають у полі їх обговорення. Тут відповідальність потрібно поділити: профспілки відповідають за свої профспілкові бібліотеки, Наркомос відповідає за масові бібліотеки, за бібліотеки сільські, за винятком радгоспних, за які відповідають профспілки. Нам потрібно точно встановити, хто за які бібліотеки відповідає.

Потім ще одна обставина. Є постанова ЦК про початкову і середню школу, де говориться про необхідність підвищення грамотності, щоб діти оволодівали знаннями. У нас велика кількість бібліотек, але дитячі бібліотеки слабо розвинуті. Багато школярів не має ніяких книжок для читання, крім підручників, причому часто один підручник припадає на п'ять чоловік. Але, крім цих підручників, необхідні книги для читання, а їх немає. А коли немає звички читати, то, зрозуміло, будуть і писати карлючками і неграмотно. Хоч би скільки годин вони сиділи в школі, коли не буде правильно організованої можливості читати книжку, нічого з цього не вийде. Тому необхідно провести постачання школі дитячої книжки, але не тільки навчальної книжки, тому що дітей не привчиш читати, якщо весною вони читатимуть тільки про весну, а взимку — тільки про зиму. У дітей є цілий ряд запитів, і необхідно, щоб школам постачали пересувні бібліотеки з дитячих бібліотек, щоб їм постачали пересувки з бібліотечних відділень. *На дитячі бібліотеки необхідно звернути виняткову увагу.* Коли ми цього не зробимо, то ми не зможемо підвищити грамотності нашої школи, ми не зможемо допомогти дітям оволодіти знаннями, хоч би які хороші резолюції ми приймали.

Треба врахувати досвід, який є в Ленінграді, щодо дитячих шкільних бібліотек і бібліотек загальних. У них є Будинки комуністичного виховання, які мають і дитячі бібліотеки і які зв'язані з школами.

Необхідно принаймні третину тих коштів, які ми маємо, виділити на дитячі книжки для обслуговування

дітей. Без цього всі наші хороші постанови про школу залишаться на папері. Це питання великої ваги. Тут величезне поле непочатої роботи, і в 1932 р. ми повинні подивитися по всіх лініях те, що в нас є, що в нас є по заводах, по фабриках і т. д. Тут ми побачимо, що цілий ряд заводів у нас зовсім не обслужено. Поряд з таким заводом, як Путіловський, який проводить величезну, цікаву бібліотечну роботу, доводячи книги до кожного робітника, у нас є цілий ряд підприємств, які в бібліотечному відношенні зовсім не обслужені, у нас є радянські організації, які навіть ніякою пересувною бібліотекою не обслужені; у нас на залізницях бібліотечна справа і пересувки стоять на надзвичайно низькому рівні. Тут необхідно, щоб профспілки розгорнули необхідну роботу, але вони повинні мати можливість одержати книгу; треба, щоб ініціативу профспілок тут ні в якій мірі не обмежували.

Значно трудніше і тяжче питання стоїть на селі. Візьmemo хоч би радгосп «Гігант». Він має велику бібліотеку, дорогу, але величезна частина літератури цієї бібліотеки — література технічна, яка годиться для агрономів і для керівної верхівки, але плінні маси робітників, які приходять сюди кожного літа працювати, майже зовсім не обслуговуються. Це не ті книги, які потрібні робітникам, не ті книги, які потрібні радгоспникам і колгоспникам. Щодо цього треба зобов'язати, щоб радгоспи поставили, щоб профспілки допомагали влаштовувати бібліотеки, щоб вони не тільки формально відраховували певну суму грошей, але щоб вони звертали увагу і подавали справжню допомогу бібліотекам приміщеннями, виділяли для них працівників. Це справа надзвичайно важлива.

Ми говоримо — оволодіти технікою. Куди б ви не прийшли, в будь-якій установі ви побачите напис: «Оволодіти технікою». Хіба без книги можна оволодіти технікою? Хіба робітники можуть оволодіти технікою, коли в них немає елементарних книг, які вони повинні прочитати? Я одержала матеріал з нашого відділу важкої промисловості. Там вказано, на яких заводах і які бібліотеки є. Дуже хороші бібліотеки є на заводах, але які? Тільки для інженерного і вищого технічного персоналу, але ж нам треба маси обслужити книгою. Треба вміло

працювати, по-справжньому. Так що в цьому відношенні перед профспілками велике завдання, а в колгоспів і радгоспів — ще більше.

Ми спробували опрацювати дані Держплану і визначити, яка кількість книг припадає на місто, яка припадає на село. Що виходить? По Ленінграду і Москві дуже велика кількість книг. Ось, наприклад, по Північному краю — теж велика кількість книг, але там є всього кілька міст. На перший погляд можна подумати, що це дуже культурний край, тому що там припадає по дві з чимсь книги на чоловіка. Але вся суть полягає в тому, що там мало міст. А коли ми подивимось, що в нас робиться на селі, ми побачимо, що в нас дуже мізерна частка книги на людину. Але ці цифри ще дуже мало означають, тому що тут говориться про жителя, а не про читача. Тут нічого не говориться про оборотність книги. Скажімо, може бути сотня книг, і вони розходяться по одному разу, і ця ж сотня книг може бути обернута двадцять раз. Як поставлено цю справу — це залежить від кадрів.

Перейду до кадрів. З кадрами у нас небезпечно становище. Коли ми візьмемо сільську низову мережу, то в нас дуже багато бібліотекарів, які тільки мають назву бібліотекарів, але які закінчили тільки початкову школу. А на селі якраз бібліотекареві доводиться бути консультантом. Коли на великому заводі, де інший культурний рівень робітників, бібліотекареві консультантом бути не доводиться, то на селі приходять до бібліотекаря і говорять: «Дайте книжку про життя взагалі». А що скаже бібліотекар, який закінчив початкову школу? Допомога з його боку мізерна. В дитячих бібліотеках прибиральниця, яка за це додаткових одержує 15 карбованців, іде працювати бібліотекарем. З точки зору погано зрозумілого госпрозрахунку це виглядає, можливо, дуже добре, але з точки зору обслуговування дітей — це нікуди не годиться. На бібліотечній справі в нас багато економлять. Учителя тепер поставлено в краще становище, і щодо постачання вчителя прирівняно до робітників, учителям провели диференційовану заробітну плату, а в бібліотекарів як було, так і залишилося. Ще намагаються з 60 карбованців 5 карбованців зрізати. В результаті це приводить до втечі з бібліотечного фронту. За таких умов

у нас не може бути розмови про те, щоб ми поставили бібліотечну справу на належну височінь. Треба створити цілий ряд бібліотечних технікумів, які підготовляти б інспекторів. Я не буду наводити тут цифр. У нас є цифри, складені нашою бібліотечною групою. Може, їх потрібно ще ретельно доопрацювати. Але необхідно сказати, що те становище на бібліотечному фронті, яке існує тепер, залишати зовсім не можна. Треба, щоб була диференційована зарплата, щоб вона була прирівняна до вчительської, щоб було інше постачання.

Мені здається, що в той момент, який ми зараз переживаємо, залишити бібліотечну справу в такому становищі, в якому вона перебуває, зовсім неприпустимо. Коли питання стояло про ліквідацію неписьменності, тільки й розмов було, що немає грошей, жодного лікпункту не можна було відкрити, а коли цій справі було приділено увагу, тоді всі організації і фінансові органи знайшли й гроші. Так само я думаю, що коли буде приділено достатню увагу бібліотечній справі, то Держплан і Наркомфін гроші на цю справу знайдуть, а коли це буде так, то ми можемо організувати бібліотечний похід. У 1929 р. ми організували такий похід, видали звернення за підписом всіх організацій, але через брак приміщень, брак книг уся справа зав'янула. Та це не означає, що ми цього не повинні знову й знову починати. Тепер такий момент, коли для закінчення ліквідації неписьменності треба, щоб було в нас що читати. Тому мені здається, що найголовніше тепер — це, по-перше, налагодити охорону бібліотечної справи, щоб ця справа не руйнувалася, а то часто буває так: створють бібліотеку, затратять гроші, а завтра прийшов який-небудь працівник і все зруйнував. Потім необхідно змінити постачання — необхідно забезпечити працівників, і ту знеосібку і плинність працівників, яка в нас є, ліквідувати. Необхідно підняти цю справу на належну височінь, тоді бібліотечна справа почне розвиватися, тоді і маси можуть бути залучені до цієї справи, тоді ми створимо широкий масовий рух. Адже ми повинні наступної п'ятирічки підняти рівень села до культурного рівня міста. Адже це завдання стоїть перед нами, XVII партконференцією воно чітко поставлене. Про це писав ще Володимир Ілліч, що необхідно тепер наполегливо працювати над тим, щоб культурний рівень села

підняти до культурного рівня міста. Коли ми створимо таку бібліотечну базу, куди можна буде просунути і технічну книжку, і політичну книжку, і загальноосвітню, коли ми обслужимо село, тоді постане на весь зріст ряд інших питань.

Потім питання про наші науково-дослідні інститути. Наш Інститут бібліотекознавства перебуває не в системі наших наркомосвітніх інститутів (які займаються шкільною книгою, питаннями школи, питаннями технікумів, питаннями робфаків і т. д.). Він стоїть на відльоті. У ньому значно більше уваги повинно бути звернуто на обслуговування бібліотек новою методикою бібліотечної справи. Стара бібліотечна методика вмерла, вона була розрахована на обслуговування культурних одиночок, а тепер потрібна методика, яка розрахована на обслуговування мас, і тут потрібно нашому Інституту бібліотекознавства виконати дуже велику роботу. Зараз на бібліотечному фронті відбувається дуже велика, розгорнута дискусія. Потрібна відповідь на всі ці питання, і цей заклад повинен давати чіткі відповіді.

1932 р.

ЯК ПИСАТИ МАСОВУ ПАРТІЙНУ КНИГУ

Питання, як писати популярні брошури, має величезне значення. Кожний знає, що треба писати по можливості простішою мовою, що неприпустима вульгаризація. Значно менше ясності в питанні про структуру популярних брошур, про способи висвітлення основного сюжету. Я хотіла б спинитися на цьому питанні. В кінці грудня 1920 р. і в січні 1921 р. відбувалася дискусія про профспілки,— обговорювалося питання про роль профспілок на даному етапі розвитку. Під час обговорення цього питання Ленін в небагатьох словах схарактеризував, як треба вивчати той чи інший предмет, явище, питання помарксистськи, підходячи до питання з точки зору діалектичного методу вивчення. Ось що він писав:

«Щоб дійсно знати предмет, треба охопити, вивчити всі його сторони, всі зв'язки і «опосереднення». Ми ніколи не досягнемо цього повністю, але вимога всебічності убезпечить нас від помилок і від омертвіння. Це по-1-ше. По-2-ге, діалектична логіка вимагає, щоб брати предмет в його розвитку, «саморусі» (як говорить іноді Гегель), зміні. Щодо склянки¹ це не відразу ясно, але і склянка не лишається незмінною, а особливо міняється призначення склянки, користування нею, зв'язок її з навколишнім світом. По-3-тє, вся людська практика повинна ввійти

¹ Питання про те, як треба визначати предмет, порушив Бухарін і для прикладу взяв предмет — «склянку». Володимир Ілліч заперечував Бухаріну, вважаючи цей підхід до питання недіалектичним.— Прим. Н. К. Крупської.

в повне «визначення» предмета... з тим, що потрібне людині. По-4-те, діалектична логіка вчить, що «абстрактної істини немає, істина завжди конкретна», як любив говорити, вслід за Гегелем, небіжчик Плеханов»¹.

Це коротеньке висловлення є результатом багаторічної роботи Ілліча над питаннями філософії. Філософією Ілліч займався не тому, що це «дуже цікава дисципліна», а тому, що в філософії Ленін шукав керівництва до дії. Він знайшов його в діалектичному матеріалізмі, який озброїв його умінням надзвичайно глибоко вивчати явища, знаходити шляхи організованого впливу на ці явища; діалектичний метод озброїв його надзвичайною далекоглядністю, сталістю в поглядах, умінням, як то кажуть, «брати бика за роги», виявляти найістотніше, найважливіше в кожному питанні.

Для кожного, хто хоче зрозуміти до кінця ленінізм, потрібно було б, озброївшись вищенаведеними вказівками Леніна, проаналізувати ряд його творів, простежити, як він підходив до трактування кожного питання.

Візьмемо приклад. У 90-х роках йшлося про те, чи розвивається капіталізм в Росії чи ні. Це було актуальне питання, яке визначало весь характер тієї революційної діяльності, яку треба було проводити. І Ленін береться за велику працю «Розвиток капіталізму в Росії». Він розв'язав це питання, і ясний був висновок: треба піти шляхом організації, піднесення свідомості робітничих мас.

У Леніна вибір тем завжди дуже актуальний: кожна стаття, кожний твір дає певну відповідь на питання: що робити? Кожний твір, кожна стаття — керівництво до дії.

Питання про розвиток капіталізму взято в усій конкретності. Береться не питання про капіталізм взагалі, а питання про конкретний капіталізм — капіталізм в даний період часу в нашій відсталій на той час країні. Конкретність постановки всіх питань характерна для всіх творів Леніна. Питання розвитку капіталізму Ленін бере не односторонньо, а в повному обсязі — розглядає капіталізм у місті і на селі, в усіх його формах і проявах.

Широка постановка всіх питань — це також особливість ленінського підходу до питань. Ленін бере питання

¹ В. І. Л е н і н, Твори, т. 32, стор. 70—71.

про розвиток капіталізму в Росії в усіх зв'язках і опосередкуваннях. Необхідність писати легально за тих часів, коли лютувала царська цензура, змушувала часто не ставити крапки над *i*, і проте Ілліч зумів викрити зв'язки російського капіталізму з недавнім кріпосницьким минулим, взяти його в зв'язку з усім суспільним укладом, з культурним рівнем населення та ін. Ленін брав питання в усіх зв'язках і опосередкуваннях. Ось чому, коли порівняти те, як він розглядав одне і те саме питання в різні епохи, на різних етапах розвитку, можна простежити, в яких нових зв'язках він бере питання, як по-новому ставить кожного разу одне й те саме питання.

Змальовуючи картину розвитку капіталізму в Росії в кінці минулого століття, Ілліч дав просто гору фактичного матеріалу, вивчив весь наявний тоді досвід різноманітних форм розвитку капіталізму в нашій країні, вибираючи найтипніше, найхарактерніше. Ленін якнайретьельніше вивчав фактичний матеріал, весь наявний досвід. Те, на чому особливо важливо було спинитися, він визначив на основі вивчення досвіду тих країн, в яких капіталізм був уже значно розвинутіший, — він вивчав весь людський досвід в даній галузі, на його фоні брав наш досвід. І, нарешті, брав усе питання в його розвитку. Все це давало йому можливість зробити правильні висновки, висновки дуже переконливі.

Чи застосовний цей метод роботи Леніна до такого питання, як писання популярних брошур?

Мені здається, що застосовний цілком. Читач, який має потребу в популярній літературі, особливо цікавиться тією літературою, яка стосується того, що його хвилює. «Нам це цікаво, тому що близько нас стосується». «Ця книжка хороша тому, що показує, що треба робити». «Книжка зрозуміла тому, що ми це своїми очима кожного дня бачимо».

Коли автор викладає ті чи інші думки, не ілюструючи їх прикладами, читачі пишуть: «Добре було б пояснити докладніше». Якщо питання береться вузько, книжка перестає цікавити. Фактичний матеріал дуже переконує: «Немов у нас побував». Звичайно читачі популярних книжок починають наводити аналогічні факти. Особливо люблять вони факти, які дають матеріал для порівняння: порівняння їх особливо переконують. Переконує і істо-

ричний підхід: «Коли узнаєш, як було, можна легше зрозуміти, що є». У Політуправлінні РСЧА є надзвичайно багато відзивів червоноармійців про популярні брошури, в тому числі і про брошури про Леніна. Багато відзивів про брошури дуже яскраво говорять про те, що діалектичний метод трактування сюжету найбільше задовольняє читача популярних брошур.

1932 р.

НАВИЩО ПОТРІБНО ЧИТАТИ ГАЗЕТИ І КНИГИ

Життя стало тепер іншим, ніж було за царя і поміщиків.

Ті, що були спритніші, безсовісніші, наживалися на чужому горбі, в кабалі тримали народ. Їх царська влада підтримувала. Попи, чиновники пошану до них виявляли. Ті, що від них залежали, перед ними гнулися. Гучно їх голос лунав, хоч і небагато таких людей було — чотири-шість чоловік на сотню, а то й менше.

Інші працювали з ранку до ночі, їли впроголодь, хворіли, діти в них умирали, але були вони темні, забиті, писнути не сміли. Не чуто було їх голосу.

Тепер навпаки. Батрак, бідняк до нового життя піднявся — людиною став. Радянська влада кличе його будувати нові порядки своїми руками. Через Ради будувати треба порядки, які потрібні кожному трудящому.

Попів не треба — наука потрібна трудящим, знання. Потрібно знати, як живуть, як будують по-новому життя в інших містах і селах робітники і колгоспники, куди йде життя.

Але погана ще справа в нас із письменністю. Багато в нас ще по селах неписьменних. Та й з тих, хто письменний, багато не читають зовсім книг і газет, живуть чутками тільки.

Ну а в країні неписьменній соціалізму не побудуєш, говорив Ленін. Соціалізму — тобто такого порядку, де не буде злиднів, темноти, експлуатації, де люди спільно житимуть і працюватимуть, використовуючи всі досягнення

науки, всі досягнення колективної праці, де все життя буде налагоджене, організоване.

Коли налагодимо добре обробіток землі, будемо глибоко орати її тракторами, удобрювати її, як слід за наукою, сіяти в строк, кращим насінням, тоді всього буде доволі, на всіх з лишком вистачить.

Але для цього потрібно залізо добути, машин набувати, треба міське, заводське життя налагодити. Селу без міста не прожити, як і місту без села.

Багато великих, складних завдань стоїть перед нашою Країною Рад. Багато що треба по-новому перебудувати. І кожному потрібно прилучитися до цієї роботи, допомагати налагоджувати життя.

Кожному треба вміти розібратися в навколишньому житті. Не з чужих слів судити, а самому відкритими очима на життя дивитись і вмiлими руками старе, шкiдливе з життя усувати, а нове, корисне всiм трудящим налагоджувати.

Досвiд кращих колгоспiв ще невiдомий багатьом.

Треба краще розiбратися що й до чого. Для цього потрібнi знання.

Газети i книги допоможуть колгоспникам i трудящим-одноосiбникам розiбратися в усiх питаннях i стати вмiлими будiвниками нових, кращих порядкiв, будiвниками соцiалiзму.

БУДУВАТИ МІЛЬЙОНАМИ РУК

(ВИСТУП НА НАРАДІ З АГРОТЕХПРОПАГАНДИ)

Я говоритиму про те, що мене цікавить в агротехпропаганді.

Останнім часом, коли читаєш, слухаєш про те, що робиться в нас у колгоспах, що робиться на селах, ясно почуваєш, що необхідно політосвітникам піднести якось усю цю роботу на вищий ступінь. І тут, мені здається, двома лініями потрібно йти. Одна лінія — оволодіння тими знаннями, які необхідні для того, щоб піднести усю цю роботу на вищий ступінь. Без знання природознавства, без знання основ тваринництва, основ обробітку землі не можна працювати. Тому агромінімум — дуже істотне і важливе завдання тепер.

Але коли ми прислухаємося до того, що робиться в колгоспах, — а я вчора якраз слухала доповідь т. Яковлева на сесії ЦВК, — то ясно бачиш, що головне тепер в *організації*. Володимир Ілліч незабаром після Жовтня говорив, що головне будівництва соціалізму — в організації. І протягом п'ятнадцяти років існування Радянської влади ми завжди відчували, що дійсно головне будівництва соціалізму в організації. І тепер питання організаційні висунулися на перший план. Село повинно перебудуватися по-новому. Ця перебудова йде, але справи дуже заважає стара, дрібнобуржуазна психологія.

Мені недавно доводилось виступати на зборах робітників. Я розповідала там про «добрий старий час», згадувала, як у 1918—1919 рр. робітники дивилися на своє підприємство. Я розповіла, як до мене прийшла одна ро-

бітниця, і сказала, що вони сьогодні не працюють. А коли я запитала її чому, вона відповіла: «Адже ми господарі виробництва: хочемо працюємо — хочемо не працюємо».

Це таке далеке минуле, коли робітники вважали, що раз робітник господар виробництва, то він хоче працює — хоче ні. Було таке уявлення. Або одна робітниця скаржилась, що її звільнили за те, що вона двадцять метрів узяла собі ситцю: «Наша фабрика — як же ситець не брати собі?» І робітники часто міркували так: «Як же інструмент не взяти собі додому — адже завод наш». Тепер цього давним-давно немає. Тепер ніхто навіть не згадує про те, що в робітників були такі погляди. Але на селі це ще спостерігається значною мірою і тепер. Звикли по-стародавньому до хазяїна, а тепер — «наше». Це значить, що можна дечим покористуватися. Нехай інші працюють, а я полежу. Такі настрої подекуди є. І ось мені хотілося б підкреслити всю важливість того, щоб до агротехніки входили питання *організації праці*. А то я боюся, що вони недостатньо велике місце там займають і недостатньо підкреслюються.

Ще таке. У нас одно спільне планове господарство, куди входять і місто, і село, підприємства добувної і переробної промисловості і т. д. Але насправді про спільне єдине господарство турботи немає, думають по-старому. У нас часто доводиться таке спостерігати — директор фабрики міркує собі: «Треба запас створити для своєї фабрики». Планової дисципліни немає. У радгоспах і колгоспах теж думають, як би для свого господарства більше урвати.

І ось пропаганда, роз'яснення, що тільки планове господарство може загальний добробут піднести, мені здається, ще не розгорнуті як слід. Принаймні, доводиться спостерігати дуже багатьох директорів радгоспів і підприємств, які говорять про планову дисципліну, а все-таки про себе думають: «Як же на мене дивитимуться, коли я для своїх лишнього куска не збережу?!»

Треба подолати власницьку психологію, коли кожний думає по-стародавньому. Я пам'ятаю старе село. Дві хати — так ось неодмінно сусід силкується підкласти іншому яку-небудь «свиню»: або помий під вікно вилити, або коня пустить у сусідське поле. Було це? Було. Тепер це зживається, але ще до кінця не зжито.

Питання агротехніки потрібно брати в усіх зв'язках і, як прийнято говорити, «опосередкуваннях». Володимир Ілліч говорив про те, що кожне явище треба розглядати не вихоплено, а в усіх зв'язках і опосередкуваннях. Ось і зараз питання агротехніки не можна вихоплювати із загального зв'язку, брати ізольовано, а треба дивитися, в яких умовах вона проводиться, треба пов'язувати її із загальними питаннями. А загальне питання тепер — це *боротьба з дрібновласницькою психологією*, яка ще живе і яка заважає розбиратися, хто друг і хто ворог.

Ухвалюється на загальних зборах резолюція про боротьбу з класовим ворогом, але в дуже багатьох селян — навіть у бідняків більше, ніж у середняків, — жива стара, дрібновласницька психологія, яка не дає їм бачити, хто ворог і хто друг, по кому треба бити, а по кому не треба. «Кожний за себе, а господь бог за всіх», — говорили раніш. З такими міркуваннями і настроями боротьба потрібна надзвичайно велика. Це питання, мені здається, має дуже близьке відношення до агротехніки.

Недавно я була на нараді з робітничої освіти, і там ми говорили про АПК (агрополітехнічні курси). Як на селі про політехнізацію що-небудь чули, знають? (Г о л о с и: Слабо.) Слово, мабуть, знають, але в чому воно полягає, знають туманно.

Ви знаєте, що в свій час на політехнічній школі наполягав Маркс, і в нас у програму партії внесено політехнічну школу. Ленін говорив про важливість політехнізації, але він говорив не тільки про важливість політехнізації школи, а й про політехнічну освіту дорослих — говорив про те, що потрібно розширювати політехнічний горизонт у кожного робітника, у кожного селянина.

Коли на VIII з'їзді Рад робилась доповідь про ГОЕЛРО, про електрифікацію, Володимир Ілліч говорив там про єдине планове господарство. Але як він уявляв собі це єдине планове господарство? Він вважав, що не тільки наказом доведеться будувати єдине планове господарство, а «мільйонами рук воно будуватиметься». У листі до Кржижановського, який працював у ГОЕЛРО, він писав: а як, Глібе Максиміліановичу, усе це простіше розповісти, висунути політичний план, щоб захопити робітників, запалити їх вогнем ентузіазму, адже міль-

йонами рук треба будувати єдине планове господарство.

І агротехпропаганда має пряме відношення до цього. Треба, щоб вона була з політикою зв'язана, ставилася так, щоб було зрозуміло, що вона зв'язана з нашим плановим господарством. Адже планове господарство полягає не в тому, щоб тільки план виробити. Це така справа, в якій повинні брати участь найширші маси. Як вони повинні брати участь? Тут нам потрібно ставити справу якнайширше — не тільки про корову треба говорити, про городи і т. д., але колгоспникам треба розповісти докладно, чому ми натискаємо тепер з усіх сил на важку промисловість, а ширпотреб у нас відсувався досі назад.

Після VIII з'їзду Рад Володимир Ілліч почав на Наркомос патискати: ставте серед дорослих політехнічні питання, розширюйте кругозір робітника, щоб робітники розуміли зв'язок між різними галузями виробництва; ведіть політехнічну пропаганду на селі серед селян особливо, щоб вони пов'язували агротехніку із загальними завданнями техніки, щоб вони розуміли, що таке єдине спільне планове господарство.

Чи пов'язується в нас агротехпропаганда із загальними завданнями будівництва і чи достатньо глибоко пов'язується? Як ця справа поставлена? Чи розширюється політехнічний кругозір? Тепер це абсолютно необхідно. У нас трактори, сільськогосподарські машини — значить, відбувається механізація сільського господарства, а для цього необхідно, щоб селянин і селянка, колгоспник і колгоспниця усвідомили всю важливість цього якнайглибше. Треба всі питання агротехніки пов'язувати з питаннями господарства в цілому. Коли так поставити питання, то це буде найкращою агітацією за ті завдання, які тепер ставить партія на селі. Ось тут, на мою думку, дуже потрібно просувати «вступні курси у виробництво». Чи у вас вони є? (З місця: Не прищепилися.) Чи ведете ви попередню роз'яснювальну роботу про те, що таке колгосп, як там організоване господарство, що таке суспільна власність, як її треба берегти і т. д., або ви впевнені, що всі йдуть у колгоспи і вже все зрозуміли? (З місця: Це ідеалізування колгоспу). Звичайно, кожний колгосп, кожний радгосп повинен проводити агітацію.

Я пам'ятаю, як Володимир Ілліч, живучи в Горках, старався, щоб радгосп Горок подавав селянам допомогу. Він хотів, щоб радгосп давав навколишнім селянам машини, освітлював сусідні села електрикою. Якось зустрічає він завідуючого радгоспом у Горках і запитує його: «Чим ви селянам навколишнім допомагаєте?» А той подивився на нього здивовано і каже: «Розсаду продаємо». Володимир Ілліч подивився на мене і сказав: «Навіть запитання не зрозумів». Володимир Ілліч писав т. Горбунову, що треба виписувати з-за кордону різні технічні культури, які радгоспи повинні розповсюджувати. Радгосп повинен бути показом. Володимир Ілліч їздив у село Горки, робив селянам доповідь — багато там находилося народу в хату.

Володимир Ілліч хотів, щоб радгоспи були показом, але справа в той час погано просувалася. Коли в останній рік його, хворого вже, товариші хотіли порадувати, — привезли трактор у Горки, один з наших перших тракторів. Цей трактор запустили — хотіли показати, як він працює. Трактор попахав, попахав, два кроки зробив і зупинився. Тракторист потів, потів, підлазив під нього, крутив щось, а трактор ані руш.

Це був 1923 рік. Трактори були ще рідкістю, не вміли з ними поводитись. Тепер уже не те. Тепер багато що можна показати і, основувшись на показі, розширити політехнічний кругозір колгоспників.

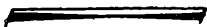
Я думаю, що вам уважно треба дивитись, щоб на ваших агротехнічних курсах цю політехнічну сторону підкреслювати, добиватися, щоб розуміння народного господарства було в масах справжнє, щоб зв'язок сільського господарства з великою промисловістю був ясний.

Я хотіла сказати ще останнє. Кампанії в нас від загальних завдань відірвані. Кампанію проведено — і годі. Кампанії часто проводять так, що вони з загальними завданнями Радянської влади не зв'язані. У нас буде весняна посівна кампанія. Нам треба її так проводити, щоб вона зміцнювала і політичну свідомість, і політехнічний кругозір і давала б справжню зарядку колгоспникам, щоб вони дійсно почували, що їх колгосп — ділянка великого соціалістичного будівництва.

Ось, товариші, це все, що я хотіла сказати. Дозвольте побажати вам успіху в роботі. Тепер у колгоспах по-

трібно, по-моєму, розгорнути політосвітроботу на всю широчінь. Ось машинно-тракторна станція. Забутий завідуючий хатою-читальнею сам усі питання не міг розв'язати. Звичайно, з цього дуже мало виходило. Тепер, із введенням при машинно-тракторних станціях політвідділів, потрібно спрямувати роботу політвідділів так, щоб вони допомагали колгоспам організуватися по-новому. Тепер політосвітникам буде легше, і вони повинні допомогти політвідділам розгорнути роботу не формально, а якнайглибше.

1933 р.

ПОЛІТОСВІТРОБОТА НА ДАНОМУ ЕТАПІ

Наростаюча революційна хвиля завжди зв'язана з величезним культурним піднесенням мас, маси жадібно вчать і швидко зростають. Це ми знаємо з історії всіх революцій і найбільше з історії Жовтневої революції, яка супроводилася колосальною ломкою старого укладу. Здавалося б, під час революції ніколи вчитися, але в мас боротьба органічно пов'язується з навчанням. Я ніколи не забуду тієї величезної активності на культурному фронті, яку проявляли ленінградські робітники в 1917 р. Самодіяльність мас в цьому напрямі була величезна. Ми знаємо, що весь період громадянської війни був для мас роками навчання. У своїх останніх статтях, продиктованих в 1923 р., Ілліч багато говорить про культуру, про те, що ми стоїмо перед лицем культурної революції. Він багато разів говорив мені тоді, що найважливіше — це щоб маси самі взялися за культурне будівництво. Він мислив грядущу культурну революцію органічно зв'язаною з розвитком нових форм господарювання на селі, у зв'язку з колективізацією, об'єднанням дрібних розрізнених селянських господарств у великі колективні господарства, де господарство ведеться на основі всіх досягнень науки і техніки. Він пов'язував грядущу культурну революцію з докорінною ломкою старого, дрібновласницького світогляду, нерозривно зв'язаного з дрібним розрізненим відсталим селянським господарством.

Що бачили ми за роки здійснення п'ятирічки за чотири роки? Ми бачили в 1929 і 1930 рр. круте піднесення

самодіяльності мас в галузі культури. Маси самі взялися за ліквідацію в першу чергу своєї технічної неграмотності. І коли досі доводилося констатувати певну стабілізацію неграмотності, то хвиля самодіяльності мас, що піднялася, дала величезне зрушення в цій галузі. Крім того, культпохід, розпочатий за ініціативою комсомолу, створив цілий ряд нових форм масової роботи. Чи була це вже розгорнута культурна революція? Звичайно, ні. Це була лише одна з наростаючих хвиль цієї революції. Революції, в тому числі і культурні, не відбуваються за наказом зверху. Але революція тоді тільки перемагає, коли вона організована. Жовтнева революція — зразок продуманої до найменших подробиць організації. І не даремно, говорячи про грядущу культурну революцію, Володимир Ілліч писав, що чергове наше завдання — це культурна робота для селянства. Коли здійнялася хвиля самодіяльності селянства, її потрібно було організувати. Чи було це зроблено? Мені здається, що ні. З одного боку, почалися типові «лівацькі» загини — у формі різних наказів і наказників про культштурми, культаврали і т. п., — які не допомагали, а заважали систематичній організації мас на культфронті. З другого боку, в органах народної освіти було проведено реорганізацію, яка полягала в ліквідації політосвіт. Разом з тим скасовано було і Політосвіткомітет, де організації всіх відомств, що вели політосвітроботу, обмінювалися досвідом і разом виробляли загальну лінію роботи. Було закрито друкований орган політосвітроботи. Культурна допомога селу з боку Наркомосу ішла майже виключно по лінії шкільної і дошкільної.

Січневий Пленум ЦК і ЦКК, сесії ВЦВК і ЦВК і з'їзд колгоспників-ударників чітко схарактеризували даний етап у розвитку колгоспного руху, прикували увагу до села, до гострої класової боротьби, яка там відбувається, дали ряд надзвичайно цінних конкретних вказівок.

«Тепер «обов'язок чемності» — розгорнути справжню ударну роботу на селі», — сказала одна колгоспниця-ударниця, яка дуже добре виступала на жіннарадї, скликаній відділом культмасової роботи при ЦК. Тепер «обов'язок чемності» кожного освітянина і насамперед

освітнянина-комуніста, освітянина-більшовика, продумати якнайкраще, як прийти на допомогу селу.

З приводу цього існує ряд думок. «Це не діло Наркомосу,— говорять одні,— тепер будуть політвідділи при МТС, гроші на червоні кутки, бібліотеки, на клуби даватимуть колгоспи, а керуватимуть політвідділи. Навіщо ж нам, державній установі, давати ще гроші на цю справу, коли керувати нею будемо не ми?» Ця думка явно помилкова. Створення політвідділів допоможе підняти організацію державної пропаганди комунізму на селі, органічно зв'язану з культурною роботою, на вищій ступінь, допоможе поліпшити її зріст, зробити її більш бойовою, але воно жодним способом не може підмінити собою цієї роботи, як не може підмінити собою роботи сільрад, райвиконкомів та ін. Радянська держава не відмирає в зв'язку з організацією політвідділів.

«Наркомос не звертав достатньої уваги на політосвітроботу, давайте створимо незалежні від Наркомосу політосвітвідділи як підсобні партії». Товариші, які говорять так, не розуміють, як органічно зв'язана культробота серед дорослих з усією сумою культурних питань.

«Наша справа,— говорять треті,— турбуватися про постачання селу книжок, плакатів, лекторів, радіо, кіно на основі госпрозрахунку. Про зміст турбуватимуться партія, політвідділи». Постачання селу всього цього цілком необхідне. Усього цього село просто жадає. Але хіба це питання не зв'язане з питаннями гостро політичними? Хіба можна відокремлювати питання постачання книжкою, плакатом від їх змісту? А втім цього ніхто і не пропонує. Але зведення політосвітроботи до одного постачання все ж ховає в собі деяку тенденцію стати осторонь від гущі класової боротьби. Річ неприпустима.

Політосвітробота — фронт класової боротьби. Цей фронт тепер особливо важливий. Колгоспниці вимагають, наполягають на роз'яснювальній роботі, що охоплює найширші маси. «Часто буває,— говорила на жіночій нараді молода комсомолка-колгоспниця,— що жінка чинить опір новим порядкам, але, коли роз'ясниш їй правильно в чому справа, вона іде в перших рядах». «Ми ще не до кінця оволоділи методами роз'яснювальної роботи,— відповідала їй колгоспниця з ЦЧО, ударниця-селянка

в хустині на голові, член партії.— Треба вміти пов'язувати нашу повсякденну роботу з пропагандою соціалізму».

«Методи роботи», «пропаганда соціалізму» — якимось по-особливому звучать ці слова в устах колгоспниці ЦЧО. Так, зростають у нас колгоспні маси, і значно на більшу принципіальну височінь має бути піднято всю політосвіт-роботу.

«Зрівняти культуру села з культурою міста», — говорив Ілліч. Тепер, коли все господарське життя, вся політика Радянської влади все тісніше й тісніше зв'язують між собою місто і село, це завдання особливо є пекучим. Завдання, які стоять перед другою п'ятирічкою, вимагають величезного піднесення культури, озброєння мільйонних мас знанням, серйозним, ґрунтовним. Робота культурна, органічно зв'язана з вирішенням усіх поточних проблем, повинна бути розгорнута на всю широчінь. Звичайно, це не означає, щоб ми могли хоч на одну йоту послабити увагу до школи, до шкільного навчання, до комуністичного виховання дітей. Діти — наше майбутнє. Але й політосвітробота має бути піднята зовсім на іншу височінь.

Справа культурного піднесення села, звичайно, не може бути віддана на відкуп Наркомосові. Це справа усієї країни, це турбота в першу чергу робітничого класу і його партії.

Всі ланки господарської організації, організації постачальної, профспілкової та інших повинні йти на допомогу цій роботі. Неприпустимою є недооцінка цієї роботи.

Найменш припустимим є шаблонізування політосвіт-роботи, ігнорування самодіяльності мас, ігнорування необхідної диференціації цієї роботи, необхідності пов'язання її з поточними проблемами, з практикою господарської роботи.

До зарізу потрібні агротехнімуми і т. п., але так само необхідне пов'язання цього спеціального навчання з політичними проблемами.

Як партія готує країну до весняної посівної кампанії? Ми чули на з'їзді колгоспників обговорення питань про догляд за конем, за машиною та ін., але всі ці важливі, конкретні практичні питання завжди ставились у загаль-

ну рамку політичного завдання величезної ваги. Перед робітничим класом, перед колгоспниками, перед усією країною поставлено ясну, чітку політичну мету. Вона зв'яже в один могутній вузол весь ентузіазм мільйонів. Це ленінський прийом роботи.

І окремі питання політосвітроботи— питання про «стабільного» працівника-політосвітника, питання про підготовку кадрів, про мережі і типи політосвітзакладів — повинні тепер більше, ніж будь-коли, бути пов'язані з цим загальним ланцюгом.

Треба не відставати, а працювати на повну силу.

1933 р.

БІБЛІОТЕКА ПОВИННА УВІЙТИ В ПОБУТ

(ВИСТУП НА ІІІ ПЛЕНУМІ РАДИ КУЛЬТУРНОГО
БУДІВНИЦТВА)

Бібліотечна справа — яскравий показник культурного рівня, і я думаю, що одні з труднощів всього нашого соціалістичного будівництва полягають у тому, що в нас у галузі культурної роботи справа кульгає. На бібліотечну справу затрачено величезну енергію. І коли б ця енергія була доцільно використана, то ми б мали незрівнянно більше успіхів, ніж це є насправді. Але яка у нас відбувається тут історія? Ось я пам'ятаю, в Самарі була одного часу чудова бібліотечна мережа. Але минає деякий час, зникла людина, яка боролася за цю справу, перейшла працювати в інше місце, а нова людина, яка прийшла працювати на її місце, говорить, що бібліотека не важлива, а важливі інші форми культурної роботи, — і бібліотеку відправляють у підвал. Ось ви зараз говорили, що розтягають бібліотечні книги. Але ж не тільки книги розтягають — є справа значно гірша: гинуть цілі бібліотеки. Ось, наприклад, бібліотека в Горках. Там, здається, мав би бути уважний підхід до справи — там жив Володимир Іллєч. Ця бібліотека обслуговувала санаторій, найближчих колгоспників, сільгоспрацівників. Потім раптом, виявляється, бібліотеку відправлено в підвал, тому що в приміщенні бібліотеки вирішено розмістити відділення школи, хоч для цього є і інше приміщення. Ось таких прикладів ми бачимо день у день нескінченну кількість. Розуміння важливості бібліотечної справи немає. Для чого ми ліквідуємо неписьменність—

хіба тільки для того, щоб людина могла прізвище підписувати?

Звичайно, питання про бібліотеки тісно пов'язане з питанням постачання їм книг. Цілий ряд нових питань, висунутих життям, потребує і нових книг. А як у нас поставлено постачання?

Треба сказати, по-перше, про наше видавництво, що воно не приділяє достатньої уваги масовій книзі.

Я пам'ятаю, як Володимир Ілліч під час VIII з'їзду партії скликав усю літературну публіку, яка здатна була писати популярно, і як він агітував, щоб писали популярні брошури. Справжнього розгортання цієї роботи не було тоді. Коли подивитися тепер нашу популярну літературу, то можна побачити, що справа стоїть далеко не блискуче. Популярна література в нас занедбана. Що ж до постачання, то часто-густо потрібна книжка приходить не своєчасно, коли вона особливо потрібна, а значно пізніше. Відбувається щось неприпустиме. Потрібно попрацювати над тим, щоб було регулярне постачання, щоб воно йшло без затримок. Може, потрібно Головліту під час перегляду книжки ставити штамп «для масового розповсюдження», і тоді ці книжки відразу можна було б направляти в масові колектори. Треба, щоб хтось відповідав за своєчасність доставки, інакше книга втрачає своє актуальне значення — питання про постачання книгою має бути обговорене.

Потім про мережу. У нас із мережею справа стоїть погано. Погано стоїть справа з мережею масових бібліотек. В одному місці надто густо, в іншому — пусто. Тому бібліотека не увійшла ще в побут.

Я думаю, що те, що писав Володимир Ілліч про бібліотечне змагання, має тепер величезне значення. Він про змагання писав у 1919 р.¹ Питання про змагання порушував ще Маркс у «Капіталі», так що це питання не нове, але в нас у житті почали проводити змагання значно пізніше — воно проводиться по-справжньому лише кілька років, і ми бачимо, які це дає величезні результати. Але на культурному фронті соцзмагання ще мало застосовують. Те, що писав Володимир Ілліч у 1919 р. про бібліотечне змагання, ми повинні провести. Тут най-

¹ Див.: В. І. Ленін, Твори, т. 28, стор. 415—416.— *Ред.*

важливіше навіть не матеріальні результати, не кількість книг, яку ми зберемо, а важливо, що таким шляхом ми будемо доводити ідею бібліотеки до свідомості кожного.

Бібліотека у нас ще не увійшла в побут, не кожний ще знає, що може піти в бібліотеку туди-то, в такі-то години. Пропаганду бібліотеки треба вести більш планово, більш систематично, і мережа повинна бути продумана з того боку, щоб кожний трудящий цією мережею був обслужений. Одного часу при Наркомосі була бібліотечна рада, яка старалася спланувати цю справу, її робота була дуже потрібна. Тепер її немає, але ми знову підходимо до питання про необхідність координувати бібліотечну справу — не в тому розумінні, що Наркомос розпоряджатиметься бібліотеками профспілок; ні, тут необхідна індивідуалізація підходу, і потрібно, щоб профспілка сама розгортала цю роботу, але потрібна якась координація роботи, спільні зусилля для поширення самої ідеї необхідності бібліотечної справи.

Ми маємо провести ще величезну роботу для популяризації бібліотеки в масах. І тут, товариші, ми повинні повчитися в наших ворогів, у буржуазії, якими методами вони це роблять. Вони практикують всілякі рекомендаційні списки з усіма вказівками, де знайти книжку, як її читати. Цю справу треба популяризувати не такими плакатами-лозунгами, які висять у нас самотньо на стінах; потрібні такі лозунги, щоб вони запалювали маси, допомагали розгортати з ними роботу по-справжньому. Ось цього у нас немає. Ми вивішуємо і списки і лозунги, але ми якось не вміємо ще популяризувати саму ідею бібліотеки. Так що питання про мережу, про планування треба тісно пов'язати з питанням про необхідність обслуговування бібліотекою всього трудящого населення. І потрібно привчати людей до цього з дитячих років.

Але ось що я хотіла б ще сказати — нашій бібліотечній справі заважає, між іншим, політика розповсюдження книги. Коли ми при бібліотеці влаштовуємо торгівлю книгою — а це з часів непу введено у звичай, — то це розвиває бажання у кожного мати книжку в себе вдома. З Ленінграда недавно одна ентузіастка — бібліотекар дитячої бібліотеки повідомляла, що якось в неї на полицях

почали зникати книги. Тоді стали ходити по квартирах тих дітей, які брали книги з бібліотеки, і побачили, що в дітей заведені власні бібліотеки. Оскільки більшості купувати книжку нема за що, то діти беруть її з бібліотеки, стирають напис і влаштовують у себе вдома свою бібліотеку. Я думаю, що продаж книг у бібліотеках розвиває прагнення до власності, знижуючи прагнення користуватися бібліотекою.

Тепер ще про розповсюдження. Одного часу, здається в 1929 р., Головополітосвіта запровадила таку тактику: почала укладати договори з організаціями, з радгоспами, з різними профспілками, з спілками будівельників, сільгоспробітників і з цілим рядом інших організацій. Послали безплатно по 2 тисячі книг, добре підібраних, занумерованих, розподілених по відділах; надавали свої книги з тією умовою, що організація дасть приміщення для бібліотеки і бібліотекаря. Послали, здається, в двадцять організацій, а виконали договір тільки чотири організації: два колгоспи і дві організації спілки будівельників. Всі інші не виконали або зробили так: взяли ці книги в правління, і там ці книги валяються навіть не розпакованими. Посилати книги туди, де нема бібліотекаря,— марна справа. Послали на Середню Волгу, в Алакаєвку, де жив Ілліч. На з'їзді колгоспників був один ударник звідти, я його запитала, як стоїть справа з книгами. Він сказав, що немає книг. Я кажу: «А ми туди послали». Він відповів, що всі книжки забрали по руках і один не знає, яка книжка в іншого. Він має рацію. Посилати книжки у підшефні місця, де немає бібліотеки, немає бібліотекаря,— справа марна. Треба подбати про мережу бібліотек і про те, щоб бібліотеки правильно обслуговували населення. Потрібно, щоб бібліотеки були відчинені тоді, коли читачам зручно буде книжку здати. Потрібно стежити за тим, як ідуть справи.

Недавно я перечитувала один збірник 60-х років. Там є один вираз — «з бідною борючись малою, на радість крадіїв значних»¹. Так і ми щодо районних організацій, ВНО, які розчерком пера гробили бібліотеку, яку роками збирали,— ми не розробили заходів притягнення їх до від-

¹ З вірша М. О. Некрасова «Поет і громадянин». — *Ред.*

повідальності. А потрібно розробити ці заходи і застосувати їх до тих організацій, які дозволяють собі розкидати бібліотечні книги — громадське добро великої цінності. Коли буде ставлення бережливе до бібліотечного майна в організації, тоді буде інше ставлення до бібліотечних книг і в читача.

Питання про бібліотеку, про книгу тепер постало дуже гостро. Треба сказати, що книга відіграє велику організаційну роль. Вона може організувати і в нашому напрямі і в чужому нам напрямі. Прочитана книга може організувати людину в напрямі, який саме бажаний нашому класовому ворогові,— і є немало таких книг. І та чистка бібліотек, яка проходила (а проходила вона неподобно), викликана була усвідомленням саме того, що книжка може дати позитивний і негативний результати. Але для добору книг потрібне дуже велике знання книги, а чистили бібліотеки часто на око. Виходило неподобство. Списки мало допоможуть. Чи можемо ми на всі випадки дати список: ось цю книжку читай, а ось цю читати не можна. Я не знаю, скільки в нас випущено книг з часу революції, в усякому разі, дуже багато — і до революції виходило немало чудових, потрібних книг,— і я думаю, що розписати всі книжки, які можна давати читати,— це утопія, так робити не можна. Але що нам потрібно? Потрібно, щоб у бібліотекаря була голова на плечах, щоб він розумів, яка книжка організує читача і яка — не в нашому напрямі. Тут потрібна велика пильність, і потрібно, щоб людина розуміла,— не те, щоб вона всі книжки перечитала, але потрібно, щоб вона основне розуміла: яка книжка і в якому напрямі організовує читача. Коли вона вважає, що Леніна давати читати безпечно, значить, вона не розуміє нічого; коли вона боїться давати читати Епштейна — мовляв, коли б чогось не трапилось,— значить, вона не розуміє нічого в питаннях народної освіти. Тепер при чистці бібліотек саме так часто і міркують: «Коли б чогось не трапилось». На Північному Кавказі так і дивляться: давати чи не давати книжку Кржижановського. Краще не давати, біда буде.

Між іншим, ми тут увесь час лаємо бібліотекарів. Я повинна стати на їх захист. Не одні бібліотекарі чистять бібліотеки. У нас бібліотека не має захисту: приходять усі, приходять комсомолець і каже: «Що у вас

тут таке? Неподобство, чистку організуємо». Приходить працівник сільради: «Книжка підозріла. Організувати чистку». І хто тільки не організовує чистки! А потім говорять, що бібліотекарі погані чистять. Не вони часто чистять бібліотеки, а чистять люди сторонні, чистять з добрих намірів, але справи не знають. Потрібно, щоб бібліотечні фонди переглядали компетентні комісії. Потім думають, як би розвантажити фонди вилучених книг, шлють їх у колгоспи, і туди часто-густо потрапляє чужа, ворожа література. У колгоспі дивом дивуються, що такі книжки присилають. Потрібно все-таки розуміти, що можна і чого не можна дати.

Потім у нас є ще бажання опікати читача більше, ніж потрібно. Припускають, що читач дурний як пень, а розуміє книгу один тільки бібліотекар. І коли людина, цікавлячись історією, хоче прочитати щось про фараонів, то бібліотекар часто вирішує, що цьому читачеві потрібно прочитати про сільське господарство, а про фараонів читати не потрібно. Ось ця опіка діймає до живого, вона відучує від книги.

Візьміть біографію Горького — як він читав. Людина з пролетарським чуттям читає безглуздий роман, але він бачить в ньому не те, що автор хотів. Книга пробуджує його думку. Тому не можна сказати, що нічого не смій читати, крім того-то і того-то. А то що ж виходить? У нас є старі класики, яких потрібно читати, — є Толстой, Тургенєв, Гончаров, їх потрібно читати, але коли ми не будемо читати комуністичних книг, то ми не навчимося, як треба дивитися на того ж Толстого. Ось вироблення політичного розуміння кожної книжки, уміння підійти до маси і повинні давати бібліотекарі. Я сама одного часу була книгоношою, постачала учням книжки за Невською заставою. Там не було справжньої бібліотеки. Приходять учні і кажуть: «Дай книгу про життя». Треба зрозуміти, що йому потрібно. Треба давати те, що просять, а нав'язувати книг не можна. У бібліотекаря повинно бути розуміння запитів робітників, колгоспників, уміння підійти до них.

Потрібно, щоб у наших бібліотечних технікумах вивчали не тільки формально деякі науки, але щоб наші технікуми давали вміння працювати з книгою, давали ту комуністичну зарядку, з допомогою якої можна орієн-

туватися в книгах. Тепер, у даний момент, це нам абсолютно необхідно.

Ми часто пишемо «культурна революція», «культурна революція», немов ми досягли уже всього, що потрібно. Для культурної революції треба піднести на значно вищий ступінь самодіяльність мас. Необхідно в поняття культурної революції включити організацію добре продуманої широкої бібліотечної мережі. Тут працювати треба. Тепер повинна бути поглиблена культурна робота, а це неможливо без розвитку мережі бібліотек. Потрібно не тільки вчителя залучати до цієї справи. Учителю повинен працювати з масою. Але на одному вчителі виїхати не можна, треба, щоб бібліотекар умів організувати навколо бібліотеки актив.

Головне будівництва соціалізму — це організація. Це стосується і бібліотеки. І тут важливою є організація. Потрібно, щоб бібліотека вміла організувати актив, залучила до роботи лікаря, агронома, і комсомольця, і партійця. Ось комсомол здійснює шефство над культурою. А чи присутній хто-небудь із комсомолу на цьому пленумі? А йому ж треба було б брати участь в роботах ради культурного будівництва — як же комсомолові не брати участі в спільній роботі? Чистити бібліотеки вони чистять, а треба ще брати участь в роботі бібліотеки. Я до комсомолу ставлюсь дуже добре, але не слід йому триматися відособлено. Ми повинні були звернутися до комсомолу, щоб він був тут. Тепер треба спільно більше наполягати на культфронт. Тепер партія звертає велику увагу на бібліотечну справу. І я думаю, що допомога партії, яка буде в бібліотечній справі, допоможе багато що здійснити. А коли буде до цієї справи виявлена загальна увага, тоді краще уладнуватимуться і питання фінансові, і питання матеріального становища. Тільки, на мою думку, не варто на цій нараді порушувати таких питань: ах, така-то профспілка заплатила працівникові багато. Можливо, в даному разі і багато заплатили, тому що працівник поганий, але потрібно наполягати, щоб шукали працівника, а не за тим шкодувати, що комусь багато заплатили.

Я, товариші, звичайно, всього не вичерпала, та й говорити про бібліотеку можна без кінця. Але мені здається, що основне — це треба подбати про соціалістичне

змагання, про те, щоб привернути громадську увагу до бібліотеки, подбати про те, щоб усі організації дружно працювали, необхідно всім бібліотекарям озброїтися знанням і розумінням марксизму-ленінізму. І тоді ми доб'ємося розв'язання цього завдання, і я не мислю, щоб ми не могли тут наздогнати і випередити капіталістичні країни,— ще й як випередимо!

1933 р.

ТРЕБА ПОДИВИТИСЯ ВИСТАВКУ «15 РОКІВ РСЧА»

Ця замітка дуже-таки запізнилась. Вона стосується художньої виставки РСЧА. Її вже відвідало близько 300 тисяч чоловік, про неї написано ряд дуже хороших статей, її 1 жовтня везуть у Ленінград. Але виставка справляє таке сильне враження, що абсолютно необхідно, щоб цю виставку подивилася наша молодь, яка приїхала в Москву учитися з книг і з життя, подивилася наші школярі старших груп, а головне — ті учасники громадянської війни, які її ще не бачили, всі червоноармійці. Вона чудова. Що в ній особливого? Вона жива, вона живий кусок історії, вона проливає яскраве світло на те, чим була наша громадянська війна.

Підлітком я бачила виставку картин Верещагіна. Вона теж була жива, відображала війну з турками, вона мала свого часу величезне агітаційне значення. Такі картини, як та, де штаб царської армії, одягнутий у чисті шинелі, у білих рукавичках, зручно влаштувавшись осторонь сугички, дивиться в біноклі на битву, що відбувається вдалині, ніколи не забудеться. Не забудуться зображення кривавої бойні, розкльовані воронами трупи.

І ось, коли порівнюєш Верещагінську виставку з виставкою «15 років РСЧА», бачиш, яка величезна різниця між імперіалістичною війною, що ведеться в ім'я інтересів пануючих класів і фальшиво прикривається гучними шовіністичними фразами, і війною революційною.

На всій виставці лежить печать якоїсь гордості. Люди переживають найтяжчі моменти: потрапили до рук

білих, стоять на краю могили,— і щось горде в усій поставі, горде в самій загибелі. Словами це передати трудно, а картини передають. Причому дивна річ — це враження не стільки від окремих картин, скільки від усієї виставки в цілому. Деякі картини наївні. Але саме ця наївна простота в поєднанні з рядом сильних картин і створює це загальне враження.

Видно в кожній картині, як люди усвідомлюють, що вони гинуть за велику справу.

Це головне враження від виставки. І ми не можемо розкидатися такими досягненнями. Необхідно, щоб наша молодь зрозуміла, відчула, чим була наша революційна війна.

Друге досягнення — в ряді картин чудово подано масу. Як давалися батальні картини? Рухається маса, але маса ця якась не досить жива, щось суцільне. А тут старанно зображено кожну постать. Маса живе одним почуттям, одною волею, але обличчя, постать кожного виражають це почуття, цю волю по-своєму. І це робить всю масу надзвичайно живою, виразною, говорящою. Я думаю, зобразити так масу вдалося тому, що багато які з художників були учасниками громадянської війни, тому, що з тих, хто позував для картин, також багато було учасниками громадянської війни, і, позуючи, вони в той же час знову переживали те, що їм довелося знати. І радує дуже, що наше образотворче мистецтво вчиться по-новому зображувати юрбу.

І третє, що впадає в око,— це те, що життя і боротьба даються так, як вони є: тут і відчайдушна, напружена боротьба, загибель; тут і на гармонії матрос молодий грає і сяє весь; тут же зображено, як дивляться жителі гір на установку радіо. Почуття товариства б'є джерелом: розвідник несе пораненого товариша, тут і діти, що притулилися до червоноармійців, тут і навчання, тут і робота.

Портрети і бюсти вождів здебільшого мало вдалі. Вони вдалі лише там, де подані в оточенні червоноармійців. Ілліч хороший тільки на одній картині, коли, повертаючись з-за кордону, він говорить у вагоні з солдатами, сидячи з ними поруч, слухає, що вони говорять¹;

¹ Картина художника О. В. Моравова.— *Ред.*

Ворошилов — коли він серед червоноармійців. А окремі портрети і бюсти менш вдалі. Добре змальовано громадянську війну в Китаї, добре зображено участь нацменів у громадянській війні.

Звичайно, щодо техніки спеціалісти знайдуть, мабуть, немало дефектів, але зміст картин, їх життєвість не менш цінні. Виставка залишає величезне враження.

Не дуже вдалим є каталог. У ньому двісті дев'яносто сторінок присвячено повідомленням, де який художник вчився, та їх портретам, а знімків з картин і скульптур дано лише вісімдесят шість, без усяких пояснень.

1933 р.

БІБЛІОТЕКА — НАЙВАЖЛИВІША ДІЛЯНКА КУЛЬТУРНОГО ФРОНТУ

(ВИСТУП ПО РАДІО)

За шістнадцять років існування Радянської влади на бібліотечному фронті зроблено немало цінного, проявлено дуже велику ініціативу, в бібліотечну справу внесено багато нового — такого, що докорінно змінює весь характер роботи, робить її наскрізь радянською. Але в нас, росіян, не виробилося уміння «показувати товар лицем» — виявляти те, що дійсно є цінним у нашій роботі, доводити це до загального відома. Ми цього вчимося, але ще не навчилися. Багатьом здається, що розповідати про досягнення — хвастощі. Це не хвастощі. Треба доглядати паростки нового, берегти їх, а для цього треба їх бачити, треба щоб і люди їх бачили. Треба вміти їх показати, показати саме те, що дійсно є цінним з нашої, комуністичної точки зору. А то, буває, працюють люди пліч-о-пліч, і один не знає, що робить інший. Хіба це припустимо? Це неприпустимо ніде, неприпустимо і на бібліотечному фронті.

Необхідно взятися серйозно за облік того, що є, і за зміцнення того, що ми маємо, щоб на основі уже наявного рухатися далі.

Нам потрібно знати бібліотечне обличчя кожного району: потрібно знати, скільки в районі бібліотек політосвітніх, профспілкових, кооперативних, шкільних, дитячих, районних, навчальних, партійних, комсомольських, наукових, спеціальних і т. ін. Порівнявши бібліотечне обличчя району з його господарським обличчям, з його загальнокультурним обличчям, ми будемо спроможні

правильно планувати, виходячи з конкретного знання власної справи. Планування «на око» нікуди не годиться. Тепер навіть суто статистичний облік бібліотек стоїть дуже погано. Необхідно буде в державному порядку налагодити облік усіх стаціонарних бібліотек. Але цього мало. Необхідно, щоб і населення добре знало бібліотечне обличчя свого району, щоб кожний житель району знав, де які бібліотеки знаходяться, в які години вони відчинені, як вони працюють. Робота бібліотек повинна перебувати під *громадським контролем*; але, щоб налагодити його, потрібна велика попередня робота — потрібно зміцнювати ради культурного будівництва, створювати навколо бібліотек широкий актив, керувати ним, інструктувати його. Інструктори з бібліотечної справи, приїжджаючи на місця, повинні будуть заслуховувати доповіді громадських організацій, тримати їх у курсі всієї інструкторської роботи. Коли це налагодити, то й робота бібліотечних інспекторів даватиме кращі практичні результати.

Отже, треба старанно налагоджувати *облік, планування і громадський контроль*.

Одночасно з цим необхідно підняти активність бібліотекарів, посилити увагу до бібліотечної справи. Кращий шлях до цього — соцзмагання.

У лютому 1919 р. Ленін прислав у Наркомос лист про організацію *соцзмагання*.

Ось що він писав у цьому листі:

«Бібліотечна справа, яка включає, звичайно, «хати-читальні», всякі читальні і т. п., найбільше потребує виклику *змагання* між окремими губерніями, групами, читальнями і ін. і т. п.

Правильна постановка *звітності*, якої зажадав тепер РНК, повинна служити *трьом* цілям:

1) правдиве і повне *ознайомлення* як Радянської влади, так і всіх громадян, про те, що робиться;

2) залучення до роботи *самого населення*;

3) виклик *змагання* бібліотечних працівників.

Для цієї мети треба негайно виробити такі формуляри і форми звіту, які відповідали б цим цілям.

По-моєму, формуляри звітів мають бути виготовлені в центрі, потім передруковуватись по губерніях і розсилатися в усі відділи народної освіти і в *усі* бібліотеки, читальні, клуби і т. п.

В цих формулярах мають бути *виділені* (і надруковані, скажемо, жирним шрифтом) ті *обов'язкові* питання, за невідповідь на які завідуючі бібліотеками і т. п. відповідають *по суду*. А потім до цих обов'язкових відповідей додати *дуже* багато *необов'язкових* відповідей (в тому розумінні, що невідповідь на них не веде за собою видання до суду обов'язково).

До обов'язкових §§ формуляра мають бути віднесені, напр., адреса бібліотеки (або читальні і т. п.), імена завідуючого і членів правління з адресами їх, число книжок і газет, час відкриття і т. п. (для великих бібліотек і ін. відомості).

До необов'язкових §§ мають бути віднесені, у вигляді запитань, **в с і** поліпшення, які застосовувались у Швейцарії і Америці (та ін. країнах), щоб можна було **заохочувати** (видачею премій цінними виданнями, комплектами та ін.) тих, хто найбільше число поліпшень і найкраще провів.

Наприклад: 1) чи можете ви точними даними довести ріст *оборотності* книжок у вашій бібліотеці? чи 2) відвідування вашої читальні? чи 3) обмін книжками й газетами з іншими бібліотеками і читальнями? чи 4) створення центрального каталога? чи 5) використання неділь? чи 6) використання вечорів? чи 7) залучення нових верств читачів, жінок, дітей, неруських і т. п.? чи 8) задоволення вами довідок читача? чи 9) прості і практичні способи зберігання книжок і газет? збереження їх? механічний зв'язок при читанні і відкладанні на місце? чи 10) видачі додому? чи 11) спрощення гарантій при видачі додому? чи 12) при посилянні поштою?

і т. д. і т. д. і т. п. о д.

За кращі звіти і за успіхи нагороджувати преміями.

Звіти Бібліотечного відділу Наркомосу *обов'язково* повинні інформувати РНК, *скільки* звітів щомісяця надходить і на які запитання приходять відповіді; підсумки»¹.

Починаючи з 1918 р. Володимир Іллєч говорив про соцзмагання в усіх галузях господарського і громадського життя, надаючи йому величезного значення, але

¹ В. І. Ленін, Твори, т. 28, стор. 415—416.

в умовах громадянської війни і перших років непу не можна було по-справжньому розгорнути соцзмагання.

І тільки останніми роками ми бачимо широке застосування соцзмагання в господарській галузі.

На бібліотечному фронті соцзмагання розвинуте ще слабо, а тільки воно може створити справжню громадську увагу до бібліотечної справи, піднести її на належну височінь.

Тепер ми маємо вже великий досвід соцзмагання в інших галузях роботи, треба його всебічно врахувати. Тепер у нас уже великий досвід з бібліотечної роботи. Досвід Європи і Америки ми знаємо тепер уже краще, багато з нього ми вже перевірили на практиці, знаємо, що для нас прийнятне, що ні.

Нам треба, керуючись вказівками Ілліча, *розробити, уточнити показники соцзмагання*, щоб зразу влити це змагання в потрібне русло. Треба підхоплювати кожну ініціативу, але не допускати самопливу, треба об'єднати цю роботу.

На основі обліку стану справи ми повинні виділити *зразкові* бібліотеки різного типу, провести конкурс між ними. Зразкові бібліотеки повинні стати *показом* того, про що так багато говорив Ілліч.

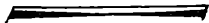
З того часу, як Володимир Ілліч писав цей лист про змагання, минуло чотирнадцять років. За ці чотирнадцять років обличчя нашої країни змінилося. Розвиток промисловості на базі найновішої техніки, зміна всього характеру нашого сільського господарства, його механізація, колективізація, наші досягнення на фронті ліквідації неписьменності *змінили культурні потреби населення, підвищили їх*. Країна наша стала в основному письменною. Ми ставимо вже питання про те, щоб у другу п'ятирічку зробити обов'язковим для всіх обсяг знань, що даються чотирирічкою. Комсомол ставить поряд з цим питання про те, щоб усіх комсомольців зобов'язати оволодіти знаннями в розмірі середньої освіти. Такої кількості шкіл, скільки для цього потрібно буде ми ще не спроможні організувати. *Треба широко ставити самоосвіту*. А самоосвіти по-справжньому без зміцнення бібліотечної справи не поставиш. Це питання впирається в організацію найдоцільнішого використання книжкових багатств, в питання розгортання широкої мережі бібліо-

тек, організації при них інструктажу, обростання бібліотек мережею всякого роду гуртків. Та й тим, що закінчили школу, чотирирічку і семирічку, як і всім радянським громадянам, треба продовжувати вперто вчитись. Про це навчання на вимогу діла багато говорив Ілліч.

Все це ставить тепер бібліотечну справу в центр уваги.

У перших рядах бібліотечного фронту підуть бібліотекарі.

У нас є верства чудових, знаючих справу бібліотекарів, ентузіастів своєї справи. Правда, ця верства дуже тонка. Треба посилено підготовляти нові кадри. Треба, щоб прийшли на допомогу бібліотекам і бібліотекарям всі культурні сили країни — наукові працівники, всі ті, чиї знання можуть допомогти роботі бібліотеки. Треба, щоб прийшов на допомогу комсомол, вся радянська громадськість. Тільки тоді можна буде організувати як слід бібліотечну справу. Зростаючий культурний рівень має бути — чим далі, тим більше — робити це завдання особливо нагальним. Давайте ж працювати по-ударному на цій надзвичайно важливій ділянці культурного фронту.

ДО БОРТЬБИ ЗА КУЛЬТУРНО ОРГАНІЗОВАНЕ ЖИТТЯ, ЗА ЖИТТЯ ОСВІЧЕНЕ І СВІТЛЕ

Ленін багато писав і говорив про необхідність широкого розгортання культурно-побутової роботи. Особливо став він наполягати на цих питаннях, коли громадянська війна почала наближатися до кінця і треба було безпосередньо братися за перебудову всього життя. Ілліч говорив тоді, в січні 1920 р., про те, що ось війну закінчено, але ми починаємо іншу війну, яку не скоро закінчимо,— це боротьба широких мас робітників і селян за освічену, світлу, здорову, ситую Росію. Боротьба ця буде довга, підкреслював Ілліч. Ми легко скинули царя, скинули за кілька годин. Поміщиків і капіталістів ми скинули за кілька тижнів. І це тільки півроботи. Потрібно навчитися працювати по-новому. І Володимир Ілліч говорив, що це важке завдання, яке потребує великого навчання, піднесення всього культурного рівня. Але ми закінчимо цю війну, говорив він, такою ж рішучою перемогою, якою закінчили і боротьбу проти білогвардійців.

У нас за період, що минув із січня 1920 р., багато перемог здобуто і на фронті культурного будівництва. Обличчя нашої країни стало іншим — ми всі це знаємо. Але велика боротьба, про яку говорив тоді Ілліч, ще не закінчена, вона в повному розпалі. Старої темноти уже нема, країна в основному стала письменною, дуже виросло свідоме ставлення до праці, *уміння її організувати*. З самих низів піднімається боротьба робітників і колгоспників за життя культурне, освічене, світле.

Починається похід за чистоту, благоустрій, за школу, за навчання дорослих, за розгортання всіх культурних закладів, за підвищення якості їх роботи.

Тепер на селі народ став набагато свідомішим, організованішим — колективізація відіграла тут велику роль; на селі більше культурних сил, ніж було раніш, є ради культурного будівництва, є політвідділи МТС. Село стало письменнішим, слухає радіо, на селі є телефон, автомобілі та ін. Місто навчилося краще допомагати селу.

Все це говорить про те, що цієї зими, коли наполягти на цій справі, можна буде зробити багато.

Але в бій треба йти озброєними, а не з голими руками. *Книга в культпоході, в соцбудівництві — все одно що гвинтівка в бою.* Це, звичайно, стосується не кожної книги, а тільки книги хорошої, потрібної для піднесення політичної свідомості, для практичної роботи по налагодженню по-соціалістичному всього життєвого укладу. Потрібна книга, яка озброює, дає силу. *«Потрібну книгу на село»* — такий наш перший заклик.

Якщо книга — зброя боротьби, а читання не тільки проведення часу, розвага, а навчання, книга не повинна розбазарюватися по руках. Не можна, щоб потрібна книга була приватною власністю — що хочу, те з нею і роблю: книга «моя», хочу — читаю, хочу — у грубку кину. *Потрібна книга повинна стати громадською власністю, яку треба берегти як зіницю ока.*

Треба навчитися користуватись потрібною книгою організовано. У бібліотеці збираються потрібні книги, за ними організується потрібний догляд, організується правильне користування ними. І тому ми говоримо: *«Розгорнемо на селі — в колгоспах і радгоспах — широку мережу сільських бібліотек, зміцнимо бібліотеки в Будинках культури, клубах, хатах-читальнях, дамо для них хороші приміщення, дамо їм хороших бібліотекарів. Будемо берегти бібліотеки як зіницю ока».*

Це заповіт Леніна. Ленін дуже багато говорив, писав, турбувався про бібліотеки. Оточимо бібліотеки громадською увагою і турботою, будемо вербувати для них читачів.

Треба, щоб кожний ударник і ударниця колгоспних полів, партійці, комсомольці, робітники і робітниці радгоспів, всі колгоспники і колгоспниці, всі жителі села

почали ходити до бібліотеки, навчилися нею користуватись. Необхідно, щоб школи дитячі і школи дорослих, курси, сама бібліотека вчили, як користуватися бібліотекою, як працювати з книгою. Ми кличемо: *«Записуйтеся всі до бібліотеки, звикайте більше читати, додержуйте бібліотечної дисципліни, додержуйте тиші в читальнях, бережно поведіться з книгою, своєчасно повертайте книги»*.

Бібліотеки підвищать оборотність книг, зроблять їх у багато разів приступнішими для мас.

Ілліч хотів, щоб бібліотеки організовували читання найпотрібніших книг і документів, щоб вони обростали гуртками читачів, щоб бібліотеки допомагали соціалістичному будівництву.

І ми кличемо: *«Зробимо бібліотеки на селі опорними пунктами боротьби за організоване культурне життя, за життя світле і освічене»*. Будемо турбуватися про бібліотеки, будемо вчитися з потрібних книг — це допоможе легше справитися з труднощами, уникати помилок, дружніше, згуртованіше будувати соціалістичне суспільство.

1933 р.

БІБЛІОТЕКА НА ДОПОМОГУ РАДЯНСЬКОМУ ПИСЬМЕННИКУ І ЛІТЕРАТУРНОМУ КРИТИКУ

Півстоліття тому коло читачів художніх творів було дуже вузьке. Це була передова частина пануючих класів і верства різночинної інтелігенції.

Поступово коло читачів розширювалося за рахунок головним чином середньої і дрібної буржуазії; на селі читала більше заможна верхівка і лише окремі особи з бідняків і середняків. Зростав, і посилено зростав, у міру розвитку робітничого руху читач-робітник.

Як правило, письменник мало орієнтувався на трудящі маси.

Жовтнева революція висунула на перший план маси. Проблема пізнання революційних мас постала на повний зріст перед письменниками. Письменник почував себе приблизно так, як чуває себе оратор біля мікрофона. (Перед очима нема живої маси, нема людей.) І в перші роки після революції ми маємо ряд художніх творів, в яких робиться спроба розкрити, що по суті являє собою маса. Ми мали дуже великі, цікаві художні твори, які змальовували масу як щось нечленороздільне, стихійно діюче. Ми мали ряд художніх творів, які давали дуже яскраві епізоди з життя робітничої і селянської маси, що піднялася на революційну боротьбу. Поряд з цим ми мали ряд творів, в яких була спроба робити узагальнення. Літературна критика повинна дати аналіз усіх цих творів, не випускаючи і на хвилину з уваги швидко зростаючу свідомість широких читацьких мас.

За минулі шістнадцять років маси весь час зростали, змінювали своє обличчя. Тепер це зовсім не ті вже маси, які ми знали в перші роки революції. Розвиток інду-

рії, колективізації і механізації сільського господарства, зростання письменності, а головне — весь радянський уклад, з'їзди, наради, соцзмагання, вся та боротьба, яка відбувається за побудову соціалістичного суспільства, зовсім змінили обличчя трудящих мас і міста і села.

Не окремі «культурні одиночки», не тільки «авангард», а надзвичайно широкі верстви трудящих хочуть тепер читати художні твори. Це перетворює сучасного радянського письменника, автора художніх творів, в дуже велику силу, підвищує його питому вагу, але це ж покладає на нього велику відповідальність, по-перше; а по-друге, це вимагає такого зближення його з масою, такого розуміння ним, чим живе маса, чим вона цікавиться, чим вона дихає, якого раніш, як правило, не бувало.

Маса живе теперішнім, а не минулим, і минуле цікавить її остільки, оскільки воно сприяє розумінню теперішнього.

Ми стараємося зробити приступними масам наших класиків літератури. Але якою далекою є ця література від теперішнього. Нема нічого дивного в тому, що робітникам і робітницям, які вчаться, найважче дається класична література. Ніяк вони не можуть зрозуміти Лізу з «Дворянського гнізда», не можуть зрозуміти, навіщо це греба вивчати якогось Рудіна. Їм чуже те, що думали, чим хвилювалися, до чого прагнули люди того класу, який вони громили,— класу поміщиків. Зрозумілішим, ближчим до них є Гоголь, взагалі ті книги, в яких висміювався старий побут. Робітнича маса, селянська маса хотіла і хоче книжок «про життя», про те бурхливе життя, яке кипить навколо, учасниками якого вони є і в якому треба розбиратися, яке треба спрямовувати вперед до соціалізму.

Тепер найбільший попит на художні твори, які говорять про сьогоденне, говорять про сучасність, під кутом зору розв'язання цілого ряду питань, відповідей на які вимагає життя.

Художня література у нас тепер дуже швидко, як висловлюються наші бібліотекарі, «морально старіє». Чи означає це, що ця література повинна бути викинута в макулатуру або піти на обклеювання стін? Звичайно, ні.

Є спосіб актуалізувати «морально застарілу» художню літературу. Є спосіб знешкодити художню літературу з класово чужими нотками. Це старий, випробуваний спосіб.

Треба широко поставити літературну критику.

Але суть питання в тому, щоб цю критику зробити близькою і зрозумілою масам. *Літературний критик повинен навчитися писати для мас, для робітничих і колгоспних мас, навчитися критикувати з точки зору сучасності, з точки зору тих питань, які хвилюють маси, писати так, щоб озброювати маси вмінням критично ставитися до художніх творів, озброювати маси розумінням цих творів.*

Така літературна критика не тільки підвищить якість читання художніх творів, поглибить їх розуміння; така літературна критика підніме нове коло письменників, які стоять у гущі життя, думають живими образами, але які не вміють ще ними висловлювати свої думки.

Колись на початку своєї революційної діяльності Володимир Ілліч писав П. Б. Аксельроду: «Я нічого так не бажав би, ні про що так багато не мріяв, як про можливість писати для робітників»¹. І він навчився. Він навчився писати для робітників так, як рідко хто вмів. У його брошурах, листках, статтях, написаних для робітників, не було ніколи і тіні якогось-небудь сюсюкання, вихолощування змісту, спрощенства. Робітники відзивалися про промови і статті Ілліча так: «Він говорить з нами серйозно». Він чудово знав, чим живе в дану мить робітник, що його в дану мить хвилює, він умів взятися за потрібну ланку, його статті особливо переконували.

Я думаю, що сучасний літературний критик повинен так само передусім навчитися писати для робітників, для колгоспних мас, прямо і відкрито поставити собі це завдання.

Так само і сучасний письменник-художник повинен поставити перед собою мету навчитися писати для робітників і колгоспних мас. Дуже багато письменників уже поставили перед собою цю мету, але це така велика, така важлива справа, що кожному ще треба цього вчитися і вчитися.

¹ В. І. Ленін, Твори, т. 34, стор. 4.

Тепер у зв'язку з організацією Бібліотечного управління в Наркомосі доводиться дуже багато бувати серед бібліотекарів. Верства кваліфікованих бібліотекарів у нас дуже тонка. Але це дуже цікава верства. Це ентузіасти своєї справи, це люди, які живуть інтересами своїх читачів. Вони б'ються за те, щоб потрібна книга, насамперед художня і політична, доходила своєчасно до читача. Недавно в Московському колекторі була нарада з бібліотекарями про комплектування бібліотек. Прийшло близько двохсот бібліотекарів — і скільки цінних думок вони висловили! Виявилась просто-таки героїчна боротьба бібліотекарів за комплектування бібліотек потрібною читачеві книгою. Вони говорили про те, як мало їм допомагає Критико-бібліографічний інститут, яким бідним є постачання бібліотек через малі тиражі і малу броню потрібних для бібліотек книг, несвоєчасну їх доставку; вони говорили про те, як гостро потрібна тепер сучасна художня книжка робітничому і колгоспному читачеві, як потрібна, необхідна найтісніша змичка письменників з бібліотекою, з читацьким активом.

Слухаючи висловлювання бібліотекарів, я думала про те, що нам треба Критико-бібліографічний інститут перетворити в центр критики нового типу — критики для мас. Нам треба всю роботу Критико-бібліографічного інституту поставити на службу виробленню разом з робітниками, разом з колгоспниками вмотивованих рекомендаційних списків. Треба створити ряд відповідних, дбайливо опрацьованих рекомендаційних каталогів, треба створити ряд посібників з читання літератури. Я думала про те, що зробити це без участі письменницького активу не можна, і як багато письменники можуть дати своєю участю в критико-бібліографічній роботі справі просування в маси найпотрібнішої, найактуальнішої книги; як можуть вони допомогти через критико-бібліографічну роботу оживити все цінне, зробити за допомогою зрозумілої масі критики класово далекі, але високохудожні твори знаряддям боротьби за марксистсько-ленінський світогляд.

Думала я і про те, що може дати бібліотека письменнику і письменник бібліотеці.

Кожний письменник зацікавлений в тому, щоб його книгу читала якнайбільша кількість людей, по-перше;

щоб його книжка потрапляла до тих, для кого вона написана, по-друге. Коли книжка іде просто в продаж, її купує той, у кого є гроші. Таким чином, вона часто не потрапляє якраз до тих, для кого вона написана. Читач випадковий.

Інша справа, коли книга потрапляє до бібліотеки. Одну і ту саму книгу читає багато. Бібліотека фактично підвищує в багато разів тираж. У бібліотеки є тисячі можливостей зробити так, щоб книга потрапляла саме до того читача, який особливо важливий для письменника. Ось чому кожний письменник заінтересований у розвитку мережі бібліотек, у правильній постановці бібліотечної справи. Письменник — природний друг бібліотеки. Але це не все. Наш радянський письменник уважно вивчає маси не з книжок, а з життя: йому необхідний ряд особистих спостережень. Але цього мало. Він завжди перевіряє себе. Коли пишеш для маси, треба знати, як маса на твої писання реагує, чи задовольняють ці писання запити і інтереси масового читача.

Досвідчені бібліотекарі вміють чудово організувати висловлювання читачів про прочитані книги. Письменнику треба порозумітися з бібліотекарями, чії саме, якої саме верстви думки він хоче знати і що його особливо цікавить. Досвідчений бібліотекар знає, як «розговорити» читача, як організувати колективні висловлювання. Звичайно, це вміє не кожний бібліотекар, але хороший, кваліфікований вміє, і чим тісніший його зв'язок з письменником, тим краще знає він письменника, тим краще може він організувати висловлювання читачів. Для авторів ці висловлювання, правильно організовані, дуже цінні. Іноді окреме, поставлене мимохідь запитання змушує автора значною мірою перебудувати свій твір. Мені пригадується, як колись, коли я займалася книгоношництвом, обслуговуючи робітників, дивували мене відзиви робітників про книги. З одного і того ж художнього твору різні верстви населення вичитують абсолютно різні речі. Одне вичитує з твору людина з буржуазним світоглядом: звертаючи увагу на те, що співзвучне її настроям або різко іде врозріз з ними, вона часто проходить мимо того, що становить стрижень твору; інше вичитає робітник: він не помітить тих чи інших художніх недоліків, але зате може так поглибити своїми зауважен-

нями думки і наміри автора, що автор сам уже іншими очима подивиться на свою роботу. Різноманітні відзиви робітничих верств населення мають величезне значення для зростання письменника, для відшліфовки його таланту.

Бібліотека може допомогти письменникові, коли вона зуміє організувати правильно висловлювання. Це не завжди, звичайно, буває. Для правильного висловлювання з приводу тієї чи іншої книги треба, по-перше, щоб у бібліотекаря був правильний класовий підхід, щоб він знав класове обличчя тих, хто висловлюється; по-друге, необхідно, щоб був умілий, точний запис їх висловлювань, а не «приблизний» виклад; по-третє, треба, щоб висловлювання ішли з питань, які цікавлять автора, а не взагалі. Це теж треба вміти організувати.

Потрібний тісний зв'язок між авторами і бібліотекарями.

Організовані бібліотекою висловлювання читачів мають велике значення і для літературного критика, який хоче навчитись писати свої критичні статті для мас. Він не навчиться цього, коли не навчиться слухати правильно організовані висловлювання мас про книжки. Бібліотека може йому допомогти. З другого боку, і бібліотекареві потрібна допомога з боку письменника. Бесіди з письменниками можуть дати бібліотекарям краще розуміння ними своїх завдань. Бесіди з письменниками дадуть їм ту зарядку, яка допоможе їм правильно ставити всю бібліотечну справу.

І ще на одну сторону справи треба звернути увагу. На бібліотеки покладається тепер обов'язок організувати інструктаж читачів. Це правильно. Письменники-белетристи, взявши на себе частину цієї роботи, організовуючи ряд вечорів, лекцій, бесід з читачами, можуть викликати в читацьких мас підвищення інтересу до художньої літератури, до художньої творчості.

Вся радянська обстановка, весь радянський уклад викликають до життя нові сили. Найголовніше — створення організуючих осередків. Розвиток бібліотечної мережі є в той же час розвитком мережі таких осередків, які організують читацькі інтереси мас. Письменники і літературні критики повинні використати їх для надання нового розмаху всій галузі художньої творчості.

ВАЖЛИВА ДІЛЯНКА СОЦІАЛІСТИЧНОГО БУДІВНИЦТВА

Ленін надавав величезного значення хорошій постановці бібліотечної справи, приділяв цій ділянці культурного фронту винятково велику увагу. Про це красномовно говорить книжка «Що писав і говорив Ленін про бібліотеки»¹, де зібрано ряд його листів, статей, промов, розпоряджень, проведених ним декретів. З них видно, як уважно стежив він за постановкою бібліотечної справи, якими конкретними були його вказівки. За роки громадянської війни і роки непу на бібліотечному фронті створено було немало цінного, але немало було і загублено дуже цінних починань через надзвичайно тяжку обстановку, громадянську війну і часто неправильне розуміння на місцях «госпрозрахунку».

Так побудувати бібліотечну справу в Країні Рад, щоб густа мережа бібліотек різного типу обслуговувала своєчасно геть усе населення потрібно йому книгою, задовольняла дедалі зростаючу потребу мас у знаннях, розширювала їх горизонт, відповідала на їх запити,— такий заповіт Леніна.

У Наркомосі організовано тепер окреме Бібліотечне управління, яке повинно підняти цю справу на належну височінь.

¹ Что писал и говорил Ленин о библиотеках. Сборник отрывков из статей и речей Ленина, касающихся библиотечного дела. М.—Л., Гиз, 1929; вид. 2-е, М.—Л., Гиз, 1932.

Див. на стор. 263 цього тома передмову Н. К. Крупської до першого видання цього збірника.—*Ред.*

Перше невідкладне завдання — це *забезпечити існуючим уже бібліотекам потрібне для них приміщення*. Необхідно, щоб приміщення для бібліотек були просторі, світлі, сухі, добре опалювались, щоб при бібліотеках були зручні читальні.

Таку ж турботу, яку ми бачимо зараз про шкільні будинки, треба проявити і щодо бібліотечних приміщень. Цього треба добитися. Треба раз назавжди покінчити з таким становищем, коли завідуючий ВНО займає під дитсадок, школу, студентські гуртожитки приміщення бібліотек, переводячи їх у приміщення більш тісні, темні, вогкі, не зручні для читачів, або просто викидає книги у підвал, де вони гинуть. Таких завідуючих ВНО треба негайно знімати з посад, передавати прокуророві. Але не тільки ВНО розпоряджається. Ми знаємо немало випадків, коли райради беруть бібліотечні приміщення під квартири, під торгові приміщення. Бібліотечне управління має покласти цьому край. На допомогу йому повинні прийти прокуратура, РСІ, радянська громадськість і насамперед Ради та їх секції. Країна наша культурно виросла; *таке ставлення багатьох районів до бібліотек і бібліотечного майна, до книжкової громадської власності треба таврувати ганьбою*.

Наша бібліотечна мережа зовсім недостатня, особливо на селі. Треба будувати нові бібліотеки, але треба будувати розумно. Скільки трапляється випадків — затрачуються дуже великі кошти, але кошти викидаються даремно: або будується бібліотека поряд з іншою, тільки більш розкішна (часто відомства «змагаються» — будують поряд одна з одною великі бібліотеки), або будується в такому місці, де населенню незручно нею користуватися, або переробляють під бібліотеки сараї старих казарм — виходять холодні, вогкі, непридатні приміщення. Тут потрібні *плановість, врахування місцевих умов, врахування завтрашнього дня*.

Між відомствами і організаціями потрібна домовленість, потрібно виробити типові договори, які допомогли б максимально використати кожну бібліотеку.

Особливо велику увагу треба приділити розробленню типів *колгоспних бібліотек*, в яких мають таку потребу тепер колгоспи. Політвідділи при МТС тут дуже багато можуть допомогти.

Районні бібліотеки повинні допомагати комплектуванню бібліотек, хат-читалень, бібліотек колгоспних клубів, повинні інструктувати керівників цих бібліотек, допомагати їм оволодіти бібліотечною технікою, допомагати шкільним бібліотекам.

Від питань *бібліотечної техніки* залежить дуже багато — збереження книг, максимальне використання книжкового багатства, задоволення запитів читачів і навіть політичне обличчя бібліотеки. Для різного типу бібліотек потрібна різна техніка. Важливо вміти рекламувати потрібну книжку, просувати її, важливо вміти підвищити її оборотність, організувати інструктаж і т. д. і т. п. В галузі бібліотечної техніки в нас панує велика необізнаність, яка заважає правильній постановці справи.

Швидкі темпи господарського і культурного будівництва вимагають створення за порівняно короткі строки кадрів спеціалістів. Їм, як і всім учасникам соцбудівництва, доводиться багато самотійно вчитися. Їм потрібні книги. *У наших умовах наукові бібліотеки не можуть бути чимсь замкнутим, приступним лише вузькому колу осіб.* Вони повинні допомагати науковій кваліфікації кадрів, що вже розпочали роботу, і підготовлюваних до неї спеціалістів.

Наукові бібліотеки повинні ширше відчиняти свої двері людям, які серйозно бажають учитися, поглиблювати свої знання. Необхідно продумати, як це найкраще зробити. До Бібліотечних управлінь увійдуть не тільки масові, але й наукові бібліотеки.

Дуже важливе і велике питання — це *питання постачання бібліотекам книг.* Як постачати бібліотеки? Що постачати?

Книги мають здатність, як то кажуть, «морально старіти», вони особливо старіють морально в умовах нашого бурхливого життя. Книги, написані за старих цензурних умов езопівською мовою, книги, які написані для колишніх пануючих класів і стосуються питань, що хвилювали ці класи, якщо вони навіть були художньо написані, мало цікавлять сучасного масового читача. Він жадає книг, близьких йому, таких, які говорять про речі, що хвилюють його в дану мить. Ударника соціалістичного будівництва старою літературою не задовольниш. І бібліотека, яка не поповнюється весь час нововиданою літературою,

втрачає для читача інтерес, він перестає ходити до бібліотеки, стає байдужим до неї.

Між нашими масовими бібліотеками і сучасними нашими письменниками потрібно встановити тісний зв'язок. Письменникові треба враховувати запити читачів, і при складанні планів видавництва голос бібліотечного читача має бути чути.

Це одна частина питання. Друга — *техніка постачання, техніка розподілу*. Нічого гріха таїти, наші книгопостачаючі органи часто-густо міркують про бібліотеки по-стародавньому: «На тобі, боже, що нам негоже», — краще пустимо в продаж, а бібліотеці збудемо те, що залишиться. А розподіл книг у нас має бути соціалістичний, і передусім кращу книгу ми повинні постачати органам колективного користування книгою — бібліотекам, а не приватному споживачеві. Треба буде багато й багато затратити сил, щоб зламати усталені традиції в постачанні бібліотекам.

Далі іде *питання обліку*. Облік на бібліотечному фронті у нас кульгає на всі чотири лапи. Береш дані однієї області — там облічені лише політосвітні бібліотеки, дані іншої області включають в себе профспілкові бібліотеки, дані третьої не включають профспілкових, зате включають бібліотеки хат-читалень і т. д. і т. п. Зате облік кожної бібліотеки включає в себе безліч показників, забирає чимало часу. Матеріали виходять непорівнянні — матеріали, якими не можна оперувати. Очевидно, доведеться радитися з ЦУНГО і Держпланом, як провести облік найголовніших даних, але облік справжній, без якого всі фінансово-планові питання зависають у повітрі, всі розрахунки робляться «на око».

Бібліотека не може працювати без бібліотекаря.

Бібліотекар — душа діла. Від нього залежить дуже багато. Він повинен бути ентузіастом своєї справи, вміти працювати з багатьма читачами, володіти методами бібліотечної роботи, вміти за допомогою цих методів організувати всю роботу бібліотеки. Бібліотекар у наших радянських бібліотеках не може бути простим технічним видавальником книг, він повинен володіти не тільки технікою видачі, запису книг, умінням облічувати кількість абонентів, хоч обов'язково повинен уміти робити і це.

Це уміння є необхідним, але далеко не достатнім.

Наша радянська масова бібліотека не може, не повинна перетворюватися в бюрократичний заклад, вона повинна бути живим культурним центром, а це потребує від бібліотекаря уміння підходити до маси, працювати з масою, знати її запити, уміння спрямовувати її інтереси в певне русло, пробуджувати самодіяльність читачів, вести серед них велику інструктивну роботу. Радянський бібліотекар повинен бути людиною освіченою і політично підкованою, *радянський бібліотекар — відповідальний учасник соціалістичного будівництва*. На селі його роль не менша, а ще більша, ніж у місті.

Тому надзвичайно важливим є умілий *добір бібліотечних працівників, правильна їх підготовка і перепідготовка*. За даними на 1933 р., 36% бібліотекарів не мають ніякої бібліотечної підготовки, 24% мають семирічну освіту і або річний стаж бібліотечної роботи, або бібліотечну підготовку на короткотермінових курсах. Іншими словами, 60% нинішніх бібліотекарів — непідготовлені новачки в цій справі, і тому зрозумілою є величезна плінність цього складу, а плінність на бібліотечному фронті означає фактичне розбазарювання бібліотечних фондів, відучування читачів від бібліотеки. З решти 40%—15% бібліотекарі, які мають освіту в обсязі бібліотечного технікуму (стаціонарного або заочного), а також працівники з незакінченою середньою освітою, що мають практичний стаж роботи не менше двох років. Як бачимо, цей розряд також дуже слабо підготовлений, і тільки решту 25% можна назвати справжніми бібліотекарями.

Отже, *на фронті бібліотечних кадрів ми маємо справжній прорив*. Про це треба сказати відверто, треба звернути виняткову увагу на підготовку кадрів. Це тепер найбільш ударне завдання. *Було б величезною помилкою з нагоди організації Бібліотечного управління закривати при педтехнікумах існуючі бібліотечні відділення, згортати і ту невелику роботу, яка є тепер*. Треба насамперед зміцнити те, що є, а потім треба буде надати Бібліотечному управлінню матеріальні можливості розгорнути необхідну мережу спеціальних бібліотечних технікумів.

Але справа підготовки і перепідготовки бібліотечних працівників матиме успіх лише в тому разі, *коли стано-*

вище бібліотекаря — і матеріальне, і моральне — буде поліпшене. Тут потрібна велика гурбота з боку Бібліотечного управління і Цекпросу. Бібліотекаря потрібно оточити такою ж увагою і піклуванням, яким оточують учителя. Потрібно, щоб кращі сили мобілізували себе на цей фронт. Недаремно ще в 1919 р. Володимир Ілліч у спеціальному листі до позашкільного відділу писав про *необхідність організації на бібліотечному фронті соціалістичного змагання.* Соцзмагання — шлях до висування кращих працівників, шлях перетворення їх роботи в практичний показ того, як треба підняти справу на належну височінь. Правильно поставлене соцзмагання запалює вогнем ентузіазму працівників у тій галузі роботи, де воно проводиться.

Ряд причин — і наша минула некультурність, і слабка постановка бібліотечної справи, і необхідність зосередити головну увагу на створенні бази соцбудівництва — привів до того, що *бібліотека не увійшла ще в побут.* Буває так: під боком чудова доступна бібліотека, але люди не знають про її існування, а коли й знають, то їм і на думку не спадає, що нею можна і треба користуватися. Треба провести велику роботу *по залученню масового читача.* Кожна бібліотека повинна обрости читацьким активом, який може зробити дуже багато для піднесення роботи бібліотеки на належну височінь.

Ілліч вважав, що і в бібліотечній справі, як і в ліквідації неписьменності, важливо, щоб маси самі взялися за цю справу. Їх треба тільки систематично інструктувати про чергові завдання бібліотечного будівництва.

В СРСР існують випробувані шляхи ліквідації труднощів. Ми вміємо мобілізувати сили. Тепер, коли увага партії, увага Радянської влади спрямовується на бібліотечну справу, не можна й хвилини сумніватися, що справа швидко піде вперед. Допомогатимуть Ради і їх секції, допоможе преса. Комсомол уже прилучається до цієї справи. Безсумнівно, допоможуть політвідділи МТС, уже надходять листи з політвідділів з приводу бібліотек. Допоможуть Цекпрос і вся маса освітян, які розуміють роль бібліотек у справі будівництва соціалізму, які учимуть і дітей, і дорослих, як користуватися бібліотекою. Допоможуть робітничий актив, ударники колгоспних полів, допоможуть письменники, допоможуть інженерно-

технічні працівники, вузівські працівники і студенти, допомагатимуть усі радянські органи.

І тоді наша Країна Рад стане не тільки письменною, вона почне читати, використовувати всі досягнення науки, все, що віками здобує людством в галузі знання, техніки, мистецтва, вбере в себе весь досвід застосування знань на практиці. Маса навчатиметься по-справжньому вчитися. Розвиток бібліотечної справи буде підкріпленням школі, полегшить набагато її роботу.

1933 р.

УВАГУ ДИТЯЧИМ БІБЛІОТЕКАМ

Позашкільний сектор Управління початкової і середньої школи Наркомосу РРФСР скликав у листопаді 1933 р. Всеросійську нараду працівників дитячих бібліотек. На порядку денному стояли доповіді чотирьох бібліотек: дитячої районної бібліотеки Москви, шкільної бібліотеки Ленінграда, дитячого відділення Івановської бібліотеки і сільської шкільної бібліотеки ЦЧО. Таким чином, були заслухані і обговорені доповіді різного типу дитячих бібліотек.

У зв'язку з цим цікаво підбити підсумки наради московських шкільних бібліотек, що була скликана Товариством педагогів-марксистів за пропозицією Бібліотечного управління Наркомосу і відбулася 14 листопада того ж року.

На нараді було сімдесят дитячих бібліотекарів, не беручи до уваги працівників Наркомосу і гостей.

Із сімдесяти чоловік було сорок два шкільні бібліотекарі, сім бібліотекарів дитячих бібліотек і дитячих відділень при районних бібліотеках, два бібліотекарі піонерських бібліотек, два бібліотекарі Позашкільного комбінату, бібліотекар дитячої технічної станції, бібліотекар бібліотеки Педагогічного комбінату, два працівники дитячого колектора, десять інструкторів, прибиральниця дитячої бібліотеки, бібліотекар бібліотеки КУВСН¹, завідувача 1-ю зразковою школою і товариш з Туркменії.

¹ КУВСН — Комуністичний університет викладачів суспільних наук.— *Ред.*

Нарада відбувалася під головуванням Крупської, на конференції був присутній т. Алексінський, який виступив в кінці наради з великою промовою.

Нарада була дуже жвавою. З двадцяти п'яти осіб, що виступали, говорили головним чином шкільні бібліотекарі (шістнадцять чоловік). Дебати були дуже цікаві.

Шкільні бібліотеки в Москві почали відкриватися лише останнім часом. Раніш дитвора користувалася майже виключно районними дитячими бібліотеками і дитячими відділеннями при загальних бібліотеках. Щодо цього Москва відстає від Ленінграда, де шкільні бібліотеки уже міцно увійшли в побут.

Що розповідали бібліотекарі московських шкільних бібліотек?

За останній рік ми маємо велике зрушення в справі розвитку шкільних бібліотек у Москві. Але бібліотеки ці обслуговують далеко не всі школи, дуже нерівні за своєю якістю. Тепер шкільні бібліотеки не мають свого окремого бюджету і існують на загальношкільні кошти; це веде до того, що грошей на комплектування бібліотек вони одержують здебільшого зовсім недостатньо. Інша біда — це брак приміщень. У більшості бібліотек немає читалень, а є лише один абонемент. Але й абонементом охоплені далеко не всі школярі. Школи, в яких бібліотеки обслуговують 100% дітей, — рідкісний виняток. Здебільшого приміщення бібліотеки і запас книг у ній далеко не відповідають потребам.

Але найтяжче, найнегативніше в становищі шкільних бібліотек — це час їх функціонування. Книги видаються під час перерв, у тому числі і під час великої перерви. В деяких районах книги видаються після занять, під час перерви між змінами. Читальні в ряді шкіл функціонують лише під час великої перерви і в проміжок між змінами. Річ це досить-таки шкідлива. Після години сидіння треба порухатись, поводитись, а не газети і журнали йти читати. Після занять діти йдуть до читальні читати. А коли ж вони відпочивають?

Тут необхідне втручання лікаря. Після чотирьох-п'яти годин напружених занять не можна знову засаджувати за книгу. Яке ж це буде читання?!

Погано з добром книг. Шкільні бібліотеки значною мірою складаються з підручників і навчальних книг.

Бібліотекар 16-ї школи Бауманського ВНО розповідає: «Приходить хлопчик з 3-ї групи і просить: «Чи нема Марка Твена?» Дівчинка, що стоїть поряд, каже: «Що ти сюди приходиш за Марком Твеном? Запишися до хорошої бібліотеки — і одержиш, а тут ти одержиш книжки тільки по навчанню». Ця розмова характеризує більшість шкільних бібліотек. Це бібліотеки навчальні.

Бібліотекарі відзначають, що там, де є читальні, діти йдуть туди, заповняють усі місця, але більшість дітей приходять не читати, а вчити уроки. Їм, очевидно, дома уроки вчити ніде, та й підручників часто на руках нема.

Інспектори скаржаться на низький рівень підготовки бібліотекарів.

Які висновки можна з цього зробити?

1. Шкільним бібліотекам потрібний свій бюджет, певні штати. Штати повинні бути достатні, щоб бібліотека була відчинена цілий день.

2. Шкільним бібліотекам треба забезпечити приміщення для читалень і для абонементу. Необхідно, щоб при бібліотеці були свої вішалки. При будівництві нових приміщень треба забезпечувати приміщення для бібліотек.

3. Шкільні бібліотеки не повинні мати на увазі тільки шкільне навчання, а мати і книги белетристичні, ті, якими цікавляться діти.

4. Треба *посилити підготовку бібліотекарів* і пропускати їх через кваліфікаційні комісії.

Багато бібліотекарів вказували на зв'язок шкільних бібліотек з районними дитячими бібліотеками і дитячими відділеннями загальних бібліотек, на обслуговування шкільних бібліотек пересувками з дитячих бібліотек.

Розповідали про «бібліотечні уроки», про відвідування дитячих бібліотек письменниками... А втім, про це говорив небагато хто.

Що особливо впадає в очі — це відсутність дитячої самодіяльності, відсутність організації біля шкільних бібліотек широкого дитячого активу, який є навколо дитячих районних бібліотек.

Впадає в очі і відсутність громадської уваги до цієї надзвичайно важливої ділянки роботи школи.

Де батьківські комітети? Де шефи?

Дуже цікавою була доповідь лєнінградців Їх досвід

повинен полегшити справу будівництва, справу налагодження шкільних бібліотек Москви та інших районів.

Особливу увагу нарада з дитячих бібліотек звернула на питання про дальше впровадження бібліотеки в побут дітей.

Знання — сила. Ті знання, яких учень набуває в школі, — це по суті справи крихти знань. А життя вимагає від кожного громадянина нашої країни уміння самостійно вчитися, учитися того, що треба знати за потребами діла. Школа повинна озброювати дітей умінням вчитися. І щодо цього шкільна бібліотека може дуже й дуже допомогти школі. Але було б великою помилкою обмежувати користування дітей однією тільки шкільною бібліотекою. Навпаки, необхідно навчити дітей користуватися і іншими бібліотеками, проводити з ними екскурсії в бібліотеки районні, привчати їх до користування ними, вчити користуватися там каталогами, довідниками і т. д.

Зовсім не було порушено питання про соцзмагання юних читачів, а питання це дуже важливе, нерозривно зв'язане з організацією дитячої самодіяльності.

Бібліотечне управління з метою розвитку самодіяльності школярів почало випускати листи до школярів. Перший лист стосується питання про необхідність усім піонерам і школярам користуватися бібліотекою. Другий лист стосується питання, чому необхідно берегти бібліотечні книги, турбуватися про їх збереження. Дальші листи Бібліотечного управління повинні порушити ряд найважливіших питань, що стосуються активізації юного читача¹.

Крім цього, конференція врахувала весь досвід, що є в галузі обслуговування дітей бібліотеками. До питання про дитячі бібліотеки необхідно привернути увагу письменників (про це говорив у своєму виступі на конференції т. Алексінський), вчених, привернути широку громадську увагу. Справа це важлива, невідкладна.

¹ Див. т. 5 цього видання, стор. 505, 511, 514, 518, 537.— *Ред.*

РЕКОНСТРУКЦІЯ НАРКОМОСУ І БІБЛІОТЕЧНИЙ ФРОНТ

З цієї осені проведено реорганізацію Наркомосу, що давно вже назріла. Раніш роботу розподіляли в Наркомосі по функціях. Був, скажімо, сектор шкільний. Але він проводив головним чином те, що інші сектори ухвалювали. Методичну роботу вела Державна вчена рада, шкільний сектор у методичному відношенні повинен був проводити те, що Державна вчена рада ухвалила. Підручники, з яких діти повинні були вчитися, склалися навчально-методичним сектором, постачання проводилось через сектор постачання і т. д. і т. п. Така організація роботи вимагала нескінченних погоджень, породжувала чисто формальне ставлення до справи окремих секторів, знижувала відповідальність завідуючих за всю постановку справи. «Функціоналка» тепер зживатиметься. Важливо стежити за тим, щоб робота не дублювалась, штати не розросталися, щоб окремі сектори не замикалися в собі, не відособлялися. Але обсяг штатів визначає РСІ, вони не можуть розростатися стихійно, а пов'язання між секторами повинно зміцнювати їх дружню спільною роботою.

Тепер у Наркомосі створено таку структуру: 1) Управління початковою і середньою школою, 2) Управління підготовки вчителів, 3) Управління університетами і науково-дослідними закладами, 4) Бібліотечне управління, 5) Управління театральними і видовищними підприємствами, 6) Головне управління в справах літератури

і видавництв, 7) Головний комітет по контролю над репертуаром.

Крім вищеназваних управлінь, створюються відділи, робота яких має свою специфіку, яка не повинна губитися в загальних завданнях управління (такі відділи: дошкільний, дитячих будинків, навчальних посібників); або ці відділи не примикають за змістом своєї роботи ні до одного управління, потребують працівників особливого типу (такі відділи: шкіл і курсів для дорослих, хатчиталень, клубів, Будинків культури і парків культури та відпочинку, музейний відділ); або відділи, які по суті своєї роботи потребують спеціального апарату, працівників із специфічною кваліфікацією (такі відділи: планово-фінансовий, будівельний). Крім того, є ще Управління справами і секретаріат Наркомосу.

Виділення бібліотечної справи в окреме управління, куди увійдуть і наукові, і масові бібліотеки, і підготовка і перепідготовка бібліотечних працівників, має особливе значення. Створення такого управління викликане особливостями нинішнього моменту. Ми маємо величезні успіхи в галузі розвитку промисловості, колективізації сільського господарства, механізації його, широке застосування досягнень агротехнічної науки. Соціалістичні настанови змінюють всю організацію праці, широкі маси залучаються до вироблення, до створення нового типу господарювання, планового соціалістичного господарювання.

Але створення планового соціалістичного господарювання вимагає від нас ясної політичної свідомості, широти політехнічного кругозору, професійних умінь і знань, вимагає певної сучасної культури праці, певного загальноосвітнього рівня.

Наша країна в основному стала письменною, але необхідним є швидке підвищення рівня письменності, рівня культури. У другу п'ятирічку необхідно добитися оволодіння геть усіма знаннями в обсязі програми чотирирічки. Комсомол висунув лозунг — всі комсомольці повинні оволодіти знанням в обсязі середньої освіти. Інакше не можна. На плечах комсомолу лежить завдання молодими силами справу соціалістичного будівництва довести до кінця. І комсомол, який стоїть у гущі цього будівництва, бачить, розуміє, як необхідні йому знання.

Потяг до знань величезний. Треба усвідомити, що охопити все населення молодіжними школами і школами дорослих ми не зможемо. Оволодівати знанням доведеться шляхом самоосвіти, яку треба підняти на високий ступінь. Крім того, навчання дорослих повинно бути дуже різноманітним і гнучким, будуватися за потребами діла, бути розрахованим на найрізноманітніший рівень підготовки. Тому найважливіше тепер — опанувати метод самостійного навчання. Самоосвітня робота буде тепер, природно, займати дуже велике місце. Вона весь час відігравала велику роль. Візьмемо старі часи. Потрапляючи до тюрми, на заслання, люди вперто вчилися. Коли я недавно робила доповідь у Товаристві старих більшовиків про необхідність допомоги з їх боку роботі Бібліотечного управління, багато хто говорив: «Так, ми, старі більшовики, багато самостійно вчилися в тюрмах і на засланнях — це були наші університети, і ми можемо бути корисні на фронті самоосвітньої роботи, нам є про що розповісти». Візьмемо таких наших видатних працівників, як Ворошилов, Калінін, Петровський і ряд інших: їх життя — життя, сповнене великого самоосвітнього навчання. Візьмемо Горького. Його шлях — також шлях самостійного навчання. Хто не читав його книжки «Мої університети?» Про значення самоосвіти говорити не доводиться. Але ясно, що без книг, без можливості ними користуватися самоосвітня робота розвиватися не може. Розвиток бібліотечної справи є необхідною передумовою розвитку самоосвітньої роботи в масовому масштабі. Ось чому передбачається, що самоосвітня робота буде тісно поєднана з роботою бібліотечною, що при бібліотеках буде організовано широку інструкторську роботу по самоосвіті.

Користування бібліотекою і широка самоосвітня робота повинні увійти в побут, нею мають бути охоплені мільйони. І ось тут головні труднощі. У нас є вже дуже різючі приклади того, з якими труднощами зв'язано перехід від роботи у вузькому масштабі до роботи в масштабі широкому. Це — приклад шкільної справи. У перші роки революції в дослідному порядку було створено ряд шкіл з дуже цікавою постановкою роботи. Приїжджі іноземці були захоплені досягненнями цих шкіл, їх комуністичними настановами, тими результатами, які вони

давали. Довгий час ці школи були показом. Але мережа дослідно-показових шкіл була порівняно невелика. Потім питання постало взагалі про те, щоб загальну освіту зробити загальною і обов'язковою. І виявилось — нема приміщень, немає підготовлених вчителів, немає стабільних програм, немає стабільних підручників — немає тих передумов, без яких неможливе розгортання справжнього навчання у масовому масштабі. Останні два роки робота йшла головним чином по створенню цих передумов.

Те саме і з бібліотечною справою. І тут потрібно провести дуже важливу роботу.

Потрібна в першу чергу *турбота про бібліотекаря*. Увага, яку почали приділяти партія і уряд бібліотечній справі, зразу ж підняла настрій бібліотечних працівників; *бібліотекар відчув себе учасником соціалістичного будівництва*.

7 жовтня Рада Народних Комісарів Союзу РСР прийняла постанову «Про постачання бібліотекарів», опубліковану в № 239 «Труда» від 16 жовтня 1933 р.

Ця постанова говорить:

«Прирівняти бібліотекарів, які працюють в системі органів народної освіти і профспілок, щодо норм і порядку постачання продовольством і промтоварами до вчителів шкіл I і II ступенів, а членів сімей бібліотекарів — до членів сімей учителів.

Примітка. Постачання хліба бібліотекарям, які працюють на селі, провадиться за рахунок двопроцентних нарахувань на зобов'язання по зернопоставках».

Ця постанова — цінний поворот у становищі бібліотекарів.

Розгортання соцзмагання, яке вже почалося по окремих краях і областях, поставить роботу бібліотекаря в полі громадської уваги, відкриє бібліотекарю шлях просування по лінії його роботи, що сприятиме усуненню тієї плінності працівників, свідками якої ми є. Соцзмагання тільки ще починається; щоб воно дало необхідні результати, потрібна велика продуманість.

Бібліотечне управління проводить постійні збори бібліотекарів-практиків, які обмінюються з нами своїм досвідом роботи, своїми міркуваннями з приводу того, які, на їх думку, треба висунути показники, що повинні лягти в основу соцзмагання.

Ми дуже просимо товаришів, працівників бібліотечного фронту, присилати матеріали по соцзмаганню.

Соцзмагання треба організовувати так, щоб воно допомагало бібліотекареві показати якнайкраще свою роботу, те, що особливо є цінним з громадської точки зору, з точки зору соціалістичного будівництва, що може бути дійсним показом. Треба робити свою роботу загальним надбанням, треба привертати громадську увагу до паростків нового, оточувати їх громадським піклуванням.

Одна справа — буржуазна реклама, інша — соціалістичний показ. Соцзмагання учить по-соціалістичному показувати свою роботу.

Недаром в 1919 р. Ленін писав у відділ по позашкільній освіті про необхідність розгорнути соцзмагання. Нагадаємо цей його лист:

«Бібліотечна справа... найбільше потребує виклику змагання між окремими губерніями, групами, читальнями і ін. і т. п.

Правильна постановка звітності... повинна служити *трьом* цілям:

- 1) правдиве і повне *ознайомлення* як Радянської влади, так і всіх громадян, про те, що робиться;
- 2) залучення до роботи *самого населення*;
- 3) виклик *змагання* бібліотечних працівників...

...По-моєму, формуляри звітів мають бути виготовлені в центрі, потім передруковуватись по губерніях, і розсилатись... в *у с і* бібліотеки, читальні, клуби і т. д.

В цих формулярах мають бути *виділені* (і надруковані, скажемо, жирним шрифтом) ті *обов'язкові* питання, за невідповідь на які завідуючі бібліотеками і т. п. відповідають *по суду*. А потім до цих обов'язкових відповідей додає *д у ж е* багато необов'язкових відповідей...

...До необов'язкових §§ мають бути віднесені, у вигляді запитань, **в с і** поліпшення, які застосовувались у Швейцарії і Америці (та ін. країнах), щоб можна було **заохочувати** (видачею премій цінними виданнями, комплектами та ін.) тих, хто найбільше число поліпшень і найкраще провів.

Наприклад: 1) чи можете ви точними даними довести ріст *оборотності* книжок у вашій бібліотеці? чи 2) відвідування вашої читальні чи 3) обмін книжками й газетами з іншими бібліотеками і читальнями? чи 4) створення

центрального каталога? чи 5) використання неділь? чи 6) використання вечорів? чи 7) залучення нових верств читачів, жінок, дітей, неруських і т. п.? чи 8) задоволення вами довідок читача? чи 9) прості і практичні способи зберігання книжок і газет? збереження їх? механічний зв'язок при читанні і відкладанні на місце? чи 10) видачі додому? чи 11) спрощення гарантій при видачі додому? чи 12) при посилянні поштою?

і т. д. і т. д. і т. под.

За кращі звіти і за успіхи нагороджувати преміями»¹. Соцзмагання проводити необхідно.

Поряд з цим треба піклуватися і про інше — *про підвищення кваліфікації молодого бібліотекаря*. Недавно довелося говорити з курсантами заочних курсів для бібліотекарів з Івановської області, Північно-Кавказького краю і Башкирської республіки. Кількість заочників зовсім незначна. Чому? Тому що на заочні курси не беруть з освітою нижче семирічки і, крім того, беруть за книги для навчання досить значну суму. Така заочна освіта не влучає в ціль, залишаючи багато бібліотекарів з тим рівнем підготовки, що й досі. Необхідно підвищити вимоги до бібліотекаря і якраз для більш відсталих верств зробити цю підготовку обов'язковою. Тут має бути виконана дуже велика робота, але ця робота особливо важлива.

Інша надзвичайно важлива ділянка роботи—це *облік*.

За цю справу треба взятися серйозно. Нам потрібно знати *бібліотечне обличчя кожного району*. Порівнявши його з господарським обличчям району, з його культурним обличчям, ми дістанемо ясну картину того, *що треба робити в районі*, які ділянки і як треба посилити. *Бібліотечний паспорт* району повинен бути добре відомий кожному членові райкому партії, райкому комсомолу, кожному членові районної Ради; він має висіти на стінці, на видному місці на кожному заводі, в кожному пункті, де збирається багато народу. Де, які бібліотеки є, що це за бібліотеки, в які години вони відчинені — про це повинен знати *кожний житель району*.

З обліком у нас справа стоїть погано: у нас навіть нема справжнього статистичного обліку, не кажучи вже

¹ В. І. Л е н і н, Твори, т. 28, стор. 415—416.

про врахування того, наскільки правильно побудована мережа, наскільки правильно побудована робота. Часто бібліотека профспілкова не знає, що є поряд з нею бібліотека політосвітня — і навпаки.

Бібліотечне управління проводитиме облік через відповідні статистичні органи, але це довгий шлях. У громадському порядку можна облік провести швидше і повніше. Сам процес громадського обліку бібліотек і бібліотечної роботи підвищує інтерес до бібліотечної справи.

Чергове завдання — виробити найпростішу картку обліку, погодити її з Інститутом бібліотекознавства (це завдання Бібліотечного управління) і на основі цієї картки швидко провести громадський облік стану справи (це завдання крайових і районних організацій). Не можна, щоб кожне місто, кожний район облічував по-своєму. Те, що буде виявлено особливо цінного, треба виділити, зафотографувати, описати в пресі. У міських районах це можна проробити порівняно легко. Значно важче буде в сільських місцевостях. Але зробити це необхідно. Тут дуже багато можуть допомогти політвідділи МТС.

Нам потрібен облік для того, щоб *правильно планувати*. Планування на око нікуди не годиться. Необхідно, щоб кожний район на основі наявного в нього обліку бібліотечної роботи і врахування господарського і культурного обличчя району обдумав, що йому треба робити. Я знаю — це справа нелегка, але за неї треба братися. Тут особливо буде важливим *обмін досвідом*. Будемо *вчитися планувати, виходячи з конкретного стану справи*, широко обговорюючи наші плани, використовуючи всі наявні на місці можливості.

Отже, *облік, планування* — це *чергові наші завдання*.

Але цього мало, потрібний *контроль* над виконанням плану. Якщо в процесі обліку і планування ми доб'ємося того, що партійні, радянські, профспілкові організації знатимуть, що є, що треба робити, можна буде через ради культурного будівництва організувати і діловий громадський контроль.

Звичайно, із сказаного не впливає, що, поки ми не налагодимо обліку, планування і контролю, ми не повинні робити нічого іншого. Нам треба одночасно з цим зразу ж розпочати роботу по витягуванню бібліотек з підвалів, по підшукуванню для них кращих приміщень,

по наведенню чистоти, порядку в бібліотеках, по поліпшенню постачання їм, по поліпшенню методичної роботи, по організації перепідготовки бібліотекарів.

Поліпшення методів масової бібліотечної роботи — одне з чергових завдань. Необхідна велика робота по популяризації бібліотек, по залученню до них широких верств трудящих.

І потім необхідно, щоб навколо бібліотек згуртувався великий актив не тільки читачів, але й письменників, людей науки, широкі кадри соцбудівників. Тоді бібліотека дійсно стане тим центром озброєння мас знанням, яким хотів її бачити Ленін.

При правильній постановці справи бібліотека може перетворитися в своєрідну лабораторію, в якій розгортається велика робота. Тепер письменник повинен вчитися писати для мас. І йому треба постійно перевіряти себе, перевіряти, як його питання сприймаються різними верствами населення. Тут бібліотека може зробити йому велику послугу, підбравши групи читачів різних верств населення, організуючи спілкування читачів і письменників, — бібліотека може дати надзвичайно багато і тим і другим. Візьмемо вченого-популяризатора. Стежачи за тим, як і що читають бібліотечні читачі з даної галузі науки, які в них є питання, вслухаючись у їхню оцінку книжок, він вироблятиме в себе уміння популяризувати галузь науки, що цікавить його.

Питання, що може дати бібліотека тим, що приєдналися до її роботи, потребує великого опрацювання.

Треба згуртовувати сили, щоб піднести бібліотечну справу на ту височінь, якої вимагає тепер життя, якої вимагає весь радянський уклад, якої вимагає зросла самодіяльність мас.

ПРО БІБЛІОТЕЧНУ СПРАВУ

З жовтня 1933 р. в апараті Наркомосу РРФСР створено Бібліотечне управління. Уже сам факт створення цього управління свідчить про те, що бібліотечній справі уряд приділяє тепер дуже велику увагу. І справді, потреба в книзі зросла колосально. Кількість тих, хто вміє і бажає читати, величезна. Ніякі тиражі не можуть задовольнити жадоби до читання, що пробудилася в масах. *Бібліотека* — завдяки тому, що одну й ту саму книгу читають багато, — *підвищує фактично тиражність у багато разів*. Тому ніхто так не заінтересований у розвитку бібліотечної справи, як ті письменники, які хочуть, щоб їх твори читалися широкими масами робітників, колгоспників, трудящих взагалі. Але треба усвідомити, що *бібліотека не увійшла ще в побут* і людина, яка тільки недавно оволоділа грамотою, погано вміє користуватися книгою, не вміє вибирати книгу, купує те, що їй підсовує продавець, часто думає, що дорожча книга є водночас і найціннішою. Бібліотека повинна давати інструктаж, що і як читати. У нас поки що мережа бібліотек дуже незначна: одна бібліотека припадає (за винятком Ленінградської, Московської областей і Горьковського краю) на 40—50 тисяч населення. Бібліотекою маси не звикли ще користуватися: у глухих місцях можна зустріти ще людей, які думають, що бібліотека просто роздає книги. Потрібна ще величезна робота по залученню до бібліотеки читачів, по елементарному інструктуванню їх.

Ленін свого часу дуже багато приділяв уваги бібліотечній справі. Але заповіти його в цій галузі ще повністю

не проведені в життя. Особливо бачимо ми відставання на бібліотечному фронті за останні роки, коли вся увага приділялася здійсненню всеобуча, який назавжди підрізує корені неписьменності. У наших умовах проведення всеобуча було зв'язане з рядом труднощів, і природно, що бібліотеки відійшли на задній план.

Два місяці вже працює Бібліотечне управління РРФСР. Труднощі великі. Недостача кадрів. Постанова уряду про тверде постачання бібліотечним працівникам (раніш бібліотекам постачали за III і навіть за IV категоріями, тепер щодо постачання їх прирівняно до вчителів I і II ступеня) створила зразу перелом у ставленні до бібліотечної справи і піднесла настрої бібліотечних працівників.

Треба сказати, що радянський бібліотекар (я говорю не про випадковий елемент, який, на жаль, переважає поки на бібліотечному фронті, зовсім не кваліфікований, а про справжнього бібліотекаря — професіонала) має своє обличчя. Це — активіст, що звик боротися за дорогу йому справу, активіст, який віддає себе цілком справі бібліотечного будівництва, часто витрачає свої останні копійки, щоб купити потрібну для бібліотеки книжку.

У 1926 р. в одній сільській бібліотеці було знайдено щоденник сільського бібліотекаря. Головополітосвіта у свій час опублікувала цей щоденник¹. Це — чудовий документ. В ньому описано ту величезну роботу, яку день у день виконував цей невідомий працівник бібліотечного фронту, борючись за Радянську владу, за партію, борючись з куркульством, згуртовуючи навколо бібліотеки міцний радянський сільський актив. Куркулі погрожували підпалити його дім — тоді колгоспів ще не було — і нарешті виконали свій намір. Видає він книги, раптом вбігають до бібліотеки і кричать: «Миколо, твій дім горить!» І характерна риса: хлопець спочатку гасить лампу, замикає бібліотеку і потім лише біжить до свого будинку. «Тут я відчув, що ноги мої підламуються...» — пише бібліотекар-герой у своєму щоденнику.

Зараз ми переживаємо такий момент, коли колективізація підрізує корені дрібновласницької психології, але треба, щоб те, що відбувається, було закріплене в свідо-

¹ Див. стор. 187 і 708 цього тома.— *Ред.*

мости мас; і не випадково, що тепер таким великим є попит на світоглядну літературу, на літературу політичну.

Тепер бібліотечний фронт — найважливіший фронт, і не випадково пов'язується бібліотечна робота із самоосвітньою роботою.

На бібліотечному фронті у нас тепер — треба відверто сказати — становище тяжке. Нема обліку навіть кількості бібліотек. Мережа бібліотек надзвичайно мала, особливо на селі. Верства підготовлених бібліотекарів дуже тонка. Найтяжче — дуже бідний книжковий фонд.

Щоб зрушити справу з місця, потрібна величезна робота. Але ця справа не може бути зроблена руками лише самих бібліотекарів, самого Бібліотечного управління. Потрібна допомога всієї радянської громадськості і в першу чергу допомога з боку крайвиконкомів, міськрад, райвиконкомів, сільрад, з боку рад культурного будівництва, з боку культсекцій і згуртованої навколо них громадськості.

Ради — господарі країни, вони можуть зробити для бібліотечної справи дуже багато. Ми бідні на приміщення, але, коли потрібно, приміщення знайдеться. Останні роки бібліотеки справді-таки багато настраждалися. Кожний, кому не лінь було, викидав їх у підвали, на вулиці, залишав їх без вогню і води, «заїдав» гроші, асигновані на бібліотеки. Таке ставлення увійшло в побут. Цьому треба покласти край. Не тільки бібліотекаря, але й бібліотеку треба оточити увагою і піклуванням.

Особливістю Радянської влади є те, що в нашій Країні Рад пробуджені до свідомого життя самісінькі низи, що по-новому організована вся суспільна тканина, міцно переплітаються нитки громадських організацій і завдяки цьому швидко ліквідуються всякі прориви.

Немає сумніву, що швидко буде ліквідовано прорив і на бібліотечному фронті.

Ми стоїмо перед XVII з'їздом партії. Працівники всіх ділянок запалені бажанням піднести свою роботу на момент відкриття з'їзду на вищий ступінь.

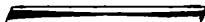
Тепер біля Бібліотечного управління згуртовується вже широка громадськість. Шлють привіти ленинградські бібліотекарі, середньоволзькі, смоленські, бібліотекарі наукових бібліотек, бібліотекарі Казахстану, Крайньої Півночі; одержало Бібліотечне управління дуже

цікавий лист від завідуючого бібліотекою в таборі Біломорсько-Балтійського каналу (ув'язненого), одержало лист від бібліотекаря-тунгуски, яка працює на березі Охотського моря, і подарунок від неї — книжку, що сподобалася їй.

Комсомол, Товариство старих більшовиків включається в роботу по розгортанню бібліотечної справи.

Пишуть до Бібліотечного управління школярі і піонери.

Нема сумніву, що почнеться справжній бібліотечний рух. Я думаю, що крайвиконками, райвиконками, міськради і сільради приділять також бібліотечній справі необхідну увагу і до XVII з'їзду партії обдумають цю справу з усіх боків і прийдуть на з'їзд уже з певними досягненнями.

БІБЛІОТЕЧНИЙ ФРОНТ ДО XVII ПАРТЗ'ІЗДУ

К. Маркс у I томі «Капіталу» в розділі XI («Кооперація») писав про величезне значення роботи колективу, який береться за виконання певного трудового завдання.

«Та форма праці, при якій багато людей планомірно і спільно беруть участь в одному і тому самому процесі виробництва або в різних, але зв'язаних між собою процесах виробництва, називається кооперацією.

Подібно до того як сила нападу ескадрону кавалерії або сила опору полку піхоти істотно відмінні від суми тих сил нападу і опору, що їх здатні розвинути окремі кавалеристи і піхотинці, так само і механічна сума сил окремих робітників відмінна від тієї суспільної сили, яка розвивається, коли багато рук бере участь одночасно у виконанні однієї і тієї самої неподільної операції, коли, наприклад, треба підняти вантаж, крутити коловорот, прибрати з дороги перепону. В усіх таких випадках результат комбінованої праці або зовсім не може бути досягнутий поодинокими зусиллями, або може бути здійснений лише на протязі далеко тривалішого часу, або ж лише в карликовому масштабі. Тут справа йде не тільки про підвищення шляхом кооперації індивідуальної продуктивної сили, але й про створення нової продуктивної сили, яка самою своєю суттю є масова сила.

Але й крім тієї нової сили, яка виникає із злиття багатьох сил в одну спільну, при більшості продуктивних робіт уже самий громадський контакт викликає змагання і своєрідне піднесення життєвої енергії (*animal spiritis*),

що збільшує індивідуальну продуктивність окремих осіб. Внаслідок цього 12 чоловік протягом одного спільного робочого дня за 144 години вироблять далеко більше продукту, ніж дванадцять ізольованих робітників, які працюють по 12 годин кожен, або один робітник, що працюватиме дванадцять днів підряд. Причина цього полягає в тому, що людина через саму свою природу є тварина, коли і не політична, як думав Арістотель, то в усякому разі громадська»¹.

Я дозволила собі навести цю загальновідому цитату з I тома «Капіталу» тому, що вона освітлює особливо яскраво і всю діяльність Леніна, і весь шлях нашої Комуністичної партії. Коли ми були з Іллічем на засланні і я працювала там з товаришем по заслання Оскаром Енгбергом, пояснюючи йому і I том «Капіталу», Володимир Ілліч якось мимохідь сказав мені, що треба особливо увагу звернути на XI розділ. Я вже не пам'ятаю, як я тоді виконала цю його вказівку, але думаю, що навряд чи зуміла тоді розкрити все значення цього розділу. А в ньому дано наукове обґрунтування *провідної ролі робітничого класу*, наукове обґрунтування ролі *організації*, наукове обґрунтування сили капіталу, поки він є організуючою силою виробництва, і неминучості його загибелі, коли він на певному ступені свого розвитку перетворюється з організуючої сили в дезорганізуючу. У цій цитаті дано розуміння постійної орієнтації нашої партії на маси, на піднесення їх свідомості, на їх організацію біля завдань великого значення. *Сила Комуністичної партії в тому, що вона є могутнім організуючим центром усієї діяльності мас, їх життєвої енергії*. Оволодіння трудящими політичною владою в Жовтні посилює в тисячу раз організуючу роль нашої партії. Буржуазія капіталістичних країн ніяк не може зрозуміти джерела наших темпів, не може збагнути всієї тієї могутності, яка захована в нашій організації і робить нашу країну непереможною.

У перші дні після Жовтня Ленін особливо підкреслював, що головне будівництва соціалізму в організації, що необхідно, щоб усе, що пробудилося в народі і є здатним до творчості, влилося в організації, які є і будувати-

¹ К. Маркс і Ф. Енгельс, Твори, т. 23, стор. 312—313.

муться в дальшому трудящими масами. Якщо ми подивимось на всю діяльність Леніна, то ми побачимо, що питання організації завжди стояли в нього на першому плані, але після Жовтня весь розмах діяльності став інший, перед партією відкрилися можливості організувати по-новому самі основи суспільного укладу — господарське життя.

Уже в березні — квітні 1918 р. Ленін пише брошуру «Чергові завдання Радянської влади», де він у популярній формі дає план соцбудівництва. Тепер, через п'ятнадцять років, особливо цікаво її прочитати. Особливий інтерес становить розділ «Організація змагання». У цій самій брошурі говорить Ілліч і про форми боротьби з бюрократизмом.

Минуло п'ять років існування Радянської влади, Ілліч стояв уже на краю могили, і, почувавши, що залишають його останні сили, він диктував статті: «Сторінки з щоденника», «Про кооперацію», «Про нашу революцію», «Як нам реорганізувати Робселін», «Краще менше, та краще». Готуючись до Ленінських днів, готуючись до XVII партз'їзду, треба уважно перечитати ці статті: вони допоможуть нам краще осмислити шлях, пройдений за десять років, осмислити шлях, пройдений за час між XVI і XVII з'їздами.

У цих статтях особливо підкреслюються три пункти: реорганізація всього сільського господарства на основах об'єднання дрібних селянських господарств у великі колективні господарства, питання культури і питання створення нового типу державного апарату, органічно зв'язаного з широкими масами.

Питання про колективізацію сільського господарства вже розв'язане. Колективізація вже стала переважаючою формою сільського господарства. Механізація сільського господарства, застосування досягнень науки розгортаються все ширше. Все це підрізує корені дрібновласницької психології, але потрібна ще величезна робота по піднесенню всієї культури села. Необхідний широкий розвиток лекцій, радіомовлення, курсів, необхідний широкий розвиток книжкової і, зокрема, бібліотечної справи. Масам потрібна книга, яка допомагала б їм. Так побудувати бібліотечну справу в Країні Рад, щоб густа мережа бібліотек різного типу обслуговувала своєчасно

геть усе населення потрібною йому книгою, задовольняла дедалі зростаючу потребу мас в знаннях, розширювала їх горизонт, відповідала на їх запити — такий заповіт Леніна.

Новоорганізоване в системі Наркомосу Бібліотечне управління повинно піднести цю справу на належну височінь, повинно стати організуючим центром бібліотечної справи. Воно повинно бути органічно зв'язане з широкими масами бібліотечних працівників, з одного боку, з широкими масами читачів — з другого. Це застрахує його від бюрократизму.

Та увага, яку партія і Радянська влада приділяють тепер бібліотечній справі, допомагає в найвищій мірі усій її роботі. У бібліотечних працівників піднесений настрій. Постанова ЦК ВКП(б) про самоосвіту¹ змушує ще більше відчутти всю важливість роботи на цьому фронті. Коло Бібліотечного управління організувався вже великий актив.

Зараз почалася широка кампанія в зв'язку з XVII з'їздом. Бібліотеки, групи бібліотечних працівників беруть на себе зобов'язання. Немає ніякого сумніву, що ця кампанія надзвичайно підніме всю справу, треба тільки влити її у певне русло.

Говорячи в «Сторінках з щоденника» про необхідність піднесення всієї культури села на вищий ступінь, про ідеологічну допомогу пролетаріату селу, Ілліч писав:

«Ми не робимо майже нічого для села поза нашим офіціальним бюджетом, або поза нашими офіціальними зносинами. Правда, культурні зносини міста з селом набирають у нас само собою і набирають неминуче іншого характеру. Місто давало селу при капіталізмі те, що його (село) розбещувало політично, економічно, морально, фізично і т. п. Місто у нас само собою починає давати селу прямо протилежне. Але все це робиться якраз само собою, стихійно, і все це може бути посилене (а потім і збільшене в сто крат) *внесенням свідомості, планомирності і систематичності в цій роботі*»² (курсив мій.— Н. К.).

¹ Мається на увазі постанова ЦК ВКП(б) від 8 жовтня 1933 р. «Про поліпшення справи самоосвіти». — *Ред.*

² В. І. Ленін, Твори, т. 33, стор. 411.

Впесення *планомірності і систематичності* в бібліотечний похід, в кампанію по прийняттю зобов'язань — таке завдання, що стоїть перед нами. Треба, щоб робота йшла не врозтіч, а зосереджувалася біля основних моментів. Які ці моменти?

1. Насамперед це боротьба за розгортання бібліотечної мережі на селі, особливо в колгоспах і радгоспах, а також за розгортання шкільних і дитячих бібліотек.

2. За приміщення для бібліотек, за їх ремонт, чистоту і затишок.

3. За виявлення невикористаних книжкових фондів і організацію дуже кваліфікованих комісій для їх розгляду.

4. За підвищення оборотності книг.

5. За поліпшення бібліотечних книжкових фондів шляхом закупівлі в складчину читачами-активістами для бібліотек найбільш цікавих і потрібних книг.

6. Розширення кадрів читачів, особливо сільських, особливо нацменівських.

7. Розвиток пересувних форм бібліотечної роботи.

8. Розвиток широкої самоосвітньої роботи з читачами кадрами.

9. Активізація читачів на допомогу бібліотеці.

10. Підготовка кадрів.

11. Допомога міста селу в галузі бібліотечної справи і самоосвітньої роботи.

Ці одинадцять показників треба зробити основними.

Винятково швидко можна буде підняти цю справу, якщо прийдуть на допомогу Ради, книговидавництва і книготорговельні організації, господарські організації — Наркомрадгоспів, Наркомзем, Наркомважпром; коли візьмуться безпосередньо за справу профспілки, особливо освітяни, особливо папірники, друкарі, транспортники; студентство, комсомол з його умінням організовувати, старі більшовики, особливо підковані в справі допомоги самоосвітній роботі.

Чим ширшими будуть кадри сприяючих, тим швидше розгорнеться робота.

До Ленінських днів Бібліотечне управління пропонує провести також перевірку, *що є в кожній бібліотеці з творів Маркса, Енгельса, Леніна*, в скількох примірниках. Треба вести цю перевірку не врозбірід, а планово, орга-

нізуючи при Радах громадські *перевірні бригади*. Треба організувати такі бригади в кожному районі, розбиваючи район на дільниці, враховуючи всі бібліотеки, хоч би до якого відомства вони належали, записуючи відомості в зошит, з точним зазначенням адреси бібліотеки, її типу, відомства. Така громадська перевірка попутно допоможе й іншому — громадськість стане ближче до бібліотек.

Необхідно також, щоб громадські групи, які організувалися при Радах і виконкомах, перевіряли, як відбувається виконання зобов'язань, взятих на себе організаціями до XVII партз'їзду.

На основі обліку виконаної до XVII з'їзду роботи підемо далі, щоб якнайшвидше здійснити заповіт Леніна, вимогу партії зразково поставити бібліотечну справу в країні.

Бібліотечне управління усвідомлює всю серйозність покладеного на нього завдання, докладатиме всіх зусиль, щоб заповіти Леніна в галузі бібліотечної справи, вимоги партії здійснити якнайкраще.

1933 р.

СТАВЛЕННЯ ЛЕНІНА ДО МУЗЕЇВ

Володимир Ілліч не був великим любителем музеїв. Правда, ті музеї, які нам довелося відвідувати за кордоном, являли собою музеї здебільшого історичного характеру, підібрані певним чином — в дусі, чужому історичному матеріалізму, де не було живої марксистської думки. Нам не довелося бачити ні технічних музеїв, ні тих, що відображали, наприклад, історію заводу, та ін. І Ілліч якось зразу стомлювався, байдуже дивився на незліченні рицарські обладунки.

У Лондоні ходили ми з ним у Кенсінгтонський музей, і пам'ятаю, як йому сподобалась вітрина, де паралельно було показано на експонатах розвиток зародка в яйці — розвиток зародка мавпи і людини. Сподобалась експозиція черепів мавпи, первісної людини і сучасної. Ілліч належав до покоління, яке вчилася тоді, коли забороняли викладати біологію в початковій і середній школі, належав до покоління, яке зачитувалося Писаревим і розуміло все революціонізуєче значення біології, все значення еволюційної теорії. Він не міг не цікавитися цим питанням. Коли я дивилась природноісторичний музей при Свердловському університеті, організований т. Завадовським і його групою, я думала, як би привітав Ілліч створення такого музею, як привітав би він створення таких музеїв у колгоспах, в Будинках соціалістичної культури.

Привітав би він і створення музеїв революції. У Парижі було якось влаштовано виставку революції 1848 р. Виставка була архіскромна, в двох невеликих кімнатках.

Про неї, здається, зовсім не писали в газетах. Коли ми були там, були ще два робітники. Ніяких екскурсиводів не було. Але зроблено виставку було дуже старанно, обдуманно. І Ілліч так і впився в неї. Його цікавила буквально кожна дрібниця. Для нього ця виставка була куском живої боротьби.

Ще пригадується мені одна розмова з Іллічем. Йшлося про влаштування при заводах політехнічних виставок. Це була ініціатива одного латиського екскурсовода. Він пробував навіть влаштувати таку виставку при Коломенському заводі. Я одного часу в зв'язку з виробничою пропагандою, яку так схвалював Ілліч, дуже носилася з виставкою при заводських музеїв. План був такий — на виставці відобразити роботу заводу; показати, які цехи є, що в кожному цеху робиться, як продукт змінюється, переходячи з цеху в цех. Таким чином, було б дано картину всієї роботи заводу. Потім треба було показати, звідки йде сировина; місця її добування і те місце, звідки сировину на даний завод доставляють; потім треба було показати, де виготовляється устаткування заводу; потім треба було б показати, куди і як іде виготовлена продукція. Це був час, коли Ілліч особливо настійно повторював про необхідність розширювати політехнічний кругозір робітничих мас. Це був час після VIII з'їзду партії, коли Ілліча особливо турбувало питання про єдиний господарський план, коли він думав, як залучити до роботи над ним робітничі маси, і він хотів, щоб ширше ставилась виробнича пропаганда, розширювався кругозір робітника. І я пам'ятаю, з якою увагою слухав Ілліч те, що я йому розповідала про політехнічні музеї при заводах.

Оце все те, що я можу пригадати з того, як ставився Ленін до музейної роботи.

ЛЕНІНСЬКИМ ШЛЯХОМ

(ЗАМІСТЬ ПЕРЕДМОВИ)

У цьому році сповнилося десять років з дня смерті Леніна, і зараз же після Ленінських днів зібрався XVII партз'їзд. XVII партз'їзд підбив підсумки пройденого без Леніна шляху; він матиме величезне значення для дальшого розвитку партії і для всього життя нашої країни, для всього розвитку світової революції.

Ми знаємо, якого значення надавав Ленін партійним з'їздам, знаємо, що кожний партійний з'їзд був величезним етапом у розвитку нашої партії. Ми знаємо також, що кожний з'їзд мав своє окреме обличчя, яке змінювалося залежно від історичного моменту, що переживається, від питомої ваги нашої партії в житті країни.

XVII партз'їзд відбувався у винятково важливий момент всієї світової обстановки, в момент, коли міць і вплив нашої партії є такі великі, як ніколи, коли змінився весь господарський уклад нашої країни, коли змінилася вся суспільна організація, вся суспільна тканина нашої країни.

Партія готувалася до з'їзду, і не тільки партія — готувалася до з'їзду вся країна. Чистка партії, яка відбувалася останніми місяцями перед з'їздом, була зразком ділової, наскрізь партійної, колективної самокритики.

Кожний партієць глибше почав розуміти, незалежно від того, чи сам він чистив чи його чистили, завдання партії на даному етапі, гостріше відчував свою відповідальність перед партією. Чистка партії очистила її ряди від чужих, що примазалися, випадкових елементів, надзвичайно під-

несла свідомість партійних мас, зробила партію більш тісною, згуртованою, більш спаяною єдиною колективною волею.

Чистка згуртувала навколо партії широкі верстви безпартійних мас трудящих, зробила для них партію ближчою, зрозумілішою.

Вся чистка партії була виконанням заповітів Леніна про партію, про її єдність.

І не випадковим є той порив, який охопив маси,— відповіді на скликання XVII партз'їзду не тільки резолюціями, але й ділом, виконанням ряду взятих на себе зобов'язань.

Всі ми знаємо заповіді Леніна в галузі розвитку великої промисловості і в першу чергу важкої промисловості,— виконуючи їх, ми прийшли до XVII партз'їзду з дуже великими досягненнями.

Всі ми знаємо заповіді Леніна в галузі розвитку сільського господарства, в галузі перебудови його з дрібного, розрізненого, що ведеться первісними способами, в господарство велике, науково поставлене, механізоване. І в цій галузі ми прийшли до XVII партз'їзду також з великими досягненнями.

Перебудова промисловості і сільського господарства створює можливість значно глибшої постановки всього планування народного господарства. Плановість — це те, що докорінно відрізняє наше господарство від господарства капіталістичного.

Але що особливо треба відзначити— це зміну самих основ нашого господарства, перетворення їх з основ капіталістичних в основи соціалістичні. Особливо важким було це перетворення на селі. Ще в своїй настановчій книзі «Що таке «друзі народу» і як вони воюють проти соціал-демократів?», написаній ним в 1894 р. — сорок років тому, Ленін викладав вчення Маркса про колективізацію сільського господарства. Ленін наводить там слова Маркса про те, що після того, як відбудеться «експропріація експропріаторів», тобто в капіталістів будуть відібрані фабрики, заводи, земля, настане час «кооперації вільних працівників та їх общинного (колективного), пояснює Ленін.— Н. К.) володіння землею та виробленими ними засобами виробництва»¹. Успішнішого зем-

¹ В. І. Ленін, Твори, т. 1, стор. 147.

лі, господарське об'єднання (кооперування) селян, громадський планомірний обробіток землі, тісний зв'язок між виробництвом міста і села — все це немислиме при капіталізмі.

Кооперуванню селянського господарства присвячена одна з останніх статей Володимира Ілліча, яку він писав до XII з'їзду партії¹ (кооперування — добровільне об'єднання, колективізація). Більш як десять років минуло уже з часу написання цієї статті. На день відкриття XVII з'їзду партії ми маємо не тільки досягнення в галузі колективізації, ми маємо перемогу на цьому фронті. Ряд з'їздів колгоспників-ударників різних областей яскраво освітив весь пройдений шлях, показав, як повному організується все господарство, вся робота в колгоспах.

Організація політвідділів при МТС закріплює зроблене і допомагає колгоспному селу ідеологічно перебудуватися. Ідеологія пролетаріату стає ідеологією колгоспного села. Господарська змичка між містом і селом закріплюється перебудовою всієї психології старого села. Цього хотів Ілліч.

Але заповіді Ілліча виконані не тільки в питанні індустріалізації країни і колективізації сільського господарства.

В галузі національного питання ми також маємо величезні зрушення, величезне господарське і культурне зрушення в нацреспубліках і нацобластях. Ліквідується їх господарська відсталість, відособленість, все більше і більше втягуються нацобласті і нацреспубліки в планове господарство, тіснішим стає господарський зв'язок між усіма областями і республіками, і разом з тим зростає і культурне зближення. В галузі міжнародної політики партія всі десять років, які минули з часу смерті Леніна, проводила політику миру і в той же час зміцнювала оборону країни, посилювала і зміцнювала Червону Армію — все так, як хотів того Ленін.

Ми виростили, виплекали Червону Армію, яка завжди готова була до оборони нашої країни і водночас є

¹ «Про кооперацію». Див.: В. І. Ленін, Твори, т. 33, стор. 412—419.— *Ред.*

озброєна знаннями і вмінням, необхідними для будівництва соціалізму. Наша Червона Армія — це школа колективізації, школа нових кадрів ударників заводів і полів. Оборону СРСР зміцнюють не тільки танки, не тільки розвиток авіаційної справи, водного транспорту та ін., а також і весь тип організації Червоної Армії.

Величезні політичні і господарські успіхи, досягнуті нами в період між XVI і XVII з'їздами, не могли не рушити вперед і справу культурної революції. Ми й тут досягли значних успіхів. Створюються дедалі сприятливіші умови для наукової роботи. Ми маємо вже багато науково-дослідних закладів, лабораторій. Але найголовніше — це зростаюча в наукових працівників свідомість, що досягнення науки служитимуть найширшим масам населення. Все більше і більше зміцнюється зв'язок наукових закладів з масами. Яскравим прикладом цього є робота Академії наук. Чим далі, тим глибшим повинен ставати цей зв'язок. В ньому запорука того, що наука все міцніше й міцніше буде зв'язуватися з поточними завданнями соціалістичного будівництва, допомагаючи їх найкращому і найшвидшому розв'язанню. Винаходи науки і техніки (взяти хоч би таку річ, як радіомовлення, кіно, автотранспорт і т. д.) полегшуватимуть цей зв'язок. Ми іноді не враховуємо цих досягнень. А тим часом така річ, як радіомовлення, викликає найглухіші, найзанедбаніші місця з їх самотності, відірваності від світу. Радіомовлення ще більшою мірою, ніж газета, є колективним пропагандистом, агітатором і організатором. У руках фашистів, у руках буржуазії радіо є могутнім знаряддям одурманювання, дезорієнтації, дезорганізації мас. В руках Комуністичної партії, в руках Радянської влади радіомовлення є могутнім знаряддям пропаганди, знаряддям піднесення свідомості мільйонів, знаряддям їх організації.

Кіно в живих образах також освітлює дійсність, тому все більше і більше повинно воно перетворюватися, як і радіо, в знаряддя обміну досвідом, в лабораторію вирощування паростків нового, в знаряддя боротьби з пережитками старого.

Широкий розвиток місцевої преси є знаряддям виховання широких кадрів робкорів і сількорів, які вміють уважно вдивлятися в дійсність, розбиратися в ній.

Попит на книгу, на серйозну науково-популярну книгу, на белетристику, яка висвітлює сучасність, допомагає розуміти її по-новому, попит на критико-бібліографічну літературу зростає не днями, а годинами.

Раніш попит на неї йшов головним чином з фабрик і заводів, коли не брати до уваги шкільної молоді і людей науки, на селі же верства вчителів була дуже тонка. А тепер село просто кричить: «Давай справжню книгу!»

Вся країна хоче вчитися, вчитися по-діловому. Але колосально зрósла мережа навчальних закладів усе ще неспроможна задовольнити запитів всіх бажаючих, неспроможна так швидко задовольнити запитів на знання, як того вимагають потреби справи.

Треба створити нові, гнучкі форми масового навчання. Питання заочного навчання, з'єднання стаціонарного навчання із заочним стоять на черзі.

Питання самоосвіти і питання зміцнення бібліотечної мережі набувають тепер, коли наша країна в основному стала письменною, виняткового значення.

Вся політосвітробота потребує тепер поглиблення, потребує максимального пов'язання її із завданнями соцбудівництва.

Надзвичайно важливою частиною політосвітроботи на даному етапі соціалістичного будівництва є бібліотечна справа.

Які ж завдання стоять перед створенням на початку жовтня 1933 р. Бібліотечним управлінням?

Постановка бібліотечної справи в умовах соцбудівництва повинна докорінно відрізнятись від постановки бібліотечної справи в буржуазних країнах.

Найголовніше, що накладає відбиток на побудову бібліотечної справи в нашій країні,— це реконструкція всього народного господарства на соціалістичних основах, на базі досягнень сучасної науки і техніки; це нерозривно зв'язана з соціалістичною реконструкцією народного господарства зміна ролі мас в усьому житті і роботі країни, величезна їх активність і зростаючі не днями, а годинами запити в галузі культури, в галузі озброєння знаннями.

Соціалістична реконструкція народного господарства ламає вікові стіни між культурою міста й села, між працею розумовою і фізичною. І все це відбувається

в умовах незжитої ще до кінця спадщини старої некультурності, яка створює надзвичайно велику строкатість і своєрідність запитів, вимагає особливих методів культурної роботи.

Бібліотечна справа, як і інші галузі практичної роботи на культурному фронті, потребує свого теоретичного, наукового обґрунтування. Тут мало засвоїти досвід буржуазних країн, треба його проаналізувати з комуністичної точки зору, переробити, пов'язати з запитамі моменту. У цій галузі дещо зроблено, але далеко недостатньо.

Особливу увагу зараз привертає до себе техніка бібліотечної справи. Потрібна така техніка, яка давала б можливість за найкоротший строк освоювати книжкові багатства, розподіляти їх, пускати в діло. Затяжні суперечки про те, як поставити техніку, відсутність підготовлених відповідно кадрів, досить численних, викликають надто нездорове явище — перетворення значної частини книжкових багатств у мертвий капітал, у нерозібрані книгосховища, які тільки заповнюють приміщення купами книг. Омертвілі книги все нагромаджуються, провалюють стелі, заповнюють погребі. Цілий ряд книгосховищ — справжні кладовища. Відсутність правильних настанов в галузі техніки і наявності технічно підготовлених бібліотечних кадрів розвиває бібліотафію (слово «бібліотаф» означає «могильщик книг», «бібліотафія» — масове угроблювання книг).

Але справа не тільки в чистій техніці. Крім цього, потрібно налагодити оцінку книг, правильно поставити бібліографію. Відсутність твердо встановлених мірил, погана постановка ділової бібліографії допомагає розвитку бібліотафії. Критико-бібліографічна робота має бути перебудована.

Необхідна найенергійніша боротьба з *бібліотафією*, необхідно підрізати її корені.

На Бібліотечне управління покладено турботу про *наукові бібліотеки*. Турбота дуже відповідальна.

В умовах СРСР наука все більше і більше добивається результатів, досягнення яких було б неможливим при капіталізмі. Радянська влада старається ставити наукових працівників у винятково сприятливі умови роботи. І на хвилину ми не можемо забувати, що однією з най-

важливіших умов наукової роботи є зразкова постановка наукових бібліотек. Ця справа потребує серйозних матеріальних передумов (приміщень, виписки всієї потрібної іноземної літератури, налагодженої техніки — взяти хоч би каталожну систему), потребує людей, які знають специфіку наукової роботи взагалі, специфіку окремих галузей науки, уміють прислухатися до голосу наукових працівників. Тут потрібна особлива турбота з боку уряду, наркома освіти, тут потрібні люди.

Питання про кадри — одне з основних питань. Старих, дореволюційних кадрів мало. У них багато чого можна повчитися, але більшість їх не може до кінця пристосуватися до нових умов, зрозуміти суть тієї перебудови, яка необхідна. Потрібно вирощувати нові кадри. Два бібліотечні вузи, чотири педтехнікуми¹, кілька бібліотечних відділень при загальних педтехнікумах і педвузах — це крапля в морі. Проблема кадрів повинна бути розв'язана щоб там не стало; без розв'язання її бібліотечна справа не зможе систематично зростати. Зараз необхідно провести спішно ліквідацію бібліотечної неграмотності шляхом випуску елементарних підручників, брошур для непідготовлених бібліотекарів і курсів перепідготовки, але це, звичайно, не є ще підготовка кадрів у справжньому розумінні слова. Потрібна підготовка більш або менш тривала.

План роботи Бібліотечного управління уже окреслився. Увагу до бібліотечної справи привернуто. Про це красномовно свідчить зросла хвиля зобов'язань, які беруть на себе окремі бібліотеки, бібліотечні конференції і т. д. Це піднесення треба будь-що закріпити і потім ще сильніше розгорнути повсякденну невтомну роботу, якої вчить нас партія, і тоді заповіти Ілліча і в галузі бібліотечної справи ми виконаємо так само, як виконуємо їх в інших галузях.

1934 р.

¹ Маються на увазі спеціальні бібліотечні технікуми.— *Ред.*

ЧЕРГОВІ ЗАВДАННЯ НАУКОВИХ БІБЛІОТЕК

(ДОПОВІДЬ НА ПЛЕНУМІ АСОЦІАЦІЇ НАУКОВИХ БІБЛІОТЕК)

За десять років, що минули з часу смерті Володимира Ілліча, змінилося все обличчя нашої країни. Зовсім нового, значно ширшого розмаху набула вся робота; нові мільйони трудящих, робітників і селян залучено до великого будівництва.

І ось, коли ми оглядаємо пройдений шлях, мимоволі гадується, що говорив Володимир Ілліч у перший час, коли була організована Радянська влада. Перші тижні і місяці пішли на боротьбу за владу, потім на проведення в життя того, що було прийнято на II з'їзді Рад. Коли ж у березні 1918 р. було укладено тяжкий, принизливий мир — Брестський мир, що все-таки поклав кінець війні, дав перепочинок, саме в цей час Володимир Ілліч намічав «Чергові завдання Радянської влади». На початку березня уряд переїхав до Москви. І в той день, коли переїжджали до Москви, Володимир Ілліч написав статтю «Головне завдання наших днів», де він ставив питання, як треба навчитися працювати з масами, як треба навчитися по-новому працювати, по-новому будувати все керівництво — будувати так, щоб воно ґрунтувалося на тісному спілкуванні з масами, і говорив про те, як необхідно організовувати все життя по-новому, на інших основах. Так само в «Чергових завданнях Радянської влади» він ставив питання про змагання, про облік і контроль, про необхідність громадського контролю, про необхідність підняття на зовсім новий ступінь загально-освітнього рівня мас і всього розвитку мас.

Протягом усієї своєї дальшої діяльності Володимир Ілліч завжди повертався до цих питань. І в останній час, коли він уже йшов з життя, відчував, що йде з життя, він знову і знову говорив про необхідність якось по-новому, глибше навчитися працювати, чіткіше — кожну ділянку роботи будувати так, щоб був облік роботи, щоб був громадський контроль, щоб залучати до цього маси. Особливо загострив він питання про село — про перебудову самих основ сільського господарства — і питання культурної революції.

І ось протягом тих десяти років, які ми прожили без Володимира Ілліча, партія йшла по шляху, вказаному Леніним. І ми бачимо — маси стали зовсім не тими, якими були раніше. Раніше, на початку існування Радянської влади, коли згадуєш окремі епізоди, розмови, то бачиш, якою ще глибоко темною була паша країна. Звичайно, за п'ять років, які прожила Країна Рад при Леніні, зрушення певні були. Але, коли порівнювати те, що було десять років тому, з тим, що тепер, ми бачимо вслічезне культурне зростання мас. Тепер сама можливість слухати радіо, широкий розвиток громадського життя, постійні доповіді, що їх слухають маси, — усе це пробуджує в них нові й нові питання і запити і допомагає організації всього життя. Тепер особливо це видно на колгоспниках, з якими доводиться постійно зустрічатися. І дивуєшся: така, наприклад, область, як ЦЧО, затоптана за старих часів, найтемніша, — вона йде в культурному відношенні попереду інших. Коли говорять колгоспниці з ЦЧО, вони говорять культурною, літературною мовою, і багато з них — чудові оратори. Недавно була в мене делегація з ЦЧО. Кожна з восьми жінок, які приїхали, говорила так, як за минулого часу в нас кращі оратори не вміли говорити: ґрунтуючись на фактах, ставлячи надзвичайно глибоко всі питання.

Ми бачимо, як із зростанням культурним зростає і величезна потреба в знанні: «Знання, як гвинтівка, нам необхідне», — сказала одна колгоспниця. Нам необхідно вчитися, щоб оволодіти знанням і щоб наша країна стала могутньою і сильною. І це завдання, яке Володимир Ілліч висував у «Чергових завданнях Радянської влади», — зробити стару Русь, теперішню Країну Рад, могутньою у військовому відношенні, щоб ніхто не напа-

дав на країну, щоб був можливим мирний розвиток, і, з другого боку, зробити могутньою в соціалістичному відношенні — це завдання тепер усвідомлюється найширшими масами.

Не випадково, що саме тепер уряд почав звертати таку увагу на бібліотечну справу. Потреба в читанні, в поглибленому читанні тепер надзвичайно велика. Запити, з якими селяни, робітники, колгоспниці, колгоспники звертаються до бібліотеки, показують, як необхідно тепер всю бібліотечну справу підняти на вищий ступінь.

Володимир Ілліч сам надзвичайно багато одержав від бібліотек: величезну наукову роботу, яку він провів, він зміг провести тільки завдяки бібліотекам. Постійно працюючи в бібліотеці, він знав, як може допомогти бібліотека кожному, як вона може допомогти масі підняти свій рівень. Тому з самого початку Радянської влади він завжди звертав увагу на постановку справи в бібліотеках. У 1919 р. він писав в Наркомос про соцзмагання між бібліотеками. Писав про необхідність запровадити кращі методи праці, які можуть залучити до бібліотеки маси.

Вдалося зібрати висловлення Володимира Ілліча з приводу бібліотек; може, це ще не все, але й з того, що зібрано, видно, яку увагу він приділяв цій справі.

Тепер, через десять років після його смерті, ми стали перед завданням підняти бібліотечну справу на вищий ступінь.

Говорив Володимир Ілліч і про облік. Коли подивимось на те, як у нас стоїть справа з обліком, то треба сказати, що тут справа ще в найбільш первісному стані. Ось поставлено таке питання — взяти на облік бібліотеки, в яких є понад 500 тисяч книг. Здається, це давним-давно можна було б зробити, а обліку в нас немає. Про облік наукових бібліотек ми маємо книги, що стосуються Ленінграда від 1928 р. і стосуються Москви від 1931 р., але вони вже застаріли. Коли подивишся книжки цих років, там дані не систематизовано, не розбито по розділах: йде технічна бібліотека, після цього педагогічна, сільськогосподарська — все у найпоетичнішому безладді, і це навіть у наукових бібліотеках, не кажучи про бібліотеки масові.

Є, звичайно, два шляхи обліку: можна звернутися до ЦУНГО і поставити перед ним ряд питань щодо обліку, але це довгий шлях. Заповнюється готовий бланк — це не зовсім те, що потрібно. Тут надзвичайно важливий, крім формального обліку, великий облік кількості і якості роботи, який повинен здійснюватись в громадському порядку, оскільки без обліку роботи не може бути справжнього її планування, справжнього контролю.

А в нас так облік поставлено. Береш питання про пересувну бібліотеку. Від пересувника вимагають, щоб він детально повідомляв, хто його читач. Часто пересувник малописьменний, який не вміє писати бібліотечним почерком. Він повинен врахувати, скільки читачеві років, яка його освіта, де раніше працював, якого він походження, заняття — довгий формуляр; і пишуть усе це наші пересувники. А хто це підраховує, для чого потрібний цей облік? Вони спишуть певну кількість паперу, і матеріал залишиться неопрацьованим. А ось взяти на облік бібліотеки, в яких 500 тисяч книг,— цього обліку в нас немає. Має обліку по окремих областях, ми тільки підходимо до цього.

Думаю, треба говорити не про облік взагалі, а про конкретний облік: у бібліотеці якого типу що потрібно брати на облік. Не ЦУНГО, а Асоціація наукових бібліотек, наприклад, повинна поставити перед собою мету провести облік роботи в наукових бібліотеках, бо тільки на його основі буде можливо підняти всю справу на належну височінь, буде можливий диференційований підхід до різного типу наукових бібліотек.

В усякому разі, мені здається, що робота ця вже не така й складна. Її громадськими силами, силами Асоціації наукових бібліотек провести зовсім неважко. Ті спроби незначного обліку, які в нас тепер удалося зробити, показують, що тут потрібна тільки увага до цієї справи, потрібна тільки чітко визначена мета, і цього можна досягти за порівняно короткий строк. Але досягти цього вкрай необхідно, оскільки без обліку неможливо ні планувати мережу, ні дати собі чітку відповідь, що і в якому відношенні має бути зроблено.

У нас недавно була нарада Асоціації московських бібліотекарів педагогічних бібліотек; зібралось вісімдесят сім чоловік. З розмови видно, що в деяких бібліо-

теках справи поставлені не дуже добре, обліку ніякого немає, і педагог, який хоче користуватися бібліотекою, повинен приватним способом узнавати, чи є, наприклад, в Бібліотеці імені Леніна що-небудь з педагогіки і чи можна туди ходити чи ні.

Треба скласти картотеку, яку б учитель прочитав, побачив, куди можна піти, в які години і що приблизно може він там знайти; тоді він зможе дійсно використати наявне книжкове багатство.

У нас величезні книжкові багатства. Я підрахувала за старою книгою — в Москві наукових бібліотек 430. Якщо подивитись ці бібліотеки, то кількість книг у них становить приблизно 20 мільйонів. Це — величезна кількість. Тепер, мабуть, є ще більше. Але все це якось розпорощено, розрізано, не зв'язано між собою.

Не знаю, як тепер — може, поміляюсь, — але з тих уривчастих вражень, які створюються від розмови з окремими представниками наукових бібліотек, здається, що у нас трохи є книгосховищний ухил. З наявних багатств лише половина приблизно пущена в хід, а половина — на якійсь консервації і дуже мало доступна широким масам.

У нас недостатньо читальних залів. А при житлових умовах Москви у нас читальні зали повинні відігравати виняткову роль. Тут питання не тільки в тому, щоб побудувати, але й треба вміти взяти з того, що є.

Тут доводиться зустрічатися із значними труднощами. Є ще багато пережитків старого, які заважають працювати. Треба що-небудь одне побудувати, наприклад школу, — забувають про бібліотеку, і часто школу будують на кістках бібліотеки. У Пролетарському районі, на автозаводі і на заводі «Динамо», які мають чудові бібліотеки, необхідна бібліотека не всередині цехів, а така, яка обслуговувала б робітничі селища, куди можна було б прийти почитати. Там була бібліотека «Пролетарська кузня» — скромна бібліотека з 10 тисяч томів. Знадобилось школі це приміщення, і бібліотеку викинули в підвал. Треба було «Пролетарську кузню» витягти з підвалу. В Пролетарському районі збудовано Палац культури — на місці Симоновського монастиря. Поки там є лише театральний зал і фойє. Решта будуватиметься, передбачено спорудження бібліотеки; буде

збудована років через два, а два роки книги лежатимуть у підвалі. Ми звернулись до т. Кулькова, секретаря пролетарського райкому. Разом з ним оглянули Палац культури. У фойє немає жодної книжки — стоять дивани, столи і т. д. Публіка не тільки хоче сидіти на диванах, але й читати. Стали дивитись, чи не можна викроїти кусок під «Пролетарську кузню». Знайшли місце. До XVII партконференції «Пролетарську кузню» розмістили в Палаці культури, обкладнали її за всіма правилами.

Розповідаю про цей випадок, щоб сказати: «Під лежачий камінь вода не тече». Коли вирішили, що потрібно ширше розгорнути читальні зали, то це можливо навіть при складних житлових умовах Москви. Треба тільки добре знати всі будинки, знати, з якою організацією поговорити, а добитися можна навіть при теперішніх тяжких умовах багато дечого. У нас в Москві одинадцять бібліотек-гігантів, у кожній понад 500 тисяч книг; крім того, є кандидати в них. (Таких бібліотек у штаті Нью-Йорк сім). Щодо числа бібліотек-гігантів, то тут нібито все гаразд. Але потрібно, щоб всі книжки були максимально пущені в оборот.

І тут вам, що близько стоїте до цієї справи, видніше, ніж мені, новому працівникові в цій галузі, як це зробити, як оживити книжки, що лежать у книгосховищах, зробити їх більш актуальними, пустити все, що можна, в оборот. Це, по-моєму, одне з актуальних завдань. І тут потрібно, щоб спільними силами були знайдені шляхи.

Можливо, для бібліотек важливо частину книг із своїх книгосховищ перевести у філіали? Кожній бібліотеці треба подивитись, як їй взяти участь у спільній справі бібліотечного будівництва, щоб підняти бібліотечну справу на належний ступінь.

Ось тепер вийшла постанова про розвиток самоосвітньої роботи і про пов'язання самоосвітньої роботи з бібліотечною справою. Це дуже важлива постанова. Тепер самоосвітня робота особливо потрібна. Тепер робітничі маси, колгоспники — всі хочуть вчитися. Але не можна ж всю країну організувати в денні і вечірні школи. Молодь може попрацювати, а потім увечері йти вчитись, але все населення неможливо охопити школами, а вчитися люди хочуть. І ось питання про самоосвітню роботу висувається на перший план, оскільки для того, щоб правильно

використати книжку, треба вміти користуватися книжкою, треба володіти цілим рядом прийомів, щоб знати, що з книгою робити.

У масових бібліотеках йдеться про елементарні речі: як навчити людину розбиратися в книзі, як книжку вивчати, як дивитись заголовок книги, перелік статей, які в ній вміщені, як робити елементарні виписки, взагалі як працювати з книгою. Масові бібліотеки повинні взяти на себе завдання навчити цього читача.

Але самоосвітня робота полягає не тільки в цьому. Вона значно глибша. І ось якраз працівники наукових бібліотек повинні пов'язувати свою роботу з широко поставленою самоосвітньою роботою. Це не тільки видача довідок — це велика робота, яка повинна проводитись і повинна бути продумана, як підходити до наукової праці, як уміти з книжок взяти все цінне, що можна взяти, як справді книгу зробити могутнім знаряддям розвитку.

Треба сказати, що з цією справою у нас довгий час було не все гаразд. Ми залучили до навчання зовсім незацеплені верстви. Робфаки, які були створені за ініціативою М. М. Покровського, відіграли величезну роль в житті нашої країни. Справа була незвичайна — робітник, селянин, який вчився в школі всього якихось рік-два, попадав на робфак, де готувався до того, щоб потім піти у вуз. Пам'ятаю, як працювали робфаки у перші роки — це була лірика перших років.

Пам'ятаю, як селянин з Північно-Західної області, вже середніх років, приїхав учитися. Не знаючи дороги, він запропонував людині інтелігентного вигляду піднести їй чемодан, а за це хотів тільки знати, куди йому піти вчитися. Це було в 1918—1919 рр. Але те, що за навчання взялися у нас самі низи, вимагало особливої уваги до самоосвітньої роботи. У нас часто бували викладачі, які ніколи раніше на робфаках не вчили і застосовували до робфаківців ті ж прийоми навчання, що й до інших студентів — не вчили їх самостійної роботи.

Пройдений шлях дає певний досвід. І тепер важливо на самоосвітню роботу всіх типів звертати особливу увагу. Минув той час, коли, говорячи про самоосвітню роботу, говорили про самоуків. Це нагадує механіка-самоука Кулібіна. Але тепер і техніка і вся постановка не ті, як у кулібінські часи, і тому термін «самоук»

звучить якось первісно. Але вчитися самостійно, вміти володіти науковими прийомами праці над книгою дуже необхідно. І тут наукові бібліотеки повинні вміти організувати цю роботу, допомагати масовим бібліотекам, тому що їм важко без вказівок спеціалістів організувати цю роботу.

Повинна сказати, що в цьому відношенні, коли дивись на роботу бібліотек Наркомважпрому, транспорту, бачиш інколи дуже великі досягнення. Проглядаєш статті в «Красном библиотекаре» — там є дуже цікава стаття про диференційований підхід до читача. Є дуже цікава стаття про Палац книги в Ростові-на-Дону. Я цей Палац книги бачила в 1929 р. Тоді це була замкнута профспілкова бібліотека, яка думала про те, якби побільше загребти собі книг, якби обмежити коло читачів одними транспортниками; нікого, крім транспортників, на гарматний постріл до цієї бібліотеки не підпускали. Тому тепер радієш, читаючи, яку величезну роботу проводить ця бібліотека, як добре вона ставить самоосвітню роботу. Думаю, що бібліотеки з різних галузей — сільськогосподарські, технічні, педагогічні та інші, повинні по групах зібратися і продумати, що вони можуть зробити в розумінні самоосвітньої роботи.

У зв'язку з цим постає й інше питання: як наукові бібліотеки можуть допомагати масовим бібліотекам. Не можна, щоб була стіна між науковими і масовими бібліотеками. Наукові повинні активно йти на допомогу масовим бібліотекам.

Потрібно масові бібліотеки будувати таким чином, щоб вони просували в першу чергу необхідну населенню книгу, але щоб і застаріла книга не викидалась, а піддавалась критичному розглядові, аналізу, щоб і вона завдяки цьому ставала корисною, вчила думати.

Постало питання про необхідність чистки бібліотек. Ця робота проходила без участі наукових бібліотек; тому часом виходили негативні результати. Візьмемо Томськ, де недавно виявились дуже неприємні результати такої чистки. Поряд дві бібліотеки: наукова, що працює «на ять», є зразком, де багато наукових працівників, які знають книгу, і рядом масова, де безпорадний бібліотекар, що працює місяць-півтора, якому кажуть: очистити, — а він не знає, що очистити... Не буду говорити про

той вандалізм, який там був. І треба правді дивитись у вічі: чистка завдала дуже великої шкоди в тій формі, в якій вона проводилась. Необхідно ту книгу просувати, яка озброює маси. Книга — та сама палиця на два кінці; є книга, що допомагає, і є така, яка є могутньою зброєю затемнення свідомості. Її без пояснення давати не можна. Але це не означає, що її потрібно сховати у шафу, — її треба вміти пояснити. І потрібно було допомогти масовому бібліотекареві розібратися в цьому. Тут я повинна сказати: наукові бібліотеки в цій справі брали малу участь, а коли й брали, то не таку, яку треба було.

Тепер справу не закінчено, тепер необхідно оживляти ряд книжкових багатств, висвітлювати їх; потрібна літературна і наукова критика цих книг, і її треба нести в маси. Тепер важлива орієнтація наукових бібліотек на масову бібліотеку. Не тому, що не важливі свої завдання — наукових бібліотек, але органічною складовою частиною цих завдань є допомога масовій бібліотеці. Вона полягає в створенні кадрів, які користуватимуться науковими бібліотеками, в озброєнні їх умінням, достатньою підготовкою. Тому допомога масовим бібліотекам з боку наукових бібліотек повинна бути дуже значною.

Ще одне завдання. Ось тепер, у цьому році, бачиш, що відбувається стихійне розширення мережі бібліотек. Але головним чином розширення мережі відбувається на селі. Тепер у цьому відношенні село особливо вимогливе. Якось недавно приїжджали робітники радгоспу з Нижньої Волги. Кажуть: «Нема в нас ні в центральному селищі, ні на фірмах (вони вимовляли по-українськи «фірми» замість «ферми») — ніде нема бібліотек. У нас, — говорять, — є чотири фірми». Я питаю: «У вас зв'язані ваші ферми з центральним селищем?» — «Так, кожного дня ходить у нас трактор: зв'язок тісний. Адже тепер можна розгорнути нові масові форми пересувної роботи. А живемо, — говорять, — наче цього зрушення нема, наче село старе. А село стало новим і можливості нові». Після розмови з цими робітниками ми звернулися до т. Юркіна, наркома радгоспів. Дуже потрібно, щоб нарком радгоспів взяв участь у справі створення бібліотек у радгоспах, допоміг у цьому профспілкам. Тов. Юркін на цю справу пішов.

Потрібно стати на шлях соцдоговорів міста з селом.

Знаю, що ця справа складна. Кілька років тому, здається в 1929 р., Головополітосвіта уклала соцдоговір (тільки ми тоді його називали просто договором) між бібліотечним відділом Наркомосу і різними радгоспами та сільськогосподарськими організаціями, зміст якого полягав у тому, що ми даємо їм 2 тисячі книг, опрацьованих, дібраних відповідним чином, а вони виділяють приміщення, дають бібліотекаря і закупають у дальшому наукову літературу. Правда, договір юридично ніде не був закріплений, не було вказано, хто повинен платити за це неустойки. Наївна Політосвіта надіслала двадцять таких бібліотек. Але тільки одна організація виконала свої зобов'язання. Це була спілка будівельників. А радгоспи всі ці книжки розібрали по руках і ніяких бібліотекарів не завели, ніяких приміщень не дали. Коли я про це розповідала, мені говорили: «Чому ви їх не притягнете до судової відповідальності?». Я кажу: «Адже юридично це не оформлено». Але це було в 1929 р. А тепер ми на будь-яких зборах у радгоспі чи колгоспі чуємо: «Зобов'язання перед державою ми виконали». Про зобов'язання тепер на селі говорять більше, ніж у місті. Це проникло тепер у плоть і кров. Кожна колгоспниця говоритиме про зобов'язання і як вона їх виконує. В місті ще буває, що часом беруть великі зобов'язання, а як це виконуватиметься — про це говорять мало. А на селі до цього стали серйозно ставитись. Тому тепер допомога міста селу може бути зовсім на інших основах. Тепер можна бути впевненим, що коли міська організація укладає соцдоговір з сільською, він буде виконаний. Треба, звичайно, нагадувати, а не так посилати кого-небудь і заспокоїтись, потрібна громадська перевірка. Тепер, коли ми посилаємо на село, ми посилаємо з книгами листа і просимо його зачитати на загальних зборах колгоспників чи робітників радгоспів. І коли листа зачитано, тоді висунуться маси, висунуться комсомольці-активісти, які стежитимуть за тим, щоб договір був виконаний. Тому тепер допомога міста селу може відбуватися на зовсім інших основах, ніж, наприклад, у 1929 р. Раніше шефству надавали трохи характеру благодійності: шеф приїде — все влаштує. Нам чого турбуватися! А які їх зобов'язання щодо шефа — про це не говорили. Тепер і шефство треба будувати на основах соцдоговору.

Ось, наприклад, Казанський університет укладає соцдоговір з МТС — це вже не на папері писаний соцдоговір, а такий, за яким іде робота.

І я ставлю питання перед науковими бібліотеками: як вони вважають, треба допомагати селу чи ні? Треба, кожний скаже. Але тепер ми не говоримо взагалі «треба», а з цього випливає — як це зробити. І ось, наприклад, педагогічним бібліотекам треба допомогти молодому сільському вчителю: у нас учительство молоде, на кожному кроці відкриває Америки, не знає пройденого шляху і іноді йде зовсім не туди, куди потрібно. Йому місто повинно дати добру педагогічну книгу, але саме ту, яка тепер потрібна молодому педагогу. Наші педагогічні бібліотеки можуть так само, як і бібліотека при Наркомосі, що-небудь зробити. Чи може Бібліотека імені Леніна, в якій, на мое здивування (повинна покаятись у своєму неуцтві), виявився величезний фонд педагогічної літератури, — чи може вона цей фонд використати для посилки книг учителям через колгоспні бібліотеки? Про технічну, сільськогосподарську літературу не говорю. Тут справа ясна. По лінії медицини також ясно, що і як треба робити. Але треба це робити, пов'язуючи з пропагандою, з роботою серед населення; посилаючи таку книгу в село, треба в той же час, щоб і люди з'їздили в село, поговорили там, втягнули маси. Смішно сказати, до цього часу в селі зустрічаються такі жителі, які думають, що бібліотека тільки «роздає» книги (думають тому, що у нас часто бібліотеки роздавали агітаційні брошури, і склалося таке уявлення). А недосвідчений бібліотекар, який ніякої бібліотечної освіти не здобув — ніхто не потурбувався про це і наукові бібліотеки про це не подумали, — не пояснює нічого населенню, дає населенню книги, не записуючи навіть адрес, зате записує про кожного читача, якого він походження і якої освіти. Потім невідомо, чи бібліотекаря за це ляяти, якого ніхто не підготував, чи читача, який думає, що бібліотека «роздає» книги, — невідомо. А наукові бібліотеки походжають і говорять: «У нас п'ять мільйонів книг, у нас шість мільйонів книг» і т. д. А село живе і не знає, які бібліотеки водяться і що з ними треба робити. Тут місту потрібно подати допомогу селу на основі соцдоговорів. Але треба, щоб це було не так, як років три тому,

коли комсомол провів збір книг для посилки в село. Я їм написала: «Підтримую ініціативу комсомолу про посилку книг в село». І стали давати книги, яких не потрібно: «На тобі, боже, що мені не гоже», як говорили в старовину. І пішов потік книг в село, які нічого не давали: підручника в село не дали, а дали непотрібний романчик; дуже серйозну книгу, яку сама людина не пододала, вона також послала в село — хай на селі її почитають.

Тепер на черзі стоїть цілий ряд важливих питань. У зв'язку з партійним з'їздом на бібліотеки ляже серйозне завдання. Багато листів надходить у зв'язку із з'їздом. Це — справа всієї країни. Це — не колишні часи, коли партійний з'їзд був справою невеликої купки. І кожний колгоспник, кожний робітник, кожний читач кожної бібліотеки питатиме: «Давай матеріал про з'їзд». Адже навколо цього повинна бути проведена величезна робота, щоб до самих низів довести постанови з'їзду, і велика самоосвітня робота навколо з'їзду. І ось Володимир Ілліч якось з приводу одного з'їзду Рад говорив: «Постанови цього з'їзду Рад повинні бути в кожного делегата». Кожному делегату, на настійну вимогу Володимира Ілліча, давали протоколи, і він вимагав, щоб кожний делегат це відвіз у село, в бібліотеку, і говорив: «Якщо делегати цього не роблять, то вони нікуди не годяться делегати, треба їх з членів Рад вивести, тому що вони не розуміють завдань членів сільських Рад, повітових і т. д. — не розуміють, що повинні постанови з'їзду Рад довести до низів». Робити це потрібно через бібліотеки. І знову ніяк не можуть наукові бібліотеки Країни Рад залишатися осторонь цієї справи.

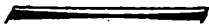
Не знаю, чи кожна бібліотека продумала, що вона повинна зробити для посівної кампанії, для тих великих кампаній, які проводяться по всій країні, які охоплюють всю країну і допомагають масам перебудувати зовсім по-іншому все своє життя. Адже це тепер з Московського вугільного району — Побединського рудника — недавно приїжджали жінки шахтарів: бачиш зовсім нових людей, які зросли, в яких величезні запити по перебудові побуту. Як допомагають їм наукові бібліотеки? Адже вони дуже багато можуть тут зробити. Питання про перебудову побуту, питання про окультурювання всього села, про санітарну його перебудову: як провести водо-

провід, як забрукувати вулицю,— цілий ряд галузей, де наукові бібліотеки могли б зробити надзвичайно багато. Якщо бібліотека по-справжньому поставить роботу з читачем, самоосвітню роботу, вона може мати дуже велику владу над читачами, зможе мобілізувати читачів, наукових працівників на допомогу селу.

Можливо, я мало ще знаю наукові бібліотеки, але я мрію, хочу, щоб наукові бібліотеки в нас стали вести роботу по-новому, тісно пов'язуючи свою роботу з роботою масових бібліотек, з тими завданнями, які стоять перед країною.

І перше завдання, крім XVII з'їзду і посівної кампанії,— це питання про облік. Чи не можна питання про облік розв'язати в екстреному порядку? Бо, не знаючи, що у нас є, ми, як сліпі цуценята, тицяємося. Невже такі погані справи, що ми не можемо зробити найелементарнішого обліку, який повинен лягти в основу нашого соціалістичного будівництва? Я думаю, ми це зробити можемо.

1934 р.

ПОСТАНОВА ЦВК СРСР ЗОБОВ'ЯЗУЄ

XVII партз'їзд встановив, що колективізація стала півною формою господарювання, відзначив величезні досягнення в галузі промисловості. Всеобуч підрізає коріння неписьменності. Культурний рівень мас і міста, і села дуже піднявся. На фоні цих досягнень постанова ЦВК «Про бібліотечну справу в Союзі РСР» набуває виняткового значення. Весь радянський суспільний уклад, який перебудовується на основах соціалізму, вся міжнародна ситуація, радіо, величезний розвиток газетної справи — все це пробуджує в масах ненаситну жадобу знання. Книга повинна утоляти цю жадобу. Коли читачів було кілька десятків тисяч, обслужити їх книгою було порівняно легко. Коли читають десятки мільйонів, правильна організація справи обслуговування книгою набуває особливого значення. При правильній постановці справи кожна книга прочитується в бібліотеці десятками читачів. Це означає, що тираж книги через бібліотеку неначе підвищується в багато разів. Бібліотека відкриває доступ до цілої скарбниці книг. Допомога в самоосвітній роботі, яка налагоджується при бібліотеках, зробить само читання значно систематичнішим і поглибленішим.

Бібліотечний фронт — один з найзанедбаніших фронтів. Ілліч учив нас в усіх галузях використовувати те незначне, що в нас є. Ми не можемо сказати, що в нас мало бібліотечних книг, — їх дуже багато, але використовувати їх ми не вміємо. Щоб зробити ці книжкові скарби

доступними широким масам, необхідні певні передумови. Постанова ЦВК якраз створює ці передумови. Насамперед вона приковує увагу урядових органів до бібліотечної справи, вимагає від них уважного і копіткого ставлення до бібліотек. Ми знаємо, яку серйозну допомогу бібліотечній справі подала в цьому році постанова Союзного Раднаркому про прирівняння бібліотекарів профспілкових бібліотек і тих, що перебувають в системі наркомосів, щодо постачання до вчителів¹. Серед бібліотекарів почався цілий рух, робота пішла значно інтенсивніше. Постанова ЦВК поліпшує становище не тільки бібліотекаря, а й усїєї бібліотечної справи. Вона поліпшує матеріальне становище бібліотек. Уже протягом цієї зими Бібліотечному управлінню Наркомосу РРФСР удалося допомогти місцям витягти з підвалів не одну бібліотеку. Але одна справа — старання Бібліотечного управління, інша справа — постанова ЦВК.

Тепер обласні, крайові, районні організації Уралу, Середньої Волги та інших областей не можуть більше затримувати бібліотекарям гроші на закупівлю книг, бібліотески матимуть можливість негайно викупити з колектора надіслані для них підручники, на які такий величезний попит у бібліотеках. Пункт 16-й постанови зобов'язує.

Тепер можна сподіватися, що бібліотеки не будуть чекати по два місяці 40 карбованців, щоб полагодити водопровідну трубу, яка прорвалася і заливає водою книжкові фонди, що буде влаштована в бібліотеках вентиляція і книги перестануть пліснявіти, що на селі взимку, коли у колгоспників і колгоспниць багато вільного часу, бібліотеки не будуть зачинені з причини економії на освітленні. Пункт 17-й постанови ЦВК зобов'язує.

Тепер уже не можна буде Туркменську державну публічну бібліотеку завалювати величезними купами грузинської, латиської, польської літератури — цих мов у Туркменії ніхто не знає — або книгами вузьковідомчих видань. Вона повинна, нарешті, одержати Твори Леніна,

¹ Постанова Ради Народних Комісарів СРСР «Про постачання бібліотекарів» була прийнята 7 жовтня 1933 р.— *Ред.*

і шеститомник і двотомник його Творів, і Ленінські збірники, і Твори Маркса і Енгельса, і збірники постанов партз'їздів і конференцій, і партпідручники — всі ті книги, які так до зарізу потрібні Туркменській державній публічній бібліотеці і в безрезультатних пошуках яких оббив пороги всіх установ Москви директор Туркменської публічної бібліотеки. Тепер потрібно вжити найрішучіших заходів для забезпечення бібліотек необхідною партійною і радянською літературою, влиття якої у бібліотечні фонди оживить своєю живою, молодою кров'ю одряхлілі організми цілого ряду бібліотек.

Книготорговельні організації зобов'язані тепер зрозуміти, що бібліотеки СРСР — найважливіший, найцінніший покупець. Всі видавництва почують голос бібліотечного читача, почнуть піклуватися по-справжньому про читача і, розбещені величезним попитом на будь-яку радянську книгу, перестануть кидати бібліотекам лише мізерні залишки своїх видань. Будуть постачатися потрібною літературою нацреспубліки. Пункти 5-й і 7-й до цього зобов'язують. Критико-бібліографічні інститути навчатися писати простою і ясною мовою короткі, змістовні, зрозумілі кожному читачеві рецензії про зміст книжки; рецензії ці писатимуть ще до виходу книжки, а видавці вмщуватимуть ці рецензії на першій сторінці обкладинки, як це прийнято робити у ряді країн. Ці рецензії допомагатимуть читачеві краще орієнтуватися в книжках, ніж багатотомні карткові і друковані каталоги, які видаються за найрізноманітнішими системами класифікації. Пункти 8-й і 9-й написані не заради краси.

Питання про бібліотечні кадри — вирішальне. Бібліотечні кадри за останні роки розвіяні по вітру, пішли на іншу роботу. Їх треба зібрати. Але навіть коли це зробити, — а це можна зробити лише частково, — вони будуть краплею в морі: кількість бібліотек зростає дуже швидко. Тепер 60% бібліотечних працівників РРФСР дуже слабо кваліфіковані, а бібліотечний фронт — це фронт, що якраз вимагає великої, серйозної кваліфікації. Тому розділ III постанови ЦВК — «Про кадри бібліотечних працівників» — має особливо велике значення. Дуже погані справи щодо цього на селі, а тепер, відповідно до постанови ЦВК, на роботу в селі повинно бути

звернено особливу увагу. Інакше й бути не може. Зростання, зміцнення колгоспного руху владно цього вимагають. Бібліотечне управління РРФСР розгортає широку кампанію по літній перепідготовці сільських бібліотекарів на місячних курсах, а потім проводитиме для села шестимісячні курси.

Кількість бібліотечних технікумів зростає, будемо їх зміцнювати. Найважче — набір до бібліотечних вузів. Московський бібліотечний вуз у нас в дуже скрутному стані. Дуже сподіваємось, що постанова ЦВК допоможе його зміцненню.

Найважливіше в постанові — це розділ «Організація бібліотечної справи і керівництво нею». Бібліотечному управлінню передається контроль над усіма бібліотеками. Це не означає, звичайно, що бібліотечне управління візьме в свої руки все практичне керування. До бібліотек потрібний диференційований підхід; він найкраще забезпечується, коли справою відатимуть організації, що найближче стоять до маси, яку обслуговують, — профспілки, відповідні відомства і т. д. Але єдиний державний контроль абсолютно необхідний, без цього бібліотечна справа не може бути піднята на ту височінь, якої вимагає поточний момент.

Контроль неможливий без правильно поставленого обліку. В цьому відношенні попереду велика робота. Початий Бібліотечним управлінням Наркомосу РРФСР (в громадському порядку) облік бібліотек Москви виявив усі труднощі, які мають місце в справі обліку на бібліотечному фронті: жодне відомство, жодна організація толком не знають, що в них є. Без обліку немислимий контроль.

Дуже важливий пункт постанови ЦВК — це підкреслення відповідальності Наркомосу, Бібліотечного управління за стан і роботу масових бібліотек. На масові бібліотеки, в тому числі й дитячі, вони повинні звертати особливу увагу. В число цих масових бібліотек входять і бібліотеки хат-читалень, житлокоопів, кооперативних організацій.

Постанова ЦВК відкриває перед бібліотеками широкі можливості, вони повинні тільки навчитися боротись за проведення в життя постанови від 27 березня.

Передові верстви робітників і робітниць, колгоспників і колгоспниць повинні приєднатися до боротьби за піднесення бібліотечної справи на ту височінь, як цього хотів Ілліч, адже робота масових бібліотек — це їх кровна справа.

Зробити для неї вони можуть дуже багато. Ілліч вважав, що на культурному фронті найважливіше, щоб маси самі брались за культбудівництво. Тепер можливості для цього величезні.

1934 р.

ОБСЛУЖИМО БУДИНКИ ВІДПОЧИНКУ БІБЛІОТЕКОЮ

Тепер у нас багато санаторіїв і будинків відпочинку, якими широко користуються члени профспілок, робітники і робітниці, колгоспники і колгоспниці. Обладнані санаторії і будинки відпочинку непогано. Це безсумнівне і велике досягнення.

Я хотіла б звернути увагу на один бік справи. Відпочивати — це не означає обов'язково ходити на далекі прогулянки, щовечора ходити в кіно.

Відпочивати — це означає нікуди не спішити, ні про що не турбуватися, бути на свіжому повітрі, своєчасно вставати, своєчасно їсти, ходити не втомлюючись.

Потрібний режим, відсутність обов'язкової праці, але потрібна і обстановка, яка створює певний настрій, відвертає від турбот, потрібна тиша.

Відпочиваючому не можна нав'язувати певних занять, але треба давати можливість зайнятися тим, чим хочеться.

Одним з видів відпочинку є читання. Приємно полежати з книгою і в тиші почитати, але чомусь вважають, що читати у будинках відпочинку потрібно лише романи, до того ж романи безглузді.

У Железноводську при вході в парк є (принаймні була кілька років тому) відкрита бібліотека (на зразок кіоска), де відпочиваючі можуть брати і міняти книги. Справа дуже добра. Але ось довелося спостерігати таку сцену. Біля бібліотечного прилавка стоїть відпочиваюча в будинку відпочинку робітниця. Просить у бібліотекаря

книжку. «Вам яку?» — питає бібліотекар. «Порадьте». — «Ось вибирайте. Дуже читаються». На бібліотечному прилавку книг тридцять — «ходових», на думку бібліотекаря. Я подивилась, що за книги: чистісінька бульварщина. Ці книги беруть тому, що інші чинно лежать на полицях, лежать далеко, а ці — під руками. Другий будинок відпочинку — колишній поміщицький будинок. Бібліотеки немає. Але в коридорах, у зашкленних шафах рядом з різним мотлохом валяються твори Пушкіна, Щедрина, старі журнали, «Вестник Европы», статистичні збірники. Їх ніхто не читає, про них навіть не знають. Хіба аматор який знайдеться, що з насолодою вчитується у будь-яку «відкрити» ним у шафі книгу, а потім з дозволу завідуючого забирає її собі.

При будинках відпочинку треба мати добре дібрані бібліотеки з сучасною радянською літературою — белетристикою, такою, як «Піднята цілина», з популярною літературою — літературою, яка б зацікавлювала, захоплювала читача. Необхідні довідники, енциклопедії. Потрібні рекомендаційні списки. Важливо час від часу проводити лекції про літературу, про той чи інший твір, той чи інший цикл лекцій.

«Дамо відпочиваючим можливість читати» — таким повинен бути лозунг. Хай при будинку відпочинку бібліотечка буде невелика, але її необхідно зв'язати з якою-небудь великою бібліотекою, звідки можна було б одержувати пересувки. Зробимо наші будинки відпочинку культурними і з того боку, що дамо відпочиваючим можливість користуватися книгою, бібліотекою.

БІБЛІОТЕЧНИЙ ФРОНТ ДО З'ІЗДУ ПИСЬМЕННИКІВ

Радянська література на даному етапі набуває зовсім особливого значення. Хай вона ще недосконала: багато ще в деяких з кращих навіть сучасних художніх творів, довгих описів, пустопорожніх розмов, багато ще лузги. Але тут же поряд з непотрібним і штучним — чудової сили місця, повні життєвої правди, які відтворюють яскраві картини соціалістичної будови в усій її складності, в усій її значимості, показують зростання нового, соціалістичного укладу в усій його конкретності.

Тепер в Країні Рад художня література стає величезною силою. Істина завжди конкретна. І сучасна література, яка відображає соціалістичне будівництво і дає живі образи, набуває дедалі більшого пропагандистського значення. Це пропаганда показом. Треба письменнику навчитися дивитись, бачити і вміло відображати ці паростки нового життя. Радянським письменникам є про що поговорити. З'їзд письменників тепер особливо важливий.

Раніше художню літературу читала порівняно незначна верства інтелігенції. Тепер її читають мільйони трудящих. Наукова психологія твердить, що селяни, робітники, агрономи, інженери та ін. мислять суто конкретно, живими образами. І зрозуміло, з якою жадобою накидаються вони на художню літературу, що змальовує сучасність,— вона є для них ключем до розуміння дійсності.

Сучасний письменник повинен завжди мати на увазі, що він пише для маси. Маса за останні роки надзви-

чайно виросла. І велику помилку зробив би письменник, який уявив би, що для того, щоб його зрозуміли, треба випадати в якесь спрощенство. Але тісний зв'язок з читачем-робітником, з читачем-колгоспником може дати сучасному письменнику надзвичайно багато, може допомогти йому стати письменником соціалістичного типу. Треба йому навчитися слухати і чути голос масового читача. Цей голос може навести його на ряд нових думок, допомогти побачити нові сторони життя, глибше підійти до їх вивчення і зробити свій твір могутньою зброєю виховання мас.

Бібліотекар має постійний зв'язок з читацькою масою, і він може стати — за певних умов — помічником письменника в справі його спілкування з масою. Але це лише при умові, коли він сам вміє схопити соціалістичну ізіюминку художнього твору, коли він вміє працювати з читачем. Це не завжди буває. Одне з завдань Бібліотечного управління Наркомосу — допомогти бібліотекареві працювати з масою, допомагаючи масі розбиратися в матеріалі, який вона читає, і в той же час прислухатися до голосу читача. Лицем до маси, яка по-соціалістичному організується, повинен стати бібліотекар. Це не означає, звичайно, що він повинен йти на повіді у будь-якого читача. Він повинен вміти критично ставитись до читача, допомогти йому бачити. Як до письменника, так і до бібліотекаря поточний момент ставить дуже високі вимоги, але разом з тим відкриває перед ним і надзвичайно широкі перспективи.

Правильно організований з'їзд завжди є обміном досвідом. У даний момент обмін досвідом радянських письменників особливо важливий не тільки для них самих, але й для всієї країни, в тому числі і для бібліотекарів. Бібліотекарі повинні готуватися до нього разом з читачами. Серед бібліотекарів зростає увага до з'їзду, посилено обговорюються художні твори, уже є певний досвід. Хай він ще малий. Аби почати, а там справа піде. На з'їзді письменників за домовленістю з оргкомітетом Спілки радянських письменників буде надано кілька місць бібліотекарям. Це потрібно, це важливо, але це зобов'язує.

ЛИСТ БІБЛІОТЕЧНИМ ПРАЦІВНИКАМ СЕРЕДНЬО-ВОЛЗЬКОГО КРАЮ

За матеріалами і повідомленнями керівних організацій і окремих працівників у Середньо-Волзькому краї широко розгорнувся культпохід.

Почавшись за почином самих колгоспників, за чистоту вулиць і жител, культпохід у своєму природному розвитку набув форми і розмірів масового руху за навчання, за культуру побуту, за здоровий відпочинок.

Партійні і громадські організації, підтримавши ініціативу передовиків-колгоспників, очолили цей рух і допомагають йому розвиватися вшир і вглиб. Розгортається мережа політосвітзакладів: Будинків соціалістичної культури, хат-читалень, шкіл для дорослих, курсів, бібліотек, кіно і т. д. Книга займає велике місце серед усіх цих заходів. І по лінії книгорозповсюджуючої мережі (договори Огізу з колгоспами, кіоски та ін.), і по лінії шефської роботи, і по лінії розширення мережі бібліотек книга широким потоком ринула в село. Тисячами примірників направляєтья вона по різних каналах, маючи на меті потрапити в одне загальне русло — в колгоспне село. Але все ж цей потік ще не може задовольнити вимоги. Відбувається це не стільки через те, що книжковий потік недостатній, скільки через те, що організація його вкрай погана: немає обліку літератури, яка надійшла, слабка відповідальність за соціалістичну власність — книгу, багато господарів, а по суті немає міцного книжкового господарства, недостатня боротьба за най-

краще використання книги, за максимальний її оборот, немає ще достатньо широких читацьких кадрів, малий актив навколо бібліотек.

Таку невідповідність між зростанням культурності, потягом до знань, потребою в книжці і організацією задоволення цієї потреби далі терпіти не можна. Ця відсталість організації бібліотечної справи повинна бути ліквідована, оскільки вона гальмує темпи культурного піднесення. Бібліотека повинна стати в ряд передових організацій культурної революції. Для цього є всі передумови: потяг до знань у широких масах трудящих, посилена увага керівної організації до цієї ділянки, зміцніла матеріальна база. Потрібна лише наполегливість бібліотечних працівників, щоб підняти свою справу на більш високий рівень.

Крім наполегливості, потрібне уміння, але останнє набувається в процесі роботи, в порядку вивчення своєї професії, підвищення своєї кваліфікації.

Що потрібно насамперед?

1. Потрібна така організація справи, при якій всі книги, що надсилаються різними установами у громадське користування, були б сконцентровані в бібліотеці, взяті на облік, опрацьовані і приведені у повну готовність до користування ними. Інвентарі бібліотек повинні відображати всю кількість книг, які пройшли через бібліотеку, а каталоги повинні показувати фактичну наявність і склад книжкового фонду.

У нас ще до цього часу інвентарі і каталоги бібліотек перебувають в дуже незадовільному стані, вони не є путівниками і помічниками читачів при виборі книги.

Бібліотечне управління в цьому напрямі вже вживло ряд заходів, які допоможуть низовим працівникам найбільш раціонально поставити своє бібліотечне господарство: друкуються єдині форми обліку та інструкції з мінімуму бібліотечної техніки.

2. Дальше велике і основне питання—це питання про розвиток нашої сітки масових бібліотек. У вашому краї в цьому році повинно бути відкрито вісімдесят бібліотек в районах дії МТС. Але було б наївно думати, що ця кількість може задовольнити всіх, хто тягнеться до книги. Таким чином, перед вами стоїть велике завдання—поряд з організацією нової сітки і зміцненням уже існуючої

сітки стаціонарних бібліотек широко розгорнути сітку пересувних бібліотек і книгоноництва.

За офіціальними даними з цим у вас нібито непогано — у п'ятнадцятьох районах відкрито 1850 точок. Однак фактичне становище з пересувками дуже незадовільне: пересувки не користуються ще достатнім авторитетом, комплектуються вони випадковою літературою, обмінюються нерегулярно, облік роботи на пересувках не налагоджений і т. д. Особливо це стосується пересувок при хатах-читальнях, де робота йде «між іншим», в результаті чого при малому охопленні читачів і вкрай обмеженому обороті книги там є величезні втрати літератури.

Налагодження цієї найважливішої ділянки можливе при посиленій увазі до неї бібліотекарів, при наполегливій вимозі виконання пунктів зобов'язань з боку організацій, які беруть пересувки; при постійному живому інструктажі активу пересувників можна досягти добрих результатів роботи пересувної сітки.

3. Пересувна сітка, книгоноництво і масові форми роботи у стаціонарній бібліотеці — все це повинно бути спрямоване на те, щоб популяризувати бібліотеку, залучати все нові й нові кадри читачів. У нас тепер ще дуже мало читачів у бібліотеках. Перші місяці перереєстрації показали, що бібліотеки мають певне коло читачів, постійних, які переходять з року в рік. Це дуже відрадне явище, але негативним і тривожним моментом є стабілізація кількості читачів. Дуже мале зростання охоплення робітників, колгоспників, і тільки кількість дітей-читачів помітно збільшується.

У цьому відношенні потрібний докорінний перелом у бібліотеках. Необхідно виявити причини, які заважають кожній бібліотеці окремо розгорнути роботу по збільшенню кількості, по розширенню кадрів читачів.

Причинами, що гальмують приплив нових читачів, у багатьох бібліотеках є крайні заходи по охороні книжкового майна: штрафи, застави і замкнутість у своїх стінах, розрахунок на самоплив.

Бібліотекарям належить провести ще дуже велику роботу щодо розширення кадрів читачів.

4. Велике питання у бібліотечній роботі ще до цього часу — це надзвичайно низький оборот книг. Відбуваєть-

ся це внаслідок того, що бібліотекарі в масі своїй працюють з обмеженим колом літератури, не використовуючи всього книжкового фонду.

Бібліотекарям потрібно багато працювати над освоєнням своїх фондів так, як освоюють робітники своє виробництво. Це означає, що бібліотекарям потрібно вчитися, вчитися і ще раз вчитися.

Необхідно підвищувати свою кваліфікацію не тільки шляхом навчання на очних курсах, але й ознайомленням із складом своєї бібліотеки, працею над бібліотечним матеріалом, участю в методичних об'єднаннях бібліотекарів і т. ін.

5. Витягти бібліотеку на передові позиції культурного фронту можна тільки спільними зусиллями всіх громадських організацій. Необхідно мати сильний актив навколо бібліотек, який допоможе просувати потрібні питання і зміцнювати наші бібліотеки.

Бібліотечні працівники Середньої Волги, які по-бойовому включились у весняну посівну кампанію, поставили і здійснили великі завдання по обслуговуванню книгою широких мас колгоспників, повинні мобілізуватися на ліквідацію недоліків у своїй роботі з тим, щоб Середня Волга стала передовим краєм по бібліотечній роботі.

БІБЛІОТЕКА І ПИСЬМЕННИКИ

Нещодавно в Бібліотечне управління Наркомосу приїжджав завідуючий ВНО м. Таганрога і розповідав про бібліотеку імені А. П. Чехова,— розповідав, що вона бідненька. Скоро буде 75 років з дня народження А. П. Чехова, а бібліотека зовсім не така, якою повинна бути бібліотека, що має ім'я великого письменника. Ми розмріялись, якою повинна бути ця бібліотека, як повинна вона допомагати усьому краю прищеплювати масам любов до літератури, допомагати молодим письменникам. А книг мало в бібліотеці, нової літератури немає. Бібліотечне управління коштів не має. Очевидно треба щось придумати.

І ось про що хотілося б сказати. Володимир Ілліч стояв завжди за громадську допомогу бібліотекам.

У Женеві була бібліотека імені Кукліна, якою широко користувалась російська еміграція. По приїзді в Женеву в 1908 р., у другу еміграцію, Ілліч побачив, що ця бібліотека дуже бідна літературою епохи революції. Наводжу прохання, з яким Володимир Ілліч звернувся тоді до Олексія Максимовича через М. Ф. Андрееву.

«Дорога Маріє Федорівно! Посилаю листа нашого бібліотекаря до О. М.

Справа ось у чому. О. М. дуже прошу написати *легальний* відкритий лист в *російські* газети з проською *допомогти бібліотеці* Кукліна в Женеві присилкою газет епохи революції і матеріалів до її історії.

Лист коротенький, *що роз'яснював би* широкий публіці, чому важливо допомогти цій бібліотеці *для праць*

і самого Горького і багатьох інших, йому відомих, літераторів.

Вас попрошу розпорядитись про відгектографування цього листа (сподіваюсь, Зіновій Олексійович не відмовить допомогти тут) і розсилку *в усі російські* газети й журнали скільки-небудь пристойного напрямку.

Будь ласка, зорганізуйте все це!»¹

Дещо з своїх книг Ілліч теж віддавав у куклінську бібліотеку або зовсім, або в тимчасове користування бібліотеці.

Мені здається, треба стати на аналогічний шлях, зокрема допомогти бібліотеці імені А. П. Чехова. Їй можуть допомогти саме письменники. Як? Посилкою своїх творів. Посилкою вказівок, листів.

Важливо, звичайно, щоб посилалось справді цінне. Те, що потрібно бібліотеці. Добре було б створити при оргкомітеті невелику групу з підхожої публіки, яка б допомогла організувати цю справу.

І насамперед необхідно, щоб бібліотека імені А. П. Чехова в Таганрозі прислала в «Літературну газету» короткий звіт про свою роботу, про конкретну потребу в художній літературі, про свої робочі плани.

Я не сумніваюсь, що письменники допоможуть їй стати гідною імені А. П. Чехова.

1934 р.

¹ В. І. Ленін, Твори, т. 36, стор. 126.

БІБЛІОТЕКА НА ЗАВОДІ

За роки революції у нас широко розгорнулись бібліотеки на фабриках і заводах. Вони не всі схожі одна на одну. Інколи це бібліотеки при заводі, в заводському клубі, інколи вони трохи віддалік від заводу і його життя.

Заводська бібліотека обслуговує робітників і робітниць певного заводу, орієнтується на їх запити. Але треба правду сказати, іноді її особливістю є лише те, що вона має замкнутий характер, недоступна для робітників інших фабрик, а за рішенням ЦВК¹ їх потрібно відкрити для всіх робітників. При дуже багатьох фабриках і заводах заводські бібліотеки мають ряд пересувок, що обслуговують робітничі гуртожитки і робітників у окремих цехах. Нарешті, є заводські бібліотеки, які працюють всередині фабрики, зрослися з робітниками окремих цехів, тісно зв'язані з їх життям, працею і запитами. Цех на цех, як відомо, не схожий. Є цехи, де працюють робітники високої кваліфікації, є цехи, де робітники лише обслуговують машину; зрозуміло, і склад робітників інший і запити інші. Є цехи, в яких працює лише молодь, інші — де працюють переважно жінки. Не можна всіх читачів заводу стригти під один гребінець: у одних групах заводських читачів переважає інтерес до технічної літератури, в других — до белетристики, в третіх — до політичної літератури. До них потрібно підхо-

¹ Мається на увазі постанова ЦВК СРСР «Про бібліотечну справу в Союзі РСР» від 27 березня 1934 р.— *Ред.*

дити по-різному, в різних цехах потрібні різні консультанти по рекомендації і впорядкуванню книг.

Кілька років тому я була на заводі «Профінтерн» (біля Брянська) і там спостерігала роботу такої бібліотеки. Особливо впало в око, який близький бібліотекар до життя заводу, як вчить він уважно ставитись до запитів робітників, якою близькою стає бібліотека робітникам, які вони приюстрасні читці.

Після цього, розмовляючи з бібліотекарями заводських бібліотек, я завжди цікавилась питанням, чи проводить бібліотека роботу в цехах, гуртожитках, чи використовуються обідні перерви, як добирається література.

Дуже цікаво описувала роботу заводської бібліотеки Московського автозаводу бібліотекар цієї бібліотеки т. Єнютіна. В № 5 «Красного библиотекаря» дуже цікаво описана робота заводу «Борець».

Тепер одним з лих наших бібліотек є недостатня увага до запитів читача, невміння на основі обліку цих інтересів постачати читачам потрібну, цінну книжку, вміло підводити до розуміння політичної книжки, зацікавлювати нею читача. Ми говоримо сільському бібліотекареві: учись, як через книжку підводити читача від теляти до розуміння соціалізму, від жатки до розуміння всього нашого будівництва. Так і на заводі бібліотекар повинен вміти пов'язувати дійсність з теорією, показувати зв'язок між вентиляцією, складанням частин машин і соціалізмом і т. д. і т. ін., а не просто нав'язувати ті чи інші книжки.

Читання газет по цехах особливо допомагає бібліотекареві навчитися диференційованого підходу до читача. Заводському бібліотекареві найважливіше поряд з вивченням того, чим в даний момент живе наша Країна Рад, навчитися розуміти життя заводу. Не навчиться — не стане любимим бібліотекарем, любимим товаришем робітників заводу. Звичайно, допомогти стати йому добрим бібліотекарем повинні й робітники.

Коли ми хочемо знати бібліотечне обличчя району, ми повинні не просто перелічувати, при якому заводі є бібліотека, при якому нема, але й відмітити, якого типу бібліотека, наскільки широко вона охоплює читачів, наскільки близька вона їм. У зразкових заводських бібліо-

тек повинні вчитися і бібліотеки міські. В міських бібліотеках тепер на весь зріст постало питання про вмілий, дбайливий, диференційований підхід до читача.

Ще на одному питанні я повинна була б спинитись. Бібліотекарі стараються звичайно вербувати «друзів бібліотеки». Справа добра, важлива. Але дуже часто «друзі бібліотеки» понад міру завантажуються технічною роботою: збиранням зачитаних книг, опрацюванням і підклеюванням книг. «Друзів бібліотеки» часто розглядають як підсобні «руки». Так, треба піклуватися про порядок, чистоту, затишок, правильну роботу бібліотеки. Але не тільки про це повинні дбати «друзі бібліотеки», а також й про правильний добір книг, про найбільше просування хороших книг, про організацію їх читання, обговорення, різних читацьких гуртків, якими повинна обростати кожна хороша бібліотека.

Треба сказати, що велику роль відіграють читацькі конференції, які проводяться на заводах *у зв'язку із з'їздом письменників*. Для багатьох письменників несподіваним звучить голос робітників, а дуже багато з них мають свою тверду думку. Робітники примушують себе слухати.

...Такі конференції, де б добре проходив обмін досвідом, де б говорили не тільки про недоліки бібліотек, а й про їх досягнення, де б вносились конкретні пропозиції, дуже важливі.

Заводські бібліотеки мають широкі можливості зразково поставити свою роботу. Треба це зробити.

СІЛЬСЬКИМ БІБЛІОТЕКАРЯМ ТРЕБА НАД СОБОЮ ДОБРЕ ПОПРАЦЮВАТИ

Перед сільськими бібліотеками стоїть тепер завдання підняти бібліотечну роботу на селі на значно *вищий ступінь*. Цього вимагає поточний момент, цього вимагає зросла *свідомість мас*.

...При доборі книг з політичних питань сільському бібліотекареві важко обійтися без допомоги тих, хто активно працює в цьому напрямі. *Сільському бібліотекареві потрібно радитись з політвідділом*. У політвідділах завжди є найкращі, найнеобхідніші в даний момент книжки. Тепер при політвідділах є опорні бібліотеки. Сільському бібліотекареві треба проглянути ці книги, почитати їх, подумати, кому з читачів яку книжку дати, яка кому буде доступна, найбільш цікава. Читачі різні. *До читачів треба вміти підходити* не нав'язувати їм нічого, а вміти зацікавити, пробудити в них нові інтереси. Володимир Ілліч писав, що *кожний приходить до комунізму своїм шляхом — письменник своїм, агроном своїм, інженер своїм*. Це повинен мати на увазі сільський бібліотекар. Один читач найбільше цікавиться тваринництвом — ось і треба вміти його від теляти підвести до комунізму, другий цікавиться технікою — тут треба починати з жнивварки, з трактора і вміти це пов'язати з вченням Леніна. Третього цікавить майбутнє його дітей — тут треба починати з дитячого садка, з школи і вести до соціалізму і т. д. і т. ін. *Цьому теж треба навчитися у політвідділів*. У них великий пропагандистський і агітаційний досвід.

І, нарешті, сільському бібліотекареві *треба бути добрим організатором*. Він повинен вміти зразково організувати всю роботу бібліотеки: щоб було чисто, тепло, затишно, щоб книжки були в порядку, щоб кращі книжки вміло просувались вперед, щоб бібліотека була відчинена в години, зручні для читача, щоб читач бачив до себе увагу, піклування про себе. Треба навчитись доставати книжки для бібліотеки, навчитись показувати свою роботу, привокувати до бібліотеки увагу і партії, і комсомолу, і відділу народної освіти, і колгоспу. Треба вміти зібрати навколо бібліотеки міцний актив з передової радянської публіки, побільше туди залучити партійців, комсомольців, ударників і ударниць, сількорів і сількорок. Разом з ними обговорювати всі найважливіші питання, що стосуються бібліотеки. Треба розподіляти роботу так, щоб кожний брав роботу, яка йому до серця, де він може найкраще розгорнутися. Якщо бібліотекар тільки і скаржиться, що грошей нема, книг нема, що читач тільки і робить, що книги зачитує, значить він поганий організатор. Йому треба особливо підвищувати свою організаторську кваліфікацію. XVII з'їзд особливо підкреслив необхідність вчитися організації, вчитися пронизувати роботу духом марксизму-ленінізму. Будемо вчитися у партії цього мистецтва.

Треба над собою добре попрацювати!

ПЕРШІ КРОКИ

В «Литературной газете» від 10 червня цього року в № 73 була вміщена моя стаття «Бібліотека і письменники»¹, де я говорила про те, що письменникам необхідно взяти шефство над Таганрозькою бібліотекою імені А. П. Чехова. Таганрог народив Чехова. Минуло 30 років з дня його смерті. Тепер в Таганрозі понад 160 тисяч жителів, з них промислових робітників 60 тисяч, три вузи, шість технікумів. У бібліотеці 13 158 книг, *художньої літератури з них лише 18%*, книг з істмату і діамату майже немає, книг з філософії в сучасному висвітленні, з партосвіти, історії партії, політекономії, економгеографії дуже мало, і бібліотека записує на чергу.

З часу надрукування статті минув місяць. Що за цей час зроблено? Те, що зроблено за цей місяць, показує, як за радянських умов, при увазі партії і радянської громадськості можна багато зробити.

Міськком і його секретар т. Варданіан взяли бібліотеку імені А. П. Чехова під свою опіку. Міськком ухвалив рішення про негайне виділення 5 тисяч карбованців з міських коштів. Тов. Варданіан в порядку громадської допомоги передав бібліотеці сто нових книг останніх видань.

«Таганрогская правда» почала висвітлювати це питання на своїх сторінках. Через кілька днів Чорноморсько-Кавказький будівельний трест м. Ростова вніс 5 тисяч карбованців для організації «Полиці будівельників»,

¹ Див. стор. 473 цього тома.— *Ред.*

заявивши: «Зрослі культурні вимоги наших будівельників, які проживають, зокрема, в м. Таганрозі, зобов'язують нас до матеріальної допомоги в цій справі». Всім трестам слід би взяти приклад з Чоркавбудтресту.

Заводський партійний комітет шкірзаводу № 2 постановив виділити для Чеховської бібліотеки із заводських коштів 500 карбованців, культмасовому сектору організувати збирання літератури найновіших видань і доручити т. Ханіну поставити перед трикутником шкірзаводу № 3 питання про переробку відходів хромтовару для оздоблення оправ і полиць бібліотек (тут особливо цінна ініціатива шкірзаводу № 2). Робітник заводу № 31 т. Золін вніс у фонд бібліотеки імені А. П. Чехова тридцять книг і викликає всіх ударників свого заводу. «Таганрогская правда» надрукувала з свого боку заклик до робітників заводу № 31.

Голова Таганрозької міськради т. Шульгін вніс п'ятдесят книг, те саме зробили тт. Гутман, Тер-Мінасов, Моррісон, викликавши ще цілий ряд товаришів.

Завідуючий міськвнот. Шевченко пише, що таганрозьке оргбюро радянських письменників з свого боку вжило ряд заходів, зв'язавшись для цього з крайовим оргкомітетом радянських письменників. Міськвнот разом з цим привертає увагу до бібліотеки усього вчительства, технічних і наукових сил міста і всю багатотисячну масу пролетарів таганрозької промисловості.

Збори на відзнаку 30-річчя з дня смерті А. П. Чехова пройшли при активній участі трудящих м. Таганрога.

Робота таганрозьких партійних і громадських організацій над бібліотекою імені А. П. Чехова — показ того, як будуються наші культзаклади.

Однак проведена робота — лише перший крок.

Завідуючій Центральною таганрозькою бібліотекою імені А. П. Чехова т. Поповій потрібно буде, спираючись на підняту громадськість, розгорнути величезну роботу. Бібліотеці імені А. П. Чехова треба буде допомагати робітникам заводу № 31, шкіряникам, будівельникам, зростаючому радянському молодняку, вчителству, треба підняти всю роботу на дуже високий ступінь. Гадаю, що Таганрозькій бібліотеці імені А. П. Чехова вдасться це налагодити.

ЧИТАЦЬКИМ РОБІТНИЧИМ КОНФЕРЕНЦІЯМ

Партія і уряд звертають велику увагу на розвиток і зміцнення бібліотечної справи в нашій країні. Про це красномовно свідчить остання постанова ЦВК про бібліотечну справу¹.

Питання про бібліотеки — питання не нове. У нас чимало великих цінних бібліотек, які існують понад сто років. За час Радянської влади створено тисячі нових бібліотек, в одній Москві у нас одинадцять бібліотек-гігантів, у кожній з яких не менше півмільйона книг, а в такій бібліотеці, як Бібліотека імені Леніна, книг близько 6 мільйонів. У Ленінграді бібліотечна справа поставлена не гірше, а краще, ніж у Москві. На фабриках і заводах всюди створюються непогані бібліотеки, зростають вони тепер і в селах, в колгоспах і радгоспах.

Але постановкою бібліотечної справи ми ще далеко не задоволені. Бібліотечна справа повинна в нашій країні стояти дуже високо. А в нас багато недоліків. Кожне відомство, кожна організація має свої бібліотеки. Це непогано. Але чимало відомств і організацій заведуть бібліотеку, багато витратять на неї грошей, а потім часто нею зовсім не цікавляться, і бібліотека ледве животіє: брудно в ній, холодно, новими книгами вона не поповнюється, часто толку ніякого в ній не діб'ється, мало хто про неї навіть знає. Буває нерідко, що само відомство не знає, скільки у нього бібліотек. Питання про облік і конт-

¹ Постанова ЦВК СРСР «Про бібліотечну справу в Союзі РСР» від 27 березня 1934 р.— *Ред.*

роль у бібліотечній справі у нас поставлено слабо. І постановва ЦВК якраз і натискує на цей бік справи — на організацію державного обліку і контролю. Дбати про нього повинні бібліотечні управління наркомосів союзних республік.

Навіщо потрібний державний облік і контроль?

Якому б відомству, якій би організації бібліотека не належала, вона створена на суспільні кошти і є суспільним майном, і Радянська держава, яка з точністю знає, скільки у кожному краї радгоспів і колгоспів, шкіл, лікарень, не може не знати, скільки існує в краї бібліотек, хто якими бібліотеками відає, як про них дбають, як бережуть, як використовують їх для населення. Тепер народ став письменним, вся країна пристрасно вчиться, книги потрібні масам до зарізу. Бібліотека — шлях найкращого, найцілеспрямованішого постачання книги тим, хто поривається до знання.

Облік державний потрібний для того, щоб знала держава також, чи достатньо планомірно обслуговується населення бібліотеками, чи багато робітників, колгоспників, дітей не обслужено бібліотеками; необхідно це знати для того, щоб чітко бачити, куди треба спішно прийти на допомогу.

А як тепер стоїть питання? Раніше бібліотеки обслуговували лише верхню верству — тих, хто багатший, і так звану, порівняно нечисленну, інтелігенцію, а масам кидали лише недоїдки знань; бібліотек для робітників, для селян або зовсім не було, або це були так звані «народні» бібліотеки, де добирали книги якнайреакційніші, релігійні, книги, що дають невірне висвітлення подій.

Питання про доступ у бібліотеки найширших мас — питання політичне, і ще більш політичне питання — це питання книжкового складу бібліотек, їх роботи. Фашисти також дбають про поширення бібліотек, але у них бібліотека — зняряддя одурманення, обману мас, у нас бібліотека — зняряддя будівництва соціалізму, зброя поглиблення свідомості мас. Ось чому ЦВК так наполегливо вимагає державного обліку і контролю.

Зрозуміло, і облік і контроль не можуть бути суто формальними, і до них повинна бути залучена широка громадськість і насамперед робітничий клас. Блискуча постановка всієї бібліотечної роботи в країні, і в місті

і на селі,— кровна справа робітничого класу. Треба, щоб робітники якомога ближче стали до цієї справи. Потрібне пролетарське піклування про цю справу — піклування про бібліотечну справу в себе на фабриці, у своєму районі, в усьому місті, в підшефному колгоспі, в усій країні. Піклування про все: про чистоту, про затишок, про дбайливе ставлення до кожної книги; про те, щоб кращі книги якомога більше читались; піклування про бібліотекаря, піклування про те, щоб через бібліотеки довести до відома письменника, спеціаліста, популяризатора, про що найбільше хоче знати робітник-читач; довести до відома письменника, як робітничі маси розуміють життя в усій його складності, запалити кожного сучасного письменника своїм ентузіазмом — це чергове завдання передових робітників.

Бібліотечне управління Наркомосу надає дуже великого значення читацьким робітничим конференціям. Поряд з піклуванням про те, щоб забезпечити кожну бібліотеку кращими, найнеобхіднішими книгами, Бібліотечне управління думає і про те, щоб бібліотека увійшла в побут, щоб користуватися бібліотекою стало потребою кожного трудящого. Робітничі читацькі конференції прокладають до цього перші стежки. Треба тільки, щоб створювався справжній бібліотечний рух, щоб він зростав і розширювався, охоплював дедалі ширші верстви. І не виходять з голови слова Ілліча: «Треба, щоб самі маси взялися за справу». Так говорив він про лікнеп, те масе хотів він, щоб проводилось і по лінії бібліотечної справи. Поки робітники, робітниці були ще малосвідомими, малописьменними, вони не могли як слід взятися за цю справу.

Тепер маси надзвичайно зросли, тепер їм під силу піклування про бібліотеку, вони можуть багато зробити для контролю над усією справою, можуть сказати своє слово і в справі добору книг для бібліотек, і для широкої постановки критико-бібліографічної роботи, і для підвищення рівня підготовки кадрів. Тепер робляться перші кроки. Дальша робота покаже, як розгортатиметься ця справа. Треба заповіт Ілліча, вказівки партії і уряду про піднесення бібліотечної справи якомога дбайливіше проводити в життя.

ОБ'ЄДНАТИ ЗУСИЛЛЯ ДЛЯ ПОЛІПШЕННЯ БІБЛІОТЕК

Тепер ми маємо безліч бібліотек найрізноманітніших відомств та організацій. Нова робота йде врозтіч, немає загальної лінії, загальної спрямованості, немає ніякої погодженості в бібліотечній роботі всередині окремих наркоматів і організацій. Почну з самокритики.

Візьмемо Наркомат освіти. У нас дуже велика кількість бібліотек-гігантів, які дорого коштують і мають величезні фонди книг, великі штати, вони «з'їдають» багато грошей. Вони могли б відіграти величезну роль у зміцненні масових бібліотек шляхом міжбібліотечного обміну, пересувних фондів, в справі інструктування. Але здебільшого вони до останнього часу дуже мало цікавляться масовими бібліотеками, а масові бібліотеки часом не вивішують у себе в бібліотеці адрес великих бібліотек, побоюючись, щоб читачі не віддали перевагу упорядкованій бібліотеці над їх рядовою бібліотекою. Більшість наших педагогічних вузів мають дуже непогані педагогічні бібліотеки, але вони закриті для користування вчителів, а вчитель мучиться без педагогічних книг і відкриває давно відкриті «Америки».

Візьмемо бібліотеки профспілок. У кожної профспілки своє бібліотечне обличчя. У металістів, у друкарів мережа бібліотек міцна, багата, у транспортників, текстильників — набагато гірша, а якщо візьмемо будівельників чи пекарів, то там уже справа щонайгірша. У профспілках в бібліотечній справі панує страшенна цехівщина. Недавно був такий інцидент.

У Горьковському краї є місто Кулебаки. Там є великий металургійний завод. У нього добра бібліотека. Міської бібліотеки немає. Рядом з металургійним заводом хлібозавод № 8. Він «безбібліотечний». Звернулись пекарі до бібліотеки металургійного заводу за книгами, їм відмовили.

Дізнавшись про цей факт, Бібліотечне управління втрутилось у цю справу. Були надіслані товариські листи до фабзавкому металургійного заводу, до крайового відділення союзу мукомельно-хлібопекарської і кондитерської промисловості, до міськкому, копії листів передані ВЦРПС. У справу втрутився крайовий культпроп, нам відповів секретар Кулебакського РК ВКП(б) т. Каркозов: дав повну картину стану справи в Кулебаках, надіслав пояснювальну записку завкому металургійного заводу, відповідь міськкому.

В результаті наших листів від 18 червня в Кулебаки приїхав представник від спілки мукомельно-хлібопекарської і кондитерської промисловості і уклав договір з бібліотекою металургійного заводу. Тепер хлібозаводу № 8 виділено пересувку, а також дано дозвіл його робітникам і службовцям користуватися книгами бібліотеки. Звичайно, про це слід було б дбати профспілкам, ця робота не може бути перекладена на Бібліотечне управління Наркомосу, на яке постановою ЦВК покладено державний контроль над усіма бібліотеками, в тому числі і над науковими, облік, керівництво політосвітними і сільськими бібліотеками і т. п. і т. д.

Але листування з Кулебаками одночасно з'ясувало цілий ряд інших питань. У Кулебаках 25 тисяч жителів, задумали вони організувати міську бібліотеку, але поки книг у ній 820 примірників, бібліотека, очевидно, не знає, що в Горькому є непоганий бібліотечний колектор, з яким можна укласти договір. Правда, треба ще простежити, чи виконує Книгоцентр свої зобов'язання щодо постачання книг колектору Горьковського краю. Браком книг виправдує свою цехівщину і металургійний завод. На заводі 7300 чоловік, а книг тільки 6600, та технічна бібліотека, що обслуговує головним чином інженерно-технічних працівників, налічує 5283 примірники, а всього абонентів, які беруть книги додому, з 7300 чоловік 450. Звичайно, Бібліотечне управління за допомогою партії,

міськради, громадськості, за допомогою профспілок, робітників доведе цю справу до кінця. Місто Кулебаки матиме бібліотеки. Але Кулебаки — це крапля в морі. Треба спільними силами підняти бібліотечну справу на належну височінь.

До речі, звіт бібліотеки металургійного заводу підтверджує те, що ми знаємо з цілого ряду інших фактів. Відомства обмежують своє піклування про бібліотеки зв'язаних з ними профспілок лише надсиланням технічних бібліотек для інженерів і техніків, для робітників масової науково-популярної технічної літератури ще мало, відомства погано натискують на таке видавництво, як ОНТВ¹. Турботи ж про те, щоб допомогти профспілковим бібліотекам поповненням відповідної, необхідної для робітників, як повітря, як хліб, художньої і політичної літератури, вони не виявляють, вважаючи, що це не їх справа. Наприклад, у Центральній бібліотеці Наркомшляху (закритій для широкої публіки) багато літератури і політичної і художньої. Вона лежить невикористана, оскільки вважається, що піклуватися про бібліотеки на залізницях повинно не відомство, а профспілки. А ЦК залізничників збирається заощадити на цій справі, і залізничники бібліотеками обслужені погано.

Переді мною лежить лист із станції Ішим Омської залізниці від завідуючої залізничною бібліотекою. Наведу уривки з нього:

«Відчувається багато недоліків у роботі нашої залізничної бібліотеки станції Ішим при клубі імені Ілліча. Перша трудність і головна — це вишукування коштів для поповнення бібліотеки літературою, для задоволення запитів наших читачів. Райпрофсоюз не дає нам коштів. Клуб перебуває на госпрозрахунку. Друга трудність полягає в тому, що ми не маємо нізвідки ніякого керівництва. Де наш хазяїн? Немає зв'язку з районною залізничною бібліотекою Омська. Кілька разів писали, їздили туди, але даремно.

Ми не маємо пересувного фонду. Обслуговування робітників книгою в цехах йде з робочого ядра бібліотеки. Попит робітників як на технічну, так і на художню літературу зростає. Бібліотечних працівників у нас два:

¹ Об'єднання науково-технічних видавництв. — *Ред.*

завідуючий бібліотекою і бібліотекар. Через те що рай-профсож відмовився відпустати нам кошти, господарник клубу скоротив бібліотекаря і перевів у касу клубу».

ЦК залізничників, де ти? НКШ, де ти? Невже бібліотека немає ніякого відношення до справи підвищення свідомості і активності залізничників?

Я вже не кажу про ув'язку між роботою Наркомосу, профспілок, господарських організацій. У книзі координації роботи бібліотек різних відомств та організацій, коли б така книга існувала, кожна сторінка була б прикрашена величезними плямами цехівщини, бюрократизму.

Розпорошення по відомствах та організаціях викликане до певної міри специфікою роботи з певною верствою читачів, необхідністю ближче підійти до читача, задовольнити його запити. Не можна стригти всі бібліотеки під один гребінець, система повинна бути гнучкою. Дати своєчасно найбільш потрібну книгу тому, кому вона найбільш потрібна,— цей бібліотечний лозунг можна здійснити тільки тоді, коли про цю справу піклуватиметься ряд відомств та організацій, які заінтересовані у підвищенні рівня свідомості різних верств населення. Але не можна працювати «хто в ліс, а хто по дрова». Потрібно, щоб робота розгорталася на основі якихось загальних принципів, мала спільну мету, була пройнята одним духом, тоді участь у ній ряду відомств та організацій буде величезним плюсом.

Ось чому постановва ЦВК «Про бібліотечну справу в Союзі РСР» від 27 березня 1934 р. говорить: «Для встановлення загальних основ і координування роботи бібліотек, які входять у мережу різних відомств та громадських організацій, утворити при Наркомосах союзних республік ради по бібліотечній справі».

Не просто координація,— як відомо, координації бувають різні,— а соціалістична координація, що впливає із загальних основ постановки бібліотечної справи в Союзі Радянських Соціалістичних Республік. Координація — не якийсь непманівський «договір», де кожна сторона намагається дати якомога менше, а зірвати якомога більше, а соцдоговір, тобто договір, що має певну спільну мету і визначає, як найкраще розподілити сили, як спільними силами матеріально забезпечити досягнення мети.

Але щоб соцдоговори були справжніми соцдоговорами, треба встановити спільні основи.

Висловлювання Леніна про бібліотеки значно полегшують цю справу. Орієнтацію на читача, на обслуговування бібліотекою широких мас підкреслив він з усією чіткістю. Треба тільки розшифрувати спільно, який у даних умовах, на даному етапі конкретно має вигляд це завдання, які шляхи його здійснення, як спільно треба спланувати цю роботу.

Бібліотечна рада при Бібліотечному управлінні Наркомосу не повинна, не може дублювати роботу управління; її завдання — не просто заслуховувати звіти відомств і приймати постанови; її завдання — допомагати справі.

До її складу повинні увійти представники основних відомств та організацій, які ведуть бібліотечну роботу: це представники Наркомосу, ПУРу, профспілок, ЦВК, комсомолу, Наркомважпрому, НКШ, Наркомлегпрому, Наркомзему, Наркомрадгоспів, кооперації. Кожне з цих відомств і організацій ділитиметься своїм досвідом, висловлюватиме свої міркування, як краще пов'язувати роботу, поліпшувати її. Мета бібліотечної ради — живе планування, а не формальне. Потрібно, щоб до бібліотечної ради входили й ті, від кого залежить постачання бібліотекам, щоб входили представники видавництва і книгорозповсюджувальних органів, яким треба прислухатись до голосу тих, хто постачає бібліотекам, зважати на їх голос. Потрібні представники бібліографічних інститутів. Треба, щоб до бібліотечних рад входили бібліотечні працівники, які безпосередньо ведуть роботу в місті і на селі, знають запити читачів. Це буде не просто «представник» бібліотек, це будуть бібліотекарі «від верстага». Вони більше, ніж будь-хто інший, можуть допомогти зробити планування живим, конкретним. Потрібний, звичайно, представник від Держплану, від Наркомосу.

Важливо було б мати філіали бібліотечної ради на місцях, треба, щоб вони давали бібліотечній раді при Бібліотечному управлінні живий, конкретний матеріал, щоб вони сигналізували, на що потрібно звернути серйозну увагу, висували ініціативу місць.

Крім живого планування, висвітлення цього питання на сторінках преси, необхідно, щоб бібліотечна рада

поставила перед собою завдання — залучити маси для зміцнення і поліпшення бібліотечної справи. Це — те завдання, на якому особливо наполягав В. І. Ленін. І тут вся справа в тому, щоб представник відомства, організації був не просто «представником», який сидить на зборах і розвиває добрі думки, а спирався б на певний колектив у своєму відомстві чи організації, які відповідали б по своїй лінії за проведення в життя рішень, що приймаються. У постанові Центрального Виконавчого Комітету Союзу РСР від 27 березня 1934 року є пункт: «Встановити, що всі бібліотеки масового обслуговування, незалежно від того, яким організаціям вони належать, не повинні, як правило, відмовляти трудящим в абонементі, а також у довідках з питань читання». І ось важливо, щоб представник організації — а послати треба такого, який розуміє ленінський дух постанови ЦВК від 27 березня 1934 р., — не спеціалізувався б на тому, які вигадати застереження чи тлумачення, що звужують вищенаведений пункт, а мобілізував би свою організацію на чесне, більшовицьке проведення його в життя. Якщо вдасться створити таку бібліотечну раду, яка дійсно працювала б не формально, а по-справжньому, розширюючи і поглиблюючи свою роботу, буде зроблено велику справу.

1934 р.

ТГН, ПРОПАГАНДА КНИГИ І БІБЛІОТЕЧНА СПРАВА

За першу п'ятирічку у нас навчалися мільйони неписьменних, і декому почало здаватися, що ТГН¹ втрачає своє значення, що основне в справі ліквідації неписьменності вже виконано. Це, звичайно, зовсім неправильно. Робота ТГН повинна стати більш різноманітною, значно більше поглибленою.

Працівники ТГН часто скаржаться на рецидив неписьменності. Причина — невміння і неможливість користуватися книгою. Останній рік партія звернула особливу увагу на просування книги в маси шляхом організації культурної торгівлі книгою. Не можна сказати, щоб наші торговельні організації до останнього часу вміли торгувати культурно. На першому плані в них стояв часто неправильно зрозумілий госпрозрахунок, а не пропагандистські цілі. Партія натиснула як слід. Тепер на селі проводиться посилена *пропаганда книги*. При політвідділах існують опорні бібліотеки, при них кіоски, які продають потрібні, хороші книги. І ось уже виробився новий тип культурного продавця книги — палкого агітатора і пропагандиста книги. Головним чином, це молоді кадри — сьогоднішні або вчорашні комсомольці.

«Не обдуриш, не продаси»,— міркував старий продавець.

«Не пробудиш інтересу, не зацікавиш книгою масу — не продаси»,— говорить сучасний культурмієць, продавець радянської книги — кіоскер.

¹ Товариство «Геть неписьменність». — *Ред.*

Кіоскери — кращі з них — самі закохані в книгу. «Раніше я працював на фабриці, шість років був слюсарем, — розповідає кіоскер Івановського споживчого товариства, Тейковського району. — Признатися, я тоді не любив читати, а тепер жити я не можу без книги». І свою любов до книги він уміє передавати колгоспній масі.

ТГНівці — а серед них немало любителів книги, таких, які жити не можуть без книги, — повинні приєднатися до пропаганди книги.

Ця пропаганда потрібна не тільки на селі, вона потрібна на новобудовах, вона потрібна серед відсталих верств робітників.

Пропаганда книги потрібна для справи розвитку письменності, вона потрібна для розвитку і зміцнення бібліотечної справи.

Друге. Тепер спостерігається певний потяг до бібліотеки і серед малописьменних. Але бібліотеки не завжди приділяють достатню увагу цій категорії читачів, не тому, що бібліотекарі не розуміють важливості цієї справи, а через завантаженість іншою роботою, бо залучення до бібліотеки малописьменних вимагає багато специфічної праці: потрібно навчити малописьменного користуватися книгою, словником, довідником, навчити вибрати собі потрібну книгу. У Ленінграді в деяких бібліотеках уже розгортається ця робота. ТГН там уже працює з групами малописьменних читачів, веде серед них велику роботу по самоосвіті. ТГНівці скаржаться, однак, що поки ще недостатньо оцінюється питома вага цієї роботи, що самоосвіта часто розуміється лише як робота з добре підготовленим читачем.

Що треба зробити тепер ТГН? По-моєму, *необхідно створити кадри культармійців — друзів бібліотеки*. Навчити малописьменного користуватися бібліотекою — це означає застрахувати його назавжди від рецидиву неписьменності.

ТГН треба було б видати тепер дуже великим тиражем популярну брошуру «Як користуватися бібліотекою», видати словничок найбільш вживаних іншомовних слів, почати влаштовувати екскурсії малописьменних — читачів бібліотек, внести в усю цю роботу елементи змагання: хто з культармійців залучить до бібліотеки і закріпить у ній найбільше число малописьменних.

Потрібно скласти рекомендаційні списки книг для малописьменних з простими зрозумілими анотаціями, треба організувати обговорення книг самими малописьменними не тільки з точки зору, чи зрозуміла книжка, але й з точки зору, що дає книжка. Гурткові бесіди малописьменних про прочитані книги мають велике значення — треба, щоб був почутий голос малописьменного читача. До нього повинні прислухатися видавництва.

І, нарешті, ще одне. Бібліотеки не завжди уміють уважно ставитись до читача, особливо читача малописьменного. Тепер у цьому напрямі помічається перелом. Він починається знову-таки з низів, йде з колгоспних бібліотек. Наведу уривки з одного дуже цікавого листа, одержаного від бібліотекаря Азово-Чорноморського краю Матвеєво-Курганського району. Ось що вона пише:

«Не так давно (з квітня) при політвідділі МТС я організувала опорну бібліотеку, якою обслуговую 28 польових і 17 тракторних бригад. Працюю з великим інтересом на цій роботі. З половини квітня і травень місяць весь час жодна бригада не залишалася в мене без бібліотеки і притому кращої, свіжої літератури. Багато нових форм роботи з читачем застосувала, боролася за створення таких умов колгоспників, щоб у період польових робіт він зумів по-людському жити і користуватися книгою. У зв'язку з цим я тепер витрачаю багато часу на створення парків культури і відпочинку, де можна застосувати всі форми масової роботи, причому ці парки влаштовую при таборах, де вони є, і при парку організую обов'язково душ для жінок і чоловіків окремо, і, уявіть собі, народ під час обідньої перерви, в спеку, випупавшись, чудово себе почуває і після короткого відпочинку (в парку зроблено тапчани) із задоволенням слухає читання. Це влаштували в комуні «Свободный коммунар» при таборі, в колгоспі «Труд» при хуторі, і в найближчі два тижні такими парками вкриється весь район діяльності нашої МТС. Всюди є зелень, і варто тільки захотіти, як за чотири дні виростає культурне гніздо, куди тягнеться колгоспник у вільні хвилини.

Я прийшла до такого висновку, що коли б не створили цих кутків, то моя праця не досягне значних результатів, оскільки потрібні відповідні умови, щоб викликати інтерес до книги, тим більше, що читці, яких виділили по

бригадах, ще слабо підковані, і інтерес до книги викликали не кожний уміє, беручи до уваги, що в нашому районі діяльності ніколи не було бібліотек і ніколи ними колгоспник не користувався. А тому й натрапляєш на дико некультурне ставлення до книги з боку тракторних бригад, коли доводиться при обміні замість книги брати чорне лахміття, оскільки певного ставлення до книги зразу не створиш».

Цей лист підкреслює, з одного боку, необхідність пропаганди книги, а з другого боку, *необхідність дбайливого ставлення до читача*. На перших стадіях розвитку ТГН його робота характеризувалась дбайливим ставленням до учня, до подолання побутових труднощів (водили учнів у театр, влаштовували дитячі кімнати, охороняли жінок, які поверталися з школи, від хуліганських нападів, ходили додому допомагати по господарству і т. д.). *Свій багатий досвід ТГНівці повинні передати бібліотекарям масових бібліотек, яким потрібно вчитися і вчитися дбайливого підходу до масового читача.*

Змичка між бібліотекою і роботою ТГН необхідна, диктується життям.

ВСЕСОЮЗНИЙ ПЕРЕПИС БІБЛІОТЕК

У 1917 р., коли була взята влада, на першому ж засіданні ВЦВК Ленін підкреслював і розвивав ту думку, що соціалізм — це насамперед облік. Без обліку неможливий справжній діловий контроль. І потім у цілому ряді статей і промов В. І. Ленін розвивав це положення. Він говорив, що за яку б галузь роботи ми не брались, господарську чи культури, нам необхідно насамперед врахувати те, що ми маємо в цій галузі. Постанова ЦВК від 27 березня 1934 р. «Про бібліотечну справу в Союзі РСР»¹ покладає на бібліотечні управління наркомосів «державний контроль за діяльністю усіх бібліотек, незалежно від того, якій організації вони належать». Для того щоб контролювати, треба насамперед облічити те, що є. І тому в постанові ЦВК у пункті 1-му сказано, що бібліотечні управління повинні займатися «збиранням загальних бібліотечних статистичних даних», вести «облік усіх бібліотек». У пункті 6-му говориться: «Доручити наркомосам союзних республік провести переєстрацію всіх бібліотек, у тому числі і відомчих. Бібліотеки, що відкриваються, реєструють у районних відділах народної освіти». І, нарешті, в кінці розділу І сказано: «Зобов'язати наркомоси союзних республік, ВЦРПС і Центральне управління народногосподарського обліку Держплану Союзу РСР провести протягом 1934 р. перепис усіх існуючих бібліотек і надалі встановити їх періодичну звітність».

¹ Див.: «Собр. Законов», 1934, № 18, стор. 141.— *Ред.*

Всесоюзний перепис бібліотек призначено на 1 жовтня 1934 р., але готуватись до нього треба вже тепер.

Окремі працівники часто недооцінюють значення статистичного обліку, вважаючи, що вся справа в інспекторських обстеженнях бібліотек. Але це дві різні речі. Статистичний облік — це основа всіх розрахунків і планів, без статистики не можна будувати реальні плани. Це не просто кількісний облік, в цілому ряді пунктів кількість тут визначається якістю.

За час існування Бібліотечного управління, тобто за минулу зиму, щодо обліку того, що робиться в галузі бібліотечної справи, ми просунулися вперед, хоч поки що питання про інспектуру на місцях ще не розв'язано. Навіть бібліотечні сектори на місцях ще не всюди створені. Іноді бібліотечний сектор краю складається з однієї людини. Апаратним шляхом обстеження могли провадитись дуже епізодично. Завалювати місця запитаннями ми не маємо права. Виручила підвищена увага партії і уряду до бібліотечної справи. Виручить громадськість. Кількість листів, що надходять від бібліотекарів, від читачів, увесь час збільшується. Певний облік проведено громадськими силами. Цей облік, правда, дуже неповний, виявив багато цікавих питань, зв'язаних з постановкою в нас бібліотечної справи. Візьмемо хоча б московські бібліотеки. Оскільки бібліотеки належать окремим організаціям і відомствам, то громадський їх облік виявився досить складною справою. Порівняно легко було проведено облік тільки політосвітніх бібліотек. Набагато гіршою виявилась справа з обліком профспілкових бібліотек. Погано з обліком відомчих бібліотек. Тільки деякі відомства, Наркомважпром, наприклад, знають точно, що в них є, а то буває й так, що відомство з подивом узнає про існування в нього тієї чи іншої бібліотеки. Облік наукових бібліотек, який почала бібліотека ім. Леніна і який провадять громадські сили, на жаль, не доведений ще до кінця. І виходить, що навіть у Москві на бібліотечному фронті ми постійно відкриваємо «Америку»; я вже не говорю про провінціальні міста, де часто місто, яке налічує 25 тисяч жителів, не знає, які бібліотеки у нього є. За цю зиму всі гостро відчували необхідність суцільного державного обліку бібліотек усіх відомств і організацій.

Наприкінці червня в ЦУНГО відбулася конференція з питання перепису бібліотек.

Завдання, яке стояло перед конференцією, полягало в тому, щоб обговорити питання, як зробити перепис бібліотек найбільш ефективним. Його ж ефективність залежить від того, наскільки важливими, істотними будуть запропоновані запитання,— це по-перше; наскільки відповідатимуть дійсності відповіді на запропоновані запитання,— це по-друге. Під час попереднього обговорення запитань, які мають бути поставлені в обліковій анкеті, з'ясувалось, що в ній є зовсім непотрібні запитання, наприклад: якої статі бібліотекар, чи скільки читачеві років: 25, 30, 35— і т. д. Безперечно, такі запитання, перевантажуючи анкету, не викликають значного інтересу. Ми й так знаємо, що більшість бібліотекарів — жінки, а який саме процент вони становлять, хіба не однаково? Інша справа, коли це запитання пропонується щодо читачів. Нам потрібно знати, скільки серед читачів дорослих, але зовсім не важливо знати, 25 років читачеві чи 35. Потрібно запитувати про те, що необхідно для справи в даний момент. І мимоволі згадалися слова Леніна про завдання статистики у листі до Кржижановського від 26 травня 1921 р.: «Статистики повинні бути нашими **практичними помічниками**, а не схоластиками»¹. Потрібно запитувати тільки про те, що має практичне значення для даного моменту.

Не менш важливо і те, наскільки можуть бути на даному етапі реальні відповіді на поставлені запитання. Скажімо, таке запитання — детальний склад книжкових фондів. Запитання важливе і цікаве. Але чи можемо ми дістати на нього реальну відповідь? Не можемо. Чому? Тому що у величезній кількості бібліотек фонди навіть не розібрані, не опрацьовані і не розсортовані за певною системою. Отже, «дані» даватимуться «на око». Для того щоб дістати реальні відповіді на питання про склад фондів, потрібна вища бібліотечна культура.

До речі, слід сказати кілька слів і про статистичне опрацювання одержаних даних. Статистики часто говорять: «Опрацювання бібліотечних даних — це наша справа». Це не зовсім так. Техніка опрацювання — так,

¹ В. І. Ленін, Твори, т. 35, стор. 424.

а зміст опрацювання, характер його — це справа не тільки статистиків, а насамперед працівників бібліотечної справи. По-перше, вічне питання про середні. Треба всіляко уникати тих середніх, які затемнюють справу. Візьmemo приклад. «Яке середнє число книг, що припадає в даному районі на бібліотеку», — ставить перед собою запитання, ну, скажімо, той же статистик. Йому здається, що саме це важливо. А бібліотекар скаже: в районі може бути одна бібліотека закритого типу, що залишилася від якого-небудь поміщика, тисяч на тридцять книг, і п'ять бібліотек з числом книг близько тисячі кожна. Загалом в районі на шість бібліотек припадає 35—36 тисяч книг. В середньому на кожен бібліотеку припадає по 6 тисяч. Нібито непогано. Але цифра 6 тисяч — цифра, яка затемнює дійсність. РРФСР велика, в ній є великі міста з безліччю багатотисячних бібліотек. Скільки ж книг припадає на жителя? В середньому вийде нічого собі. А коли виключити міста? Які тоді будуть середні? При намітці середніх потрібна велика обдуманість. Є, звичайно, середні, які і не затемнюють істини, але зовсім нікому не потрібні, «схоластичні» середні, як висловлювався Ілліч, висновки з яких дуже мало цінні. Правильно поставлений перепис бібліотек і опрацювання його даних матимуть величезне значення, будуть основою для правильного розвитку всієї бібліотечної справи.

Отже, успішне проведення перепису набагато залежить від підготовки до нього. І перше питання тут — це питання про попередню реєстрацію, про яку говориться в постанові ЦВК. Смішно було б уявляти собі статистика, який бродить з паличкою в руках по селах і містах, розшукуючи бібліотеки. До перепису повинно бути точно облічено по кожному місту і району, скільки є бібліотек і де вони знаходяться.

29 червня місяцем була дана інструкція про обов'язкову реєстрацію всіх бібліотек при відділах народної освіти. Але оскільки в нас до бібліотечної справи на місяць все ще немає достатньої уваги, то тут потрібно в першу чергу мобілізувати громадськість. Для успіху перепису дуже важливо, коли при органах народної освіти буде організована громадська робоча група з представників Рад, профспілок, партійних і комсомольських організацій і представників місцевих статистичних організацій.

Точний облік кількості бібліотек, їх адреси — все це повинно бути готове вже до моменту самого перепису.

Дальше питання — це підготовка до перепису самих бібліотек. В облікових картках є такі запитання: розмір корисної площі, зайнятої книгами, скільки книг надійшло протягом 1934 р., призначено для дітей і підлітків, російською мовою, іншими мовами, кількість виданих книг індивідуальним читачам додому і т. д.

Треба пам'ятати, що статистик — не обслідувач, він не лазитиме по приміщеннях з метром у руках, він не підраховуватиме число книг у нерозібраних фондах, не буде їх сортувати і т. д. Він лише заповнюватиме бланки, а відповіді на запитання повинен давати завідуючий бібліотекою. Відповіді повинні бути наперед підготовлені. Тільки тоді вони будуть правдиві.

У цілому ряді бібліотек, у більшості їх, щоб бути готовим до перепису, потрібно провести велику роботу по розбору фондів, по обліку видач книг та ін. Часто самим бібліотекарям провести цю роботу не під силу. При кожній бібліотеці повинна бути негайно організована група сприяння, яка допомогла б бібліотеці у наступні два місяці провести необхідну підготовчу роботу.

Громадськість повинна негайно згуртуватися навколо бібліотек, повинні прийти на допомогу читачі бібліотек, члени ТГН, молодь, за роботу повинні взятися піонери. Преса повинна уважно стежити за роботою. На 1 жовтня відповіді на запитання анкети повинні бути готові, і вони мають бути точними і правдивими.

Бібліотечний перепис, ступінь його удачі будуть показником нашої загальної культурності, показником зростаючої уваги до бібліотечної справи.

Підготовка до перепису матиме велике агітаційне значення, посилить інтерес до бібліотеки, увагу до неї, зробить бібліотеку близькою, допоможе дальшій чіткості всієї її роботи.

Допомагайте бібліотекам готуватись до бібліотечного перепису.

1934 р.

ПРО БІБЛІОТЕКИ

В газеті «Ударник Курской» у номері від 5 жовтня поточного року повідомлялись факти про вилучення з бібліотек клубу «Красное знамя», клубу імені Є. Ф. Кухмістєрова і клубу в Каширі ряду найцінніших книг. Як це могло трапитись?

Важливо, звичайно, щоб у бібліотеках не просто було багато книг, а щоб це були хороші, цінні за своїм змістом книги. Це розуміє кожний. Радянська влада існує сімнадцять років. Перші роки існування Радянської влади відбувалася громадянська війна, потрібний був час, щоб налагодити наше видавництво, надати йому потрібного розмаху. Тільки за останні роки видавництво стало міцно на ноги, книги видаються великими тиражами, але далеко ще не такими, щоб задовольнити зростаючу з кожним днем потребу в книзі. Постацання бібліотекам нових книг ще далеко не задовільне. І тому фонди літератури, виданої при Радянській владі, поки ще не задовольняють зрослих запитів. Значно численніші фонди літератури дореволюційної, які нагромаджувались десятиріччями. У цих фондах поряд з класиками і науковою літературою було багато літератури релігійної, антисемітської і прямо контрреволюційної. Зрозуміло, треба було очистити бібліотечні фонди від цієї літератури. У свій час Головполітосвіта давала вказівки, що потрібно вилучати із старих фондів. При цьому вказувалось, що вилучені книги не можна знищувати, що їх потрібно складати в запасний фонд, щоб можна було

перевірити потім правильність вилучення і повернути на бібліотечні полиці те, що являє собою цінність. Кваліфікованих бібліотекарів у нас було мало, їм часто-густо було не під силу розібратися в старих фондах, і, щоб не вийшло якої-небудь неприємності, вони вилучали поряд з контрреволюційною, шкідливою літературою і хорошу, потрібну. Треба сказати, що вилученням займалися не тільки бібліотекарі, але й найрізноманітніші організації. Дуже часто вилучали через тісноту приміщень всю стару літературу.

Тепер за підписом наркома видано наказ про заборону всяких «чисток».

Яких заходів вживає тепер організоване в минулому році Бібліотечне управління, на яке покладено державний контроль над усіма бібліотеками?

Насамперед Бібліотечне управління добивається кращого постачання бібліотекам новітньої літератури. Крім звичайного постачання, воно звертається до радянської громадськості, закликаючи віддавати у бібліотеки назавжди або у тимчасове користування кращі вже прочитані книги. Іноді тут удається зробити дуже багато. Потім Бібліотечне управління звернуло особливу увагу на підготовку бібліотечних працівників, на те, щоб озброїти їх знанням і нової і старої книги, звертає особливу увагу на добір бібліотечного персоналу. З колишніх «запасних фондів» на бібліотечні полиці повертається те, що було помилково вилучено. Бібліотечне управління намагається оточити бібліотеки громадською увагою, поліпшити разом з радянською громадськістю їх роботу. Це, звичайно, справа не одного дня, але за останній час певні зрушення в бібліотечній роботі вже спостерігаються. Про величезне значення бібліотек писав у свій час Ленін. Його заповіді у цій галузі будуть виконані.

ХУДОЖНЮ ЛІТЕРАТУРУ НА СЛУЖБУ ІНТЕРНАЦІОНАЛЬНОМУ ВИХОВАННЮ ШИРОКИХ МАС КОЛГОСПНИКІВ

ПЕРЛ БАК. *ЗЕМЛЯ*. ПЕРЕКЛАД З АНГЛІЙСЬКОЇ. З ПЕРЕДМОВОЮ
С. ТРЕТЬЯКОВА. М., ГИХЛ, 1934.

Заголовок не зовсім точно перекладено.

По-англійському сказано «The good earth», тобто «Благодатна земля», що повніше передає зміст роману. Зміст роману — опис життя і переживань китайського селянина Північного Китаю в період до китайської революції 1911—1913 рр. Головна дійова особа — селянин Ван Лоу, який чекає всіх благ від землі.

На перший погляд, книга має суто аполітичний характер. У своїй передмові С. Третьяков (передмова називається «Бесіда з читачем») так і трактує цю книгу. Відсутність політичних характеристик людей і подій здається йому наслідком політичної безграмотності автора. Він вважає, що відсутність політичних характеристик, відповідних тавруючих фраз пояснюється тим, що автор Перл Бак — місіонерка, що чоловік її і батько — місіонери. При цьому Третьяков висловлює досить спірну думку, що серед місіонерів — агентів поневолення Китаю іноземним капіталом — є прошарок, який близько стоїть до селянської маси і захищає її від надмірної експлуатації. Звичайно, місіонери, як і представники католицької релігії і ряду сект, навчилися дуже вміло впливати на маси. Це уміння вони виробили в собі шляхом вивчення життя мас, їх потреб, шляхом застосування цілого ряду прийомів впливу на емоційну сторону різних верств віруючих, шляхом організації їх активності; прийоми ці треба було уважно проаналізувати, але робити звідси висновки про те, що частина місіонерів дбає про захист колоніальних мас від надмірної експлуатації,

навряд чи можна. Що слід було сказати — це те, що Перл Бак — американська місіонерка.

Посуха 1898—1899 рр. створила гострий голод у китайському селі, і без того убогому, експлуатованому. Селяни почали грабувати багатіїв, почалося селянське повстання, яке відоме під назвою «боксерський рух». «Боксерський рух» не обмежився селом. «Боксери» стали грабувати міста. Реакційний китайський уряд з імператрицею-вдовою на чолі, щоб відвернути від себе гнів народний, всіляко нацьковував «боксерів» на іноземців, допомагав їм у пограбуванні іноземців. У 1900 р. справа дійшла до облоги в Пекіні іноземного кварталу, вбивства німецького посланника та ін. Об'єднаними силами іноземних держав було взято Пекін, розгромлено «боксерський рух». На Китай накладено величезну контрибуцію. Почалася розправа іноземців з «боксерами», пограбування країни, найбезсоромніше, найжорстокіше. Ненависть до іноземців зростала в Китаї. Сполучені Штати Америки були першою країною, яка вирішила зміцнювати свій вплив іншими засобами. Сполучені Штати стали посилати в Китай американців, у тому числі місіонерів, з метою вивчення китайських умов, щоб зміцнювати вплив своєї країни на Китай.

Тов. Третьяков дорікає авторові книги Перл Бак за відсутність політичних характеристик, але чи обов'язкові вони в художньому творі? А що вся книга політично загострена — це безперечно. Книга написана надзвичайно художньо, пробуджує думку, хвилює. А добір зображених переживань селянина Ван Лоу та його сім'ї, розвиток яскравих переживань якраз свідчить не про політичну неграмотність, а політичну грамотність автора. Характерно тільки, що Перл Бак дуже мало говорить про вплив іноземців, про їх роль в Китаї. Але загалом картина китайського села дуже яскрава.

...Тов. Третьяков говорить, що роман «Земля» поганий тим, що в ньому точно не вказано ні місце дії, ні дата. А хіба в «Анні Кареніній» даються дати? З якого часу ми почали вимагати від авторів романів давати дати і точне зазначення місця дії? Роман — картина, а не фотографія. Потрібно, правда, щоб було ясно, на якому етапі історичного розвитку відбувається дія, але для кожного, хто хоч трохи знає історію Китаю за останні

п'ятдесят років, ясно, що дія відбувається в період до революції 1911—1913 рр. Не вказана точно провінція; вказано лише, що Ван Лоу живе на Півночі Китаю. Погано чи добре, що немає більш точних зазначень? Для теми, взятої автором, у якій протиставляється селянська Північ промисловому Півдню Китаю, більш детальні відомості звучували б тему.

Перша частина роману «Земля» змальовує життя китайського селянина — жителя Півночі Ван Лоу. Він середняк, який в поті чола з своєю дружиною здобуває свій хліб. Ця частина роману з незвичайною силою змальовує злидні, надмірну працю цього селянина-середняка, його вічне голодування. Господарем є феодал — поміщик Хуан. Не говориться ніде про господарство Хуана, говориться лише про його багатство, про ту атмосферу рабства, яка його оточує.

В Китаї характерною рисою є рабство жінок. Жінка — предмет торгівлі. Батьки продають поміщикам-феодалам за конійки своїх дочок, поміщики продають некрасивих рабниць в заміжжя. В сім'ї жінка — така ж рабиня. Дуже яскраво описано всебічну обмеженість тогочасного селянина — жителя Півночі. Релігія — це світогляд, а наївне ідолопоклонство, проста обрядність, прагнення забезпечити себе від голоду. Далека, далека мрія — стати таким, як Хуан, багатим, оточеним прислугою. Характерна глибока патріархальність усього побуту, безмежна влада звичаю, обрядності. На цьому фоні небагатьма рисами змальовується характер розшарування села.

Дядько Ван Лоу — представник селянської бідноти. Це бідняк, який весь час стоїть на краю голодної смерті, але бідняк не більш свідомий, ніж його племінник Ван Лоу. Голодування все більше і більше перетворює дядька Ван Лоу в селянську голоту. Напад цієї голоти з метою пограбування викликаний жахливими злиднями.

Характерна також для селян Півночі того часу відсутність будь-якого громадського життя — «кожний за себе».

Дальший розвиток дії роману «Земля» яскраво змальовує становище міського населення Півдня. Міста оточені наметами численних голодуючих селян, які приїхали, щоб як-небудь прогодуватися біля міста. Вони живуть

або жебрацтвом, або працюють до знемоги як рикші або кулі. В романі розповідається, що Ван Лоу з сім'єю перебирається на Південь по залізниці. Автор передмови т. Третьяков вважає це нетиповим: мовляв, картина зовсім неправильна — тоненькі ниточки залізниць можуть перевезти незначну кількість голодуючих. Тов. Третьяков неправий. Для кінця 90-х років можливість для бідноти переїхати з Півночі на Південь по залізниці характеризує саме те нове, що вторглося в життя Китаю. Посилення імперіалістичного гноблення великих держав у Китаї знайшло свій вияв саме в розвитку залізниць у колоніях. Завдяки розвитку залізниць великі держави зміцнюють експлуатацію колоній (див. про це: Ленін, «Імперіалізм, як найвища стадія капіталізму»¹).

Кінець XIX ст. є характерним щодо збільшення числа держав, які прагнуть мати з Китаю якомога більше прибутку. Основним першим експлуататором Китаю була Англія. Відома війна Англії з Китаєм за право ввозити в Китай опіум, яка закінчилася тим, що Англія захопила місто Гонконг і зміцнила свій вплив у Китаї. Англія створює в Китаї ряд фабрик, організовує ввіз товарів і тим допомагає розвитку китайської торгівлі, зміцнює китайське купецтво, сприяє розвитку торгового капіталу. В 1884—1885 рр. на Китай наступає Франція і забирає в нього Тонкін. У 1893 р. на Китай наступає Німеччина. У 1894—1895 рр. відбувається китайсько-японська війна, що закінчилась зміцненням впливу Японії.

Наприкінці 90-х років під впливом зростаючих злиднів села починається стихійний рух селянства, який виливається у ворожий будь-якій класовій свідомості «боксерський рух». Потім настають роки успішного розшарування китайського села, розкладу старого селянського укладу села.

До часу розвитку «боксерського руху» відноситься опис перебування Ван Лоу на Півдні. Описується злиденне життя його і сім'ї, його надмірна праця як рикші. Змальовується незрозуміла, ворожа для китайських мас релігійна агітація англійського місіонера, а також пропаганда агітатора, який говорить китайським робітникам про їх експлуатацію капіталістами, але не вміє підійти

¹ Див. В. І. Ленін, Твори, т. 22, стор. 169—281.— *Ред.*

до селянина з найелементарнішим роз'ясненням стану справ на селі. Вплив агітатора виявлявся в тому, що в масах прокинулося незадоволення тим, що в одних усього багато, а в інших немає нічого. Це було ще не пробудження масової свідомості, це було пробудження простого бажання відібрати собі частину багатства. Ван Лоу ні в чому не розбирався, коли «боксери» підійшли до міста; він думав, що це підійшов «ворог», а потім разом з цим «ворогом» став грабувати капіталістів і награвував грошей вдосталь. Награбовані гроші перетворили його з напівзлиденного середняка в селянина-багача, який прийшов на зміну старому джентрі і вселився в будинок колишнього поміщика — феодала Хуана.

Уряд організував армію. Армії потрібні були носильники, і групи солдатів нападали на люмпен-пролетаріат, який тулився біля стін міста, захоплюючи тих, хто був здоровим. Захоплених примушували носити вантажі, перетворювали їх у в'ючних тварин при армії.

Чудово показано в «Землі», як селянин-середняк Ван Лоу, який б'є сина за крадіжки, захоплений загальним потоком, грабує багача. Тов. Третьяков звинувачує автора в непослідовності, але ж ця непослідовність відмітна властивість дрібного власника.

Третя частина роману присвячена зображенню того, в що перетворюється Ван Лоу, який став власником величезних сум грошей. Він закупляє кращих волів, купує землю в Хуанів, які розоряються до краю, будується, наймає батраків, наглядачем за батраками ставить того, хто колись разом з іншими прийшов грабувати його і пожалів його. Ван Лоу позичає селянам гроші, ставить їх в залежність від себе, користується їх повагою, до нього приходять по поради. Ван Лоу потроху перестає працювати в полі, проводить час у чайних, сходиться з проституткою, яку робить своєю другою дружиною. Ні в чому йому нема відмови, він багатіє все більше, а життя його таке ж убоге, як і раніше.

Як і раніше він приносить жертви ідолам, як і раніше не має уявлення про те, як живе країна не цікавиться цим, він у залежності від свого дядька, який є членом грабіжницького таємного товариства. Ван Лоу стає дедалі більш самотнім: дружина-селянка вмирає, дружині-проститутці ні до чого, крім нарядів, нема діла.

Синів він вирядив учитися, вони вийшли в люди. Один пішов у вчену інтелігенцію, всю душу вкладаючи в те, щоб створити обстановку, відповідну привілейованій інтелігенції Китаю, він наполягає, щоб батько купив розкішний будинок Хуанів. Батько купує, але нудно йому в цьому будинку.

Другий син став купцем. Старий Ван Лоу на краю смерті, багатство не дало йому щастя.

А що творилось навкруги? Почали доходити чутки про якусь революцію. Що це за революція така, ніхто не знав, мало цікавився.

Молодший син Ван Лоу пориває з домом — пішов у ряди революціонерів...

На цьому обривається роман.

Про буржуазно-демократичну китайську революцію 1911—1913 рр., зв'язану з ім'ям Сун Ят-сена, про дальший революційний рух, про революцію 1925—1927 рр., яка так багато внесла нового в життя народних мас Китаю, не пише Перл Бак. Чи можна ставити їй це в провину? Навряд. Белетрист пише про те, що найближче довелось йому спостерігати, найглибше переживати.

Теперішній Китай, зрозуміло, вже не старий Китай періоду до 1911—1913 рр., але, щоб зрозуміти теперішнє, потрібно знати минуле, і це минуле дає правдиво і барвисто в живих образах Перл Бак.

Я так детально зупинилася на романі «Земля» не тільки тому, що це надзвичайно художній твір. Він пробуджує гострий інтерес до Китаю. І в зв'язку з цим романом можна організувати величезну самоосвітню роботу в бібліотеках.

Насамперед наш масовий читач — і робітник, і колгоспник — мало знає про Китай, мало уявляє собі специфіку цієї країни і класової боротьби, яка в ній розгортається, боротьби за Ради, а знати про неї потрібно кожному.

Тому в наступному виданні слід було б викласти перед романом коротку історію революційної боротьби в Китаї за останні 50 років. Добре було б також на початку вмістити статтю Ілліча «Китайська війна», де в надзвичайно популярній формі висвітлюється суть колоніального питання.

А поки що добре було б організувати в зв'язку з розбором книжки Бак бесіди про Китай з рядом різних

груп читачів (робітників різних виробництв, колгоспників різних районів), які дали б можливість з'ясувати, що найбільш цікавить і що утруднює їх при читанні роману «Земля».

Після вступної бесіди з викладом революційної боротьби в Китаї мені здається, що книга читатиметься із значно більшим інтересом, буде значно більше пробуджувати думку, пробудить великий інтерес до сучасного китайського революційного руху. Інтерес цей повинен бути закріплений відповідним рекомендаційним списком книг про Китай. Треба зараз же скласти його, а після бесід з читачами доопрацювати.

Можна потім перед читачами поставити ряд питань, наприклад, таке питання: який шлях пройшло наше селянство з часу 1861 р. і до Радянської влади? Тут можна дібрати цілий ряд художніх творів, починаючи з твору Гліба Успенського «Влада землі». Таку літературу більшість робітників і колгоспників прочитає з великим інтересом. Після цього поставити питання: чим відрізнявся хід розвитку нашого селянства від ходу розвитку китайського селянства?

З другого боку, таке читання може бути поєднане з читанням романів і оповідань з життя європейського селянства. Взяти такий роман, наприклад, як роман Поленця¹, і порівняти життя німецького селянства з життям китайського. Дуже цікава стаття т. Гернле в № 6 «Большевика» — «Рік фашистської аграрної політики в Німеччині». Мені здається, тепер необхідно скласти ряд подібних рекомендаційних списків. Вони зроблять книгу, літературу про міжнародний комуністичний рух надзвичайно цікавою, близькою.

Читання такого роду художньої літератури допоможе колгоспникам ширше, глибоче усвідомити роль колективізації. Це — з одного боку. З другого — правильно поставлене і висвітлене читання літератури про життя селянства в різних країнах зможе допомогти глибоке зрозуміти питання інтернаціонального руху, зробити ці питання більш близькими колгоспним масам.

Художню літературу треба навчитися ставити на службу інтернаціональному вихованню трудящих мас.

1934 р.

¹ Мається на увазі його роман «Крестьянин». — *Ред.*

ПРОМОВА НА НАРАДІ ДИРЕКТОРІВ НАУКОВИХ ДЕРЖБЮДЖЕТНИХ БІБЛІОТЕК

Товариші! Коли переглядаєш праці першої конференції наукових бібліотек, яка відбулася в 1924 р., і другої конференції (1926 р.), то бачиш, що питання, які на них обговорювались, по суті значною мірою були тими самими, які ми ставимо тепер. Ставились питання про обслуговування читача, про планування. Але коли поглянеш на навколишнє життя, то бачиш, як колосально все змінилося за ці вісім років, що минули з 1926 р. Якось весь стиль обговорень був зовсім іншим, зовсім в іншому розрізі, ніж тепер, обговорювались тоді бібліотечні справи.

Тепер ми бачимо, як на базі наших досягнень в економічному житті, на базі розвитку великої промисловості і особливо колективізації села змінилися люди, маси, їх культурні запити.

Останнім часом мені довелося побувати на дуже багатьох фабриках і заводах у зв'язку з перевиборною кампанією, спостерігати жіночі збори. Фактично ці збори не були суто жіночими — жінки приводили з собою своїх чоловіків, синів, приходила вся сім'я. І дуже характерно, що основне ядро — робітниця — запалювало своїм ентузіазмом домашніх господарок, домробітниць, кустарок. На цих зборах особливо помітним було підвищення свідомості жінок. І коли не можна ще сказати, що маси так само далеко просунулись щодо загальноосвітніх знань, то в розумінні розвитку, в розумінні свідомості, самодіяльності мас ми маємо величезні успіхи.

Ось виступає яка-небудь робітниця з фабрики. Вона чудово говорить, зовсім по-іншому, ніж раніше, гово-

ршла. Зразу бачиш, як вирости люди, як розширився їх кругозір. Вони не тільки добре говорять про питання нашого соцбудівництва, вони захоплюються, запалюються цими питаннями.

І радянська інтелігенція стала іншою, ніж була в 1926 р. Характерно, в зв'язку із смертю т. Кірова я одержала лист від одного безпартійного педагога. Я його давно знаю. Він дуже хороший викладач, але не так уже близько стояв до партії. Тепер він пише: «Під час похорону т. Кірова, коли ми стояли в залі і слухали гучномовець, що передавав промови, які виголошувались на Красній площі в Москві, всі ми переживали одне почуття — що все, що є чесного, мислячого, так само як і ми, переживає смерть С. М. Кірова і відчуває, як усім нам близька партія». І далі він пише: «Ніколи я не бачив такого єднання в робітничій масі, єдності в настрої. Бачиш, що пануюча партія вже оволоділа масами». Це ставлення радянської інтелігенції до партії — показник того, як змінилась, кажучи словами Леніна, вся суспільна ткацна.

І бібліотечні працівники стали іншими, ніж були вісім років тому. Їх теж захоплює і приваблює все по-іншому, ніж раніше. Тепер кожний знає, що бібліотечна справа — це фронт, найсерйозніший фронт соцбудівництва.

Ми не помічаємо іноді тих змін, які в нас відбуваються в праці. Нещодавно я збирала матеріал по бібліотеках Москви. У мене було мало часу для цієї справи, тому я використала тільки найбільш повний матеріал кількох бібліотек.

Треба сказати, що ми не навчилися ще збирати матеріали, які по-справжньому характеризують роботу тієї чи іншої бібліотеки.

Візьмемо наукові бібліотеки. Переглядаючи бланки перепису, бачиш, як ще багато дефектів є в обліку нашої роботи. Наприклад, в опитовій картці є таке запитання: «Скільки книг російською мовою і скільки іншими мовами?» Ті бібліотеки, які явно мають іноземну, національну літературу, часто відповідали, що мають літературу тільки російською мовою. Відповідають так тому, що не облікували свої фонди. Про це потрібно подбати.

Щодо читачів у деяких бібліотеках справа темна і неясна. Цифри даються, але відчувається, що вони дані на око. Потрібний набагато ретельніший, повсякденний, повний і всебічний облік — його ще не налагоджено.

Проте зібраний за допомогою перепису матеріал показує, що в наших наукових бібліотеках багато що змінилося. Зовні бібліотеки стали набагато чистішими, більше порядку, краще освітлення. Взагалі якась спільна турбота є про все це. Звичайно, в Москві у нас тяжкі умови щодо приміщень, у нас ще мало читальних залів. Нові будинки ми ще споруджуємо, поки доводиться міститися в старих будинках, з переплутаними кімнатками, розкиданими по різних поверхах. Все це дуже утруднює роботу. Але все ж те, що є, не можна порівняти з тим, що було років два тому щодо чистоти і упорядкованості бібліотек. Цього не можна сказати про всі бібліотеки, але деякі з них уже вирости в цьому відношенні.

Але не тільки це цікаво, а важливо те, що робота бібліотек йде вглиб. І відчувається іноді, що сама бібліотека не помічає тієї великої роботи, яку вона проводить. Щодо цього дуже цікавою є робота Ленінської бібліотеки, про яку вона не дуже багато пише і не дуже багато говорить. Це — довідкова робота, різні довідки, які даються різним установам; іноді це дослідна робота найрізноманітнішого типу. Ось це задоволення запитів різних відомств, різних установ має вже величезне значення.

І не тільки Ленінська бібліотека, а й ряд інших бібліотек проводить цю роботу. Не тільки обслуговування установ, а й обслуговування окремого читача стало кращим, набагато глибшим, ніж було раніше.

Потім майже кожна бібліотека проводить великі дослідні роботи. Це має велике наукове значення. Наукова бібліотека повинна бути помічником різних галузей наук. Адже наука в нас тепер іншою стала.

Я пам'ятаю, як Ленін говорив на III Всеросійському з'їзді Рад у січні 1918 р.:

«Раніше весь людський розум, весь його геній творив тільки для того, щоб дати одним всі блага техніки й культури, а інших позбавити найнеобхіднішого — освіти і розвитку. А тепер всі чудеса техніки, всі здобутки культури стануть загальнонародним добром, і віднині

ніколи людський розум і геній не будуть обернені в засоби насильства, в засоби експлуатації. Ми це знаємо,— і хіба в ім'я цього найвеличнішого історичного завдання не варто працювати, не варто віддати всі сили? І трудящі виконують цю титанічну історичну роботу, бо в них закладені дремаючі великі сили революції, відродження і оновлення»¹.

І справді, ми бачимо тепер, як відбувається ця зміна. Ми, наприклад, знаємо, що члени Академії наук СРСР роблять доповіді на найширших зборах, вони справді стараються втягнути маси, передати масам ті досягнення, які має наука. Наша радянська наука має дуже багато досягнень, ще більші перспективи відкриваються перед нею. Наукові бібліотеки стають на службу цій науці, перед якою величезне майбутнє.

Наукові бібліотеки тепер ближче підходять до маси. Ось візьмемо, наприклад, бібліотеку Московського державного університету. Там дуже цікава виставка для студентів-вступників. Їм показують всю наукову, всю громадську роботу бібліотеки. Показують роль бібліотеки в революційному русі, в справі оволодіння знанням, технікою. Дуже цікава виставка. На допомогу лекціям з галузей знань, які вивчаються, добираються книги. Це не тільки МДУ робить.

Якщо ми візьмемо Ленінську бібліотеку, то там тепер є виставка по Китаю. Дуже цікаве питання. Читач, оглянувши виставку, зараз же проситиме книгу про Китай, читатиме її. Виставки увійшли в побут наукових бібліотек.

Наукові бібліотеки розгортають шефство над масовими бібліотеками. Шефство тепер особливо необхідне, тому що воно означає допомогу по лінії самоосвіти: складання усякого роду рекомендаційних списків, потім усякого роду роз'яснення до них, висвітлення нових питань і т. д. Цікава робота бібліотеки МДУ та ряду інших бібліотек: на фабриках і заводах наукові бібліотеки влаштовували виставки. Це надзвичайно пробуджує нові інтереси, розширює інтереси робітників. Літературна група Ленінської бібліотеки влітку на одному заводі організувала виставку «Життя і революційний шлях Горького».

¹ В. І. Ленін, Твори, т. 26, стор. 430.

Цікава робота бібліотеки Політехнічного музею, бібліотеки Народного Комісаріату важкої промисловості по обслуговуванню фабрик і заводів, по інструктажу читачів.

Наукова бібліотека перестає бути замкнутою, якою вона була за старих часів. Відчувається, що в її роботі б'є новий, соціалістичний струмінь. Нібито нічого особливого немає, але все разом узятє в цілому являє собою щось нове, якийсь новий тип бібліотеки.

Звичайно, і недоліків у нас ще дуже багато, і попереду ще велика робота, але все ж перспектива розвитку цієї роботи дуже велика.

Треба краще облічувати всю нашу роботу і краще її планувати. Я дуже рада, що тут стоїть доповідь про планування. Оскільки довелося ознайомлюватись з матеріалами різних бібліотек, бачиш, що в їх роботі страшенно багато дублювання: часто одні й ті ж теми розробляються в ряді бібліотек. Одна бібліотека не знає, що робить інша.

Щодо обмінного фонду, по-моєму, поки що лише перші кроки робляться. Ми тут починаємо безперечно просуватися вперед. Але потрібно більше знати один одного, треба частіше збиратися (не через вісім років), частіше обговорювати питання, які виникають в процесі роботи.

Обговорити є дуже багато що. Скажімо, звіти. Це питання, яке обговорювалось і на попередніх конференціях — ставилось уже питання про те, що необхідно складати звіти за одним якимсь загальним продуманим планом. А в нас кожний звіт написаний по-своєму. Що кого цікавить, те він і пише у звіті. Загального правильно продуманого плану звіту, який охоплював би всю роботу, плану, який був би обговорений і спільно прийнятий, — такого плану звіту в нас немає. А, по-моєму, його треба було б мати. Потрібно обговорити ті пункти, на яких тепер слід спинитися, щоб матеріал, який повідомляється, можна було б порівнювати.

Я не думаю, звичайно, не хочу і в найменшій мірі сказати, що ми можемо якось підходити до всіх наукових бібліотек з однаковою міркою. Про це я найменше думаю. Кожна наукова бібліотека, як і взагалі кожна бібліотека, має своє обличчя і щодо книжкового фонду, і щодо кадрів, які вона обслуговує, і щодо добору працівників.

Кожна з тих бібліотек, з якими доводиться знайомитись, має своє обличчя, свої особливості в роботі, в обслуговуванні того чи іншого типу читачів. І не можна всіх стригти під один гребінець: тут і кількість фондів багато означає і те, яку громадськість зуміла навколо себе згуртувати бібліотека. Все це має значення. Тут не можна брати одну й ту саму мірку. Але все ж необхідно, щоб бібліотеки, враховуючи свою роботу, подавали звіти, які давали б можливість робити певні висновки, узагальнення.

Переглядаючи свій короткий виступ на другому бібліографічному з'їзді¹, я вичитала там, що я тоді говорила. Там я говорила так: це добре — кількісний облік фондів, але потрібний і облік змісту фондів, оцінка книги. А тепер це особливо важливо, і, в міру того як маси будуть більше і більше зростати, більше і більше цікавитися книжкою, цей якісний облік змісту фондів стане в центр уваги. Тепер в яку бібліотеку не зайдеш — повнісінько народу. Ми недавно були в масовій бібліотеці імені Пушкіна. Що нам там розповіли? Рік тому, навіть кілька місяців тому, працівники бібліотеки вербували читачів, ходили по квартирах, щоб завоювати читача, а тепер читачі не вміщуються, місця не вистачає. Це загальна картина в бібліотеках.

Тепер не скучають за читачем, читач є. Тепер питання про те, як його задовольнити. Не вистачає не тільки приміщення читального залу — не вистачає книг. Не «нагодуєш» книгами, не тільки «Цусімою», не тільки «Піднятою цілиною» не нагодуєш, а й іншими серйозними книжками. Попит на них величезний. Країна вчиться. Ось що змінилося і що загострює питання про більше і краще використання фондів. Не можна байдуже думати: «Так, потрібно врахувати, потрібно зробити». Швиденько треба зробити і якомога краще: маси питають, натискають, вимагають. Щодо цього маси — я говорю не тільки про низові маси, а й про різні кадри, беру маси в широкому розумінні, — читають не тільки популярні книги, а й серйозні.

Як задовольнити цей попит? Це велике питання. І, природно, питання про фонди, про їх використання, про

¹ Див. стор. 155 цього тома.— *Ред.*

підвищення оборотності книг стало гарячим питанням.

Тепер у нас постає і питання про обслуговування читача. Це одне з основних питань. Тепер читача інакше треба обслуговувати, ніж раніше. Читач раніше, бувало, прийде в бібліотеку і говорить: «Дайте мені книжку про життя». І ось бібліотекар керує — знайде книжку, дасть читачеві, а тепер читач не бажає, щоб його опікали. Він хоче, щоб йому була надана повна можливість знайти те, що йому потрібно, одержати ту довідку, яка йому необхідна. Він набагато краще сам знає, що йому потрібно. Йому, звичайно, потрібна допомога, але не така елементарна допомога, яку йому подавали раніше. Потрібна допомога значно серйозніша, і тут необхідно прислухатись до запитів читача більше, ніж це робилось раніше.

Раніше робилось на око, а тепер на фоні тих запитів, які є, потрібний більш уважний підхід до читача. Це питання про те, як найбільш тактовно, найбільш уміло підходити до читача, як памацувати і вивчати його інтереси. Раніше було в моді вивчення інтересів, але вивчали індивідуального читача. Виберуть кілька чоловік і возяться з ними. А тепер потрібно вибирати той прошарок, який в даний момент має вирішальне значення, вивчати, як, чим він цікавиться, це тільки на основі читацького попиту, а вивчати потрібно одночасно і життя, яке пробуджує в читача певні інтереси. Потрібно знати, чим в дану хвилину маса цікавиться, розуміти тепер глибше всі відтінки запитів читачів, менше їх опікати, а більш уміло їх обслуговувати. Це дуже велике питання.

Далі, звичайно, питання техніки, питання розстановки книг — все це питання, до яких бібліотека часто підходить дещо з висока: «Ну, що таке розставити книги, — це всякий уміє». Не уявляє собі людина з боку всієї складності цієї справи. Бібліотекар це уявляє, але все ж інколи буває так, що книжки розставлені за «кріпосною» системою і нічого з ними не поробиш. Потрібно багато часу, щоб розшукати необхідну книгу. А як далі з цим бути, як підходити до питання спеціального опрацювання? Це питання обслуговування того ж самого читача, швидкого і більш поглибленого обслуговування.

І я думаю, що такі наради, як ця, повинні повторюватись не через великі проміжки часу, а через більш короткі.

Велике значення на даному етапі має Асоціація наукових бібліотек — адже важливо не через кілька років дати відповідь на те чи інше питання, а своєчасно, спільно виробити відповідь на те чи інше питання, яке тепер висувається життям. Часто не можна чекати. Деякі питання необхідно обговорити з усіх боків якомога швидше — життя вимагає. У нас життя бурхливо-стрімке, таке життя, що постійно виникають нові й нові питання.

Подивіться тепер на масові бібліотеки. МДУ уклав першим договір з бібліотекою Московського автозаводу. В договорі бібліотека МДУ серед інших пунктів пише: «Ми, працівники МДУ, будемо вчитися у вас, у профспілкової бібліотеки». І це добре сказано, тому що заводська бібліотека дає дуже багато, в ній теж народжуються нові форми роботи. Наприклад, обслуговування в цехах масового сучасного читача дає можливість краще прислухатись до того, що він говорить. І це має величезне значення.

Візьмемо такий завод, як «Шарикопідшипник», який швидко виріс. До речі, директор цього заводу т. Бодров — племінник двох робітників, які колись училися в мене у вечірньо-недільній школі і одночасно ходили в гурток до Ілліча; батько його також ходив у гурток Ілліча. Тов. Бодров дбає про заводську бібліотеку. І цікаво, бібліотека «Шарикопідшипника» зуміла так розворушити робітників, що вони написали колективну працю «Як краще використати верстат». А бібліотека заводу верстатобудування імені Орджонікідзе організувала рецензії читачів — робітників та деяких інженерно-технічних працівників — для оцінки цієї колективної праці. Вийшло двадцять п'ять ділових відзвітів. Профвидав, який випустив брошуру «Як краще використати верстат», висловив подяку бібліотеці і тим рецензентам, які написали оцінку цієї книжки, тому що рецензії були надзвичайно діловими і цінними за своїм змістом. Потрібно науковим бібліотекам вчитися цієї справи чи не потрібно? Пом'ямо, потрібно. Змагаючись з такими бібліотеками, в яких б'є джерелом соціалістичний струмінь, вчишся дуже багато чого і вносиш у свою бібліотеку таке, що раніше і на думку не спадало.

Потрібний зв'язок з масовими бібліотеками, з тими бібліотеками, які близько стоять до робітника, до робітниці.

Ось був з'їзд письменників. Бібліотека теж відіграла тут певну роль у тому відношенні, що допомогла виявити лице читача. Бібліотека звичайно збирала відзиви читачів-робітників. Мені доводилось бачити ці відзиви. Вони теж своєрідно написані: коротко, по-діловому — робоча людина бере, як кажуть, бика за роги. Усього цього треба вчитися. Треба подивитися, треба попрацювати в такій бібліотеці. Це запалить наукові бібліотеки новим духом. Вони зуміють перебудувати свою роботу так, що вона буде жвавішою. Книгосховищний ухил, який іноді буває в наших наукових бібліотек, який створювався через цілий ряд обставин (через старі приміщення, нерозібрані фонди і т. д.), буде зживатися. Будуть знайдені шляхи, як це зжити, коли буде близький зв'язок з масами.

Мені здається, крім великих нарад, важливо налагодити роботу Асоціації наукових бібліотек таким чином, щоб на всі нові питання — а вони щоразу виникають — вона швидко б відповідала. Потрібно колективно обмірковувати і колективно виробляти відповіді на запити життя. Це тепер вкрай необхідно. Асоціація, мені здається, повинна почати інтенсивно працювати. Ось коротко те, що я хотіла сказати. Я хочу цим закінчити і побажати всім нам, щоб наші наукові бібліотеки були справді такими, якими вони повинні бути при соціалістичному ладі. Дещо починає робитися. Підемо далі цим шляхом.

ПРОМОВА НА КУРСАХ-КОНФЕРЕНЦІ
ЗАВДУЮЧИХ ОБЛАСНИМИ І КРАЙОВИМИ
БІБЛІОТЕКАМИ І БІБЛІОТЕЧНИХ ІНСПЕКТОРІВ
ОБЛВНО

Товариші!

Мені хочеться насамперед сказати про те, як працюють наші бібліотеки. Коли заходиш у московські бібліотеки, придивишся до їх роботи, помічаєш одну дуже позитивну рису --- це особливе ставлення читача до бібліотеки. Читач приходить до бібліотеки, як додому. Він знає, що він дістане потрібну пораду, знає, що він одержить тут книгу, консультацію. Тут якимось відчувається близькість читача до бібліотеки. Це, звичайно, не в усіх бібліотеках. Все ж мені здається, що обслуговування читача починає знову оживати.

Але перед нами стоїть завдання обслуговувати не тільки читачів, а обслуговувати населення. Що це означає? Це означає, що піклування кожного бібліотекаря повинно бути не тільки про те коло, яке знайшло вже шлях до бібліотеки, а й про те, як залучити до бібліотеки тих, хто не записаний до неї, не відвідує її.

У Пушкінську бібліотеку, коли я там була, зайшла книгоноша-домогосподарка, розповіла, як вона обслуговувала п'ятдесят чоловік свого житлокоопу, як вона ходила по квартирах і вербувала читачів. Бібліотекарі розповідали, що раніше не вистачало читачів, розповідали, як залучали їх через школи. Тепер їм цього не потрібно робити. Читачів дуже багато, на абонементі великі черги читачів, і тільки добре ставлення їх до бібліотеки дещо пом'якшує гостроту черг.

В бібліотечі імені Н. К. Крупської, у Фрунзенському районі теж були черги, але читач розуміє, що вина в

цьому не стільки самої бібліотеки, скільки в умовах приміщення, і читач мириться з цим становищем, він любить бібліотеку. Але ось населенню, яке перебуває за межами бібліотек, ще потрібно вчитися користуватися бібліотекою, узнати її. Тому особливо важливо, щоб обласні бібліотечні працівники і обласні бібліотеки думали про план і про мережу.

Тепер у нас з мережею дуже погано, особливо на селі. Хіба всі глухі кутки ми обслуговували? Хіба достатньо обмірковували, де, як можемо їх обслужити? До цієї роботи нам потрібно залучити ширші верстви освітян, потрібно залучити сільський актив—не тільки бібліотекарів, не тільки інспекторів. Тепер бібліотекам приділяється значно більше уваги. Треба, щоб широкі маси боролися за бібліотечну справу. Це значною мірою залежить від самих бібліотек, від того, наскільки бібліотеки зуміють обслужити різні верстви населення, наскільки вони зможуть розгорнути серед радянської інтелігенції достатню пропаганду, наскільки зуміють залучити до цієї справи робітничі маси. На даному етапі у нас величезні можливості щодо розгортання бібліотек, але ми їх часто не вміємо в достатній мірі освоїти і використати. Не повинно бути такої замкнутості в бібліотеці. Важливо, щоб був певний зв'язок з оточенням, щоб знали в бібліотеці, який пункт потрібно обслужити в першу чергу, де найбільш потрібна допомога.

Важливе значення має рада при бібліотеці. Розбираючи старі документи, я знайшла ще один документ з приводу бібліотек, з приводу книг — як їх треба просувати. У ньому вичитала те, про що я забула: раніше у нас було прийнято, що при кожній бібліотеці є рада, причому не з читачів, а з цілого ряду організацій — наприклад, член сільради, член секції міськради, профорганізація обов'язково входять до цієї ради. Якщо ми хочемо жити не замкнуто, нам неодмінно потрібні ці ради, і я думаю, що на даному етапі ми зможемо організувати їх. Бібліотекар повинен вміти натхнути раду, щоб остання допомогла розширити і поліпшити бібліотечну справу.

Друге питання — питання обліку. Пройшов у нас бібліотечний перепис. Я спостерігала перепис московських бібліотек, бачила картки, як вони заповнюються, і в

мене склалося таке враження, що облік роботи у нас поставлений слабенько. Адже не може обліковець з міського управління народногосподарського обліку сам лічити книги, лічити читачів, а бібліотека не вела обліку, дає цифри на око. Враження таке, що бібліотекарі не знають своєї роботи, не ведуть обліку її,— як це не сумно, а треба це відзначити. В картці є пункт: скільки дитячих книг у бібліотеці? Бібліотекар знає, що в нього є якісь дитячі книжки, але скільки їх, він не знає, тому пише, що дитячих книжок нема, а фактично вони є.

Бібліотекарі не знають своїх фондів і ще більше не знають читача. На око даються цифри про кількість читачів, тому виходять неточності у підрахунках міського управління народногосподарського обліку.

Я б хотіла звернути увагу товаришів на те, що в обласних бібліотеках облік повинен бути більш поглибленим. Те, що в нас буде обліковано переписом,— це мінімум; ми ж повинні всебічно знати нашу бібліотеку, повинні вміти показати лице нашої бібліотеки. Є, наприклад, чудова профспілкова бібліотека при Московському автозаводі, а коли береш звіт цієї бібліотеки, то це різні шматки, зовсім між собою не зв'язані. Треба вміти вести облік. Треба мати папки обліку, раціонально складені, обов'язкові для всіх бібліотек. Потрібні звіти чіткі, з перевіреними даними, розташованими в певному порядку, щоб сам бібліотекар міг легко знайти потрібну йому довідку.

Питання самостійної роботи — дуже великі питання. Нам потрібно опанувати всю марксистську літературу. Нам потрібно не просто сказати: читай те і те, а висунути, *в якому* порядку, *як* читати. Ми говоримо про партійність у кожній роботі, про те, щоб вона була вся пройнята духом партійності. Маса вимагають цієї партійності. А ми—політосвітяні і бібліотекарі—що робимо, щоб цю жаждобу партійності задовольнити? Літератури у нас багато. Досвід революційної боротьби у нас багатющий, а ми не завжди вміємо дати те, що потрібно. Це завдання велике і поглиблене. І нашим товаришам, які працюють у бібліотечному вузі, треба дуже багато працювати. Треба самим читати і працювати над тим, як ті знання, які здобуваєш, передавати читачеві. Всім нам потрібно працювати над собою, щоб усвідомити, як на даному етапі

якомога простіше, доступніше передавати необхідні знання широким масам читачів. Це питання дуже велике. Тепер колективізація сільського господарства в корені ламає стару, дрібновласницьку психологію. У бога люди не вірять, старі авторитети підірвані — це добре, але в партійних питаннях багато ще недостатньо розбираються, тільки тягнуться до партії. Їм потрібна допомога. Перед масовими бібліотеками в цьому відношенні широке поле діяльності. Тут Критико-бібліографічний інститут повинен допомогти бібліотекарям.

Ще одне питання — дитячі бібліотеки. Тепер у Наркомосі дуже гостро ставиться питання про виховну роботу серед дітей. Я вважаю, що бібліотека — це одна з найважливіших ланок у справі виховної роботи серед дітей. Тут потрібно якось тісніше зв'язатися з відділами народної освіти. Ми не повинні забувати, що для того, щоб підняти роботу дитячих бібліотек, необхідно мати тісний зв'язок із шкільними відділами. Нам треба бути тісно зв'язаними з ними не тільки в питаннях дитячої бібліотеки, але й у питаннях обслуговування вчителів педагогічною літературою. Ви знаєте, що при наших педвузах і педтехнікумах є зовсім непогані бібліотеки, але вони замкнуті, недоступні для масового вчителя, він не має необхідної літератури. Це нікуди не годиться. Тепер педагогічними питаннями цікавляться не тільки вчителі, ними цікавляться маси. І бібліотекарі повинні серйозно подумати над тим, як тісніше зв'язатися з школою, тісніше зв'язатися з педвузами і педагогічними науководослідними закладами.

ДІЙОВИЙ МЕТОД

Мені довелося якось прочитати в одному науковому німецькому журналі в статті Отто Каммерера, що люди, які мають справу з перетворенням матеріальних цінностей — будівельники, архітектори, робітники, інженери, селяни, агрономи та ін., — мислять не стільки логічними міркуваннями, скільки живими образами. Це, пише Отто Каммерер, не нижча форма мислення, це лише інший тип мислення.

Спостереження підтверджують правильність цього погляду.

Всі знають, якого величезного значення надавав Володимир Ілліч переконанню *показом*. Він добре знав і селян, і робітників, він знав, як найкраще їх переконує показ — краще від будь-яких статей, будь-яких промов.

Той, хто навчав робітників, знає: іншим разом говориш просто, доводиш — справа, здається, ясніша ясної, але по очах бачиш: чогось ще не розуміє людина. Наведеш приклад і дивишся — заблищали в неї очі, живий конкретний приклад переконав її.

Живі образи, живі приклади хвилюють, захоплюють.

Кіно є методом переконання показом, методом надзвичайно дійовим. Кіно — це знаряддя пропаганди, агітації, організації. Знаряддя надзвичайно могутнє.

Суть питання лише в тому, що і як показують.

Техніка кіно така, що в кіно можна показати що завгодно — і правду, і брехню. За допомогою кіно можна давати і правдивий показ подій, явищ, але можна пока-

зати і кінець світу, і чортів, можна перекрутити дійсність до невпізнання.

Малопідготовлений глядач кожний образ, що подається в кіно, приймає за *реальність*, за дійсність, і буржуазія широко використовує кіно як знаряддя дезорганізації мас, прищеплюючи їм настрої містики, шовінізму, ненависті до Радянської влади. І тому вирішальним є — в чийх руках кіно.

У січні 1918 р. на III Всеросійському з'їзді Рад Ленін говорив: «Раніше весь людський розум, весь його геній творив тільки для того, щоб дати одним всі блага техніки й культури, а інших позбавити найнеобхіднішого — освіти і розвитку. А тепер всі чудеса техніки, всі здобутки культури стануть загальнонародним добром, і віднині ніколи людський розум і геній не будуть обернені в засоби насильства, в засоби експлуатації»¹.

Це цілком стосується і радянського кіно. Кіно — величезне досягнення техніки. Це досягнення техніки використовується буржуазією з метою затемнення свідомості широких мас, з метою їх обману, дезорганізації. В нашій Країні Рад кіно все більше і більше стає знаряддям соціалістичного будівництва, знаряддям освіти мас, озброюючи їх знанням, розумінням усього того, що відбувається. В руках Радянської влади кіно є могутнім знаряддям пропаганди серед широких мас вчення Маркса — Енгельса — Леніна.

Однак для того, щоб зробити кіно знаряддям соціалістичного будівництва, мало одного бажання. Потрібне вміння. І не тільки вміння технічне. Технічного вміння ми старанно вчимося в капіталістичних країн. Потрібно вчитися ще й іншого. Потрібно вміти вибирати з величезної маси фактів найважливіші, такі, що говорять про щось, хвилюють, потрібно давати їх у правильних зв'язках і опосередкуваннях, давати їх у живому розвитку. Це не так легко, як може здатися на перший погляд. Потрібно вчитися постановочної техніки в буржуазії, але потрібно виявляти велику настороженість і пильність — потрібно, щоб ні в якому разі не могла проскочити в наші постановки отрута міщанської моралі, якою завжди так обурювався Ленін, не могло проскочити пошле став-

¹ В. І. Ленін, Твори, т. 26, стор. 430.

лення до жінок або те нерозуміння дитячої природи, дитячого розвитку, яким так обурювався Маркс, не міг би проскочити великодержавний шовінізм і т. ін. і т. ін.

Ідеологія марксизму-ленінізму повинна озброювати кінопрацівників, і тоді кіно в нашому Союзі Радянських Соціалістичних Республік перетвориться в могутній фактор перебудови всього життя на соціалістичних засадах.

Наше кіно йде вже цим шляхом. І не випадково, що воно створює такі речі, як «Чапаєв».

У нашій Країні Рад умови розгортання роботи кіно найсприятливіші і будуть дедалі більше забезпечувати поглиблення його досягнень. Про це красномовно свідчать уже наявні успіхи, які особливо яскраво виявляються в останні роки. Палкий привіт працівникам кіно, палке побажання успіху в їх важливій роботі!

1935 р.

ПРО РОБОТУ СІЛЬСЬКОГО БІБЛІОТЕКАРЯ

Одним із заповітів Леніна був заповіт розгорнути на селі якомога ширше культурну роботу взагалі, в тому числі міцно, добре поставити й бібліотечну справу. Тепер потрібно, щоб у кожного колгоспу, в кожного радгоспу був свій культплан, щоб колгосп і радгосп відповідали і за культурну роботу так, як вони відповідають за роботу господарську. В культплан повинен входити і план розвитку та зміцнення бібліотечної справи.

У нас в цілому ряді районів бібліотечна робота на селі ще зовсім не розгорнута. Ось з Азово-Чорноморського краю бібліотекар пише, що книги повертаються до нововідкритої бібліотеки в жахливому вигляді, і при цьому пояснює: «У нас в районі ніколи раніше ніяких бібліотек не було, тому люди не вміють з книгами поводитись». Заходиш у Бібліотечне управління, а там інспектор з одного району Івановської області прийшов по пораду — з якого кінця почати розгортати мережу бібліотек; до цього часу в них у районі на селі ніяких бібліотек не було. Звичайно, ці сумні випадки не треба узагальнювати, але потрібно усвідомити, що мережа бібліотек на селі в нас ще далеко недостатня. Вона повинна бути розширена. Питання про розширення бібліотечної мережі на селі — питання дуже важливе.

БІБЛІОТЕЧНІ ПУНКТИ І БІБЛІОТЕЧНА МЕРЕЖА

Кожне селище повинне мати бібліотечний пункт, де б регулярно одержували газети, де були б найнеобхідніші довідники, популярні книги з найважливіших питань політики, соцбудівництва, де була б особливо цікава сучасна белетристика. Важливо, щоб була виділена лю-

дина, яка б відала цією «первинною» бібліотечкою, берегла її, дбала б про те, щоб навколо неї розгорталася робота, відбувалися читання, щоб книги не пропадали, щоб ця бібліотечка поповнювалась, щоб вона обслуговувала якнайбільше народу, щоб навколо цієї бібліотечки було організовано з партійців, з молоді, з колгоспників і колгоспниць-ударниць актив, який про неї дбає.

Бібліотечний пункт — це бібліотечка в червоному кутку, бібліотечка і читальня при хаті-читальні, при колгоспному клубі, культурному стані, при МТС, при чайних, при Будинках культури і т. д.

Такими бібліотечками повинні якомога ширше обрости самостійні сільські бібліотеки — районна і сільська.

Бібліотечки, читалки необхідні в кожному селищі. Якщо селище велике, потрібно, щоб у ньому було два-три бібліотечні пункти, а то й більше. Червоні кутки і читальні можуть бути або самостійними, або при яких-небудь установах — хатах-читальнях, колгоспних клубах, чайних, Будинках культури, при сільрадах і т. ін. Але їм важко працювати там, де немає підтримки від сильніших бібліотек, районних, сільських. У кожному районі повинна бути мережа сільських бібліотек.

Де влаштувати сільські і районні бібліотеки? Недосвідчені культпрацівники іноді думають, що для цього досить взяти карту району і рівно розкреслити її, беручи до уваги лише відстань бібліотек одна від одної. Так підходити не можна. Потрібно зважити цілий ряд моментів. Потрібно подивитись, де народ найбільш розвинений, письменний, особливо рветься до знання. Це звичайно буває в селищах, де починають зміцнюватися і розвиватися нові форми господарського життя (МТС, колгоспи), куди їздить народ з інших місць. У таких місцях потрібно насамперед зміцнювати бібліотечну мережу. Вона повинна бути показом для більш відсталих у господарському і культурному відношенні селищ. Вона повинна бути радником, помічником усіх навколишніх бібліотечних пунктів.

ОРГАНІЗАЦІЯ НАВКОЛО БІБЛІОТЕЧНИХ ПУНКТІВ МІЦНОГО БІБЛІОТЕЧНОГО АКТИВУ

Необхідно, щоб навколо кожного бібліотечного пункту і особливо навколо сільської бібліотеки був організований міцний культурний актив. З кого повинен бути

організований актив? Насамперед це повинні бути партійці. Кожний партієць повинен знати, якого значення бібліотекам надавав Ленін, як партія допомагає зміцнювати бібліотечну справу; потрібно, щоб він піклувався про бібліотеку, як про своє дітище, дбав про те, щоб у бібліотеках були кращі книжки, щоб їх більше читали, і т. д. Необхідно, щоб навколо бібліотеки був організований і комсомольський актив, який відповідав би за те, як бібліотека обслуговує населення, вербував би для бібліотеки читачів. Важлива також допомога в справі організації бесід для оцінки книг, складання рекомендаційних списків. Тут партійно-комсомольська допомога особливо важлива. Правильна оцінка книги розкриває очі на те, що цінне в книзі, що в ній погане. Правильна оцінка книги вчить читачів розбиратися в книгах, свідомо ставитись до того, що читається. Дуже важлива турбота партійно-комсомольського активу про просування книг і статей Леніна, рішень останніх з'їздів і т. ін.

Сільський бібліотекар повинен тримати тісний зв'язок з партійними і комсомольськими організаціями і допомагати їм книгою ширше розгортати свою роботу. Допомагаючи їм, він сам вчитиметься правильно оцінювати книги. Якщо в найближчому місті є партбібліотека, потрібно з нею зв'язатися, заручитися її допомогою.

Якщо над сільською бібліотекою шефствує яка-небудь міська організація, треба насамперед зв'язатися з її партійною частиною. Потрібно всіляко зміцнювати партійно-комсомольське шефство, яке повинно виявлятися насамперед в ідейній допомозі.

Тепер, коли і міська і сільська маса зросла, стала свідомою, робота Рад набуває особливого значення. Але часто ми спостерігаємо дуже великий розрив між загальним розвитком і загальноосвітніми знаннями радянських працівників.

З одного боку, важливо, щоб на різних курсах для підготовки голів сільрад, для працівників райвиконкомів відводився час для висвітлення ролі бібліотеки на селі, вказувалось, як її потрібно використати для поліпшення роботи Рад, показувалось, як це потрібно робити; з другого боку, необхідно, щоб сільський бібліотекар сам стежив за роботою сільради, райвиконкому, дбав, як допомогти роботі Ради, зокрема голові сільради. Така

робота спонукатиме голів сільрад піклуватися про сільську бібліотеку. Приділяє чи не приділяє райвиконком, сільрада увагу бібліотеці, це значною мірою залежить від сільського бібліотекаря.

Сільський бібліотекар знає, звичайно, яку роль відіграє колективізація в усій перебудові сільського господарства на соціалістичних засадах. Але цього мало. Важливо, щоб сам він був ентузіастом цієї справи, розумів суть різниці між колективним і індивідуальним господарством, розумів, яка величезна справа — правильно поставлена колективізація, як вона підриває коріння дрібновласницької психології. Необхідно, щоб сільський бібліотекар умів не тільки дібрати літературу «до весняної посівної кампанії», але й розумів би, як ця весняна кампанія пов'язана з основними питаннями соцбудівництва. Якщо він це розумітиме, розумітиме роль машинізації, роль правильної організації праці в колгоспі, він зуміє знайти шляхи змички сільської бібліотеки з активом колгоспу. Робота такого сільського бібліотекаря-колективіста все більше і більше приносить користі колгоспові, сільська бібліотека все більше і більше входить в побут колгоспів.

При всіх радгоспах повинна бути бібліотека, відчине-на для сільськогосподарських робітників і робітниць та їх сімей.

Сільська бібліотека при радгоспі повинна розгортати свою роботу на основі знання праці і побуту сільгоспробітників, на основі знання праці і побуту колгоспників навколишніх колгоспів. Сільський бібліотекар повинен думати про те, як він через бібліотеку зможе допомогти справі обслуговування тих і других. Він повинен встановити тісний зв'язок з профспілкою сільгоспробітників, з учителями, освітянами, з лікарями і фельдшерами, з агрономами і ветеринарами, з техніками, з обліковцем, з усією радянською інтелігенцією. Важливий не формальний зв'язок. Важливо, щоб бібліотека дбала про те, щоб кожного представника радянської інтелігенції залучити до роботи над поліпшенням бібліотеки. Важливо, щоб людина не збоку дивилася на бібліотеку і просто їй «співчувала»; важливо, щоб вона стала працювати над її поліпшенням, щоб поліпшення бібліотеки та її роботи стало власною справою людини. А зробити ра-

дьянська інтелігенція через бібліотеку може дуже багато. На селі не менше, ніж у місті, маса тягнеться до знання, до книжки, але з книжкою працювати дуже багато людей не вміє, розібратися в ній не може; немає у них тих загальноосвітніх знань, які необхідні для того, щоб взяти з книги все, що потрібно.

У кожній сільській бібліотеці повинна бути організована самоосвітня робота. Самому сільському бібліотекареві часто не вистачає ні часу, ні знань, щоб відповідати на всі питання, які виникають у читачів при читанні книг. І ось необхідно, щоб кожний спеціаліст приділяв певний час на консультацію, тобто на допомогу порадою. Потрібний загальний консультант, який повинен розбиратися в тому, про що читач питає, знати, яка його підготовка, що він знає взагалі, чим цікавиться. Таким загальним консультантом може бути або сам бібліотекар, або культурник колгоспу, або спеціально виділена колгоспом чи профспілкою людина. Загальний консультант організовує консультацію за спеціальністю. Лікар, наприклад, може особливо добре консультувати з питань дитясел, охорони здоров'я, санітарії, по ознайомленню з життям людського тіла, з питань харчування та ін. Технік може консультувати з математики, фізики, технології і т. д. Потрібно, звичайно, щоб кожний консультант обростав цілим рядом помічників. Такими помічниками можуть бути школярі та піонери. Той не піонер, хто не веде громадської роботи. Потрібно тільки, щоб громадська робота не була простим «навантаженням», потрібно, щоб піонери не думали, що вони все знають і можуть всіх усього навчити. Громадська робота школярів і піонерів повинна бути такою, від якої й іншим була б користь, та й самі б вони зростали на цій роботі. Така допомога бібліотечному консультанту, робота за його вказівкою по лінії допомоги тим, що займаються самоосвітою, їм самим дасть дуже багато, підвищуватиме якість їх власного навчання. Помічниками консультанта можуть бути ті, хто сам багато працює в даній галузі знання.

Організувати самоосвітню роботу в сільській бібліотеці — дуже важлива справа. Сільський бібліотекар повинен бути таким організатором. Він зможе це зробити, якщо зуміє залучити сільську інтелігенцію.

Сільська інтелігенція зможе дуже багато допомогти у складанні необхідних для самоосвітньої роботи рекомендаційних списків по своїй спеціальності на основі наявних у бібліотеці книг.

ОРГАНІЗАЦІЯ РАД СПРИЯННЯ РОБОТІ БІБЛІОТЕКИ

З метою закріплення і кращої організації роботи на допомогу бібліотеці партійців, комсомольців, працівників сільрад та їх секцій, працівників МТС, правлінь колгоспів і радгоспів, сільської інтелігенції потрібно організувати з них раду сприяння роботі бібліотеки. Тоді сільський бібліотекар буде не самотній, бібліотечна робота його задовольнятиме, він відчуватиме, що зростає на цій роботі.

Важливо залучити до рад сприяння шефів. Ідею шефства всіляко підтримував Ленін. Але шефство він розумів глибоко. Мав на увазі не тільки матеріальну допомогу, але головним чином допомогу організаційну, допомогу ідейну, допомогу наукову. Він наполягав на допомозі міста селу.

На даному етапі, коли ми здійснюємо другу п'ятирічку, йдемо шляхом побудови соціалістичного суспільства, ідея шефства повинна бути піднята на значно вищий ступінь — треба зробити шефство таким, яким його хотів бачити Ленін.

І ось ради сприяння бібліотеці повинні відіграти дуже велику роль у справі зміцнення шефства над сільськими бібліотеками. Бібліотечне управління наполягає на тому, щоб кожна міська бібліотека брала шефство над сільською. Потрібно ще вдосконалити форми цього шефства. Але шефствувати повинні не тільки бібліотеки, шефствувати повинні цілі організації, особливо профспілкові, шефствувати повинні міські підприємства, навчальні заклади. І ось ради сприяння бібліотеці повинні допомагати шефам правильно здійснювати шефство. В раді сприяння повинна бути окрема шефська група, яка б погоджувала всю шефську роботу.

У загальному змаганні сільських бібліотек необхідно звернути особливу увагу на кращу раду сприяння бібліотеці. При цьому важливо, щоб питання, яка рада працює краще, вирішував не якийсь далекий центр, важливо, щоб

в обговоренні цього питання брало участь саме населення. Це обговорення повинно бути знаряддям підвищення інтересу до бібліотеки широких верств населення.

ОБСЛУГОВУВАННЯ ЧИТАЧІВ

Але справа не тільки в розгортанні широкої мережі сільських бібліотек у кожному районі. Важливо, щоб ця мережа якомога краще обслуговувала якнайбільшу кількість читачів.

Сільська бібліотека не може просто чекати, коли до неї прийдуть читачі. Вона повинна навчитися вербувати їх. На селі бібліотека не є ще, як правило, чимсь таким, куди тягнеться населення. Бібліотека повинна вміти повернути до себе увагу. Я не говорю вже про те, що бібліотека повинна мати вивіску; що вона повинна вивішувати оголошення про читання нових книг, про бесіди з читачами і т. ін. в усіх місцях, де збирається народ, писати про це в стінгазетах. Рада сприяння бібліотеці може через учителя, через дітей-піонерів організувати інформацію для батьків про бібліотеку, її роботу, години відкриття і т. д. Те саме потрібно робити через представників сільради, через представника профспілки та ін. При цьому треба звернути увагу на залучення до числа читачів ударників і ударниць, на їх обслуговування. Особливо важливо залучити жінок-читачок. Жінка в колгоспі стала силою. І потрібно, щоб ця сила стала культурною, обов'язок сільської бібліотеки—допомогти в цьому відношенні колгоспниці-ударниці. Важливо не тільки те, щоб колгоспниця просто почала ходити до бібліотеки, треба, щоб вона навчилася нею користуватись. Важлива робота з новим читачем.

З новими читачами потрібно проводити роботу, потрібно вести з ними «бібліотечні бесіди» — на наочних прикладах показувати, що може дати бібліотека; потрібно поступово, в міру того як новий читач втягуватиметься у відвідання бібліотеки, прищеплювати йому «бібліотечну культуру», тобто вміння берегти книгу, вибирати книгу, користуватися нею. Необхідно прикріплювати до нового читача кого-небудь з ради сприяння, який старався б виявити інтереси нового читача, спрямувати їх у певне русло, іноді почитати разом з читачами, які ще не звикли користуватися книгою.

ОРГАНІЗАЦІЯ ЧИТАЦЬКОГО АКТИВУ

Актив читачів потрібно якомога краще організувати.

Потрібно навчити його висувати свої пропозиції, писати свої міркування. Потрібно виділити певні дні для бесіди бібліотекаря з читачами. Треба, щоб і члени ради сприяння бібліотеці брали участь у цих бесідах, але щоб головним на цих бесідах було заслуховування думки читачів, обговорення їх ініціативи.

Не можна стригти всіх читачів під один гребінець. Читач на читача не схожий: один більше підготовлений, другий — менше, один цікавиться діловою книгою, другий — художньою, третьому потрібні довідники. Треба зважати на запити читачів. Їм потрібно допомагати, але не потрібно їх опікати. Зайва опіка часто відбиває у читачів охоту відвідувати бібліотеку.

Якщо є сили для випуску стінної газети, добре було б бесіди про книгу, про прочитане відображати у бібліотечній стінній газеті.

Організований актив читачів може дуже багато зробити для залучення до читання все нових і нових кадрів читачів, організації їх, вивчення їх інтересів.

ЗМІЧКА МІЖ БІБЛІОТЕКОЮ І ШКОЛАМИ ДОРОСЛИХ

Повинна бути найтісніша змичка між бібліотечною роботою і роботою шкіл дорослих усіх видів і типів, починаючи з шкіл грамоти і кінчаючи професійними школами. Нікуди не годиться школа дорослих, якщо вона не перетворює всіх своїх учнів у активних читачів бібліотеки, не веде з ними бібліотечних бесід, не допомагає їм користуватися книгою.

ГРОМАДСЬКА ДОПОМОГА БІБЛІОТЕЦІ В СПРАВІ ПОСТАЧАННЯ ЇЇ КНИГ

Іноді сільський бібліотекар боїться: нахлинуть читачі, а книг мало.

Чим більше сільська бібліотека залучить читачів, чим більше вона буде оточена громадською увагою, тим легше їй буде забезпечити себе матеріально, тим більше піклуватимуться про неї.

Велику роль в справі обслуговування бібліотеки можуть відіграти і ради сприяння бібліотеці, збираючи

потрібні книги від добровільних жертвувателів. Ленін у свій час віддавав прочитані книги у громадські бібліотеки або зовсім, або в тимчасове користування, його приклад наслідує ряд більшовиків. Є бібліотеки, які завдяки допомозі читачів, співчуваючих розбагатіли книгами. Потрібно тільки, щоб книги, які надійшли, не залежувались, а зразу ж опрацьовувались і пускалися вхід. Дуже багато тут можуть зробити шефи. Треба, звичайно, щоб вони давали підшефному селу не всякий книжковий мотлох, не керувалися принципом: «На тобі, боже, що нам не гоже»,— а давали нову, добру літературу. Ми маємо непогані приклади широкої допомоги бібліотекам з боку читачів і співчуваючих в справі постачання літератури. Тепер тиражі нових книг зовсім не відповідають величезному на них попиту, і важливо, щоб якомога більше книг надійшло в громадську власність, а не ваялось без користі у тих, хто книгу вже прочитав і кому вона вже більше не потрібна.

ВИКОРИСТАННЯ ГАЗЕТ

Потрібно ще спинитися на газетах. Кожний бібліотечний пункт повинен постачатися газетами. Але це ще не все. Щоб газет не розтягали, треба зразу ж після одержання прикріплювати їх до спеціально пристосованих палиць, як це робилось в усіх кофейнях, наприклад, у Франції, Швейцарії, Німеччині та інших країнах, які раніше були передовими. Зайде людина кофе випити і може, нікого не турбуючи, взяти із стіни палицю з номерами газет і швиденько їх прочитати, а потім повісить цю палицю з газетами на місце. В ряді клубів є це й у нас, але, на жаль, ще в дуже небагатьох. А справа ця досить проста.

Друге питання — про використання газет. В газетах багато цінного матеріалу — звітів, важливих цифрових даних, цінних статей з окремих питань. Їх потрібно збирати і наклеювати. Ось тепер, наприклад, вміщуються цікаві матеріали про громадянську війну, вони пропадають, їх потрібно систематично вирізувати і наклеювати в окремий зошит. В інший зошит (зошити зшиваються з газетного паперу) потрібно наклеювати матеріали про подорожі на Памір, про челюскінців та інші дослідження

місцевостей нашого Союзу. Треба в окремий зошит збирати матеріали про закордон і т. д. Я пам'ятаю, як у перші роки Радянської влади, коли в нас майже не було видань книг і підручників, Володимир Іллєч наполягав на таких вирізках і наклейках газетного матеріалу. Одного часу це робили, потім закинули. А справа потрібна. Це коштує дешево, газету тепер передплачує багато народу на селі, примірників для вирізок вистачить. Добре, коли б бібліотечні пункти змагалися між собою на краще використання газет.

Ще треба сказати про читання статей з газет. Це робиться. Читання необхідно якомога краще, якомога ширше проводити по селу. Добре б вести щоденник читань: що прочитано, коли, де, хто проводив читання, скільки було чоловік слухачів, чи виникла після читання бесіда. Тут є вже дуже цікавий досвід, про який не слід забувати. Наприклад, одна селянка розповідала, як вона організувала у своєму селі читання. Збираються селянки — сусідки з десяти дворів. Іванова приходить до них читати; почитає, йде читати іншій групі сусідок і так обійде все село. Звичайно, якщо велике село, потрібно, щоб читала не одна людина, а більше, щоб село було поділено на читацькі ділянки. Треба, щоб був зручним для читання час, щоб читець міг давати пояснення, хоча б найпростіші і найнеобхідніші, щоб справа ніколи не зривалась, а була добре налагоджена.

ПІКЛУВАННЯ ПРО «КОЛЕКТИВНОГО ЧИТАЧА»

Бібліотечні пункти повинні обслуговувати якомога ширші верстви населення. Для цього треба вербувати побільше читачів. Але одна справа піти в читалку, коли вона знаходиться за п'ять хвилин ходи, інша — коли потрібно йти до неї годину. Тому густішою повинна бути мережа червоних кутків, а сільська бібліотека повинна брати на себе піклування про них і контроль над їх роботою з книгою. Чим більше бібліотечних пунктів обслуговує сільська бібліотека, тим краще. Червоний куток, читалка — це «колективні читачі». Обслуговування їх книгою — одне з найважливіших завдань бібліотек.

Але як потрібно вміти піклуватися про окремого читача, як потрібно для окремого читача встановити певні

вимоги поводження з книгою, строки, на які може бути видана книга, формуляри, так потрібно виробити і правила користування книгами, що видаються червоним куткам і читальням.

Непогано, коли б сільська бібліотека час від часу скликала керівників своїх «колективних читачів», тобто завідуючих червоними кутками і читальнями, заслуховувала їх звіти, побажання, інструктувала їх. Робота з «колективним читачем» так само важлива, як і робота з індивідуальним читачем.

Іноді корисно поговорити і з усім колективом читачів того чи іншого червоного кутка.

Мова йде не тільки про постачання книг, а про організацію всієї роботи. Постачання червоним куткам і читальням книг — дуже важлива справа; добір книг, їх своєчасна доставка, їх правильне використання — ось що основне. Тут є досвід, але потрібно мати на увазі, що тепер змінилися форми пересування. Книги можуть бути доставлені грузовиками, тракторами та ін. Треба домовлятися про це. І в червоному кутку, і в читалці потрібна відповідальна особа, добре проінструктована. На краще обслуговування «колективного читача» повинні змагатися сільські бібліотеки.

Пересувні форми бібліотечної роботи треба всіляко розвивати. Їх потрібно поліпшувати. Кожний бібліотечний пункт повинен бути опорним пунктом пересувної роботи.

Важливо, щоб ті пункти, де тимчасово збирається народ — у млинах, на польових станах, базарах, — були опорними пунктами для пересувних бібліотек. У тимчасових читальнях головне — обслуговування газетою та інформація про книги, бібліотеки, пропаганда бібліотечної справи. Добре організовувати екскурсії тимчасових читачів у найближчу бібліотеку, якщо така є поблизу.

Ця стаття далеко не вичерпна, вона зовсім не порушує питань техніки, обладнання приміщень, фінансів, постачання сільським бібліотекам книг та ін. Стаття мала на меті звернути увагу сільських бібліотекарів на надання усій роботі бібліотек більш поглибленого характеру, звернути їх увагу на краще обслуговування читачів, на завоювання їх.

ДО ПИТАННЯ ПРО ЧИТАННЯ ГАЗЕТ

Тепер на сторінках «Ударника Курской» багато пишуть про необхідність читання газет. Питання це дуже важливе. Читання газет — показник культурності, показник того, наскільки людина цікавиться питаннями міжнародного становища; тим, що робиться в країні, що робиться в тій галузі, де вона працює; наскільки вона зацікавлена в тому, як живуть навколо неї люди, як перебудовують своє життя, налагоджують його. Раніше, за царизму, наша країна була зразком безкультурності, народ був неписьменний, жив чутками, задовольнявся тим, що розповість яка-небудь прохожа, проїжджа, «бувала людина» вірив тому, що, як говорили в давнину, «сорока на хвості принесе». Війна, революція, радянський лад надзвичайно посилити інтерес до газети, теперішні тиражі газет не витримують порівняння з тиражами до-революційними. Люди стали іншими, свідомість мас надзвичайно зросла. Але газета не всюди увійшла це по-справжньому в побут. Заважає систематичному свідомому читанню газет малописьменність, заважає нестача газет, нерегулярна їх доставка і брак широкого розгортання культурно-масової роботи.

Що треба зробити, щоб читання газет увійшло в побут? Можна повторяти мільйон раз: «Читай газету! Читай газету!» — і справа від цього не зрушиться.

Найголовніше — це те, щоб газета стала «своєю», близькою, зрозумілою. Тут велику роль відіграє тематика статей.

Було б неправильно вважати, що в газеті, розрахованій на читачів-колгоспників, треба писати тільки про сівбу, урожай, пропольвальну кампанію; що в газеті, розрахованій на читачів-учителів, потрібно писати тільки про школу; в газеті, розрахованій на залізничників, потрібно писати тільки про роботу залізниць. Звичайно, за вихідний пункт треба взяти працю і побут професії, яка обслуговується. Але потрібно вміти перекинути місток від цих питань до питань соцбудівництва і до питань міжнародного становища. Це одне з найважливіших питань, над яким потрібно працювати і працювати. Друге питання — це питання про зв'язок з читачем.

Питання праці і побуту даної професії, питання, про що і як писати в газеті, повинні обговорюватись якомога глибше і ширше. Це один з шляхів зробити газету близькою читачеві.

Редакція кожної газети, яка обслуговує певні кадри робітників, певну професію, повинна перетворитися в організуючий читачів пункт. Що це означає? Це означає, що газета повинна проводити якомога частіше наради з різними групами своїх читачів, виявляти на цих нарадах, що найбільш у даний момент їх цікавить, захоплює, про що їм особливо хотілося б почитати в своїй газеті. Газета повинна вирощувати кадри своїх робкорів, вчити їх на живих прикладах, як і про що писати. Щоб газета стала «своею», треба активізувати читачів і по лінії робкорівства, і по лінії надсилання своїх зауважень на статті, своїх побажань і т. д. і т. ін. Газета повинна вміти поставити собі на службу всі культурно-освітні заклади, міцно зв'язатися з ними. Головним її помічником повинна бути бібліотека, потім школа дорослих, потім клуб.

Бібліотека повинна давати консультацію, як читати газету, повинна добирати для читачів списки книг, в яких пишеться про питання, порушені в газеті, повинна організовувати вечори читання і відповідної художньої і відповідної ділової літератури, повинна ставити на обговорення читачів, які питання стосуються того чи іншого питання, порушеного в газеті. Потрібно, щоб у бібліотеці на видному місці були вивішені списки статей Леніна, що стосуються залізничників, транспорту. Ось буде відзначатися 30-річний ювілей 1905 р. Необхідно дібрати матеріал про героїчну боротьбу залізничників і т. д. і т. п.

Школи дорослих особливо багато можуть зробити в справі підготовки кадрів робкорів, в справі навчання малописьменних свідомого читання газет.

Клуби можуть організувати змагання між читачами, громадську роботу, зв'язану з питаннями, порушеними в газетах, організувати громадськими силами підклейку газетних статей з певних питань, що у свій час радив Ленін, організувати кожної шестиденки «газетну годину» з обміном думок читачів про прочитане в газетах за минулу шестиденку і т. д. Клуб може організувати ряд лекцій, літературних вечорів з питань, які цікавлять читачів.

Потрібно організовувати періодично (наприклад, раз на місяць) загальні збори всіх культзакладів даної дільниці за участю уповноваженого від газети, з тим щоб кожний заклад розповів, що він зробив за даний проміжок часу. Добре було б організувати змагання всіх культзакладів по лінії, щоб добитися таким способом у найкоротший строк поголовного свідомого читання своєї газети, добитися широко розгорнутого робкорівства. Головне тут в організації.

У цій замітці питання поставлено лише «начорно». Товариші, які ближче стоять до залізничної справи, зможуть чіткіше, конкретніше доопрацювати це питання, залучити для його обговорення широкий актив читачів.

Хотілося б, щоб на транспорті культробота в цілому і читання газет як одна з ланок культроботи зокрема були поставлені зразково.

ПРО СІЛЬСЬКУ БІБЛІОТЕКУ

Конкурс на кращу сільську бібліотеку, на кращу радгоспну, колгоспну бібліотеку, який починається, має надзвичайно серйозне значення. Тепер колективізація сільського господарства підводить нас впритул до розв'язання одного з найважливіших питань соцбудівництва— до ліквідації культурної відсталості села. Село з його дрібним одноосібним господарством завжди було оплотом темноти і нецтва. Тепер цьому настав кінець. Тепер створена вже економічна база для розквіту культури на селі.

Але само по собі нічого не робиться, потрібна наполеглива робота по лінії культурного будівництва на селі. Зміцнення бібліотечної справи на селі— одна з найважливіших ланок цього будівництва. В цій справі зацікавлена вся країна, і насамперед колгоспна і радгоспна молодь, яка так пристрасно тягнеться до знання.

Проведений 1 жовтня 1934 р. перепис бібліотек по РРФСР встановив на селі 21 523 бібліотеки, в них 21 488 651 книгу. Цифри самі по собі досить великі, але, коли ми врахуємо кількість населення в нашому Союзі, письменність, простір, на якому розкиданий наш Союз, ми відчуємо, усвідомимо, яку величезну роботу потрібно провести по розгортанню бібліотечної мережі на селі.

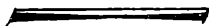
Нещодавно в Іспанії відбувся II Міжнародний бібліотечний конгрес. Були там і наші делегати. Вони робили доповіді про те, як наші бібліотеки обслуговують робіт-

ників і селян. І ось нам говорили бібліотекарі різних країн: ваші масові бібліотеки обслуговують самі низи, наші — середній клас, дрібну буржуазію. І ось цю роботу по обслуговуванню трудящих мас ми повинні розгорнути особливо широко, ми повинні звернути особливу увагу на обслуговування сіл, колгоспів, сільських робітників. Треба добре зміцнити існуючі бібліотеки, оточити їх увагою, піклуванням, а потім розширювати мережу бібліотек, *влаштовувати їх у найзручніших місцях, де збирається народ. Дитячі бібліотеки потрібно розгортати не менш енергійно.*

Нам потрібно звернути увагу ще на один бік справи. Проведення бібліотечного перепису виявило одну річ, про яку нам треба пам'ятати. Ми не можемо забувати, що наші сільські бібліотеки поки що дуже бідні на книги. Що це за бібліотека, в якій менше тисячі книг? А тим часом на селі є бібліотеки, в яких менше тисячі книг. Такі дрібні бібліотеки становлять 86,5%; бібліотек, в яких попад тисячу книг, всього-навсього 5913. Нашим лозунгом повинен стати лозунг: *«Книгу в сільську бібліотеку!»* Правда, ми маємо 86 районних бібліотек, які хоч і розташовані в містах, але які обслуговують село. Але це не міняє справи. Основне — «нагодувати» доброю, цікавою сучасною книгою ці десятки тисяч сільських бібліотек. Необхідно ширше розгорнути видання науково-популярної літератури, видання художньої літератури, технічної. Величезне значення може мати шефство міста над селом, збирання хороших, найкращих, найцінніших книг для села. Досвід показав, яку величезну користь може дати це збирання книг для бібліотек. Поки в сільських бібліотеках мало книг. Буде більше, тоді вони стануть обростати пересувками. Нема книг, а пересувна форма обслуговування відіграє величезну роль у наближенні книги до читача. Потрібно не тільки, щоб читач міг одержати книгу в бібліотеці, потрібно, щоб справа була організована так, щоб книга *сама лізла в руки.* Потрібно використати весь досвід нашої масової роботи — пересувні бібліотеки, книгоношництво, читання, плакати, виставки, рекомендаційні каталоги. Треба допомогти нашим сільським бібліотекарям, треба оточити їх увагою, допомагаючи їм, організовуючись навколо них. Потрібно шляхом громадськості зробити так, щоб у кожного

сільського бібліотекаря виростили десятки помічників. Потрібно у кожному районі створити зразкову мережу бібліотек. Звичайно, це нелегко, потрібна дуже велика робота, потрібно створити міцну організацію. Створимо. Поставимо справу зразково. Менш як півроку лишилося. Треба працювати напружено. Починаємо.

1935 р.

ВЕЛИКА КУЛЬТУРНА СПРАВА

Товариші червоноармійці!

*Включайтесь у Всесоюзний конкурс на найкращу
сільську бібліотеку!*

Партія і уряд звертають велику увагу на обслуговування населення бібліотеками. Тепер час такий — не можна жити не читаючи, не стежачи за тим, що робиться на світі, що робиться в нашій Країні Рад, що робиться в усьому світі, не можна перебудовувати життя по-новому, не навчаючись безустанно з книг, як і що потрібно робити, не черпаючи з книг знань, розуміння життя.

Самих газет мало. Потрібні книги, але книг на селі часто ніде дістати. Крім того, щоб підкуватися по лінії знань, треба не просто мати абиякі книги, треба мати саме ту книгу, яку потрібно прочитати, треба мати під руками певний добір книг. Потрібні бібліотеки.

Півтора роки тому уряд прийняв постанову про бібліотечну справу¹. Вона принесла величезну користь. В місті бібліотечна справа помітно поліпшилась, хоч і тут потрібно ще багато зробити, щоб поставити справу зразково, потрібно усунути ще багато недоліків.

Село в культурному відношенні завжди відставало від міста. Як неважно стоїть справа з бібліотеками на селі, це ви, товариші, знаєте з досвіду. Мабуть, є серед вас такі, які навчилися користуватися бібліотекою тільки в Червоній Армії.

Радянська влада прагне ліквідувати відсталість села, культурно підняти село по всіх лініях, ліквідувати таке становище, коли на селі не дістати книжки.

¹ Мається на увазі постанова ЦВК СРСР «Про бібліотечну справу в Союзі РСР» від 27 березня 1934 р.— *Ред.*

Але поки що на селі кількість бібліотек зовсім недостатня. Потрібно відкрити там якомога більше бібліотек, збільшити їх мережу. Сільські бібліотеки, як правило, бідні на книжки, потрібно поповнювати їх необхідними, хорошими книгами; потрібно, щоб бібліотеки працювали добре, не були на замку, були відчинені в години, зручні для населення, щоб книги не лежали даремно на полицях, щоб про них знали читачі і якомога ширше ними користувалися, щоб у самій бібліотеці була чистота і зашок.

Треба організувати в кожній бібліотеці міцний актив; треба, щоб бібліотека не була в загоні, щоб ніхто не наважувався викидати бібліотеку з приміщення, вселяти туди жильців, засипати її картоплею, посилати бібліотекаря на іншу роботу, заважати роботі бібліотеки. Треба, щоб сільради і райвиконкоми, органи народної освіти, органи інших відомств приділяли бібліотечній справі необхідну увагу і піклування. Треба поставити бібліотечну справу під громадський контроль. Необхідно, щоб у цю справу включилась преса. Треба, нарешті, щоб самі колгоспні маси, щоб усі трудящі села почали вважати її своєю кровною справою, так, як вважають тепер школу.

Коли в 1917 р. була створена влада Рад, всі наші вороги говорили: «Беріть, протримаєтесь тижнів два — і кінець, адже народ в Росії темний, хіба зможе він обійтися без допомоги поміщиків і капіталістів?» Але вже скоро вісімнадцять років як мільйони трудящих СРСР будують своїми руками нове життя, колективно переборюючи величезні труднощі. Коли треба витягти яку-небудь ланку, за роботу беруться самі маси, тисячі людей віддають свою енергію, ініціативу, сили, знання на те, щоб виконати справу, і досягають дуже великих успіхів. Тепер уже всі говорять про наші досягнення.

Партія і уряд всіляко зміцнюють культурний фронт, надають йому особливого значення. Ленін завжди говорив, щоб маси включались у цю справу.

З 15 липня 1935 р. по 1 січня 1936 р. проводиться курс на найкращу сільську бібліотеку — на найкращу радгоспну бібліотеку, на найкращу колгоспну бібліотеку, на район, який зумів якнайкраще обслужити населення бібліотекою.

У конкурсі беруть участь Наркомос, особливо його Бібліотечне управління, комсомол, Наркомзем, Наркомрадгоспів, профспілки, сільради, вчителі. Все ширше і ширше включається радянська громадськість. Ця справа починає захоплювати письменників. Письменник Гладков поїхав цими днями в Саратовський край: почув про конкурс, вирішив подивитися там бібліотечки, поговорити з бібліотекарями і читачами. Дізнавшись про конкурс, лікарі вирішили подбати, щоб у кожній бібліотеці були книжки з санітарії та гігієни, простежити, щоб у бібліотеках було чисто, щоб було добре освітлення. Довідалися про конкурс працівники Наркомважпрому — теж включились. Студенти різних технікумів, вузів включаються в конкурс: кожний визначає, що він робитиме — чи книги давати в сільські бібліотеки, чи піклуватися про затишок бібліотеки, забезпечувати приміщення під бібліотеку, вербувати читачів, чи стане книгоношею і т. д. і т. ін.

Не може залишатися осторонь цієї справи і Червона Армія. Поліпшення роботи сільських бібліотек, розгортання їх мережі, постачання бібліотекам потрібних книг — уся ця справа зрозуміла, близька кожному червоноармійцеві. Червоноармійці тісно зв'язані з селом — там у них сім'ї залишилися, їм не може бути байдуже, чи буде там бібліотека чи ні, чи буде вона добре працювати чи ні.

Потрібно включитись у конкурс і армійським організаціям.

Важливо, щоб політоргани Червоної Армії брали участь у крайових конкурсних комітетах. Тоді потрібно буде налагодити контроль за тим, щоб сільські бібліотеки всіх типів (і радгоспні, і колгоспні, і всі інші) якомога краще обслуговували перемінників і призовників, мали художню і популярну літературу, яка рекомендується їм для читання, щоб сільські бібліотеки допомагали призовникам і перемінникам у їх самоосвітній роботі і т. д.

З другого боку, можна буде налагодити зв'язок червоноармійських бібліотек, що обслуговують територіальні частини, з сільськими бібліотеками. Вони зможуть подавати сільським бібліотекам методичну допомогу, в якій так часто відчувають потребу сільські бібліотеки. Дуже велику допомогу може подати Червона

Армія конкурсу, включивши допомогу сільським бібліотекам у свою шефську роботу.

У вересні і жовтні чимало червоноармійців і червонофлотців звільняються у довгострокову відпустку. І ось надзвичайно важливо, щоб була проведена з ними роз'яснювальна робота про конкурс і про розвиток бібліотечної справи на селі. Це матиме дуже велике значення. Повернувшись у рідні села, червоноармійці і червонофлотці увіллють живий струмінь в усю цю справу, посилять загальну увагу до конкурсу і нададуть йому того характеру культурного громадського руху, якого необхідно йому надати. Важливо, щоб до бібліотечної роботи на селі приєдналися бібліотечні працівники строкової служби РСЧА, які демобілізуються. Вони мають досвід роботи з книгою, роботи з читачами.

Товариші червоноармійці, ви часто пишете додому, на село. Пишіть про важливість створювати бібліотеки на селі, про необхідність оточувати їх увагою, піклуванням, ставати читачами бібліотек, організовуватись у читацькі групи, разом читати книжки. Пишіть про ті книжки, які ви читали, які вам особливо сподобались, радьте їх читати, брати з бібліотеки. Ваші листи додому про необхідність розгортання бібліотечної справи на селі, ваші відзиви про книжки матимуть дуже велике значення. Це буде найсерйозніша допомога конкурсу.

1935 р.

ПРО РАДГОСПНУ БІБЛІОТЕКУ

По Радянському Союзі оголошений конкурс на найкращий район, радгосп і МТС по постановці бібліотечної справи. Конкурс триватиме до січня 1936 р. Почався він з 15 липня.

Справа ця дуже велика. В містах бібліотечна справа за останні півтора року дещо поліпшилась, але на селі з бібліотеками, з обслуговуванням населення хорошою книгою справи ще погані.

У минулому році був проведений Всесоюзний перепис бібліотек. Масових бібліотек в СРСР на 1 жовтня 1934 р. налічувалось 50 569, з них радгоспних близько 1 $\frac{1}{3}$ тисячі. Дуже мало. Причому пересувок при більшості з них одна-дві. Це означає, що відділення і ферми дуже погано обслуговуються цими бібліотеками. Література в цих бібліотеках дуже часто була старою, яка залишилася від поміщицьких бібліотек. Тепер справа поліпшилась, оскільки в радгоспні бібліотеки в 1935 р. надійшла політвіддільська література, нова, добре дібрана. Половина бібліотек не має постійних штатних бібліотекарів, а там, де є, піклування про читача все ж недостатнє: бібліотека часто буває зачиненою в ті години, коли робітники вільні (в обідню перерву і по закінченні роботи). Не дивно, що в таких випадках читальні при бібліотеках пустують. Не годиться так.

Директори радгоспів повинні звернути на бібліотеки при радгоспах особливу увагу, повинні відповідати за цю справу. Повинні звернути ще більшу увагу на цю справу відповідні профспілки. Потрібно, щоб самі робітники

взялися за бібліотеки, створили у кожній радгоспній бібліотеці міцний актив, який піклувався б про бібліотеку, допомагав її роботі, дбав би, щоб геть усі робітники — і в центрі радгоспу, і на фермах, постійні і сезонні — були обслужені бібліотекою, були обслужені їх сім'ї, щоб були організовані читання, щоб при бібліотеці була постійна консультація, і т. д. і т. ін.

Велику роль повинен відіграти наказ начальника Політуправління при Наркомрадгоспів СРСР т. Сомса про роботу бібліотек. Наказ звернений до всіх заступників директорів трестів по політчастині, начальників політвідділів та їх помічників по комсомолу. Треба сподіватися, що радгоспи тепер серйозно візьмуться за цю справу.

Кожний край має свою карту радгоспів. Він знає, що собою являє кожний радгосп, скільки в ньому робітників — постійних і сезонних, — що це за робітники, який їх національний склад, яка їх грамотність, як вони розподілені по радгоспу, яка в них робота. В краї відомо, які радгоспи мають найбільшу питому вагу, найбільше господарське значення. На основі цих даних можна скласти цільову бібліотечну карту. Ось ударний у господарському відношенні радгосп. На нього слід звернути особливу увагу конкурсному комітету. В ньому повинна бути в першу чергу створена добра бібліотека — багата на хороші книги, з досвідченим бібліотекарем, який вміє працювати з масами. Ця бібліотека повинна мати ряд пересувок, що обслуговуватимуть відділення, ферми, польові стани. Серед сезонних робітників, які часто приходять з глухих місць, треба організовувати читання, потрібно навчити їх користуватися книгою. Необхідно, щоб в усіх обслуговуваних пунктах були рекомендаційні списки, велась пропаганда особливо цікавих і корисних книг за допомогою виписування з них уривків і т. д. і т. ін. Якщо у радгоспі працюють казахи, татари, чуваші та ін., потрібно, щоб бібліотека мала книжки на їх рідній мові, щоб у бібліотекаря був помічник (хоча б доброволець), який знає цю мову. Треба, щоб бібліотека була зв'язана з рядом центральних бібліотек і через них могла б дістати потрібну книгу для агронома, лікаря, техника, вчителя радгоспу, дістати книжку для тих, хто цікавиться тією чи іншою спеціальністю.

В краї, області не один радгосп, що виділяється. Потрібно взяти облікові картки бібліотечного перепису 1934 р. (вони є у кожному краї) і подивитись, які там є дані, наполягти на ті, які гірше обслуговуються. Добре було б завести у крайовій газеті «Дошку змагання бібліотек ударних радгоспів».

Треба пам'ятати, звичайно, те, що говорив Ленін про радгоспи,— що радгоспи повинні обслуговувати навколишнє населення, бути для нього показом. У господарському відношенні радгоспи це роблять, повинні робити і в культурному. Найкращою бібліотекою слід визнати ту радгоспну бібліотеку, яка: 1) найкраще і найповніше обслуговує робітників і службовців свого радгоспу і потім 2) розгортає найширшу роботу серед навколишнього населення.

Є середні радгоспи, таких, мабуть, більшість. Треба, щоб кожний радгосп мав хорошу бібліотеку, яка б добре обслуговувала робітників радгоспу. Між ними потрібне також змагання. Треба записувати на чорну дошку радгосп, що не має доброї бібліотеки. Облікові картки бібліотечного перепису і тут стануть у великій пригоді.

І, нарешті, є радгоспи з невеликою кількістю робітників. Такі господарства повинні подбати про те, щоб у них був зв'язок з найближчою районною бібліотекою, щоб радгосп одержував пересувку, мав у себе хоча б невелику бібліотеку з необхідним мінімумом. Потрібно всіляко допомагати слабким радгоспам, витягувати їх.

Особливо важливо, щоб добре були обслужені сезонні робітники, робітники інших національностей, щоб до бібліотечної сім'ї були залучені всі робітники.

Вересень—грудень будуть ударними місяцями. Треба, щоб і на культурному фронті завдання партії, яка звертає таку велику увагу на культурне обслуговування мас, були виконані радгоспами повністю.

Комсомол, жіночий актив комсомолу, профспілки, всі інші організації повинні по-більшовицькому попрацювати над цією справою.

СІЛЬСЬКІ БІБЛІОТЕКИ ЗРОБИТИ ЗРАЗКОВИМИ

Конкурс на найкращу сільську бібліотеку, на район, що зумів якнайкраще обслужити населення бібліотечною книгою, починає по РРФСР потроху розгортатися. Комсомол — застрільник у цій справі, серйозно взявся за справу політвідділ Наркомрадгоспів, ТГН, беруться інші організації. Однак потрібно, щоб цей конкурс не був чимсь тимчасовим, сезонним, простою кампанією, необхідно, щоб він залишив помітні сліди, підняв усю культроботу на селі на вищий ступінь. У цьому суть питання. Але для того щоб конкурс перетворився у велику, серйозну справу — а ми до цього прагнемо, — необхідно як слід організаційно продумати його, потрібно провести його у тісному зв'язку з тими питаннями, які тепер стоять в справі перетворення всього життєвого укладу села в уклад культурний.

Візьмемо таке елементарне питання, як письменність. Малописьменне ще наше село. За час існування Радянської влади ми маємо величезні досягнення в цій галузі, але чи припустимо тут хоч найменше самозаспокоєння? Звичайно, ні. Але ніде правди діти, воно подекуди є. Книги читати може тільки письменна людина. І ось досвід вже показав, що, коли серйозно починає ставитись питання про поголовне залучення населення до користування бібліотекою, виявляється часто зовсім несподівано серед обслуговуваного населення високий процент неписьменності. Розвиток бібліотечної справи на селі має бути тісно пов'язаний із зміцненням роботи ТГН, шкіл дорос-

лих. Ось чому одним з перших кроків у справі розвитку конкурсної роботи по сільських бібліотеках було звернення до членів ТГН з закликом приєднатися до цієї справи. ТГН взяло на себе ряд досить серйозних зобов'язань. Але зобов'язання повинні бути взаємні. Бібліотека на селі повинна поставити перед собою мету особливо старанно добирати відділ науково-популярної літератури, відділ художньої літератури, відділ навчально-довідковий, опрацювати списки літератури для малописьменних, списки літератури, з якої найдоцільніше починати читання книг. Бібліотека зобов'язується дбати про систематичне поповнення сільських бібліотек популярною літературою. Її не вистачає. Центральна рада ТГН разом з конкурсним комітетом звертається до всіх видавництв з проханням звернути особливу увагу на видання великими тиражами потрібної для малописьменних літератури. Центральна рада ТГН разом з конкурсним комітетом звертається до Когізу із закликом звернути увагу на постачання колекторам і районним відділенням, які обслуговують сільські бібліотеки, потрібної літератури. Центральна рада ТГН разом з конкурсним комітетом звертається до всіх друзів сільських бібліотек з проханням передати сільським бібліотекам книги, які потрібні для малописьменних. Рука в руку з ТГН треба добиватися, щоб сільська бібліотека стала близьким, рідним для малописьменного закладом, щоб кожний малописьменний про сільську бібліотеку говорив: «Наша бібліотека».

Тепер створюється єдина загальноосвітня школа дорослих з п'ятьма класами і курсом приблизно в обсязі неповної середньої школи. Такі школи, безсумнівно, будуть тепер широко розвиватися не тільки в містах, а й на селі. Вони тепер вкрай потрібні селу, вирваному із старої темноти, відособленості, замкнутості і прилученому до багатогранного яскравого життя нашої Радянської країни. Але хіба можуть розвиватися такі школи дорослих, якщо поряд з ними не буде сільської бібліотеки? Школи дорослих немислимі без широкої самодіяльної роботи учнів в галузі набування знань. Без такої самодіяльності школи дорослих матимуть величезний відсів, хирітимуть. Потрібна тісна змичка шкіл дорослих з бібліотекою на селі. Школа дорослих, її старші

групи повинні перетворитися у своєрідні консультпункти для всього села, треба, щоб туди за порадою приходили не тільки ті, що відвідують школу, а й ті, хто з тих чи інших причин не можуть відвідувати школу. Школа дорослих на селі повинна перетворитися в консультпункт і екстернат для всього письменного населення села. Школа дорослих повинна обрости всілякими гуртками—природничими, історичними, технічними, агрономічними, краєзнавчими та ін.

Але хіба можуть школи дорослих існувати і зміцнюватися, якщо вони не будуть органічно зв'язані з сільською бібліотекою, якщо сільська бібліотека не буде на замовлення школи добирати літературу для гуртків, для читання дорослих учнів? З другого боку, хіба робота шкіл дорослих не полегшить у сто раз роботу сільського бібліотекаря?

Найтісніше пов'язання роботи шкіл дорослих з роботою сільської бібліотеки необхідне. Але не тільки шкіл дорослих, а й інших культзакладів. Візьмемо роботу колгоспних клубів, хат-читалень. При них існують звичайно бібліотеки. Але треба правду сказати, бібліотеки в хатах-читальнях і клубах тепер в загоні. Хати-читальні були задумані і мали на перших порах саме характер бібліотек-читалень, але підготовлених кадрів у них не було, і за останній час хати-читальні перетворилися в місце, де грають в шашки, грають на балалайках, куди заходять побалакати з товаришами і де бували такі випадки—їх, звичайно, не можна узагальнювати—зимою, коли на вулиці люті морози, непотрібною бібліотечною літературою підтоплювали груби. З цінного культурного, хоч бідного, центру, який проводив велику організаційну культурну роботу, умів пов'язувати свою роботу з запитами і потребами населення, хата-читальня часто густо перетворювалась у звичайне місце зустрічі невеликого кола осіб. Потрібно знову в хатах-читальнях і клубах на селі бібліотеку-читальню висунути на перше місце, мати при ній або спеціального бібліотекаря або вимагати від завідуючого хатою-читальнею серйозної бібліотечної підготовки. Не в заміні назви колгоспного клубу чи Будинку соціалістичної культури тепер справа, справа в зміні самого характеру роботи. Потрібно всіляко зміцнювати в хатах-читальнях і колгоспних клубах

бібліотечну роботу, органічно пов'язуючи її з роботою інших сільських бібліотек, беручи з них приклад, користуючись їх допомогою.

Необхідно роботу клубних бібліотек і бібліотек хат-читальень також пов'язувати з роботою ТГН і шкіл дорослих. Тепер при клубах і хатах-читальнях на селі звичайно немає ніяких інших гуртків, крім драмгуртків і фізкультурних, рідко агрономічних,— нема гуртків політичних, технічних, санітарних. Гурткова робота звужена. А тим часом бібліотеки при хатах-читальнях і колгоспних клубах можуть розгорнути дуже корисну, цінну роботу, використовуючи їх приміщення для пропаганди книги за допомогою читок, виставок, консультацій, підготовки екскурсій, добору книг до доповідей, виступів і т. д. Робота масових бібліотек і в місті, і на селі — це робота, тісно пов'язана із злободенними питаннями життя країни, це робота, тісно пов'язана з навколишнім життям, з працею і побутом населення, яке користується бібліотекою. Масова бібліотека і в місті, і на селі повинна добре знати обличчя обслуговуваного населення, його основне заняття, національний склад, минуле свого району, побутові особливості, культурний рівень основної маси населення. У вивченні краю сільській бібліотеці повинні допомагати музеї, краєзнавчі організації. Тільки добре знаючи свій район і його населення, масова бібліотека може як слід обслужити його, добирати цілеспрямовану літературу, практикувати ті чи інші прийоми розповсюдження книги. Наведемо ряд прикладів.

Там, де населення розселене по хуторах, необхідний розвиток книгоношництва, певний добір книгонош; треба, щоб це були не прості рознощики книг, а інструктори по навчанню, пропагандисти і агітатори.

Там, де на селі є значні групи нацменшостей, треба неодмінно, щоб у бібліотеці була література на відповідній мові і, якщо сама бібліотека не знає цієї мови, щоб був у бібліотекаря помічник — громадський працівник-націонал, який міг би вести роботу з читачем-націоналом.

Там, де серед населення, скажімо, багато відходників-будівельників, необхідний особливий добір літератури: потрібна література навчальна, популярна, що стосується будівництва, зразки креслярської роботи і т. ін. Профспілка будівельників повинна як слід узятися за шефство

над районами, звідки приходять будівельники, де живуть їх сім'ї.

Потрібно знати населення району, потрібно орієнтуватися на нього.

Але цього мало. Потрібний диференційований підхід до різних верств читачів. Потрібно вміти організувати серед них бібліотечну роботу, знайти шляхи залучення їх до користування бібліотекою. Скажімо, мало серед читачів бібліотеки жінок. На це повинен звертати особливу увагу жінактив, комсомольський жінактив зокрема, організуючи розношення книг по будинках, організуючи читки під час роботи, об'єднуючи у бібліотечні читацькі групи жінок-сусідок. Є, скажімо, група активістів з молоді, яка задумала хату-лабораторію,— бібліотека повинна всіляко йти їй на допомогу, добирати потрібну літературу. Її справа підтримувати будь-яку цінну ініціативу.

Найактивнішими читачами є звичайно діти. В школі малесенька підсобна для навчання бібліотечка, а дітям охота читати. Сільська бібліотека повинна взяти дітей під свою опіку, зв'язатися з учителькою, роздобувати для дітей побільше книжок, враховувати їх інтереси. Бібліотека повинна і про вчительку потурбуватися, дістати їй потрібні педагогічні книжки. Вони потрібні і батькам, і викладачам шкіл дорослих. Чим ближче сільська бібліотека буде зв'язана з школою, тим авторитетнішою вона буде на селі, тим легше їй буде працювати. Діти, вчитель будуть їй всіляко допомагати.

Голову сільради, членів секцій Рад, лікаря, фельдшерицю, агронома, техніка повинна обслуговувати сільська бібліотека. Найтісніший зв'язок повинна мати бібліотека з сільською інтелігенцією — вона тоді зможе широко розгорнути свою роботу.

Але питання не тільки у зміцненні окремих сільських бібліотек, питання надзвичайно важливе, насущне — це питання про розгортання мережі сільських бібліотек. Райвиконкоми, районна інспектура відділів народної освіти, всі районні організації повинні як слід взятися за цю справу. Вони знають, не можуть не знати, де в районі найбільш вирішальні точки в господарському відношенні — їх потрібно зміцнювати сільськими бібліотеками (приклад тому МТС); де найбільше скупчення населення, які пункти найчастіше відвідують (де, наприклад,

колгоспні базари) — там необхідні бібліотеки; де найбільш відсталі пункти, які потрібно витягувати і в господарському, і в культурному відношенні,— там потрібно поставити особливо досвідченого бібліотекаря, який вмє вести роботу з відсталими верствами населення, розворушувати їх, агітувати. Тут дуже багато можуть допомогти місцеві органи народногосподарського обліку. Раціоналізація мережі сільських бібліотек, яка розгортається,— особливо тепер важлива справа. У нас є заклади, підприємства, які беруть шефство над цілими районами. Потрібно їх тримати в курсі розгортання бібліотечної мережі в районі, що допоможе їм, безперечно, краще поставити шефство, раціоналізувати його. Значення культурного шефства особливо підкреслював Ленін. Де культурному шефству і виявити себе, як не на допомозі сільським бібліотекам і зміцненні бібліотечної мережі.

Конкурс передбачає привернути увагу до сільської бібліотеки цілого ряду організацій — відділів народної освіти, Наркомзему, колгоспів, радгоспів, профспілок, учительства, комсомолу, піонерів, членів ТГН. Треба повністю використати увагу, яка пробуджується, закріпити її. Кажуть: аби почати, а там діло піде. Конкурс почне, дасть поштовх, потрібно безустанно зміцнювати почату справу.

Одним з могутніх знарядь є преса, газета. Про залучення до конкурсу центральних газет повинен насамперед потурбуватися конкурсний комітет. Але треба натискувати з місць, пам'ятаючи слова Ілліча, що газета — це колективний пропагандист, агітатор, організатор. Без підтримки преси конкурс відцвіте, не встигнувши розцвісти. Потрібна робота «бібкорів», які натискували б знизу, уникаючи шаблону, підхоплювали б кожную ініціативу, популяризували б кожную нову цікаву форму роботи, допомагали б її зміцненню, розгортанню.

У цьому конкурсі винятково велику роль можуть відіграти крайові газети.

Якщо преса, кіно, радіо візьмуться по-більшовицькому за допомогу конкурсіві на найкращу сільську бібліотеку, на район, який найкраще обслуговує бібліотекою село, вказівка партії, Радянської влади про піднесення бібліотечної справи на селі буде виконана.

ДО ЧЛЕНІВ ТГН

Дорогі товариші! Ви ведете роботу по ліквідації неписьменності і малописьменності, ви озброюєте маси письменністю для того, щоб вони могли читати книжки, газети, озброюватися знаннями.

У міру того, як населення стає дедалі письменнішим, надзвичайно зростає попит на книгу. Якщо цей попит не задовольняється або задовольняється погано, зростає рецидив неписьменності.

Всі члени ТГН, всі культарміїці знають це краще за мене. Необхідно зміцнити мережу бібліотек на селі, добитися того, щоб ця мережа обслуговувала кожного письменного, обслуговувала вміло, культурно.

Зараз оголошено конкурс на найкращу сільську бібліотеку, на найкращу колгоспну, радгоспну, на район, який найкраще обслуговує книгою населення.

ТГН повинно приєднатися до конкурсу, що починається, включитися в нього, внести в цю справу свій досвід.

Необхідно, щоб кожний член ТГН, кожний культармієць взяв на себе зобов'язання оповіщати населення про існуючі бібліотеки, вербувати для бібліотек читачів, організовувати гуртки читачів з тих, що закінчили або закінчують лікнеп, організовувати з цими читачами читання. Треба, щоб гуртки лікнепу по-справжньому взялися за цю роботу, вели її облік.

Необхідно також, щоб сільські бібліотеки були оточені громадською увагою і піклуванням. Необхідно, щоб власники хороших художніх книг, прочитаних ними, власники

використаних уже підручників, популярних наукових книг віддавали їх у бібліотеки.

Досвід показав, що справу цю можна буде налагодити. Звичайно, різний мотлох здавати в бібліотеки не потрібно, потрібно здавати лише хороші книги. Зміцнення бібліотек на селі повинно привернути до себе увагу ТГН, яке зможе розгорнути змагання в цій справі серед своїх осередків.

1935 р.

ПРО ЗАВДАННЯ ВСЕСОЮЗНОГО КОНКУРСУ НА НАЙКРАЩУ СІЛЬСЬКУ БІБЛІОТЕКУ

Тепер у зв'язку з перебудовою сільського господарства на основах колективізації, у зв'язку з машинізацією сільського господарства і врахуванням при його організації досягнень науки, у зв'язку із зростаючою заможністю села по всіх республіках та областях серед трудящих села *дуже зріс потяг до знань, інтерес до книги*. Ліквідація неписьменності і малописьменності розширює кількість бажаючих читати. Міжнародне становище ще більше посилює бажання читати книгу, притому не будь-яку книгу, а книгу особливо цікаву і потрібну в даний момент, яка була б прямим чи посереднім керівництвом до дії, допомогою в соціалістичному будівництві. Наївне довір'я малописьменної людини до всякої книги відходить у минуле, люди хочуть мати кращі книжки, розбираються в них, розбираються в питаннях, які порушуються в них. Зріс потяг до систематичного читання.

А тим часом тиражі книг, особливо тих, які цікавлять селянську масу, зовсім недостатні, ще гірше справа з доставкою книг на село, з розподілом книг по краях і районах. Часто-густо в райони засилається зовсім непотрібна їм книжкова макулатура. Колгоспник радий був би заплатити за книгу, але цікавої, потрібної йому книжки він вдень з вогнем на селі не знайде. Муки книжкового голоду на селі тепер дуже гостро відчуються.

Бібліотека — організатор доведення кращих, потрібних книг до широких мас, бібліотека — помічник читачеві у виборі потрібної йому книги, консультант у справі систематичного читання.

Ленін багато писав і говорив про бібліотеки. Ці його висловлювання видані, вони служать керівництвом до дії для бібліотекарів, але в життя вони втілені лише частково. Центр уваги партії і Радянської влади був спрямований на те, щоб створити і зміцнити основи соціалістичного будівництва, в тому числі здійснити колективізацію сільського господарства. Колективізація сільського господарства — та основа, на базі якої можна повністю здійснити настанови Леніна про культурну революцію. Тепер партія звертає особливу увагу на культурне будівництво. Інтерес до висловлювань Леніна з цих питань все більше зростає. Ленін у своїх останніх статтях підкреслював необхідність підняти культурний рівень села до культурного рівня міста. Одна з ланок культурного будівництва на селі — бібліотека.

Необхідно зміцнити існуючі сільські бібліотеки, підвищити якість їх роботи, по-перше; розгорнути максимально широко мережу сільських бібліотек, по-друге.

Ось чому оголошений і підтриманий партією Всесоюзний конкурс на найкращу сільську бібліотеку, на район, який найкраще обслуговує населення бібліотечною роботою. Всесоюзний конкурсний комітет при ЦВК закликав до участі в конкурсі всі автономні республіки, краї, райвиконкоми, сільради. До складу конкурсного комітету включені наркомати освіти, їх бібліотечні управління, комсомол, що найбільше зацікавлений у розвитку і поліпшенні бібліотечної справи на селі, профспілки, політвідділи радгоспів. Наркомзем, колектори — розподільники літератури, преса.

Конкурс почався 15 липня 1935 р. і триватиме до 1 січня 1936 р.

Цей конкурс спирається на підтримку партії, спирається на весь радянський досвід у справі пропаганди, агітації і організації, на весь досвід масової роботи Радянської влади, на вказівки партії в галузі обліку, громадського контролю, організації соцзмагання, що піднімає маси, активізує їх, залучає їх до конкретної роботи по здійсненню поставленого завдання, робить це завдання близьким і зрозумілим масам.

Допомагають і ЦУНГО, і Наркомважпром, і Наркомздоров'я, і Червона Армія, і піонери, і ряд інших організацій.

Робота може тепер спиратися на проведений у жовтні 1934 р. Всесоюзний бібліотечний перепис, який має велике значення.

Перші місяці конкурсу пройшли у підготовчій роботі. Але справу було важко розгорнути, поки йшло збирання хліба, поки йшла підготовка до навчального року.

Тепер, через три місяці після оголошення конкурсу, по РРФСР робота почала розгортатися — є вже конкретні успіхи по лінії радгоспів, де за справу зразу ж взялися політвідділи, ЦК відповідних радгоспів (ЦК робітників зернорадгоспів, ЦК робітників молочних радгоспів, свинарських, овочевих, птахівничих та ін.); включається молодь, піонери; наркомоси і наркомземн ще відстають. Повільно ще розгортається шефство, але все ж у конкурс включається край за краєм (на 18 жовтня включилося 32 краї і республіки...).

Конкурс всесоюзний, і необхідно, щоб у нього включилися всі республіки.

Хвилює, що включення відбувається повільно, тому що потрібно звертати особливу увагу, щоб республіки, які колись були відсталими, стали передовими на всіх ділянках, у тому числі і на бібліотечному фронті. *Конкурс на найкращу сільську бібліотеку — кровна справа всіх республік.*

У нас в СРСР кожна республіка має своє культурне обличчя, і в конкурсі потрібно особливо дбайливо враховувати національні особливості населення кожної республіки, господарські і побутові його особливості. Питання про бібліотеки нерозривно зв'язане з цілим рядом інших питань: з осілістю, з ступенем письменності, з кількістю літератури на даній мові, з тим, наскільки ця література відповідає запитам широких мас населення, близька і зрозуміла їм.

Щоб поставити як слід конкурс на найкращу сільську бібліотеку в нацреспубліках, потрібно, щоб ці республіки самі як слід взяли за цю справу. Їм видніше, де і як влаштовувати читання, як обслуговувати жінок, як перекладати книжки на мову живих образів, як добирати книжки, яку консультацію давати, як розвивати пересувні форми бібліотечної роботи. Одна справа пересувні форми роботи де-небудь під Москвою, інша справа в Казахстані та інших республіках.

Потрібна спільна робота в справі конкурсу всіх республік, потрібна всіляка взаємодопомога, потрібний широко поставлений обмін досвідом.

Недопустиме шаблонізування роботи масових бібліотек, шаблонізування форм соцзмагання.

Проте потрібний серйозно поставлений обмін досвідом.

Треба, щоб у кожній республіці в конкурс включилися всі зацікавлені організації. Особливо важлива допомога крайових наукових бібліотек, шефство їх над селом, шефство не формальне, а живе, товариське. РРФСР одній не розв'язати завдань, поставлених конкурсним комітетом. Не тільки в місті, а й на селі в РРФСР багато читачів різних національностей. Вони користуються звичайними бібліотеками. Там для них влаштовують звичайно окремі полиці. Але хіба цього досить? Потрібно там і роботу ставити по-особливому, потрібний особливий добір книг. Важливо, щоб товариші-бібліотекарі відповідної національності порадили, як краще вести роботу.

Підняти бібліотечну справу на селі, в національних республіках і областях, підняти роботу в національних кутках і відділах сільських бібліотек — таке завдання, висунуте серед інших конкурсом.

Я хотіла б зупинитися ще на одному питанні. Наше російське село довгий час жило замкнутим життям і мало цікавилось життям інших національностей. Тепер ця національна замкнутість зживається, але не зжита ще до кінця. Тому при комплектуванні сільських бібліотек потрібно звертати увагу на те, щоб на село посилались книжки про життя інших національностей, які входять до складу СРСР, і художні твори цих національностей. Художня література, правильно дібрана, особливо сприяє зближенню різних національностей, їх взаєморозумінню. На цей бік справи потрібно звернути увагу. Взаєморозуміння різних національностей страхує від шовінізму, виховує дух інтернаціоналізму. Надзвичайно зміцнює зв'язок між різними національностями спільна робота над загальною справою. Ми бачимо це на господарському фронті. Потрібна спільна робота нацреспублік і областей і на фронті культурному, в тому числі і на бібліотечному.

РОБІТНИКИ ПОВИННІ ДОПОМОГТИ БІБЛІОТЕКАМ НА СЕЛІ

Конкурс на кращу сільську бібліотеку почався 15 липня і повинен закінчитись до 1 січня 1936 р.

Нещодавно в Бібліотечному управлінні Наркомосу відбувся пленум журі конкурсу. З'їхались представники конкурсних комітетів від двадцяти п'яти країв і областей. Вони розповіли про роботу, яка ведеться на місцях у зв'язку з конкурсом. Особливо цікаво і жваво розгорнулося змагання між бібліотеками в Куйбишевському краї. Великих зрушень добилася Західна область. По-справжньому взялися за роботу Калінінська область, Крим.

Бібліотеки ремонтують, прикрашують, поповнюють новими книгами. Всюди книги старанно опрацьовують. Бібліотеки обростають пересувками. З кожним днем зростає число читачів. Вони частіше відвідують бібліотеку, беруть участь у налагодженні її роботи. Відчувається, що конкурс попав, що називається, в точку і відповідає нагрітій потребі.

Але ж нам потрібно не тільки, щоб було якомога більше сільських бібліотек, щоб робота їх була якомога краще налагоджена, щоб бібліотеки на селі якнайкраще обслуговували населення; *потрібно, щоб сільські бібліотеки стали справжніми культурними вогнищами.* Для цього необхідно, щоб до конкурсної роботи приєдналися всі культурні сили країни, щоб кожний допомагав сільській бібліотеці чим може.

Швидке зростання нашої великої промисловості викликало величезний приплив на фабрики і заводи

робочої сили, яка приходить з села. У нас дуже багато робітників, які ще не порвали зв'язку з селом, робітників, яким дуже близьке все те, що робиться в їх рідному селі. Порівнюючи життя міста і села, вони бачать, як багато ще потрібно зробити, щоб підняти культуру села до рівня культури міста.

Тепер у містах стали зміцнюватись масові бібліотеки. Якщо два-три роки тому міські масові бібліотеки шукали читачів, вербували їх, то тепер у більшості бібліотек — великий наплив читачів. Бібліотекарі навіть зітхають, що не можуть задовольнити запитів усіх читачів бібліотеки і обслужити їх як слід.

Робітник пішов у бібліотеку. Через книгонош, через пересувки бібліотека входить у побут.

І робітник, який прийшов з села, полюбив книгу, не може пройти байдуже мимо конкурсу на кращу сільську бібліотеку. Він може зробити дуже і дуже багато. *Хай він напише до себе на село* своїм братам і сестрам, своїм товаришам про роботу міських бібліотек, про прочитані книги, про читки, про бесіди з письменниками, з представниками науки, які приходять у бібліотеку.

Хай він напише про це читачам сільських бібліотек.

Хай організує у себе в цеху шефські групи по допомозі сільським бібліотекам.

Хай ця група радиться з агрономами, з бібліотекарями, з лікарями, з техніками, як і чим можна допомогти бібліотеці. Хай група збере кращі книги для відсилки їх у сільські бібліотеки.

Потрібно всіляко допомагати колгоспам саме в культурному відношенні. Адже одне з завдань будівництва соціалізму — підняти культуру села до рівня культури міста.

Робітники, якщо візьмуться за цю справу, безперечно, виявлять багату ініціативу, виявлять робітничий, пролетарський почин.

Є цілий ряд профспілок, які тісно зв'язані з селом. До таких профспілок належать, наприклад, залізничники, будівельники, які можуть дуже багато зробити для поліпшення роботи сільських бібліотек.

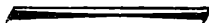
Особливо це стосується спілок сільськогосподарських робітників. У радгоспах бібліотечна справа за час конкурсу значно просунулась вперед, особливо в зернових

і свинарських. Тут багато добились ЦК спілок разом з політвідділами. Потрібно тільки, щоб робітники і проф-організації цих радгоспів організували при бібліотеках, що виникли, бібліотечні ради, оточили свої бібліотеки увагою, турбувалися щоб бібліотеки впливали і на навколишні колгоспи, були для них показом.

Бібліотечна справа — лише одна з ланок культурної революції, про яку так палко писав в останній рік свого життя Ілліч. Але це та ланка, яка може і повинна потягти за собою й ряд інших ланок.

Пишіть, товариші, в Бібліотечне управління Наркомосу (Москва, Чисті пруди, 6), що потрібно було б, на вашу думку, зробити для підняття бібліотечної справи на селі. Для нас важливі ваші поради

1935 р.

ЯК РЕЦЕНЗУВАТИ КНИЖКИ НА ДОПОМОГУ БІБЛІОТЕКАРЕВІ Й ЧИТАЧЕВІ МАСОВИХ БІБЛІОТЕК

Тепер швидко зростає кількість читачів масових міських і сільських бібліотек, швидко зростають їх запити, виходить багато книжок. Бібліотекар тепер завантажений роботою, він не може інструктувати кожного читача, довго розтлумачувати йому, що, як, у якій послідовності читати. Це було можливим, коли читачів було мало. Тепер, щоб інструктувати читача з ряду питань, потрібно бути дуже добре підкованим. Не може бути бібліотекар якимсь енциклопедистом. Крім того, читач, масовий читач, уже виріс, сам знає, яка в дану хвилину книга його найбільш цікавить, найбільш йому потрібна.

На допомогу йому повинна прийти рецензія, рекомендаційний список.

Але щоб рецензія допомагала, треба, щоб вона була відповідним чином написана. Візьмемо таку тему: «Що читати з механізації сільського господарства».

Рецензії для книг на цю тему повинні бути написані: 1) простою мовою, без непотрібних малозрозумілих термінів; 2) повинні у стислій формі викладати, про що говориться в книжках; 3) яка користь від читання тієї чи іншої книжки (які теоретичні чи практичні знання вона дає); 4) які знання потрібно мати, щоб її зрозуміти.

Не можна писати так: «Книжка за типом наближається до підручника». Підручник на підручник не схожий. Слід написати: «Книга дає найосновніші знання, систематично і стисло викладені».

Не можна писати: «У книзі є деякі прогалини». Прогалини бувають різні. Слід написати конкретно, які саме прогалини є, яке негативне значення вони мають.

Не можна писати: «Не завжди задовільні малюнки і креслення»,— потрібно сказати конкретно, які малюнки незадовільні, наскільки.

Не можна писати: «Книга має компілятивний характер». Є хороші компілятивні книги, є погані.

Щоб уникнути повторень, можна написати до списку рецензій передмову, в якій зрозуміло і ясно сказати, які знання треба мати для читання книг, на які теми — для яких достатні найелементарніші, загальноосвітні знання, для яких потрібно мати спеціальні знання, з яких наук, де і як можна набути ці знання. Тоді в списку можна особливими значками позначати, яка книжка кому доступна.

Так само у вступі слід розповісти, книжки якого типу, для чого корисно прочитати.

У рекомендаційному списку потрібно розташувати книги в певній послідовності.

Для рекомендаційного списку з механізації сільського господарства спочатку потрібно дати кілька статей Леніна, Орджонікідзе, кількох спеціалістів про роль техніки. Це зарядкова частина списку. До речі, статті Леніна дуже популярні, дохідливі до мас.

Потім потрібно дати рецензії на існуючі книжки з механізації сільського господарства. Добре б дати відзиви трактористів, комбайнерів, які читали ці книжки. І, нарешті, в кінці дати рецензії на книжки, в яких описується робота заводів, що виготовляють сільськогосподарські машини.

Важливо знати, з одного боку, думку спеціалістів про список, з другого боку, думку читачів, особливо стажовців, які користуються даним рекомендаційним списком, їх вимогу до списку.

Зрозуміло, для села потрібні не тільки рекомендаційні списки з механізації сільського господарства, але в списку потрібно пов'язати ці питання і з питаннями техніки, і з питаннями агрономії, з основними питаннями природознавства.

Я хотіла б спинитися ще на одному питанні. Є науки основні, є науки прикладні. Без знання основних наук прикладні перетворюються в просту рецептуру.

Візьмімо приклад. Анатомія і фізіологія — основні науки. Гігієна — наука прикладна. Якщо людина добре вивчить основну науку — анатомію і фізіологію, вона швидко зрозуміє найістотніше в прикладній науці — гігієні. Якщо вона не знатиме анатомії і фізіології, вона не знатиме, які їй книжки читати з гігієни: замість того щоб вибрати книжки про харчування, сон, відпочинок і т. ін., вона хапатиметься за книжки-рецепти («Як уберегтися від туберкульозу» і т. ін.).

В рекомендаційних списках потрібно враховувати це взаємовідношення між основними і прикладними науками і особливу увагу звертати на основні науки, показуючи, як ця наука пов'язана з прикладною.

Ділові, науково продумані рекомендаційні списки тепер мають винятково велике значення. Мають значення для видавництва, особливо для видавництва популярної літератури, які інколи видають книги на око, не даючи книг з основних питань.

Рекомендаційні списки мають значення для комплектування бібліотек. Мають значення для масового читача.

Відсутність рекомендаційних списків впливає на те, що в бібліотеках читають здебільшого десятків два найбільш відомих белетристичних творів.

Рекомендаційні списки не новина. Їх і раніше склали бібліотекарі, але це була кустарщина.

Тепер під цю справу потрібно підвести справжню наукову базу і надати їй справжнього розмаху. Тут потрібна допомога наукових працівників, допомога читачів.

ПОЧИН РОСТОВСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ

(ЗВЕРНЕННЯ ДО ЮВІЛЕЙНОГО КОМІТЕТУ РОСТОВСЬКОГО-НА-ДОНУ
ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ)

Дозвольте, товариші, подякувати вам за запрошення на двадцятирічний ювілей університету.

У зв'язку з цим мені хотілося б висловити одне побажання.

Зростання свідомості трудящих мас, стахановський рух особливо, підвищує попит на наукову популярну літературу. Тимчасом у нас дуже мало популярної літератури, написаної по-справжньому — просто, стисло, такої, яка б конкретними прикладами науково ілюструвала наукові положення. Більшість популярних брошур являє собою або рецептуру, або допускає наукові перекручення, або мало зрозуміла.

Радянський спеціаліст повинен близько стояти до маси. Він повинен вміти розтлумачити масі, тим, з ким він працює, ким керує, основу своєї науки.

Наші студенти повинні до цього готуватися. Було б непогано, коли б серед нашого студентства почався рух за озброєння себе умінням писати популярно. Тут потрібно пробивати дорогу. Тут потрібна допомога професури. Вміння писати популярно страшує від зубрячки, від відриву теорії від практики, проти чого так різко висловлювався Ленін у своїй промові на III з'їзді комсомолу.

Непогано було б, коли б ростовське студентство поклато почин цій справі, внесло в неї елементи соцзмагання.

Більшість нашого студентства з робітничого і селянського середовища. Багато студентів пройшло через

робфаки, які допомагали їм заповнювати прогалини їх освіти. Вони на собі відчували труднощі, які доводиться переборювати при читанні серйозної книги малопідготовленому читачеві. Вони знають, на що особливо треба звертати увагу.

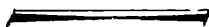
Автор популярної брошури повинен перевіряти її якість на досвіді. Перевіряти її потрібно читанням у робітничій чи колгоспній аудиторії, дивитися, як аудиторія на брошуру реагує.

Треба буде радитись з стахановцями. Поради з професурою, з стахановцями, з масою виконуватимуть з нашої молоді справжніх радянських спеціалістів.

На ювілейному святі не гріх і помріяти, заглянути у майбутнє.

Звичайно, в такій справі, як писання популярних статей і брошур, найменше допустимий поспіх, який немнуче призводить у питаннях культури до халтури.

З палким привітом *Н. Крупська.*

ПОТРІБНІ КАДРИ ПОПУЛЯРИЗАТОРІВ

(ЛИСТ В АКАДЕМІЮ НАУК СРСР)

Стахановський рух дуже посилив прагнення до навчання серед робітничих і колгоспних мас. Стахановцям потрібні знання. Потрібно їм знати математику, фізику, хімію, потрібно вміти записувати свої міркування, скласти план, потрібно знати господарство країни, мати широкий кругозір, знати, куди йде суспільний розвиток, і т. д. Кожний стахановець жадібно хоче вчитися, і всі хочуть вчитися, щоб стати стахановцями.

Доводиться людям весь час вчитися самостійно відповідно до запитів діла. На допомогу навчанню необхідна підходяща науково-популярна література. Її майже зовсім нема. В масових бібліотеках полиці для популярної літератури порожні. Читання проводяться лише з белетристики, а потрібна, гостро потрібна література з усіх основних наук. Є деяка популярна література з прикладних наук, але вона звичайно надто рецептурна, та й, не знаючи основ науки, людина робить безліч помилок в процесі застосування рецептури на практиці. Потрібно враховувати тяжку спадщину минулого, потрібно враховувати, що маси, з рядів яких виходять стахановці, часто не мають потрібних знань. Звідси не випливає, що популярна література повинна являти собою просту беззмістовну агітку, або спрощенську вульгаризацію, або якусь розважальну мішанину. Популярна література повинна бути суто науковою, з одного боку, з другого — написана просто, зрозуміло, ілюстрована фактами. Вибір тем повинен бути не випадковим, не відомчим, а науково продуманим.

Що потрібно зробити?

По-перше, потрібно в цю справу включитися найви-

датнішим, найбільш знаючим людям науки, які тепер прагнуть якомога тісніше зв'язатися з масами, прийти їм на допомогу. Їм потрібно перевіряти видавану популярну літературу з точки зору науковості, висувати найосновніше в науці, найістотніше. Ми хотіли б мати в цьому відношенні насамперед допомогу з боку Академії наук, з боку Інституту Маркса—Енгельса—Леніна¹, з боку науково-дослідних інститутів.

Треба покінчити з кустарщиною в цій справі. Потрібно надати справі популяризації такого розмаху, підняти її на ту наукову височінь, яка необхідна нашій великій Країні Рад, яка ставить всі досягнення науки на службу людству, на службу найширшим масам трудящих. Цього хотів Ленін.

Потрібно створити широкі кадри популяризаторів. У нас є багато вузів, при них численні кадри аспірантури. Потрібно з нашої радянської аспірантури, потрібно з наших відмінників навчання — студентів старших курсів вузів — зробити справжніх, зразкових популяризаторів. Щоб написати стислу, змістовну, захоплюючу брошуру, потрібно дуже добре знати те, про що пишеш. Писання популярної брошури є для того, хто пише, справжнім, серйозним навчанням. Я впевнена, що комсомол підтримає цю ідею, візьметься за справу з усією властивою йому молодією енергією.

Люди науки перевірятимуть наукову сторону популярних брошур.

«Чи добрий пиріг, узнаєш, коли почнеш його їсти», або, як говорять англійці, «якість пудингу пізнається під час їди». Якість популярної літератури з точки зору її популярності, з точки зору того, що дає читачеві та чи інша популярна брошура, наскільки вона доступна, «їстівна», допоможуть перевірити стахановці.

Тільки потрібно в усю цю справу внести певну плановість, стрункість, єдність, широко внести в неї елемент соцзмагання.

Прохання всі пропозиції з цього питання надсилати в Інститут бібліотекознавства і рекомендаційної бібліографії, Москва, Пушечна, 5.

1936 р.

¹ Тепер Інститут марксизму-ленінізму при ЦК КПРС.— Ред.

ЛЕНІН ПРО НЕОБХІДНІСТЬ СТВОРЕННЯ ПОПУЛЯРНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Весь час Володимир Ілліч надавав величезного значення створенню популярної літератури. Про це він писав ще в 1901 р.¹ Але особливо став він наполягати на це при Радянській владі, говорив про необхідність видання простих, зрозумілих масам книг, підручників, посібників, довідників.

Пам'ятаю, як одного разу (було це влітку 1918 р.) він зібрав у нас на квартирі наших літераторів-комуністів і довго з ними говорив про необхідність видання популярних брошур для робітничих і селянських мас. Все ж погано тоді посувалася ця справа. І не тільки на написанні популярних брошур наполягав Володимир Ілліч, він говорив про необхідність видавати спеціальні збірники з усіх найважливіших питань, де б передруковувались з газет кращі теоретичні статті, які доповнювались б діловими статтями і кореспонденціями робітників і селян, що дають звичайно багато конкретного матеріалу. Тепер, коли змінився весь характер наших газет, це було б куди легше зробити, ніж тоді.

У 1920 р. в «Тезах про виробничу пропаганду» Ілліч повторює цю думку під кутом зору техпропаганди. В пункті 8-му пише: «Друкований в газеті, одержуваний газетою, а так само інший матеріал треба систематично перевидавати брошурками й листівками періодично,

¹ Див. В. І. Ленін, «Про журнал «Свобода», Твори, т. 5. стор. 276—277.— *Ред.*

для обов'язкового постачання бібліотек, потім усіх фабрик і підприємств даного виробництва (брошурки й листівки повинні систематизувати матеріал за виробництвами). Поряд з підручниками і оглядами закордонної техніки цей матеріал повинен служити для поширення професійно-технічної і політехнічної освіти.

Зокрема більш правильний розподіл газети, а так само виробничих брошур і листівок, по всіх бібліотеках РСФРР повинен стати предметом особливої уваги»¹.

І далі, пункт 9-й тез говорить: «Необхідним є планомірно організоване і систематичне залучення інженерів, агрономів, учителів, потім радянських службовців, що мають певну кваліфікацію, до участі в справі виробничої пропаганди (в зв'язку з ліквідацією неписьменності)»².

Професійно-технічну освіту, техпропаганду Володимир Ілліч ставив у нерозривний зв'язок із загальноосвітнім навчанням і з політехнічним кругозором учнів.

Про те, як писати популярні брошури, весь час думав Ілліч.

У 1919 р. Ілліч під час одного засідання передав записку «Про очищення російської мови», де писав:

«Російську мову ми псуємо. Іншомовні слова вживаємо без потреби. Вживаємо їх неправильно. Навіщо говорити «дефекты», коли можна сказати «недочеты» або «недостатки», або «пробелы»?

Звичайно, коли людина, яка недавно навчилася читати взагалі і особливо читати газети, береться старанно читати їх, вона мимоволі засвоює газетні звороти мови. Однак саме газетна мова у нас теж починає псуватись. Якщо тому, хто недавно навчився читати, простимо вживати, як новинку, іншомовні слова, то літераторам простити цього не можна. Чи не пора нам оголосити війну вживанню іншомовних слів без потреби?»³. Піклування про малописьменних яскраво виявляється в цьому листі. Мова повинна бути простою, зрозумілою — цього вимагав Ленін.

У статті «Ложка дьогтю в бочці меду», написаній ним восени 1922 р. з приводу книги Єрманського «Наукова

¹ В. І. Ленін, Твори, т. 31, стор. 361.

² Там же.

³ В. І. Ленін, Твори, т. 30, стор. 269.

організація праці і система Тейлора», Володимир Ілліч пише: «В цілому книга цілком годиться, на мою думку, для того, щоб бути визнаною обов'язковим підручником для всіх профшкіл і для всіх шкіл 2-го ступеня взагалі»¹. Але далі він говорить про недоліки книги Єрманського: «...на стор. VIII передмови автор говорить про те, що він бачить достоїнство своєї книги в популярному викладі наукових питань. Він правий. Але популярний виклад вимагає також усунення повторень. Читати великі книги «народові» ніколи. Книга пана Єрманського надмірно велика, і без усякої потреби. Це перешкоджає її популярності...»²

Уникнути повторень у популярних книгах вимагав Ленін.

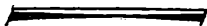
Винятково сильно написана передмова до книги І. І. Степанова «Електрифікація РРФСР у зв'язку з перехідною фазою світового господарства». У цій передмові Ілліч пише про значення популярної літератури. Особливо яскраво підкреслює він необхідність *науковості* популярної літератури.

Настанови Леніна, його піклування про створення популярної літератури зобов'язують нас мобілізувати всі сили на створення популярної літератури.

1936 р.

¹ В. І. Ленін, Твори, т. 33, стор. 321.

² Там же, стор. 321—322.

СВОЄЧАСНІ ЦИТАТИ

Розбираючи свій архів, я знайшла в ньому аркуші з виписками із статті Писарева «Реалісти».

В молодості я дуже захоплювалась Белінським і Добролюбовим, а Писарева вперше читала вже марксисткою, коли їхала в Сибір на заслання до Володимира Ілліча і сиділа в Красноярську, чекаючи, коли скресне Єнісей і підуть пароплави. Мене полонила гостра критика Писаревим кріпосницького укладу, його революційна настроєність, багатство думок. Все це було далеким від марксизму, думки були парадоксальні, часто дуже неправильні, але не можна було читати його спокійно. Потім у Шуші я розповідала Іллічу про свої враження від читання Писарева, а він мені розповів, що сам зачитувався Писаревим, розхвалював сміливість його думки. В його шушенському альбомі, серед карток улюблених ним революційних діячів і письменників, була і картка Писарева.

В брошурі «Що робити?» (1902) Володимир Ілліч цитує Писарева, висвітлюючи питання про те, як важливо ставити робітничому рухові ясні цілі і працювати над їх здійсненням, висвітлюючи питання про зв'язок мрії з дійсністю.

Уже після смерті Володимира Ілліча я якось згадала його слова про те, що у Писарева є вказівки, як писати популярні книги. Почала ритися, в результаті вийшли виписки, що наводяться нижче.

«Можна сказати без найменшого перебільшення,— писав Писарев у «Реалістах», розвиваючи думку про

необхідність змички науки з фізичною працею,— що популяризування науки становить найважливіше, всесвітнє завдання нашого століття. Хороший популяризатор, особливо в нас у Росії, може принести суспільству набагато більше користі, ніж обдарований дослідник. Досліджень і відкриттів у європейській науці набралось вже дуже багато. У вищих сферах розумової аристократії лежить величезна маса ідей; потрібно тепер всі ці ідеї зрушити з місця, потрібно розміняти їх на дрібну монету і пустити їх у загальний обіг»¹.

«Хто дорожить життям думки, той дуже добре знає, що справжньою освітою є тільки самоосвіта...»².

«Потрібно вчитися в школі, але ще значно більше потрібно вчитися після виходу з школи, і це друге навчання, за своїми наслідками, за своїм впливом на людину і на суспільство, незмірно важливіше від першого»³.

«Популяризатор неодмінно повинен бути художником слова, і найвище, найпрекрасніше, найлюдяніше завдання мистецтва полягає саме в тому, щоб злитися з наукою і, цим злиттям, дати науці таку практичну могутність, якої вона не могла б набутися виключно своїми власними засобами. Наука дає матеріал художньому твору, в якому все — правда і все — краса; найсміливіша фантазія не може нічого придумати. Такі художні твори людина створить ще згодом, коли вона набагато порозумнішає і ще дуже багато чого навчиться...»⁴

Але, крім художності, популярний виклад повинен ще відзначатися й іншими властивостями:

«По-перше, популярний виклад не допускає в ході думок тієї швидкості, яка цілком доречна в суто науковій праці. Завзяті вчені, що звикли до всіх прийомів точного мислення, до всяких вправ розумових сил, можуть стежити без найменшого напруження за думкою дослідника, коли вона, як білка, стрибає з одного предмета на інший, кидаючи читачам тільки легкі натяки на те, навіщо і чому робляться ці швидкі переходи. Стежачи за цими еволюціями, вчений бачить і розуміє, що все це

¹ Д. И. Писарев, Соч. в 4-х томах, т. 3, М., ГИХЛ, 1956, стор. 129.

² Там же, стор. 127.

³ Там же, стор. 128.

⁴ Там же, стор. 131.

один довгий ланцюг доводів, зв'язаний єдністю спільної ідеї і спільної мети; він бачить, що одна думка логічно розвивається з іншої; але простий читач цього не побачить і знайде в безвихідь... Популяризатор, зрозуміло, зобов'язаний звільнити думку свого читача від усяких подібних стрибків. У популярному творі кожна окрема думка повинна бути розвинута детально, так, щоб розум читача встиг міцно засвоїти її, перш ніж він вирушить у далеку дорогу, до логічних наслідків, що випливають з цієї думки. Якщо ви будете втомлювати розум вашого читача надто швидкими переходами... читач очманіє і зовсім загубить загальний зв'язок ваших думок»¹.

Рівна пластичність викладу «становить одну з головних позитивних якостей першокласного популяризатора»².

«...Популярний виклад повинен старанно уникати всякого абстрагування. Кожне загальне положення повинно бути підтверджене відчутними фактами і пояснене окремими прикладами»³.

«Популяризатор повинен завжди передбачати всі питання, сумніви і заперечення свого читача; він сам повинен ставити і розв'язувати їх; така тактика має подвійну вигоду: по-перше, предмет висвітлюється з усіх боків; по-друге, питання і заперечення переривають собою монотонний хід мови, підтримують і напружують постійно увагу читача, який, у противному разі, легко може вдатися до напівмашинального читання, тобто пропускати через свою голову окремі думки, не вдумуючись в їх відношення до цілого. Не тільки групування думок і загальний тон викладу, але навіть сама мова, вибір слів і зворотів мають дуже значний вплив на успіх або неуспіх популярно-наукового твору»⁴.

«Якщо бракує обачності, вміння і серйозності у погляді на велику мету своєї діяльності, популяризатор може дуже легко перетворитися в літературного промисловця і принизити науку до проституції... Коли сміх, жартівливість і гумор є засобом, тоді все гаразд.

¹ Д. И. Писарев, Соч. в 4-х томах, т. 3, М., ГИХЛ, 1956, стор. 134.

² Там же, стор. 131.

³ Там же, стор. 134.

⁴ Там же, стор. 135.

Коли вони стають метою — тоді починається розумова розпушта. Для художника, для вченого, для публіциста, для фейлетоніста, для кого завгодно, для всіх існує одне велике і загальне правило: *ідея насамперед!* Хто забуває це правило, той негайно втрачає здатність приносити людям користь і перетворюється в мерзенного паразита»¹.

Всі ці виписки, по суті справи, мало що дають нового, але вони є, по суті, керівництвом до дії не тільки для популяризатора, вони є керівництвом до дії для всякого вчителя, лектора, пропагандиста. Тепер кожний партієць, кожний освітянин в тій чи іншій мірі популяризатор, в тій чи іншій мірі пропагандист; таких працівників десятки тисяч. Тому, думається, буде своєчасним нагадати про ці висловлювання Писарева. Вони вже давно перевірені життям, і про них не слід забувати.

1936 р.

¹ Д. И. Писарев. Соч. в 4-х томах, т. 3, М., ГИХЛ, 1956, стор. 133.

ЯК ТРЕБА ПИСАТИ ПОПУЛЯРНІ БРОШУРИ

(В ПОРЯДКУ ПОСТАНОВКИ ПИТАННЯ)

1. Брошури треба писати не стільки для керівників самоосвіти, скільки *для тих, хто займається самоосвітою*. Тепер народ у нас став свідомим, розвинугим, тільки не вистачає у нього знань.

2. Звідси випливає, що брошури по самоосвіті повинні бути *написані простою, зрозумілою мовою, без великої кількості наукових термінів, кожне положення повинно ілюструватися конкретними фактами*. Слід уникати загальних міркувань і повторень. Як правило, потрібно починати з добре відомих читачеві хвилюючих фактів, від них перекидати місток до загального питання і потім ілюструвати його рядом інших фактів, менш відомих читачеві. Такий підхід найбільше стимулює самостійну думку.

3. Брошури повинні *стояти на рівні сучасної науки* і не допускати ніякої вульгаризації, спрощеності.

4. Брошури треба писати *за точно продуманим планом*. Перед кожним розділом слід давати короткий його зміст. Основні думки повинні друкуватися жирним шрифтом.

5. Вступні брошури до тієї чи іншої галузі наук слід писати за таким планом:

а) *починати з питання: які питання дана наука охоплює;*

б) *яку практичну користь дана наука приносить людині;*

в) *якими методами дана наука працює* (спостереження, дослід, вивчення фактів, взяте у відповідних

зв'язках і опосередкуваннях, вивчення фактів, узятих в їх розвитку);

г) *історичний нарис даної науки, її стан і перспективи;*

д) *методи самоосвіти в даній галузі знання;*

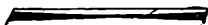
е) *посібники в даній галузі самоосвіти (підручники, книги, довідники, карти, діаграми, фото, лабораторії, екскурсії, виставки).*

6. *Брошури з окремих прикладних наук повинні не перетворюватися в збірник рецептів, а весь час розкривати зв'язок між даною прикладною і основною наукою. Повинні враховуватись особливо гострі в даний момент питання і труднощі, які стоять на шляху їх розв'язання.*

7. *Брошури з окремих питань повинні показувати зв'язок цього питання із загальними практичними завданнями соцбудівництва і з положеннями основної науки.*

8. *Рекомендаційні списки повинні містити анотації плюс оцінку брошури з точки зору науковості, ступеня її популярності (загальнодоступності) та її практичного значення.*

1936 р.

ПІДСУМКИ СОЦЗМАГАННЯ

(ВИСТУП І ЗАКЛЮЧНЕ СЛОВО НА ВСЕСОЮЗНІЙ НАРАДІ
БІБЛІОТЕКАРІВ-ПЕРЕДОВИКІВ СІЛЬСЬКИХ БІБЛІОТЕК)

У нас тепер немає такої глибокої протилежності між селом і містом, яка була в перші роки існування Радянської влади, коли ще були сильні пережитки старого укладу. Мені запам'яталось, як у 1920 р. виступав один селянин на нараді, де робітники говорили про те, що необхідно підняти продуктивність праці. Селянин з Північного Кавказу говорив: «Перший раз я чую, що робітники хочуть підняти виробництво. У нас на селі така думка, що вони розоряти хочуть виробництво. Якщо вони справді хочуть підняти виробництво, я піду і по всіх селах буду про це розповідати».

У 1920 р. так мало ще знало село про місто, що вірило вигадкам про те, що робітники хочуть розорити виробництво. В роки розрухи, громадянської війни змичка між містом і селом була ще дуже слабкою; тоді панівною формою господарювання було одноосібне господарство, і думка селянина мало перелітала через околицю. Тоді селянство дуже мало знало, що робиться в місті.

Тепер справа змінилася, зв'язок між містом і селом зміцнюється з кожним днем, все життя зв'язує місто з селом.

Але потрібно сказати, що в нас у спадщину від минулого залишилась ще дуже велика різниця в культурному рівні міста і села. Останнім заповітом Леніна було підняти культурний рівень села до культурного рівня міста. Він говорив, що господарський уклад, який змінюється, неминуче приведе до підвищення культурного рівня села.

Тепер на базі наших досягнень, на базі колективізації сільського господарства, змінюється лице села, іншими стали селяни, і, коли вони згадують про старе, вони говорять про нього, як про щось дуже далеке.

Теперішнє життя ставить цілий ряд нових питань. Тепер змінилося лице села, надзвичайно зріс культурний рівень, народ став свідомішим, вся психологія перебудовується. Тепер психологія колгоспників стає колективістичною, колгоспники своєю психологією стають набагато ближчими до робітників, ніж це було раніше.

Я пам'ятаю, розповідала одна робітниця, яка прийшла в село після смерті чоловіка з сином-малюком: «Ось на заводі коли що трапиться, там товариші допомагають, а тут на ниві хоч помирай: хоч би хто допоміг». Такою сильною була дрібновласницька психологія. Тепер ми бачимо, що психологія колгоспників стала набагато ближчою до психології робітників. Та різниця між містом і селом, яка була раніше, тепер все глибше і глибше зживається.

Але чого не вистачає? Не вистачає знання, не вистачає культури. Питання про культуру стоїть тепер дуже гостро. На базі наших досягнень, на базі всього нашого будівництва ми можемо тепер розвивати дуже широко культурну роботу. Володимир Ілліч говорив, що найважливіше, щоб маси самі взялися за справу. І ми якраз бачимо тепер величезну активність мас, бачимо самодіяльність мас.

Я думаю, бібліотекарі сільських бібліотек на досвіді краще від мене це знають, вони у повсякденному житті бачать, як молодь на селі прагне до знання, і не тільки молодь, а й літні колгоспники, робітники радгоспів тягнуться до книги, до навчання.

А останнім часом стахановський рух особливо посилив прагнення до навчання, прагнення оволодіти знанням. Адже Стаханов теж був селянином, дід його мріяв про коня, батько мріяв про коня, і він мріяв про коня — як він коня у своєму господарстві заведе. А коли прийшов у шахту працювати, захопила його колективістична психологія, психологія робітника-шахтаря, і став він підходити до свого верстата, до робочого місця як господар, але не як господар-одноосібник, а як господар-колекти-

віст. Коли Стаханов прийшов на шахту, він був неписьменним. Почав учитися, і тепер йому вдалося завдяки господарському ставленню до праці по-господарському підійти і до громадської роботи, досягти таких результатів, що ім'я його стало прапором.

Це теж є стирання грані між містом і селом. Тепер потрібно тільки докласти всіх зусиль, щоб піти назустріч тому потягу до знання, який є у нас. На всіх ділянках культурної роботи ми повинні підняти цю справу на вищий ступінь.

Останніми роками партія і Радянська влада приділяють велику увагу бібліотечній справі. Звичайно, почали ми з міста, почали потроху міським бібліотекам давати лад. Тепер міська бібліотека виглядає по-іншому, ніж раніше: немає колишньої замкнутості, більше читалень, більше уваги тепер з боку громадськості до бібліотек. Але ось питання про сільську бібліотеку — це питання потрібно було вип'ятити. І практика показала, що своєчасно було поставлене питання про соцзмагання на найкращу сільську, радгоспну бібліотеку, на найкращий район.

Перші місяці справа йшла досить повільно. Чому? Тому що перші місяці — це був час збиральної кампанії, з одного боку, а з другого боку — підготовка до нового навчального року. Перші місяці пішли більше на те, щоб встановлювати зв'язки. А зв'язки потрібно було встановлювати міцні. Самому Наркомосу така справа, як підняття бібліотек на селі, була не під силу. Потрібно було, щоб у цю справу включились сільради, вчительство, інтелігенція села, профспілки. Взагалі необхідно було, щоб бібліотека була оточена тією увагою, яка потрібна для того, щоб довести справу до більш-менш доброго стану.

Досвід роботи міських бібліотек давав деякі вказівки, яким шляхом потрібно йти, як треба організувати громадськість навколо бібліотек, як треба підходити до читача, як працювати з читачем. І розгортаючи соцзмагання, ми досягли великих практичних успіхів. Розгортання мережі було особливо важливе в тих районах, де вона була надзвичайно слабкою. Потім дуже важливе поповнення бібліотек книгами, переведення бібліотек у кращі приміщення, створення затишку в бібліотеці — все це було дуже важливим, і ми весь час під-

тримували тісний зв'язок з бібліотекарями. Приїде з місця бібліотекар і з таким захопленням розповідає, як він добився того чи іншого, і це захоплення найкраще свідчило про те, що справа рухається.

Я весь час повторювала нашим бібліотекарям — і міським і сільським, коли вони починали скаржитись, — що «під лежачий камінь вода не тече», що скаржитись на брак уваги, грошей та ін.— це найгірший шлях, «учіться, товариші, битися». І тепер, коли в нас збираються бібліотекарі, вони вже доповідають про те, як вони боролися за свою справу; кожний бібліотекар розповідає, як він добився того-то, як він ходив до сільради і там добивався, як він добивався уваги з боку бібліотеки-шефа, і т. д.

Не мені вам про це говорити: кожний з вас, що тут присутні,— борець за бібліотечну справу.

Дозвольте вас, борців за бібліотечну справу, палко привітати.

Товариші, йдеться не тільки про поліпшення бібліотек, не тільки про зростання мережі — тут є робота, яку в цифрах важко відбити: це краща робота з читачем, це більш умілий підхід до читача, це завоювання нових верств читачів, тих, хто раніше зовсім не цікавився книжкою. І в цьому, мені здається, дуже багато зробив комсомол. Адже комсомольці — це молоде покоління, вони виростили в нових, радянських умовах, і вони дуже непогані організатори.

Бібліотечна справа — це така справа, яка примушує людей цього фронту вчитися, тому що на них натискають читачі. У читачів маса запитів: виходять нові книги, в яких говориться про перебудову всього життя по-новому, — про ці книги доводиться говорити, на них вчитися, причому вчитися самостійно. На курси куди поїдеш? У мене була одна делегація колгоспників, виступала молода жінка — голова колгоспу і говорила, як вона хоче вчитися, як добивалася путівки на курсі. «Одержала, — розповідала вона, — нарешті, путівку в школу, потрібно їхати, а до мене прийшли колгоспники, з якими я працювала, і кажуть: «Маша, та як же ти поїдеш: силос потрібно запасати, ми без тебе не зробимо, тепер не можна тобі їхати, без тебе не обійтись». Я три ночі не спала, все думала, їхати чи не їхати: з одного боку, вчитися

страшенно хочеться, а з другого — поїду, не зроблю того, що потрібно. Подумала і залишилась».

Для таких ось працівників, як Маша, важливо створити такі умови, які б допомогли їй на місці вчитися. Потрібно, щоб була бібліотека, школа, які б допомагали їй у навчанні. І якщо потім вона поїде, то не на тричотири роки, а поїде на кілька місяців, щоб те, що вона набула на селі, систематизувати, дістати додаткові знання.

З цього прикладу видно, як тепер важливо, щоб наші люди, ударники колгоспних полів, яким важко відірватися від роботи (а вчитися потрібно!), могли це робити на місці. Для цього важливо зміцнювати і зміцнювати всі ділянки культурного фронту на селі. В одних цифрах цю велику роботу, яку потрібно провести, не відіб'єш. Змагання на найкращу сільську бібліотеку це показало.

Може здатися, наприклад, якщо судити тільки з цифр, що вчительство в ньому не брало участі, а насправді воно участь брало (Голося: Вчительство активно допомагає). Один лист справив на мене особливо сильне враження, лист з Челябінської області.

Учителі писали про те, як вони створювали нову бібліотеку. Знайшли якийсь будиночок з трьох кімнат і влаштували в цьому будиночку власними силами разом з технічними службовцями бібліотеку. Вони довели її до доброго стану. І видно, з якою любов'ю це робилося. З однієї кімнати зробили роздягальню, в другій — бібліотеку, в третій — читальню. Оздобили, чисто все. І діти їм допомагали. Спочатку бібліотеку вони відчинили головним чином для дітей. А потім прийшли колгоспники: «Ви, що ж, відчиняєте бібліотеку тільки для школярів під час перерви між уроками? Ми теж хочемо читати». І довелося зробити так, щоб бібліотека була відчиненою цілий день. Але ось що характерно: захотілося створити в бібліотеці затишок — скатерки покласти, занавіски повісити. Пішли в сільське споживче товариство, а там їх вилаяли: «Ви законів не знаєте. Хочете тканину одержати для бібліотеки? Тканину можна видавати тільки індивідуально, а давати на установу заборонено». Це була неповна середня школа. Там було одинадцять учителів. Так вони вирішили: індивідуально кожний з них має право на п'ять метрів, а всього вийшло п'ятдесят

п'ять метрів. І вони взяли ці п'ятдесят п'ять метрів і використали на те, щоб столи накрити і занавіски зробити. І затишнішою стала бібліотека.

Це велика робота, і в цифрах її не відіб'еш. Звичайно, і цифри все-таки багато про що говорять: близько 6 тисяч сільських бібліотек відкрито за кілька місяців. Це велике досягнення. Але головне не в цьому, а в тому, що бібліотека почала входити в побут.

Відбулось кілька тисяч пленумів сільрад, на яких обговорювалось питання про сільські бібліотеки: як бібліотеки зміцнити. По одній тільки Московській області двісті пленумів обговорювали питання, як поліпшити стан сільських бібліотек.

Тепер бібліотека завоювала собі вже певні права.

Яка основна цінність проведеного змагання? Ми виявили чоловік п'ятсот ударників, але хіба це всі, хто ударно працював? Ми преміювати їх будемо, а багатьох ударників, які залишилися на місцях, ми не знаємо. Можуть образи бути: «Я теж, як ударниця, працювала, а чому ж мене не преміювали?» А тут різні бувають обставини, чому місця не зуміли висунути людей. Я думаю, що, звичайно, не п'ятсот ударників, а в десять раз більше, які працюють у бібліотеках села. Потрібно вчитися придивлятися до роботи бібліотекарів, краще їх розцінювати. Це робиться не зразу.

І не тільки в тому досягнення, що в нас кращою стала бібліотека, читальня, більше книг стало, кращі в цих бібліотеках книжки, краще налагоджена вся робота, затишок, пересувок багато. Це все — досягнення, але, мені здається, найбільше досягнення — це те, що піднята самодіяльність, що коло бібліотек збиваються активи, які вже не дадуть цю бібліотеку перекинути в яке-небудь гірше приміщення, які проявляють всіляке піклування про бібліотеку і які є пропагандистами цієї справи. Мені здається, завоювання полягає в тому, що всі органи на місцях краще взнали цю справу, краще проведено облік, який дав можливість краще взнати стан справи, краще взнати, де у нас прориви, де у нас слабкі місця, виявити, що потрібно робити далі.

Не всі райони включились у змагання. Чому не включились? Тепер відділ народної освіти зобов'язаний буде особливо приділяти увагу тим районам, які не включи-

лись, в'яснити, чому не включились: чи сильніші там пережитки старого, спадщина старого, чи взагалі відсталі райони. Це дуже важливо. Потрібні допомога і увага відстаючим районам. Це з одного боку.

З другого — потрібно знати, як іде робота в різних районах, як і чим їм треба допомагати. Важливо обмінятися досвідом, важливо показати кращий досвід усім бібліотекам. Тоді кожний бібліотекар подумає, як можна в своїх умовах застосувати цей досвід.

Потрібно результати проведеного соцзмагання закріпити, врахувати досвід усієї проведеної роботи.

Треба добиватися, щоб той перший зроблений крок (а я вважаю, що це тільки перший крок) дав можливість йти більш впевнено далі. А зробити потрібно ще дуже багато.

Потрібно вивчити книжковий фонд, потрібно знати книгу. Ми тепер підняли кампанію за літературу науково-популярну. В нас дуже мало науково-популярної літератури. Ми всі даємо читати «Підняту цілину», белетристику. У звітах, в листах все говориться про те, що читають «Підняту цілину». А що ще? Навіть не знають іноді, які науково-популярні книжки є і чи є вони взагалі.

Ми вважаємо, що треба створити кадри популяризаторів, які могли б писати наукову книжку просто, щоб там розповідалось так, щоб це захоплювало.

І ось ми звернулись до студентства з пропозицією. працювати над собою, щоб вчитися писати популярні книжки. Професура їм допомагатиме, перевіряючи науковість написаного, а стахановці перевірятимуть популярність написаного. Бібліотеки допомагатимуть стахановцям, організовуватимуть їх на перевірку, чи справді популярні книжки цікаві вийшли, чи не вийшла халтура. Часто автор думає, що написав добру книжку, а читач думає: «В корзину слід би її кинути». Тут роль бібліотекаря дуже велика: як він зуміє налагодити роботу, як зуміє вибрати не якогось особливого читача, який все знає і розуміє, а ось рядового читача з тієї чи іншої верстви, — хай дасть почитати їм цю книжку. Ось ця перевірка дуже потрібна.

Ми звернулись до Академії наук. Поговорили з секретарем Академії наук т. Горбуновим.

Горбунов серйозно підійшов до цієї справи. Потім ми вдалися до старого способу — агітації. Взяли написану, але не надруковану ще статтю і розіслали ряду вчених, які халтури не напишуть, халтури не допустять. Написала я ряд особистих листів. Тепер уже одержала відповідь від т. Карпінського — президента Академії наук. Він пише, що переговорив з товаришами і що академія цю справу зробить.

Потім академік Павлов написав: «Що ж, не можу я залишити свою дослідницьку роботу, я все життя нею займався, але знаю працівників, які можуть за цю справу взятися. Я придивлюся, хто з них більше до цієї справи придатний, і пораджу їм зайнятися писанням популярної літератури, а потім дещо в дечому їм пораджу».

Знаєте, хоч лист написаний у напівсердитому тоні, але цінити таку допомогу ми особливо повинні, тому що порада академіка Павлова, людини з світовою славою, яка добилася дуже великих досягнень в галузі науки, його порада «дещо в дечому» — це має особливу ціну.

Мене особливо хвилює природознавство. У нас справжніх захоплюючих книжок з природознавства дуже мало, а тим часом підняти сільське господарство, посправжньому піти вперед у справі його вдосконалення можна тільки знаючи основи природознавства. Якщо людина не знає, наприклад, основ біології, як побудовані організми тварин, як вони змінюються залежно від середовища, які умови потрібно створити для їх життя і розвитку, рецептурні брошури їй дуже мало допоможуть.

Ви поагітуйте, будь ласка, своїх агрономів, техніків. Адже в нас на селі технік є, агроном є, так звана колгоспна інтелігенція є. Ви її залучіть до допомоги бібліотечній справі. Але потрібно і про них подбати. Треба вам подбати, щоб вашому технікові, агрономові дістати необхідну книгу; ви потурбуєтесь, і тоді й в них буде турбота про бібліотеку, вони вам допоможуть. Вам потрібно вміти оточити їх бібліотечним піклуванням.

І ось, товариші, здається мені, що покладено початок великій справі. Буде в нас популярна література, але й з непопулярною літературою теж треба вміти працювати, у певній системі її видавати, потрібно давати поради, як її краще читати.

Володимир Ілліч якось працював у Свердловському університеті¹, куди приїхала вчитися малопідготовлена публіка. Читав він там лекцію про державу. І почав він лекцію так: не подумайте, що я вам у одній лекції можу все роз'яснити про державу; я думаю, що в цій лекції дуже багато вам буде незрозумілого, але хай це вас не бентежить, а іншим разом, в іншому зв'язку, в іншій комбінації зустрінетесь з цим питанням, раз, другий, третій повертатиметесь до цього питання — тоді тільки його зрозумієте².

Володимир Ілліч, коли він працював з робітниками, коли він працював у гуртках, ніколи не намагався якось спростити все, щоб людині ні про що не залишалося самій думати, а вказував, як над порушеним питанням працювати треба далі самому, пробуджував, спонукав думку. У нього цього треба вчитися.

Один мій учень, який понад сорок років тому вчився в мене в групі, згадував недавно у листі³, як він ходив до бібліотеки. Тепер він член партії, старий, працює на заводі в Балашові, бібліотекарку він називає по-давньому «панночкою». «Я,— згадує він,— у бібліотеку записався. Товариші порадили мені «93-й рік» (Гюго) взяти. Взяв, але не зрозумів. Приніс я цю книжку здавати в бібліотеку, а панночка питає: «А про що там написано?» І довелося признатися, що тримати книгу в руках я тримав, але не читав. Вона мені дала трохи легшу книжку і потім кожного разу стала питати: «А розкажи, що прочитав». Потім вона мені дала й «93-й рік», книжку, яку я перший раз не прочитав; я її прочитав і зрозумів». Цією «панночкою» була Ганна Іванівна Мещерякова, бібліотекарка і разом з тим учителька вечірньо-недільної школи. Звичайно, і вам треба старатися бути подібними до цієї «панночки», яка вміє заслужити любов і повагу робітників і не раз пояснити, давати трохи легшу літературу, поступово підводити до розуміння складніших книг. Але тепер народ живе зовсім в інших умовах, тепер у нас є такі могутні засоби, як радіо і кіно. Тепер радіо передає лекцію і доповіді на відстань, раніше лек-

¹ Комуністичний університет імені Я. М. Свердлова.— *Ред.*

² Див. В. І. Ленін, Твори, т. 29, стор. 418.— *Ред.*

³ Див. «Як доводилось раніше вчитися робітникам». Газ. «В мощь учебе» від 16 грудня 1935 р.— *Ред.*

тора можна було слухати тільки на місцях. Сільським бібліотекарям треба часто давати лише додаткову літературу до того, що читається по радіо. Якщо слухав бібліотекар, що говорили по радіо, і читачі слухали, то бібліотекар зможе з цього питання дібрати книжки. Не всюди цим бібліотекарі займаються, але де-не-де бібліотекарі, мабуть, добирають книжки. Кіно подивляться, яку-небудь п'єсу подивляться, наприклад «Чапаєва», а потім, напевне, напосідають на бібліотеку — давай, давай Фурманова «Чапаєва». І потрібно вміти не тільки одного Фурманова дати, а потрібно вміти дібрати літературу з громадянської війни. Життя бібліотекаря — це життя безперервного навчання, і більшість з вас відчуває, як на цій роботі вони зростають.

Дозвольте, товариші, підбиваючи підсумок проведеної роботи, побажати, щоб у нас справа не спинилася на півшляху, щоб те, що зроблено, було закріплено, щоб назад не було можливості відступити, а в майбутньому — давайте працювати і працювати. Коли ми наступного разу зберемося — напевне, будемо ще зустрічатися з вами в різних комбінаціях, — думаю, ви зможете детально розповісти про те, як ви тісно зв'язуєтесь з читачами, як підносите самий зміст роботи на більш високий ступінь.

Дозвольте побажати вам успіхів у цій роботі.

ЗАКЛЮЧНЕ СЛОВО

Товариші, моє заключне слово буде дуже коротким. Звичайно, робота, яка була тут проведена за два дні, дуже зблизила нас усіх, в усіх були спільні переживання — це особливість усякої дружньої роботи. Можливо, не всі висловились, а всім хотілося, але все ж усі жили одним спільним почуттям. Це дає завжди дуже багато. Я відчувала, сидячи на цьому засіданні разом з вами, ваші переживання, бачила, як ви хвилювались при виступі того чи іншого товариша. Усі відчували, яку велику роботу проведено, хоч, можливо, не завжди до кінця розповів кожний про свою роботу. Відчувалося, як багато сил вкладено в цю роботу. Я думаю, що тут присутні кадри, які в дальшому працюватимуть для того, щоб підносити бібліотечну справу вище і вище; і їх досвід,

проведена ними робота, дуже напружена, стануть прикладом для багатьох бібліотекарів.

Звичайно, ніхто з присутніх не робить висновку, що вже все зроблено; навпаки, мені здається, особливо гостро відчувалося на цих зборах, які великі завдання стоять перед нами на бібліотечному фронті, як багато ще потрібно зробити в майбутньому, як кожний з нас повинен виявитись на висоті завдань. А завдання дуже великі. Звичайно, одне з найважливіших завдань — це навчання, навчання з книг, з практики, з обміну досвідом. Бібліотечному управлінню чимало організацій передали дуже багатий матеріал. І тепер ми цей матеріал будемо трохи інакше читати, ніж раніше: живі люди стоятимуть за цим матеріалом, і живе відчуватиметься, в якому районі які слабкі місця.

Проведена робота дала великий, живий, конкретний матеріал про кожную область. Звичайно, це перший облік, чорновий облік, його потрібно відшліфувати. Володимир Ілліч завжди говорив, яким важливим є облік, не тільки статистичний, а облік стану справи, облік тих труднощів, які треба подолати. Ні в якому разі ми не претендуємо на те, щоб ті премії, які ми роздали, всіх охопили. Звичайно, ні. Я думаю, дуже багатьох пропустили. Тільки частина товаришів приїхала, а, напевно, дуже багато є таких товаришів, які героїчно працювали на місцях. Я сподіваюсь, що вони будуть виявлені в майбутньому. Ця нарада лише перший крок. На її базі ми боротимемося сильніше і за бюджет. Доведеться уважно стежити за тим, щоб гроші видавались своєчасно, щоб гроші не витрачались на інші цілі. Якщо колгоспники полюблять бібліотеку, вона не відчуватиме потреби в грошах, тому що тепер більшість колгоспників живе заможнo, на улюблену справу гроші знайдуться.

Тут ми чули голову сільради, як він про бібліотеку говорив як про свою рідну справу, і якщо бібліотека на селі стане рідною справою для багатьох, то будуть переборені дуже великі труднощі.

Про необхідність знання книги — це я говорила у вступній промові; над озброєнням бібліотекарів знаннями попереду, звичайно, ще велика робота. Щодо знань — тут дуже багато означає обмін досвідом, він відіграватиме величезну роль.

Ми ні в якому разі не повинні допустити запаморочення від успіхів. Запити в читача дуже великі. Читачі не дадуть заспокоїтись, вони будуть ставити нові і нові вимоги, і нам потрібно зростати.

Щоб піднести ще вище нашу бібліотечну справу, треба з усім життям зв'язатися якомога тісніше. Все, що робиться в країні,— це кровна справа бібліотекарів.

Дозвольте побажати, палко побажати зробити всім нам спільно на цьому фронті ще значно більше.

1936 р.

ПРО КРАЄЗНАВЧІ МУЗЕЇ

(ВИСТУП НА НАРАДІ ДИРЕКТОРІВ КРАЙОВИХ І ОБЛАСНИХ МУЗЕЇВ)

Товариші, я не можу виступати з точки зору професіонала — музейного працівника, тому що на музейній справі, якщо чесно сказати, я мало розуміюся. Я виступатиму тут з точки зору політосвітниці.

Краєзнавчим музеям я надаю дуже великого значення. Мені здається, що саме тепер краєзнавчі музеї можуть бути так поставлені, що вони стануть дуже важливою ланкою соціалістичного будівництва.

Я хотіла б сплиститися ось на якому питанні. Кожному працівникові, де б він не працював — чи в Раді, чи в якій-небудь установі, по партійній лінії, — насамперед треба всебічно знати той край і район, в якому він працює. Без знання краю, району, без розуміння того, що і як потрібно в цьому краї робити в даний період часу, справжньої роботи не вийде.

У нас тепер є багато людей, які непогано знають свій край, свій район, але часто ці знання бувають односторонніми. Ось, скажімо, агроном: часто він думає, що йому потрібно знати тільки те, що стосується агрономії даного краю. Це неправильно.

Мені доводиться зустрічатися з різними товаришами, в тому числі з товаришами, які цікавляться музеями. Вони думають, що вони побачать у музеї яку-небудь незвичайну річ або відображення якого-небудь цікавого явища — і справі кінець. Я думаю, цього не досить. Потрібно всебічно знати свій район, свій край. Візьмімо для прикладу Західну область. До мене приходив у мину-

лому році інструктор ЦВК по циганських справах і розповідав, що виникають циганські колгоспи, говорив про їх специфіку. Їх особливо багато в Західній області.

І ось прийдеш у краєзнавчий музей Західної області і мимоволі захочеться побачити, ну а як циганське життя в ньому відображено. Двадцять вісім циганських колгоспів є в Західній області — відображені вони в тамтешніх музеях чи ні? Гадаю, що ні. А відобразити їх потрібно. Коли я розмовляла з інструктором ЦВК, він говорив: «Циганські колгоспи — особливі колгоспи. По-перше, це повинні бути тваринницькі колгоспи, тому що у циган особлива любов до коня, до кожної тварини. Ви погляньте, як циганка ставиться до кожної курки, як вона її обходжує».

Це правильно. Цигани торгували кінями, а маючи справу з кінями, мимоволі починаєш почувати любов до них.

І ось інструктор говорив: «Повинні бути тваринницькі колгоспи». Але де розташувати ці колгоспи в Західній області? Яке місце для них обрати?

Наркомземець знає, що повинні бути циганські колгоспи, що повинні вони бути тваринницькими, але він повинен знати, яке місце обрати для їх організації. Якщо музей відображає сільське господарство, природу краю, він може дати цінний матеріал для розв'язання цієї проблеми.

Треба знати особливості циганського населення. Згаданий інструктор розповідав про переваги циганського колгоспу. У звичайному колгоспі доводиться боротися з пережитками старого, із спадщиною дрібновласницької психології, а ось новий колгосп відкривається — циганський. У наших колгоспах громадського коня часто ще погано бережуть, не так, як свого. Довгий час деякі селяни-колгоспники так міркували: громадське добро не мое, яке мені до нього діло. А ось у циган нема такої дрібновласницької психології. Але зате інший мінус — не вміють ще працювати, не звикли ще організовано працювати. Отже, перед тим як створити колгосп, потрібно дати попрацювати їм в іншому колгоспі. Для цього треба знати, в якому саме колгоспі. Інструктор по землеробству повинен знати, як краще цю справу організувати, щоб потім у нього циганський колгосп не розпався. Хіба і тут обласний музей не повинен прийти на допомогу

своїми знаннями краю? І далі. Треба радісне життя і в циганському колгоспі створити. І якщо я не знаю, що цигани «з піснею по життю крокують», то я їх і грамоти не навчу. Серед них багато неписьменних. Коли неписьменний знає, що він прийде в групу неписьменних і там вони після занять чи до занять добру пісню заспівають, так він охоче піде в школу грамоти, вважає її своєю.

Але щоб так працювати і в господарському відношенні, і в культурному, потрібно назубок знати свій край. Цього ми ще не досягли.

Візьмімо ще для прикладу Горьковський край. Якось мені з Дитвидаву принесли книгу про чувашів. Чудова книга! В ній розповідається, як хлопчик чуваш, онук кустаря, під час громадянської війни потрапив з батьком на Україну, там осиротів і як він, повернувшись на батьківщину, через кілька днів попав у ФЗН, на завод. Він бачив, як замки на заводі виготовляють. І потім розповідається, як вони зустрілись з дідом-кустарем, що виготовляв ці замки ручним способом, і т. д. Дуже цікаве оповідання.

І ось я запитую: чи відображені в обласному музеї чуваші в кустарній промисловості? Мені здається, що потрібно, щоб все це було відображено, щоб були відображені й інші національності, які живуть у Горьковському краї.

Мені доводиться тепер переглядати методики для шкіл дорослих. Мене дивує неконкретність багатьох методик, величезна кількість загальних міркувань. Наприклад, географія. Скільки в методиках географії розмов на тему: хто на кого більше впливає, природа на людину чи людина на природу,— а взяти питання в його розвитку не вміють.

Потрібно показувати факти в усіх зв'язках і опосередкуваннях. І мені пригадується далекий час, коли доводилось працювати у вечірньо-недільній школі. Географія була найулюбленішим предметом наших слухачів. Можна викладати географію дуже нудно, як у старі часи вчили в школах. Якщо так будемо вчити географію — запам'ятовувати тільки назви, то інтересу не буде, а якщо показати всю суму географічних факторів, узятих в усіх зв'язках і опосередкуваннях, це буде захоплювати. І на

досвіді ми знаємо, що географію можна зробити величезним агітаційно-пропагандистським засобом. У краєзнавчих музеях географія повинна займати велике місце.

У 1926 р. я була в Тверському музеї. І досі я не можу забути про цей музей. Качечки там дуже гарні, але взяті вони відірвано від господарського життя. Цю птицю треба показувати в такому зв'язку, щоб уся природа Калінінської області була подана і в господарському відношенні. Неприпустимо брати економгеографію відірвано від географії фізичної.

У тому ж Тверському музеї в 1926 році було перенесено в підвали все, що стосується земства. Але ж минуле має величезне значення. Адже обличчя Калінінської області завдяки земству своєрідне. Візьміть Курську губернію, де були чорносотенні поміщики,— які там тепер труднощі з ліквідацією неписьменності! Вона ще довго відставатиме, бо там глибока спадщина старого. І потрібно показати, що дало Твері земство і чого воно не давало, не могло дати. І це потрібно показувати як слід.

Матеріальні можливості земства і матеріальні можливості Радянської влади на базі наших досягнень — це незрівнянні речі, і те, що це незрівнянні речі, це музейні працівники можуть показати чудово.

У Горьковському краї без показу старої релігії не можна обійтися. Візьміть монастирі — є ще їх залишки. Наша співробітниця недавно літала в Горьковський край на аероплані. Вона розповідала, що в Семеновському районі є озеро, на дні якого, за повір'ям, стоїть місто Кітеж, що колись провалилося. Біля озера монастир, і до цього часу ще навколо озера рачки лаять різні старики, тому що вважається, що коли проповзеш два кілометри, то попадеш у царство небесне... І тепер у монастирі продаються свічки, на човниках їх запалюють і спускають в озеро. І вечором тисячі свічечок горять на озері. А я запитую: а де Будинок культури? Де кіно? Де те, що може відвернути людину від старого повір'я? Що зроблено в цій галузі Горьковським музеєм? Як він протистоїть цьому монастирю, як він протиставить старій, дикій монастирській «культурі» нашу радянську культуру?

У Горьковському краї багато Будинків культури, але тільки останнім часом відкрили Будинок культури біля цього монастиря.

А як там поставити справу, що давати? Кожний недолік старого за певних умов можна перетворити в позитивну якість, треба тільки знати, що в яке русло спрямувати. Ось Стаханов — селянин за походженням, батько і дід його думали про рябого коня. І коли Стаханов залишав село, він про шахти не думав, а про того ж коня. Але пожив він у шахті і злетіла з нього дрібновласницька психологія, захопили його життя шахти, психологія шахтаря, шахтарського колективу. Адже у нас завжди шахтарі були попереду. Я пам'ятаю, що ще на Квітневій конференції Володимир Ілліч розповідав, як шахтарі захопили владу і оволоділи шахтами, як організували підвіз хліба до шахт. Ось, говорить, у кого вчитися потрібно. Так ось у шахтарів учився Стаханов. І вийшло так, що він подивився господарським оком на вугілля своєї шахти і по-господарському став обмірковувати, як краще налагодити всю роботу, організувати її. Не як найманий робітник, а як господар виробництва підійшов він до своєї праці. І в результаті виник величезний рух за підвищення продуктивності праці.

Повернемось до Горьковського краю. Є там автозавод і при ньому гуртожитки — «комунки», як їх називали. І раптом виявилося, що «комунки» на Горьковському автозаводі більше, ніж де б то не було. І я подумала, чи немає тут спадщини старого. Адже, коли ви візьмете старі монастирі, там було багато гуртожитків. Чи не старі навички колективного життя забарвилися в новий колір? Треба придивитися до справи. І потім — чим був старий монастир у Горьковському краї? Це було рабське господарство, де з робітників різними шляхами виховували рабів, які не сміли ні про що думати і яких переконували, що «бог за всіх, а ви раби наші». І ось було б добре Горьковському музею наочно показати старе, рабське, монастирське господарство і теперішній радгосп. Протипоставлення цих двох типів господарств мало б дуже величезне політико-освітнє значення.

Пережитки старого особливо міцно тримаються в побуті. Побут — це така галузь, яка раніше вважалась приватною справою, наприклад відносини між чоловіком і жінкою, братом і сестрою і т. д. Пережитків капіталізму в побуті ще дуже багато. Значна їх частина дуже типова. І потрібно кожному культурнику навчитися пока-

зати шляхи їх ліквідації у свідомості трудящих. Без музейних працівників цього не зробиш. Вони повинні вивчити й показати старий побут у минулому, уцілілі пережитки його в теперішньому і шляхи боротьби з ними. Звичайно, це питання досить складне, я розумію всю трудність цього, але я думаю, що коли попрацювати над цим по-справжньому, так тут можна багато що зробити.

Я повинна сказати, що важливо показати історію краю, показати, як події останніх ста років впливали на населення, на психологію людей,— адже ніщо не проходить безслідно. Візьмімо, наприклад, народників. Не народників останніх — Михайловського і ін., які думали, що при царизмі можна щось подібне до соціалістичного ладу влаштувати,— а я говорю про народників 60—70-х рр. Ось я була в Калінінській області, була за тридцять верстов від Калініна у Торфовому дослідному інституті. Це було в 1926 р. І що ж я з подивом чую? Я ходила по селу, і селяни розповідають мені про Перовську, як вона тут працювала, розповідають про те, як старі народники-революціонери там працювали. Вони це пам'ятають. Розпитувала про есерів. Ніхто не чув. Потім я попросила трьох товаришів, які поїхали в три райони, виявити, як там впливали есери. Ніде ні найменшої згадки про есерів. Отже, це була поверхова організація, яка низів не зачепила. А коли взяти Калінінський і Саратовський край, там спомини про перших революційних народників дуже збереглися. Всяке починання, яке стосувалось мас, завжди залишається в них у пам'яті. Ми повинні збирати ці матеріали, вивчати наше минуле і показувати в музеях.

Нез'ясованої історії ще дуже багато.

Ось, наприклад, дуже мало хто знав, що на початку 1918 р. при підтримці т. Леніна з обуховських і семянніковських робітників організовувались перші комуни землеробів, що виїхали до Семипалатинська. Тепер збираються дуже цікаві дані про ці комуни.

Таких прикладів можна навести багато.

У виявленні окремих історичних фактів краєзнавчі музеї можуть відіграти величезну роль, але при умові, якщо вони будуть тісно зв'язані з масами. Працівник музею повинен бути не просто кваліфікованим працівни-

ком, він повинен бути також екскурсоводом. Потрібно вміти підійти до мас, і тоді вони розкажуть музеям багато цікавих речей.

Хотілося б, щоб краєзнавчий музей був би таким культурним центром, без якого не можна було б обійтися.

Планування на місцях часто здійснюється всліпу: обчислюється, скільки нам потрібно навчити неписьмених, скільки потрібно навчити малописьмених і т. д.,— дані складаються буквально на око: населення стільки-то, процент за вибіркоvim принципом такий-то, і ось на край припадає 100 тисяч. Хочуть охопити 100 тисяч, а з охоплених ніхто не ходить. І як зробити, щоб ходили, невідомо. А потім виявляється зовсім не 100 тисяч, а 200 тисяч треба охопити. Неправильні цифри дають тому, що немає чіткого знання заселеності краю, побутових особливостей.

Ви, спеціалісти, повинні так поставити роботу в музеях, щоб було ясно, що собою являє населення краю. Якщо зумієте показати життя краю таким, яким воно є, тоді створите справжній радянський музей. Треба над цим працювати. Необхідно, щоб, як тільки людина приїжджає, йшла насамперед у музей знайомитися з краєм. Потрібно знати, що гипово для даного краю. Необхідно, щоб у музеях життя було відображене всебічно.

Кілька слів про Музей Леніна.

Музею Леніна я надаю виняткового значення. Тепер покладено тільки початок йому, а чим далі, тим більше значення він матиме. Але важливо, щоб над ним працювало дуже багато людей. По-перше, можуть працювати старі партійці. І я знаю по собі і інших товаришах, що виходить: прийдуть у музей ті, хто знав Ілліча, хто з ним працював, їм хочеться подивитися саме той період, коли вони мали справу з Іллічем, хочеться побути тут годину й другу. Екскурсовод веде все вперед і вперед, а людині ще раз хочеться повернутися саме в той зал, який говорить про той період, коли він працював з Іллічем. Потім приходять додому, і цілий ряд спогадів постає перед ним. І всім, хто починає згадувати, я кажу: «Напишіть те, про що ви розповідаєте так барвисто; не можна, щоб це залишилося не записаним».

Живий показ має величезне значення, іноді яка-небудь дрібниця говорить краще, ніж томи книг. І сам Ленін завжди говорив про роль показу, про величезне значення показу. В кого є які-небудь начерки, ленінські листи, фото, потрібно передати Музею Леніна. Часто буває, що люди хочуть залишити їх собі, але ж музей дивитимуться сотні тисяч. І як не жаль, а потрібно віддати, тому що без цього музею не створиш.

Так ось, приходять людина з музею і хочеться їй написати спогад. Бере Леніна, починає перечитувати і на своє здивування знаходить те, чого вона раніше не помічала. Такі почуття охоплюють тих, хто бачив Ілліча.

А хто не бачив? Я розмовляла із стахановцями, розповідала їм, як Ілліч говорив про продуктивність праці. Потім відповідали стахановці. І з яким хвилюванням вони говорили! Я до цієї розмови недооцінювала, яке враження справляє музей. Чому? Якось я писала брошуру «Що говорив Ленін про колгоспи»¹. І на початку в мене є цитата з Маркса, яка говорить про громадський обробіток землі. Я її навела, а потім у мене виник сумнів: піде книжка в село, до селян, а я Маркса цитую. Я попросила товаришів, які поїхали на місце, запитати, чи зрозуміла ця цитата з Маркса чи ні. І знаєте, відповіли одне і те ж у трьох місцях: «Тепер, коли ми самі все це переживаємо, нам Маркс зрозумілий». Це характерно. І мені здається, тепер, коли маси широко включилися в стахановський рух і стали активними творцями колгоспного руху, їм те, що говорив Ленін, стає зрозумілим і справляє значно сильніше враження, ніж це було б раніше. І тому Музей Леніна особливо хвилює широкі маси.

Коли дивишся цей музей, то хочеться, щоб значно повніше було все відображено. Я говорила т. Рабічеву: «Майте на увазі, що ми всі колективно будемо тільки й робити, що на вас бурчати, тому що кожному хочеться більше і більше бачити, все здається страшенно мало». Потрібно, щоб кожний музей допомагав Музею Леніна. Ось і ви, музейні працівники, напишіть мені, кожний окремо, а не колективно, про свої враження, подайте свої

¹ Н. К. Крупская, Что говорил Ленин о колхозах и о мелком крестьянском хозяйстве, М.—Л., Гиз. 1930.— *Ред.*

зауваження. За минулих часів, коли ми жили за кордоном, одержуючи листи, просимо товаришів написати конкретно. Вони ж роблять короткий висновок: «Робота налагоджується». Одержиш, бувало, такого листа, а хочеться мати конкретні факти, відчувати їх руками. А замість цього: «Робота налагоджується».

Ви будете писати Феліксу Яковичу Кону, а ми з Феліксом Яковичем в міру можливості будемо допомагати т. Рабічеву, тому що справа ця велика не тільки для Радянського Союзу, а й для іноземців, оскільки вони собі погано уявляють деякі речі. Я пам'ятаю, як у 90-х роках нас лаяли «марксистами». А ось тепер виросла могутня країна. І всім іноземцям цікаво, як ми прийшли до того, що в нас є тепер. Але іноземці зрозуміють це тільки на конкретному матеріалі. Вони десять раз прочитають книгу, і це їм мало скаже, а коли вони побачать яку-небудь дрібницю — як, наприклад, Ленін стоїть і дивиться на трактор, який не рухається (така картина є), — вони зрозуміють, які в нас були труднощі. Або діти робили для комсомольського з'їзду виставку дитячих подарунків. Чудово показано, як діти зробили модель того будинку, де була таємна друкарня. Зробили трохи по-дитячому, але зразу видно, як усе це тоді було.

Музей Леніна — дуже велика справа, але й краєзнавчий музей, якщо його поставити як слід, теж може мати велике значення.

Ілліч взагалі не дуже любив музеї, швидко втомлювався. Але одного разу в Парижі потрапив він у музей, де була показана революція 1848 р., так я не могла його звідти витягти, там-то вже він вдивлявся у кожну дрібницю.

У нас будується нове, соціалістичне життя мільйонами рук. Потрібно показати в краєзнавчих музеях цю роботу мас, потрібно її відбити так, щоб кожний радянський громадянин і іноземець відчув, як руками мільйонів будується соціалізм.

Ось, товариші, те, про що я хотіла вам сказати.

ЗАВДАННЯ ІЛЛІЧА

В Академії наук проводиться велика робота по добору кадрів популяризаторів: робота виконується по лінії математики, фізики, хімії, географії, геології, астрономії. Дещо робиться у видавництвах. Щодо суспільних наук, то тут теж дещо робиться, але замало, а тим часом попит на політичну літературу дуже великий. Це ми знаємо по наших сільських бібліотеках, по школах дорослих. Недавно, виправляючи одну методику, я вчитала там таку фразу: «Найбільший попит у малописьменних на книжки з техніки і політичної літератури. Доводиться їх переконувати, що потрібно читати белетристику». А переконати явно не вдається. Учні в школах грамоти незадоволені, що підручники для шкіл грамоти і малописьменних часто-густо складені з белетристичних оповідань.

Вчителька школи дорослих «Можереца» (ст. Люблін) розповідає, що учні жалкують, що при школі малописьменних немає години політграмоти.

У 1918 р. Володимир Ілліч якимось скликав у нас на квартирі нараду літераторів, які, на його думку, могли б писати популярно, і за чашкою чаю довго обговорювалося питання, про що і як писати популярні книги... Тов. Волін згадує, що й він був на цій нараді. Цими днями у моєму педагогічному архіві я знайшла на бланку Голови Ради Народних Комісарів поживклу, без підпису, надруковану на машинці за старою ще орфографією інструкцію, про що потрібно писати популярну книгу. Це інструкція Ілліча.

Наводжу її:

«Завдання: у 2-тижневий строк скласти книгу для читання селянами і робітниками.

Книга має складатися з окремих на 2—4 друкованих сторінки самостійних листівок, кожна з яких являла б собою щось ціле.

Виклад найпопулярніший, для найбільш сірого селянина.

Кількість листівок від 50 до 200; для першого випуску книги 50.

Теми: Будівництво Радянської влади, її зовнішня і внутрішня політика. Наприклад: Що таке Радянська влада. Як управляти країною. Закон про землю. Раднар-госпи. Націоналізація фабрик. Трудова дисципліна. Імперіалізм. Імперіалістична війна. Таємні договори. Як ми пропонували мир. За що ми тепер воюємо. Що таке комунізм. Відокремлення церкви від держави. І так далі.

Можна й потрібно брати старі хороші листівки, переробляти старі статті.

Книга для читання має дати матеріал для публічних читань і для читань вдома, і для передруку окремих листівок і для перекладу (з незначними додатками) на інші мови».

Це написано в 1918 р. У свій час такий збірник було складено, але він загинув у надрах якогось видавництва.

Минуло з того часу вісімнадцять років, і як і раніше надзвичайно актуальним є Іллічеве завдання. Тепер тільки теми треба дібрати трохи інакше. Це дуже відповідальна робота. Її необхідно зробити.

1936 р.

БУДЕМО ДОПОМАГАТИ ЖУРНАЛОВІ

День у день зростає мережа сільських бібліотек, день у день збільшується в них кількість читачів. Та й не може бути інакше. Сучасне село несхоже на старе. За минулого часу кругозір рядового сільського читача був дуже обмежений, усі думки його були прив'язані до свого одноосібного господарства, а що робиться в місті, в країні, в інших країнах — до цього селянинові не було діла. Колективізація сільського господарства пробудила в колгоспників, у колгоспниць ряд нових інтересів, розширила коло питань, відповіді на які вони шукають у книгах, журналах, газетах.

Все життя наше дихає тепер технікою; не могло це не позначитися і на інтересах селян. Раніше селянин вів господарство так, як його вели батьки й діди, а тепер разом з технікою увірвалась на село наука і революціонізує думку селянина. Увірвалась не абстрактна наука, а така наука, яка щоденно перевіряється життям. Мені запам'яталась розповідь одного товариша, який спостерігав вплив радгоспу «Гігант» на навколишнє населення. Коли запрацювали в радгоспі трактори, почали приїжджати в радгосп селяни на своїх конячках, щоб подивитися на те, як «нечиста сила» піднімає цілину. Радгосп запропонував навколишнім селянам зорати тракторами і їх землі. Куркулі агітували проти, говорили, що на зораних тракторами полях хліб не ростиме, і навіть середняки не наважились погодитися на пропозицію радгоспу, погодились лише бідняки. Зорали землю, засіяли, погода

стояла того року суха, сходів довго не було. Раділи куркулі. Але ось пройшов дощ, і поля вкрилися густою, рівною порослю. Техніка і наука перемогли. Цілі села ринули в радгосп з проханням зорати машинами їх землю. Хто тепер боїться трактора, комбайна?

Сільськогосподарські машини, агрономія почали швидко витіснити старі повір'я, вмирати стала релігія. Міцніюча Радянська влада все більше ставила науку і техніку на службу масам.

Почала зростати в селян, особливо в селянської молоді, жадоба знання, і чим далі, тим сильніше. Мільйони навчилися за останні роки грамоти, почали читати газети, але до останнього часу бібліотека не входила в побут. Тепер бібліотека на селі стає найпопулярнішим закладом. Сільські бібліотекарі здебільшого стали близькими до населення, живуть тим, чим живуть колгоспи.

У сільських бібліотеках дуже гостро тепер постало питання *про орієнтування в книгах*: які книжки закупувати, які з них давати в першу чергу, кому яку книжку порадити читати. Раніше так думали: для села потрібно давати книжки головним чином з сільського господарства. Так, звичайно, ці книжки потрібні, але не тільки вони. Адже цікавлять тепер колгоспників, колгоспниць безліч питань. Потрібно давати белетристику? Так. Але яку? «Підняту цілину»? «Як гартувалася сталь»? Так. А ще що? Потрібно розібратися. Про книги з політичних питань запитують. Що давати? Леніна? Так, але що саме? Відчуває сільський бібліотекар, що потрібно йому знати величезну кількість книг, щоб задовольнити попит читача. Раніше, коли мало було читачів, бібліотекар міг довго розмовляти з кожним читачем; тепер, коли читачів багато, у бібліотекаря немає часу на розмови — і не тільки на розмови, часто-густо немає часу на читання. А в читача немає бажання читати що попало, він вимагає хорошої книги. *Вибір книг* тепер більше, ніж будь-коли, має для нього значення. Як вибрати потрібну книгу — це питання ще більше, ніж бібліотекаря, хвилює читача.

Ось чому тепер необхідно створити журнал, який дає *оцінку нововиданим книгам*. Саме слово «журнал» (в перекладі означає друкований твір, в якому розповідається про те, що робиться день у день) говорить про

те, що стрижнем журналу має бути оцінка нововиданих книг. Якою повинна бути оцінка? Відзив про книгу має бути *написаний просто*: до сільської бібліотеки ходять не тільки спеціалісти, не тільки люди з середньою і вищою освітою, ходять просто письменні, часто самоуки; їм особливо потрібно користуватися журналом, що дає оцінку книгам. Оцінка повинна говорити *про найголовніше, найістотніше*. Вона повинна бути написана *коротко*: ні в бібліотекаря, ні в читача сільської бібліотеки *немає часу* читати довгі рецензії; рецензія повинна допомагати бібліотекарю і читачу дізнатися, *які ще в книзі з даного питання*, що собою вони являють, наскільки вони доступні, корисні, в якому порядку їх слід читати.

Тепер, коли в нас ще мало довідників, мало рекомендаційних каталогів, журнал рекомендаційної бібліографії має особливе значення.

Видання такого журналу — справа складна. Над ним повинні працювати численні працівники, спеціалісти з ряду галузей, повинен працювати весь Інститут бібліотекознавства. Над ним повинні працювати бібліотекарі і читачі сільських бібліотек. Читачі повинні давати *свої* відзиви про книги, що має особливе значення для складачів книг, для авторів рецензій, для самих читачів. Одна справа — коли читач просто погортає книгу, інша справа — коли він її кілька разів прогляне, дасть їй оцінку. Інакше після цього він читатиме й рецензії, вміщені в журналі. Він ростиме на цій роботі.

Колись проводилась велика кампанія по підготовці сількорів. Тепер сількорство вже увійшло в побут. Тепер потрібно вирощувати армію рецензентів з рядів сільських бібліотекарів, з рядів читачів сільських бібліотек.

Будемо допомагати журналові «В допомогу сільському бібліотекарю и читателю» в його роботі, оточимо його армією активістів з сільських бібліотекарів, з читачів сільських бібліотек.

Побажаємо народжуваному журналові успіху в його роботі.

ПРО ЗБИРАННЯ МАТЕРІАЛІВ ДО ХХ-РІЧЧЯ РАДЯНСЬКОЇ ВЛАДИ

Наближається ХХ-річчя існування Радянської влади. До ХХ-річчя необхідно дати в ряді статей не тільки досягнення — їх, безсумнівно, потрібно дати, — але не менш важливо висвітлити пройдений шлях, дати конкретний показ того, що досягнення були результатом наполегливої праці партії, Радянської влади, самих трудящих. Досягнення викувались в результаті цілого ряду починань, що ставили перед собою велику мету і часто не вдавалися, зазнавали краху, але не проходили безслідно; вони створювали кадри нових борців, спрямовували увагу на створення необхідних передумов для перемоги. До соціалістичного будівництва прилучаються все ширші верстви трудящих нашої великої Батьківщини. Їм важливо знати в усіх деталях, які труднощі доводилось переборювати, за що і як йшла боротьба. Все це в неменшій мірі треба знати широким масам трудящих капіталістичних країн. Досвід нашої боротьби за соціалізм особливо важливо врахувати, оскільки це невід'ємна частина міжнародного руху, що показує, як в найскладніших умовах удалося досягти того, що двадцять років тому багатьом здавалося недосяжною мрією.

Музей Леніна є одним з могутніх вогнищ пропаганди марксизму-ленінізму за допомогою конкретного, живого показу роботи, здійсненої Леніним, партією, робітничим класом. Музей зумів перекинути місток між минулим і теперішнім. У цьому одне з великих його досягнень. Всі товариші відмічають тільки, що музею належить ще виконати величезну роботу по поглибленню поданого ма-

теріалу. Особливо хочеться всім це бачити щодо радянського періоду.

Думаючи про це, розмовляючи з т. Рабічевим, з іншими товаришами, я прийшла до висновку, що особливо важливо висвітлити конкретний зв'язок Ілліча з робітничими масами на різних етапах його роботи; думала про те, що потрібно створити ряд альбомів, які б відбивали цей зв'язок, показати тих робітників, на яких впливав Ілліч, та їх життєвий шлях.

Необхідно, наприклад, створити альбом, де були б фото і життєписи робітників, з якими працював Ілліч у Пітері, за Невською заставою, в 1895 р.

Небагато було цих робітників, але питома вага їх впливу була дуже великою. Багато з цих учнів Леніна загинули потім на фронті революційної боротьби. Бабушкін загинув у 1906 р.: був схоплений у Сибіру зі зброєю і розстріляний з групою товаришів біля відкритої могили. Тенер товариші Бабушкіна надсилають спогади про його революційну роботу. Видно, якою великою і важливою була ця робота. Інший учень, Арсеній Бодров, був убитий в громадянську війну білими в Маріуполі; червоні спорудили загиблим товаришам пам'ятник, вмонтували в нього портрети загиблих, а потім прийшли знову білі, розорили пам'ятник, знищили, порвали портрети. Петро Грибакін — учень Володимира Ілліча — брав активну участь в революції 1905 р. і був замордований царським урядом у тюрмі в 1909 р. Про Грибакіна я довго нічого не знала і лише в 1926 р. одержала листа від дружини його брата, Лідії Олексіївни Грибакіної, яка детально повідомила мені про Петра Грибакіна, його товариша Євгенія Онуфрієва та про його брата Василя Грибакіна.

Виявилось, що найближчий товариш Петра Грибакіна, Євгеній Онуфрієв, був активним революціонером, у 1912 р. був делегатом на Празькій конференції — кличка його була «Степан». Більшість учасників Празької конференції й не знала, що «Степан» — товариш Грибакіна. Мабуть, не знав цього й Ілліч.

У 1895 р. я проводила заняття з робітниками за Невською заставою у вечірньо-недільній школі, в так званій «повторювальній» групі, куди входили більш розвинені робітники, що мали вже освіту в обсязі початкової

школи. В цій групі були й учні Ілліча: Бабушкін, Арсеній Бодров, Петро Грибакін. Ні вони мені не говорили, що вони відвідують гурток, ні я їх ніколи ні про що не питала, але вони знали, що я знаю Володимира Ілліча, і після арешту Володимира Ілліча, 9 грудня 1895 р., Бабушкін прийшов і приніс мені листівку, написану робітниками в зв'язку з арештами. Грибакін теж здогадувався про мої зв'язки з Володимиром Іллічем. У мене залишилося про Грибакіна враження як про дуже революційно настроєного хлопця. Ми часто говорили в той час з Іллічем про його учнів. Лист дружини брата Петра Грибакіна справив на мене величезне враження; у ньому детально описувалась доля Василя Грибакіна, молодшого брата Петра Грибакіна, на якого дуже сильний вплив мав Петро. Василь Грибакін був одним з організаторів першої пролетарської комуні, організованої обуховцями в 1918 р. біля Семипалатинська, був головою цієї комуні і загинув від рук колчаківців. Чудова історія цієї комуні.

Коли ми недавно хвалили Олексія Максимовича... передо мною проносились картини пройденого шляху. Думала я про «Історію заводів» — ідею, яку висунув Олексій Максимович, і яка почалася здійснюватись під його керівництвом. Думала про «Історію колгоспів», яку також почала готувати комісія по «Історії заводів».

У 1917 р., коли в Росію повернувся Ленін, він в перших же своїх виступах заговорив про необхідність організації комун. Виступаючи 27 (14) квітня 1917 р., він говорив:

«З націоналізацією землі буржуазія може помириться, якщо селяни візьмуть землю. Ми, як пролетарська партія, повинні сказати, що сама земля ще не нагодує. Для обробітку її треба буде, отже, влаштувати комуну. Ми повинні бути централістами, але є моменти, коли це завдання пересувається на місця, ми повинні допускати максимум ініціативи на місцях. Кадети вже діють, як чиновники. Кажуть селянству: «чекай Установчих зборів». Тільки наша партія дає лозунги, які дійсно рухають революцію вперед. Ради робітничих депутатів цілком можуть на місцях встановити комуні. Питання, чи вистачить у пролетаріату організованості, але цього не можна заздалегідь підрахувати, потрібно на ділі вчитися»¹.

¹ В. І. Ленін, Твори, т. 24, стор. 121.

Треба сказати, що авторитет Ілліча за Невською заставою був надзвичайно великий. До якої б партії не належали ті чи інші робітники, вони з особливою увагою прислухалися до висловлювань Ілліча. І ось група робітників Невської застави — обуховців і семянніковців — задумала проявити пролетарський почин в справі організації зразкових комун. Коли організувалася Радянська влада, надіслали вони до Ілліча делегацію, на чолі якої був т. Клинкевич (партієць). Довго говорили. Ілліч підтримав ініціативу, тільки радив влаштуватися де-небудь ближче, під Лугою наприклад, але серед обуховців і семянніковців було багато робітників, що побували в Сибірському засланні, вони знали, яка там багата земля, скільки там непіднятої цілини, і вони наполягали на поїздки у Семипалатинськ. Ленін розпорядився дати їм двісті військових палаток, шість військових кухонь, хлібопекарню. Тов. Бікова згадує, як разом з комендантом Смольного т. Мальковим вони відбирали на складах білизни Смольного простирадла і білизну для комунарів. Комунари просили зброю. Ілліч знав, що зброя їм потрібна буде для захисту від куркульні, дав п'ятдесят гвинтівок і патронів, забезпечив перевезення, дав розпорядження виділити комунарам двадцять вісім пульманівських вагонів. Фарфоровий завод дав посуд, Обуховський — два ковальських набори, верстати, запаслися аптекою, матеріалом для видання газети. Не вдалося закупити насіння; сільськогосподарські знаряддя збиралися закупити на місці.

І квітня 1918 р. у Семипалатинськ вирушила перша комуна товариства землеробів-комунарів — сто сорок п'ять сімей обуховців.

Л. О. Грибакіна наводить складену тоді обуховцями пісню:

За Невою, ось там, за заставою,
Від аптеки версти з півтори,
Ми збирались в Обухівській школі,
Комунари Російської землі.

Ми збиралися не випадково,
А ідея єдина була:
Пролетарською жити комунною,
Щоб усі — як єдина сім'я.

Сам Ілліч похвалив починання,
Скоро-скоро вагони він дав...

Далі вона не пам'ятає.

Їхали обуховці до Семипалатинська понад два тижні. Семянниковці виїхали трохи пізніше. Місце для комуну було намічено вгору по Іртишу. Довго затримались у Семипалатинську, поки там виділяли для них землю; потрібно було закупити насіння, знаряддя обробітку, коней.

Історія обуховської і семянниковської комун — одна з найяскравіших сторінок героїчної боротьби пролетаріату за новий уклад.

Обробляти землю було важко, головне — не вистачало тяглової сили: було тільки вісімнадцять коней. Комунари іноді впрягалися самі, навіть жінки, які особливо палко взялися за організацію комун. Кілька десятин довелося скопати лопатами. Насіння було погане. Навички сільськогосподарської праці небагато хто мав. Частина тих, хто приїхав, зразу пішла в Червону гвардію. Частина стала займатися ковальською справою, частина розбрелася. Селяни здивовано дивилися на приїжджих петроградців. Їх вражав їхній вигляд, поведки, міський одяг. Багаті селяни почали їх зразу ж цькувати, твердити, що вони приїхали грабувати селянство, і т. д. і т. ін. Бідняки відчували, що куркульство бреше, допомогли трохи комунарам в оранці. Комунари зразу зайнялися пропагандою, але надто самотніми вони були. Куркульство знаходило міцну підтримку з боку козацтва, яке суцільною масою жило по один бік Іртиша. 1918—1919 рр. були роками гострої громадянської війни. Комунари зазнавали постійних погромів, нападів. Нарешті 15 вересня 1919 р. колчаківці захопили двадцять вісім комунарів, у тому числі Василя Грибакіна (голову обуховської комуну) і Петрова (голову комуну семянниковців), забрали їх, а потім порубали на шматки.

Не вдалося першим «комунарам Російської землі» здійснити комуну робітників-комунарів. Але перед смертю Василь Грибакін говорив своїм синам-підліткам, що єдина справжня робітничка партія — це партія більшовиків, заповідав їм почату справу доводити до кінця. Тепер сини Василя Грибакіна — герої-льотчики; молодший — бортмеханік, який рятував челюскінців.

Матеріал ще не весь зібраний, багато вже зібрано комісією по «Історії заводів», частина увійшла в «Істо-

рію шістнадцяти заводів». Але добре було б, коли б товариші, які що-небудь знають про обуховську комуну, написали, що вони про неї знають і пам'ятають. Частина комунарів розсіялась по Уралу. Чи впливала ця перша комунна на виникнення уральських комун чи ще яких? Яку роль відіграли комунні, що виникли в період громадянської війни, в ході колективізації?

Обуховська комунна — одна з ланок соціалістичного будівництва в період воєнного комунізму. Без таких починань, без ініціативи мас не могла б розгорітися на всю широчінь пролетарська революція. Комунні мали і свій дуже цікавий культурний досвід. Взяти хоча б досвід комун Краснополянського району Уралу. Чудовий там був Будинок культури, робітничий університет, цілий ряд досить цікавих дитячих закладів (подібних до «політехнічних хат»), і не можна допускати, щоб усе це заростало бур'яном...

Ділянка культурного соціалістичного будівництва — теж одна з найцікавіших, і до ХХ-річчя Жовтня слід було б показати, що робиться на ній, що і чому залишилося незавершеним, потрібно висвітлити і в цій галузі пройдений шлях.

1936 р

НАШІ ЗАВДАННЯ

За останні роки завдяки увазі партії і уряду бібліотечна справа потроху стає на ноги, кількість бібліотек зростає, зростає кількість читачів у них, у бібліотеках, як правило, з'являється порядок, чистота, загишок. Зростають бібліотечні кадри, дбають про книгу, про читача. Бібліотека почала входити в побут. Але це лише перші кроки в налагодженні бібліотечної справи. Потрібна ще величезна робота в справі оволодіння всіма книжковими багатствами, в справі правильного постачання бібліотекам нової літератури, в справі допомоги бібліотекареві і читачеві в потрібний момент знайти необхідну книгу, взяти з неї найістотніше, знайти ті книжки, які допоможуть глибше, краще зрозуміти читане.

Допомога бібліотекареві і читачеві потрібна особливо в масових бібліотеках, як міських, так і сільських. З метою допомоги бібліотекарям і читачам Бібліотечне управління Наркомосу РРФСР і задумало видання двох рекомендаційних журналів: 1) «В помощь городскому библиотекарю и читателю» і 2) «В помощь сельскому библиотекарю и читателю».

Якими повинні бути ці журнали? Вони повинні давати популярні, короткі, чіткі рецензії на літературу, що виходить, давати одночасно огляди наявної з даного питання літератури. Треба, щоб у рецензіях говорилось про найістотніше, найважливіше; щоб те, що потрібно, було сказано стисло, без мудрих слів і довгих розумувань; щоб, прочитавши рецензію, читач зрозумів, чи по-

трібно йому братися за читання цієї книжки. Треба, щоб, прочитавши рецензію, читач дізнався, чи про те написано в тій чи іншій книжці, що його цікавить, а якщо про те, то чи може він з цією книжкою справитися чи йому треба перед цим ще щось прочитати і що саме; чи треба при читанні заpastись тлумачним або енциклопедичним словником, чи не потрібно попередньо дістати вказівки, консультацію в якого-небудь спеціаліста-інженера або агронома і т. д.

Створити такий рекомендаційний журнал дуже важко. Писати просто, популярно народ у нас не звик. Ще менше вміють писати стисло, по суті. Треба дібрати дуже дбайливо кадри рецензентів. Треба, щоб рецензенти запалилися цією справою, зорганізувалися в діловий колектив, зрозуміли все значення цієї справи і спільно взялися за її здійснення.

Дуже важливо, щоб і читачі, читаючи журнал, вчилися самі оцінювати книжки, писали б з цього питання в журнал. Нехай не кожна читацька рецензія буде надрукована, але кожен рецензію читача повинні читати рецензенти журналу: з читацьких рецензій вони мають вчитися, як писати справжні, цінні рецензії. Читацькі рецензії вирощуватимуть рецензентів журналу, які все більше і більше розумітимуть, що справа слави, справа честі радянського рецензента — зробити свою рецензію близькою, зрозумілою радянському читачеві, свідомість якого зростає тепер на основі наших досягнень не щодня, а щогодини; рецензент повинен прагнути допомагати цьому зростанню свідомості читача.

Справа важлива, велика.

Журнал рекомендаційної бібліографії створити не легко.

Будемо всіляко допомагати його створенню й зростанню.

ПРО ПІДГОТОВКУ ДО ХХ-РІЧЧЯ ВЕЛИКОЇ ПРОЛЕТАРСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ

(З ДОПОВІДІ НА НАРАДІ НАУКОВО-МЕТОДИЧНОЇ РАДИ
МУЗЕЙНОГО ВІДДІЛУ НАРКОМОСУ)

Зараз усі готуються до ХХ-річчя Жовтня, і сьогодні мені якраз довелося розмовляти з тими відділами Наркомосу, з якими я найбільше зв'язана по роботі — бібліотечним, шкіл дорослих і Будинків культури,— про те, як треба підготуватися до цієї дати. Всі прийшли до висновку, що в цій роботі з музеями в нас повинен бути найтісніший зв'язок. Музеї не можуть байдуже ставитися до всієї політосвітроботи, якщо вони хочуть бути близькими до мас.

На зборах у нас виявилось кілька точок зору. Поперше, стояло питання, що показувати. Молодь висловлювалась за показ одних лише досягнень. Старі політосвітні працівники говорили, що правильніше буде показувати, що було до 1917 р., що є тепер і як ми цього добилися.

У нас є великі досягнення. Те, що зроблено, музеї повинні *вміти* показати. Ми не вміємо часто показувати товар лицем, не вміємо як слід розповісти про наші досягнення в пресі — підкреслити головне, основне. Ми повинні вміти показати, розповісти все так, щоб кожному влізло це в душу. Це потрібно, і музеї краще, ніж будь-хто інший, можуть це зробити. Їх робота — показ у живих образах природи, її явищ, суспільного життя в його розвитку — має величезне значення.

Як потрібно розповісти до ХХ роковин Радянської влади про всі форми політосвітроботи, яка була тісно

зв'язана з усіма етапами розвитку нашої Країни Рад, нерозривно була зв'язана з політикою Радянської влади?

Одна справа, товариші, політосвітробота, яка була в роки воєнного комунізму, інша справа — політосвітробота в роки непу. Береш старі документи і знаходиш, наприклад, такий чудовий документ. У Кімрах, місті, де була споконвіку розвинута шевська кустарна промисловість, спілка працівників освіти приймає в 1921 р. постанову, що ліквідація неписьменності — справа «несвоечасна», і забороняє своїм членам, працівникам спілки освіти, брати участь у справі ліквідації неписьменності.

Це ж чудовий історичний документ, що показує, якою темною була наша країна, коли після декрету про ліквідацію неписьменності, виданому в 1919 р., через два роки в такому місті, як Кімри, працівникам освіти немає ніякого діла до декрету! Хай, мовляв, декрети пишуть, а ми, працівники освіти, вважаємо, що несвоечасно ліквідувати неписьменність!

Хіба не необхідно показати такий документ?

Показ того, як розгорталася політосвітробота в цілому, є показом усього нашого розвитку, нашого зростання.

Ми всі повинні працювати над історією і поставити собі завдання показати всю нашу дійсність.

На зборах, про які я розповіла, говорили про те, як ми будемо все це показувати: тільки лише як справи Наркомосу чи покажемо й профспілкову роботу?

Я вважаю, що за стрижень треба взяти роботу Наркомосу, але потрібно це пов'язати і з профспілковою роботою, бо всякі відомчі перегородки треба ламати.

Ще в 1919 р. Володимир Ілліч говорив, що відомчі суперечки смішні. В процесі нашої роботи ми повинні всіляко уникати їх. Тут потрібна певна взаємодопомога. Ми можемо добре спрацюватися з профспілками і в питаннях клубної роботи, і в питаннях роботи серед дорослих, і в усіх інших питаннях.

У нас є що розповісти, і ми повинні зуміти все виявити, показати. В процесі роботи виднішими стануть багато наших недоліків, які ми повинні ще усунути, і від цього робота наша ще поліпшиться.

Ось на виробництві кажуть: «Наша фабрика виробляла стільки-то, тепер стільки-то виробляє». Результат

ясний. Але нам треба інакше показувати нашу роботу: в нашому розрізі показати, як вона поліпшується. В кожному окремому випадку потрібно обдумати нашу роботу з усіх боків і головним чином з точки зору нашого соціалістичного будівництва. Треба подивитися, чого і як нам потрібно уникнути, які в нас пережитки старої неорганізованості. У наших закладах, кажучи по совісті, все-таки ще дуже багато неорганізованості.

. Замовляє, наприклад, Бібліотечне управління яку-небудь потрібну книжку, а настанов не дадуть. Не вкажуть строків, відповідальних осіб, а потім і автори, і відділи, і заклади мучаться. А потрібно, щоб у роботі була чіткість і організованість.

Не буду говорити про музеї. Ви не гірше від мене знаєте справу. Якщо ми візьмемо колгоспні клуби, школи дорослих і навіть бібліотеки — всюди ще багато неорганізованості. Складені плани мають вигляд приємний, але коли подивимось, як їх проводять у життя, як облічують проведену роботу, то ми ще далекі від тієї організованості, яка необхідна в епоху соціалізму, і цю організованість нам треба виробляти.

Нам потрібно, щоб у кожному закладі питання організації були поставлені якнайкраще, щоб ми вміли жаліти і свій час і час інших людей і не витратити марно.

Треба зробити так, щоб робота в усіх закладах була налагоджена якнайкраще, щоб була чітка відповідальність кожного з працівників.

В останні роки свого життя Володимир Ілліч засадив мене за читання книги Тейлора «Керування промисловими підприємствами». І я, на мій подив, виудила з цієї книжки цілий ряд цікавих організаційних вказівок, які в нашій радянській обстановці можуть набути інших форм, іншого розмаху і надзвичайно піднести нашу роботу. Багато ще роботи попереду.

Готуючись до ХХ-річчя Жовтня, нам потрібно дивитись, щоб кожний заклад в організаційному відношенні працював якнайкраще. Потрібно, щоб була відповідальність певної особи за кожну ділянку роботи, потрібна постановка контролю виконання в закладі. Надзвичайно важливий у процесі роботи і самоконтроль.

Мені хочеться, щоб до ХХ-річчя Жовтня ми в розумінні організаційному не відставали. Адже головне в

стахановському русі полягає саме в організації. Потрібно всі політосвітзаклади організувати на стахановський лад, продумати кожну деталь організації і як саме зробити все найкраще. Потрібно до ХХ-річчя Жовтня прийти організованими по-соціалістичному.

Я думаю, що кожний розуміє це, може над цим подумати, і матеріалу про це є досить.

Соцзмагання має бути поставлено так, щоб залучити до роботи якнайширші маси, активізувати їх на цій справі. Потрібно, щоб вони не тільки побували в музеї, не тільки записали в книзі записів свої враження, а подумали, що вони можуть зробити для музею...

Візьмемо Музей Леніна. Що в ньому цінного? Ось побував у ньому товариш — музей активізує його, він, згадуючи пройдений шлях, згадує, що в нього є такий-то цікавий матеріал і посилає його в музей. Це важливо. Краєзнавчий музей теж може організувати так свою роботу, щоб ті, що відвідують його, допомагали йому. Кожну екскурсію потрібно закінчувати словами: «А чим ви можете допомогти музею?»

Добре було б, якби в книзі вражень писали не тільки «ах, як це чудово», а «я зроблю для музею те і те». Ось це було б добре.

Я думаю, що тоді всі наші музеї увійшли б у побут.

Коли приходять до мене бібліотекар і починає скаржитися, завжди говориш одне: «Товариші, битися вмієте ви чи ні? Скаржитесь нічого. Потрібно навчитися битись».

І ось тепер, на нарадах, мені вже говорять: «Я бився за це так, мовляв, і так, добився того й того». І кожний музейний працівник повинен теж сказати: «Я бився отак-то і добився отого й отого».

Я думаю, що музеям буде що показати до ХХ-річчя Жовтня.

ВИКОНАЄМО ВКАЗІВКИ ЛЕНІНА ПРО БІБЛІОТЕЧНУ РОБОТУ

(ВСТУПНЕ СЛОВО НА ВСЕСОЮЗНИЙ НАРАДІ З ТЕОРЕТИЧНИХ
ПИТАНЬ БІБЛІОТЕКОЗНАВСТВА І БІБЛІОГРАФІЇ)

Товариші, на нашій бібліотечній ділянці культурного фронту робота значно полегшується тим, що ми маємо досить детальні вказівки Володимира Ілліча, який завжди надзвичайно уважно ставився до бібліотечної справи. Партія так само надає бібліотечній справі великого значення. Ми всі, товариші, знаємо, яке величезне значення мала постанова ЦВК від 27 березня 1934 р.¹, яка прикувала увагу всіх партійних працівників до цієї ділянки соціалістичного будівництва.

Я це кажу тому, що це наклало відбиток на всю нашу роботу. Я хотіла б тут сказати про дві речі, які допомогли підняти бібліотечну справу: про Всесоюзний загальний бібліотечний перепис і про соцзмагання на найкращу сільську бібліотеку. Ми дуже багато хвилювалися в зв'язку з бібліотечним переписом: до нього треба було серйозно готуватися, дуже багато з цього приводу було нарад, але більшість бібліотечних працівників не до кінця розуміла, яким важливим є цей облік. Всі знають, якого величезного значення надавав Ленін обліку, як з перших же днів організації Радянської влади він говорив про величезне значення обліку.

І жовтня 1934 р. бібліотечний перепис було проведено. Ми всі чудово знаємо, що хоч він не дав усього того, що міг би дати, тому що сама справа в нас була

¹ «Про бібліотечну справу в Союзі РСР». Постанова ЦВК СРСР від 27 березня 1934 р.— *Ред.*

поставлена ще слабо, але перепис вніс ту чіткість у роботу, яка була необхідна. Ми всі відчули, наскільки для справи важливим було проведення державного обліку — загального, а не вибіркового.

Мені доводиться працювати на інших ділянках культурного фронту по роботі серед дорослих, і я знаю, скільки клопоту нам завдає облік, наприклад, з такого елементарного питання, як питання ліквідації неписьменності, тому що немає точного статистичного обліку. Узагальнення, які робляться на основі вибіркового обліку, дуже відносні. Скільки в нас неписьменних людей і де саме — ми стараємось врахувати, але тільки Всесоюзний державний перепис дасть точний облік того, що є. Цей брак обліку дуже бив увесь час по роботі, перешкоджав як слід стати на ноги.

Що показав перепис бібліотек? Він дав дуже багато: виявив величезні бібліотечні багатства, виявив величезний потяг населення до бібліотечної справи. Але він в той же час виявив ряд наших недоліків. По-перше, не можна було точно врахувати, не вийшло точних даних щодо кількості читачів, і потім можливим був лише досить умовний облік фондів. З'ясувалося, що ряд бібліотекарів по-справжньому не знав цих фондів. Вони знали, що в них у бібліотеці мільйон, два мільйони книг, а що це за книги, які книги — про це часто вони знали досить погано. Тільки два питання залишились не цілком з'ясованими, але ці два питання — питання вирішальні, основні. Як же так можна? Яка це бібліотека, для кого вона створена? Фонд бібліотечний не повинен просто лежати. Потрібно зуміти, як говорив Володимир Ілліч, «голодних» читачів «нагодувати» цими книгами. Потрібно зуміти «нагодувати» цими книгами масового читача. Коли говориш, це здається дуже простим. Але фонд треба опрацьовувати, читача потрібно навчати.

На ділі виявилось, що ми часто не вміємо врахувати читача та його запитів, виявилось, що ми по-справжньому, до кінця, не освоїли багатих бібліотечних фондів.

Бібліотечний перепис не пройшов безслідно. Він мобілізував наші провідні бібліотечні кадри. Всі стали думати в цьому напрямі. Я повинна сказати, що за час, який минув з 1 жовтня 1934 р. (понад два роки), ми

добилися великого зрушення і знаємо, що тепер в розумінні поліпшення справи результати є. Це не тільки ми бачимо й усвідомлюємо, це говорять і інші. Але це, звичайно, тільки початок справи.

Як бібліотеку зробити такою, щоб вона стала близькою до мас, зв'язати всі бібліотеки, в тому числі й наукові, з масами якнайтісніше — це питання ми ставимо весь час. Велике зрушення в цю справу внесло соціалістичне змагання на найкращу сільську бібліотеку. Нам постійно дорікають за те, що в нас робота на селі слабша, ніж у місті. Дорікати легко. Ми знаємо, що розрив між культурою міста і культурою села — це спадщина капіталізму. Адже це — не рукою махнув і ліквідував відмінність між містом і селом. Це зрівняння культури міста й села, про яке так наполегливо говорив, про яке так піклувався Ленін, залежить від усього суспільного укладу, від тривалої впертої роботи, яка використовує для культурного піднесення села все нові й нові можливості.

І ось однією з форм зближення культури міста й села і було соціалістичне змагання на найкращу бібліотеку на селі. Воно дуже багато дало, воно дало можливість бібліотеці увійти в побут, збільшити кількість читачів, і тепер всі відмічають, що не тільки бібліотекарі про бібліотеку дбають, але самі маси, всі культурні сили піклуються про бібліотеку. Це мало величезне значення для зрушення бібліотечної справи. Адже ми будуємо не просто бібліотеку, а ми хочемо радянську бібліотеку побудувати. Відмінність радянської бібліотеки від інших бібліотек полягає в тому, що наша радянська бібліотека повинна значно ближче стояти до мас, тісніше зв'язуватися з масами і маси повинні вважати бібліотечну справу своєю кровною справою.

Тепер життя навколо змінюється, і змінюється воно в тому напрямі, в якому змінилася за ці роки вся навколишня обстановка — наша країна стала набагато культурнішою, країна стала вже країною соціалістичною, змінилася сама психологія масового читача. От уся зміна обстановки, зміна всього укладу відкриває перед нами широкі перспективи, але водночас ставить перед нами великі вимоги. Ми повинні всіляко використати досвід закордону. З технічного будівництва ми використовуємо

весь досвід капіталістичних країн. Так само ми повинні використати досвід закордону з технічного обслуговування читача. Ми повинні взяти все те, що ми можемо тут взяти. *Але нам потрібно будувати свою, по суті справи зовсім іншого типу, бібліотеку, іншу систему взяти, яка є значно актуальнішою і відповідає нашому соціалістичному ладові.*

Тому товариші, які працюють на бібліотечному фронті, хочуть створити справжню радянську бібліотеку, гаряче цікавляться питанням про те, як вивчити читача, як на основі цього вивчення якнайкраще його обслужити, щоб дати йому не звичайне обслуговування, а таке, яке повинно бути в соціалістичному суспільстві. Нам потрібно роботу налагодити так, щоб ми могли дійсно мати на бібліотечному фронті роботу, яка б відповідала сучасному моменту. У зв'язку з цим у цілому ряду товаришів на місцях виникло дуже багато питань. Вони не завжди можуть чітко формулювати ці питання. Їм здається, що теорії вони не знають і що потрібно придумати щось особливе. Мені здається, що тут потрібно ходити по землі, а земля в нас соціалістична, тому нам надзвичайно вигідно з точки зору бібліотечної справи ходити по цій землі, враховуючи особливості оточення, в якому відбувається наша робота.

Візьмемо таку справу. Тепер у нас величезний наплив листів: як це треба зробити? Чому від «Красного бібліотекаря» немає відповіді на таке-то питання? Чому не сказано точно і ясно, як робити те і те? На базі соцзмагання, яке ми проводили, у нас утворився тісний зв'язок між масовими бібліотеками і Бібліотечним управлінням; до нас постійно приїжджають товариші, майже всі з пристрасною допитують, як вивчати читача, як його обслуговувати через бібліографію, через каталоги, через всілякі довідники, як найкраще технічно всю цю роботу організувати, щоб найбільш доцільно і швидко обслуговувати читача,— усі ці питання ми чуємо весь час, і в нас назріло рішення, що треба нам організувати нараду, щоб обмінятися багатим досвідом і щоб те, що вже достатньо вивчене, продумане, стало керівництвом до дії.

Ця нарада повинна провести велику чорнову роботу, але чорнова робота матиме велике значення. На всіх фронтах культурної діяльності нам потрібно виконувати

цю велику чорнову роботу для того, щоб взяти правильну лінію — ту лінію, яка допоможе широко розгорнутися всій справі саме в тому напрямі, в якому треба.

Я від цієї нашої наради чекаю великої роботи, особливо в справі обміну досвідом. Я повинна сказати, що ця нарада готувалась досить старанно: був цілий ряд попередніх нарад з різними групами працівників. Правда, я особисто була присутня тільки на двох-трьох таких нарадах, але вони мені дали ясне уявлення про характер роботи, яка повинна мати місце. Нам потрібно відшліфувати все це як слід. А тепер у нас такий момент, що коли ми порівняємо 1 жовтня 1934 р. з теперішнім часом, то ми побачимо, що за цей час ми багато чого вже навчилися, нам дуже багато що за цей час стало яснішим.

Тут уже говорили про те, як ми всі переживали прийняття нової Радянської Конституції. Підготовка до прийняття Конституції велась протягом довгого часу. Ця підготовка була проявом величезного радянського демократизму: відбувалося надзвичайно широке всенародне обговорення в газетах, обговорювалися всі деталі, робітники й робітниці, колгоспники й колгоспниці, домашні господарки, червоноармійці — всі брали участь у цьому обговоренні, кожний писав до газет про те, що в нього наболіло. Проводились скрізь і всюди збори з питань Конституції, було зібрано величезний матеріал. Усе робилося для того, щоб маса свідомо поставилась до Конституції. Це було не формальне прийняття Конституції в урочистий день — ні, прийняття Конституції всі глибоко переживали, адже ця Конституція записала те, що завойовано було в боротьбі, завойовано довгими роками боротьби.

Ви читали промови, які виголошувались на з'їзді¹. Всі тепер вивчають їх знову і знову. Полум'яні промови — це не казенні промови були, кожний говорив про те, що переживав. Тому вивчення Конституції не може бути формальним, воно повинно бути зв'язане з усіма попередніми обговореннями і висловленнями, це повинно бути живим обговоренням, яке дасть кожному глибоке усвідомлення дійсності, глибоке розуміння пройденого шляху. Це обговорення мало величезне значення з точки

¹ Йдеться про Надзвичайний VIII Всесоюзний з'їзд Рад.— *Ред.*

зору залучення найширших мас до будівництва соціалізму.

Ленін завжди підкреслював глибоку відмінність між демократією буржуазною і демократією радянською. У 1919 р. на VIII партійному з'їзді Ленін говорив, що встановлена тоді відмінність у виборчих правах (за тодішньою Конституцією існувала відмінність між виборчими правами селян і робітників) з часом буде ліквідована. Вона буде ліквідована, коли пролетаріат переможе остаточно, коли підвищиться культурний рівень країни. І саме тоді, в 1919 р., Володимир Ілліч особливо наполягав на масовій роботі, виступаючи і перед профспілками, і перед радянськими організаціями, і перед партійними працівниками в питанні про те, як ширше зв'язуватися з масами, в питанні про те, як потрібно боротися, щоб самі маси бралися за справу піднесення своєї свідомості, за справу піднесення культури всієї країни.

Ми бачимо, як зросла в зв'язку з обговоренням Конституції свідомість мас, якими широкими є їх культурні запити, якими конкретними вони є. Наша нарада зібралася після прийняття Конституції, коли цілий ряд питань на з'їзді було яскраво висвітлено. Тепер нам легше працювати і легше буде уникнути всякого теоретичного прожектерства.

Товариші, нам треба поставити роботу ближче до мас і навіть мову змінити. Не можна просто кидатися вузькобібліотечними термінами, як це ми звикли робити. Коли справою ніхто не цікавиться, крім спеціалістів, тоді створюється своєрідний науковий жаргон. Я б сказала, що й бібліотечного жаргону в нашій науковій роботі слід уникати. Говорити треба так, щоб не тільки бібліотекар розумів, але щоб і найширшим верствам читачів було ясно й зрозуміло, про що йдеться. А то в нас у цій галузі багато пережитків старого.

Я хотіла б спинитися ось на якому питанні. Тепер треба буде не тільки вивчати прийнятту Конституцію, а нам важливо спільними силами робити все можливе для того, щоб усе сказане в Конституції було глибоко закріплено, щоб на базі Конституції йти нам далі по шляху будівництва комунізму,— це змушує і бібліотечних працівників ставити до себе й до своєї роботи значно вищі вимоги.

Візьмемо питання про читачів.

Коли ми візьмемо буржуазну бібліотечну літературу, то ми побачимо, що читач звичайно там вивчається поза часом і простором, вивчається з точки зору надто загальної, найчастіше з точки зору психологічної. Нам треба брати читача не поза часом і простором, а в зв'язку з моментом, що переживається, у зв'язку з характером його трудової і побутової обстановки.

Зв'язок запитів читача з сучасною епохою, з сучасним моментом величезний. Адже дана епоха породжує зовсім інші запити. Не можна говорити загальними словами про запити читача взагалі — а от у дану епоху, в епоху соціалістичного укладу в нашій країні, якими є ці запити, в чому їх своєрідність, їх специфіка? Ось, наприклад, тепер ті події, які відбуваються на міжнародному фронті, пробуджують певні запити, певні інтереси. Ці запити відбиваються в листах читачів. Я одержую запити читачів з дуже далеких країв — наприклад, з Омська одержала лист від колгоспниць, і ці колгоспниці запитують, що їм почитати про війну. Пишуть вони досить «первісно». «Як у нас з япошкою війна буде? З німцем буде?» Немовби такі «первісні» люди — нічого не знають, нічого не розуміють, не розуміють міжнародних відносин. А ось далі вони ж говорять: «Як це в нас з німцями буде війна, адже в нас поряд колгоспи німецькі, і ці німецькі колгоспники є такими самими колгоспниками, як і ми?». Ось тут виявляється чудова річ: як усе наше соцбудівництво створює глибокий інтернаціоналізм. Коли добираєш книжки для колгоспників про війну, потрібно зрозуміти, що соцбудівництво вже виробило в них, так би мовити, інтернаціональний інстинкт. Важливо з цієї точки зору по-справжньому вивчити сучасний момент. Ми повинні вивчати читача не поза часом, а в тісному зв'язку з моментом, що переживається. Але це не означає, що в нас усі читачі однакові і в усіх них однакові запити. Щоб знати по-справжньому, чим цікавиться читач, потрібно знати той район, в якому він живе: які там виробництва, колгоспи там переважають чи велика промисловість, і яка промисловість. Усе це необхідно бібліотекареві вивчити, тому що, коли він цього не вивчить, він не зрозуміє запитів читачів.

Дуже часто ми не вміємо формулювати наших думок.

Я бачила, наприклад, формулювання одних тез про те, як повинен бути озброєний бібліотекар для того, щоб добре розуміти запити читачів — не формально підходити до цієї справи, а по-справжньому підходити. Точка зору висловлена цілком вірно. Насамперед сказано, що бібліотекареві потрібно добре знати основи марксизму-ленінізму, вміти розбиратися в навколишньому житті на основі теорії Маркса — Леніна. Далі сказано, що потрібно знати свою професію, а потім дуже недоладно сказано: «потрібно знати всього потроху». Адже так сказати не можна — «знати всього потроху». Той, хто цікавиться суттю справи, зрозуміє, що автор тез хотів сказати, що бібліотекар повинен бути широко, різносторонньо освіченою людиною, але коли так сформулювати, то можуть і так зрозуміти, що бібліотекареві досить найбільш поверхових знань,— з Пушкіна процитують:

Ми всі навчались небагато,
Абняк і абичого,
То ж вихованням здивувати
В нас можна легко хоч кого.

По суті, автор сказав те, що потрібно сказати,— потрібно, щоб був у бібліотекаря широкий кругозір, він повинен працювати над собою і т. д., але необережний вираз може дати привід для неправильного тлумачення. По суті справи, сказано цілком вірно: потрібно знати і розуміти навколишнє життя — і наше радянське і міжнародне становище,— треба знати і розуміти, як пов'язувати ті чи інші питання з різними науками, з епохою, розуміти питому вагу певних явищ. Ось, наприклад, чи може бібліотекар випустити з поля зору стахановський рух? Ні, це означає, на три замки замкнутися від життя. Не думайте, що можна від життя відгородитися, що можна відгородитися від стахановського руху. Адже читач вас запитає, неодмінно запитає про стахановський рух.

Не про те тепер у нас мова, як вивчати читача — «психологічно» чи «соціологічно». Важливо вивчати в конкретній обстановці і важливо, щоб бібліотекар розумів по-справжньому, по-марксистському запити читача.

Далі стоять питання про те, як обслуговувати читача. Тут важливу роль відіграють питання бібліографії. Я з

деякими висловленнями товаришів ознайомлювалась. Є одне дуже цікаве висловлення про оцінну бібліографію. Є такі речі, які небібліотекарєві (а я не бібліотекар-спеціаліст) здаються дуже дивними і яких не розумієш. Візьмемо питання про анотації. Я пам'ятаю суперечки були такі з видавництвами. Видавництво починає запевнювати, що в анотацію ніякої політичної оцінки вводити не можна, що тут важливий об'єктивізм. Це дивлячись для чого і яка робиться анотація. Можливо, для розміщення книг на полицях потрібно мати анотацію дуже спрощену, але поряд з цією анотацією повинна бути марксистська оцінка книги. Це справа не проста, як правильно давати оцінку книзі. Це дуже велике питання, і потрібно бути добрим марксистом для того, щоб до цього правильно підійти. У нас бібліотекарі на кожному кроці відчують, як їм необхідно вчитися марксизму-ленізму. Тому не дивно, що де-небудь на селі молода бібліотекарка з такою пристрастю намагається передати читачеві все те, що є в Маркса, Енгельса.

Тут великі питання у вас розглядатимуться, я у вступному слові не можу на всьому спинитися, але я б хотіла звернути вашу увагу ще на такий бік справи: потрібно багато які із спеціальних бібліотек зробити бібліотеками, доступними для мас. Ось питання технічних бібліотек. Вони на підприємствах є, але вони використовуються часто тільки інженерним складом, а не використовуються широкою масою читачів, які в них мають потребу. Недарма Володимир Ілліч писав про те, що необхідно розширювати політехнічний кругозір у робітників і селян. Що означає політехнічний кругозір, чому це Ленін підкреслює необхідність розвивати політехнічний кругозір — що треба робити, щоб пробудити інтерес до певної галузі техніки, дати розуміння технічних книг? Насамперед потрібно з'ясувати співвідношення між різними галузями виробництва, їх взаємозалежність. Я була, наприклад, на фабриці «Красный текстильщик». Підходячи з точки зору політехнічного кругозору, я стала розповідати текстильникам про бавовну, де її вирощують, як там народ живе і що це за народ, і мене здивувало, що на такій фабриці, як «Красный текстильщик», багато хто цього не знав. Правда, справа ця давнішня. Тепер після нарад керівників партії і уряду з

представниками національних республік, про які всі уважно читали, немає такої текстильної фабрики, де б не знали, де бавовна росте і хто її вирощує. Питання, де і як добувається та чи інша сировина, питання про провідну роль важкої промисловості, про механізацію сільського господарства — питання основні. Ілліч в 1919 р. дуже добре говорив про значення механізації сільського господарства. Тепер у нас трактор увійшов у побут, але відзначити це треба.

Я говорила якось з одним іноземним товаришем, розповідала йому, як Володимир Ілліч наполягав на тому, щоб розширювати політехнічний кругозір робітників. Розповідала про те, як ми намагаємось дати робітникові загальне уявлення про народне господарство в цілому для того, щоб, хоч би якою вузькою була його професія, він ясно собі уявляв, які галузі промисловості існують, яка між ними взаємозалежність, що від чого залежить, яку роль відіграє техніка, про успіхи техніки і т. д. Розповідала, як доводилось на практиці спостерігати, з якою величезною цікавістю слухають ці доповіді робітники й робітниці. І ось цей товариш говорить мені про те, що це дуже характерно для нашої Країни Рад, що капіталісти, навпаки, всіляко намагаються замкнути робітника в його вузьку професію, надіти шори на очі.

І ось коли б ми зуміли при наших технічних бібліотеках організувати такі вступні бібліотечки, які давали б політехнічний кругозір, ознайомлювали б з тим, що потрібно знати з фізики, хімії, з математики, щоб оволодіти тією чи іншою галуззю техніки, давали б популярний виклад деяких основних питань цих наук, — ми цим самим зробили б технічні бібліотеки більш доступними для мас. У нас над цим працює бібліотека Політехнічного музею, але треба, щоб цю справу ставили ширше, щоб це входило у звичай, тому що тепер часто техмінімум — а мені доводилось говорити з товаришами, які проводять цей техмінімум, — являє собою лише вузько-професійні навички. Потрібно оволодіння техмінімумом пов'язувати з читанням технічної літератури. Техмінімум повинен сплітатися з лозунгом: «Техніку — в маси».

Друге питання. У нас є бібліотеки, про які навіть мало хто знає. Один з товаришів тут поставив дуже цікаве питання — це про технічні бібліотеки, при яких є

документація¹. Я випадково знаю про ці бібліотеки з документацією, тому що в мене є товариш, робітник, який займається історією заводів². Він писав історію Семянниковського заводу і розповідав, як ходив по технічних бібліотеках з документацією, який там багатющий матеріал є, що нікому не відомий, а тим часом у конкретній формі він показує до кінця, що таке капіталізм, розповідає про форми експлуатації, де є договори між капіталістами і видно, на основі чого їх укладали. Зайшов він до однієї бібліотеки — на нього бібліотекар подивився зневажливо: чого це «робітник» прийшов у таку бібліотеку, де тільки інженери можуть що-небудь зрозуміти? Бібліотекар взяв і заговорив з цим робітником латинською мовою. Іншого разу заходить він до такої бібліотеки й питає, де такий-то матеріал можна знайти. А йому бібліотекар каже: «Шукайте і знайдете». Звичайно, що в спеціальних бібліотеках були поставлені і відповідні бібліотекарі, які собі не уявляли, що ця бібліотека може бути близькою і потрібною широким масам. А ось тепер, коли пишуть «Історію заводів» (а історія заводів — це найцікавіший шмат історії), часто саме у відділах документації виявляються дуже цікаві речі, які є конкретною ілюстрацією історії пережитого.

Із спогадів дитинства я знаю, що була паперова фабрика в Угличі англійця Говарда, який був компаньйоном ліберального фабриканта Варгуніна. Варгунін знав, яку роль у свій час в Англії відіграла фабрична інспекція, хотів поліпшити порядок на Углицькій фабриці і запросив мого батька фабричним інспектором на цю фабрику. Було це в 1875 р. Батько виявив багато неподобств, але договір, який було укладено між ліберальним капіталістом Варгуніним і його компаньйоном Говардом, не дав змоги йому вжити навіть найелементарніших заходів для охорони робітників. Так закінчилася нічим спроба ліберального фабриканта при царизмі піти шляхом Оуена.

Я надіслала свої спогади про Углицьку фабрику в Балахну на паперову фабрику, хотілося зв'язатися з ба-

¹ Матеріали з історії підприємства, про рівень його техніки, організацію праці, життя і побут робітників і т. д.— *Ред.*

² Мова йде про М. П. Паяліна — автора ряду книг з історії заводів.— *Ред.*

лахнинськими робітниками. Звідти я одержала дуже цікавий лист одного робітника Углицької фабрики, який розповідає, як у 1912 р. власник фабрики (Варгунін давно помер) організував підпал фабрики, як було для цього організовано весь персонал. Це було організовано явно з метою одержати відповідну суму за страхівку і виїхати з Росії, тому що в Росії у 1912 р. уже наростав робітничий рух, з одного боку, а з другого боку — у повітрі вже починало пахнути війною.

Тепер і слідів не залишилося в Угличі від цієї фабрики, але залишилися живі люди. І ось коли я чую про бібліотечну документацію, я думаю, як було б добре використати її з метою показу, що таке капіталізм, які договори укладались. Адже це дуже цінний матеріал не тільки для інженерів, але й для громадського працівника, для історика. Це надзвичайно цінний матеріал, якщо його буде зібрано і висвітлено.

Мене дуже зацікавили намічені виступи товаришів з приводу того, як потрібно зробити бібліотеку більш доступною, менш замкнутою. Ми часто не вміємо показувати товар лицем. Взагалі кажучи, ми знаємо, які бібліотеки є, але не вміємо до кінця показати їх соціалістичну специфіку. Мені, наприклад, хотілося б, щоб доповідач про Бібліотеку імені Леніна відбив саме соціалістичну специфіку її роботи: показав, яка величезна там ведеться довідкова робота, як вона допомагає справі планування (а там є така робота), як ведеться обмін книг, як ведуться виставки, як ведеться допомога масовим бібліотекам. Це і є соціалістична специфіка. У нас часто, роблячи доповіді про бібліотеки, цієї соціалістичної специфіки не помічають.

У нас в плані роботи наради стоїть питання про каталог. Можна до цього питання підійти з точки зору вузького спеціаліста. А треба підійти так: каталог потрібний для читачів.

Адже тепер у нас читач приходиться до бібліотеки і повинен користуватися картковим каталогом. Не всякий до цього підготовлений. Обслуговувати читача доводиться бібліотекареві. А бібліотекар тепер уже не може обслуговувати всіх читачів. Коли читачів було який-небудь десяток, бібліотекар міг «обсмоктувати» кожного — йому усно розповідати, показувати і т. д., а спро-

будьте тепер обслужити читача, коли в бібліотеках їх повно. Тепер особливо потрібні каталоги, довідники, озброєння читача знанням, як вибирати книги, як їх використовувати. А в нас немає друкованих каталогів. Вони цілком необхідні. Я це по собі знаю: коли мені щонебудь треба, в мене є каталог від 1914 р. Товариства педагогів. Мені треба просто згадати, які є твори в Золя. Ось я дивлюся і відразу знаходжу те, що мені потрібно,— «Жерміналь». І зразу постають яскраві спогади. Я пам'ятаю, як за давно минулого часу, в 1890 р., доводилось вивчати I том «Капіталу» Маркса. Тоді я не дуже знала ще робітничий рух, ходила тільки за Невську заставу, спостерігала, але я взяла цю книгу — «Жерміналь», і на мене вона справила величезне враження. Найбільше враження справила фігура анархіста, який, з одного боку, ласкаво гладить ручного кролика, а з другого боку, влаштовує висадження в повітря шахти і губить безліч робітників під час цього вибуху. Це поєднання теоретичної роботи над I томом «Капіталу» з читанням художнього роману Золя, в якому змальовано робітничий рух, правда давнішого часу, дало дуже багато — дало розуміння того, якою важливою є організація робітничого руху, якою нікчемною є вся ця анархістська психологія, що не враховує руху мас, їх інтересів. Потім, коли я поїхала на заслання до Володимира Ілліча в 1898 р., дивлюся — у нього в альбомі були картки різних політкаторжан, була картка Чернишевського з написом — і картка Золя. Я питаю: «Чому це в тебе картка Золя?» А він каже: «Він же в справі Дрейфуса вів боротьбу, а потім у нього дуже цікаві романи». І ось ми з ним тоді довго говорили про романи Золя, про «Жерміналь», про анархізм. У мене залишилося в пам'яті все те, що говорив тоді Ілліч про анархізм. Інтерес до питання про анархізм пробудила ця художня книга. І ось як пов'язується белетристична книга з науковою літературою — це ми повинні знати. Адже белетристика впливає на почуття. У людини перед очима виникає цілий ряд живих образів. У цьому сила художньої літератури.

У зв'язку з цим постає питання про каталоги і групування книг. Який каталог у нас повинен бути—розгороджений чи нерозгороджений, як цей каталог треба роз-

городити, по яких питаннях,— це буде одне з питань, яке ви тут обговорюватимете. Надзвичайно важливо також, як з марксистської точки зору краще розставляти книги. Можна взяти твори Маркса, Енгельса, Леніна і поставити їх усі на окрему полицю — не пов'язувати їх статті і твори з іншими питаннями. А можна й так робити: дати всі ці твори на окремих полицях, а, крім того, окремі статті Маркса, Енгельса, Леніна давати ще й у зв'язку з висвітлюваними питаннями. Наприклад, зібрати книги з техніки і тут же дати висловлення Маркса, Енгельса, Леніна з техніки. Це треба робити в каталогах, треба робити під час розміщення книг.

До якого б питання ви не підходили, треба продумати його з точки зору теорії марксизму-ленінізму, яка так блискуче довела свою правоту на історії нашого Союзу Радянських Соціалістичних Республік.

Я хотіла б спинитися ще на одному питанні. Ось стахановці. В чому полягає завдання бібліотекаря? Тільки в тому, щоб дати списки — список книг і статей з цього питання, матеріали стахановських нарад і т. д.? Це треба дати. Але, крім того, треба самим працювати по-стахановському.

Сидять бібліотекарі на роботі не шість і не вісім годин, а більше, але не в цьому справа. Стаханов по-хазяйському підійшов до своєї праці і до питань організації власної праці і тих, хто з ним працював. Коли ми хочемо бути стахановцями на бібліотечному фронті, ми повинні так усю нашу роботу організувати, щоб вона була зразком організованості, і тут ми повинні врахувати старий досвід. У нас на цих зборах присутні товариші, які мають величезний досвід у цьому. Я візьму хоч би т. Григор'єва, який дає ряд цінних вказівок, практичних, як потрібно працювати по-справжньому, організовувати роботу так, щоб вона була якнайкращою. Це важливо і для великих бібліотек і для бібліотек невеликих. Питання, як організувати роботу, як при певних нормах праці добитися максимуму результатів, як використати техніку,— це велике питання.

Ми не можемо вважати, що тільки на плечах треба носити книги: є ліфти, є сигнальні знаки і тому подібне, бібліотекар це знає. Все це потрібно ввести у бібліотечний побут.

І, нарешті, останнє, що я хотіла сказати. Наближається ХХ-річчя існування Радянської влади. Ці двадцять років нашого Союзу Радянських Соціалістичних Республік, уся історія, пережита за ці двадцять років,— це ж неповторний шмат життя. На цій історії, на нашому досвіді, вчать всі робітники інших країн, вчать всі свідомі марксистки, вчиться молодь. Я дивлюся, як ходять у Музей Леніна, як цікавляться показом життя і роботи Леніна, з яким хвилюванням говорять про це іноземці. Нам потрібно врахувати і показати пройдений шлях також і на невеликому фронті — нашому бібліотечному фронті. Показати, що нами зроблено, як ми це зробили, як ми не вміли спочатку багато чого робити. Я пам'ятаю, в 1919 р. я приїхала в Казань. Там вирішили всі бібліотеки звести до купи. Був якийсь панський будинок, і туди склали всі книги, які відібрали в населення. Склали книги і не знають, що з ними робити, як їх розбирати. Працівники приводять мене туди і показують: ось книг скільки набрали. «А що ви з цими книгами робитимете?» — «Про це,— відповідають,— певно, будуть директиви з Наркомосу». І це цілком зрозуміло, товариші: було бажання планомірно будувати цю справу. Але в яких умовах ми тоді жили? Потрібно показати цей пройдений шлях, і показати пройдений шлях у нашій справі, можливо, легше, ніж у будь-якій іншій.

Дозвольте, товариші, побажати вам, щоб при обміні думками, під час роботи в секціях ви глибше відчували зв'язок нашої роботи з життям, поставили всю роботу ближче до життя з урахуванням усіх можливостей і тих досягнень, які відмічені в Конституції. Повторюю — ця Конституція нас, бібліотекарів, до дуже багато чого зобов'язує, зобов'язує значно ширше ставити нашу роботу, значно тісніше пов'язувати її з масами, і я б хотіла, щоб наша нарада проходила під цим кутом зору.

БІБЛІОТЕКА — ДРУГ І ПОМІЧНИК ЧИТАЧА

(ПРОМОВА НА НАРАДІ ПО РОБОТІ ФАБРИЧНО-ЗАВОДСЬКИХ
БІБЛІОТЕК)

Ми є свідками величезного зростання свідомості трудящих нашої країни. Це відчувається в усьому, це особливо було помітно в останній рік, коли відбувалося все-народне обговорення нової Радянської Конституції.

В 1919 р. Володимир Ілліч Ленін, який надавав дуже великого значення всій культурній роботі, виступав на позашкільному з'їзді. Він там говорив про те, як ми повинні організувати всю нашу культурну роботу, і як приклад наводив ліквідацію неписьменності та бібліотечну справу. Він говорив, яке значення для розв'язання цих питань має правильна організація.

Ті досягнення, які має наша країна, є результатом величезної організаторської роботи, проведеної під керівництвом нашої партії.

Ми бачимо на кожному кроці, як ті настанови, що їх давав В. І. Ленін, тепер здійснюються на практиці, набираючи конкретної живої форми. І коли ми читаємо Конституцію, яка фіксує те, чого вже досягнуто в тривалій боротьбі, ми бачимо, як ще багато потрібно зробити, щоб ще краще у повсякденній роботі закріпити завойоване.

Конституція є величезним стимулом для ще ширшого культурного руху мас. Враховуючи все це, ми повинні зрозуміти, яка на всіх нас лежить відповідальність у справі організації культурної роботи. Більшість бібліотекарів це усвідомлює, особливо бібліотекарі профспілкових бібліотек, що, як правило, близько стоять до маси.

Говорячи про організацію, Володимир Ілліч підкреслював необхідність єдності дій, які проводяться спільними зусиллями в усіх галузях роботи і в галузі культури в тому числі. Ця настанова Ілліча є обов'язковою для всіх нас. Про цю єдність Бібліотечне управління Наркомосу дбало весь час. Не в тому, звичайно, розумінні, що ми б хотіли взяти собі бібліотеки всіх відомств. Таких «імперіалістичних» нахилів у Бібліотечного управління нема і не було. Інтереси всіх бібліотек, незалежно від того, якому відомству вони підпорядковані, єдині, і лінія дії у них повинна бути одна.

В галузі бібліотечної справи є певні настанови В. І. Леніна, які нам дуже допомагають у роботі. Виконуючи вказівки Леніна, ми особливу увагу звернули на постановку обліку в бібліотеках. Ми всіляко намагались, щоб бібліотеки міста були найтісніше зв'язані з сільськими. Ми особливо прагнули до того, щоб наукові бібліотеки допомагали масовим.

Звичайно, те, що є, ще далеко не ідеал. Потрібно багато і наполегливо працювати над тим, щоб піднести бібліотечну роботу на ту височінь, якої вимагає наша епоха і зростає свідомість мас.

Мені доводилось бувати на ряді фабрик і заводів і знайомитись з роботою профспілкових бібліотек. І у мене таке враження, що заводські бібліотеки близько зв'язані з масою. Я була на «Шарикопідшипнику», бачила, як добре завідувача бібліотекою Троїцька знає своїх читачів. Розмовляючи з працівниками профспілкових бібліотек, я відчувала, що вони живуть життям заводу, що їх хвилює все, що відбувається на заводі. Саме це й дає можливість краще обслуговувати читача. Обслуговування читачів — одне з найскладніших завдань — у профспілкових бібліотеках розв'язується значно простіше, ніж у міських.

Ви маєте справу, скажімо, з двома цехами — інструментальним і штампувальним. В одному цеху кваліфіковані робітники, в другому — новачки. Робітники одного цеху ставлять одні вимоги, робітники другого цеху — інші. І вам ці вимоги порівняно легко врахувати.

З ініціативи Максима Горького тепер проводиться робота по збиранню матеріалів для «Історії заводів». Подекуди є виставки, що висвітлюють минуле заводу.

Все це захоплює бібліотекарів, зближує їх з читачами. Вам легше налагодити допомогу читачеві, бо ви знаєте, хто сам зуміє розібратися в книзі, а кому потрібна допомога. Я завжди раджу працівникам міських бібліотек знайомитись з постановкою справи у профспілкових бібліотеках. У Брянську, на заводі «Профінтерн», я бачила, як працюють книгоноші, як вони живуть життям свого заводу, яку велику роль вони відіграють. Я знаю ті труднощі, які є у вашій роботі, бо вам часто доводиться відстоювати інтереси бібліотеки. І першим вашим помічником на заводі, звичайно, повинна бути молодь. Якщо ви по-справжньому дружитимете з робітничою молоддю свого заводу, то вона вам багато чим допоможе і нікому не дасть спокою: ні директору заводу, ні завкому,— поки не доб'ється культурного обслуговування робітників.

Я хотіла б сказати ще про самоосвітню роботу. У нас тепер зміцнюються школи дорослих підвищеного типу, де люди вчаться без відриву від виробництва. Залишити виробництво і піти вчитися для стахановця, передового виробничника — це важко. А в школі підвищеного типу, де заняття проходять без відриву від виробництва, охопити всі інтереси і запити тих, що навчаються, досить складно.

Ми з самого початку поставили питання про те, що при бібліотеках повинна вестись самоосвітня робота. В ній особливо відчуває потребу молодь. Але часто-густо допомога в справі самоосвіти перетворюється просто в звичайнісінькі заняття за шкільною програмою. Це не зовсім те, що потрібне. В профспілкових бібліотеках часто займаються викладанням російської мови, математики, фізики. Це добре, але це не те, що потрібне. В самоосвітній роботі насамперед треба враховувати запити читачів.

У нас була нарада з далекосхідниками — дружинами командирів Червоної Армії. Одна з них говорить: «У мене діти, мені потрібен педагогічний мінімум, щоб я знала, як треба з них виховувати лєнінців». Подивіться програми середньої школи. Там немає цього педагогічного мінімуму. Але він потрібний. І тут необхідна допомога бібліотеки. Вона повинна вказати, які книги треба прочитати, в якому порядку.

Крім того, у читача виникає ряд політичних питань.

Тепер усі хочуть знати, що робиться в Іспанії, в Японії, в Китаї. Політика і географія увійшли в життя, стали потребою для кожного, і треба не тільки знати, де знаходиться Мадрид, а й почитати історію Іспанії, взнати, що було раніше в Іспанії. Велику роль тут можуть відіграти загальноосвітні гуртки. В наших хатах-читальнях, у клубах звичайно бувають тільки драматичні, музичні та фізкультурні гуртки. Потрібно, щоб були й загальноосвітні.

Усі хочуть почитати про події, що відбуваються, про цікаві явища природи, про техніку, науку, мистецтво. Бібліотека повинна порадити, що слід прочитати з даного питання. Тому дуже важливо, щоб в усіх бібліотеках були рекомендаційні списки. Представники фабрично-заводських бібліотек повинні бути тісно зв'язані з Інститутом бібліотекознавства і рекомендаційної бібліографії, оскільки вони добре знають запити робітників різних виробництв і можуть порадити, що треба порекомендувати.

Мені якось принесли відзиви робітників Електрозаводу про окремі книжки. І перше, що впало в очі,— це характер відзивів. Відзиви короткі, ділові — не міркування взагалі, мимохідь, про все потроху. Якщо зібрати на фабриках і заводах відзиви робітників про книги, вони дуже багато чого навчать наших письменників.

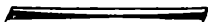
У нас тепер багато робітників дуже хочуть писати — в художніх образах висловлювати свої думки,— але як це зробити, вони не знають. Якщо в них є здібності, їм потрібно в цьому допомогти. Кілька місяців тому я одержала лист від однієї колгоспниці. Вона писала про величезне бажання висловити свої думки в чіткій і ясній літературній формі. Видно, що ця людина багато читала, може вирости. Ми про неї написали в об'яву. У неї четверо дітей, поїхати нікуди вона не може. Потрібна була допомога на місці. Їй створили відповідну обстановку, щоб у неї було якомога більше вільного часу і щоб вона могла вчитися і писати. Уважне ставлення до нових письменницьких кадрів, що піднімаються, повинно підбадьорити тих, кому ви допомагатимете.

На закінчення я хотіла б сказати про деяку однобічність у бібліотечній роботі. Запитайте у бібліотекаря про художню літературу. Він до ладу все пояснить, а от з інших питань у нього не вистачає знань. Робітники звер-

таються і за технічною літературою, і за книгами з історії, географії та ін. Отже, потрібно й самим учитися і залучати до бібліотечної роботи громадський актив. На будь-якому заводі багато радянської інтелігенції. Взяти хоч би спеціалістів і їх дружин. Їх потрібно обов'язково залучити до бібліотечної роботи, тоді й нам легше буде працювати.

Кожен з нас розуміє, які великі завдання стоять перед нами. Давайте ж спільними силами, як хотів Ілліч, підніmemo бібліотечну справу на ту височінь, на якій вона повинна стояти в нашій соціалістичній країні.

1936 р.

ЗАВДАННЯ ПОЛІТОСВІТРОБОТИ НА ДАНОМУ ЕТАПІ

Нова Конституція СРСР здійснюється в країні, де радянський лад склався в роки імперіалістичної і громадянської воєн, де маси політично зростали в боротьбі за владу Рад, за дружбу народів. Конституція СРСР здійснюється в країні, де відбулася небувала ще ніде в світі перебудова сільського господарства на початку колективізації, перебудова, яка підрізала коріння старого розшарування селянства, зблизила психологію селянина з психологією робітника. Конституція СРСР здійснюється в країні величезних господарських досягнень, в країні героїв-стахановців, в країні героїв-льотчиків, в країні, де тисячі, десятки тисяч, сотні тисяч готові віддати життя за справу Леніна.

У 1894 р., понад сорок років тому, в своїй першій нелегальній праці, яка відіграла величезну роль у створенні нашої бойової партії комунізму — «Що таке «друзі народу» і як вони воюють проти соціал-демократів?» — Ленін говорив про *злиття боротьби за демократизм з боротьбою за соціалізм*. Радянський демократизм завжди докорінно відрізнявся від демагогічного, фальшивого буржуазного демократизму, але тільки тепер — на ґрунті наших досягнень у боротьбі за соціалізм — стало можливим те глибоке злиття боротьби за демократизм з боротьбою за соціалізм, яке характеризує Конституцію СРСР. У зв'язку з цим необхідна величезна робота з широкими масами і особливо з її відсталими верствами. Це розуміє кожний, хто любить нашу

велику Батьківщину, відданий справі Леніна. Ця робота повинна мати політичний характер — це не просто культурна робота, це робота, що має на меті проїняти все життя, весь побут, всі ділянки роботи духом комунізму. Це робота, що має на меті проїняти весь наш уклад, всю організацію праці, все культурне, все громадське життя духом нової Конституції. Ця робота повинна бути зв'язана з широко поставленою роз'яснювальною роботою, а це вимагає тісного її пов'язання з озброєнням мас знанням основ наук, основних їх положень. Останнє являє собою серйозну проблему в нашій країні, яка двадцять років тому відзначалася особливою безкультурністю, особливою неписьменністю мас. У культурному відношенні за двадцять років ми маємо величезні зрушення, але працювати на цьому фронті потрібно не покладаючи рук.

У розпал громадянської війни при Наркомосі було створено відділ політосвітроботи, який разом з військовими, профспілковими організаціями розгорнув велику роботу на політичному і загальноосвітньому фронті, що допомагало масам осмислювати факти громадянської війни, вчитися відрізняти ворогів від друзів. А потім, у перші роки гострої боротьби за колгоспи, політосвітробота тісно змикалася з господарською роботою. Тоді було проведено велику роботу по пропаганді колгоспного укладу. За останні роки політосвітробота якось затихла. Все більше й більше вихолощувалась з політосвітроботи політика, аполітичність цієї роботи зменшувала її значення. Знижувалось це значення ще й вихолощуванням з неї роботи загальноосвітньої. Зведення нанівець колишнього змісту цієї роботи неминуче привело й до організаційного розвалу.

Тепер здійснення нової Конституції СРСР, тісне пов'язання боротьби за поглиблення радянського демократизму з боротьбою за соціалізм, загальна міжнародна обстановка вимагають знову піднесення політосвітроботи на належну височінь.

Що для цього потрібно?

Насамперед — *перебудова змісту роботи*, організація лекційної справи, гурткової роботи з питань політики і оволодіння основами наук, організація систематичного

читання книг і газет, створення довідкових і консультаційних бюро, розвиток агротехпропаганди, поглиблення екскурсійної справи, антирелігійної пропаганди, самодіяльного мистецтва, яке ілюструвало б у живих образах теперішнє і минуле нашої країни, організовуючи його так, щоб була використана вся сила мистецтва.

Організація всієї політосвітроботи повинна бути побудована так, щоб вона не була відірваною від навколишнього життя, а була нерозривно зв'язана з тим, чим живе маса, допомагала перебудові навколишнього життя на основі радянського демократизму, комуністичної моралі, колективістичного укладу, на основі дружби народів.

Політосвітробота повинна *всіляко активізувати самодіяльність мас у галузі політосвітроботи, організувати її, спрямовувати в належне русло*, вносити в неї контроль знизу шляхом правильної організації різних видів соцзмагання і залучення громадськості.

Не в назвах і не в фасадах політосвітзакладів справа, а в змісті їх роботи. Цей зміст роботи повинен бути в центрі уваги.

Необхідно в Наркоматі освіти *зміцнити управління та інспектуру політосвітроботи*, забезпечивши контроль зверху, справжній, діловий, пов'язати роботу політосвітуправління з роботою інших управлінь, перетворити управління політосвіти з чогось далекого в органічно зв'язане з усією роботою Наркомату. Потрібно зміцнити на місцях сектори політосвітроботи та її інспектуру. Необхідно привернути увагу облвиконкомів і райвиконкомів до справи політосвітроботи, зміцнити відповідні секції міськ- і сільрад, контролювати цю роботу. Необхідно посилити увагу до політосвітроботи усього радянського апарату, підвигнути до неї увагу профспілок — це їх кровна справа.

І ще два найістотніших питання — це *створення і закріплення кадрів політосвітпрацівників*, їх перепідготовка, їх інструктаж. Це дуже важливі питання. Я не говоритиму в цій статті про скрутне становище з кадрами політосвітпрацівників, тут можна розповісти багато сумного. В країні, де здійснюється наша Конституція, де широко розгорнуте будівництво соціалізму, так справа не може продовжуватись.

Кадри і конкретне планування з урахуванням особливостей кожної області, кожного району, їх специфічних завдань, складу населення допоможуть поліпшенню справи.

Керівний журнал з політосвітроботи, преса, радіо не можуть не прийти на допомогу.

Політосвітпрацівники мають велику надію, що під керівництвом партії їм вдасться справу політосвітроботи підняти на належну височінь.

1937 р.

ЗАМІТКИ ПРО АНТИРЕЛІГІЙНУ ПРОПАГАНДУ

Перебудова всього життя на соціалістичних основах вимагає й перебудови побуту на цих основах. Для дуже багатьох ще часто неясно, як по-новому будувати побут. Раніше жили за звичаями батьків. По-старому жити не можна — це зрозуміло всім, а от як жити по-новому? Це питання хвилює маси. Неясність у цій справі часто є причиною того, що люди бояться до кінця поривати з релігією.

Нещодавно проведений перепис показав, що маси, особливо жіночі маси, дуже схвилював пункт: «Віруючий чи невіруючий», і багато тих, хто давним-давно перестав додержувати церковних обрядів, вагалися, як відповісти на це питання, не насмілювались відповісти: «Невіруючий» — і записувались у «віруючі».

Якщо ви візьмете біблію, євангеліє, ви побачите, яке величезне місце в них займають питання побутової моралі. Про взаємовідносини між людьми, про норми поведінки, про те, що погано, що добре, всяка релігія говорить дуже багато. Особливо велику увагу побутовим питанням приділяє католицька церква. Не вона одна, звичайно, виявляє підвищений інтерес до цих питань. І попи, яким тепер надано виборчі права, особливо наполягають на цей бік справи.

Піп, у якого дитина вчиться в школі, приходячи на батьківські збори, говорить батькам і матерям, що зібралися обговорювати поведінку своїх дітей: «Чи не здається вам, що діти, які відвідують церкву, поводять

себе краще, ніж діти, які не відвідують її?». І це зауваження хвилює батьків, які не знають, як налагодити виховання своїх дітей. У цьому зв'язку мені хочеться ще спинитися на двох питаннях: на боротьбі з релігійним світоглядом і боротьбі з релігією в побуті.

*

Почну з питання про світогляд. Слід сказати прямо, що наша школа, особливо за останні роки, захоплюючись боротьбою за письменність, дещо відсунула на задній план питання світогляду. Це нікуди не годиться. Хоч школа і навчає дітей, але вона ж закладає основи світогляду.

Ніщо так не переконує, як природознавство, що пояснює явища природи. І не випадково, що при царизмі, в роки реакції, природознавство, особливо біологія, було під забороною, що юнаки, які закінчили класичну гімназію, дівчата, що закінчили жіночу гімназію, та й педагогічні курси, не знали навіть будови людського тіла.

Передове вчительство того часу, яке виросло на революційних традиціях, прагнуло пояснювати дітям явища природи, починаючи з початкової школи. Це мало велике значення. У вечірньо-недільних школах 90-х років ми намагалися на так званих уроках пояснювального читання знайомити робітників з основами біології. Ми могли кожного дня переконуватись у тому, яке велике значення мало навіть несистематичне викладання природничих дисциплін, який вплив справляли окремі природознавчі екскурсії, як усе це підривало релігійне пояснення явищ природи, релігійні уявлення.

Попи вважали за потрібне на уроках закону божого, які повинні були відвідувати всі дорослі учні в обов'язковому порядку, спростовувати вчення Дарвіна. «Кинь курку у воду — хіба в неї виростуть від цього перетинки?» — переконував піп робітників, що відвідували школу.

І під час революції 1905 р., і в переджовтневий період, і в перші роки встановлення Радянської влади природноісторичному поясненню явищ і в дитячій школі, і на заняттях з дорослими приділялась особливо велика увага.

Я пам'ятаю, яке велике значення в справі антирелігійної пропаганди мав біологічний музей при Свердловському університеті¹, організований Б. М. Завадовським, який великий вплив мали філіали цього музею, створені на селі. Біологічні музеї, в яких пояснювались явища природи, були справжніми вогнищами антирелігійної пропаганди.

При цьому слід зазначити, що біологічний музей можна побудувати так, що в ньому буде безліч видів тварин, але, якщо експонати не пояснюватимуть причин зміни видів, усе пропагандистське значення музею зіjde нанівець.

Не менш важливе значення з точки зору антирелігійної пропаганди мають і астрономічні музеї, особливо коли вони зв'язані з історією астрономічної науки і з геологією, яка пояснює цілий ряд явищ географічного порядку. Але й тут знову-таки центр уваги повинен бути перенесений на пояснення явищ, а то буває, що іноді виходить робітник з планетарія і говорить: «Подумати тільки, як мудро створив світ господь!»

Як викладати природничі науки — дуже важливе методичне питання. При викладанні будь-якої науки важливо, щоб теорія була тісно пов'язана з практикою. Ленін говорив про те, що найгірше в старій школі полягало в розриві між теорією і практикою. Природничі науки справляють великий революціонізуючий вплив. Буржуазія навчилася вихолощувати з природничих наук їх революційний дух, викидаючи з цією метою пояснення явищ природи. Є ще й інший прийом, який має те ж завдання. Основна наука, як відомо, обростає рядом прикладних наук. Біологія сбростає такими науками, як агрономія, ветеринарія, медицина та ін. Це полегшує, здавалося б, пов'язання теорії з практикою. Але буржуазія ставить справу так, що практика закриває теорію, вбиває її. Це дуже шкідливо, тут потрібно добре пильнувати.

Ми маємо тепер тисячі можливостей поставити викладання природознавства по-революційному. Але часто густо «мертвий хапає живого» — курсу природознав-

¹ Мається на увазі Комуністичний університет імені Я. М. Свердлова в Москві. — *Ред.*

ства не відводять необхідного часу, підручники дають неправильні настанови. Пропаганда проходить повз ці питання, популярна література дає не те, що треба. Непогані кінознімки, що є, зовсім не використовуються для роз'яснювальної роботи з природознавства, екскурсії проводяться непереконливо, а то й зовсім не проводяться.

На світогляд впливає, однак, не тільки природознавство, а й суспільствознавство. Важливо, щоб люди розуміли зв'язок суспільних явищ, розуміли роль техніки в розвитку суспільства, роль організації праці, суспільної організації, щоб вони розуміли, куди й як іде суспільний розвиток. У нас викладання історії тепер занедбане, і це не може не вплинути негативно на нашу антирелігійну пропаганду. Потрібно цю ділянку витягувати. Марксистська теорія і практика революційної боротьби дають для цього дуже багатий матеріал.

*

Переходжу до питань побуту. Конституція СРСР надає всім громадянам такі права, які дають їм можливість взятися серйозно за перебудову всього побуту. Розмовляючи з кращими викладачами Конституції в школах дорослих, дізнаєшся, що, коли питання Конституції вивчаються не формально, а по суті, вони органічно пов'язуються з питаннями побуту: як знайти роботу під силу і до серця, як по-людському відпочивати, як боротися з пияцтвом, як, де і чого вчитися, як ставити виховання дітей, як найкраще організувати навчання, як і яку вести громадську роботу і т. д. і т. п.

Ми інколи дуже спрощено підходимо до питань антирелігійної пропаганди. Наприклад, ми забуваємо про діяльність церкви в галузі мистецтва, забуваємо, що церква іноді була чимсь подібним до клубу — в церкві зустрічались один з одним, в церкві співав хор чи грав орган. У церкві було красиво, в католицькій церкві, наприклад, деякі служби були схожі на театральні вистави. У нас робітниці часом говорять: «Ходжу до церкви, тому що квитків у театр мало видають».

Ми забуваємо, що іноді церква організувала громадську роботу — по догляду за хворими, по догляду за

дільми та ін. А ми не завжди ще враховуємо, що необхідно охопити громадською роботою найширші верстви населення, забуваємо, що деякі секти (наприклад, старообрядців) у Центрально-Чорноземній області дбали про охорону здоров'я своїх послідовників — вимагали, щоб їжа споживалась з окремого посуду, і т. д. і т. п. Необхідно ясно усвідомити, що тільки широкий розвиток політико-освітньої роботи може остаточно витіснити вплив церкви в побуті.

Потрібно значно ширше організовувати роботу хатчиталень, клубів, будинків культури, музеїв. У центрі всієї їхньої роботи повинна стояти громадська, самоосвітня і художня самодіяльність широких мас. Потрібно покласти край професійній замкнутості культурних закладів, їх відірваності один від одного. Неприпустимо, коли в робітничий клуб металістів не пускають пекаря, будівельника, швачку. Не можна допускати, щоб культурна робота була штучно розгороджена за відомчими ознаками, щоб душилась ініціатива мас, щоб життя йшло само по собі, а клубна робота сама по собі.

Тільки широко поставлена громадська робота, до якої залучаються найширші верстви населення, робота, спрямована на впорядкування життя, на усунення тисяч дрібниць, що заважають налагодженню світлого, культурного життя мас, тільки оволодіння ними усіма досягненнями науки, техніки, мистецтва допоможуть до кінця зжити вплив церкви на побут.

Люди хочуть культурно зростати, питання культурної роботи поставили перед країною з небувалою гостротою. Могутнє піднесення культури допоможе нам остаточно подолати релігійні пережитки в свідомості мас.

ПІДНЕСТИ МУЗЕЙНУ СПРАВУ НА СОЦІАЛІСТИЧНУ ВИСОЧІНЬ

Музейна справа — дуже важлива справа. Живий показ явищ, фактів особливо переконує, особливо вривується в пам'ять, будить думку.

Ми бачимо на прикладі Музею Леніна, яким могутнім знаряддям пропаганди може стати музей. Музей — знаряддя популяризації.

Суть питання полягає в тому, що і як показувати.

Країна готується до виборів до Верховної Ради СРСР. Усі музеї повинні включитися в цю дуже важливу політичну кампанію і стати центрами більшовицької агітації і пропаганди в масах. Потрібно підготувати екскурсоводів, дібрати до експозиції матеріали, які характеризували б перемоги соціалізму в нашій країні. Правдивий показ досягнень соціалістичного будівництва, яке забезпечило народові світле і радісне життя, — найкраща агітація за партію Леніна, за передових людей нашої Батьківщини.

Тепер, коли Конституція СРСР дає могутній поштовх розвитку соціалістичного демократизму, коли маси пристрасно тягнуться до знань, не можна, щоб музейна справа перебувала в бездоглядному стані, щоб музейна справа стояла осторонь соціалістичного будівництва.

Я вже не кажу про суспільствознавчі музеї — такі музеї, як історико-революційні, історичні, Музей Червоної Армії, Музей національностей, Музей народної освіти, Антирелігійний музей, Літературний та ін., — про ці музеї повинно бути особливе піклування партії і уряду,

тут потрібна особлива пильність... Тепер, коли потрібно показати в усіх суспільствознавчих музеях пройдений шлях за двадцять років, особливо важливим є справжній більшовицький підхід до експозиції, важливим є уважне спостереження за тим, як маси сприймають показ, реагують на нього, що їх найбільше цікавить і що для них є мало зрозумілим в експозиції. Потрібно при всіх музеях організувати, як при всіх політосвітніх закладах, робітничо-колгоспний актив.

Але не менш необхідними є увага до музейної справи, активна допомога їй з боку наукових працівників, заінтересованих у тому, щоб наука стала надбанням мас, щоб наука та її досягнення допомагали ширше, глибше здійснювати права радянських громадян на освіту, краще організувати, охороняти, окультурювати працю, веселіше, змістовніше організувати відпочинок, перебудувати по-новому побут.

Музеї виробничі, технічні, природознавчі, краєзнавчі, географічні та інші повинні мати на увазі насамперед пропаганду основ науки, зв'язок теорії з практикою, повинні стежити за розвитком науки, за її досягненнями, показувати конкретно всі досягнення, розширювати горизонт відвідувачів, прищеплювати інтерес до науки.

Якомога ближче потрібно поставити музеї до життя, пов'язувати якомога тісніше всю їх роботу з соціалістичним будівництвом, як цього вимагав на кожній ділянці радянської роботи Ленін.

XX річниця Жовтня з її показом наших завоювань, з її показом пройденого шляху допоможе музейним працівникам краще зрозуміти завдання, які стоять перед музеями в справі соцбудівництва, зробить для них справою честі піднесення музейної справи на соціалістичну височінь.

ПОТРЕБИ БІБЛІОТЕК

Двадцять років тому наша країна була відсталою, багатомільйонне селянське населення жило замкнутим життям одноосібників. Ще тяжчим було становище національних меншостей.

Змінилось обличчя нашої країни — стала вона країною соціалістичною, країною великої Радянської Конституції.

Не тільки надзвичайно зросла письменність мільйонів, не тільки здійснене загальне навчання, але нечувано розширився горизонт наших народних мас усіх національностей, іншими стали їх інтереси, невпинно зростають їх культурні запити.

За бібліотечним переписом на 1 жовтня 1934 р. в одній тільки РРФСР було 39 544 стаціонарні бібліотеки з 193 мільйонами книг. За три останні роки цифри ці значно зросли.

Всесоюзне соціалістичне змагання на кращу сільську бібліотеку, на район, який зразково обслуговував би населення бібліотечною роботою, оголошене 15 липня 1935 р., дало величезний поштовх розвитку бібліотечної мережі на селі. Сільські бібліотеки стали входити в побут. Але зростання мережі масових бібліотек, особливо сільських, супроводжувалось і «хворобами зростання».

Насамперед постало питання про те, чим «годувати» цю зростаючу мережу. Для дальшого розвитку мережі на селі потрібно безліч книг. Звідки ж їх узяти? Просування книг із залежалих фондів, збір книг, перерозподіл книг — усе було пущено в хід, але це була крапля в морі. З кожним місяцем цей шлях ставав усе важчим,

а, крім того, книги в нашій Країні Рад, яка йде вперед семимильними кроками, особливо швидко стають застарілими. Не можна ж постачати зростаючому селу книги віджилих епох, книги, пройняті дрібновласницькою, міщанською, індивідуалістичною мораллю.

Потрібна нашим бібліотекам нова книга — художня, популярно-наукова; потрібна книга сучасна, наскрізь пройнята комуністичним світоглядом, комуністичною мораллю; книга, яка б запалувала, організовувала, давала вміння працювати, відповідала на питання, що хвилюють маси. З великими запитами приходять до бібліотеки сучасний селянський читач. Стоять полиці книг, але говорять вони здебільшого не про те, що хвилює читача, говорять мовою іншої епохи, іншого часу. Мало нових книг, мало книг, що говорять мовою сучасності, не вистачає необхідних посібників для самоосвіти.

Потрібна популярна, масова книга, якої так жадає сучасний колгоспник, колгоспниця, сучасний член сільради.

Подивіться на плани наших видавництв, поговоріть з керівниками видавництв. Вони не наважуються ні на крок відступити від своїх планів. Життя летить вперед, а плани стоять на місці, не пристосовані для того, щоб іти в ногу з життям. Видавництва повинні бути гнучкішими, повинні враховувати в значно більшій мірі запити мас, обговорювати плани разом з масами, а не тільки в кабінетах.

Але, крім незграбності планів, зв'язують по руках і ногах бібліотечну справу обмежені тиражі, недостача паперу, неправильно організоване постачання, яке не враховує специфіки селянського життя, специфіки запитів сучасних читачів. Бібліотечну книгу прирівнюють часом при плануванні постачання до мила і духів. Стрижуть під один гребінець і народності Далекої Півночі, і передмістя великих міст, і циганські колгоспи. Іноді керуються принципом: «На тобі, боже, що нам негоже».

Громадянин нашої Батьківщини бажає одержати потрібну йому книгу, він знає: в знанні — сила; знає це не з книг, а з життя, бачачи, як за допомогою науки і техніки наша Країна Рад оволодіває багатствами природи, як вона оволодіває надрами землі, повітрям, простором.

Бібліотечна справа — справа захоплююча, бібліотекар заводських і сільських районних бібліотек близько

стоїть до маси. На його очах зростають люди. Він бачить, як організовує їх книга, систематичне читання, правильна його спрямованість.

Бібліотекарі повинні бути оточені громадською увагою і піклуванням. Це повинні бути працівники, які не бояться труднощів, люди, переконані в необхідності ширше і ширше розгортати бібліотечну справу, люди, які розуміють, що відставання її буде гальмом для культурного зростання громадян нашої рідної Країни Рад. Їх потрібно берегти, їм потрібно допомагати.

Їм багато доводиться вчитися; вони розуміють, що тепер більше, ніж будь-коли, треба насичувати бібліотечну справу духом більшовизму; треба поставити її так, щоб вона допомагала якомога краще проводити в життя Конституцію СРСР.

Потрібно вирощувати нові бібліотечні кадри. Їх і тепер не вистачає. Завтра попит на них буде ще гострішим. Післязавтра ще гострішим. Нічого не розуміє у культурному будівництві той, хто забирає у бібліотечних технікумів приміщення, заганняючи їх у глушину, далі від громадського і радянського контролю. З обуренням читаєш, як той чи інший відділ народної освіти «економить» на бібліотечних технікумах, а потім пише в Наркомос: «Дайте нам п'ять кваліфікованих працівників».

Бібліотечна справа — така справа, яка породжує ініціативу. Іноді люди, що стоять осторонь бібліотечної справи, зневажливо називають цю ініціативу «викрутасами». При цьому під поняття «викрутаси» підводиться обговорення питань, як краще обслужити читача, як швидше просунути до нього потрібну книгу, як прийти на допомогу бібліотекареві і читачеві шляхом складання каталогів, як і яку організувати консультацію, як зблизити авторів з читачами, дати їм почути голос читача.

Потрібно, щоб гучніше звучав голос рядового масового читача. Потрібно, щоб навчились його по-більшовицькому слухати і автори, і видавництва, і Огіз, і відділи народної освіти, не кажучи вже про Бібліотечне управління, про наркомоси. Який це наркомос, якщо він по-справжньому, по-більшовицькому не дбає про бібліотечну справу, не воює за неї, не вболіває за неї усією душею. Тут двох точок зору бути не може.

РОЗМОВА З ДИРЕКТОРАМИ НАУКОВИХ І КРАЙОВИХ (ОБЛАСНИХ) БІБЛІОТЕК

Товариші, тут зараз зібрались не просто директори бібліотек, а директори наукових, крайових (обласних) бібліотек. Кожен з вас, певна річ, розуміє, що ми дуже близько підійшли до питань соціалістичної демократії, що у нас в Країні Рад усе дихає духом соціалізму і що це зобов'язує до дуже багато чого.

Перше завдання, яке стоїть перед директорами наукових і обласних бібліотек,— це спільна, колективна робота. Тут важливо, щоб кожна бібліотека до кінця використала досвід інших наукових бібліотек. Адже тепер кожна бібліотека виявляє дуже багато ініціативи, але ми не вміємо, як я вже багато разів говорила, показувати товар лицем. Хвастнути іноді ми вміємо, а показати товар лицем, показати наші фактичні досягнення, ми не завжди вміємо. І тут важливим є обмін досвідом. Важливо, щоб кожна бібліотека не була чимось замкнутим, відірваним від усєї бібліотечної справи. Часто зустрічається, що наукові бібліотеки не підтримують зв'язку з іншими бібліотеками. Наприклад, у Московському державному університеті тепер є дві бібліотеки: бібліотека МДУ і бібліотека працівників Товариства природознавців. Вони ніяк не можуть порозумітись. Звичайно, механічно зливати їх не можна, але потрібно їм домовитись і спільними зусиллями проводити роботу, оскільки там є багато такого, в чому вони в однаковій мірі заінтересовані. Цього у нас зараз немає. Досвід наукових бібліотек тепер дуже великий. Я нещодавно була в Парку

культури і відпочинку. Мені було надзвичайно приємно подивитись, як там працює філіал Бібліотеки імені Леніна. В інших місцях парку в ті години, коли я була, робота йшла мляво, а тут у залі було повно читачів. Цей зв'язок з масовими бібліотеками дуже важливий. Потрібно ділитися тут досвідом.

Тепер наукові бібліотеки, обласні і крайові, живуть в особливій обстановці. Тепер ніхто вже не дивиться на бібліотеку як на заклад, який закупорений у чотирьох стінах і від усього навколишнього відгороджений. Директори бібліотек розуміють, що перед нашими науковими бібліотеками при нашому новому суспільному соціалістичному укладі стоять особливі завдання. Ви знаєте, як у перші дні Радянської влади Ленін говорив уже про те, що наука тепер не буде відірвана від маси, що всі свої досягнення вона ставитиме на службу масам. І ми бачимо, що вже за двадцять років, які минули з дня Жовтневої соціалістичної революції, наука допомагає оволодіти силами природи, простором, Північним полюсом та ін.

Ось тепер, наприклад, у нас урожай. Але він не випадково такий багатий у цьому році, а завдяки досягненням агрономічної науки, завдяки глибшій оранці, науково-продуманому посіву тощо. Наука допомагає масам в усіх галузях. У галузі природничих наук це для всіх ясно, але в галузі суспільних наук не завжди. Історія була деякий час у нас в загоні, але вона дедалі більше й більше допомагатиме масам усвідомлювати пройдений шлях. Ось ми тепер святкуємо ХХ-річчя Жовтневої соціалістичної революції. Я проглядала наші плани, як передбачається його відзначати. Мені здається, є деякі дефекти в цих планах. Ми збираємось говорити лише про наші досягнення, а важливо говорити не тільки про досягнення, а показати, як ми їх добилися,— показати весь пройдений за двадцять років шлях.

...Адже не можна писати тільки про досягнення: ми ж їх добре знаємо, знаємо, в чому відстаємо,— а от потрібно показати труднощі, які переборювались на кожному етапі. Зібрати весь матеріал, осмислити, виділити основне — це надзвичайно важливо. Історія важлива ще тим, що вона показує, як минуле зв'язане з теперішнім.

Ось, наприклад, коли ми святкували XXV-річний ювілей революції 1905 р., ми враховували ці двадцять п'ять років. Це було в 1930 р. Було враховано, в яких місцях повставали селяни, які фабрики і заводи міст відіграли особливо революційну роль. Характерно, що ті місця, де були повстання, першими йшли за Радянською владою. Яке-небудь глухе, далеке село, у якому в 1905 р. повставали селяни проти поміщиків, а потім поміщики з ними розправлялися,— саме це село йшло першим за Радянською владою. Історія минулого залишає дуже глибокий слід, відбивається на сучасності. І от з такої важливої суспільної науки, як історія, наукові бібліотеки можуть зібрати дуже цікавий матеріал.

Візьмімо міжнародний рух, минуле країни, організацію мас у цій країні — все це яскраво відбивається на сучасності. І показувати це тепер у міжнародному масштабі, коли в нас міжнародний фронт з кожним днем починає відігравати все більшу і більшу роль, дуже важливо.

Я вважаю, що директори наукових, обласних і крайових бібліотек не можуть замикатися в якійсь вузькій сфері. Їм потрібні широкі наукові горизонти, їм потрібно ясно усвідомлювати співвідношення наук, розуміти основу кожної науки, і тоді вони свою роботу підносять на вищий ступінь.

Тепер ми маємо величезне книжкове багатство. Бібліотечний перепис 1934 р. встановив, що у бібліотеках тільки по РРФСР є 193 мільйони книг. Але ці 193 мільйони книг масові і наукові бібліотеки ще до кінця не освоїли. Коли переглядаєш матеріали цього перепису, то бачиш великі фонди в наших бібліотеках — і в наукових, і в масових,— але ці книги не освоєно. Звіти про фонди, які писали бібліотеки, були такими загальними, що показали, як бібліотеки не знають по-справжньому своїх фондів.

І ще бібліотечний перепис показав, що слабким є обслуговування читачів і що бібліотеки мало знають своїх читачів. Мені здається, що вивчення фондів і вивчення читачів, методів найшвидшого і найкращого їх обслуговування у нас ще трохи кульгає. Не скрізь воно стоїть на тій висоті, на якій має стояти в країні соціалістичної демократії. Тому, я вважаю, що над обслугову-

ванням читачів і над фондами треба ще добре попрацювати. Потрібно ще більше засукати рукава і працювати над цією справою.

Ви існуєте не поза часом і простором. Багато хто з вас займається і не може не займатися питаннями суто адміністративного характеру: охороною приміщення, освітленням, опаленням, фінансами. Все це великі питання, повз які не пройдеш, і на них витрачається значний час. Я знаю, коли обговорюється бюджет наших бібліотек, це забирає дуже багато часу. Тепер у зв'язку з новою Конституцією підвищились вимоги до культурного фронту. Партія і вся країна приділяють багато уваги нашим політсвітським справам — школам дорослих, бібліотечній справі тощо. Але потрібно нам скористатись моментом і намагатись не тільки закріпити за бібліотеками більше приміщень, а й піднести всю нашу роботу на таку височінь, щоб кожен сказав: «Так, це справжня радянська бібліотека».

Я повинна сказати, що наші радянські бібліотекарі — це люди, які працюють з ентузіазмом. Проводиться велика робота по оволодінню фондами. Тут, звичайно, не наша тільки вина, що ми відстаємо. Взяти хоча б питання класифікації, розстановки книг. Це питання техніки розстановки книг, але це техніка, яка глибоко зв'язана з ідеологією, з основами марксизму-ленінізму, і ми повинні прокладати тут нові шляхи. Або візьмемо питання стахановського руху. Всі ми оспівуємо стахановців. А ми теж повинні бути стахановцями. Що означає бібліотекар-стахановець? Це той, хто вміє найбільш доцільно організувати роботу. Стахановець не той, хто працює з ранку до глибокої ночі, а той, хто вміє так організувати весь колектив, щоб його робота давала максимальний результат.

Бібліотечна справа — своєрідна справа. Але й тут треба продумати, як потрібно використовувати всі досягнення техніки, щоб добитися раціональної постановки роботи. Я знаю, які тут труднощі. Одна з великих труднощів — це питання про приміщення. Як швидко подати книгу в незручному приміщенні? Місця в бібліотеці не вистачає, книги не вміщуються в старому приміщенні, але все ж немає таких труднощів, які б не могли бути подолані. Потрібно працювати над організацією фондів.

Друге питання — це питання про оживлення старої літератури. Мені здається, що Пушкінський ювілей показав, як старе можна дати в світлі нового. Адже Пушкіна ніхто собі не уявляв так, як його висвітлила Радянська влада. Адже у Пушкіна можна бачити різне, а от його політичного обличчя, його значення для своєї епохи — цього не помічали. Пушкінський ювілей був показом того, як потрібно в старе вливати нове, оживляти старе з нашої точки зору. Цей розмах Пушкінського ювілею не випадковий. Звичайно, тільки за Радянської влади можна так глибоко просунути в маси те краще, що дав Пушкін.

Важливо нести в маси і нашу марксистсько-ленінську оцінку психології старих письменників, треба вміти добирати їх твори. Адже й у Пушкіна, наприклад, є місця, які можуть бути сприйняті по-різному. Наприклад, у «Бахчисарайському фонтані» описується вшестя на небо Марії, є окремі місця в казках, які можуть бути так витлумачені, що вийде не плюс, а мінус. Потрібно показати все найцінніше, що є у Пушкіна. І тут наукові бібліотеки можуть зробити дуже багато в оживленні старих багатств, у показі, як все це старе мало значення для свого часу, який воно справляло вплив на весь наш розвиток, як воно допомагало нашій країні піти по шляху, що привів нас до соціалізму.

Це цікава, велика робота. Її потрібно провести не тільки в галузі суспільних наук, а й у галузі таких наук, як математика, технологія, природознавство. Тепер дещо занедбано питання про друковані каталоги. А читачеві працювати в бібліотеці, користуватися нею без друкованих каталогів важко. Каталог у наукових і масових бібліотеках — це одна з найважливіших речей. Тут ми дуже таки відстаємо.

Питання, як обслужити читача, як зрозуміти, що йому потрібно. У нас вважають, що це справа лише масових бібліотек, а до наукових бібліотек приходять лише вчений-спеціаліст. Це не так. До наукових бібліотек приходять тепер і читач-початківець, якому хочеться прочитати наукову книжку, який переборює там труднощі за допомогою науково поставленої консультації; приходять і інші особи. Тепер минув той час, коли намагались обмежити число читачів. Але ще не всі наукові бібліотеки

відчинили широко двері для читачів. Є навіть і масові бібліотеки, які у звітах пишуть, що в них усе гаразд, а насправді буває, що в бібліотеці книжок не видають читачеві лише тому, що він приходить з іншого району. В наукових бібліотеках ще сильні старі традиції, які відгороджують бібліотеку від читача. Не знаю, наскільки зжито стару замкнутість, вам це краще знати. Розчиніть ширше двері бібліотек!

Мені здається, що науковим бібліотекам легше працювати: у них більш кваліфікований склад працівників. Добір працівників має величезне значення, не тільки їх кількість. Добре Ленінській бібліотеці, підібрали собі півтори тисячі кваліфікованих працівників. Звичайно, це виняток, але, взагалі кажучи, кількість працівників у наукових бібліотеках більша, і вони, як правило, кваліфіковані. Потрібно, щоб вони справді повністю були використані, щоб від них було взято все те, що вони можуть дати для бібліотечної справи в цілому. Справа директора — з кожного працівника взяти все, що він може дати. Весь досвід наукових працівників потрібно використати. Я кажу не в розумінні збільшення числа годин, але потрібно кожному людину поставити на своє місце, а то поставлять людину не на своє місце, а потім десять чоловік не розберуться в тому, що вона натворила. Директор бібліотеки повинен бути організатором. Але, організовуючи роботу, він повинен поставити її так, щоб постійно малось на увазі обслуговування читача, вивчення його запитів. Я буваю дуже рада, коли в науковій бібліотеці добре поставлена довідкова робота. На довідкову роботу потрібно звернути особливу увагу. Я пам'ятаю, що говорив Ленін з цього приводу. Цими днями одна вчителька принесла мені записку Володимира Ілліча до Ландера. Там він говорив: «Довідку потрібно давати за один день». Правда, це не по лінії бібліотечної справи говорилось, але Ілліч вимагав, щоб довідкову роботу скрізь було налагоджено якомога краще і щоб довідки видавались за один день. Читача потрібно знати. Всі знають тепер, що це повноправний громадянин Союзу РСР, з правом на освіту, з правом на раціональне користування книгою. Право на освіту — це не тільки означає закінчити семирічку, десятирічку, а це означає, що найвідсталіший робітник має право користуватися

нарівні з діячами науки бібліотекою і т. д. Цього не можна забувати. Наукові бібліотеки можуть відіграти провідну роль в усій бібліотечній справі.

Ось підготовка кадрів. З цим у нас дуже скрутно. Тов. Рабінович може сказати, яким тяжким життям живуть деякі наші бібліотечні технікуми, як їх заганяють у різні закутки і т. д. Тут можна розповісти багато прикрого, але потрібно не скаржитись, а знаходити шляхи до подолання труднощів.

Треба, щоб наукові бібліотеки брали до себе на практику працівників масових бібліотек, а своїх працівників посиляли на практику в масові бібліотеки.

Тепер, коли йдуть вибори до Верховної Ради, особливо важливою є допомога наукових бібліотек масовим. Ми розмовляли з викладачами шкіл дорослих, як вони проводять заняття з Конституції. Вони це роблять дуже добре. При вивченні Конституції вивчається робота місцевої Ради. Всі пояснення даються на конкретних, живих прикладах. Конституція вивчається не формально. Запити слухачів учать доповідача. Запити масового читача багато чого навчать працівників наукових бібліотек.

Оце мої побажання: щоб ви були ближче до мас, щоб організували свою роботу якомога краще, допомогли до ХХ річниці Жовтневої соціалістичної революції стати нашим бібліотекам справді радянськими, такими, що допомагали б проводити в життя якомога ширше вказівки Леніна, вище підносити прапор марксизму-ленінізму.

ПО ЛЕНІНСЬКОМУ ШЛЯХУ

Бібліотечна справа — одна з ділянок соцбудівництва. Усвідомлення цього запалювало кращі кадри бібліотекарів. Але важливо не тільки *хотіти* бути учасником соцбудівництва — треба *вміти* ним бути, треба ясно розуміти, що і як потрібно робити на своїй ділянці, щоб іти в ногу з загальним соціалістичним будівництвом. Для цього треба добре розуміти, що таке соціалізм.

Конституція СРСР закріплює те, що вже досягнуто за двадцять років існування Радянської влади, досягнуто в наполегливій боротьбі,— вона є вже Конституцією країни соціалістичного укладу. СРСР є вже країною соціалістичною.

Чотирнадцять років минуло з дня смерті Леніна. Йдучи по вказаному ним шляху, ми прийшли до соціалізму. Вороги соціалізму всіляко намагалися зірвати будівництво соціалізму, відновити капіталістичний уклад. Не вийшло це. Соціалізм побудовано.

Вибори до Верховної Ради показали нам, як глибоко охоплює радянська організація найширші маси населення, як населення згуртоване, організоване. День виборів був днем народного торжества.

Але не можна думати, що досягнуто вже всього, про що Ленін говорив, що вчення Леніна перестає бути керівництвом до дії.

В брошурі «Держава і революція», написаній у серпні і вересні 1917 р., напередодні Великої Жовтневої соціалістичної революції, Ленін писав: «Але важливо з'ясувати собі, яким без краю облудним є звичайне буржуазне

уявлення, ніби соціалізм є щось мертве, застигле, раз назавжди дане, тоді як насправді *тільки* з соціалізму почнеться швидкий, справжній, дійсно масовий рух вперед в усіх галузях суспільного і особистого життя, рух, який відбуватиметься при участі *більшості* населення, а далі всього населення»¹.

І далі в цій же брошурі Ілліч писав, що при соціалізмі «вперше в історії цивілізованих суспільств *маса* населення підійметься до *самостійної* участі не тільки в голосуваннях і виборах, *але і в повсякденному управлінні*»².

Бібліотечним працівникам саме тепер потрібно особливо уважно вивчати все те, що говорили про соціалізм основоположники марксизму—Маркс і Енгельс, що писав про соціалізм Ленін. Питання про соціалізм вони повинні засвоїти якомога глибше. Тоді тільки вони зуміють добирати як слід у бібліотеці літературу про соціалізм, рекомендувати кожному читачеві те, що його найбільше може захопити, підвести до розуміння того, що таке соціалізм, у чому його суть. Бібліотекар — не просто людина, що видає літературу: приніс ключ, відкрив шафу, взяв з полиці книгу з заголовком «Соціалізм», записав, кому він книгу видав,— і справі кінець. Бібліотекар водночас і порадник. Від цієї ролі він ніяк не може відмахнутись, хоч би якою важкою вона була.

Величезна маса населення, яка все більше й більше згуртовується навколо партії, якій партія і Радянський уряд стають все ближчими й ближчими, пристрасно хоче оволодівати знанням, і вона вимагає, щоб бібліотекар умів порадити, що і як треба читати. Бібліотекар повинен давати книжки про соціалізм, які показували б, що таке соціалізм, у чому його суть, як пов'язувати розуміння того, що таке соціалізм, з практикою його будівництва.

Бібліографія на даному етапі набуває особливо важливого значення. Вона повинна приходити на допомогу бібліотекареві. У цій галузі потрібна велика робота.

Отже, перше питання — нести через бібліотеку в маси розуміння того, що таке соціалізм і як його перетворювати в життя.

¹ В. І. Ленін, Твори, т. 25, стор. 428—429.

² Там же, стор. 443.

Друге питання, не менш важливе,— організувати всю бібліотечну роботу відповідно до тих настанов, які випливають з марксистсько-ленінського розуміння соціалізму.

Перше, що необхідно,— це ще ширше розгортати *бібліотечну мережу*, просувати книгу в найглухші кутки, особливо звертати увагу на розвиток бібліотечної справи на селі, в національних областях і районах.

Друге — це *перетворити бібліотеку*, навіть найменшу, на *ідеологічний центр*, який допомагав би справі будівництва соціалізму. Тісно зв'язати бібліотеку не тільки з читачем, а й з усіма культурними, партійними, господарськими і профспілковими організаціями.

Звідси випливає вся важливість правильної постановки *підготовки кадрів*.

У нашій країні планового соціалістичного господарства необхідне й планове соціалістичне постачання бібліотекам найкращої, найпотрібнішої книги.

Врахування потреб, запитів читача і правильне їх обслуговування найкраще можна організувати шляхом створення при бібліотеках *бібліотечних рад*, до яких би входили представники радянських, господарських і культурних організацій. Це — справа нова, але з точки зору розгортання будівництва соціалізму особливо важлива, особливо пестірна.

Через бібліотечні ради найкраще буде організувати той всебічний облік роботи бібліотеки і контроль за роботою з боку самого населення, про який писав Ілліч і без якого не можна по-справжньому поставити справу.

В країні здійсненого соціалізму, в нових умовах роботи, створюваних новою Конституцією,— в умовах витравлювання з радянського апарату всіляких пережитків бюрократизму,— йдучи далі в цих умовах по ленінському шляху на бібліотечному фронті, не можна сумніватись, що ми подолаємо всі труднощі, зробимо бібліотеки нашої соціалістичної Батьківщини справжніми розсадниками знання, справжніми вогнищами марксизму-ленінізму в дії.

ЧЕРВОНА АРМІЯ — ШКОЛА КОМУНІЗМУ

23 лютого минуло двадцять років існування Червоної Армії і Військово-Морського Флоту. Наша Червона Армія, наш Червоний Флот зародилися і зростали у вогні громадянської війни. В історії Червоної Армії, як у дзеркалі, відбилась уся історія нашої Країни Рад. Тисячiami ниток зв'язана наша Червона Армія з найширшими масами, вона їм рідна, близька. В цьому її сила, в цьому її могутність.

У буржуазних країнах армія — зняряддя в руках експлуататорських класів, зняряддя придушення мас, тому там армію намагаються тримати якомога далі від мас, заграють з нею, всіляко її підкуповують, обманюють її. Та на обмані далеко не поїдеш: перед лицем смерті люди дивляться правді в очі. Ми бачили це в роки імперіалістичної і громадянської воєн, в роки інтервенції бачили на прикладі розкладу старої, царської армії, на прикладі розкладу іноземних, зокрема німецьких, військ.

Червона Армія — школа комунізму. Вона виховує свідому дисципліну, вчить володіти собою, вчить колективізму, виховує свідомість, пробуджує дуже багато нових інтересів, потяг до знання, до навчання. Червона Армія виховує в душі комунізму сотні тисяч молоді, виховує не тільки у воєнний час, а й у мирний.

Сотні тисяч чудових радянських і партійних працівників виховала наша героїчна Червона Армія, які працюють тепер у промисловості, сільському господарстві, Радах та на інших ділянках соціалістичного будівництва.

Історія Червоної Армії і Військово-Морського Флоту має величезне значення. Історія Червоної Армії — це шмат історії нашої Батьківщини, її напруженої боротьби і героїчних перемог, це шмат живого життя, це те, по чому довгі роки ще вчитимуться борці за революцію.

Волею партії Леніна, уряду і всього радянського народу наша Червона Армія перетворена в наймогутнішу і найкультурнішу армію в світі. Її могутність — грізна пересторога всім паліям війни.

Героїчна боротьба і перемоги Червоної Армії і Флоту широко відображаються в мистецтві. Вони відображаються в музиці. Пам'ятаю, як у перші роки Радянської влади з самого ранку Кремль наповнювався співом червоноармійців, як любив Ілліч їх пісні, як співзвучні вони були з його настроями. Це було в роки громадянської війни. Пісні організовували, кликали до перемог.

Пам'ятаю, як у роки непу була спроба заборонити творчість червоноармійських мас у галузі музики і дозволити червоноармійцям співати лише класичну музику. Цей номер не пройшов. Тепер, крім старих, з'явилося багато нових пісень, співзвучних з революційним настроєм Червоної Армії, вони є яскравою частиною художньої самодіяльності мас.

В образотворчому мистецтві ми бачимо, як у живих образах відобразились роки громадянської війни. Дуже сильне враження справляють ці картини на глядачів. Вони мають свою специфіку. В них всюди дається маса, але ця маса не якийсь безликий натовп: кожна фігура живе, не губиться в загальній масі.

Кінокартини і п'єси яскраво відображають епоху громадянської війни, перших років революції. Візьмемо такі п'єси, як «Правда», «Людина з рушницею». Найкраще вдається там відобразити солдатів, що повернулися з фронту, особливо у «Людині з рушницею». Всі знають постановку «Чапаєв».

XX річниця Червоної Армії і Військово-Морського Флоту є масовим святом великої ваги, свято, яке в живих образах відображає пройдений шлях, свято, що хвилює всю країну.

Перші роки Радянської влади позашкільний відділ Наркомосу, який займався роботою серед дорослих і потім був перейменований на Головополітосвіту, включав

у себе і роботу в Червоній Армії. Працівники Головополітосвіти виїздили на фронт, вчилися на фронті тісної змички з масами. На фронт їздили працювати наші курсанти, ми були зв'язані з робітниками, що їхали на фронт, ми знали про ту велику культурну роботу, яка проводилась у Червоній Армії. В 1921 р. в апарат Головополітосвіти влилися сотні працівників Червоної Армії, робота Головополітосвіти надзвичайно поживалась.

При реорганізації Наркомосу в 1930 р. робота Головополітосвіти була звужена, розпорошена по ряду відділів і зв'язок з Червоною Армією дещо ослаб. Протягом багатьох років спільно випускався журнал «Красный библиотечарь», спільно проводилась робота по ліквідації неписьменності.

Зв'язок між усіма відділами Наркомосу, які проводять роботу серед дорослих, і Червоною Армією повинен розширюватись і зміцнюватись. Ми дуже багато чого повинні повчитися в Червоної Армії, зокрема радянського демократизму. Якось бібліотекар, який багато працював у Червоній Армії, г. Є. Хлебцевич, приніс дуже цікавий матеріал роботи політкерівників Червоної Армії. Кожен червоноармієць у «Книзі запитань і відповідей» може в письмовій формі запропонувати своєму політкерівникові будь-яке запитання, і політкерівник зобов'язаний відповісти на кожне запитання. Ці «Книги запитань і відповідей» є чудовим документом радянського демократизму. Кожен червоноармієць може поставити будь-яке запитання. Запитання були різні. Тут запитували про все: один запитував, коли видадуть рукавиці, другий — як виникла Земля, третій — чому за таку-то провину накладають на червоноармійців такі-то покарання, і т. д. і т. п. Жодне запитання не може лишатись без відповіді, політкерівник зобов'язаний відповідати на кожне запитання.

Вибори до Верховної Ради показали, як мобілізує маси здійснення Конституції СРСР. Вибори до Верховної Ради показали, як зросла за роки Радянської влади маса, якою вона стала активною, як спростилися організаційні питання.

Конституція СРСР, що записала наші досягнення за двадцять років і ясно їх сформулювала, *підносить радянський демократизм на вищий ступінь. Постанови січневого Пленуму ЦК ВКП(б) вимагають уваги до кожної*

людини, знання її роботи, а не тільки її помилок, допущених п'ятнадцять-двадцять років тому, не тільки її походження, а й того, що вона являє собою тепер. Бюрократичне ставлення до людей, яке несумісне з радянським демократизмом, повинно зживатися спільними силами.

Конституція СРСР багато до чого нас зобов'язує, вона зобов'язує Наркомос насичити всю свою роботу, роботу серед дорослих насамперед духом радянського демократизму, хай то будуть школи дорослих, бібліотеки, клуби, хати-читальні, музеї. І тут ми багато чого повинні вчитися в Червоної Армії, ми повинні значно тісніше зімкнутися з нею в своїй роботі.

Музеї — дуже важка ділянка, вони часто перетворюються в мертві «пам'ятки», «експонати», які забувають своє основне завдання — стати фронтом соцбудівництва, допомагати живим показом минулого і теперішнього, ілюстрацією досягнень науки, допомагати масам поглиблювати розуміння завдань поточного моменту, допомагати краще працювати, ясніше бачити, згуртованіше, дружніше з піснею йти по життю.

Кожний музей повинен бути засобом показу. Візьмімо музеї астрономічні, біологічні: вони повинні бути яскравим показом наукових відкриттів. Якийсь час при Свердловському університеті був такий біологічний музей, відкритий для широких мас, організований Борисом Михайловичем Завадовським. Він мав величезний успіх. Група учнів Бориса Михайловича працювала над організацією таких музеїв у селах. Ці музеї в цілому ряді місць перетворились на організацію, куди селяни водили своїх родичів, що приїздили до них на свята. «Ми не до церкви водимо приїжджих, а в музей», — говорили селяни. Були музеї, що відображали роботу Червоної Армії, та ін.

Тепер на музейному фронті у нас багато проривів. Немає таких дуже важливих музеїв, як з історії народної освіти за двадцять років. Деякі музеї працюють не так, як потрібно, наприклад краєзнавчі, що мають дуже важливе значення в розумінні висвітлення того, за яку ланку соціалістичного будівництва і як у даному районі треба ухопитись. Деякі музеї мають недостатньо розгорнуті плани будівництва. Візьмімо, наприклад, політехнічний музей. У нашій Країні Рад ведеться планове господарство. Планове господарство — це одна з істотних

сторін, яка відрізняє наше, радянське, соціалістичне господарство від буржуазного. Основа планового господарства — політехнізм, який показує взаємовідношення різних галузей господарства, показує всі переваги колективізованої промисловості і колективізованого сільського господарства. Політехнічний музей повинен бути не сумою різних установ і музейчиків, а показом нашого соцбудівництва в галузі господарській, взятого в усіх зв'язках і опосередкуваннях. Цей музей повинен стати місцем пропаганди планового господарства, повинен бути якнайтісніше зв'язаний з Академією наук, яка перевіряла б науковість експозицій, повинен нести планування, статистику, науку в маси, підтримувати тісний зв'язок з рядом місцевих музеїв.

Або взяти такий музей, як *історичний*. Історичний музей може бути або музеєм *рідкісних експонатів, або музеєм справді історичним*, що показуватиме кожному епоху *в усій її історичній специфіці*, в усіх зв'язках і опосередкуваннях, показуватиме *шлях, яким відбувався і відбувається розвиток людства*. Коли б вдалося створити такий музей, він став би опорною базою пропаганди марксизму-ленінізму. В живих образах давав би історію. Тоді цей музей відіграв би величезну роль у справі обслуговування найширших мас.

Музейна справа — справа великої політичної ваги, і вона має бути поставлена як ділянка соцбудівництва на належну височінь і найтісніше зв'язана з масами.

1938 р.

МУЗЕЙ ЛЕНІНА І ЙОГО ФІЛІАЛИ

Музей Леніна і його філіали повинні бути вогнищами пропаганди ленінізму.

У серцях найширших мас Ленін живе як самовідданий борець за робітничу справу, за справу трудящих, як борець з усякою експлуатацією, з усяким гнобленням, як сміливий революціонер, що не боявся ніяких труднощів, умів їх переборювати, як вождь, як основоположник великого соціалістичного будівництва.

Величезна відвідуваність Центрального музею Леніна і його філіалів показує, як пристрасно хочуть маси побачити, відчути живий образ Леніна в усій його конкретності, в усій його величі.

Відзиви про Центральний музей Леніна і його філіали красномовно говорять про значення музеїв Леніна.

Читання цих відзивів захоплює, хвилює.

«...Виходячи з музею, люди почувають, наскільки ближчим стало вчення Леніна. Серце їх прискорено б'ється любов'ю до нього», — пише пропагандист кандидатської школи.

«За останні три роки я в школі прослухав близько семисот годин історії партії більшовиків... Відвідування музею Леніна настільки збагатило мої знання, що немає ціни і немає можливості це висловити на письмі. Особливо збагачена зорова пам'ять. Зараз пишу відзив, а всі зали музею залишилися для мене навіки в пам'яті. Я тут побачив наочно все життя і діяльність великого вождя і творця ВКП(б) — Леніна...

Спасибі і спасибі партії, що вона так нам допомагає збагачувати наші знання».

«...Музей В. І. Леніна запалює людей і дає шлях і напрям, як потрібно вчитися, як потрібно працювати, як потрібно жити і як потрібно перемагати».

«...Я член ВЛКСМ, виріс... безпритульним і ні до чого не прагнув і недооцінював життя свого. Я не знав вчення Леніна, тому що я людина, не навчена грамоти, а працюю з 12-річного віку. Тепер, від сьогодні, я беруся за вчення Леніна... і боротимуся з ворогами так, як боровся В. І. Ленін».

«...Відвідування музею справило на мене несподіване враження, і радість, і душевний біль. Лише одне скажу, що буду вірним помічником нашої партії для виконання заповітів Ілліча».

Без кінця пишуть робітники, робітниці, червоноармійці про те, як запалює їх Музей Леніна, як освітлює він зв'язок теперішнього з минулим, підвищує їх пильність, їх ненависть до ворогів, як пробуджує думку, зміцнює почуття партійності.

Однак ні на хвилину не можна забувати тих труднощів, які стоять ще перед Центральним музеєм Леніна і особливо перед його філіалами.

У 1939 р. мине п'ятнадцять років, як пішов від нас Ленін. Чотирнадцять років ми живемо без нього, за його заповідями. Багато за цей час пережито, глибоко просулулася вперед перебудова всього життя СРСР на основах соціалізму, іншим стало життя, іншими стали люди.

Тепер письменники, художники, актори, кінопостановники, організатори музеїв, екскурсіводи палко обговорюють, як найповніше, найвірніше подати образ Леніна.

Серед них все менше лишається народу, який особисто знав Леніна; на зміну старикам приходять молоді — люди нової епохи. Для них епоха, в яку жив і працював Ленін, стала вже епохою історичною. Це створює певні труднощі.

Музейні працівники, художники дуже часто стараються передусім показати обстановку, в якій жив Володимир Ілліч. Обстановку показати треба: вона вносить певну конкретність у той чи інший відрізок життя Ілліча, але обстановка має, по-перше, бути історично вірна, по-

друге, має бути органічно зв'язана з відповідним періодом його життя і діяльності.

Візьмемо Ульяновський філіал Музею Леніна. Нещодавно я говорила про нього з ульяновцями — головою міськради і секретарем міськкому, які приїжджали до Москви. Там дуже добре відтворений будинок, в якому пройшло дитинство Ілліча. До Ульяновська їздили Анна Ільїнічна, Марія Ільїнічна, і вся обстановка передана з великою точністю.

Але цього недостатньо. Коли я одержала з Ленінграда зроблений у кабінеті графіки Виставки ленінградських художників чудовий альбом, в якому змальовано тихі вулиці і напівсільські види Ульяновська того часу, гімназію, в якій вчився Ленін, я зрозуміла, як необхідно дати ці види як фон домашньої обстановки того часу.

Ульяновці розповідають, що серед відвідувачів багато колгоспників, молоді, які мало знають ще життя, діяльність Ілліча, і ясно, як важливо створити десь поряд відділення Ульяновського музею, де була б показана вся діяльність Леніна, вся його боротьба, причому було б подано не тільки фото батька Леніна, Іллі Миколайовича, а показана його робота по освіті села, по освіті чувашів, мордві. У бібліотеці при цьому відділенні музею повинні бути книги Писарева, Добролюбова, Чернишевського, Герцена, Некрасова, твори поетів «Искры» — та література, ті вірші, які з дитинства чув Ілліч від батька, від старшої сестри і старшого брата; потрібно показати те презирство до обивательщини, до влади речей, до бюрократизму, до підлабузництва, ту ненависть до всякого гноблення, які характерні були для передової інтелігенції 70-х рр. Ця література мала величезний вплив на Леніна з дуже ранніх років. Добір літератури, яка характеризує ту епоху, у бібліотеці філіалу є особливо важливий.

Пригадуються розповіді Ілліча про те, що 11-річним хлопчиком він прислуховувався до розмов про вбивство Олександра II, що йому запам'яталось, як розстроївся Ілля Миколайович, нервово надів мундир і пішов на офіціальну панახиду. Події того часу пробуджували думку підлітка.

Пригадується, що Ілліч розповідав, як він слухав розповіді батька про його поїздки по селах, про безпорадність селянства, про темноту.

Розповідав Ілліч, як вдивлявся в брата останнього літа і, бачачи, як він цілими днями спостерігав черв'яків і робив досліди над ними, думав: «Ні, не вийде з нього справжнього революціонера». Розповідав Ілліч, що не було в нього в старших класах близьких товаришів, з якими він міг би поговорити відверто, як йому одного разу здалося, що один з його однокласників може стати його другом, як вони пішли гуляти на Свіягу, як хотів йому Ілліч розповісти, про що думалось, а той став доводити йому, що потрібно обдумати, яку професію обрати, щоб легше зробити собі кар'єру. Хлопець виявився, як побачив Ілліч з його слів, кар'єристом, і не став Ілліч з ним ні про що говорити.

Відділення Ульяновського музею Леніна, де показуватиметься його життя й діяльність, повинно мати бібліотеку, де був би певний добір літератури, де був би бібліотекар, який зможе давати читачеві всі необхідні довідки про те, як працював Ленін, якого значення надавав організаторській роботі, що говорив про культуру, і т. д. і т. п.

Особливо важливо це зробити в Ульяновську, який став тепер своєрідним навчальним містечком, де є і педагогічне училище, і ряд технікумів, де багато молоді. Потрібно, щоб у кожного учня зростало прагнення стати справжнім лєнінцем, прагнення перетворити Ульяновськ у справжній культурний центр, який впливатиме на весь округ.

Відділення Музею Леніна, яке висвітлюватиме його діяльність, підвищить питому вагу музею-житла, з ще більшою увагою і любов'ю почнуть ставитись до нього відвідувачі.

Але якщо в Ульяновську турботами Анни Іллінічни і Марії Іллінічни будинок, в якому пройшло дитинство і рання молодість Ілліча, відтворений з максимальною точністю і являє собою своєрідний історичний документ, то цього не можна сказати про ряд інших музеїв. Добір речей часто випадковий, ні про що не говорить. У Музеї Леніна в селі Шушенському красується, наприклад, якийсь пузатий самовар, з якого нібито пив чай Ілліч.

Минули роки, ту чи іншу квартиру, яку відвідував Ілліч або де жив кілька днів, займали різні мешканці, мінялися шпалери, меблі, увесь вигляд квартири.

Пам'ятаю, як одного разу приїхали з якогось недавно створеного музею до Кремля, шукали в Кремлі меблі, щоб краще прикрасити квартиру, яку колись відвідував Ілліч.

Центральний музей Леніна є зразком того, як треба організовувати філіали.

Слід ставитися з великою обережністю і до картин, на яких зображено Ілліча. Буває так, що художник не стільки занепокоєний тим, щоб дати живий образ Ілліча, який покаже його в той чи інший життєвий момент, скільки тим, щоб подати обстановку. Мене іноді питають художники, який стілець був у кабінеті Ілліча — чорний чи жовтий, що стояло в нього на столі, чи була на ньому кепка чи котелок, якого кольору було пальто і т. д. і т. ін. Що я можу сказати? І коли б навіть могла відповісти, то що б це дало?

Можна встановити з ряду спогадів зовнішні реакції Ілліча (чи швидко ходив, як тримав руку, як сміявся та ін.), але, щоб дати живий образ Ілліча, цього мало. Для цього потрібно якомога краще вивчити його твори. Тридцять томів творів Леніна, Ленінські збірники, дати життя, листи до рідних, ряд численних фото дають можливість добре вивчити Леніна як людину і революціонера.

Важливо тільки розглядати всі статті, всі висловлення Леніна в їх історичній перспективі, в усіх зв'язках і опосередкуваннях. Без цього не зрозуміти до кінця ні Ілліча, ні його вчення.

На жаль, знання історичної обстановки в усій її конкретності у нас замало. Знають той чи інший період, знають «взагалі». А без знання всіх історичних умов не можна показати по-справжньому Ілліча.

Тільки вивчивши Леніна по його творах, по документах, у зв'язку з історичними подіями, що змінювались, можна в постановках, грі, картині дати Леніна таким, яким він був.

Треба дати справжню усмішку Леніна, його звичні жести, його погляд. Уміти це для художника, для актора, для постановника необхідно, але потрібно знати ще, коли що дати. Наведу приклад.

Ілліч виступає в різних умовах на одну й ту ж тему. У нього буде один вираз, коли він говорить це, роз'яснюючи; причому різний, коли він роз'яснює те саме

гурткові робітників, яких добре знає, чи виступає на широких, масових зборах. Зовсім інший вираз у нього, коли він говорить про те саме, але розмова має характер суперечки; причому, коли він розповідає про спірні питання людині, яку близько знає, любить, у нього буде один вираз; дещо інший, коли він сперечається з одностумцями, товаришами по роботі, і знову-таки зовсім інший, коли він сперечається з класовим ворогом. По-одному він говорить, коли мова йде про яке-небудь другорядне питання, по-іншому, коли момент вирішальний, коли від розв'язання обговорюваного питання залежить хід подій.

Що, коли, кому говориться — треба уважно враховувати. Художники не завжди вміють це робити. В Центральному музеї Леніна є картина Соколова «Приїзд Ілліча з другої еміграції»¹. Найбільш вдале у цій картині — світлий вираз обличчя у Ілліча, який після довгих років другої еміграції повернувся на батьківщину, побачив маси, що зустрічають його. Один робітник у віршах так висловив цей момент: «Вождь переживає, шапку знімає».

Неправильно було б, коли б художник зобразив обличчя Ілліча байдужим чи просто радісним, дружньо усміхненим: не відбулося б тоді на обличчі, як вождь переживає момент зустрічі з масами. Вірші робітника, в яких він описує, як «вождь переживає», як «маси переживають», я переслала в Музей Леніна. Мені здавалося, що непогано було б читати цей вірш під час показу картини Соколова.

Є інша картина — Моравова, на якій зображено розмову Ілліча з солдатами в порожньому вагоні по дорозі з еміграції до Пітера. Ілліч вслухається в запитання солдатів, відповідає на них. Про цю розмову прислав спогади солдат, який головував на цих зборах. Він пише, в якому полку він тоді служив, на якій станції він увійшов до вагона, де розмовляв з Іллічем, як його обрали головою зборів, на яку тему йшла розмова. Я переслала також цього листа до Музею Леніна. У ньому все правильно. Цей лист — історичний документ.

¹ Зазначена картина (акварель) художника М. Г. Соколова тепер (1960) знаходиться в Львівському філіалі Центрального музею В. І. Леніна, — *Ред.*

Звичайно, не всі спогади однаково цінні. Під виглядом спогадів іноді фігурують навмисні і ненавмисні вигадки, причому люди випускають з уваги, що є «дати життя Ілліча»: то запевняють, що Ілліч сидів у Олександрівському централі, то — що в 1911 р. жив в Уфі, і т. д. і т. ін. Але й у невигаданих спогадах часто багато суб'єктивного: часто люди пригадують те, що їм хочеться згадати, проходячи мимо важливого, особливого характерного. В художніх творах, в картинах, скульптурах, у грі акторів суб'єктивізму ще більше. Їм вкрай потрібно перевірити себе.

Робота режисера, актора, художника дуже відповідальна: вони можуть зробити дуже багато для сприйняття живого образу Ілліча широкими масами, але можуть викривити цей образ.

Музеї Леніна, добираючи матеріал, повинні усвідомити, що вони хочуть показати, що їм потрібно брати з діяльності, з життя Леніна, щоб показати *найбільш основне, істотне, вирішальне*; показати, за що, як він боровся, як відстоював одне й те ж у різні моменти боротьби, в різних умовах; показати зростаючий його вплив на маси, залучення мас до боротьби, результати боротьби.

Все життя Леніна нерозривно зв'язане з історією партії, і, щоб до кінця зрозуміти Леніна, потрібно добре знати історію партії, знати, як вона зростала, зміцнювалась, знати всі етапи її розвитку, знати, за що на якому етапі йшла боротьба, в яких формах. Одна справа — боротьба за марксизм у невеликому студентському гуртку в 90-і роки, інша справа — боротьба в 1912 р., коли дуже зріс увесь розмах боротьби мас, і знову-таки зовсім іншого характеру набирає вся боротьба, коли робітничий клас взяв уже владу в свої руки. Ось 1919 рік: повним ходом іде громадянська війна, війна проти старої влади, проти поміщиків і капіталістів; ця боротьба зближує партію з масами експлуатованих. А ось 1921 рік: Ленін говорить про десятки тисяч, що примазались до партії, про те, що ворога відкритого, такого, як Колчак і Денікін, уже немає, але ворог серед нас, і ми його не бачимо, тому що не вистачає в мас ще тих знань, які допомогли б їм розбиратися в тому, хто ворог, хто друг; Ленін говорить, що боротьба ще не закінчена, що вона буде ще жорстокішою, тому що тепер починається боротьба за перебудову са-

мих основ суспільного укладу, за перебудову дрібного, роз'єднаного селянського господарства в господарство соціалістичне. У зв'язку з переходом до соціалістичного будівництва, з розв'язанням цього корінного питання партія переживала в 1921 р., в умовах найжорстокішої господарської розрухи, гостру кризу. І не можна однаково показувати Леніна в 1919 і в 1921 р. Ленін — не одиночка, він член партії, член партійного колективу, він вождь партії. І в Музеї Леніна, і в його філіалах треба старатися дати Леніна по-особливому на кожному етапі. Тоді тільки відвідувач музею до кінця зрозуміє Леніна як революціонера, як вождя партії, а з другого боку, живий образ Леніна допоможе йому глибше зрозуміти історію партії, зв'язок між різними її етапами. І працівникам Музею Леніна потрібно бути не просто екскурсоводами, художникам, скульпторам, які створюють образ Леніна,— не просто художниками, скульпторами, а ленінцями по духу, не тільки такими, що схиляються перед гением Леніна, а такими, що розуміють до кінця суть його революційної боротьби.

Коли я дивилася альбом Ленінградського філіалу Музею Леніна, читала в «Ленинградской правде» статті працівників філіалу, мені здалося, що музей аж занадто ставить перед собою суто пропагандистські цілі, дуже вже багато «документації», маленьких портретів у рамках, мало показаний Ленін на живій, конкретній роботі, на роботі з масами.

До речі, в Центральному музеї Леніна дуже світло, затишно і в той же час дуже проста обстановка, яка не відвертає уваги. Це дуже добре, якимось відповідає тій простій, діловій обстановці, яку любив Ленін.

У Ленінградському філіалі надто вже багато килимків, доріжок, вигадливості. Звичайно, тут позначилось те, що музей влаштований у колишньому палаці. Вигадливість — не плюс, а мінус. Звичайно, з одних фото судити важко, треба подивитися музей у дії, коли зали його наповнені масами ленінградських робітників, на яких такі надії завжди покладав Ленін, яких він так любив і цинив.

Коли я думала про Ленінградський філіал Музею Леніна, я думала про те, яку велику науково-дослідну роботу треба ще провести, щоб кожний філіал Музею

Леніна став яскравою сторінкою життя, діяльності Леніна, яскравою сторінкою історії партії. Я ось трохи зв'язана з групою товаришів, які збирали матеріал про Володарський район, його заводи, про його життя. Який багатий матеріал виходить!

Наприклад, біографії робітників, що відвідували гурток Леніна в 1895 р. Який це яскравий шмат життя партії виходить! Або історія «Техноложки» (Технологічного інституту): вивчення добору викладачів, студентів, методів роботи «Техноложки» покаже, чому саме студенти «Техноложки» раніше від інших стали марксистами, чому більшість членів «Союзу боротьби» були технологи, і т. д. і т. ін. Науково-дослідна робота, зв'язана з різними моментами діяльності Леніна, дає надзвичайно багатий матеріал для кращого розуміння і історії партії, і діяльності Леніна. Тільки матеріал цей не треба маринувати, треба, по-моєму, збирати його в альбоми з фото і пояснювальними текстами і ознайомлювати з ним відвідувачів. Такі альбоми стимулюватимуть збирання матеріалу, присилку його, так само, як це роблять правдиві картини, правдиві спогади.

Звичайно, важче з філіалами в тих місцях, де Ленін не бував, але саме там особливої ваги набирає науково-дослідна робота, яка має яскраво висвітлити вплив Леніна і ленінських настанов на історію робітничого руху і на історію партійної роботи в даній республіці, в даному краї.

У кінофільмах Центрального музею Леніна показано не тільки життя і діяльність Леніна, але й наші теперішні досягнення. Це правильно, але необхідно показати конкретний зв'язок між настановами Ілліча і нашими досягненнями.

Візьмімо приклад. У фільмі показано досягнення наших колгоспів, і слід тут же показати, як з самого початку своєї діяльності Ленін писав і говорив про життя селянства, про землю, про усупільнення дрібного, роз'єданого селянського господарства, про механізацію сільського господарства і т. д. Або показується в фільмі будівництво шкіл: треба показати, як з самих перших кроків своєї діяльності боровся Ленін за озброєння робітників знаннями, як боровся він за освічене життя для найширших мас.

Потрібно, щоб у філіалі показували наочно, як партія здійснює заповіді Ілліча.

Але екскурсоводи обмежені часом. Вони обслуговують головним чином екскурсії. З 1 151 682 чоловік, що відвідали в 1937 р. Центральний музей Леніна, величезне число — 995 275 — одиночки і лише 156 407 чоловік — екскурсанти, причому з них лише 41 397 робітників і 2884 колгоспники. Таким чином, головна маса робітників і колгоспників — одиночки і тому обслуговуються слабо, більш або менш випадково, менш диференційовано, ніж екскурсанти.

Звідси впливає необхідність якогось додаткового обслуговування відвідувачів.

Спочатку я думала, що добре було б показувати Леніна на фоні картин, які відбивають події даного періоду, як це робиться в музеях революції, але мені правильно вказували, що тоді зітреться специфіка Музею Леніна, розпорошуватиметься увага. Потім мені здавалося, що важливо було б у кожному залі давати на видному місці дати основних подій, що відбувалися протягом того періоду, за який відображена в цьому залі діяльність Леніна. Однак це мало б що давало: було б лише простим нагадуванням тим, хто вже й так знає історію партії, а для тих, хто її не знає, ці дати мало що дадуть.

Тепер створюється путівник по Музею Леніна.

Це дуже велика справа. Написати його треба якомога популярніше, подати до кожного розділу дати життя Ілліча на фоні подій кожного періоду, вказати, що є основним в експозиції діяльності Леніна за цей період, на чому слід сконцентрувати головну увагу.

Якщо вдасться створити такий путівник, то він стане у великій пригоді екскурсоводам, він буде настановою для бібліотекарів, клубних працівників, викладачів шкіл дорослих, як готувати екскурсантів до відвідання Музею Леніна, що їм розповісти до поїздки на екскурсію.

Роль екскурсовода дуже важлива: він повинен вміти просто, зрозуміло пояснювати виставлений матеріал.

Взагалі роботи по поліпшенню обслуговування відвідувачів музеями Леніна ще багато. Дуже цінний матеріал про те, як можна поліпшити обслуговування відвідувачів, може дати вивчення відзвітів відвідувачів. Треба тільки, щоб у підписах стояло не просто прізвище, а

було б указано детальніше, хто писав відзив: якщо колгоспник, то з якого краю, району, яким великим є колгосп; якщо робітник, то на якому заводі і де працює, чи давно, який раз у музеї, одиночка чи приходив з екскурсією, і т. д. і т. ін.

Слід обміркувати, як стимулювати висловлення про те, що в якому залі особливо сподобалось, як стимулювати, щоб не тільки викладали загальний настрій, викликаний музеєм, а вносили й конкретні пропозиції (можливо, поряд з «Книгою записів» завести «Книгу пропозицій» — вона може багато дати).

З метою поліпшення експозиції треба організувати спостереження над відвідувачами: біля яких картин довше затримуються, що приковує особливу увагу, які питання ставлять — це допоможе ще більше поліпшити експозицію.

Центральний музей Леніна вже став надзвичайно цінним пам'ятником Леніна, треба його всіляко зміцнювати, треба розширювати його вплив.

15 РОКІВ РОБОТИ «КРАСНОГО БІБЛІОТЕКАРЯ»

«Красный библиотекарь» існує вже п'ятнадцять років, це орган бібліотечної теорії і практики, орган Бібліотечного управління Наркомосу, ВЦРПС, культурно-освітнього відділу Політуправління РСЧА.

У нас існує цілий ряд бібліографічних журналів, питанням бібліотечної справи присвячується ряд статей у політосвітніх журналах, газетах, але провідним органом у бібліотечній справі є «Красный библиотекарь».

Його робота за ці роки полегшувалась тим, що цей журнал мав для керівництва ряд надзвичайно цінних висловлень Леніна з бібліотечної справи, полегшувалась тим, що партія приділяла бібліотечній справі особливо велику увагу, що великий був потяг мас до знання, до книги; і в міру того як звільнялась маса від безкультур'я, що залишилося їй у спадщину від старого режиму, цей потяг зростає все більше і більше.

У коло впливу «Красного библиотекаря» входили і наукові бібліотеки, і обласні, і масові міські, сільські бібліотеки при Будинках культури, клубах, хатах-читальнях, різних навчальних закладах, бібліотеки дитячі, шкільні, профспілкові і червоноармійські.

«Красный библиотекарь» з самого початку усвідомлював, що він повинен іти в ногу з великим соціалістичним будівництвом, повинен бути колективним пропагандистом і агітатором, всіяко допомагати організації бібліотечної справи.

Бібліотека при старому режимі була закладом, який обслуговував переважно кадри інтелігенції. Правда,

були так звані «народні бібліотеки», але книжкові фонди їх були бідні, число таких бібліотек було порівняно невелике. Для широких, особливо сільських, мас користування бібліотекою було справою незвичною.

Війна 1914 р. популяризувала бібліотечну справу через хати-читальні, куди сходились і письменші, і неписьменні селяни, щоб узнати вісті з фронту.

Велика Жовтнева соціалістична революція дала величезний поштовх бібліотечній справі. Освоєно було дуже велику кількість приватних бібліотек, зібрано величезні книжкові багатства, відкрито багато нових бібліотек. На перше місце було висунуто пропаганду бібліотечної справи.

«Красный библиотекарь» почав виходити в 1923 р. в зв'язку з організацією Всеросійського бібліотечного з'їзду і підготовкою до нього.

Перші п'ять років роботи «Красного библиотекаря» були присвячені головним чином пропаганді бібліотечної справи, розгортанню нових масових бібліотек, вишукуванню шляхів залучення до бібліотеки масового читача. Це були роки, коли сторінки «Красного библиотекаря» були переповнені статтями на теми, як вивчати читача, як його обслуговувати, як організувати навколо бібліотек громадськість, пробуджувати увагу до книги. Ряд нових живих форм роботи з масою описувався в статтях «Красного библиотекаря». Це були роки, коли бібліотеки органічно були зв'язані з усіма видами політосвітроботи — і з школами дорослих, і з Будинками культури, і з червоними кутками, і з хатами-читальнями. Створювались літні читальні, вагони-бібліотеки, кутки-пересувки, підводи-пересувки; організовувались червоноармійські, заводські, рудникові, національні бібліотеки і бібліотеки для відпускників, для сезонників, для учнів, для навколишнього населення, влаштовувались бібліотеки при їдальнях, на новобудовах, у будинках відпочинку, театрах, при кіно і т. д.

Тісно пов'язувалась бібліотечна робота з краєзнавчою роботою, з вивченням різних верств населення, їх інтересів. Політосвітній підхід залучав бібліотекарів до роботи з масами. Широко практикувались виставки, плакати, плакати-діаграми, вивішування оголошень; організовувались усні газети, влаштовувались вечори читача, вечори критики, вечори рецензії; при бібліотеках були

книги заяв, скриньки скарг і пропозицій; бібліотеки обростали різними гуртками: гуртками палітурними, розумової праці, юних розповідачів, юних натуралістів, друзів бібліотеки.

Встановлювався міцний зв'язок з Червоною Армією.

Більше стали дбати про організацію бібліотечної справи в національних областях і республіках.

Тепер з інтересом перечитуеш «Красный библиотекарь» за першу п'ятирічку його існування. Там є чого повчитися.

У 1929 р. проводився бібліотечний похід. Цей бібліотечний похід був тісно зв'язаний з культпоходом і мав ті самі позитивні і негативні риси. Позитивна риса була та, що бібліотечний похід пробуджував інтерес населення до бібліотечної справи, будоражив і запалював працівників бібліотечної справи. Негативною рисою була крайня поверховість усієї роботи. Число масових бібліотек надзвичайно зросло, але робота в більшості з них, як правило, вслась погано, випадковим був добір книг, не вистачало кадрів. Почалися «хвороби зростання». Найбільше давалася взнаки нестача книг. За ініціативою комсомолу було проведено збір книг, але пожертвовані книги мали такий же випадковий характер. Більшість пожертвованих книг були книгами застарілими, далекими від життя. Нові книги видавались дуже малими тиражами, були дорогі, не доходили до бібліотек. Бібліотекарі не вмiли розібратися в бібліотечних фондах, наукові бібліотеки навіть при бажанні не знали, як допомогти масовим бібліотекам.

Почались роки навчання. Вчитися потрібно було в старих спеців, в іноземців. «Красный библиотекарь» повинен був у цьому навчанні обстоювати більшовицьку лінію. Він прагнув у ці роки особливо уважно вивчати висловлення Леніна про бібліотеки і популяризувати їх. У 1929 р. вийшло 1-е видання збірника «Що писав і говорив Ленін про бібліотеки», 2-е видання — в 1932 р. Відстоювати більшовицьку лінію було не так-то легко: це були роки, коли і профспілки, і відомства намагались відособитись, це були роки, коли цілий ряд спеціалістів, які не розуміли або не хотіли втілити в життя більшовицьку лінію, намагались протягти свої настанови, свої оцінки книг. Були особливо необхідними правильно поставлена бібліографія і підготовка кадрів. У ці роки боротьби (1929—1933) було особливо багато нарікань на

«Красного бібліотекаря». «При чому тут «красный»? — говорили праві.— Ця назва була слухною в часи громадянської війни, змініть назву, назвіть як-небудь інакше». Назву ми відстояли, але не тільки назву.

XVII партз'їзд відбувся в 1934 р., через десять років після смерті Леніна, зразу ж після Ленінських днів. Уже наприкінці грудня 1933 р. почалося певне зрушення в бібліотечній справі. Було прийнято спеціальну постанову ЦК партії про самоосвіту¹, де давались точні, конкретні вказівки по лінії політосвітроботи, особливо з бібліотечної справи. Давались конкретні вказівки консультативним бюро при бібліотеках по самоосвіті, про постачання бібліотек, про книгообмін, про підготовку і перепідготовку бібліотекарів, про диференційоване підвищення заробітної плати бібліотекарям, про складання програм і збірників по систематичному читанню, вказівки про систематичне сприяння національним областям і республікам в справі самоосвіти (див. «Красный бібліотекар», 1934, № 1). Відтоді «Красный бібліотекар» безустанно боровся за цю постанову. Того ж року ЦК ВЛКСМ прийняв постанову «Про роботу комсомолу в бібліотеках»²; особливу увагу на стан червоноармійських бібліотек звернуло Політуправління Червоної Армії. 27 березня 1934 р. було прийнято постанову ЦВК (яка конкретизувала постанову ЦК ВКП(б) про самоосвіту) про організацію бібліотечної справи і керівництво нею, про комплектування бібліотек і про критико-бібліографічну роботу, про кадри бібліотечних працівників, про матеріальний стан бібліотек³ (див. «Красный бібліотекар», 1934, № 4).

Ці постанови стали керівництвом до дії для «Красного бібліотекаря», визначили весь його напрям. Працювати потрібно було багато і наполегливо.

Постанова ЦК ВКП(б) «Про поліпшення справи самоосвіти» висунула це питання на одне з перших місць у справі обслуговування читачів, поліпшила якість консультацій, піклування про підвищення рівня знань читачів.

¹ Постанова ЦК ВКП(б) «Про поліпшення справи самоосвіти» була прийнята 8 жовтня 1933 р.— *Ред.*

² Постанова бюро ЦК ВЛКСМ від 10 листопада 1933 р.— *Ред.*

³ Йдеться про постанову ЦВК СРСР «Про бібліотечну справу в Союзі РСР».— *Ред.*

1 жовтня 1934 р. було проведено бібліотечний перепис, який дав картину стану бібліотечної справи, показав, якими величезними є книжкові багатства, нерівномірність їх розподілу між містом і селом, між науковими і масовими бібліотеками, розкрив недоліки роботи, допоміг чіткіше поставити всю роботу по бібліотечній справі.

Основне завдання було — розгорнути роботу на селі.

Оголошений з 15 липня 1935 р. Всесоюзний конкурс на найкращу сільську бібліотеку, на район, який найповніше обслуговував би населення бібліотечною роботою, був проведений як соцзмагання і дав блискучі результати, допоміг широко розгорнутися мережі сільських бібліотек, виявив численні кадри бібліотекарів-активістів. Бібліотека на селі почала входити в побут. Соцзмагання на найкращу сільську бібліотеку «Красный библиотекарь» приділяв особливо багато уваги.

Друге завдання, яке поставив перепис,— це поліпшення роботи наукових бібліотек, тісне пов'язання їх роботи з роботою масових бібліотек, оволодіння технікою бібліотечної справи. Необхідно було висвітлити в пресі ряд теоретичних питань.

16 грудня 1936 р. відкрилась Всесоюзна нарада з теоретичних питань бібліотекознавства і бібліографії.

Без обговорення цих питань було неможливо підняти бібліотечну справу на справжню радянську височінь. Цього вимагало від Бібліотечного управління соціалістичне будівництво, цього вимагав високий рівень розвитку свідомості мас населення, цього вимагала Конституція СРСР.

Нарада з теоретичних питань бібліотекознавства і бібліографії виявила, що не викоренено ще до кінця буржуазних підходів до ряду питань бібліотечної справи.

П'ятирічки виховали міцні кадри бібліотекарів. Матеріальні умови за другу п'ятирічку поліпились колосально. Колосально зросли свідомість і організованість населення міст і сіл, що блискуче показали вибори до Верховної Ради.

Запровадження в життя Конституції СРСР, розгортання справжнього соціалістичного демократизму роблять можливим виконання до кінця постанови ЦВК від 27 березня 1934 р., не формальне виконання, а справжнє, більшовицьке...

БУДЕМО ПРАЦЮВАТИ ПО-БОЙОВОМУ

(ВИСТУП НА НАРАДІ ВІБЛІОТЕЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ)

Товариші, ми відзначаємо сьогодні п'ятнадцятиріччя існування журналу «Красный библиотекарь». Це не відомче свято. Бібліотечна справа — одна з важливих ділянок нашої радянської культури, а журнал — це колективний пропагандист, агітатор, організатор, нерозривно зв'язаний з усією роботою ділянки, яку він обслуговує. На бібліотечному фронті ми маємо певні досягнення, і ми, думаючи про них, не можемо не переживати того почуття радості і гордості, які переживають громадяни нашого великого Союзу, відмічаючи те чи інше зростання наших досягнень. Справа в тому, що колосальний прогрес нашого господарського і культурного життя є показником того, наскільки правильним є вчення Маркса — Енгельса — Леніна. Це показник того, наскільки правильним є той шлях, по якому йшли ми за час існування Радянської влади, шлях, який вказав Ленін.

Ім'я Леніна — це прапор боротьби за соціалізм, боротьби за вищі форми культури, це прапор боротьби за комунізм.

Товариші, ті досягнення, які ми маємо, всі завойовані в боротьбі. Це не результат якогось розчерку пера. Це результат здійснення диктатури пролетаріату. Разом з масами будувалось нове життя. Досягнення були близькими всім нам, хвилюють усіх нас. Ми бачимо, який величезний крок вперед зроблено.

Робота на бібліотечному фронті — це одна з ілюстрацій того, як доводилось боротися за культуру. Якщо

згадаємо перші роки, роки громадянської війни, то тоді головне завдання полягало в тому, щоб зберегти бібліотеки, зберегти нагромаджені книжкові багатства, щоб зробити бібліотеки поміщиків і капіталістів суспільним надбанням. Це були важкі роки. Бібліотечна справа тоді була слабо розвинута, бібліотеки були далекими від мас, маси ще не знали, як користуватися бібліотеками, бібліотека ще не увійшла в побут, на неї дивилися ще як на приватну, а не як на суспільну власність. Коли згадуєш ці перші роки, роки громадянської війни, пригадується, як розтягували тоді бібліотеки, як селяни забирали собі книги з бібліотеки якого-небудь поміщика і часто не знали, що з цими книгами їм робити, причому бралися всі книги без розбору — і добрі, і погані. А шкідливих, поганих книг, книг чорносотенних було в цих поміщицьких бібліотеках більше ніж досить.

Які були книжки в тодішніх бібліотеках, ми часто вже забуваємо. У Пушкіно живе один робітник, який був колись моїм учнем у вечірньо-недільній школі,— т. Балашов, борець за культуру. Так ось він влітку поїхав відпочивати до своєї доньки і зятя — агрономів у Куїбишевському краї. Він звик придивлятися до життя, ходив по колгоспних ринках, і на колгоспному ринку в Сизрані він побачив, що якийсь селянин продає різний мотлох і серед цього мотлоху різні брошури, очевидно, взяті в свій час із поміщицької бібліотеки. Він переглянув одну брошуру і надіслав потім її мені, щоб я віддала її в музей. Брошура помічена 1904 р., затверджена цензурою. Автор не вказаний. Називається вона «Китай чи ми?». На першій же сторінці починається розмова про те, що китайці — це жовта раса, що потрібна боротьба з цією жовтою расою, що ця жовта раса повинна бути підкорена, що «ми» повинні завоювати Китай і зробити китайців своїми рабами. Товариш, який прислав мені цю брошуру, пише, що важко уявити собі, що ще чверть століття тому могли виходити такі чорносотенні брошури. Брошура випущена в Курську і являє собою просто марення божевільного. Там говориться про те, що китайців треба повернути в рабство, що треба віддати Китай поміщикам і багатим селянам,— і з точністю розписано, хто має право купувати у держави китайців, скільки сімей; говориться, що поміщик, який має стільки-то десятин, має право купити стіль-

ки-то сімей китайців, причому говориться, що за підлітка потрібно буде заплатити 100 карбованців, за дорослого — 400 карбованців, за жінку — 50 карбованців, все розписано. Це все дуже грубо і наївно, але вся брошура, безперечно, пройнята духом фашизму. Ця чорносотенна брошурка говорила про національності, які входили до складу тодішньої Росії, що це «п'явки», які висмоктують кров з нашої країни», та ін.

Такі ось брошури потрапляли з поміщицьких бібліотек в руки селян, які не знали, що з ними робити, викидали їх у мотлох. Тепер такі брошури вже не є небезпечними, тому що в нашій Країні Рад немає таких людей, які б не зрозуміли, що це чорносотенні брошури, тому що всякий селянин розуміє тепер, що це писали поміщики-рабовласники. В роки громадянської війни серед темної селянської маси ще не було такої свідомості, і потрібно було конфіскувати бібліотеки поміщиків не тільки з метою охорони книжкового майна, але й з метою охорони темного населення від таких книг. Книги конфіскованих бібліотек треба було розібрати — це зразу зробити було важко: не було часу, не було сил.

Я пам'ятаю, в 1919 р. мені довелося бути в Казані. Там у той час бібліотеки з сіл, маєтків тощо були зведені в одне велике приміщення. Я запитала: «Що ж ви думаєте з цими книгами робити?» Мені відповіли: «Ми чекатимемо директив від Наркомосу, чекатимемо, що скаже Наркомос». Потрібно було освоїти ці багатства, потрібно було їх розібрати, потрібно було вилучити всі чорносотенні та ідіозні книги, які, замість того щоб давати знання, затемнювали свідомість мас. І от питання про оцінку книг, про рекомендаційні каталоги, про довідково-консультаційну роботу постало тоді на весь зріст.

Коли закінчилась громадянська війна, коли відбудувалось наше господарство (в 1921—1925 рр.), основну увагу на культурному фронті було звернено на загальноосвітню роботу, необхідна була широка роз'яснювальна робота. Треба було зробити бібліотеку побутовим явищем, треба було роз'яснити завдання бібліотек.

Якщо ми візьмемо літературу того часу, ми побачимо дуже багато цікавих брошур, написаних на тему, що читати, як читати, як користуватися бібліотекою, як слід берегти свій і чужий час. Коли переглядаєш ці брошурки

1922—1924 рр., бачиш, що головним тоді було зробити бібліотеку доступною масовому читачеві. Тоді країна була наполовину неписьменна, та й багато з тих, хто був письменним, не вмів користуватися книгою, не те що бібліотекою. Тоді — в 1925 р. — була постанова партії, де говорилось про те, як потрібно будувати цю самоосвітню роботу¹. Ми знаємо, як багато робилося в той час у цьому відношенні, як багато тоді видавалося популярних брошур.

«Красный библиотекарь» зародився якраз у цей період: він почав виходити в 1923 р. Коли перечитуєш його номери за 1924—1925 рр., бачиш дуже багатий матеріал: там є багато цікавого щодо популярної літератури, довідкової літератури та ін. Тепер черговим завданням у нас знову стоїть широке розгортання загальноосвітньої роботи. Багато з того, що в нас було видано тоді, можна було б перевидати, тільки попрацювавши ґрунтовно над тим, щоб це було написано більш обґрунтовано, більш науково, з орієнтуванням на сучасного читача.

Візьмемо наступний період, період боротьби за соціалістичну індустріалізацію країни — роки 1926—1929. Ми бачимо, що тут дуже багато уваги зверталось на технічну пропаганду. Це якраз був той час, коли почався поділ культурної роботи між Головополітосвітою і профспілками. Почали говорити, що профспілки поведуть технічну пропаганду, поведуть роботу серед робітників, а Головополітосвіта нехай займається селянською роботою. Наприкінці 1923 р. виник журнал «Помощь самообразованию», який примикав до «Красного библиотекаря». Цей журнал дуже цікаво тепер перечитувати: там питання самоосвітньої роботи міцно пов'язувались з питаннями бібліотечної справи. У цьому журналі було багато співзвучного з тими статтями, які вміщувались у «Красном библиотекаре». Провідну роль відігравав «Красный библиотекарь». Він допомагав піднімати в цей період роботу на належну височінь, не ослабляти загальноосвітньої роботи, розширювати, як і раніше, загальноосвітній і політичний кругозір мас. Роки боротьби за колективізацію сільського господарства, коли йшла боротьба за ліквіда-

¹ Маються на увазі тези Агітпропу ЦК РКП(б) «Чергові завдання по самоосвіті». Були опубліковані в журн. «Помощь самообразованию», 1925, № 3.— *Ред.*

цію куркульства як класу, за суцільну колективізацію (1930—1934), були гострими роками класової боротьби, в тому числі і на фронті освіти, на фронті бібліотечної справи.

У 1931—1932 рр. при реорганізації Наркомосу було закрито багато журналів, навіть журнал «Коммунистическое просвещение» був перетворений з політосвітнього у шкільно-адміністративний. Але «Красный библиотекарь» вдалося все ж відстояти. Тут допомогли насамперед дуже детальні вказівки Володимира Ілліча про важливість бібліотечної справи, про те, як потрібно її вести. Ці вказівки допомогли журналові йти по правильному шляху, допомогли журналові стати саме тим, чим він повинен бути, і коли цей журнал намагалися ліквідувати, то це виявилось неможливим, тому що партія надавала бібліотечній справі винятково великого значення і приділяла їй виняткову увагу. Тоді почалися розмови про те, що треба змінити назву «Красный библиотекарь» («при чому тут «красный?»), назвати його просто «Библиотекарь» та ін. Ми відстояли назву «Красный библиотекарь», ми ввели до редакції «Красного библиотекаря» і представника ВЦРПС, і представника РСЧА.

Роки 1930—1934 були роками, коли було найбільше нарікань на «Красного библиотекаря». Треба було розгорнути низову масову роботу. Треба було зв'язатися з роботою хат-читалень. Це був період колгоспного будівництва, період, коли необхідно було підняти селянські маси, це були роки культпоходів. Всі пам'ятають культпоходи, всі знають помилки культпоходів. Але все ж треба визнати, що культпоходи допомогли навчити грамоти мільйони селян, а без цього був би неможливим колгоспний рух. Проводився культпохід і на бібліотечному фронті. Переглядаючи брошурки тих років: «Культпоход и библиотеки», «Культпоход и самообразование»,— ми бачимо, що вони дуже елементарні. Звичайно, будь-яка бібліотека повинна давати план читання, список книг для систематичного читання. Це необхідно для тих, хто займається елементарною самоосвітою. Ті, хто займався самоосвітою, звалися в той час самоуками. Виходив журнал «Деревенский самоучка», потім його перейменували на «Колхозного самоучку». Але справа в тому, що все це було дуже елементарно.

У 1933 р. була постанова ЦК ВКП(б) про те, щоб глибше ставити самоосвіту¹. «Красный библиотечарь» боровся за те, щоб не дати знизити рівень бібліотечної роботи. Усе це було відбито в «Красном библиотечаре». 27 березня 1934 р. було прийнято постанову ЦВК СРСР «Про бібліотечну справу в Союзі РСР». Ця постанова відіграла вирішальну роль у піднесенні бібліотечної справи. Бібліотеки почали ширше і глибше розгортати свою роботу. Дуже допоміг розгортанню справи бібліотечний перепис 1934 р. Необхідно було з'ясувати, наскільки ми оволоділи книжковим багатством. Виявилось, що тут справа стоїть не так уже й добре. Виявилось, що низові бібліотеки ще не досить добре знають свої книжкові фонди. Перепис повинен був з'ясувати, наскільки широко обслуговують бібліотеки маси. Тут теж виявилось, що не все було гаразд: не всюди широко були залучені до бібліотеки маси. Але сам по собі перепис мав дуже велике значення, тому що він мобілізував бібліотечні кадри, примусив їх уважно подивитися, що являють собою книжкові фонди, що являють собою читачі. Облік, про значення якого так багато говорив Ленін, показав, на що потрібно звернути увагу. Усе це пройшло б непоміченим, коли б не було «Красного библиотечаря», який усі ці питання всебічно висвітлював. Адже це був орган, який відбивав колективну роботу, орган, над яким працювала не тільки редакція, а сотні бібліотечарів-практиків, що надсилали до нього свої кореспонденції, замітки, статті, це була величезна колективна праця.

У справі впорядкування всієї бібліотечної справи, спрямування її в правильне русло, тісного зв'язку бібліотечної справи з вказівками партії, з усією роботою партії «Красный библиотечарь» відіграв велику роль. У процесі цієї роботи виховувались кадри. Ці кадри виховувались не тільки в бібліотечних вузах і технікумах, вони виховувались в ході самої роботи. Доводилось боротися за бібліотеки дуже наполегливо. І ось, коли читаєш «Красный библиотечарь», бачиш, що він справді був колективним пропагандистом основ марксизму-ленінізму. Проведена була величезна робота в галузі пропаганди. Вод-

¹ Мається на увазі постанова ЦК ВКП(б) «Про поліпшення справи самоосвіти» від 8 жовтня 1933 р.— *Ред.*

ночас «Красный бібліотекар» був і колективним агітатором. Це означає, що робота «Красного бібліотекаря», який спрямовував діяльність бібліотек, була тісно пов'язана з черговими завданнями соціалістичного будівництва. «Красный бібліотекар» не був відірваний від життя, не був якоюсь замкнутою в собі організацією. Ні, це була організація, зв'язана з місцями, зв'язана з життям. Тут можна сказати прямо, що «Красный бібліотекар» був не тільки колективним пропагандистом, але й колективним агітатором. Він обговорював на своїх сторінках ті питання, які висувались масами, які вимагали роз'яснення. Кожне таке питання всебічно обговорювалось. Це допомагало «Красному бібліотекарю» бути справді тісно зв'язаним з життям.

Нарешті, не можна пройти мимо організаційної роботи «Красного бібліотекаря». Це був орган, в якому брали участь представники профспілок, представники культвідділу Червоної Армії. Тут була змичка всіх відомств, всіх працівників культурного фронту. Кожна організація вносила своє.

Наші працівники багато чого навчилися в профспілкових бібліотек. Профспілкові бібліотеки мають ту перевагу, що вони обслуговують певні категорії читачів. Ось, скажімо, певна фабрика — бібліотекар знає, в якому цеху чим цікавляться, де більш передові читачі, де більш відсталі, чим цікавляться ткалі, чим слюсарі, та ін. Бібліотекарі Наркомосу дуже багато навчилися в профспілкових бібліотек. Але в той же час вони іноді і воювали з профспілковими бібліотеками, в яких був ухил, прагнення обмежити роботу однією даною профспілкою. Я пам'ятаю, який у нас був бій з бібліотекою в Кулебаках (Горьковська область), коли металісти не хотіли давати книг з своєї бібліотеки пекарям. Довелося нагадати їм про те, що вони живуть у краї, зв'язаному з ім'ям Горького, і що Горький сам одного часу був пекарем, і неприпустимо не давати пекарям книг.

З такими ухилами профспілкових бібліотек, з їх прагненням замкнутися в рамках своєї профспілки ми всіляко боролися. Але в той же час, повторюю, ми багато чого вчилися в профспілкових бібліотек.

Вчилися ми й у Червоної Армії. Адже Червона Армія в нас — культурний центр. Подивіться на молодь, коли

вона йде в Червону Армію: у неї часто ще не вистачає навиків організованості, а приходять вона з Червоної Армії зовсім іншою. Читання в бібліотеках Червоної Армії має організований характер. На тих нарадах, які в нас були з бібліотекарями Червоної Армії, ми також дуже багато навчилися. Ми вивчали, як ставляться червоноармійці до читання книг, якими книгами особливо цікавляться.

Висвітлюючи в пресі запити робітників і робітниць профспілок, запити червоноармійців, «Красный библиотекарь» допомагав бібліотекарям тісніше зв'язуватися з масами. Змичка з масами, увага до того, що маси говорять, як вони відгукуються на ті чи інші книжки,— це мало дуже велике значення.

Необхідно підкреслити і змичку з письменниками. Письменник, який хоче писати по-справжньому, письменник, який не зазнався, за виразом Горького, прислухається до того, що говорять робітники, як відгукуються робітники на книжки. Тому надзвичайно важливою була та робота, яку проводив «Красный библиотекарь» по зв'язку письменників з читачами. Правда, на практиці іноді це робилося не так, як потрібно. Бувало, прийде письменник, розповість про свою книжку, про те, як він її писав, а що думають читачі, письменник не слухав. Те, про що писав Володимир Ілліч — про необхідність зв'язку авторів популярних книг і белетристів з масами,— ні в якому разі не повинно забуватися. «Красный библиотекарь» цьому питанню приділяв велику увагу.

Багато уваги приділялося й питанню про національні бібліотеки, питанню про те, як робити для них доступними ті чи інші книжки, як перекладати їх, та ін.

Нарешті, я повинна нагадати, що в липні 1934 р. ми розпочали проведення конкурсу на найкращу сільську бібліотеку. Коли ми розпочали проводити цей конкурс, то трохи сумнівались, чи вийде що-небудь з цього. Але, пам'ятаючи слова Леніна про соцзмагання, ми вирішили все-таки цей конкурс провести і провели його в порядку соцзмагання. Це дало дуже багато. Це піднесло сільських бібліотекарів, піднесло маси. Я пам'ятаю, як на заключній нараді голови сільрад і колгоспів розповідали нам, як відбувалася боротьба за розгортання мережі. Вирішальна вказівка Леніна і всебічна підтримка партії

допомогли нам розгорнути цей конкурс як соцзмагання, і це дало дуже багато. Усе це відбилося в «Красном бібліотекарє».

Наші бібліотекарі — загін сучасної радянської інтелігенції.

«Красный бібліотекарь» був органом, який виховував цю радянську інтелігенцію. Тепер питання про радянську інтелігенцію поставлене на всю широчінь. Вона справді докорінно відрізняється від інтелігенції буржуазної. Сьогодні до мене приходили наші лєнінградські товариші з Музею народної освіти, і ми розмовляли на тему про те, як показати в музеї, як виховувались і зростали кадри нашої інтелігенції культурного фронту: вчителів, бібліотекарів, політосвітників, музейних працівників та ін. Зростання дуже велике. Наші бібліотекарі належать до одного з передових загонів радянської інтелігенції, тієї радянської інтелігенції, яка в боротьбі народилась і виросла. З кожним роком зростають і зміцнюються кадри нашої бібліотечної інтелігенції.

Три дні тому я одержала листа від дівчинки, учениці VI класу, з міста Саратова. Вона пише, що кілька місяців вона працює в бібліотеці і вирішила, що вона не буде ніким іншим, а тільки бібліотекарєм. Звичайно в нас молодь найбільше мріє стати льотчиками, а ось ця дівчинка хоче бути бібліотекарєм. Я дістала листівку, на якій зображено Менделєєва, що сидить серед книг, написала на ній: «Привіт майбутньому бібліотекарєві» і послала цю листівку нашій дівчинці, яка мріє стати бібліотекарєм.

Коли ми сьогодні святкуємо 15-річчя «Красного бібліотекарє», ми разом з тим святкуємо культурне зростання нашої країни.

Багато приділяв уваги «Красный бібліотекарь» і теоретичній роботі, яка на бібліотечному фронті набуває все більшого значення.

Бібліотечну справу в нашій країні соціалізму треба піднести і в теоретичному і в практичному відношенні на дуже велику височінь.

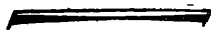
Ми не можемо закривати очі на ті недоліки, які в нас є. Багато що в нас поліпшилось за ці роки, багато що зроблено. Ми повинні весь час показувати свої досягнення, тому що це дуже організовує, допомагає закріплю-

бати досягнуте, але в той же час ми не повинні закривати очі і на наші недоліки. Я пам'ятаю, за старих часів, у роки еміграції, доводилось чути розмови на тему про те, як нудно буде жити при соціалізмі, тому що не буде ніякої боротьби. Володимир Іллч, відповідаючи на це, говорив, що саме тут і почнеться широка справжня поглиблена робота по перебудові всього життя. І ось тепер наша Країна Рад стала країною соціалізму,— але хіба ми можемо сказати, що ми вже зробили все, що потрібно? Звичайно, ні. Правда, успіхи наші величезні. Ми всі їх знаємо, і повинні про них говорити. Але ми не можемо на цьому заспокоюватись. Візьміть нашу бібліотечну справу. Ми повинні добиватися того, щоб ще більше піднести бібліотечну справу на селі, в національних областях і республіках, щоб ніде не було ніяких проривів, щоб усе було «на ять». І тут я повинна сказати, що за роки Радянської влади бібліотекарі навчилися боротися. Я пам'ятаю, як вони приходили до мене в перші роки і говорили, що того немає, цього немає, це погане. А я їм на це відповідала: «Допомогти постараємось, допомагати будемо, але я хотіла б почути, як ви самі боролися». І тепер, коли зустрічаєшся з бібліотекарями, вони насамперед розповідають, як і за що вони борються. Звичайно, у нас є «хвороби зростання». Ось, наприклад, питання про приміщення. Буває, що мені цілими днями доводиться розбиратися в тому, «хто до кого вселився»: то школа вселилася в бібліотеку, то бібліотека вселилася в школу і т. д. Буває так, що цілий день цим займаєшся. Забудеш, як тебе звати. Але ми розуміємо, що це «хвороби зростання». Ми зростаємо і зростаємо швидко. Час тепер такий, коли не можна дрімати, працювати перевальцем. Нам треба працювати якомога краще. Час тепер на міжнародному фронті гострий. І ми на кожній ділянці роботи повинні працювати якомога краще, показувати, наскільки правильний шлях Маркса — Енгельса — Леніна, — той шлях, по якому веде нас партія. Справа «хто до кого вселився» хоч нервує, але це трудність тимчасова, та й наші бібліотекарі полаються-полаються, а потім, засукавши рукава, беруться за роботу.

На закінчення, товариші, я хочу сказати, що, на мій погляд, «Красный библиотечарь» ішов у ногу з життям. Звичайно, ніяк не можна сказати, щоб у нього не було

недоліків. Але сьогодні увечері ми не будемо детально про них говорити. «Красный библиотекарь», загалом, був на висоті, він був колективним пропагандистом, колективним агітатором, колективним організатором, і дещо він зробив. Звичайно, особливо хвалитися не доводиться. Робив він те, що потрібно, тому що його підтримувала партія. Але тепер перед нами стоять ще більші завдання. Конкретно про них я теж сьогодні говорити не буду. Бібліотекарі краще за мене знають ці завдання. Їм треба працювати по-бойовому, стати ще більше бойовими, ніж вони є тепер, все вище й вище підносити прапор комунізму і працювати так, щоб партія сказала: добре працюєте!

1938 р.

ЗАВДАННЯ ПОЛІТОСВІТРОБОТИ НА СЕЛІ

Кожний знає, як багато роблять партія і уряд, щоб вирвати село з старої темноти, відірваності від політичного життя, від культурного зростання країни, щоб покласти край розриву між містом і селом і в галузі культури. Колгоспи стають все багатшими, на селі все ширше розгортається сітка радіо, кіно, колгоспних клубів, хат-читалень, бібліотек, зростають кадри радянської інтелігенції. Однак робота йде самопливом, кадри, які обслуговують колгоспні клуби і хати-читальні, дуже плінні, мало підготовлені, дивляться на свою роботу як на тимчасову. А водночас обговорення і здійснення Конституції СРСР викликали велике посилення попиту на газету, на книжку. Бібліотеки на селі все більше й більше входять у побут. Але постачають їх погано.

Потрібна політична література. Твори Леніна повинні бути всюди — це само собою зрозуміло. Але, крім цього, повинна бути й література технічна, художня, науково-популярна. А така література ні в бібліотеки, ні в провінціальні книжкові кіоски своєчасно не надсилається. І читач іде на колгоспний ринок з надією хоч там що-небудь роздобути. Але на колгоспних ринках іншим разом продається несусвітний мотлох.

У 1935 р. Бібліотечне управління розпочало кампанію за створення науково-популярної літератури. На заклик про створення науково-популярної літератури палко відгукнулися тодішній президент Академії наук О. П. Карпінський, покійний академік І. П. Павлов, академік

О. Ю. Ферсман, Г. М. Кржижановський, О. М. Бах, С. І. Вавілов, Е. В. Бріцке, М. М. Кніпович та ін.

На цю справу треба знову натиснути. Багато що можна перевидати. Потрібні популярні книжки не тільки з політичних питань, потрібні популярні книжки з гігієни і з питань виховання. Треба видати підручник-посібник, як самостійно вчитися, треба видати ряд довідників. Цей підручник-посібник стане у великій пригоді і бібліотекареві, і завідувачому хатою-читальнею, і всім тим, хто хоче самостійно вчитися.

Отже, ударними завданнями є тепер постачання бібліотекам потрібної літератури, по-перше; видання популярної літератури великими тиражами, по-друге. До числа популярних книг повинні ввійти підручники-посібники для дорослих, де б викладались основи наук. Читаючи такі підручники-посібники, ті, що бажають самостійно навчатися, зможуть поповнювати прогалини в своїй освіті.

Хата-читальня, колгоспні клуби, червоні кутки останнім часом часто відриваються від життя села, від соціалістичного будівництва, від завдань, які стоять перед нашою великою Батьківщиною. І живе клуб, хата-читальня, червоний куток на відшибі, обслуговує вузьке коло: немає піклування ні про молодих матерів, ні про сільську інтелігенцію, немає допомоги ні яслам, ні дитячому садку, ні школі, ні вчителям. Тому й населення від такого клубу чи хати-читальні стоїть осторонь, мало ними цікавиться.

Треба, щоб хата-читальня, колгоспний клуб стали культурними організуючими центрами, тоді зміниться весь характер роботи. У нас чимало чудових клубів, хат-читальень. Треба врахувати їх досвід і піднести всю політосвітню роботу на належну височінь.

Ось, скажімо, матері цікавляться питанням, як виховувати малят. Хіба не може хата-читальня дібрати з цього питання книжки, зробити вирізки з газет, запросити на вечір молодих матерів, фельдшерницю, завідувачу дитячим садком, учительку — влаштувати спільну розмову, організувати за їх допомогою гурток допомоги молодим матерям?

Або хочуть, наприклад, колгоспники послухати розповідь про те, як потрібно займатися самоосвітою. Хіба

не можна влаштувати ряд вечорів з лекціями про те, як треба вчитися самому?

Якщо хата-читальня, клуб почнуть обслуговувати населення, піклуватися про нього, разом з ним почнуть розгортати роботу, тоді увага до хати-читальні, до клубу швидко посилюватиметься і вони обростатимуть міцним активом.

Ми знаємо роль соцзмагання. Потрібно організувати соцзмагання між найближчими хатами-читальнями, між колгоспними клубами. Вся справа в тому, щоб не завідуючий хатою-читальнею змагався з завідуючим хатою-читальнею, а щоб весь актив однієї хати-читальні змагався з усім активом іншої. Тоді люди вчитимуться один в одного, допомагатимуть один одному, будуть і самі зростати на цій роботі, допомагати іншим зростати, пробуджувати в людей нові інтереси, викликати нові культурні потреби.

Найголовніше і першочергове завдання — ознайомити культурних працівників села з постановою ЦК ВКП(б) «Про постановку партійної пропаганди в зв'язку з випуском «Короткого курсу історії ВКП(б)». Слід обговорити, як цю постанову застосувати до всієї культурної роботи, як витравити з усієї культурної роботи всякий бюрократизм, як розвинути культурне піклування про кожного колгоспника, про кожну колгоспницю, допомогти їм самостійно вчитися, як допомагати їм у їх самостійній роботі, як вникати в усі дрібниці.

У нашій великій Країні Рад вирости чудові люди, чудові працівники. Вони хочуть стати свідомими комуністами, навчитися по-ленінському налагоджувати все життя. Постанова ЦК ВКП(б) про партійну пропаганду зобов'язує нас і допоможе піднести всю культурну роботу на селі на нову, соціалістичну височінь.

НАЙБІЛЬША БІБЛІОТЕКА СВІТУ

Сьогодні місто Леніна і весь Союз Радянських Соціалістичних Республік святкує 125-річний ювілей Ленінградської публічної бібліотеки імені Салтикова-Щедріна. Це одна з найбільших бібліотек світу. Але головна її цінність не в кількості книг, а в їх доборі. У ній є надзвичайно цінні документи революційної боротьби. Не випадково в ній зберігається особиста бібліотека Вольтера, в якій налічується близько семи тисяч томів. Вольтер належав до числа попередників французької буржуазної революції 1789 р.— до групи так званих «енциклопедистів», що піднесли прапор боротьби за науку. Енциклопедисти стояли за публічність бібліотек, за те, щоб були відчиненими їх двері. Раніше бібліотеки були закритими сховищами книг.

У фонді історії і географії Ленінградської публічної бібліотеки є одне з найповніших зібрань газет, книг, відо­зов і карикатур часів Паризької комуни.

У бібліотеці є всі перші видання творів основоположників марксизму — Маркса і Енгельса — російською мовою, перший російський переклад «Комуністичного маніфесту», виданий нелегально.

У бібліотеці є відділ «Вільна преса», який містить повну колекцію заборонених у свій час революційних книг, газет, журналів і листівок, в тому числі і більшовицьких, що видавались за кордоном і в підпільних друкарнях. Є тут повні комплекти герценівського «Колокола». Є тут нелегальна література дореволюційного часу мовами народностей СРСР, у тому числі бойовий орган Закавказзя газета «Дро».

Публічна бібліотека не випадково носить ім'я Салтикова-Щедріна, який так вміло, талановито боровся з бюро-

кратизмом, з пережитками кріпосного права в поглядах, у побуті, який був тісно зв'язаний з поетами «Искры».

Публічну бібліотеку імені Салтикова-Щедріна в 90-х рр. посилено відвідувала молодь, яка вивчала марксизм. Особливо старанно відвідував публічну бібліотеку Ленін. У листі до матері від 5 жовтня 1893 р., розповідаючи про найняту ним кімнату, він пише: «Оскільки при цьому дуже недалеко від центра (наприклад, всього 15 хвилин ходьби до бібліотеки), то я цілком задоволений»¹. І тоді ж пише Марії Іллінічні: «Русские Ведомости» читаю в Публічній бібліотеці (за 2 тижні назад)»².

Незабаром після Жовтневої соціалістичної революції, в листопаді 1917 р., Ленін дає вже вказівки, як поліпшити роботу Публічної бібліотеки:

«Щоб розумно, осмислено, успішно брати участь в революції, треба вчитися.

Бібліотечна справа в Петрограді поставлена, внаслідок багаторічного псування народної освіти царизмом, зовсім погано»³.

І далі він вимагає, щоб читальний зал був відчинений для всіх з 8-ї години ранку до 11-ї години вечора, не виключаючи свят і неділь. Ілліч хотів, щоб у нас доступ до бібліотеки був відкритим для всіх. Він вимагав також розширення кількості працівників бібліотеки і обміну книг з іншими бібліотеками (див. XXI Ленінський збірник). У дальшому Ленін, як відомо, весь час посилено дбав про бібліотечну справу.

Тепер у зв'язку з випуском «Короткого курсу історії ВКП(б)», після постанови ЦК партії про пропаганду і агітацію, де говориться про необхідність самостійного, поглибленого вивчення марксизму, всі потяглися в бібліотеки.

В мережі радянських бібліотек (а ця мережа в зв'язку із зростаючим потягом до книги буде, безперечно, неухильно розширюватись і зміцнюватись) Ленінградська публічна бібліотека ще довго займатиме перше місце. Побажаємо їй успіху в роботі.

1939 р.

¹ В. І. Ленін, Твори, т. 37, стор. 1.

² Там же, стор. 3.

³ В. І. Ленін, Твори, т. 26, стор. 293.

ПРИМІТКИ
і
ПОКАЖЧИКИ

ПРИМІТКИ

До восьмого тома Педагогічних творів Н. К. Крупської включено статті і виступи про організацію культурно-освітньої (політико-освітньої) роботи в бібліотеках, хатах-читальнях, клубах, Будинках культури, музеях та інших культурно-освітніх закладах, а також про роль кіно і радіо в комуністичному вихованні трудящих. Цим питанням Н. К. Крупська приділяла багато уваги в усіх своїх творах з народної освіти, тому читач знайде їх також і в попередніх томах нашого видання. (Див. Предметно-тематичний покажчик до кожного тома). При визначенні складу цього тома враховувалось, що питання шкільного кіно і робота дитячих бібліотек розглядаються в основному в третьому томі, а позашкільна робота з дітьми — в п'ятому томі Педагогічних творів Н. К. Крупської.

Матеріали тома розміщено в хронологічній послідовності.

1918—1920

ЧИМ ПОВИНЕН БУТИ РОБІТНИЧИЙ КЛУБ

(стор. 7)

Вперше опубліковано в журн. «Пролетарская культура», 1918, № 4. Друкується за Зібранням творів Н. К. Крупської, т. II, М.—Л., Учпедгиз, 1932.

БІБЛІОТЕЧНА СЕМІНАРІЯ

(стор. 13)

Вперше опубліковано в журн. «Народное просвещение», щотижневий орган Наркомосу, 1918, № 20. Друкується за Зібранням творів Н. К. Крупської, т. II, М.—Л., Учпедгиз, 1932.

Бібліотечну семінарію було відкрито в січні 1919 р. при Наркомосі для підготовки радянських бібліотечних працівників. Намічався річний строк навчання, але заняття припинились достроково в зв'язку з громадянською війною.

ЩО ТАКЕ КЛУБ
(стор. 17)

Вперше опубліковано в журн. «Народное просвещение», щотижневий орган Наркомосу, 1919, № 37—38. Друкується за Зібранням творів Н. К. Крупської, т. II, М.—Л., Учпедгиз, 1932.

РОЗПОДІЛ КНИЖКОВИХ БАГАТСТВ
(стор. 19)

Вперше опубліковано в журн. «Народное просвещение», щотижневий орган Наркомосу, 1919, № 39—41. Друкується за Зібранням творів Н. К. Крупської, т. II, М.—Л., Учпедгиз, 1932.

НАРОДНИЙ БУДИНОК
(стор. 23)

Вперше опубліковано в газ. «АгитРОСТА» від 2 вересня 1919 р. Друкується за одноденною газ. «День советской пропаганды» від 7 вересня 1919 р.

Народні будинки виникли в Росії наприкінці XIX ст. як клубні заклади для «простолудинів»; до них входили театр, бібліотека-читальня, чайна, інколи школи та курси для дорослих. Створювалися буржуазними культурно-освітніми організаціями, зокрема товариствами письменності та товариствами розумних розваг. Останні мали на меті організацію «для народу» гулянь, читань, концертів, вистаз, танцювальних вечорів. Такі товариства стали виникати наприкінці XIX ст. Найбільш діяльним було найстаріше з них Невське товариство влаштування народних розваг у Петербурзі. Значну діяльність розгорнуло Московське товариство сприяння організації загальноосвітніх народних розваг. Такі товариства були і в інших містах. Народні маси, які не були господарями життя в країні, не мали ніякого впливу на зміст діяльності народних будинків. На противагу цьому в радянських народних будинках, за задумом Н. К. Крупської, вся робота повинна будуватись на основі самодіяльності населення, самими народними масами, відповідати їх потребам.

ЦЕНТРАЛІЗАЦІЯ БІБЛІОТЕЧНОЇ СПРАВИ
(стор. 26)

Вперше опубліковано в газ. «Правда» № 75 від 6 квітня 1920 р. Використано також як додаток до звіту про роботу Політосвіти Наркомосу на сесії ВЦВК 23 вересня 1920 р. (Отчет о работе Политпросвета Наркомпроса, М., Госиздат, 1920). Друкується за зібранням творів Н. К. Крупської, т. II, М.—Л., Учпедгиз, 1932.

Стаття написана в зв'язку з підготовкою в Наркомосі проекту декрету про централізацію бібліотечної справи в країні. 30 червня 1920 р. Рада Народних Комісарів РРФСР прийняла постанову «Про передачу бібліотечної справи в РРФСР Народному Комісаріатові Освіти», а 3 листопада того ж року вийшов декрет Ради Народних Комісарів РРФСР «Про централізацію бібліотечної справи в РРФСР». (Див. «Директиви ВКП(б) і постановлення Советского правительства о народном образовании. Сборник документов за 1917—1947 гг.», вип. 2-й, М.—Л., Вид-во АПН РРФСР, 1947, стор. 147—149.

1921—1930

ВИСТУП НА X З'ЇЗДІ ПАРТІЇ

(стор. 33)

Відбувся 9 березня 1921 р. Вперше опублікований в газ. «Правда» № 55 від 12 березня 1921 р. Друкується за книгою: Протоколы съездов и конференций ВКП(б), М., Партиздат, 1933.

СПИСОК КНИГ ПРО РЕЛІГІЮ ДЛЯ ПОЛІТОСВІТПРАЦІВНИКІВ

(стор. 37)

Вперше було опубліковано частково в журн. «Коммунистическое просвещение», 1922, № 3.

Повністю опубліковано в збірнику: Н. К. Крупская, О библиотечном деле, М., вид. Державної бібліотеки СРСР імені В. І. Леніна, 1957,— за рукописом, що зберігається в цій бібліотеці.

В листі І. Л. Проніну, який працював у Центральному методичному кабінеті політосвітроботи (лист додано до рукопису), Н. К. Крупська писала: «Ці відзиви написано весною 1922 р. Я готувалася тоді до виступу перед учительством у районах Москви. Тоді Володимир Ілліч жив у Корзинкіні, оскільки ДПУ з'ясувало, що білі стежать за Горками. Володимир Ілліч став тоді вже хворіти. Він проглянув мою працю...». Друкується за вказаним збірником.

ХАТИ-ЧИТАЛЬНІ

(стор. 52)

Вперше опубліковано в журн. «Коммунистическое просвещение», 1922, № 4—5. Друкується за цим джерелом.

ЯК ПОВИННА ВЕСТИ ХАТА-ЧИТАЛЬНЯ ПРОПАГАНДУ
СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ЗНАНЬ

(стор. 56)

Опубліковано в збірнику: Сельскохозяйственное просвещение в деревенском клубе, избе-читальне и народном доме, М., 1922. Друкується за цим джерелом.

НАШІ ЗАВДАННЯ

(стр. 65)

Вперше опубліковано в журн. «Красный библиотекарь», 1923, № 1 (вересень). Друкується за збірником: Н. К. Крупская, Библиотечное дело, М.—Л., Соцэкгиз, 1933.

ПОСЛАННИЦТВО

(стор. 68)

Вперше опубліковано в газ. «Правда» № 239 від 21 листопада 1923 р. Друкується за збірником: Н. К. Крупская, В поисках новых путей, М., «Работник просвещения», 1924.

ДО ПИТАННЯ ПРО РОЗВИТОК КОЛЕКТИВНОГО
КОРИСТУВАННЯ КНИГОЮ
(стор. 71)

Вперше опубліковано в журн. «Красный библиотекарь», 1924, № 1. Друкується за цим джерелом.

«ОГРІХИ» ГОЛОВПОЛІТОСВІТИ
(стор. 75)

Вперше опубліковано в газ. «Правда» № 81 від 9 квітня 1924 р. Друкується за цим джерелом.

ЯКА КНИГА ПОТРІБНА СЕЛУ
(стор. 78)

Вперше опубліковано в газ. «Правда» № 90 від 19 квітня 1924 р. Друкується за збірником: Н. К. Крупская, Библиотечное дело, М.—Л., Соцэкгиз, 1933.

ОДИН ІЗ ЗАПОВІТІВ ВОЛОДИМИРА ІЛЛІЧА
(стор. 82)

Вперше опубліковано в газ. «Правда» № 142 від 26 червня 1924 р. Друкується за збірником: Н. К. Крупская, Библиотечное дело, М.—Л., Соцэкгиз, 1933.

Стаття написана до I з'їзду бібліотечних працівників РРФСР (1—7 липня 1924 р.). В газ. «Правда» починається з абзаца: «1 липня відкривається Перший Всеросійський з'їзд з бібліотечної справи. З усіх кінців СРСР їдуть на цей з'їзд бібліотечні працівники, часто витрачаючи на дорогу останні копійки». В усьому іншому тексті цілком збігаються.

З'їзд обговорив такі питання: 1) чергові завдання бібліотечної справи; 2) бібліотечна робота на селі (доповідь Н. К. Крупської. Див. стор. 89); 3) завдання робітничої бібліотеки; 4) підсумки і перспективи бібліотечної справи; 5) робота пересувних бібліотек; 6) масова позабібліотечна пропаганда книги і бібліотеки; 7) політико-освітня робота в стіпах бібліотеки; 8) принципи комплектування бібліотек книгами; 9) підготовка і перепідготовка бібліотечних працівників.

ПРО РОБОТУ ХАТИ-ЧИТАЛЬНІ
(стор. 86)

Вперше опубліковано в журн. «Изба-читальня», 1924, № 3. Друкується за цим джерелом.

БІБЛІОТЕЧНА РОБОТА НА СЕЛІ
(стор. 89)

Доповідь на I з'їзді бібліотечних працівників РРФСР 1 липня 1924 р. Вперше опубліковано в збірнику: «Первый библиотечный съезд РСФСР» (стенограммы), М., вид-во «Долой неграмотность».

1924. Друкується за збірником: Н. К. Крупская, Библиотечное дело, М.—Л., Соцэґиз, 1933.

Див. прим. до статті «Один із заповітів Володимира Ілліча» (стор. 704).

ВИСТУП НА ПЕРШОМУ З'ЇЗДІ КЛУБНИХ ПРАЦІВНИКІВ
(стор. 98)

Вітальна промова при відкритті I з'їзду клубних працівників 16 липня 1924 р. Оpubліковано в книзі: «Первый съезд клубных работников» (16—20 июля 1924 г.). Тезиси, стенограммы докладов, протоколы прений, резолюции, М., Госиздат, 1924. Друкується за цим джерелом.

I з'їзд клубних працівників (16—20 липня 1924 р.) обговорив питання, зв'язані з проведенням у життя рішень XIII з'їзду партії про роботу клубів: 1) робітничий клуб і його завдання; 2) виробнича освіта в клубі; 3) профпропаганда; 4) масова і гурткова робота в їх взаємозв'язку; 5) жива і стінна газети; 6) екскурсійний метод; 7) художня робота в клубі; 8) питання побуту в клубі; 9) санітарна освіта в клубі; 10) завдання бібліотеки в клубі; 11) самоосвіта в клубі.

ДО ПИТАННЯ ПРО АНТИРЕЛІГІЙНУ ПРОПАГАНДУ
(стор. 108)

Вперше опубліковано в журн. «Изба-читальня», 1924, № 4—5 (вересень). Друкується за цим джерелом.

ХАТА-ЧИТАЛЬНЯ І ЧЕРВОНІ КУТКИ
(стор. 113)

Вперше опубліковано в журн. «Изба-читальня», 1924, № 4—5. Друкується за цим джерелом.

ЧИМ ПОВИННІ БУТИ КУТКИ ІМЕНІ В. І. ЛЕНІНА
(стор. 115)

Відповідь Н. К. Крупської на анкету технічного бюро газ. «Экономическая жизнь». Вперше опубліковано в журн. «Изба-читальня», 1924, № 4—5 (без початку, у вигляді статті). Початок вперше опубліковано в журн. «Исторический архив», 1958, № 4. Друкується повністю за текстами обох журналів.

ДОПОВІДЬ ПРО РОБОТУ НА СЕЛІ НА НАРАДІ НАРКОМІВ ОСВІТИ
(стор. 117)

Зроблена 28 жовтня 1924 р. Вперше опубліковано в газ. «Правда» № 247 від 29 жовтня 1924 р. Друкується за збірником: Н. К. Крупская, На третьем фронте, ч. 2-га, М., вид-во «Работник просвещения», 1927.

ЧИ МАЮТЬ ПРАВО СЕЛЯНИ ЧИТАТИ МАРКСИСТСЬКУ ЛІТЕРАТУРУ?
(стор. 122)

Вперше опубліковано в газ. «Правда» № 185 від 15 серпня 1925 р. Друкується за цим джерелом.

ПРО КЛУБ

(стор. 124)

Вперше опубліковано в газ. «Правда» № 284 від 12 грудня 1925 р. Друкується за збірником: Н. К. Крупская, На третьем фронте, ч. 2-га, М., вид-во «Работник просвещения», 1927.

ПОВ'ЯЗАННЯ РОБОТИ ХАТИ-ЧИТАЛЬНІ З СІЛЬСЬКОЮ
ГРОМАДСЬКІСТЮ

(стор. 128)

Промова на курсах по перепідготовці завідуючих хатами-читальнями та волосних організаторів 9 січня 1926 р. Вперше опубліковано в журн. «Коммунистическое просвещение», 1926, № 1. Друкується за цим джерелом.

НАМ ТРЕБА ВСТИГНУТИ ЦИВІЛІЗУВАТИСЬ

(стор. 134)

Вперше опубліковано в газ. «Правда» № 58 від 11 березня 1926 р. Друкується за цим джерелом.

У збірнику: Н. К. Крупская, На третьем фронте, ч. 2-га, М., вид-во «Работник просвещения», 1927, стаття вміщена з деякими скороченнями під заголовком «Нам треба встигнути цивілізуватись».

У статті «Радіо на село» в збірнику: Радио в деревню. Агитборник, вид-во «Крестьянской газеты», 1926, початок повторює перші два абзаци статті «Нам треба встигнути цивілізуватись». Закінчується стаття «Радіо на село» такими словами:

«Радіо може бути також і засобом *ділових зносин*, які ведуться за певним планом, засобом, що може надзвичайно спростити і прискорити зносини з місцями, особливо в питаннях, про які потрібно інформувати широкі верстви. Правильно поставлена інформація по радіо може сприяти значному скороченню всякої канцелярської тяганини, скороченню інстанцій, паперописання, сприятиме *точності і своєчасності* директив.

У країні, яка орієнтується на маси, радіо необхідне, як повітря для дихання».

ТОВАРИСТВО «ГЕТЬ НЕПИСЬМЕННІСТЬ» (ТГН) І ЗАВДАННЯ
ХАТИ-ЧИТАЛЬНІ

(стор. 137)

Вперше опубліковано в журн. «Изба-читальня», 1926, № 6, (березень). Друкується за цим джерелом.

Добровільне товариство «Геть неписьменність» (ТГН) існувало в 1923—1936 рр. Його основним завданням було сприяння ліквідації неписьменності серед дорослого населення. За роки свого існування ТГН провело велику роботу по обліку і навчанню неписьменних, по мобілізації радянської громадськості на боротьбу з нею. Незмінним головою ТГН був М. І. Калінін.

Доповідь і заключне слово на екскурсії-конференції завідуючих повітовими центральними бібліотеками 19 листопада 1926 р. Вперше опубліковані в журн. «Красный библиотекарь», 1926, № 12. Друкується за збірником: Н. К. Крупская, Библиотечное дело, М.—Л., Соцгиз, 1933.

Екскурсії-конференції — особливий вид перепідготовки політосвітпрацівників у 20-х рр. Викликані з місць працівники обмінювались на таких конференціях своїм досвідом, відвідували кращі політико-освітні заклади Москви і Підмосков'я.

ПРИВІТАННЯ ПІ ВСЕРОСІЙСЬКОМУ БІБЛІОГРАФІЧНОМУ З'ЇЗДОВІ

(стор. 155)

Опубліковано в збірнику: Труды II Всероссийского библиографического съезда (25 ноября — 1 декабря 1926 р.), М., Гос. центральная книжная палата РСФСР, 1929. Друкується за цим джерелом.

На з'їзді було обговорено доповіді: 1. Бібліографія — наука. 2. Досвід теоретичного обґрунтування питання про висновки бібліографії. 3. Методологія бібліографії і теорія діалектичного матеріалізму. 4. Проблеми рекомендаційної бібліографії. 5. Класифікація друкованих творів за соціальною ознакою і соціальним призначенням. 6. Поточні завдання державної бібліографії РРФСР. 7. Про центр документації та ін.

ВИСТУП НА І ВСЕСОЮЗНІЙ НАРАДІ (КОНФЕРЕНЦІЇ) З КУЛЬТУРНО-ОСВІТНЬОЇ РОБОТИ СЕРЕД СЕЛЯНСЬКОЇ МОЛОДІ

(стор. 159)

Відбувся 25 листопада 1926 р. У репортерському викладі опублікований у газ. «Комсомольская правда» № 274 від 26 листопада 1926 р. Друкується за стенограмою, що зберігається в Центральному партійному архіві Інституту марксизму-ленінізму при ЦК КПРС (ф. 12, оп. 3, од. зберіг. 25, ч. 1-ша, арк. 267—273).

І Всесоюзна нарада з культурно-освітньої роботи серед сільської молоді (25—29 листопада 1926 р.) була скликана Головополітосвітою та ЦК ВЛКСМ і обговорила питання: 1) про завдання політико-освітньої роботи на селі; 2) про культурну роботу серед сільської молоді; 3) організаційні питання політосвітроботи серед сільської молоді.

ПРО КІНО

(стор. 165)

Вперше опубліковано в журн. «На путях к новой школе», 1927, № 1. Друкується за збірником: Н. К. Крупская, На третьем фронте, ч. 2-га, М., вид.-во «Работник просвещения», 1927.

ПРО ДИТЯЧУ БІБЛІОТЕКУ І ДИТЯЧУ КНИГУ
(стор. 167)

Доповідь і заключне слово на конференції працівників дитячих бібліотек 9 лютого 1927 р. Вперше опубліковані в журн. «Красный библиотечарь», 1927, № 3. Друкується за цим джерелом.

ДО З'ЇЗДУ ЗАВІДУЮЧИХ ХАТАМИ-ЧИТАЛЬНЯМИ
(стор. 177)

Вперше опубліковано в газ. «Правда» № 64 від 20 березня 1927 р. Друкується за цим джерелом.

І Всеросійський з'їзд завідуючих хатами-читальнями проходив у Москві 21—25 березня 1927 р. На з'їзді було обговорено питання: 1) про раціональне розташування і дальше зростання мережі сільських політико-освітніх закладів у зв'язку з кооперуванням сільського господарства; 2) про зв'язок роботи хати-читальні з життям; 3) про планування роботи волосної хати-читальні на основі плану волосного виконкому; 4) про організацію активу навколо хат-читальень і червоних кутків; 5) про зміст і методи роботи хати-читальні та червоних кутків; 6) про роль комсомолу в роботі сільських політико-освітніх закладів.

ПРОМОВА НА І ВСЕРОСІЙСЬКОМУ З'ЇЗДІ ЗАВІДУЮЧИХ
ХАТАМИ-ЧИТАЛЬНЯМИ
(стор. 179)

Вперше опубліковано в книзі: Доклады и речи на I Всероссийском съезде избачей, М., вид-во «Долой неграмотность», 1927. Друкується за цим джерелом.

Механічна прядка, про яку згадала на з'їзді завідуючих хатами-читальнями Н. К. Крупська (стор. 182), була предметом її тривалих і наполегливих турбот. Про створення такої прядки, яка полегшила б працю мільйонів селянок, Головополітосвіта вела посилені переговори з ВРНГ, окремими інженерами-конструкторами, товариством «Техніка — масам». Було випробувано кілька зразків, видавались спеціальні брошури з кресленнями прядки. В 1930 р., наприклад, Всекопромспілка випустила «Посібник до вдосконаленої прядки системи Сорокіна».

Див. прим. до попередньої статті.

ЩОДЕННИК СІЛЬСЬКОГО БІБЛІОТЕКАРЯ
(стор. 187)

Вперше опубліковано як передмову до книги «На культурній роботі. Щоденник сільського бібліотекаря», М.—Л., вид-во «Долой неграмотность», 1927. Друкується за збірником: Н. К. Крупская, библиотечное дело, М.—Л., Соцэкгиз, 1933.

У рукописі Н. К. Крупської стаття названа «Хто і як буде соціалізм у нашій країні».

Автор щоденника — Н. С. Капотов (1899—1951), один з волосних бібліотекарів Подольського повіту Московської губернії.

КСТВ І ПОЛІТОСВІТРОБОТА

(стор. 191)

Публікується вперше за рукописом, що зберігається в Центральному партійному архіві Інституту марксизму-ленінізму при ЦК КПРС (ф. 12, оп. 3, од. зберіг. 25, ч. 2-га, арк. 518—520).

Комітети селянських товариств взаємодопомоги (КСТВ, селянські комітети, сількоми) було створено декретом РНК РРФСР від 14 травня 1921 р. «Про поліпшення постановки справи соціального забезпечення робітників, селян і родин червоноармійців» при всіх сільрадах та волосних виконкомах. До кола їх діяльності входила допомога при неврожаях, пожежах і стихійних лихах шляхом самообкладання, розподілу наданих їм державних коштів, продуктів харчування та предметів першої потреби. Вони захищали насамперед інтереси і права бідноти, організовували різні види кооперацій, сприяли розвитку громадської ініціативи селян. У положенні про КСТВ, затвердженому у 1924 р., на них покладались також боротьба з безпритульністю, пияцтвом, сприяння кооперації, охороні здоров'я та підвищенню культурного рівня села. З розвитком колективізацій функції КСТВ перейшли до колгоспів, і вони припинили своє існування.

КРАЄЗНАВСТВО І НАРОДНА ОСВІТА

(стор. 198)

Промова на III Всеросійській конференції з краєзнавства. Опубліковано в журн. «Карело-Мурманський край», 1928, № 4—5 (видався в Ленінграді). Друкується за цим джерелом.

Конференція проходила в Москві 11—14 грудня 1927 р. і обговорила такі питання: 1) доповідь Головнауки про стан і організацію краєзнавчої роботи; 2) школа і краєзнавство в СРСР; 3) краєзнавство і студентство; 4) краєзнавство і мистецтво; 5) краєзнавство і оборона країни; 6) краєзнавство в національних об'єднаннях; 7) про роль бібліотек у краєзнавчій роботі та ряд інших.

ПРО НОВИЙ ПОВУТ

(стор. 199)

Доповідь на екскурсії-конференції керівників гуртків домоводства, антирелігійників та бібліотекарів-пересувників 4 січня 1928 р. Опубліковано в журн. «Красный библиотекарь», 1928, № 3. Друкується за цим джерелом.

Див. прим. до статті «Краєзнавство і бібліотека» (стор. 707).

БУДЕМО ВЧИТИСЯ В ІЛЛІЧА

(стор. 214)

Вперше опубліковано в журн. «Рабоче-крестьянский корреспондент», 1928, № 1. Друкується за збірником: Н. К. Крупская, Будем учиться работать у Ленина, М., Партиздат, 1933.

ВИСТУП НА І ВСЕСОЮЗНІЙ ПАРТІЙНІЙ НАРАДІ
З КІНЕМАТОГРАФІЇ

(стор. 217)

Опубліковано в книзі: Пути кино. Первое Всесоюзное партийное совещание по кинематографии, М., вид-во «Теа-кино-печать», 1929. Друкується за цим джерелом.

Нарада проходила 15—21 березня 1928 р. і обговорила такі доповіді: 1. Підсумки будівництва кіно в СРСР і завдання радянської кінематографії. 2) Організаційні і господарські питання радянської кінематографії. 3. Кіно на селі. 4. Громадськість і кіно. 5. Преса і кіно.

КЛУБ — ВОГНИЩЕ БУДІВНИЦТВА СОЦІАЛІЗМУ

(стор. 222)

Доповідь на Всесоюзній конференції клубних працівників 26 вересня 1928 р. Вперше опубліковано в журн. «Коммунистическое просвещение», 1928, № 5. Друкується за цим джерелом.

Всесоюзна конференція клубних працівників (25 вересня — 4 жовтня 1928 р.) була скликана Головополітосвітою та ВЦРПС і обговорила питання. 1) постановка вивчення культурних запитів робітників; 2) антиалкогольна пропаганда в клубі; 3) боротьба з антисемітизмом через клуб; 4) постановка виробничої пропаганди в клубі; 5) постановка антирелігійної пропаганди в клубі.

ЦЕХІВЩИНУ ТРЕБА ПОЛИШИТИ!

(стор. 231)

Вперше опубліковано в газ. «Труд» № 265 від 15 листопада 1928 р. Друкується за журн. «Красный библиотекарь», 1928, № 11.

ЯКІ КНИЖКИ ПОТРІБНІ ПО КООПЕРАЦІЇ

(стор. 235)

Вперше опубліковано в газ. «Кооперативная деревня» № 44 від 18 листопада 1928 р. Друкується за цим джерелом.

У ПОХІД ЗА БІБЛІОТЕКУ

(стор. 238)

Брошура під цим заголовком у серії «Книгу — в маси» була видана Державним видавництвом у 1929 р., надрукована крупним шрифтом у розрахунок на читача, що недавно оволодів грамотою. Друкується за збірником: Н. К. Крупская, Библиотечное дело, М.—Л., Соцэкиз, 1933.

БУДЕМО ВЧИТИСЯ В ІЛЛІЧА

(стор. 244)

Вперше опубліковано в журн. «Просвещение на транспорте», 1929, № 1. Друкується за цим джерелом.

ПРО БОРЬБУ З СЕКТАНТСТВОМ

(стор. 248)

Вперше опубліковано в газ. «Известия» № 66 від 22 березня 1929 р. Друкується за цим джерелом.

КУЛЬТУРНА ЗЛИДЕННІСТЬ

(стор. 253)

Вперше опубліковано в газ. «Правда» № 82 від 10 квітня 1929 р. Друкується за цим джерелом.

ЗНАЧЕННЯ МАСОВОЇ КНИГИ В ЕПОХУ СОЦІАЛІСТИЧНОГО БУДІВНИЦТВА

(стор. 259)

Вперше опубліковано в газ. «Правда» № 113 від 21 травня 1929 р. Друкується за цим джерелом.

ПЕРЕДМОВА ДО ПЕРШОГО ВИДАННЯ БРОШУРИ «ЩО ПИСАВ І ГОВОРИВ ЛЕНІН ПРО БІБЛІОТЕКИ»

(стор. 263)

Вперше опубліковано в брошурі: Что писал и говорил Ленин о библиотеках. Збірник уривків з статей і промов Леніна, що стосуються бібліотечної справи. З передмовою Н. К. Крупської, М.—Л., Госиздат, 1929. Друкується за збірником: Н. К. Крупская, Библиотечное дело, М.—Л., Соцэкгиз, 1933.

НА ДОПОМОГУ НОВИМ РОБІТНИЧИМ КАДРАМ

(стор. 267)

Вперше опубліковано в газ. «Правда» № 193 від 23 серпня 1929 р. Друкується за цим джерелом.

ВИСТУП НА ВСЕСОЮЗНИЙ НАРАДІ ПО ПОЛІПШЕННЮ ПРАЦІ І ПОБУТУ ЖІНОК

(стор. 270)

Відбувся 8 жовтня 1929 р. Вперше опубліковано в збірнику: Всесоюзное совещание ответственных секретарей комиссий по улучшению труда и быта женщин, М., вид. ЦВК СРСР, 1930. Друкується за цим джерелом.

Нарада проходила 3—8 жовтня 1929 р. На ній було обговорено звіти секретарів місцевих комісій по поліпшенню праці і побуту жінок та доповіді Держплану, Наркомпраці і ЦК спілки сільгоспробітників.

ДОПОВІДЬ НА КОНФЕРЕНЦІЇ З ПОБУТОВОЇ
ПРОПАГАНДИ

(стор. 280)

Зроблена 4 листопада 1929 р. Публікується вперше за стенограмою, що зберігається в Центральному партійному архіві Інституту марксизму-ленінізму при ЦК КПРС (ф. 12, оп. 3, од. зберіг. 35, ч. 1-ша, арк. 219—223).

ВИСТУП НА РОЗШИРЕНОМУ ЗАСІДАННІ ГОЛОВПОЛІТОСВІТИ

(стор. 289)

Відбувся 26 грудня 1929 р. на доповідь А. Ширямова «Про культурно-політичне обслуговування соціалістичного сектора сільського господарства». Вперше опубліковано в журн. «Коммунистическое просвещение», 1930, № 3. Друкується за цим джерелом.

ГРУНТ ЗОРАНО, ПОТРІБНЕ ЗЕРНО

(стор. 294)

Вперше опубліковано в журн. «Рост», 1930, № 1. Друкується за цим джерелом.

ВИСТУП НА ЗАСІДАННІ ГОЛОВНОГО ПОЛІТИКО-ОСВІТНЬОГО
КОМІТЕТУ РЕСПУБЛІКИ

(стор. 296)

Відбувся 21 лютого 1930 р. Вперше опубліковано в збірнику: Н. К. Крупская, О культурно-просветительной работе, М., «Советская Россия», 1957. Друкується за цим джерелом.

ПЕРЕБУДОВА КЛУБНОЇ РОБОТИ

(стор. 300)

Вперше опубліковано в газ. «Правда» № 109 від 20 квітня 1930 р. Друкується за цим джерелом.

Всесоюзна клубна нарада проходила 20—25 квітня 1930 р. в Москві. На порядку денному наради стояли питання: 1) про стан і чергові завдання клубної роботи; 2) про клубну роботу в національних республіках, областях та серед нацменшостей; 3) про систему народної освіти; 4) про порядок складання плану клубного будівництва; 5) про роботу з дітьми та ін.

ПРИВІТАННЯ ВСЕСОЮЗНІЙ КЛУБНІЙ НАРАДІ

(стор. 303)

Вперше опубліковано в журн. «Клуб и революция», 1930, № 8. Друкується за цим джерелом.

Див. прим. до попередньої статті.

ПРОМОВА НА НАРАДІ ШТАБІВ БІБЛІОТЕЧНОГО ПОХОДУ
(стор. 308)

Вперше опубліковано в журн. «Красный библиотекарь», 1930, № 7—8. Друкується за збірником: Н. К. Крупская, Библиотечное дело, М.—Л., Соцэґиз, 1933.

Нарада відбулась 10 червня 1930 р.

КНИГА — КОЛГОСПАМ
(стор. 316)

Вперше опубліковано в газ. «Правда» № 167 від 19 червня 1930 р. Друкується за цим джерелом.

КНИГУ — КОЛГОСПАМ
(стор. 320)

Вперше опубліковано в журн. «Работница», 1930, № 25. Друкується за цим джерелом.

ЯК ТРЕБА ПИСАТИ ДЛЯ ПОЧАТКУЮЧОГО ЧИТАЧА
(стор. 323)

Зауваження на № 1 газ. «Основа» (п'ятиденна газета для читачів-початківців, орган ЦК профспілки текстильників СРСР та Мособлвідділу). Вперше опубліковано в збірнику: Н. К. Крупская, Ликвидация неграмотности, М., вид. Наркомосу РРФСР, 1938. Друкується за цим джерелом.

НЕВІДКЛАДНА СПРАВА
(стор. 325)

Вперше опубліковано в газ. «Правда» № 184 від 6 липня 1930 р. Друкується за цим джерелом.

МУЗЕЙ НА ФРОНТІ КЛАСОВОЇ БОРОТЬБИ І РАДЯНСЬКОГО
БУДІВНИЦТВА
(стор. 327)

Вперше опубліковано в газ. «Правда» № 353 від 24 грудня 1930 р. Друкується за цим джерелом.

1931—1939

НА ДОПОМОГУ КУЛЬТБРИГАДАМ
(стор. 335)

Бесіда з бригадами, які були послані Наркомосом РРФСР на північну кампанію весною 1931 р. Надрукована окремою брошурою: Н. К. Крупская, В помощь культбригадам, М.—Л., Учпедгиз, 1931. Друкується за цим джерелом.

ОГЛЯД БІБЛІОТЕК

(стор. 343)

Вперше опубліковано під заголовком «Зрозуміти важливість бібліотечної справи» в газ. «За коммунистическое просвещение» № 132 від 7 червня 1931 р. Друкується за збірником: Н. К. Крупская, Библиотечное дело, М.—Л., Соцэґгиз, 1933.

«ПЕРЕТВОРИТИ ЗНАННЯ, НАУКУ В СКЛАДОВИЙ ЕЛЕМЕНТ ПОБУТУ» — ТАКИЙ ЗАПОВІТ ЛЕНІНА

(стор. 347)

Вперше опубліковано в газ. «Правда» № 20 від 20 січня 1932 р. Друкується за брошурою: Н. К. Крупская, Что писал и говорил Ленин о библиотеках, вид. 4, М., 1939.

РОБОТА ЛЕНІНА В БІБЛІОТЕКАХ

(стор. 351)

Вперше опубліковано в газ. «Известия» № 22 від 22 січня 1932 р. Друкується за брошурою: Н. К. Крупская, Что писал и говорил Ленин о библиотеках, вид 3, М., Партиздат, 1934.

СУЧАСНИЙ СТАН СПРАВИ НА БІБЛІОТЕЧНОМУ ФРОНТІ

(ЛЮТИЙ 1932 р.)

(стор. 359)

Опубліковано в збірнику: Н. К. Крупская, Библиотечное дело, М.—Л., Соцэґгиз, 1933. Друкується за цим джерелом.

ЯК ПИСАТИ МАСОВУ ПАРТІЙНУ КНИГУ

(стор. 367)

Вперше опубліковано в газ. «Правда» № 155 від 6 червня 1932 р. Друкується за збірником: Н. К. Крупская, Стахановцы требуют научно-популярной литературы, М., 1936.

НАВИЩО ПОТРІБНО ЧИТАТИ ГАЗЕТИ І КНИГИ

(стор. 371)

Вперше опубліковано в «Крестьянской газете для начинающих читать» № 36 від 14 серпня 1932 р. Друкується за цим джерелом.

БУДУВАТИ МІЛЬЙОНАМИ РУК

(стор. 373)

Виступ на нараді з агротехпропаганди 29 січня 1933 р. Опубліковано в журн. «Культурбота в совхозах и колхозах», 1933, № 4. Друкується за цим джерелом.

Нарада з агротехпропаганди відбулась 28—29 січня 1933 р. при політосвітсекторі Наркомосу РРФСР. Основним змістом роботи цієї наради була перевірка масової роботи політико-освітніх закладів по підготовці до весняної сівби та стану агротехнічної пропаганди, що її проводили хати-читальні, Будинки соціалістичної культури, клуби.

ПОЛІТОСВІТРОБОТА НА ДАНОМУ ЕТАПІ

(стор. 379)

Публікується вперше за рукописом, що зберігається в Центральному партійному архіві Інституту марксизму-ленінізму при ЦК КПРС (ф. 12, оп. 3, од. зберіг. 35, ч. 2-га, арк. 588—592).

Судячи за змістом, рукопис був написаний у березні — квітні 1933 р.

БІБЛІОТЕКА ПОВИННА УВІЙТИ В ПОБУТ

(стор. 384)

Виступ на III пленумі Ради культурного будівництва. Опубліковано в журн. «Красный библиотекарь», 1933, № 4. Друкується за цим джерелом.

Раду культурного будівництва при ВЦВК РРФСР було створено на підставі постанови ЦК партії і Радянського уряду від 25 червня 1931 р. про організацію при виконавчих комітетах союзних республік рад культурного будівництва. До завдань ради входило сприяння виробленню і здійсненню єдиного плану культурного будівництва та мобілізації радянської громадськості навколо завдань культурного будівництва. Рада будувала всю свою роботу на основі залучення широких мас до здійснення завдань культурної революції.

ТРЕБА ПОДИВИТИСЬ ВИСТАВКУ «15 РОКІВ РСЧА»

(стор. 392)

Вперше опубліковано в газ. «Правда» № 251 від 11 вересня 1933 р. Друкується за цим джерелом.

БІБЛІОТЕКА — НАЙВАЖЛИВІША ДІЛЯНКА КУЛЬТУРНОГО
ФРОНТУ

(стор. 395)

Виступ по радіо 18 жовтня 1933 р. Опубліковано в збірнику: Н. К. Крупская, *Задачи библиотечной работы*, М., Партиздат, 1934. Друкується за цим джерелом.

ДО БОРОТЬБИ ЗА КУЛЬТУРНО ОРГАНІЗОВАНЕ ЖИТТЯ.
ЗА ЖИТТЯ ОСВІЧЕНЕ І СВІТЛЕ

(стор. 400)

Вперше опубліковано в газ. «За коллективизацию» № 242 від 27 жовтня 1933 р. Друкується за збірником: Н. К. Крупская, *Задачи библиотечной работы*, М., Партиздат, 1934.

БІБЛІОТЕКА НА ДОПОМОГУ РАДЯНСЬКОМУ ПИСЬМЕННИКУ
І ЛІТЕРАТУРНОМУ КРИТИКУ

(стор. 403)

Вперше опубліковано під заголовком «Письменник і маси» в журн. «Литературный критик», 1933, № 6. Друкується за збірником: Н. К. Крупская, *Задачи библиотечной работы*, М., Партиздат, 1934.

Критико-бібліографічний інститут було створено за постановою ЦК ВКП(б) в 1931 р. на базі бібліографічного інституту, що існував у системі Об'єднання Державних видавництв (Огізу). За задумом Критико-бібліографічний інститут мав стати центром усієї бібліографічної роботи в країні. Проте, перебуваючи в системі Огізу, він вів роботу тільки в обсязі інтересів цього видавництва і був ліквідований в 1935 р. В тому ж році усю бібліографічну роботу було покладено на створену тоді Всесоюзну книжкову палату. В 1940 р. постановою ЦК ВКП(б) «Про літературну критику і бібліографію» рекомендаційну бібліографію було виділено і покладено на Державну бібліотеку СРСР імені В. І. Леніна.

ВАЖЛИВА ДІЛЯНКА СОЦІАЛІСТИЧНОГО БУДІВНИЦТВА
(стор. 409)

Вперше опубліковано в газ. «Правда» № 307 від 6 листопада 1933 р. Друкується за збірником: Н. К. Крупская, Задачи библиотечной работы, М., Партиздат, 1934.

УВАГУ ДИТЯЧИМ БІБЛІОТЕКАМ
(стор. 416)

Вперше опубліковано в газ. «За коммунистическое просвещение» № 272 від 27 листопада 1933 р. Друкується за збірником: Н. К. Крупская, Задачи библиотечной работы, М., Партиздат, 1934.

РЕКОНСТРУКЦІЯ НАРКОМОСУ І БІБЛІОТЕЧНИЙ ФРОНТ
(стор. 420)

Вперше опубліковано в журн. «Красный библиотекарь», 1933, № 6. Друкується за цим джерелом.

ПРО БІБЛІОТЕЧНУ СПРАВУ
(стор. 428)

Вперше опубліковано в журн. «Власть Советов» 1933, № 25. Друкується за збірником: Н. К. Крупская, Задачи библиотечной работы, М., Партиздат, 1934.

БІБЛІОТЕЧНИЙ ФРОНТ ДО XVII ПАРТЗ'ІЗДУ
(стор. 432)

Вперше опубліковано в газ. «Правда» № 343 від 14 грудня 1933 р. Друкується за збірником: Н. К. Крупская, Задачи библиотечной работы, М., Партиздат, 1934.

СТАВЛЕННЯ ЛЕНІНА ДО МУЗЕЇВ
(стор. 438)

Опубліковано в журн. «Советский музей», 1934, № 1. Друкується за цим джерелом.

ЛЕНІНСЬКИМ ШЛЯХОМ
(Замість передмови)

(стор. 440)

Опубліковано в збірнику: Н. К. Крупская, Задачи библиотечной работы, М., Партиздат, 1934. Друкується за цим джерелом.

ЧЕРГОВІ ЗАВДАННЯ НАУКОВИХ БІБЛІОТЕК

(стор. 447)

Доповідь на пленумі Асоціації наукових бібліотек 20 лютого 1934 р. Опубліковано в журн. «Красный библиотекарь», 1934, № 3. Друкується за цим джерелом.

Асоціація наукових бібліотек (АНБ) при Всесоюзній бібліотеці імені В. І. Леніна виникла в квітні 1931 р. і до 1934 р. існувала як Асоціація наукових бібліотек Москви та Московської області. В січні 1934 р. Народний Комісаріат освіти затвердив статут АНБ, за яким Асоціації було надано всеросійського характеру.

Основним завданням АНБ була організація бібліотечної громадськості з метою найбільш ефективного і швидкого проведення в життя заходів Бібліотечного управління Наркомосу РРФСР та інших наркоматів, що мали мережу наукових бібліотек.

У 1934 р. Асоціація видавала свій Інформаційний бюлетень. Асоціація припинила свою діяльність у липні 1937 р.

ПОСТАНОВА ЦВК СРСР ЗОБОВ'ЯЗУЄ

(стор. 460)

Вперше опубліковано в газ. «За коммунистическое просвещение» № 83 від 10 квітня 1934 р. Того ж дня опубліковано під заголовком «Книжкові скарби — широким масам» в газ. «Известия» № 85. Друкується за збірником: Н. К. Крупская, О библиотечной работе, М., Учпедгиз, 1934.

Стаття написана в зв'язку з одним з найважливіших урядових рішень з бібліотечної справи — постановою ЦВК СРСР від 27 березня 1934 р. «Про бібліотечну справу в Союзі РСР», опублікованою в газ. «Известия» № 83 від 8 квітня 1934 р. (Див. також Собр. Законов, 1934, № 18, ст. 141).

ОБСЛУЖИМО БУДИНКИ ВІДПОЧИНКУ БІБЛІОТЕКОЮ

(стор. 465)

Вперше опубліковано в журн. «Красный библиотекарь», 1934, № 4. Друкується за збірником: Н. К. Крупская, О библиотечной работе, М., Учпедгиз, 1934.

БІБЛІОТЕЧНИЙ ФРОНТ ДО З'ІЗДУ ПИСЬМЕННИКІВ

(стор. 467)

Вперше опубліковано в «Литературной газете» № 65 від 24 травня 1934 р. Друкується за збірником: Н. К. Крупская, О библиотечной работе, М., Учпедгиз, 1934.

ЛИСТ БІБЛІОТЕЧНИМ ПРАЦІВНИКАМ СЕРЕДНЬО-ВОЛЗЬКОГО
КРАЮ
(стор. 469)

Вперше опубліковано в журн. «Красный библиотекарь», 1934,
№ 6. Друкується за цим джерелом.

БІБЛІОТЕКА І ПИСЬМЕННИКИ
(стор. 473)

Вперше опубліковано в «Литературной газете» № 73 від 10 червня 1934 р. Друкується за збірником: Н. К. Крупская, О библиотечной работе, М., Учпедгиз, 1934.

Див. також статтю «Перші кроки» (стор. 480).

БІБЛІОТЕКА НА ЗАВОДІ
(стор. 475)

Вперше опубліковано в газ. «Рабочая Москва» № 187 від 12 червня 1934 р. Друкується за збірником: Н. К. Крупская, О библиотечной работе, М., Учпедгиз, 1934.

СІЛЬСЬКИМ БІБЛІОТЕКАРЯМ ТРЕБА ПІД СОБОЮ
ДОБРЕ ПОПРАЦЮВАТИ
(стор. 478)

Вперше опубліковано в газ. «За коммунистическое просвещение» № 148 від 29 червня 1934 р. В «Совхозной газете» № 148 від 29 червня 1934 р. вміщено під заголовком «Яким має бути колгоспний і радгоспний бібліотекар». Друкується за газ. «За коммунистическое просвещение».

ПЕРШІ КРОКИ
(стор. 480)

Вперше опубліковано в «Литературной газете» № 83 від 30 червня 1934 р. Друкується за збірником: Н. К. Крупская, О библиотечной работе, М., Учпедгиз, 1934.

ЧИТАЦЬКИМ РОБІТНИЧИМ КОНФЕРЕНЦІЯМ
(стор. 482)

Вперше опубліковано в журн. «Красный библиотекарь», 1934,
№ 7. Друкується за збірником: Н. К. Крупская, О библиотечной работе, М., Учпедгиз, 1934.

ОБ'ЄДНАТИ ЗУСИЛЛЯ ДЛЯ ПОЛІПШЕННЯ БІБЛІОТЕК
(стор. 485)

Вперше опубліковано в газетах від 5 липня 1934 р.: «Известия» № 155 і «За коммунистическое просвещение» № 153 Друкується за збірником: Н. К. Крупская, О библиотечной работе, М., Учпедгиз, 1934.

ТГН, ПРОПАГАНДА КНИГИ І БІБЛІОТЕЧНА СПРАВА

(стор. 491)

Вперше опубліковано в журн. «Повысим грамотность», 1934, № 4. Друкується за збірником: Н. К. Крупская, О библиотечной работе, М., Учпедгиз, 1934.

Див. прим. до статті «Товариство «Геть неписьменність» (ТГН) та завдання хати-читальні» (стор. 706).

ВСЕСОЮЗНИЙ ПЕРЕПИС БІБЛІОТЕК

(стор. 495)

Вперше опубліковано 9 серпня 1934 р. у газетах «Известия» № 184 та «За коммунистическое просвещение» № 182. Друкується за збірником: Н. К. Крупская, О библиотечной работе, М., Учпедгиз, 1934.

ПРО БІБЛІОТЕКИ

(стор. 500)

Вперше опубліковано в газ. «Ударник Курской» № 251 від 30 жовтня 1934 р. Друкується за цим джерелом.

ХУДОЖНЮ ЛІТЕРАТУРУ НА СЛУЖБУ ІНТЕРНАЦІОНАЛЬНОМУ
ВИХОВАННЮ ШИРОКИХ МАС КОЛГОСПНИКІВ

Перл Б а к. *Земля*. Переклад з англійської.

З передмовою С. Третьякова. М., ГИХЛ, 1934.

(стор. 502)

Опубліковано в журн. «Красный библиотекарь», 1934, № 11. Друкується за цим джерелом.

ПРОМОВА НА НАРАДІ ДИРЕКТОРІВ НАУКОВИХ
ДЕРЖБЮДЖЕТНИХ БІБЛІОТЕК

(стор. 509)

Вперше опубліковано в журн. «Красный библиотекарь», 1935, № 2. Друкується за збірником: Н. К. Крупская, Библиотечная работа, М., Держ. бібліотечно-бібліографічне вид-во, 1940.

Нарада відбулась 15—19 грудня 1934 р.

ПРОМОВА НА КУРСАХ-КОНФЕРЕНЦІ ЗАВІДУЮЧИХ
ОБЛАСНИМИ І КРАЙОВИМИ БІБЛІОТЕКАМИ
І БІБЛІОТЕЧНИХ ІНСПЕКТОРІВ ОБЛВНО

(стор. 518)

Вперше опубліковано в журн. «Красный библиотекарь», 1935, № 2. Друкується за збірником: Н. К. Крупская, Библиотечная работа, М., Держ. бібліотечно-бібліографічне вид-во, 1940.

Зазначені курси-конференція проходили в Москві з 20 по 31 грудня 1934 р.

ДИЙОВИЙ МЕТОД

(стор. 522)

Вперше опубліковано в газ. «Известия» № 9 від 10 січня 1935 р. Друкується за цим джерелом.

ПРО РОБОТУ СІЛЬСЬКОГО БІБЛІОТЕКАРЯ

(стор. 525)

Вперше опубліковано в журн. «Красный библиотекарь», 1935, № 2. Друкується за книгою: Сборник материалов к Всесоюзному совещанию сельских библиотекарей-ударников (5—7 февраля 1936 г.). Под общей редакцией Н. К. Крупской, М., 1936.

ДО ПИТАННЯ ПРО ЧИТАННЯ ГАЗЕТ

(стор. 536)

Опубліковано в газ. «Ударник Курской» № 75 від 2 червня 1935 р. Друкується за збірником: Н. К. Крупская, О самообразовании, М., «Молодая гвардия», 1936.

ПРО СІЛЬСЬКУ БІБЛІОТЕКУ

(стор. 539)

Вперше опубліковано в газ. «Ленинградская правда» № 168 від 22 липня 1935 р. Друкується за цим джерелом.

ВЕЛИКА КУЛЬТУРНА СПРАВА

(стор. 542)

Вперше опубліковано в газ. «Красная звезда» № 194 від 23 серпня 1935 р. Друкується за цим джерелом.

ПРО РАДГОСПНУ БІБЛІОТЕКУ

(стор. 546)

Вперше опубліковано в «Совхозной газете» № 121 від 2 вересня 1935 р. Друкується за цим джерелом.

СІЛЬСЬКІ БІБЛІОТЕКИ ЗРОБИТИ ЗРАЗКОВИМИ

(стор. 549)

Вперше опубліковано в журн. «Красный библиотекарь», 1935, № 9. Під заголовком «Всесоюзний конкурс на кращу сільську бібліотеку не проста «кампанія» — це дуже серйозний крок по шляху піднесення всього культурного життя села на вищий ступінь» стаття опублікована також у журн. «Повысим грамотность», 1935, № 5, і під заголовком «Всесоюзний конкурс на кращу сільську бібліотеку» — в журн. «Крестьянка», 1935, № 11. Друкується за журн. «Красный библиотекарь».

ДО ЧЛЕНІВ ТГН

(стор. 555)

Заклик Н. К. Крупської до членів товариства «Геть неписьменність» включитися в конкурс на кращу сільську бібліотеку. Вперше опубліковано в журн. «Повысим грамотность», 1935, № 5. Друкується за цим джерелом.

ПРО ЗАВДАННЯ ВСЕСОЮЗНОГО КОНКУРСУ НА НАЙКРАЩУ СІЛЬСКУ БІБЛІОТЕКУ

(стор. 557)

Вперше опубліковано в журн. «Революция и национальности», 1935, № 11. Друкується за цим джерелом.

Стаття спеціально написана для цього журналу. Розіслано її також на місця для опублікування в республіканській та обласній пресі.

РОБІТНИКИ ПОВИНИН ДОПОМОГТИ БІБЛІОТЕКАМ НА СЕЛІ

(стор. 561)

Вперше опубліковано в газ. «Труд» № 256 від 5 листопада 1935 р. під рубрикою «Про сільські бібліотеки». Друкується за цим джерелом.

ЯК РЕЦЕНЗУВАТИ КНИЖКИ НА ДОПОМОГУ БІБЛІОТЕКАРЕВИ І ЧИТАЧЕВИ МАСОВИХ БІБЛІОТЕК

(стор. 564)

Вперше опубліковано в журн. «Красный библиотекарь», 1936, № 1. Друкується за збірником: Н. К. Крупская, Стахановцы требуют научно-популярной литературы, М., 1936.

ПОЧИН РОСТОВСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ

(стор. 567)

Звернення до ювілейного комітету Ростовського-на-Дону державного університету. Опубліковано в збірнику: Н. К. Крупская, Стахановцы требуют научно-популярной литературы, М., 1936. Друкується за цим джерелом.

ПОТРІБНІ КАДРИ ПОПУЛЯРИЗАТОРІВ

(стор. 569)

Лист до Академії наук СРСР від 11 січня 1936 р. Опубліковано у «Вестнике АН СССР», 1936, № 1. Друкується за збірником: Н. К. Крупская, Стахановцы требуют научно-популярной литературы, М., 1936.

ЛЕНІН ПРО НЕОБХІДНІСТЬ СТВОРЕННЯ ПОПУЛЯРНОЇ
ЛІТЕРАТУРИ

(стор. 571)

Опубліковано в збірнику: Н. К. Крупская, Стахановцы требуют научно-популярной литературы, М., 1936. Друкується за цим джерелом.

СВОЄЧАСНІ ЦИТАТИ

(стор. 574)

Опубліковано в збірнику: Н. К. Крупская, Стахановцы требуют научно-популярной литературы, М., 1936. Друкується за цим джерелом.

ЯК ТРЕБА ПИСАТИ ПОПУЛЯРНІ БРОШУРИ

(В порядку постановки питання)

(стор. 578)

Опубліковано в збірнику: Н. К. Крупская, Стахановцы требуют научно-популярной литературы, М., 1936. Друкується за цим джерелом.

ПІДСУМКИ СОЦЗМАГАННЯ

(стор. 580)

Виступ і заключне слово на Всесоюзній нараді бібліотекарів-передовиків сільських бібліотек 5 лютого 1936 р. Опубліковані (за скороченою стенограмою) в журн. «Красный библиотечарь», 1936, № 3. Друкується за цим джерелом.

ПРО КРАЄЗНАВЧІ МУЗЕЇ

(стор. 592)

Виступ на нараді директорів крайових і обласних музеїв 14 травня 1936 р. Вперше опубліковано в журн. «Советский музей», 1936, № 4. Друкується за цим джерелом.

ЗАВДАННЯ ІЛЛІЧА

(стор. 601)

Вперше опубліковано в газ. «Правда» № 149 від 1 червня 1936 р. Друкується за цим джерелом.

БУДЕМО ДОПОМАГАТИ ЖУРНАЛОВІ

(стор. 603)

Вперше опубліковано в журн. «В помощь сельскому библиотекаря и читателю», 1936, № 1 (серпень) Друкується за цим джерелом.
«В помощь сельскому библиотекаря и читателю» — щомісячний журнал рекомендаційної бібліографії, що його видавав Наркомос у 1936 р. У 1937 р. злився з журналом «Что читать».

ПРО ЗБИРАННЯ МАТЕРІАЛІВ ДО ХХ-РІЧЧЯ
РАДЯНСЬКОЇ ВЛАДИ

(стор. 606)

Вперше опубліковано в журн. «Большевик», 1936, № 15. Друкується за цим джерелом.

У ході підготовки цього тома до видання А. Г. Кравченко встановила зв'язок з синами В. С. Грибакіна (Дмитром і Германом); з їх допомогою складено невелику бібліографію спогадів про перші землеробські комуни в нашій країні, створені передовими робітниками. Зібрані матеріали передано до Архіву Н. К. Крупської, що знаходиться в Інституті марксизму-ленінізму при ЦК КГРС.

НАШІ ЗАВДАННЯ

(стор. 612)

Вперше опубліковано в журн. «Что читать», 1936, № 1 (вересень). Друкується за цим джерелом.

ПРО ПІДГОТОВКУ ДО ХХ-РІЧЧЯ ВЕЛИКОЇ ПРОЛЕТАРСЬКОЇ
РЕВОЛЮЦІЇ

(стор. 614)

З доповіді на нараді науково-методичної ради музейного відділу Наркомосу 10 грудня 1936 р. Опубліковано в журн. «Советский музей», 1937, № 3. Друкується за цим джерелом.

ВИКОНАЄМО ВКАЗІВКИ ЛЕНІНА ПРО БІБЛІОТЕЧНУ
РОБОТУ

(стор. 618)

Вступне слово на Всесоюзній нараді з теоретичних питань бібліотекознавства та бібліографії 16 грудня 1936 р. Вперше опубліковано в журн. «Красный библиотекарь», 1937, № 1. Друкується за збірником: Н. К. Крупская, Библиотечная работа, М., Держ. бібліотечно-бібліографічне вид-во, 1940.

Нарада була скликана Наркомосом 16—27 грудня 1936 р. і обговорила найважливіші питання бібліотекознавства та бібліографії: 1) основні проблеми роботи бібліотек з читачем; 2) завдання бібліографії; 3) про каталоги в різних типах бібліотек; 4) про принципи побудови і розробки нової радянської бібліотечно-бібліографічної класифікації; 5) про спеціалізацію бібліотечних працівників і про підготовку бібліотекарів і бібліографів для масових, наукових та спеціальних бібліотек; 6) про бібліотечні вимоги до видавництва; 7) про розстановку і зберігання книг у великих бібліотеках; 8) про будівництво і обладнання бібліотек; 9) про нормування праці в бібліотеках; 10) про застосування механізації в бібліотечній роботі; 11) про принципи побудови бібліотечної мережі в СРСР.

БІБЛІОТЕКА — ДРУГ І ПОМІЧНИК ЧИТАЧА
(стор. 633)

Промова на нараді по роботі фабрично-заводських бібліотек 27 грудня 1936 р. Вперше опубліковано в газ. «Труд» № 301 від 31 грудня 1936 р. Друкується за журн. «Красный библиотекарь», 1937, № 2.

ЗАВДАННЯ ПОЛІТОСВІТРОБОТИ НА ДАНОМУ ЕТАПІ
(стор. 638)

Публікується вперше за рукописом, що зберігається в Центральному партійному архіві Інституту марксизму-ленінізму при ЦК КПРС (ф. 12, оп. 3, од. зберіг. 45, ч. 1-ша, арк. 191—194).

ЗАМІТКИ ПРО АНТИРЕЛІГІЙНУ ПРОПАГАНДУ
(стор. 642)

Вперше опубліковано в газ. «Известия» № 100 від 27 квітня 1937 р. Друкується за газ. «В помощь учебе» № 24 від 10 травня 1937 р.

ПІДНЕСТИ МУЗЕЙНУ СПРАВУ НА СОЦІАЛІСТИЧНУ ВИСОЧІНЬ
(стор. 647)

Опубліковано в журн. «Советский музей», 1937, № 9—10. Друкується за цим джерелом.

ПОТРЕБИ БІБЛІОТЕК
(стор. 649)

Вперше опубліковано в газ. «Правда» № 273 від 3 жовтня 1937 р. Друкується за цим джерелом.

РОЗМОВА З ДИРЕКТОРАМИ НАУКОВИХ І КРАЙОВИХ (ОБЛАСНИХ)
БІБЛІОТЕК
(стор. 652)

Розмова відбулась 3 жовтня 1937 р. Опубліковано в журн. «Красный библиотекарь», 1937, № 11. Друкується за цим джерелом.

ПО ЛЕНІНСЬКОМУ ШЛЯХУ
(стор. 659)

Вперше опубліковано в журн. «Красный библиотекарь», 1938, № 1. Друкується за цим джерелом.

ЧЕРВОНА АРМІЯ — ШКОЛА КОМУНІЗМУ
(стор. 662)

Вперше опубліковано в журн. «Советский музей», 1938, № 2. Друкується за цим джерелом.

МУЗЕЙ ЛЕНІНА І ЙОГО ФІЛІАЛИ

(стор. 667)

Вперше опубліковано в журн. «Большевик», 1938, № 9. Друкується за цим джерелом.

15 РОКІВ РОБОТИ «КРАСНОГО БИБЛИОТЕКАРЯ»

(стор. 677)

Вперше опубліковано в журн. «Красный библиотекарь», 1938, № 9. Друкується за збірником: Н. К. Крупская, Библиотечная работа, М., Держ. бібліотечно-бібліографічне вид-во, 1940.

БУДЕМО ПРАЦЮВАТИ ПО-БОЙОВОМУ

(стор. 682)

Виступ 14 листопада 1938 р. на нараді бібліотечних працівників, присвяченій 15-річчю журн. «Красный библиотекарь». Опубліковано в журн. «Красный библиотекарь», 1939, № 2. Друкується за збірником: Н. К. Крупская, Библиотечная работа, М., Держ. бібліотечно-бібліографічне вид-во, 1940.

ЗАВДАННЯ ПОЛІГОСВІТРОБОТИ НА СЕЛІ

(стор. 693)

Опубліковано в журн. «Крестьянка», 1938, № 27. Друкується за цим джерелом.

НАЙБІЛЬША БІБЛІОТЕКА СВІТУ

(стор. 696)

Опубліковано в газ. «Комсомольская правда» № 11 від 14 січня 1939 р. Друкується за цим джерелом.

ПРЕДМЕТНО-ТЕМАТИЧНИЙ ПОКАЖЧИК

А

- Абонемент бібліотечний — 490
— міжбібліотечний — 27, 257, 547
- Агітація — 33, 93, 100—101, 106, 117, 167, 178, 180, 182, 183—184, 211, 213, 299
- Агроміста — 331
- Агротехнічна пропаганда — 53, 56—65, 68—70, 87, 92, 145, 180, 197, 207, 373, 375—376, 377—378
- Актив, його роль у політосвіт-роботі — 163, 178, 290, 293, 695
- у роботі бібліотек — 153, 240, 241, 314, 344, 390, 396, 414, 418, 427, 470, 471, 472, 479, 519, 526, 527, 528, 532, 543, 546—547, 553, 585, 637
- у роботі хат-читалень — 56, 62, 185, 336
- у роботі клубів — 306
- у роботі музеїв — 648
- Анотація, вимоги, що ставлять-ся до неї — 493, 579, 626
- Асоціація наукових бібліотек (АНБ) — 450, 516, 517
- Атеїстична пропаганда — 25, 37—51, 76—77, 93, 108—112, 182, 210—213, 228, 248—252, 327, 328, 339, 595, 642—647

Б

- Бесіда, використання в політ-освітроботі — 53, 61, 87, 227, 268
- бібліотечна, про книгу — 492—493, 507—508, 531—532
- Бібліографія — 156, 445—446, 660, 680
- краєзнавська — 157, 158
- рекомендаційна — 150, 155, 604—605, 612—613, 625—626
- Бібліотека ім. В. І. Леніна — 265, 451, 457, 482, 496, 511—512, 629, 652—653, 657
- Бібліотекарі, виховання і підго-товка кадрів, підвищення кваліфікації — 13—16, 67, 187—190, 314—315, 345, 364—365, 390, 399, 406, 412—415, 418, 423, 425, 429, 430, 436, 446, 461, 462—463, 470, 472, 478—479, 501, 589, 590, 619, 625, 636—637, 651, 657, 658, 660, 661, 680, 687, 690, 693
- Бібліотеки і бібліотечна спра-ва — 13, 14, 15, 19, 71, 77, 156
- у дореволюційній Росії — 20, 66, 75, 483, 677—678

- у капіталістичних країнах — 19—20, 67, 74, 92, 167—168, 257, 315, 345, 356—358, 386, 452, 462, 483, 624
- у СРСР — 13, 30, 65, 73, 74, 83, 84, 85, 142, 146, 150, 152, 153—154, 231, 239—244, 253, 254, 256, 257, 262, 263, 308, 309, 311, 312, 315, 316—317, 318, 343, 347, 359—366, 384, 390, 395—396, 409—411, 414—415, 422—423, 428—429, 430, 434—437, 444, 445, 446, 449, 460, 470, 482, 483—484, 492, 510, 537, 542, 557, 563, 582, 583, 612, 621, 631—632, 649, 651, 655, 659, 660, 682, 683, 691, 692
- у період громадянської війни — 20—22, 26—27, 265—266, 409, 500—501, 679, 683—684, 685
- Бібліотеки радянські —
 - будинків відпочинку, клубів, народних будинків, хат-читалень, червоних кутків — 10, 22, 23—25, 28, 72—73, 116, 229, 230, 242, 361—362, 401, 463, 465—466, 526, 551, 552
 - сільські — 21, 86, 89—97, 187—189, 254—255, 336, 363, 401—402, 410, 478—479, 486, 525—536, 539—541, 542—545, 546—548, 549—554, 555, 558, 560, 561, 582—583, 585, 611—612, 620, 649, 682, 694. Див. також Всесоюзний конкурс на кращу сільську бібліотеку (1935)
 - спеціальні — 13, 27, 28, 626
 - технічні — 486, 487, 626, 627—628
 - фабрично-заводські — 22, 28, 233, 363—364, 475—477, 634—637
 - шкільні — 154, 170—171, 175, 241—242, 362, 417—418, 436. Див. також Бібліотека ім. В. І. Леніна; Бібліотека ім. М. Є. Салтикова-Щедрина

- Бібліотечна мережа — 16, 21—22, 66, 74, 84, 85, 241, 254, 256, 261, 263, 343, 344, 362, 385, 386, 387, 390, 398—399, 408, 409, 410, 428, 430, 434—435, 436, 444, 455, 469, 470, 519, 525—526, 540—541, 543, 553—554, 555, 558, 582, 649, 661
- єдина бібліотечна мережа — 22, 26, 27, 28—29, 30, 239, 350
- Бібліотечне управління Наркомоса РРФСР — 406, 409, 410, 411, 413, 416, 419, 420, 421, 422, 423, 426, 428, 429, 430, 435, 436, 437, 444, 445, 446, 461, 463, 468, 470, 473, 484, 487, 489, 496, 501, 530, 544, 561, 590, 612, 616, 621, 634, 651, 678, 694
- Бібліотечні походи (бібпоходи) — 240, 257—258, 263, 317, 318, 321—322, 350, 365, 680, 687
- Бібліотечний колектор — 28—29, 130, 360, 486. Див. також Комплектування бібліотек.
- Бібліотечний відділ (підвідділ) Наркомоса РРФСР — 15, 29—30, 75, 76, 348, 397
- «Бібліотечний паспорт» — 395—396, 425, 476, 547
- Бібліотечна рада — 28, 488, 489—490, 519, 530—531, 532, 563, 661. Див. також Рада хати-читальні
- Будинок відпочинку — 465—466.
- Будинок культури — 223, 229, 300, 304, 611.

В

- «Вступні курси у виробництво» — 268, 376
- Вечірні Смоленські класи в Петербурзі (вечірне-недільна школа) — 208, 516, 594, 607—608, 684
- Вечірні школи і курси — 643.
- Виробнича пропаганда — 101—102, 109, 125, 178, 268, 306, 374, 439, 571—572, 686

Виставки — 392—394.
 — бібліотечні — 257—258, 336, 512, 540, 629
 — у хатах-читальнях — 59, 60, 61, 64, 257
 — у клубах — 229
 — у червоних кутках — 257
 — у народних будинках — 25
 — на підприємствах — 330, 439, 512—513, 635
 — сільськогосподарські — 59—60, 61, 63—64, 68, 70
 Виховання комуністичне, суть, мета і завдання—201—202, 206—208, 209, 210, 217, 220, 267—268, 277—278, 282, 284, 294, 373—374, 375, 429—430, 434, 508, 521, 528, 560, 581, 593
 Вища школа — в СРСР — 153, 300, 302, 570
 — бібліотечні вузи — 446, 463, 520, 688
 Відділи народної освіти (ВНО) — 17, 22, 25, 28, 29—30, 153, 344, 387, 479, 498, 521, 585—586
 Відпочинок трудящих, організація — 9—10, 17, 98, 180, 209, 275—276, 305, 465, 469, 493, 648
 Відкритий доступ у бібліотеках — 10, 234, 345
 Всеробітземліс. Див. Професійна спллка робітників землі і лісу, її участь у роботі бібліотек, хат-читальень, клубів
 Всеросійська надзвичайна комісія по ліквідації неписьменності (ВНКли) — 138
 Всесоюзний перепис бібліотек (1934) — 495—496, 497—499, 519—520, 539, 540, 546, 548, 559, 618—619, 649, 654, 682, 688
 Всесоюзний конкурс на кращу сільську бібліотеку (1935)— 539, 543—544, 546, 549, 554, 555, 558—559, 561, 582, 649, 682, 690—691

Г

Газета, розповсюдження в містах, використання в політосвітроботі — 10, 24, 53, 56, 58, 88, 101, 105, 129, 130, 207, 243, 372, 533—534, 535, 536—538
 Газетні вирізки — 58, 291, 336—337, 533, 538
 Головне управління професійної освіти (Головпрофос) — 29, 135, 269
 Головне управління соціального виховання і політехнічної освіти дітей (Головсоцвих) — 174
 Головний політико-освітній комітет (Головполітосвіт) — 29, 33—34, 35, 36, 53, 55, 77, 82, 83, 101—102, 123, 130, 174, 180, 183—184, 187, 197, 254, 257, 269, 272, 287, 288, 289, 304, 380, 387, 456, 500, 663—664, 686, 687
 Господарські органи, участь в політико-освітній роботі — 53, 269, 292, 302, 314, 343, 436, 558
 Громадський і державний контроль в політосвітроботі — 54, 243, 291, 396, 426, 463, 482—483, 484, 486, 495, 501, 543, 544, 640, 661
 Гуртки для дорослих — 11, 12, 18, 21, 61, 72, 86, 87, 93, 113, 116, 118, 124, 126, 131, 180, 182, 185, 192, 207—208, 210, 229, 251, 399, 402, 551, 552, 636, 695
 — бібліотечні — 10, 11, 58, 59, 72, 74, 172, 257—258, 336, 345, 399, 402, 477, 555

Д

Декрет РНК РРФСР «Про централізацію бібліотечної справи» (1920)—30, 84, 349
 Декрет РНК РРФСР «Про охорону бібліотек і книгозховищ» (1918) — 348

День преси — 257—258
 Державна вчена рада (ДВР)—
 168, 174, 420
 Дитяча література — 154, 167—
 170, 173—175, 176, 258
 Дитячі будинки — 246, 274, 277,
 279
 Дитячі садки. Див. Дошкільне
 виховання
 Довідкова література — 10, 14,
 59, 171, 243, 466, 525—526,
 550, 605, 630, 695
 Довідкова робота бібліотеки,
 хати-читальні, народного
 будинку — 10, 29, 171, 180,
 185—186, 192, 453, 490, 511,
 529, 537, 547, 629, 656, 657,
 685
 Досвід політосвітроботи, ви-
 вчення, узагальнення і роз-
 повсюдження—54, 178, 186,
 232, 233, 240, 290, 302, 317,
 362, 380, 419, 426, 489, 559,
 560, 582, 586, 589—590,
 620—621, 622, 631, 652—
 653, 695
 Дошкільне виховання — 185,
 236, 259, 275, 276, 281, 291,
 694
 II Всеросійський бібліографіч-
 ний з'їзд (1926) — 150—
 151, 156, 157—158, 514
 II Всеросійський з'їзд по
 ліквідації неписьменності
 (1923) — 65
 II Всеросійський з'їзд політ-
 освіт (1921) — 137, 138
 II партійна нарада з народної
 освіти (1930)—302, 309, 319

Е

Економічні особливості району,
 облік у політосвітроботі—
 118, 142—145, 148, 180—181
 Експурсія, використання в по-
 літосвітроботі—60, 61, 72,
 87, 227, 229, 241, 257, 258,
 268, 302, 327, 331, 492, 535,
 645, 675, 676
 Енциклопедія — 59, 171, 466,
 613

Ж

Жінвідділи
 — участь у політосвітроботі —
 69, 70, 185—186, 288
 — участь у роботі бібліотек —
 27—28, 72, 153, 189, 240—
 241
 Жінка в РСРР
 — культурне зростання — 95—
 96, 317, 320, 531, 553
 — громадська роль — 132, 204,
 205, 209, 210, 271—272, 273,
 275—276, 337—338, 509—
 510, 548

З

Загальне обов'язкове навчання
 (всеобуч) дітей — 197, 423,
 429, 460, 649
 «За коммунистическое просве-
 щение» (газета) — 313, 342
 Заочне навчання — 444
 Збирання книг. Див. Ініціатива
 і самодіяльність мас — ви-
 користання у бібліотечній
 справі
 Зв'язок у роботі бібліотек, хат-
 читальень, клубів, червоних
 кутків, лікпунктів — 90, 91,
 92—93, 96—97, 113—114,
 120, 125—126, 243, 551
 Зв'язок у роботі наукових і
 масових бібліотек — 453—
 455, 485, 512, 516—517, 560,
 629, 634, 652—653, 658
 Зв'язок у роботі політико-
 освітніх установ різних ві-
 домств — 22, 26, 410, 485,
 488—489, 490, 544, 634, 646
 Зв'язок теорії з практикою —
 476, 579, 648
 Знання, значення в будівниц-
 тві соціалізму, оволодін-
 ня ними — 18, 65, 66, 70, 86,
 94, 95, 134, 153, 167, 182,
 197, 238, 239, 260, 261, 263,
 289, 300, 347, 371, 372, 373,
 419, 448, 460, 470, 529, 557,
 581, 604, 650

- Індивідуалізація праці. Див.
Конкретність у проведенні
політико-освітньої роботи
- Індустріалізація соціалістична
і завдання політико-освіт-
ньої роботи — 141, 163, 177,
182, 267—268
- Ініціатива і самодіяльність
мас, використання у політ-
освіті — 25, 86, 88,
138, 139, 178, 184—185, 197,
227—229, 230, 240, 253, 282,
286, 302, 305, 330, 379—380,
382, 390, 581, 640, 646
- у бібліотечній справі — 241,
256, 257, 258, 263, 311—312,
317, 318, 365, 414, 418, 419,
424, 430, 436, 464, 473—
474, 480—481, 482—484,
490, 498, 499, 501, 519, 532,
540—541, 543, 555—556,
562, 585, 620, 651, 652
- у роботі хат-читальні — 52,
54—55, 62—63, 138—139,
241, 481
- у роботі клубів — 18, 98,
99—100, 105, 125, 126, 127,
301
- Інспектори з політосвітро-
боти — 138—139, 640
- з бібліотечної справи — 396,
496
- Інститут бібліотекознавства —
366, 426, 605, 636
- Інструктори з політосвітро-
боти — 293, 301, 302
- з бібліотечної справи — 15,
28—29, 85, 257, 365, 396,
398—399, 411, 471, 485, 534
- Інтелігенція, що залучена до
політосвітроботи — 87, 119,
131, 132, 185, 189, 302, 306,
528, 530, 544, 553, 582, 587,
637, 695
- Історичні особливості району,
облік у політосвітроботі —
145—146, 148, 182, 197, 552
- Історія бібліотечної справи, ос-
новні віхи — 348—350, 409,
632, 679—682, 683—691

Історія політико-виховної ро-
боти, основні віхи — 614—
615, 639

K

- Кабінети політико-освітньої ро-
боти — 140, 152
- Каталоги бібліотечні — 151, 156,
171, 462, 470, 629—631, 656
— зведені — 27
- Кіно, виховне значення, вико-
ристання в політосвітро-
боті — 7, 10, 12, 17, 25, 61,
63, 106, 124, 126, 133, 134—
136, 165—166, 211—212,
217—221, 251, 443, 522—
524, 554, 588—589, 663, 695
— навчальне — 220, 268
- Клуби і клубна робота — 7, 8,
17—18
- у дореволюційній Росії — 307
- у капіталістичних краї-
нах — 8
- у СРСР — 17, 22, 28, 62—
63, 71, 72—73, 98—107, 131,
222, 223, 224, 226, 227—
230, 296, 298, 299, 300—301,
302, 305, 306, 307, 538, 551
- у період Жовтневої револю-
ції і громадянської війни—
98—99, 305—306
- у період непу — 98—100,
106—107
- Клуби
- дитячі — 172
- жіночі — 27
- місцеві — 100—101, 104—106,
297
- профспілкові — 101—104
- робітничі — 7, 9, 10, 11, 12,
73, 100—102, 103, 124, 231
- районні — 104—106
- сільські — 307—308, 694, 695,
696
- Книга розповсюдження в ма-
сах, використання в політ-
освіті — 14, 19, 20, 26,
59, 65, 66, 72, 73, 81, 82,
93—94, 95, 149, 152, 153—
154, 157, 166, 167, 172, 181,
182, 183, 194—195, 231, 232,
238—239, 250, 255—256,
260—262, 263, 290—291,

- 308, 309, 311—312, 313, 315, 316, 317, 318, 219, 321—322, 347, 359—360, 364, 372, 387—388, 401, 422, 434—435, 444, 454, 455, 460, 469, 490, 500, 529, 542, 555, 604, 649—650
- вимоги, які ставляться до книги для масового читача — 78—81, 95, 96, 263, 323—324, 367—370
- Книгоноші — 232, 242—243, 257, 317, 343, 471, 540, 552
- Книгообмін — 344, 485, 513, 629
- Книжкові фонди бібліотек — 27, 66, 95, 240, 345, 389, 430, 436, 471—472, 483, 497, 500, 510, 514, 540, 586, 619, 654—656
- Колективізація сільського господарства і завдання політико-освітньої роботи—235, 237, 289, 290, 509, 528, 539
- Комітети селянської взаємодопомоги (селянські комітети взаємодопомоги, сількоми, КСГВ, КГВ) і політосвітробота—132, 153, 185, 191—193, 249
- Комітети з політико-освітньої роботи — 34, 35, 36, 53, 54
- «Коммунистическое просвещение» (журнал) — 686
- Комуністична свідомість, розвиток її в процесі політико-освітньої роботи — 18, 99, 106, 264
- Комуни сільськогосподарські і політосвітробота — 29, 236, 611
- Комплектування бібліотек — 21, 28—30, 84, 145, 146, 233—234, 237, 240, 255, 318, 344, 360—361, 384—385, 387, 406, 411, 412—413, 471, 500, 501, 535, 557, 582, 612, 693
- Комсомольська організація, її участь у політико-освітній роботі — 33, 34, 35, 36, 69, 70, 87, 89, 162—163, 164, 226, 288, 313, 390, 421, 570
- у роботі бібліотек—28, 71—72, 153, 189, 240, 241, 343, 399, 414, 431, 436, 458, 479, 489, 498, 527, 544, 548, 549, 554, 558, 681
- у роботі хат-читалень — 56, 57, 59, 97
- у роботі клубів—132, 185, 302
- Конкретність у проведенні політико-освітньої роботи — 118, 120, 125—126, 129, 131, 146—148, 180, 197, 382, 386, 426, 463, 475, 488, 489, 513—514, 560, 624, 640—641
- Консультації у бібліотеці, хат-читальні. Див. Довідкова робота бібліотеки, хат-читальні, народного будинку —
- Консультаційні пункти для заочників — 193, 300
- Кооперативні організації і політосвітробота — 120, 226, 293, 314
- участь у роботі бібліотек — 241, 489
- хат-читалень — 53, 59, 132
- клубів — 302
- Кореспонденти — 215, 230, 443
- робітничі (робкори) — 100, 215, 537
- сільські (сількори) — 87, 88, 110, 215, 479, 605
- Краєзнавство в роботі політосвіт — 140, 148, 150, 152—153, 156, 157, 182, 185, 194, 195, 196—197, 198, 552, 592, 678
- «Красный библиотекарь» (журнал) — 231, 232, 233, 454, 621, 644, 678, 679—682, 683, 693
- Критико-бібліографічний інститут — 406, 462, 521
- Крупська Н. К.— автобіографічні відомості — 92, 99, 148, 159—160, 203, 204, 210—211, 248, 250, 270—271, 287—288, 296, 298, 307, 312—313, 329, 330, 335, 337, 339, 340, 356—358, 389, 392, 407, 433, 438, 448, 454, 476, 516, 574, 595, 597, 599, 628—629, 630, 632, 663, 685, 692

Культармійці — 290, 301, 302, 317, 491, 492
Культбригади — 289—290, 294—295, 309, 335
Культвідділи профспілок. Див. Професійні спілки і питання політосвіроботи
Культпоходи — 226, 239, 240, 250, 261, 263, 319, 320, 347, 380, 469, 680, 687
Культуповноважені — 291, 301, 306, 307
Культура
— загальні питання — 225—226
— соціалістична, її будівництво в СРСР — 12, 71, 83, 85, 94, 97, 194, 224—225, 226, 231, 300, 305, 319, 379, 380, 390, 400—401, 434, 443, 448, 470, 543, 558, 563, 581
Див. також Пролеткульт, його діяльність і ідеологія
Культурна революція в СРСР. Див. культура—соціалістична, її будівництво в СРСР.
Культурно-освітня робота (культосвіробота), суть, мета і завдання. Див. Позашкільна освіта, суть, мета і завдання; Політико-освітня робота (політосвіробота), суть, мета і завдання.
Культурні особливості району — 143, 145, 148—150, 156—157, 177, 181—182, 194—195, 198, 223, 552
Культурний рівень населення, необхідність підвищення, значення в будівництві соціалізму — 22, 52, 67, 77, 137, 141, 142, 148, 149—150, 162, 177, 181, 194, 195, 207, 308—309, 316, 365—366, 398, 399, 401, 421, 460, 580—581, 649
Курси для дорослих — 24, 124, 192, 229, 300, 434, 527—528
— агротехнічні — 61, 375, 377
— бібліотечні — 13—16, 28, 455, 472
— домоводства — 205

— технічні — 182, 168—129. Див. також «Вступні курси у виробництво».

Л

Лекція, використання у політосвіроботі — 10, 11, 12, 24, 59, 61, 72, 93—94, 102, 105, 126, 211, 227, 229, 268, 302, 331, 434, 466, 538

Ленін В. І. про бібліотечну справу, його робота у бібліотеках — 82, 83—85, 254, 263—266, 348, 349, 351—358, 385, 396—397, 401, 402, 409, 414, 424—425, 428—429, 449, 473—474, 558, 698

Ленін В. І. про культуру і народну освіту — 80, 82—83, 91, 96—97, 137—138, 149—150, 195, 225, 240, 347, 365—366, 371, 379, 380, 382, 400, 434, 448, 464, 511—512, 523, 525, 554, 558, 571—573, 580, 601—602, 623, 633, 634, 644, 653

Ленін В. І. Про політико-освітню роботу — 187, 243, 336—337, 344, 375, 376, 438—439

Ліквідація неписьменності і малописьменності —

— загальні питання — 25, 65—66, 88, 129, 137—138, 142, 181, 194, 226—227, 240, 243, 253, 292, 311, 312, 321, 347, 365, 484, 490—493, 557, 615, 664

— серед робітників-підлітків — 138

— серед жінок — 318, 320

Див. також Лікпункти (пункти по ліквідації неписьменності), Школа дорослих

Лікпункти (пункти по ліквідації неписьменності) — 86, 97, 129, 301, 312

М

Маркс К. і Енгельс Ф. про культуру і виховання — 375

Маси, залучені до культурного будівництва. Див. Ініціатива і самодіяльність мас, використання у політосвітроботі

Мережа політико-освітніх установ — 35, 97, 469

— хат-читалень — 53, 54, 55, 113. Див. також Бібліотечна мережа

Методична робота політосвіт — 55. Див. також Кабінети політико-освітньої роботи

Методи і форми політико-освітньої (культурно-освітньої) роботи — 56—64, 106—107, 117, 120, 140, 179—180, 229, 317, 319, 330, 331, 427, 647

Мистецтво як засіб комуністичного виховання — 98, 211, 330, 663. Див. також Кіно, виховне значення, використання в політосвітроботі, Музика, виховне значення, використання в політосвітроботі, Театр, Художня самодіяльність

Музей В. І. Леніна — 598—600, 606—608, 617, 632, 668—677

Музей як тип політико-освітньої (культурноосвітньої) установи — 25, 60, 61, 64, 153, 327, 332, 438—439, 552, 614, 617, 643—644, 647—648, 665—666

Музеї

— краєзнавські — 330—331, 592, 600, 617, 648, 665

— на підприємствах — 330, 331, 439

Музика, виховне значення, використання в політосвітроботі — 17, 339, 340, 341—342, 663

Н

Навички і вміння організаційні в політосвітроботі — 277, 290, 478—479, 538, 616—617, 631—632, 633, 655, 657

Навчальні програми шкіл дорослих, гуртків — 63

Народна освіта, стан

— у капіталістичних країнах — 141—142, 163

— у СРСР — 83, 154, 163. Див. також виховання комуністичне, суть, мета і завдання; Загальне обов'язкове навчання дітей; Культура; Ленін В. І. про культуру і народну освіту; Ліквідація неписьменності і малописьменності; Політико-освітня робота; Школа дорослих

Народні будинки

— у дореволюційній Росії — 23

— у СРСР — 17, 22, 23—25, 195, 200

Народний комісаріат освіти (Наркомос) — 13, 22, 25, 26, 28, 33, 70, 83, 156, 180, 199—200, 257, 263, 269, 275, 276, 318, 361, 380, 381, 382, 386, 420—421, 485, 489, 521, 544, 582, 614, 615, 640, 664, 665, 687

Наука, використання досягнень в роботі політико-освітніх установ, пропаганда наукових знань — 330, 443, 445—446, 511—512, 565—566, 578, 579, 603—604, 648, 653

Наукова організація праці (НОП) — 102

Науково-методична робота в галузі бібліотечної справи — 366, 472, 511

Національності, їх освіта — 175, 279, 442, 547, 548, 552, 560, 680, 690. Див. також Національні особливості, вивчення і облік у політико-освітній роботі

Національні особливості, вивчення і облік у політико-освітній роботі — 148, 552, 559, 593, 594

О

Облік і звітність — 26, 80—81, 84, 104—105, 125, 150, 151, 155—156, 157—158, 192, 233, 309, 310, 311, 361—362, 396.

- 397, 410, 412, 424, 425—426, 430, 449—450, 459, 463, 469, 470, 471, 482—483, 486, 495—499, 510—511, 513, 514, 519—520, 555, 585, 590, 618—619, 634, 661
- Обслуговування читачів — 234, 345, 511, 515, 516, 518, 531, 548, 583, 620, 621, 626, 629—630, 634, 654—655, 657
- XI з'їзд РКП(б) про політосвітроботу (1922) — 52—53

П

- Партійні організації і політосвітробота—34—35, 36, 54, 93, 163, 240, 378, 381
- допомога у роботі бібліотек — 28, 71—72, 240, 241, 256, 343, 498, 527
- клубів — 302
- хат-читальень—53, 87, 96—97, 132
- I Всеросійський з'їзд завідуючих хат-читальень (1927)—177—178, 179—180
- I з'їзд бібліотечних працівників РРФСР (1924) — 85, 679
- I з'їзд клубних працівників (1924) — 106—107
- Пересувні форми роботи — 150, 184, 300, 302, 304, 305, 330. Див. також Бібліотеки радянські — пересувні
- Письменники, зв'язок з бібліотеками—406—408, 412, 414, 427, 428, 468, 473—474, 480, 481, 544
- Письменність, значення для будівництва соціалізму—65, 69, 128, 129, 191, 238, 255—256, 347, 371, 492, 549, 649. Див. також Ліквідація неписьменності і малописьменності
- Підручники і навчальні посібники для шкіл дорослих, гуртків — 74, 345, 446, 650, 695
- Піонерська організація і її участь у роботі бібліотек—157, 241, 343, 431, 499, 529, 554, 558, 559, 690
- у роботі хат-читальень — 136
- Плакат, використання в політосвітроботі — 63, 102, 116, 315, 386, 540
- План, його значення в політосвітроботі — 33, 220, 222—223, 289, 302, 303—304, 340, 570, 598, 616, 641
- у бібліотечній справі — 22—23, 309—310, 311—312, 319, 386, 395—396, 410, 426, 435—436, 489, 513
- у роботі хат-читальень — 54
- у роботі клубів — 229, 230, 302, 306
- Платність у бібліотеках, неприпустимість її—240, 241, 254, 256, 350, 471
- Побут радянський, основні риси, боротьба з пережитками старого—71, 73, 99, 104, 178, 184, 190, 199, 203—210, 212—213, 217, 231, 232, 236, 259, 270—279, 280—288, 291—293, 296—299, 313, 400, 414, 428, 458—459, 469, 484, 494, 527, 536, 562, 585, 596—597, 604, 612, 617, 620, 642, 645—646, 648, 649, 694.
- Позашкільна освіта, суть, мета і завдання
- до Жовтневої революції—34
- у СРСР. Див. Політико-освітня робота, суть, мета і завдання
- Позашкільний відділ Народного комісаріата освіти — 29, 33, 84, 663
- Політехнічна освіта в політосвітроботі — 182, 375, 376, 377, 439, 626—627, 665—666
- Політика Комуністичної партії і Радянського уряду як основа культурно-освітньої роботи — 33, 34, 35, 126—127, 179—180, 305, 327—328, 375—376, 382—383
- Політико-освітня робота (політосвітробота). Суть, мета і завдання—17, 33, 151—152, 155, 177—178, 180, 182, 239,

- 301, 303, 305, 379—383, 444, 638—641, 646
- Політико-освітня робота
— у місті — 300—301
— на селі — 23—25, 52—54, 78, 86—88, 89, 90—97, 113, 117—121, 123, 128—132, 133, 161, 182, 183, 184, 304—305, 377—378, 380, 381, 382, 383, 525, 694—695
- у роки громадянської війни — 22
— у роки непу — 90, 200
- Політична література, використання в бібліотеках — 122—123, 150—151, 233, 261, 309, 316, 320—321, 350, 360, 366, 429—430, 436, 462, 475, 476, 478, 480, 487, 526, 601, 604, 694
- Політосвітпрацівники, виховання і підготовка кадрів, підвищення кваліфікації — 178, 179, 383, 640—641
- Популярна література—95, 118, 130, 156, 235—237, 250, 260, 311, 385, 466, 514, 540, 544, 550, 552, 555—556, 567—568, 569—570, 571—573, 574—577, 578—579, 586—587, 601—602, 645, 650, 694, 695
- Постанова ЦВК СРСР «Про бібліотечну справу у Союзі РСР» (1934) — 460, 464, 475, 482—483, 486, 488, 490, 495, 542, 618, 681, 688
- Праця розумова і фізична — 208, 209, 259, 297, 306, 338, 374, 400, 648. Див. також Протилежність між розумовою і фізичною працею, шляхи знищення
- Працівники політосвітустанов. Див. Політосвітпрацівники, виховання і підготовка кадрів, підвищення кваліфікації
- Преса пролетарська, радянська, її організуюча роль, використання у політосвіторботі — 71, 72, 214—215, 230, 243, 286, 294, 310—311, 315, 443, 460, 490, 499, 543, 554, 641
- Пролетарська культура. Див. Культура—соціалістична, її будівництво в СРСР; Пролеткульт, його діяльність і ідеологія
- Пролетарський університет як школа підвищеного типу для дорослих — 14, 15, 16
- Пролеткульт, його діяльність і ідеологія — 34, 225
- Пропаганда, загальні питання — 18, 53, 126, 151, 178, 180, 181—182, 183, 250, 294, 299, 381—382, 645, 688—689. Див. також Агротехнічна пропаганда; Атеїстична пропаганда. Виробнича пропаганда; Пропаганда бібліотеки, книги
- Пропаганда бібліотеки, книги — 71—72, 73—74, 96, 154, 172, 242, 343, 386, 491, 492, 494, 534—535, 547—548, 552
- Протилежність між містом і селом, шляхи знищення — 135—136, 259, 444, 580, 581, 582, 620
- Протилежність між розумовою і фізичною працею, шляхи знищення — 444
- Професійна освіта — 157. Див. також Вища школа в СРСР; Технікуми
- Професійні спілки і питання політосвіторботи — 33, 34, 35, 120—121, 224, 231—232, 293, 305, 310, 313—314, 615
— участь у роботі бібліотек — 27, 71, 72, 151—152, 240, 241, 256, 343, 363, 386, 436, 463, 489, 498, 528, 544, 546, 548, 552, 554, 558, 562—563, 582, 686
- Професійна спілка робітників землі і лісу, її участь у роботі бібліотек, хат-читалень, клубів — 53, 69, 70, 120
- Професійна спілка працівників освіти — 27, 28, 335, 413—414, 615

ПУР (Політичне управління Ровігнчо-Селянської Червоної Армії), участь у політико-освітній роботі—29, 33, 34, 36, 489, 567

Р

Рада хати-читальні — 52, 57, 291

Див. також Бібліотечна рада.

Ради депутатів трудящих і політосвітробота — 29, 224, 226, 240, 249, 337

— і робота бібліотек — 152, 189, 240, 241, 256, 343, 414, 430, 431, 436, 437, 481, 489, 498, 527—528, 543, 544, 548

— і робота хат-читалень—56—57, 87, 132

— і робота клубів — 227, 228—229, 230

Ради культурного будівництва — 390, 396, 401, 426, 450

Радіо, використання в політико-освітній роботі — 125, 126, 133, 134—135, 211, 293, 304, 310, 325—326, 434, 443, 460, 554, 588—589, 641, 694, 708

Радпартшколи — 193

Рекомендаційні каталоги, списки, покажчики — 10, 13, 14, 15, 16, 63, 74, 171, 174, 233, 234, 239, 241, 257—258, 261, 268—269, 345, 386, 406, 466, 493, 508, 512, 530, 537, 540, 550, 564, 565, 566, 579, 605, 636, 685

Релігійні передсуди і боротьба з ними. Див. Атеїстична пропаганда

Рецензія — 151, 345, 462, 516, 564—566, 604—605, 612—613

Робкори. Див. Кореспонденти робітничі

Робітничі університети—23, 223, 611

Робфаки (робітничі факультети) — 453, 567, 568

С

Самоосвіта — 152, 154, 162, 164, 167, 178, 182—183, 398, 422, 430, 435, 436, 444, 452—453, 454, 458, 460, 492, 507, 512, 529, 530, 544, 575, 578, 579, 635, 646, 650, 681, 686, 687, 688, 695

Самостійна робота — 13, 15, 422, 454, 520, 569, 583, 695

Свята — 12, 17, 212—213, 341—342

Сектор масової політико-освітньої роботи

Наркомоса РРФСР — 317, 319, 320, 342

Сількори. Див. Кореспонденти — сільські

Сільськогосподарська пропаганда. Див. Агротехнічна пропаганда

XVII з'їзд ВКП(б) і завдання політико-освітньої роботи (1934) — 458, 681

XVII партійна конференція і завдання політосвітроботи (1932) — 365

Соціалістичне змагання в політико-освітній роботі — 538, 567, 570, 617, 640, 696

— у роботі бібліотек — 322, 349, 385, 390—391, 396, 398, 414, 423—425, 492, 538, 548, 560, 696

Соцміста — 331

Спілка воєнних безвірників СРСР — (СВБ) — 236

Стінна газета — 87—88, 100, 101, 104, 105, 119, 125, 129, 243, 532

Студентство радянське — 117, 269, 283, 335, 414, 436, 544, 567—569, 570, 586

Т

Театр — 7, 12, 17, 25, 98—99, 106, 107, 147—148

Технікуми — 153, 193, 289, 300, 413

-- бібліотечні — 365, 389, 413, 446, 463, 651, 658, 688

Технічна література, використання в бібліотеках — 233, 258, 345, 350, 360, 366, 475, 540, 627, 637, 694

Технічна пропаганда. Див. Виробнича пропаганда

XIII з'їзд РКП(б) про політосвітроботу (1924) — 84, 86—88, 90—91, 92, 96—97, 119

Товариство «Геть неписьменність» (ТГН) — 138—139, 191, 240, 286, 491—492, 494, 499, 549, 550, 551, 554, 555, 556

Товариство «Друг дітей» (ТДД) — 258, 286

Товариство педагогів-марксистів (ТПМ) — 416

У

Учені, участь у політико-освітній роботі — 569—570

— у роботі бібліотек — 399, 427, 566, 567

— у роботі музеїв — 648

Учитель радянської школи і політосвітробота — 56, 60—61, 74, 87, 129, 131, 132, 175—176, 185, 189, 315, 389, 544, 553, 554, 582, 584, 695

Ф

Фізкультура, її місце в роботі клубів — 124—125, 127, 207, 229, 251

Х

Хата-читальня як тип політико-освітнього (культурно-освітнього) закладу — 21, 22, 29, 30, 52—55, 56—64, 80, 84—85, 86—88, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 113—114, 118—120, 128, 129, 130, 131, 138—139, 149, 163, 183—184, 185—186, 192, 251, 276, 290, 304, 336, 361, 551, 694, 695—696

«М'яка» — 96

— у період непу — 52, 53

Художня література як засіб комуністичного виховання, використання в бібліотеках — 95, 403—408, 466, 467, 468, 473, 474, 475, 480, 487, 502—508, 526, 540, 544, 550, 560, 566, 604, 630—631, 637, 650, 694

Художня самодіяльність — 11—12, 17, 26, 61, 118, 119, 124—125, 126, 211, 251, 339—340, 341—342, 646, 663

Ц

Цекос. Див. Професійна спілка працівників освіти

Ч

Червона Армія, її участь у політосвітроботі — 22, 36, 80, 89, 544—545, 558, 665—666, 680, 690

Див. також ПУР, участь у політико-освітній роботі — в роботі бібліотек, хат-читальень, клубів

Червоні кутки — 85, 96, 104, 113, 114, 115, 116, 125—126, 192, 242, 243, 256, 290, 297, 307, 526, 534, 535, 694

IV Всеросійський з'їзд політосвіт (1926) — 177, 180

Чистка бібліотечних фондів — 21, 75—76, 95, 240, 255, 265, 345, 359, 388—389, 454—455, 500—501

Читальня і робота в ній — 10, 24, 25, 27, 256, 411, 417, 418, 451, 526, 534—535

Читацькі інтереси, їх вивчення — 13, 14, 15, 28, 67, 130, 146—147, 148, 151, 175, 232, 233, 234, 345, 360, 388—389, 411—412, 413, 468, 471, 475, 476, 478—479, 488, 493, 494, 514—515, 531—533, 537—538, 553, 619, 621, 624—625, 634—635, 654—655, 656—657, 661

Читацькі конференції — 477, 484

Читання вголос (голосне), використання в політосвітроботі — 10—11, 17, 24, 25, 28, 53, 56, 57, 58, 61, 72, 87, 126, 191, 192, 242—243, 269, 291, 317, 336, 337, 344, 402, 476, 477, 526, 534, 540, 547, 555

Ш

XVI з'їзд ВКП(б) і завдання політосвітроботи (1930) — 319

VI Всесоюзний з'їзд Рад про політико-освітню роботу (1931) — 337

Шефство культурне міста над селом — 87, 89, 90, 97, 103—104, 315, 401, 436, 456—457, 458, 469, 527, 530—531, 533, 540, 554, 559, 560, 562

Школа буржуазна, мета, завдання, організація — 199—200, 314, 643, 644

Школа в соціалістичному суспільстві, мета, завдання, організація — 67, 71, 74, 80, 87, 94, 128—129, 152, 167, 193, 198, 206, 207, 227, 259, 274, 300, 312, 375, 382, 399, 423, 643

Школа дорослих — 25, 73, 74, 181, 182, 422, 538, 549—550, 551

— початкова—(елементарна)— 73

Див. також Курси для дорослих, Лікпункти (пункти по ліквідації неписьменності);

Школа грамоти

— підвищеного типу — 73, 142, 635

Школа грамоти — 25, 73, 142, 601

Школа сільської молоді (школа колгоспної молоді ШКМ) — 70, 278, 289, 311, 312, 316, 337, 361

Школа сільська для дорослих і підлітків — 129

Шкільна праця і політико-освітня, зв'язок між ними — 90, 178, 223, 289, 308—309, 313, 695

Шкільна праця і бібліотечна, зв'язок між ними — 73—74, 153, 171, 241, 343—344, 521, 532, 550, 551, 553

— і робота хат-читалень — 60—61, 87, 91—92, 128—129
Див. також Учитель радянської школи і політосвітробота

Шкільна мережа — 198

Я

Ясла дитячі — 236, 259, 275, 695

ПОКАЖЧИК ІМЕН

А

Аванесов В. О.— 349
Аксельрод П. Б.— 405
Алексеев Н. А.— 284
Алексинський Г. О.— 417, 419
Алчевська Х. Д.— 146
Анаксагор — 51
Андреева М. Ф.— 473
Анна Іллівна. Див. Єлізарова А. І.
Арістотель — 49
Арманд І. Ф.— 277
Артюхіна А. В.— 283

Б

Бабушкін І. В.— 284, 607, 608
Бак П.— 502, 503, 504, 507
Балашев — учень Смоленської вечірне-недільної школи — 683
Бауер Б.— 43
Бах А. І.— 694
Бебель А.— 47, 50, 317
Бек А.— 231, 232
Белінський В. Г.— 574
Бердников А. І.— 130
Блонський П. Т.— 207
Бодров А. І.— 607
Бодров А. М.— 516
Бокль Г. Т.— 175
Болдуїн С.— 135
Брайт Д.— 51
Бріцке Е. В.— 794

Бутс В.— 51
Бухарін М. І.— 317
Бикова (член комуни семянікців — 609)

В

Вавілов С. І.— 694
Варгунін М. О.— 628, 629
Варданіан С. Х.— 480
Верещагін В. В.— 329, 392
Верн Ж.— 168, 173
Віко Д.— 51
Віленкін А. Я.— 321
Вінклер Г.— 43, 45, 46
Віппер Р. Ю.— 41, 42
Волін Б. М.— 601
Вольтер (Аруе) Ф.-М.— 696
Ворошилов К. Є.— 318, 394, 422

Г

Гарвурд В.-С. (Гарвурд А.)— 237
Гегель Г.-В.-Ф.— 49, 367, 368
Гердер І.-Г.— 49
Гернле Е.— 508
Геруц К. Ю.— 68
Герцен О. І.— 670
Гладков Ф. В.— 554
Говард Р.— 628
Гоголь М. В.— 404
Гогоф — 47,
Гончаров І. О.— 389
Горбунов М. П.— 377, 586, 587

Горький О. М.— 278, 389, 422,
474, 608, 634, 688, 689
Грент-Ален — 51
Грибакін В. С.— 607, 608, 610
Грибакін П. С.— 607, 608
Грибакіна Л. О.— 607, 609
Григор'єв Ю. В.— 631
Гункель Г.— 43
Гутман А. М.— 481
Гюго В.— 588

Д

Даенсон Е.— 39
Дарвін Ч. Р.— 643
Денікін О. І.— 672
Доблер Ф. Е.— 264
Добролюбов М. О.— 574, 669
Древс А.— 43
Дрейфус А.— 630
Дякін С. Ф.— 123

Е

Енгберг О. А.— 433
Енгельгардт А. І.— 69
Енгельс Ф.— 42, 43, 49, 233, 245,
246, 281, 285, 436, 462, 523,
626, 631, 660, 697
Епштейн М. С.— 388

Є

Єлізарова (Ульянова) А. І.—
353, 354, 669, 670
Єнютіна Д. Г.— 476
Єрманський (Коган) О. А.—
572, 573

Ж

Жоміні А.— 341
Жорес Ж.— 50

З

Завадовський Б. М.— 644, 665
Засуліч В. І.— 284
Заяцький С. С.— 169
Зеленко А. І.— 286
Зновій Олексійович. Див. Пеш-
ков З. О.—
Золін Н. В.— 481
Золя Е.— 630

І

Ієнсен П.-Х.-А.— 43
Ієреміас А.— 43
Ілля Миколайович. Див. Улья-
нов І. М.

К

Каблуков М. О.— 355
Калінін М. І.— 318, 422
Кальвер Р.— 47
Кальтхоф А.— 43
Каммерер О.— 79, 522
Кант І.— 49, 76, 255
Капотов Н. С.— 187—190, 429,
708
Каркозов І. С.— 486
Карпінський О. П.— 587, 694
Карпінський В. О.— 81, 336—
337
Карташев А.— 40
Катерина II — 44
Каутський К.— 48, 49, 50, 115
Керенський О. Ф.— 40
Кіплінг Р.— 169
Кіров С. М.— 510
Клінкевич А. Ф.— 609
Кніпович М.— 695
Коваленський О. В.— 169
Коллонтай О. М.— 277
Колчан О. В.— 672
Кон Ф. Я.— 600
Красіков П. А.— 39
Красін Л. Б.— 159, 160, 161
Кржижановський Г. М.— 375,
388, 694
Криницький А. І.— 218, 221
Кропоткін П. О.— 76
Ксенофонт — 51
Куклін Г. А.— 473
Кулібін І. П.— 453
Кульков А. В.— 452
Кунов Г.— 43, 48, 49
Кухмістеров Є. Ф.— 500
Кюв'є Ж.— 51

Л

Ландер К. І.— 657
Лаплас П.-С.— 51
Лафарг П.— 46, 51
Ленін В. І.— 77, 78, 79, 80, 81, 82,
83, 84, 85, 94, 97, 101, 102,

115, 116, 122, 126, 131, 133,
137, 138, 149, 150, 160, 161,
162, 166, 174, 187, 189—190,
195, 202, 205, 207, 214, 215,
218, 219, 225, 232, 233, 235,
240, 242—243, 244, 245, 246,
247, 249, 254, 263, 264, 265,
266, 277, 283, 285, 291, 295,
298, 317, 329, 336, 347, 348,
349, 350, 351, 352, 353, 354,
355, 356, 357, 358, 361, 367,
368, 369, 370, 371, 373, 375,
376, 377, 380, 382, 384, 385,
387, 388, 393, 396, 397, 398,
400, 401, 402, 405, 409, 414,
424, 427, 428, 433, 434, 435,
436, 437, 438, 439, 440, 441,
446, 448, 449, 458, 460, 464,
473—474, 478, 484, 489, 490,
495, 497, 498, 501, 505, 507,
510, 511, 516, 522, 523, 525,
527, 530, 533, 534, 537, 538,
543, 548, 554, 558, 563, 565,
567, 570, 571, 572, 573, 574,
580, 581, 588, 590, 596, 597,
598, 599, 600, 601, 602, 606,
607, 608, 609, 615, 618, 619,
620, 623, 625, 627, 630, 631,
632, 633, 634, 637, 638, 644,
647, 648, 653, 657—658, 659,
660, 661, 663, 667, 668, 669,
670, 671, 672, 673, 674, 675,
676, 677, 678, 683, 687, 688,
690, 692, 694, 698, 703

Літкес Є. А.— 349

Лукін Н. М.— (Антонов Н.) —
44

М

Малкін Б. Ф.— 349

Мальков П. Д.— 609

Манучар'янци Ш. М.— 266

Марія Іллвіна (Див. Ульяно-
ва М. І.)

Маркс К.— 39, 42, 49, 115, 122,
126, 233, 245, 246, 247, 285,
295, 375, 385, 432, 436, 441,
462, 478, 524, 599, 625, 626,
630, 631, 660, 683, 692, 697

Мартов Л. (Цедербаум

Ю. О.) — 284

Мауренбрехер М.— 43

Мах Е.— 76

Мечников І. І.— 51

Мещеряков М. Л.— 38

Мещерякова Г. І.— 588

Мінін С. К.— 38, 39

Мія. Див. Ульянов Д. І.

Михайловський М. К.— 597

Модестов В. А.— 264, 349

Моравов А. В.— 393, 672

Морозов А. Ф.— 99

Моррісон А. П.— 481

Мюнценберг В.— 220

Н

Невський В. І.— 41

Некрасов М. О.— 108, 173, 387,
669

Нікольський Н. М.— 40, 45, 46

О

Олександр II — 668

Олексій Максимович Горький
(Див. Горький О. М.)

Онуфрієв Є. П.— 607

Орджонікідзе Г. К.— 565

Оуен Р.— 628

П

Павлов І. П.— 587, 694

Певзнер А. І.— 45

Перовська С. Л.— 597

Петров А. Б.— 610

Петровський Г. І.— 422

Пешков З. О.— 474

Писарев Д. І.— 438, 574—577,
669

Платон — 76,

Плеханов Г. В.— 368

Пожарський І. І.— 123

Покровський А. А.— 76, 77, 82,
83

Покровський М. М.— 453

Полен В.— 508

Попова З. І.— 481

Пронін І. Л.— 703

Пушкін О. С.— 625, 656

Р

Рабінович (Потапова) Л. М.—
658

Рабічев Н. Н.— 599, 600, 607

Радченко А. І.— 286
Рафес М. Г.— 218
Ренан Е.— 42
Рід. Дж.— 296
Рікардо Д.— 51
Робертсон Ф.-В.— 43
Родс С.— 51
Рокфеллер Д.-Д.— 51
Рубакін М. О.— 146

С

Салтиков-Шедрін М. Є.— 697
Самойлова К. М.— 277,
Светлов Ю. Ф.— 130
Сейфулліна Л. Н.— 265
Сміт А.— 51
Соколов М. Г.— 672
Сомс К. П.— 547
Стаханов О. Г.— 581, 582, 596,
631
Стельмахович — 227
Степанов (Скворцов-Степа-
нов) І. І.— 39, 40, 44, 45,
48, 81, 573
Сун Ят-сен — 507

Т

Твен М. (Клеменс С. Л.) — 418
Тейлор Ф.-І.— 573, 616
Тер-Мінасов Л.— 481
Толстой Л. М.— 76, 79, 169, 173
Третьяков С. М.— 502, 503,
505, 506
Троїцька Є. Є.— 634
Тургенев І. С.— 173, 389

У

Ульянов Д. І.— 354
Ульянов І. М.— 669
Ульянова А. І.— Див. Єлізаро-
ва А. І.—
Ульянова М. І.— 355, 357, 368
Успенський Г. І.— 508

Ф

Фарадей М.— 51
Фейербах Л.— 49
Ферсман А. Е.— 694
Фольмар Г.— 50
Фрезер Д.-Д.— 43
Фурманов Д. А.— 589

Х

Халатов А. Б.— 238
Ханін С. А.— 481
Хлебцевич Е. І.— 664

Ц

Цеткін К.— 205

Ч

Чернишевський М. Г.— 630, 669
Чехов А. П.— 473, 474, 480—
481

Ш

Шатобріан Ф.-П.— 51
Шевченко С. М.— 481
Ширямов А. А.— 289—291
Шмідт К.— 281
Шпицберг — 39, 40
Штраус Д.-Ф.— 42
Шульгін К. В.— 481

Ю

Юдін Г. В.— 353
Юм Д.— 49
Юркін Т. Д.— 455

Я

Яковлев Я. А.— 95, 373

З М І С Т

Стор.

1918—1920

Чим повинен бути робітничий клуб	7
Бібліотечна семінарія	13
Що таке клуб	17
Розподіл книжкових багатств	19
Народний будинок	23
Централізація бібліотечної справи	26

1921—1930

Виступ на X з'їзді партії	33
Список книг про релігію для політосвітпрацівників	37
Хати-читальні	52
Як повинна вести хата-читальня пропаганду сільськогосподарських знань	56
Наші завдання (1923)	65
Посланництво	68
До питання про розвиток колективного користування книгою	71
«Огріхи» Головополітосвіти	75
Яка книга потрібна селу	78
Один із заповітів Володимира Ілліча	82
Про роботу хати-читальні	86
Бібліотечна робота на селі (Доповідь на I з'їзді бібліотечних працівників РРФСР)	89
Виступ на Першому з'їзді клубних працівників	98
До питання про роботу на селі на нараді наркомів освіти	108
Хата-читальня і червоні кутки	113
Чим повинні бути кутки імені В. І. Леніна (Відповідь на анкету технічного бюро газети «Экономическая жизнь»)	115
Доповідь про роботу на селі на нараді наркомів освіти	117
Чи мають право селяни читати марксистську літературу?	122
Про клуб	124
Пов'язання роботи хати-читальні з сільською громадськістю (Промова на курсах по перепідготовці завідуючих хатами-читальнями та волосних організаторів)	128
Нам треба встигнути цивілізуватись	134
Товариство «Геть неписьменність» (ТГН) і завдання хати-читальні	137
Краєзнавство і бібліотека (Доповідь і заключне слово на екскурсії-конференції завідуючих повітовими центральними бібліотеками)	140

Привітання II Всеросійському бібліографічному з'їздові	155
Виступ на I Всесоюзній нараді (конференції) з культурно-освітньої роботи серед селянської молоді	159
Про кіно	165
Про дитячу бібліотеку і дитячу книгу (Доповідь і заключне слово на конференції працівників дитячих бібліотек)	167
До з'їзду завідуючих хатами-читальнями	177
Промова на I Всеросійському з'їзді завідуючих хатами-читальнями	179
Щоденник сільського бібліотекаря	187
КСГВ і політосвіробота	191
Краєзнавство і народна освіта (Промова на III Всеросійській конференції з краєзнавства)	194
Про новий побут (Доповідь на екскурсії-конференції керівників гуртків домоводства, антирелігійників і бібліотекарів-пересувників)	199
Будемо вчитися в Ілліча (1928)	214
Виступ на I Всесоюзній партійній нараді з кінематографії	217
Клуб — вогнище будівництва соціалізму (Доповідь на Всесоюзній конференції клубних працівників)	222
Цехівщину треба полишити!	231
Які книжки потрібні по кооперації	235
У похід за бібліотеку	238
Будемо вчитися в Ілліча (1929)	244
Про боротьбу з сектантством	248
Культурна злиденність	253
Значення масової книги в епоху соціалістичного будівництва	259
Передмова до першого видання брошури «Що писав і говорив Ленін про бібліотеки»	263
На допомогу новим робітничим кадрам	267
Виступ на Всесоюзній нараді по поліпшенню праці і побуту жінок	270
Доповідь на конференції з побутової пропаганди	280
Виступ на розширеному засіданні головлітосвіти	289
Грунт зорано, потрібне зерно	294
Виступ на засіданні Головного політико-освітнього комітету республіки	296
Перебудова клубної роботи	300
Привітання Всесоюзній клубній нараді	303
Промова на нараді штабів бібліотечного походу	308
Книга — колгоспам	316
Книгу — колгоспам!	320
Як треба писати для початкуючого читача	323
Невідкладна справа	325
Музей на фронті класової боротьби і радянського будівництва	327

1931—1939

На допомогу культбригадам (Бесіда з бригадами, посланими Наркомосом РРФСР на посівну кампанію)	335
Огляд бібліотек	343
«Перетворити знання, науку в складовий елемент побуту» — такий заповіт Леніна	347

Робота Леніна в бібліотеках	351
Сучасний стан справи на бібліотечному фронті (лютий 1932 р.)	359
Як писати масову партійну книгу	367
Навіщо потрібно читати газети і книги	371
Будувати мільйонами рук (Виступ на нараді з агротехпропаганди)	373
Політосвіробота на даному етапі	379
Бібліотека повинна увійти в побут (Виступ на III пленумі Ради культурного будівництва)	384
Треба подивитись виставку «15 років РСЧА»	392
Бібліотека — найважливіша ділянка культурного фронту (Виступ по радіо)	395
До боротьби за культурно організоване життя, за життя освічене і світле	400
Бібліотека на допомогу радянському письменнику і літературному критику	403
Важлива ділянка соціалістичного будівництва	409
Увагу дитячим бібліотекам	416
Реконструкція Наркомосу і бібліотечний фронт	420
Про бібліотечну справу	428
Бібліотечний фронт до XVII партз'їзду	432
Ставлення Леніна до музеїв	438
Ленінським шляхом (Замість передмови. 1934 р.)	440
Чергові завдання наукових бібліотек (Доповідь на пленумі Асоціації наукових бібліотек)	447
Постанова ЦВК СРСР зобов'язує	460
Обслужимо будинки відпочинку бібліотекою	465
Бібліотечний фронт до з'їзду письменників	467
Лист бібліотечним працівникам Середньо-Волзького краю	469
Бібліотека і письменники	473
Бібліотека на заводі	475
Сільським бібліотекарям треба над собою добре попрацювати	478
Перші кроки	480
Читацьким робітничим конференціям	482
Об'єднати зусилля для поліпшення бібліотек	485
ТГН, пропаганда книги і бібліотечна справа	491
Всесоюзний перепис бібліотек	495
Про бібліотеки	500
Художню літературу на службу інтернаціональному вихованню широких мас колгоспників. Перл Бак. Земля. Переклад з англійської. З передмовою С. Третякова, М., ГИХЛ, 1934	502
Промова на нараді директорів наукових держбюджетних бібліотек	509
Промова на курсах-конференції завідуючих обласними і крайовими бібліотеками і бібліотечних інспекторів облвно	518
Дійвий метод	522
Про роботу сільського бібліотекаря	525
До питання про читання газет	536
Про сільську бібліотеку	539
Велика культурна справа	542
Про радгоспну бібліотеку	546
Сільські бібліотеки зробити зразковими	549

До членів ТГН	555
Про завдання Всесоюзного конкурсу на найкращу сільську бібліотеку	557
Робітники повинні допомогти бібліотекам на селі	561
Як рецензувати книжки на допомогу бібліотекареві й читачеві масових бібліотек	564
Почин Ростовського університету (Звернення до ювілейного комітету Ростовського-на-Дону державного університету)	567
Потрібні кадри популяризаторів (Лист в Академію наук СРСР)	569
Ленін про необхідність створення популярної літератури	571
Своєчасні цитати	574
Як треба писати популярні брошури (В порядку постановки питання)	578
Підсумки соцзмагання (Виступ і заключне слово на Всесоюзній нараді бібліотекарів-передовиків сільських бібліотек)	580
Про краєзнавчі музеї (Виступ на нараді директорів крайових і обласних музеїв)	592
Завдання Ілліча	601
Будемо допомагати журналові	603
Про збирання матеріалів до ХХ-річчя Радянської влади	606
Наші завдання (1936)	612
Про підготовку до ХХ-річчя Великої пролетарської революції (З доповіді на нараді науково-методичної ради музейного відділу Наркомосу)	614
Виконаємо вказівки Леніна про бібліотечну роботу (Вступне слово на Всесоюзній нараді з теоретичних питань бібліотекознавства і бібліографії)	618
Бібліотека — друг і помічник читача (Промова на нараді по роботі фабрично-заводських бібліотек)	633
Завдання політосвітроботи на даному етапі	638
Замітки про антирелігійну пропаганду	642
Піднести музейну справу на соціалістичну височінь	647
Потреби бібліотек	649
Розмова з директорами наукових і крайових (обласних) бібліотек	652
По ленінському шляху (1938)	659
Червона Армія — школа комунізму	662
Музей Леніна і його філіали	667
15 років роботи «Красного библиотекаря»	677
Будемо працювати по-бойовому (Виступ на нараді бібліотечних працівників)	682
Завдання політосвітроботи на селі	693
Найбільша бібліотека світу	696

ПРИМІТКИ І ПОКАЖЧИКИ

Примітки	701
Предметно-тематичний покажчик	740
Покажчик імен	753

Надежда Константиновна Крупская

Педагогические сочинения.

Том восьмой

(на украинском языке)

Издательство «Радянська школа».
Государственного комитета Совета Министров
Украинской ССР по печати

Редактор *Г. М. Вакар*
Художній редактор *Г. І. Грибова*
Технічний редактор *А. Г. Галкіна*
Коректор *Н. Т. Попсуєнко*

Здано до набору 22/11 1965 р. Підписано до
друку 6/IX 1965 р. Папір 84×108¹/₃₂. Фіз. друк.
арк. 23,375+3 вкл., умовн. арк. 39,27+0,19 вкл.,
видавн. арк. 36,63+0,13 вкл. Тираж 2550.

Видавництво «Радянська школа». Державного
комітету Ради Міністрів Української РСР
по пресі

Київ, вул. Юрія Коцюбинського, 5.
Видавн. № 16792. Ціна 1 крб. 40 коп.

Т. п.— 196 — поз. 402.

Зам. 5-136.

Книжкова фабрика ім. Фрунзе Державного
комітету Ради Міністрів Української РСР по пресі,
Харків, Донець-Захаржевська, 6/8.